

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้าที่ 1

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย เถรีคาถา

เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๔

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

เถรีคาถา เอกนิบาต

ว่าด้วยคาถาต่าง ๆ ในเอกนิบาต

๑. อัญญุตราเถรีคาถา

[๔๐๒] ได้ยินว่า ภิกษุณีเณรองค์หนึ่งไม่ปรากฏชื่อได้ภายิตคาถาไว้
อย่างนี้ว่า :-

ดูก่อนพระเถรี ท่านจงเอาที่นอนผ้าทำจีวรนุ่งห่ม
แล้วพักผ่อนให้สบายเถิด เพราะโรคของท่านสงบ
แล้ว เหมือนผักดองแห้งอยู่ในหม้อ.

จบอัญญุตราเถรีคาถา

๑. บาลีเล่มที่ ๒๖

ปรมัตถทีปนี

อรรถกถาขุททกนิกาย เถรีคาถา

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

อรรถกถาเอกนิบาต

๑. อรรถกถาอัญญตราเถรีคาถา

ในเอกนิบาตมีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บัดนี้ ถึงโอกาสที่จะพรรณานื่อความเถรีคาถาตามลำดับแล้ว เพราะในเถรีคาถานั้น เมื่อได้พรรณานื่อความประกาศประการที่เหล่าภิกษุณีได้บรรพชาและอุปสมบทแต่ต้นนั้นในที่นี้ การชี้แจงอรรถกถาเหตุเกิดขึ้นของคาถาทั้งหลายในเรื่องนั้น ๆ ย่อมทำได้ง่ายและปรากฏชัด ฉะนั้น เพื่อประกาศความนั้น พึงทราบอนุพัฟพิภคตั้งแต่ต้นโดยย่อดังต่อไปนี้ :-

ความย่อว่า พระโลกนาถศาสดาพระองค์นี้ทรงประชมองค์แปดที่ตรัสไว้โดยนัยว่า มนุสฺสสตฺถํ ลิงฺกสมฺปตฺติ ความเป็นมนุษย์ ความสมบูรณ์ด้วยเพศเป็นต้น สร้างมหาภินิหารแทบบาทมุลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ทีปังกร ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศ ได้พยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๒๔ พระองค์ ทรงบำเพ็ญบารมีโดยลำดับ ถึงยอดแห่งญาณัตถจริยา และโลกัตถจริยา บังเกิดในภพชั้นดุสิต ดำรงอยู่ในภพชั้นดุสิตนั้นตลอดอายุ เทวดาในหมื่นจักรวาลอาราธนาให้อุบัติเป็นมนุษย์ เพื่อเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยคำว่า

ข้าแต่มหาวิระ ได้เวลาที่พระองค์จะเสด็จ

อุบัติในพระครรภ์พระมารดา ตรัสรู้อมตบท ยัง

มนุษยโลกพร้อมเทวโลกให้ข้ามโสมถสารแล้ว.

ทรงประทานปฏิจจญาณแก่เทวดาเหล่านั้น แล้วทรงทำปัญจมหาวិโลกนะ ทรงมีพระสติสัมปชัญญะเสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา ในพระตำหนักของ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ในศากยราชตระกูล ทรงมีพระสติสัมปชัญญะอยู่ใน พระครรภ์นั้น ๑๐ เดือน ทรงมีพระสติสัมปชัญญะเสด็จออกจากพระครรภ์ได้ พระอภิชาติที่ลุมพินีวัน ได้รับการดูแลอย่างดีด้วยการดูแลที่ยิ่งใหญ่ ตั้งต้น แต่จุดที่เลี้ยงไว้หลายเหล่า ทรงเจริญวัยโดยลำดับ แวดล้อมไปด้วยนักพ่อนรำ หลายชนิด ในปราสาทสามหลัง เสวยสมบัติดุจเทวดา ทรงสลดพระทัย เพราะเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ทรงเห็นโทษในกามและอนิสงส์ใน เนกขัมมะ เพราะญาณแก่กล้า ในวันที่ราหูลุมุมารประสูติ พระองค์มีนายฉันทนะ เป็นสหาย ทรงกัณฐกอศวราช เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณเฑาะมที่เชิงคันทัน ทาง ประตูที่เหล่าเทวดาเปิดถวาย เสด็จผ่านแคว้นที่มีพระราชูปถัมภ์สามแคว้น ในราตรีนั้นเอง เสด็จถึงฝั่งอโนมาณี ทรงรับชงชัยของพระอรหันต์ที่ฆฎิการ- มหาพรหมนำมาถวาย ทรงบรรพชาเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอากัปกิริยาเหมือนพระ - เถระ ๖๐ พรรษาในขณะนั้นนั่นเอง, เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับด้วยพระ อิริยาบถนำเลื่อมใส เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้นแล้ว ประทับนั่ง เสวยบิณฑบาตที่เจือมเข่าปัทมา พระเจ้าพิมพิสารราชาของชาวมคธทรง เชื่อเชิญให้ครองราชสมบัติ (ร่วมกับพระองค์) ทรงปฏิเสธเรื่องนั้น เสด็จไป อารามของท่านภัคคะ ทรงศึกษาลัทธิของท่านภัคคะนั้น จากนั้นทรงศึกษา ลัทธิของท่านอาฬารดาบสและท่านอุทกดาบส ไม่ทรงพอพระทัยลัทธิทั้งหมด

นั่น เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาตามลำดับ ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่ ๖ ปี ที่ ตำบลนั้น ทรงทราบว่าทุกกรกิริยานั้นไม่ทำให้ตรัสรู้หรือริษธรรมได้ มีพระดำริว่า นี่ไม่ใช่ทางตรัสรู้ ทรงนำอาหารหยาบมาบำรุงกำลังอยู่สองสามวัน ในวันวิสาขบุณมี เสวยโภชนะอย่างประเสริฐ (มธุปายาส) ที่นางสุชาดาถวาย แล้วทรงลอยถาดทองทวนกระแสน้ำในแม่น้ำ (เนรัญชรา) ทรงลงความเห็น ในที่สุดว่า เราจักตรัสรู้ในวันนี้ เวลาเย็นพญากาฬนาคราชสรรเสริญพระคุณ เสด็จขึ้นโพธิมณฑล ผินพระพักตร์ไปยังป่าจันทโลกชาติประทับนั่งเหนืออปรา- ชิตบัลลังก์อันเป็นฐานะไม่หวั่นไหว ทรงตั้งความเพียรประกอบด้วยองค์สี่ ทรงกำจัดกองทัพมารได้ในเมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคตเลย ปฐมยาม ทรงบรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณ มัชฌิมยามทรงบรรลุปุทธิยจักขุญาณ (จตุปปาตญาณ) ปัจฉิมยามทรงหยั่งญาณลงในปฏิจสมุปบาท พิจารณาปัจจ- ยการทั้งอนุโลมและปฏิโลมเจริญวิปัสสนา ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิ- ญาณ อันไม่สาธารณ์แก่ผู้อื่น ที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงบรรลুকันแล้ว ทรงเข้า ผลสมาบัติ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นเวลา ๗ วัน ที่โพธิมณฑลนั้น แลละ ทรงให้เวลาล่วงไปที่โพธิมณฑลนั่นเอง อีกหลายสัปดาห์โดยนัยนั้นแล เสวยโภชนะคลุกน้ำผึ้งที่โคนต้นราชายตนะไม่เกิด ประทับนั่งที่โคนต้นอชปาล นิโครธอีก ทรงพิจารณาความที่ธรรมเป็นเรื่องลึกซึ่งตามธรรมดา ทำมหา- พรหมมาอาราธนาในเมื่อพระองค์มีพระทัยน้อมไปเพื่อความชวนชวนน้อย (คิด จะไม่สอน) ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ทรงเห็นเหล่าสัตว์ชนิดมีอินทรีย์ แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี เป็นต้น ทรงทำปฏิญาณกับทำมหาพรหมที่ จะแสดงธรรม ทรงรำพึงว่า ควรจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงทราบ ว่า ท่านอาหารดาบสและท่านอุทกดาบสตายเสียแล้ว มีพระดำริว่า ภิกษุ ปัญจวัคคีย์ที่บำรุงรับใช้เรา ซึ่งกำลังบำเพ็ญเพียรอย่างเด็ดเดี่ยว เป็นผู้มีอุปการะ

แก่เรามากแท้ อย่างกระนั้นเลย เราพึงแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นก่อน ในวันอาสาฬหบูชา เสด็จพุทธดำเนินจากมหาโพธิมุงกรุงพาราณสี ระยะทาง ๑๘ โยชน์ ทรงพบกับอุปกาศิวกในระหว่างทาง เสด็จถึงป่าอิสิปตนะตามลำดับ ทรงทำความเข้าใจจะพระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนะนั้น ทรงให้พระพรหม ๑๘ โภจิมิพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข คัมมมตธรรมด้วยเทศนาธรรมจักกัปปวัตตนสูตร โดยนัยเป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สุกโต่งสองอย่างเหล่านั้น อันบรรพชิตไม่พึงเสพ ดังนี้.

ในวันแรม ๑ ค่ำ ทรงให้พระภัททิยเถระตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล.

วันแรม ๒ ค่ำ ทรงให้พระวัปปเถระตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล.

วันแรม ๓ ค่ำ ทรงให้พระมหานามเถระตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล.

วันแรม ๔ ค่ำ ทรงให้พระอัสสชิเถระตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล.

อนึ่งในวันแรม ๕ ค่ำ ทรงให้พระปัญจวัคคีย์ทั้งหมดตั้งอยู่ในพระอรหัตด้วยเทศนาอนัตตลักษณะสูตร.

ต่อจากนั้นทรงให้มหาชนยังลงสู่อริยภูมิ อย่างนี้คือ บุรุษ ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นประมุข ภัททวัคคีย์กุมารประมาณ ๓๐ คนที่ไร้ฝ่าย ปุราณชฎิลประมาณพันคนที่หिनราบ คยาสิสประเทศ ที่ให้มหาชน ๑๑ นหุต มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุข ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล ให้มหาชน ๑ นหุต ตั้งอยู่ในสธนะสาม ทรงรับพระเวฬุวันแล้ว ประทับอยู่ในพระเวฬุวันนั้น ทรงตั้ง พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ผู้บรรลุปฐมมรรคโดยการนำของ พระอัสสชิเถระ ลาอาจารย์สญชัยเข้ามายังสำนักของพระองค์พร้อมด้วยบริวาร ทำให้แจ้งผลอันเลิศบรรลुที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณแล้วไว้ในตำแหน่งสาวกผู้เลิศ เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ตามคำเชื้อเชิญของพระกาฬุทายีเถระ ทรงทรมานหมู่พระญาติผู้กระด้างเพราะมานะ ด้วยยมกปาฏิหาริย์ ทรงให้พระชนก

ตั้งอยู่ในอนาคามิผล และให้พระมหาปชาบดีตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล ทรงให้
นันทกุมารและราหุลกุมารบรรพชา แล้วเสด็จกลับมายังกรุงราชคฤห์อีก.

สมัยต่อมา เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าอาศัย กรุงเวสาลี ประทับอยู่ที่
ภูฏาคารศาลา พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ทรงทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันต์
ปรินิพพานภายใต้เศวตฉัตรนั่นเอง. ครั้งนั้น พระมหาปชาบดีโคตมี ได้เกิด
ความคิดที่จะบรรพชา ลำดับนั้น เหล่าหญิงบาทบริจาริกาของกุมาร ๕๐๐ คน
ที่ออกบวชในเวลาจบเทศนา กลหิวาตสูตร ที่ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ได้
พร้อมใจกันไปเฝ้าพระมหาปชาบดี ทุกคนทูลว่า จักบวชในสำนักของพระ-
ศาสดา ตั้งให้พระมหาปชาบดีเป็นหัวหน้าประสงค์จะไปเฝ้าพระศาสดา ก็พระ
มหาปชาบดีนี้ เมื่อก่อนได้ทูลขอบรรพชาแก่พระศาสดาครั้งหนึ่งแล้วไม่ได้
ฉะนั้นจึงรับสั่งให้เรียกกลับมาปลงพระเกศาแล้วครองผ้ากาสาเย พาสากิยานี
เหล่านั้นทั้งหมดไปกรุงเวสาลี ขอร้องพระอนนทเถระให้อ้อนวอนพระทศพล
จึงได้บรรพชาและอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ แม้สาเกียนีนอกนี้
ทั้งหมดก็ได้อุปสมบทพร้อมกัน .

นี่เป็นความย่อในเรื่องนี้ ส่วนเรื่องนี้โดยพิสดาร มาแล้วในบาลีนั้น ๆ
ทั้งนั้น.

พระมหาปชาบดีอุปสมบทอย่างนี้แล้ว เข้าเฝ้าพระศาสดา ถวาย
บังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควรแห่งหนึ่ง ครั้งนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่
พระมหาปชาบดีนั้น พระนางนั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดา ได้
บรรลุพระอรหันต์ ภิกษุณี ๕๐๐ ที่เหลือได้บรรลุพระอรหันต์ในเวลาจบนันทโก-
วาทสูตร เมื่อภิกษุณีสงฆ์ตั้งมั่นดีเป็นปึกแผ่นอย่างนี้แล้ว เหล่าหญิงมีตระกูล
สะใภ้ของตระกูล และกุมาริกาในตระกูลทั้งหลาย ในคามนิคมชนบทและราช
ธานีนั้น ๆ ได้ฟังความที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ดีแล้ว ความที่พระธรรม

เป็นพระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว และความที่พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว มีความเลื่อมใสในพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และเกิดความสังเวชในสังสารวัฏ จึง ขออนุญาตสามิ บิคามารดา และญาติของตน ๆ บวชถวายชีวิตในพระศาสนา และครั้งบวชแล้วเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ ได้รับโอวาทในสำนักของ พระศาสดาด้วยของพระเถระเหล่านั้นด้วย เพียรพยายามอยู่ ไม่นานนักก็ได้ บรรลุพระอรหัต ก็คาถาทั้งหลายที่พระเถรีภายิตในที่นั้น ๆ ด้วยอำนาจเปล่ง อุทานเป็นต้นเหล่านั้น ภายหลังพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายร่วมกันยกขึ้นสู่สังคีติ จัดเป็นเอกนิบาตเป็นต้น คาถาเหล่านี้ชื่อเถรีคาถา การแบ่งคาถาเหล่านั้นเป็น นิบาตเป็นต้น ได้กล่าวไว้แล้วให้หนหลังนั่นแล บรรดานิบาตเหล่านั้น เอก นิบาตเป็นนิบาตแรก แม้ในเอกนิบาตนั้น คาถานี้ว่า

ดูก่อนพระเถรี ท่านจงเอาที่อนฟ้าทำจิวร

นุ่งห่ม แล้วพักผ่อนให้สบายเถิด เพราะระคะของ

ท่านสงบแล้ว เหมือนผักดองแห้งอยู่ในหม้อ ดังนี้

เป็นคาถาแรก คาถานั้นเกิดขึ้นอย่างไร

เล่ากันมาว่า ในอดีตกาล กุลธิดาคนหนึ่งเลื่อมใสยิ่งในพระศาสนา ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามโกนาคมณะ นิมนต์พระศาสดา ในวันที่ สองให้สร้างมณฑปกิ่งไม้ ลาดทราย ผูกเพดานข้างบน บูชาด้วยของหอมและ ดอกไม้เป็นต้นแล้วให้คนไปกราบทูลกาลแก่พระศาสดา พระศาสดาเสด็จไปที่ มณฑปนั้น ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ กุลธิดานั้นถวายบังคมพระผู้มี- พระภาคเจ้า อังคาสด้วยของเคี้ยวของบริโภคอย่างประณีตแล้วให้พระผู้มีพระ ภาคเจ้าผู้เสวยเสร็จลดพระหัตถ์ลงจากบาตร ครองไตรจีวร พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุโมทนาแก่นางแล้วเสด็จหลีกไป กุลธิดานั้นทำบุญตลอดอายุ เวลาสั้น

อายุบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในสุคติภูมิทั้งหลายนั่นเองตลอด ๑ พุทธันดร ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามกัสสปะ บังเกิดในตระกูลคฤหบดี พอรู้ เที่ยงสาก็เกิดความสังเวชในสังสารวัฏ จึงบรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา บวช เป็นภิกษุณีย์อยู่สองหมื่นปี ตายทั้งที่เป็นปุถุชนบังเกิดในสวรรค์ เสวยสมบัติใน สวรรค์ตลอด ๑ พุทธันดรบังเกิดในตระกูลกษัตริย์มหาศาล กรุงเวสาลี ในพุทธรูป- ปาทกาลนี้ คนทั้งหลายเรียกเธอว่า เถรีกา เพราะมีรูปร่างลำสัน เธอเจริญ วย บิดามารดาให้แก่ชัตติยกุมารผู้มีชาติเสมอกันโดยตระกูลและประเทศเป็นต้น เธอบูชาสามีเหมือนเทวดาอยู่ ได้ศรัทธาในพระศาสนาคราวพระศาสดาเสด็จ กรุงเวสาลี ย่อมมาเธอได้ฟังธรรมในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เกิด ขอบใจบรรพชา บอกแก่สามีว่า จักบวช สามีไม่อนุญาต แต่เพราะเธอสร้าง บุญบารมีมา เธอพิจารณาธรรมตามที่ได้ฟัง กำหนดรูปธรรมและอรุปรธรรม ประกอบวิปัสสนาอยู่เนื่อง ๆ.

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อเธอหุงหาอาหารอยู่ในครัวใหญ่ เปลวไฟใหญ่ได้ ตั้งขึ้น เปลวไฟนั้นทำให้ภานะที่สิ้นเกิดเสียงเปรี้ยะ ๆ เธอเห็นดังนั้นจึงยึด ข้อนั้นแหละเป็นอารมณ์ ใคร่ครวญความไม่เที่ยงที่ปรากฏขึ้นอย่างดียิ่ง จาก นั้นได้ยกความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาขึ้นในครัวนั้น เจริญวิปัสสนา ขวน ขวายโดยลำดับ ได้ดำรงอยู่ในอนาคามีผลตามลำดับแห่งมรรค ตั้งแต่นั้นมา เธอไม่ใช่เสื้อผ้าที่สวยงามหรือเครื่องประดับ เมื่อสามีถามว่า ที่รัก เหตุไรเดี๋ยวนี เธอจึงไม่ใช่เสื้อผ้าที่สวยงามหรือเครื่องประดับเหมือนเมื่อก่อน นางจึงบอกว่า ตนไม่ควรอยู่เป็นคฤหัสถ์ แล้วขออนุญาตบวช สามีนำเธอไปสำนักของพระ- มหาปชาบดีโคตมีด้วยบริวารใหญ่ กล่าวว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า โปรดบวชให้ นางนี้เถิด เหมือนวิสาขอุบาสนาธรรมทินนาไปฉะนั้น. ครั้งนั้น พระ-

มหาปชาบดีโคตมีให้นางบรรพชาอุปสมบทแล้ว นำไปวิหารแสดงแก่พระศาสดา
เมื่อทำอารมณ์ที่เห็นตามปกติตนเองให้แจ่มแจ้งแก่นาง ตรัสพระคาถานี้ว่า

ดูก่อนเถรี เธอจงเอาท่อนผ้าทำจีวรนุ่งห่มแล้ว

พักผ่อนให้สบายเถิด เพราะราคะของเธอสงบแล้ว

เหมือนผักดองแห่งอยู่ในหม้อ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุขัม** แสดงภาวนปungสะ. บทว่า **สุปาหิ**
เป็นคำสั่ง. บทว่า **เถรีเก** เป็นคำเรียก. บทว่า **กตุวา โจเพน ปารุตา**
เป็นคำประกอบด้วยความมักน้อย. บทว่า **อุปสนุโต หิ เต ราโค** เป็น
คำประกาศผลการปฏิบัติ. บทว่า **สุกฺขทาถิ ว** เป็นคำแสดงความไม่มีสาระ
แห่งกิเลสที่พึงให้สงบ. บทว่า **กฺมุภิย** เป็นคำแสดงความไม่เที่ยงคือว่างเปล่า
ของหม้อที่ใส่ผักดองนั้น.

อนึ่ง บทว่า **สุขัม** นี้ เป็นชื่อของสิ่งที่ปรารถนา ความว่า มีสุขปราศ
จากทุกข์. ถิ่นบทว่า **สุปาหิ** นี้ เป็นคำแสดงการผ่อนอิริยาบถสี่ ความว่า เพราะ
ฉะนั้น ท่านจงสำเร็จอิริยาบถทั้งสี่ตามสบายทีเดียว คือจงอยู่อย่างสบาย. บทว่า
เถรีเก นี้เป็นบทประกาศชื่อของพระเถรีนั้นก็จริง แต่ก็มีคำว่า ถึงความเป็น
ผู้มั่นในพระศาสนาที่มั่น เพราะภาวะที่รู้ตามเนื้อความได้เป็นส่วนมาก คือ
ประกอบด้วยธรรมมีศีลเป็นต้นอันมั่น. บทว่า **กตุวา โจเพน ปารุตา**
ความว่า จงเอาท่อนผ้าบังสกุลทำจีวรปกปิดสรีระ คือนุ่งและห่มผ้านั้น. **หิ**
ศัพทในบทว่า **อุปสนุโต หิ เต ราโค** มีเนื้อความว่า เหตุ อธิบายว่า
เพราะกามราคะที่เกิดในสันดานของท่านสงบแล้ว คือถูกเผาด้วยไฟคืออนาคามี-
มรรคญาณ บัดนี้ท่านจงเผาราคะที่ยังเหลืออยู่นั้นด้วยไฟคือมรรคญาณอันเลิศ
พักผ่อนให้สบายเถิด. บทว่า **สุกฺขทาถิ ว กฺมุภิย** ความว่า ย่อมสงบเหมือน
ผักดองเล็กน้อย ในภาชนะร้อนนั้น เขาคือยวด้วยเปลวไฟแรงร้อนแห่งไป.

อีกอย่างหนึ่ง เหมือนเมื่อเอาฝักคองเจื่อน้ำ ขึ้นตั้งเคี้ยวบนเตา เมื่อน้ำยังมีอยู่ ฝักคองนั้นย่อมเดือดพล่าน แต่เมื่อหมดน้ำ ย่อมสงบนิ่งงันใด กามราคะในสันดานของท่านสงบแล้ว ท่านจงทำกิเลสแม้ที่เหลืออยู่ให้สงบแล้ว พักผ่อนให้สบายเถิด ฉะนั้น.

พระเถรีบรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย ในเวลาจบคาถา เพราะอินทรีย์แก่กล้าและเพราะพระศาสดาทศนาไพเราะ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เราสร้างมณฑปถวายพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ
และได้ถวายพระสถูปอันบรรดพระพุทธเจ้าผู้เฝ้าพันธุม
มนุษย์ เราไปในที่ใด ๆ เป็นชนบทก็ตาม นิคมและราช-
ธานีก็ตาม ย่อมมีคนบูชาในที่นั้น ๆ ทุกแห่ง นี่เป็นผล
ของการทำบุญ เราเผากิเลสแล้ว ภพทั้งหมดเราถอน
ได้แล้ว เราตัดเครื่องผูกพัน เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่
ดังข้างพังตัดเชือกแล้ว การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประ-
เสริฐของเราเป็นการมาดีแล้วหนอ เราได้บรรลुวิชา
สามตามลำดับ เราปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า
แล้ว คุณวิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภทาสี วิโมกข์
ทั้งแปดและอภิญญาหก เราทำให้แจ้งแล้ว เราปฏิบัติ
ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้นได้บรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถรีเมื่อเปล่งอุทานได้ภยิตคาถา
นั้นทีเดียว เหตุ นั้น คาถานี้จึงได้เป็นคาถาของพระเถรีนั้น.

ด้วยคาถาที่พระเถรีกล่าวในที่นั้น เป็นอันกำหนดราคะได้อย่างไม่
เหลือ เพราะบรรลुความสงบนั้นได้ด้วยมรรคอันเลิศ. และที่กล่าวถึงความสงบ

กิเลสทั้งหมดในที่นี่ ก็ด้วยความสงบระคนั่นเอง ฉะนั้นพึงเห็นชื่อนั้น เพราะ
กิเลสธรรมทั้งหมดสงบได้ เพราะตั้งอยู่ร่วมกัน. สมจริงดังที่กล่าวไว้ว่า

**โมหะใดเกิดร่วมกับอุทธัจจะและวิจิกิจฉา อัน
เรารู้แล้ว โมหะนั้นก็รวมกันกับราคะ เพราะตั้งอยู่
ร่วมกันโดยการละ.**

เหมือนอย่างว่า ความสงบแห่งสังกิเลสทั้งปวงท่านกล่าวไว้ในที่นี่ ฉันท
ใด แม้ในที่ทุกแห่งท่านก็กล่าวความสงบแห่งสังกิเลสเหล่านั้น ฉันทนั้น ฉันทนั้น
พึงทราบโดยที่สงบกิเลสได้สำเร็จในตอนต้น ด้วยตทังคปหานะละด้วยองค์นั้นๆ
ในขณะแห่งสมถะและวิปัสสนาด้วยวิจัมภนปหานะละด้วยข่มไว้ ในขณะแห่ง
มรรคด้วยสมุจเฉทปหานะละด้วยถอนขึ้น ในขณะแห่งผลด้วยปฏิบัติสัททปหานะ
ละด้วยสงบระงับ ความสำเร็จแห่งปหานะทั้งสี่ พึงทราบด้วยความสงบนั้น.
บรรดาปหานะทั้งสี่นั้น ความสำเร็จแห่งศีลสัมปทา ท่านแสดงด้วยตทังคปหา
นะ ความสำเร็จแห่งสมาธิสัมปทา ท่านแสดงด้วยวิจัมภนปหานะ ความสำเร็จ
แห่งปัญญาสัมปทาท่านแสดงด้วยปหานะนอกนี้ โดยความสำเร็จคือบรรลุด้วย
ปหานะ. พระโยคาวจรยังการบรรลุสังกิริยา และการบรรลุปริญญาให้สำเร็จ
เหมือนยังการบรรลุภาวนาให้สำเร็จนั่นเอง เพราะไม่มีสิ่งนั้น ในเมื่อสิ่งนั้นไม่
มีแล บัณฑิตพึงทราบว่า สิกขา ๓ ท่านประกาศด้วยความสำเร็จคือการบรรลุ ๔
ความงาม ๓ อย่างท่านประกาศด้วยการปฏิบัติ วิสุทธิ ๗ ที่บริบูรณ์ท่าน
ประกาศด้วยคถานี. พระเถรองค์หนึ่งไม่มีใครรู้จัก คือไม่ปรากฏชื่อและโคตร
เป็นต้น อธิบายว่า ภิกษุณีผู้เป็นเถรี ถึงพร้อมด้วยลักษณะองค์หนึ่งได้ภายิต
คถานี.

จบ อรรถกถาอัญญาตราเถรีคาถา

๒. มุตตาเถรีคาถา

[๔๐๓] ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวสอน นางมุตตา
สิกขมานา ด้วยพระคาถานี้เนื่องๆ อย่างนี้ว่า

ดูก่อนนางมุตตา เธอจงเปลื้องจิตจากกิเลส
เครื่องประกอบทั้งหลาย เหมือนพระจันทร์ถูกราหูจับ
แล้วพ้นจากเครื่องเศร้าหมองฉะนั้น เธอมีจิตหลุดพ้น
แล้ว จงเป็นผู้ไม่มีหนี้บริโภคก่อนข้าวเถิด.

จบ มุตตาเถรีคาถา

๒. อรรถถามุตตาเถรีคาถา

คาถานี้ว่า

ดูก่อนนางมุตตา เธอจงเปลื้องจิตจากกิเลส
เครื่องประกอบทั้งหลาย เหมือนพระจันทร์ถูกราหูจับ
แล้วพ้นจากเครื่องเศร้าหมองฉะนั้น เธอมีจิตหลุดพ้น
แล้ว จงเป็นผู้ไม่มีหนี้บริโภคก่อนข้าวเถิด ดังนี้

เป็นคาถาสำหรับนางสิกขมานาชื่อมุตตา.

นางมุตตานันได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้ง
สมกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ บังเกิดในเรือนตระกูล
ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวิปัสสี รู้เพียงสาแล้ว วันหนึ่งเห็นพระ
ศาสดาเสด็จไปในถนน มีใจเลื่อมใสถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้ว

นอนคว่ำแทบพระยุคลบาทของพระศาสดา ด้วยกำลังปีติ นางบังเกิดในเทว-
โลกด้วยบุญกรรมนั้น ท่องเที่ยวไป ๆ มาๆ อยู่ในสุคติภูมิทั้งหลายนั่นเอง ใน
พุทธรูปป่าทกาลนี้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในกรุงสาวัตถี มีชื่อว่า
มุตตา เพราะเป็นหญิงถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เวลาเมื่ออายุ ๒๐ ปี นางจึงบวช
เป็นสิกขมานาในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมี ให้พระมหาปชาบดีโคตมี
นอกจากมีภูฐานแล้วเจริญวิปัสสนา วันหนึ่งกลับจากบิณฑบาต แสดงวัตรคือ
กิจในการฉันแก่ภิกษุณีผู้เป็นเถรีทั้งหลายแล้วไปที่พักกลางวัน นั่งในที่ลับ
เริ่มมนสิการวิปัสสนากัมมัฏฐาน พระศาสดาประทับอยู่ที่พระคันธกุฎีมีกลิ่น
หอมนั้นแหละ ทรงเปล่งพระรัศมีแสดงพระองค์เหมือนประทับนั่งต่อหน้าของ
นางสิกขมานามุตตานั่น ตรัสพระคาถานี้ว่า

ดูก่อนนางมุตตา เธอจงเปลื้องจิตจากกิเลส
เครื่องประกอบทั้งหลาย เหมือนพระจันทร์ถูกราหูจับ
แล้ว พ้นจากเครื่องเศร้าหมองฉะนั้น เธอมีจิตหลุด
พ้นแล้ว จงเป็นผู้ไม่มีหนี้บริโภคก่อนข้าวเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุตเต เป็นคำเรียกนางสิกขมานานั้น.
บทว่า มุญจสุตฺตโยเคหิ ความว่า จงพ้นจากโยคะสี่มีกามโยคะเป็นต้น ด้วย
มรรคปฏิบัติ คือจงเป็นผู้มีจิตพ้นจากโยคะเหล่านั้น. เหมือนอย่างไร. บทว่า
จนฺโท ราหุคฺคหา อิว ความว่า เหมือนพระจันทร์ถูกอสุรินทรารหูจับด้วยหัตถ์
พ้นจากเครื่องเศร้าหมอง. บทว่า วิปฺปมุตฺเตน จิตฺเตน ได้แก่ ด้วยจิตที่พ้น
ด้วยดี ด้วยสมุจเฉทวิมุตติ ด้วยอริยมรรค. ก็บทว่า วิปฺปมุตฺเตน จิตฺเตน นี้
เป็นตติยาวิภักติ ลงในลักษณะอดีตัมภูต (แปลว่ามี). บทว่า อนนฺนา ภฺยฺช
ปีณฺทกฺก ความว่า จงเป็นผู้ไม่มีหนี้ เพราะละหนี้คือกิเลสเสียได้ พึงบริโภค

ก่อนข้าวของชาวแวนแคว้น ด้วยว่า ผู้ใดไม่ละกิเลสทั้งหลายบริโภคปัจจัยที่
พระศาสดาทรงอนุญาตไว้ ผู้นั้นเชื่อว่าเป็นผู้มีหนี้บริโภค เหมือนอย่างที่ท่าน
พระพากุลละ กล่าวไว้ว่า อาวุโส เราเป็นผู้มีหนี้บริโภคก่อนข้าวของชาว
แวนแคว้น ถึง ๗ วันที่เดียว ฉะนั้นบรรพชิตในพระศาสนา ฟังละหนี้คือกาม
ฉันทะเป็นต้น เป็นผู้ไม่มีหนี้บริโภคของที่เขาถวายเป็นด้วยศรัทธาเถิด. บทว่า
ปิณฑกัม เป็นหัวข้อเทศนาเท่านั้น ใจความคือปัจจัย ๔. บทว่า อภิญห
โรวาทิ ความว่า ชำระอุปกิเลสให้บริสุทธิ์ด้วยการถึงอริยมรรค ให้โรวาท
โดยส่วนมาก.

นางสิกขมานามุตตานันตั้งอยู่ในพระโรวาทนั้น ไม่นานนักก็บรรล
พระอรหัต เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามโกณฑัญญะ
ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้คงที่ ยังเหล่าสัตว์ให้ข้ามสังสาร-
วัฏ เสด็จพุทธดำเนินอยู่ในถนน ข้าพเจ้าออกจากเรือน
นอนคิดว่า พระโลกเชษฐาได้อนุเคราะห์เหยียบบนศรีษะ
แล้ว พระผู้นำโลกได้เสด็จไป ด้วยจิตเลื่อมใสนั้น
ข้าพเจ้าได้ไปสู่ภพชั้นดุสิต ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ภพ
ทั้งหมดข้าพเจ้าถอนได้แล้ว ข้าพเจ้าตัดเครื่องผูกพัน
เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ดังข้างพังตัดเชือกแล้ว การมา
เฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐของข้าพเจ้า เป็นการมาดี
แล้วหนอ ข้าพเจ้าได้บรรลุมรรคสามตามลำดับ
ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คุณ

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๔. สังกมกเถรีอุปทาน.

วิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิตา วิโมกข์แปดและอภิญญา

หก ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอน

ของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว นางสิขมานามุตตา นั้น ได้เปล่งคาถา
นั้นแล. บทว่า สิขมานา ได้แก่ ผู้มีสิขาบริบูรณ์. ต่อมา นางได้กล่าว
คาถานั้นแหละในเวลาปรินิพพานแล.

จบ อรรถกถามุตตาเถรีคาถา

๓. ปุณณาเถรีคาถา

[๔๐๔] ดูก่อนนางปุณณา เธอจงเต็มด้วยธรรม
ทั้งหลาย เหมือนพระจันทร์วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เธอจง
ทำลายกองแห่งความมืดด้วยปัญญาอันบริบูรณ์เถิด.

จบปุณณาเถรีคาถา

๓. อรรถกถापุณณาเถรีคาถา

คาถาว่า ปุณฺณ ปุรสุสุ ชมุเมหิ เป็นต้น เป็นคาถาสำหรับนาง
สิขมานาชื่อปุณณา.

นางสิขมานาชื่อปุณณาแม่นี้ ก็สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ สังสมกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เมื่อ
โลกว่างพระพุทธเจ้า บังเกิดในกำเนิดกนิทร ที่ฝั่งแม่น้ำจันทภาคา วันหนึ่ง

เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งในที่นั้น มีใจเลื่อมใส บุษยาพระปัจเจกพุทธเจ้า นั้นด้วยดอกอ้อ ยืนประคองอัญชลี ด้วยบุญกรรมนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ใน สุกตฤมิตีทั้งหลายเท่านั้น ในพุทธรูปปาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลคฤหบดีมหาศาล กรุงสาวัตถี มีชื่อว่า **ปุลณนา** เพราะเป็นหญิงถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย นางอยู่มา อายุ ๒๐ ปี พังกรรมในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมี ได้ศรัทธาขอบรรพชาเป็นสิกขมานา เริ่มวิปัสสนา.

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั้นเอง ทรงเปล่งพระรัศมี ตรัสพระคาถานี้แก่เธอว่า

**ดูก่อนนางปุลณนา เธอจงเต็มไปด้วยธรรม
ทั้งหลาย เหมือนพระจันทร์วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เธอจง
ทำลายกองแห่งความมืด ด้วยปัญญาอันบริบูรณ์เถิด.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุลณนา** เป็นคำเรียกนางสิกขมานานั้น. บทว่า **ปฐตุ ธมฺเมหิ** ความว่า จงบริบูรณ์ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗. ร อักษรในบทว่า **จบุโท ปญฺณเรสิริ** ทำหน้าที่เชื่อมบทเหมือนพระจันทร์ บริบูรณ์ด้วยส่วนที่ ๑๖ ของเดือนทั้งหมด ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ คือในวันเดือนเพ็ญ. บทว่า **ปริปุลณาย ปญฺญา** ได้แก่ ด้วยปัญญาที่สัมปยุตด้วย อรหัตมรรค ชื่อว่าบริบูรณ์ เพราะทำกิจ ๑๖ อย่างให้สมบูรณ์. บทว่า **ตโมกฺขนฺธิ ปทาลย** ความว่า จงทำลาย คือจงถอนกองโมหะโดยไม่เหลือ กิเลสทั้งหมดย่อมเป็นอันทำลายแล้วพร้อมกับการทำลายกองโมหะนั้นแล.

นางสิกขมานापุลณนานั้น พังคานั้นแล้วเจริญวิปัสสนาได้บรรลु พระอรหัต เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

๑. ขุ. นพมาลิกาเถรีอุปทาน เล่ม ๓๗ ข้อ ๑๔๕.

ในกาลนั้นข้าพเจ้าเป็นกนิรีที่ฝังแม่น้ำจันทภาค

ข้าพเจ้าได้เห็นพระพุทธรเจ้าผู้ปราศจากฐลี เป็นพระ-
สยัมภู ผู้อันใคร ๆ ให้อภัยไม่ได้ ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส
มีใจดี ปลื้มใจ กระทำอัญชลีถือเอาดอกอ้อบูชาพระ-
สยัมภู ด้วยกรรมที่ทำดีนั้น และด้วยความตั้งใจมั่น
ข้าพเจ้าละร่างกนิรี ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นไตรทศ
ข้าพเจ้าได้เป็นมเหสีของเทวราช ๓๖ องค์ ได้เป็น
มเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๐ องค์ ข้าพเจ้ารู้บุญ

กุศลบวชเป็นบรรพชิต ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ภพ
ทั้งหมดข้าพเจ้าถอนได้แล้วอาสวะทั้งหมดสิ้นรอบแล้ว
บัดนี้ ภพใหม่ไม่มี จากนี้ไป ๕๔ กัป ข้าพเจ้าเอา
ดอกไม้บูชา ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกข์ นี้เป็นผลแห่งการ
บูชาพระพุทธรเจ้า ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้า
ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธรเจ้าแล้ว.

พระเถรีนั้นบรรลุพระอรหัตแล้วเปล่งคานัน และคานันนี้ได้เป็น
คาถาพยากรณ์พระอรหัตของพระเถรีนั้นแล.

จบ อรรถกถาปัญญาเถรีคาถา

๔. ติสสาเถรีคาถา

[๔๐๕] ดูก่อนติสสา เธอจงศึกษาในไตรสิกขา
โยคะกิเลสเครื่องประกอบทั้งหลายอย่าได้ครอบงำเธอ
เธอจงปราศจากโยคะทั้งหมด เป็นผู้ไม่มีอาสวะเที่ยวไป
ในโลก.

จบ ติสสาเถรีคาถา

๔. อรรถกถาศิวาเถรีคาถา

คาถาว่า **ติสุเส สิขุสสุ สิขุขาย เป็นต้น เป็นคาถาสำหรับ**
นางสิขุขมานาชื่อติสสา.

นางสิขุขมานาชื่อติสสาแม่นี้ ก็สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ ตั้งสมกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ เพราะ
กุศลที่ได้รวบรวมไว้เป็นปัจจัย จึงบังเกิดในสากยราชตระกูล กรุงกบิลพัสดุ์
ในพุทธรูปาทกาลนี้ เจริญวัยแล้วเป็นสนมของพระโพธิสัตว์ ภายหลังได้ออก
บวชพร้อมกับพระมหาปชาบดีโคตมี เจริญวิปัสสนา พระศาสดาทรงเปล่ง
พระรัศมีตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง ได้ภายิตพระคาถาแก่พระเถรีนั้นว่า

**ดูก่อนติสสา เธอจงศึกษาในไตรลิกา โยคะ
กิเลสเครื่องประกอบทั้งหลายอย่าได้ครอบงำ เธอ
จงปราศจากโยคะทั้งหมด เป็นผู้ไม่มีอาสวะเที่ยวไป
ในโลก**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ติสุเส** เป็นคำเรียกพระเถรีนั้น. บทว่า
สิขุสสุ สิขุขาย ความว่า จงศึกษาในสิกขา ๓ อย่างมีอิทธิลสิกขา เป็นต้น
คือจยังสิกขา ๓ ที่สัมปยุตด้วยมรรคให้ถึงพร้อม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
เหตุในการยังสิกขา ๓ เหล่านั้นให้ถึงพร้อมในบัดนี้. บทว่า **มา ตัม โยคา**
อุปจุกฺกุ ความว่า สมัยที่ควรประกอบเหล่านี้ คือ ความเป็นมนุษย์ ความ
ไม่บกพร่องแห่งอินทรีย์ ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ความได้ศรัทธา
อย่าล่วงเลยเธอไปเสีย อีกอย่างหนึ่ง โยคะ ๔ มีกามโยคะ เป็นต้นนั้นแหละ
อย่าเข้าไปใกล้ คืออย่าครอบงำเธอ บทว่า **สพฺพโยคฺวิตุยฺตุตา** ความว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้าที่ 19
พ้นจากโยคะทั้งหมดคัมภีรโยคะเป็นต้น เพราะพินันแหละ แต่พินันจเป็นผู้
ไม่มีอาสวะเที่ยวไปในโลก จงอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน.

นัยมีอาทิวา พระเถรีนั้นฟังคาถานั้นแล้วเจริญวิปัสสนาบรรลुพระ-
อรหัต ดังนี้ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

จบ อรรถกถาติสสาเถรีคาถา

๕. อัญญาตราติสสาเถรีคาถา

[๕๐๖] ดูก่อนติสสา เธอจงประกอบด้วยธรรม
ทั้งหลาย ขณะอย่าได้ก้าวล่วงเธอไปเสีย เพราะผู้ที่มี
ขณะก้าวล่วงแล้ว ย่อมยึดเยียดกันอยู่ในนรกโสภะคร้า
อยู่.

จบ อัญญาตราติสสาเถรีคาถา

๖. ชีราเถรีคาถา

[๔๐๗] ดูก่อนชีรา เธอจงถูกต้องนิโรธอันเป็นที่
สงบระงับสัตถุญา เป็นสุข เธอจงทำพระนิพพาน
อันเกษมจากโยคะยอดเยี่ยมให้สำเร็จเถิด.

จบ ชีราเถรีคาถา

๗. อัญญาตราชีราเถรีคาถา

[๔๐๘] ชีรา ภิกษุณีผู้มีอินทรีย์อันอบรมแล้วด้วย
ธรรมทั้งหลายอันเป็นเครื่องทรง เธอจงชนะมาร
พร้อมด้วยพาหะแล้วทรงไว้ซึ่งกายอันมีในที่สุด.

จบ อัญญาตราชีราเถรีคาถา

๑. อรรถกถาเป็น วีรา

๘. มิตตาเถรีคาถา

[๔๐๘] ดูก่อนมิตตา เธอभवแล้วด้วยศรัทธา จง
ยินดีในกัลยาณมิตร จงเจริญกุศลธรรมเพื่อบรรลुธรรม
อันเกษมจากโยคะ.

จบ มิตตาเถรีคาถา

๙. ภัทราเถรีคาถา

[๔๐๙] ดูก่อนภัทรา เธอभवแล้วด้วยศรัทธา จง
ยินดีในธรรมอันเจริญ จงเจริญกุศลธรรมเพื่อ
บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะที่ยอดเยี่ยม.

จบ ภัทราเถรีคาถา

๑๐. อุปสมาเถรีคาถา

[๔๑๐] ดูก่อนอุปสมา เธอจงข้ามโอฆะอันเป็น
บ่วงมารที่ข้ามได้แสนยาก เธอจะชนะมาร พร้อมด้วย
พาหนะทรงไว้ซึ่งกายอันมีในที่สุด.

จบ อุปสมาเถรีคาถา

๕. อรรคกถาติสสาทิเถรีคาถาเป็นต้น

คาถาว่า **ติสเส ยุชฺชสุตฺต ฐมฺเมหิ** เป็นต้นเป็นคาถาของพระเถรี
ชื่อติสสา เรื่องของพระเถรีนั้นเหมือนกับเรื่องของนางสิกขมานาชื่อติสสา แต่
องค์นี้เป็นพระเถรีบรรลुพระอรหัต ก็พระเถรีนี้นั้นใด เรื่องของพระเถรี ๕
องค์ คือ **พระเถรีธีรา พระเถรีวีรา พระเถรีมิตตา พระเถรีภัทรา**

พระเถรีอุปสมา ต่อจากนี้ก็นั้นนั่นคือเป็นเช่นเดียวกันนั่นเอง พระเถรีเหล่านี้แม่ทั้งหมด เป็นชาวกบิลพัสดุ์ เป็นสนมของพระโพธิสัตว์ออกบวชพร้อมกับพระมหาปชาบดีโคตมี บรรลุพระอรหัตด้วยคาถาเกิดจากโอภาส เว้นองค์ที่ ๗ ส่วนองค์ที่ ๗ นั้นเว้นคาถาเกิดจากโอภาส อาศัยโอวาทที่ได้ในสำนักพระศาสดาไว้ก่อน ขวนขวายเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ได้กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า ชีรา ชีเรหิ เป็นต้น พระเถรีแม่องค์อื่นๆ บรรลุพระอรหัตแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

 ดูก่อนติสสา เธอจงประกอบด้วยธรรมทั้งหลาย
 ขณะอย่าได้ก้าวล่วงเธอไปเสีย เพราะผู้ที่มีขณะก้าว
 ล่วงแล้ว ย่อมยึดเยียดกันอยู่ในนรกโสภณคร่ำอยู่.

 ดูก่อนชีรา เธอจงถูกต้องนิโรธอันเป็นที่สงบ
 ระงับสัญญา เป็นสุข เธอจงทำพระนิพพานอันเกษม
 จากโยคะยอดเยี่ยมให้สำเร็จเถิด วีราภิกษุณีผู้มีอินทรีย์
 อบรมด้วยวิธธรรมทั้งหลาย ชนะมารพร้อมด้วยพาหนะ
 ทรงไว้ซึ่งกายอันมีในที่สุด.

 ดูก่อนมิตตา เธอบวชแล้วด้วยศรัทธา จงยินดี
 ในกัลยาณมิตร จงเจริญกุศลธรรมเพื่อบรรลุธรรมอัน
 เกษมจากโยคะ.

 ดูก่อนภัทรา เธอบวชแล้วด้วยศรัทธา จงยินดี
 ในธรรมอันเจริญ จงเจริญกุศลธรรมเพื่อบรรลุธรรม
 อันเกษมจากโยคะที่ยอดเยี่ยม.

 ดูก่อนอุปสมา เธอจงข้ามโอฆะอันเป็นบ่วงมาร
 ที่ข้ามได้แสนยาก เธอจงชนะมารพร้อมด้วยพาหนะ
 ทรงไว้ซึ่งกายอันมีในที่สุด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยฺยชฺชสฺส ฌมฺเมหิ** ความว่า จง
ประกอบ คือจงทำการประกอบ ด้วยธรรมคือ สมถะและวิปัสสนาทั้งหลาย
และด้วยโพธิปักขิยธรรมทั้งหลายอันประเสริฐ. บทว่า **ขโณ ตํ มา อุปจฺจ-**
กา ความว่า ขณะทั้งหมดนี้คือ ขณะเกิดในปฏิรูปเทศ ขณะมีอายตนะ ๖
ไม่บกพร่อง ขณะเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า ขณะได้ศรัทธา ชื่อว่าย่อมก้าวล่วง
บุคคลผู้ที่ไม่ทำการเจริญโยคะอย่างนี้นั้น ขณะนั้นอย่าได้ก้าวล่วงเธอไปเสีย.
บทว่า **ขณฺหาตีตา** ความว่า เพราะบุคคลเหล่าใดล่วงเลยขณะ และขณะนั้น
ล่วงเลยบุคคลเหล่าใด บุคคลเหล่านั้นย่อมยึดเหยียดกันอยู่ในนรก โสกเศร้าอยู่
คือบังเกิดในนรกนั้น เสรวยทุกข์ใหญ่.

บทว่า **นิโรธํ ฌุเสหิ** ความว่า จงถูกต้อง คือจงได้ความดับกิเลส.
บทว่า **สญฺญาวุปฺสํ สฺขํ อาราธยาหิ นิพฺพานํ** ความว่า จงทำพระ-
นิพพานที่มีความสงบระงับบาปสังขยา มีกามสังขยาเป็นต้นเป็นนิमित เป็นสุข
อย่างยิ่ง ให้สำเร็จ.

บทว่า **วีรา วีเรหิ ฌมฺเมหิ** ความว่า วีราภิกษุณี ผู้อบรม
อินทรีย์ คือมีอินทรีย์มีศรัทธาเป็นต้นอันตนให้เจริญแล้ว ด้วยวีรธรรม
ทั้งหลาย คือด้วยธรรมคืออริยมรรคอันสมบูรณ์ด้วยเดช ด้วยความเป็นผู้มี
ปธานคือความเพียร ชนะกิเลสมารพร้อมด้วยพาหนะกับด้วยวัตถุคามทั้งหลาย
ทรงไว้ซึ่งกายอันมีในที่สุด เพราะไม่เกิดอีกต่อไป พระเถรีแสดงตนทำเป็น
เหมือนคนอื่น ด้วยประการฉะนี้.

เรียกพระเถรีนั้นด้วยบทว่า **มิตฺเต** บทว่า **มิตฺตรตา** ความว่า
จงยินดียิ่งในกัลยาณมิตรทั้งหลาย คือจงกระทำสักการะและสัມมานะในกัลยาณ-
มิตรเหล่านั้น. บทว่า **ภาเวหิ กุสฺเส ฌมฺเม** ความว่า จงเจริญธรรมคือ

อริยมรรค. บทว่า โยคกุเขมสุต ได้แก่ เพื่อถึง คือบรรลู่ ซึ่งพระอรหัต
ด้วย ซึ่งพระนิพพานด้วย.

เรียกพระเถรีนั้นด้วยบทว่า ภทฺร. บทว่า ภทฺรตา ความว่า
เป็นผู้ยินดีแล้ว ยินดียิ่งแล้วในธรรมมีศีลเป็นต้นอันเจริญ. บทว่า โยคกุเขม
อนุตฺตร ได้แก่ พระนิพพานอันเกษมจากโยคะ ๔ ไม่มีอันตรายยอดเยี่ยม
ความว่า จงเจริญโพธิปักขิยธรรมอันเป็นกุศล เพื่อบรรลู่พระนิพพานนั้น

เรียกพระเถรีนั้นด้วยบทว่า อุปฺสเม. บทว่า ตเร โอนํ มจฺจุเชยฺย
สุทฺตฺตร ความว่า ชื่อว่า มัจจุเชยยะ บ่วงมาร เพราะเป็นที่ยึดถือของ
มัจจุ. ชื่อว่า สุทฺตฺตรระข้ามได้แสนยาก เพราะผู้ที่มีได้สร้างสมกุศลสมภาร
ไว้จะข้ามได้ยากเหลือเกิน. ฟังข้าม คือ ฟังใช้นาวาคืออริยมรรคข้ามโอฆะ
ใหญ่คือสังสารวัฏ. บทว่า ธารเหิ อนฺติมํ เทหิ ความว่า จงเป็นผู้ทรงกาย
อันมีในภพสุดท้าย ด้วยความที่กายนั้นยังแข็งแรงอยู่นั้นแล.

จบ อรรถกถาศาสตราถรีคาถา

๑๑. มุตตาเถรีคาถา

[๔๑๒] เราเป็นผู้พ้นด้วยดี เป็นผู้พ้นโดย
ชอบด้วยความหลุดพ้นจากความค่อม ๓ อย่าง คือ
ค่อมเพราะครก ๑ ค่อมเพราะสาก ๓ ค่อมเพราะ
สามิ ๑ เป็นผู้พ้นแล้วจากความเกิดและความตาย
ถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพได้แล้ว.

จบ มุตตาเถรีคาถา

๑๑. อรรถกถามุตตาเถรีคาถา

คาถาว่า **สุมุตตา สาธุ มุตตามุหิ เป็นต้น** เป็นคาถาของพระ-
เถรีชื่อมุตตา.

พระเถรีชื่อมุตตาแม่นี้ ก็สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ สิ่งสมกุศลไว้ในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปปางกาลนี้บังเกิดเป็นบุตรสาวของ
พราหมณ์ยากจนในโกศลชนบท เวลาเจริญวัย บิดามารดาได้ให้เธอแก่
พราหมณ์ค่อมคนหนึ่ง เธอไม่ชอบครองเรือนกับพราหมณ์ค่อมนั้น ขออนุญาต
เขাবวชแล้ว เจริญวิปัสสนา จิตของเธอพล่านไปในอารมณ์ภายนอก เธอข่มจิต
นั้นกล่าวคาถาว่า เราเป็นผู้พ้นด้วยดี เป็นผู้พ้นโดยชอบ เป็นต้น ขวนขวาย
วิปัสสนาบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
กล่าวไว้ในอปทานว่า

พระพิชิตมารพระนามว่าปทุมุตตระ มีจักขุ

**ในธรรมทั้งปวง ทรงอนุเคราะห์เหล่าสัตว์ เสด็จ
เข้าบุรีเพื่อพิณทบาท เมื่อพระศาสดาพระองค์นั้น
เสด็จมา ชาวพระนครเหล่านั้นทั้งหมดต่างรำเรงยินดี
มาร่วมกันเกลี้ยทราย กวาดถนน ยกคันทก้วย หม้อ
มีน้ำเต็ม ชง เอาฐูป จูรณ และพวงดอกไม้สักการะ
พระศาสดา ข้าพเจ้ามอบถวายมณฑป นิมนต์พระผู้
นายกวิเศษถวายมหาทาน ปรรธนาพระสัมโพธิญาณ
พระมหาวิระ พระนามปทุมุตตระผู้นำเหล่า-
สรรพสัตว์ ผู้เป็นอัครบุคคล ทรงอนุโมทนาแล้วทรง**

พยากรณ์ว่า เมื่อล่วงไปแสนกัป จักมีภักทรกัป เธอได้
ความสุขในภavn้อยใหญ่ทั้งหลายแล้วจักบรรลुพระโพ-
ธิญาณ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งทั้งชายและหญิง ผู้กระทำ
หัตถกรรม ทั้งหมดจักประชุมพร้อมกันในอนาคตกาล
ชนเหล่านั้นจักเป็นบริจาริกาคนรับใช้ของเธอ ในเทว-
พิภพที่เธอเกิด ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น และด้วยความ
ตั้งใจมั่น ย่อมเสวยทิพยสุขและมนุษย์สุขอันนับไม่ได้
พวกเราท่องเที่ยวไปในภavn้อยใหญ่ตลอดกาลนาน
จากนี้ไปแสนกัป ข้าพเจ้าได้ทำกรรมใดไว้ในกาลนั้น
ด้วยกรรมนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้สุขุมลชาติในมนุษยโลก
และเทวโลก ข้าพเจ้าได้รูป โภคะ ยศ อายุ เกียรติ
และสุขที่น่ารัก ทั้งหมดเป็นความถึงพร้อมแห่งกุศล-
กรรมที่ทำติดต่อกัน.

ครันถึงภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในตระกูล
พราหมณ์ มีมือเท้าละเอียดอ่อนในนิเวศน์ที่น่ารื่นรมย์
ตลอดกาลทั้งปวง ข้าพเจ้าไม่เห็นสิ่งที่ไม่งามบนปฐพี
ข้าพเจ้าไม่เห็นภาคพื้นที่เป็นโคลนเลนไม่สะอาด ใน
กาลไหน ๆ ข้าพเจ้า เผากิเลสแล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้า
ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครันบรรลुพระอรหัตแล้ว เมื่อเปล่งอุทาน พระเถรีได้กล่าวคาถานี้ว่า

ราเป็นผู้พ้นด้วยดี เป็นผู้พ้นโดยชอบ ด้วย
ความหลุดพ้นจากความค่อม ๓ อย่างคือ ค่อมเพราะ
ครก ๑ ค่อมเพราะซาก ๑ ค่อมเพราะสามี ๑ เป็น

ผู้พ้นแล้วจากความเกิดและความตาย ถอนตัณหา
เครื่องนำไปสู่ภพได้แล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุมุตตา** ได้แก่ พ้นแล้วด้วยดี. บทว่า **สาธุ มุตตามุหิ** ความว่า เป็นผู้พ้นดี คือโดยชอบนั่นเอง ก็เป็นผู้พ้นด้วยดี เป็นผู้พ้นโดยชอบ จากอะไร ฉะนั้น จึงกล่าวว่ **ตีหิ ขุขุเซหิ มุตติยา** ความว่า ด้วยความหลุดพ้นจากความกด ๓ อย่าง. บัดนี้เมื่อจะแสดง ความกดเหล่านั้นโดยย่อ พระเถรีจึงกล่าวว่ ค่อมเพราะครก ๑ ค่อมเพราะ สาก ๑ ค่อมเพราะสามิ ๑ ดังนี้. ด้วยว่าเมื่อใส่ข้าวเปลือกในครก กลับข้าว ไปมา และคำอยู่ด้วยสาก ย่อมต้องกัมหลังดังนั้น ท่านจึงกล่าวเหตุทั้งสองว่า **ค่อม** เพราะเป็นเหตุให้ทำความค่อม อนึ่ง สามิของพระเถรีนั้นเป็นคนค่อม ที่เดียว.

บัดนี้ พระเถรีกล่าวความพ้นจากความค่อม ๓ อย่าง เป็นการแสดง ความพ้นใด เมื่อแสดงความพินันนฺหะละ พระเถรีกล่าวว่ เป็นผู้พ้นแล้วจาก ความเกิดและความตาย แล้วกล่าวถึงเหตุในเรื่องนั้นว่า ถอนตัณหาเป็นเครื่อง นำไปสู่ภพได้แล้ว. เนื้อความของบทนั้นว่า ข้าพเจ้ามิได้พ้นเพียงความค่อม ๓ อย่างเท่านั้น ที่แท้ข้าพเจ้าพ้นแม้จากความเกิดและความตายทั้งหมด เพราะ ตัณหาตัวที่เป็นเนตติคือนำไปสู่ภพทั้งหมด ข้าพเจ้าถอนขึ้นแล้วด้วยมรรคอัน เลิศ (คืออรหัตมรรค)

จบ อรรถกถามุตตาเถรีคาถา

๑๒. ชัมมทินนาเถรีคาถา

[๔๑๓] ผู้ที่เกิดฉันทะ มีที่สุด พึงถูกต้องพระ-
นิพพานด้วยใจ ผู้ที่มีจิตไม่ปฏิบัติ ในกามทั้งหลาย
ท่านเรียกว่า มีกระแสในเบื้องบน.

จบ ชัมมทินนาเถรีคาถา

๑๒. อรรถกถาชัมมทินนาเถรีคาถา

คาถาว่า จนุทชาตา อวสายี เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
ชัมมทินนา.

เล่ากันว่า พระเถรีชื่อ ชัมมทินนา นั้น ในกาลแห่งพระพุทธเจ้า
พระนาม ปทุมุตตระ เป็นผู้อาศัยคนอื่นเขาเลี้ยงชีพอยู่ในกรุงหังสวดี ถวาย
ทานที่มีบูชาสักการะเป็นเบื้องต้น แต่พระอัครสาวกผู้ออกจากนิโรธ บังเกิด
ในเทวโลก จุติจากเทวโลกนั้นแล้ว ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปุสสะ เธออยู่ในเรือนคนงานของ
พี่ชายต่างมารดาของพระศาสดา เมื่อสามีพุดพาดฟังถึงทานว่า เธอจงให้หนึ่ง
ส่วน ดังนี้ นางให้สองส่วน ทำบุญเป็นอันมาก ในกาลของพระกัสสปพุทธ-
เจ้า เธอถือปฏิบัติในพระดำเนียงของพระเจ้ากาสิพระนาม กิงกิ เป็นคน
หนึ่งภายในพี่น้องหญิง ๗ คน ประพฤติพรหมจรรย์สองหมื่นปี ท่องเที่ยวอยู่
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพุทธรูปหนึ่ง ในพุทธรูปปางกาลนี้ บังเกิดใน
เรือนตระกูลในกรุงราชคฤห์ เจริญวัยแล้วไปสู่เรือนของวิสาขาเศรษฐี.

อยู่มาวันหนึ่ง **วิสาขเศรษฐี** ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้เป็นพระอนาคามี ไปเรือน เมื่อขึ้นปราสาทไม่ยึดมือที่นางฉัมมทินนาผู้ยืนอยู่หัวบันไดยื่นให้ ขึ้นปราสาท แม่เมื่อบริโภคอาหารก็บริโภคเฉยๆ นางฉัมมทินนาใคร่ครวญเหตุนี้คิดว่า ข้าแต่ลูกนาย ทำไมวันนี้ท่านจึงไม่ยึดมือฉัน แม่เมื่อบริโภคอาหารก็ไม่พูดอะไรๆ ฉันมีความผิดอะไรหรือ วิสาขเศรษฐีกล่าวว่า แม่ฉัมมทินนา เธอไม่มีความผิด ตั้งแต่วันนี้ไป ฉันไม่ควรถูกต้องกายหญิง และไม่ควรทำความเหลาะแหละในอาหาร ฉันแทงตลอดธรรมเช่นนั้นแล้ว ก็ถ้าเธอปรารถนา ก็จงอยู่ในเรือนนี้แหละ ถ้าไม่ปรารถนา ก็จงถือเอาทรัพย์เท่าที่เธอต้องการไปเรือนตระกูล (ของเธอ). นางฉัมมทินนากล่าวว่า ข้าแต่ลูกนาย ฉันจะไม่กลืนอาเจียนที่ท่านคายไว้ ท่านโปรดอนุญาตให้ฉันบวชเถิด วิสาขเศรษฐีกล่าวว่า สาธุ ฉัมมาทินนา แล้วเอาวาทองส่งนางไปสำนักภิกษุณี.

นางฉัมมทินนาบวชแล้ว เรียนกัมมัฏฐานอยู่ในสำนักภิกษุณีนั่นสองสามวัน ประสงค์จะอยู่อย่างวิเวกจึงไปหาอุปัชฌาย์อาจารย์กล่าวว่า ข้าแต่แม่เจ้าทั้งหลาย ใจของดิฉันไม่ชอบที่เคลื่อนกล่น ดิฉันจะไปสู่อาวาสใกล้บ้านพวกภิกษุณีพาเธอไปอวาสใกล้บ้าน เธออยู่ในที่นั้น ไม่นานนักก็ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา ทั้งหลาย เพราะเธออย่ายั้งขารในอดีตได้แล้ว เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

พระพิชิตมารพระนามปทุมุตตรระผู้ทรงถึงฝั่ง
แห่งธรรมทั้งปวง ทรงเป็นนายกของโลกเสด็จอุบัติ
ขึ้นแล้ว ในกัปที่หนึ่งแสนแต่ภัทรกัปนี้ ในกาลนั้น
ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลหนึ่งในกรุงหังสวดีรับจ้างทำงาน
ของคนอื่น เป็นผู้มึปัญญา ดำรวมอยู่ในศีล พระ-

สุชาติเถระอัครสาวกของพระปทุมมุตตระพุทธเจ้า ออก
จากวิหารไปปิณฑบาต เวลานั้นข้าพเจ้าเดินถือหม้อไป
ตักน้ำ เห็นท่านแล้วเลื่อมใส ได้ถวายขนมด้วยมือ
ของตน ท่านรับและนั่งฉันตรงนั้นเอง จากนั้นข้าพเจ้า
ได้นำท่านไปสู่เรือน ได้ถวายโภชนะแต่ท่าน ต่อมา
นายของข้าพเจ้ามีความยินดีได้ยกข้าพเจ้าเป็นลูกสะใภ้
ของท่าน ข้าพเจ้ากับแม่ผัวได้ไปถวายอภิวัตพระ-
สัมพุทธเจ้า ครั้งนั้นพระศาสดาทรงประกาศตั้งภิกษุณี
ผู้เป็นธรรมกถิก ในตำแหน่งเอตทัคคะ ข้าพเจ้าได้ฟัง
ดังนั้นแล้วมีความยินดี นิมนต์พระสุตผู้เป็นนายก
ของโลกพร้อมด้วยพระสงฆ์ ถวายมหาทานปรารธนา
ตำแหน่งนั้น คราวนั้นพระสุตผู้มีพระสุรเสียงก้อง-
กังวาลไพเราะ ได้ตรัสกะข้าพเจ้าว่า แนะนางผู้เจริญ
ผู้ยินดีบำรุงเราเลี้ยงดูเรากับสงฆ์สาวก ผู้ชวนชวายน
ในการฟังสัทธรรม มีใจเจริญด้วยคุณ เธอจงยินดีเถิด
เธอจักได้ผลตามปรารธนา แต่กลับไปแสนกัป พระ-
ศาสดาผู้สมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช มีพระนาม
ว่าโคตมะโดยโคตร จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เธอจัก
เป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้นเป็นโอรส
อนธรรมนเรมิต เป็นสาวิกาของพระศาสดาจักมีชื่อว่า
ฉัมมทินนา ข้าพเจ้าได้ฟังดังนั้นแล้วมีความยินดี มีจิต
ประกอบด้วยเมตตา บำรุงพระมหามุนีผู้เป็นนายกพิเศษ
ด้วยปัจจัยทั้งหลายจนตลอดชีวิต ด้วยกุศลกรรมที่ได้

ทำให้ และด้วยความตั้งใจแน่วแน่ ข้าพเจ้าละร่าง
มนุษย์แล้วได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าเฝ้า-
พันผู้ประเสริฐมียศมาก พระนามว่ากัศปะตามโคตร
ประเสริฐกว่าบัณฑิตทั้งหลาย ได้เสด็จอุบัติแล้วใน
ภทท์ภพนี้ ในครั้งนั้นพระเจ้ากาสิพระนาม กิงกิ ผู้เป็น
ใหญ่กว่านรชนในกรุงพาราณสีอันอุดม ทรงเป็นอุปัฏ-
ฐากของพระพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้า
เป็นธิดาคนที่หกของท้าวเธอ ปราภนามว่าสุธรรมา
ได้ฟังธรรมของพระพิชิตมารผู้เลิศแล้ว พอใจบรรพชา
แต่พระชนกนาถไม่ทรงอนุญาตแก่พวกเรา ครั้งนั้น
พวกเราอยู่ในอาคารถนั้นแล เป็นเจ้าหญิงที่มีความสุข
ไม่เกียจคร้าน ประพฤติพรหมจรรย์ตั้งแต่เป็นกุมารี
อยู่สองหมื่นปี ราชธิดา ๗ องค์ คือ นางสมณี ๑
นางสมณคุตตา ๑ นางภิกขุณี ๑ นางภิกขุทาสิกา ๑
นางธรรมา ๑ นางสุธรรมา ๑ และนางสังฆทาสีเป็น
คนที่ ๗ เป็นผู้ยินดีบันเทิงใจในการบำรุงพระพุทธเจ้า
ได้ (กลับชาติ) มาเป็นพระเชมาเถรี ๑ พระอุบล
วรรณเถรี ๑ พระปฐาจาราเถรี ๑ พระกุนทลเกสี-
เถรี ๑ พระกิสาโคตมีเถรี ๑ ข้าพเจ้า ๑ และเป็นวิสา-
ขาอุบาสิกาซึ่งเป็นคนที่ ๗ ด้วยกุศลกรรมที่ได้ทำไว้
แล้วนั้น และด้วยความตั้งใจแน่วแน่ ข้าพเจ้าละร่าง
มนุษย์แล้วได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และในภพหลัง
ครั้งนี้ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐีที่มั่งคั่ง สมบูรณ์

ด้วยความสุขทุกอย่าง ในกรุงราชคฤห์อันอุดม เมื่อ
ข้าพเจ้าประกอบด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติ ตั้งอยู่ใน
ปฐมวัย ไปสู่ตระกูลอื่น (แต่งงาน) เพียบพร้อม
ด้วยความสุข สามิของข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นสรณะแห่งสัตว์โลก ฟังพระธรรมเทศนาแล้วได้
บรรลุนาคามิผล เป็นคนมีปัญญาดี ครานั้นข้าพเจ้า
ขออนุญาตบวชเป็นบรรพชิต ไม่นานนักก็ได้บรรลุ
พระอรหัต.

ครานั้น อุบาสกนั้น เข้าไปหาข้าพเจ้า ได้ถาม
ปัญหาที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อน ข้าพเจ้าพยากรณ์ปัญหา
ทั้งหมดนั้นได้ พระพิชิตมาร ทรงยินดีในคุณข้อนั้น
จึงทรงตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งเอกทัคคะ ด้วยพระ-
ดำรัสว่า เรามีได้เห็นภิกษุณีรูปอื่นผู้เป็นธรรมกถึก
เช่นนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำไว้ว่า
ภิกษุฆัมมทินนาเป็นนักปราชญ์ ข้าพเจ้าอันพระผู้
เป็นนายกของสัตว์โลกทรงอนุเคราะห์แล้ว ชื่อว่าเป็น
บัณฑิตอย่างนี้ ข้าพเจ้าบำรุงพระศาสดาแล้ว ปฏิบัติ
คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ปลงภาระหนักแล้ว
ถอนตัณหาอันนำไปสู่ภพได้แล้ว กุลบุตรทั้งหลาย
ออกจากเรือนบวชเป็นที่ไม่มีเรือน เพื่อต้องการประ-
โยชน์ใด ประโยชน์นั้น คือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่ง
ตัณหาอันทั้งปวงข้าพเจ้าบรรลุแล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้มี
ความชำนาญในฤทธิ์ และในทิพโสตธาตุ รู้จิตผู้อื่น

กระทำตามคำสอนของพระศาสดา ข้าพเจ้ารู้ปุพเพนิ-
วาสญาณ และทิพยจักขุอันหมดจดวิเศษ ยังอาสวะ
ทั้งปวงให้สิ้นไปแล้ว เป็นผู้บริสุทธิปราศจากมลทิน
ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ภพทั้งหมดข้าพเจ้าถอนได้แล้ว
ข้าพเจ้าตัดเครื่องผูกพัน เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ดังช้าง-
พังตัดเชือกแล้ว การมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ
ของข้าพเจ้า เป็นการมาดีแล้วหนอ ข้าพเจ้าได้บรรลุ
วิชาตามลำดับ ข้าพเจ้าปฏิบัติคำสอนของพระ-
พุทธเจ้าแล้วคุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภिताสี วิโมกข์
แปดและอภิญญาหก ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้า
ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้นบรรลุพระอรหัตต์แล้ว พระชัมมทินนาเถรีคิดว่าใจของเราหมด
กิเลสแล้ว บัดนี้เรจักอยู่ทำอะไรในที่นี้ เรจักไปกรุงราชคฤห์ถวายบังคม
พระศาสดา และพวกญาติของเราเป็นจำนวนมากจักกระทำบุญ จึงกลับมา
กรุงราชคฤห์กับภิกษุณีทั้งหลาย.

วิสาขอุบาสกทราบบว่าพระชัมมทินนาเถรีมา เมื่อจะทอดลงการตรัสรู้
ของพระเถรีนั้น ได้ถามปัญหาเรื่องเบญจขันธ์เป็นต้นต้น พระชัมมทินนาเถรีได้
วิสาขนาปัญหาที่ถามแล้ว ๆ เหมือนตัดก้านบัวด้วยศัสตราอันคมกริบฉะนั้น วิสาข-
อุบาสกกราบทูลนัยแห่งคำถามและคำตอบทั้งหมดแด่พระศาสดา พระศาสดา
ทรงสรรเสริญพระเถรีนั้น ด้วยพระพุทธพจน์ว่า วิสาขะ ภิกษุณีชัมมทินนา
เป็นบัณฑิตเป็นต้น ทรงประกาศการพยากรณ์ปัญหาเทียบกับพระสัพพัญญุต-
ญาณ ทรงทำอุพพาทลสูตรนั้นแลให้เป็นอัฐอุปปีตติเหตุเกิดเรื่อง ทรงตั้ง
พระชัมมทินนาเถรีนั้นไว้ในตำแหน่งเลิศของภิกษุณีผู้เป็นธรรมกถึก ก็พระเถรี

นั้นอยู่ในอวาสโลกีย์บ้านนั้น บรรลุมรรคเบื้องต้นแล้วเริ่มต้นเจริญวิปัสสนา เพื่อมรรคเบื้องสูงในกาลใดในกาลนั้น ได้กล่าวคานีว่า

**ผู้ที่เกิดฉันทะ มีที่สุด ฟังถูกต้องพระนิพพาน
ด้วยใจ ผู้ที่มีจิตไม่ปฏิบัติในกามทั้งหลาย ท่านเรียกว่า
ผู้มีกระแสในเบื้องบน.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฉนฺทชชตา** ได้แก่เกิดฉันทะเพื่ออรหัตผล ความสิ้นสุด คือความจบลง ท่านเรียกว่า อวสายะ. ในบทว่า **อวสายี**. แม้บทนั้นก็พึงทราบว่าเป็นความจบลงแห่งสมณกิจ เพราะเนื้อความที่ท่านกล่าวว่า ผู้มีกระแสในเบื้องบน เพราะมีจิตไม่ปฏิบัติในกามทั้งหลาย ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง ฉะนั้นจึงมีอธิบายเนื้อความคานีว่า เป็นผู้ที่มีใจยังไม่บรรลุแม้ด้วยบททั้งสอง ยังปรารถนาพระนิพพานที่เป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม. บทว่า **มนสา จ ญฺญูรา สียา** ความว่า ฟังเป็นผู้ถูกต้องคือสัมผัสพระนิพพาน ด้วยมรรคจิตสามดวงเบื้องต้น. บทว่า **กามสุ อปฺปฏิพทฺชจิตฺตา** ได้แก่ ผู้มีจิตไม่ปฏิบัติในกามทั้งหลาย ด้วยอำนาจอนาคามีมรรค. บทว่า **อุทฺธโรสตา** ความว่า ชื่อว่า ผู้มีกระแสในเบื้องบน เพราะพระเถรีนั้นมีกระแสมรรคและกระแสสังสารวัฏในเบื้องบนนั้นแล อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า อรหัตมรรคย่อมเกิดขึ้นแก่พระอนาคามี มรรคอื่นย่อมไม่เกิด ฉะนั้น ความเกิดในภพเบื้องบนเท่านั้น ย่อมมีแก่พระอนาคามี ผู้เกิดขึ้นในสุทธาวาสภพ มีชั้นอวิหาเป็นต้นจนถึงชั้นอกนิษฐ์นั้นนั้น.

จบ อรรถกถาخمมทินนาเถรีคาถา

๑๓. วิสาขาทเถรีคาถา

[๔๑๔] ท่านทั้งหลายจงทำตามคำสอนของพระ-
พุทธเจ้า ที่บุคคลทำแล้วไม่เดือดร้อนภายหลัง ท่าน
ทั้งหลายจงรีบล้างเท้าทั้งสองแล้วนั่ง ณ ที่ควรเถิด.

จบ วิสาขาทเถรีคาถา

๑๓. อรรธกถาวิสาขาทเถรีคาถา

คาถาว่า กโรธ พุทธศาสน์ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
วิสาขา.

เรื่องของพระเถรีชื่อวิสาขานั้น เหมือนเรื่องของพระเถรีชื่อธีรานัน
แหละ พระเถรีชื่อวิสาขานั้นบรรลุประอรหัตแล้วให้เวลาล่วงไปด้วยวิมุตติสุข
ได้พยากรณ์พระอรหัตผลด้วยคาถานี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงทำตามคำสอนของพระพุทธ-
เจ้า ที่บุคคลทำแล้วไม่เดือดร้อนภายหลังท่านทั้งหลาย
จงรีบล้างเท้าทั้งสองแล้วนั่ง ณ ที่ควรเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กโรธ พุทธศาสน์ ความว่า จงทำตาม
คำสอน คือคำสั่งสอนและพร้าสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือจงปฏิบัติตาม
ที่ทรงพร้าสอน. บทว่า ยํ กตฺวาน นานุตฺตปฺปติ ความว่า เพราะสำเร็จความ
ประสงค์ทั้งหลายโดยชอบทีเดียว ของผู้กระทำตามคำพร้าสอนที่บุคคลกระทำ
แล้วไม่เดือดร้อนภายหลัง เพราะเหตุที่กระทำนั้น. บทว่า จิปปิ ปาทานิ

โธวิตุวา เอกมฺนุเต นิสีทล ความว่า เพราะตนเองกลับจากบิณฑบาตในเวลา
ปัจฉิมภัต แสดงวัตรแต่อาจารย์และอุปัชฌาย์แล้ว ล้างเท้าทั้งสองนั่งในที่ลับ
ในที่พักกลางวันของตน บรรลุเฉพาะสิ่งที่มีประโยชน์ ฉะนั้น พระวิสาขา-
เถรีเมื่อประกอบแม่คนอื่น ๆ เข้าไว้ในประโยชน์นั้น จึงได้กล่าวบทนี้.

จบ อรรถกถาวิสาขาเถรีคาถา

๑๔. สุมนาเถรีคาถา

[๔๑๕] ท่านเห็นธาตุทั้งหลายว่าเป็นทุกข์แล้ว อย่า
เกิดอีก ท่านสำรอกความพอใจในภพแล้ว จัดเป็นผู้
สงบระงับเที่ยวไป.

จบ สุมนาเถรีคาถา

๑๔. อรรถกถาสุมนาเถรีคาถา

คาถาว่า ธาตุโย ทุกฺขโต ทิสฺวา เป็นต้น เป็นคาถาสำหรับพระเถรี
ชื่อสุมนา.

เรื่องของพระเถรีชื่อสุมนานั้น เหมือนเรื่องของพระเถรีชื่อติสสา
ความย่อว่า พระศาสดาทรงเปล่งพระรัศมีแสดงพระองค์เหมือนประทับนั่งอยู่
ต่อหน้า ตรัสพระคาถานี้ว่า

ท่านเห็นธาตุทั้งหลายว่าเป็นทุกข์แล้ว อย่า
เกิดอีก ท่านสำรอกความพอใจในภพแล้ว จัดเป็นผู้
สงบระงับเที่ยวไป.

พระเถรีนั้น ได้บรรลุพระอรหัตในเวลาจบพระคาถา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชาติโย ทุกฺขโต ทิสฺวา** ความว่า เห็น
ชาติมีจักขุเป็นต้นที่นับเนื่องด้วยสันตติ และชาติแม่อื่น ๆ ด้วยญาณจักขุว่า
เป็นทุกข์ เพราะเกิดขึ้น ล้อมไป และบีบคั้นเป็นต้น. บทว่า **มา ชาตี**
ปฺนฺรลลมิ ความว่า อย่าเข้าถึงชาติ คือภพใหม่ต่อไปอีก. บทว่า **ภเว จฺนุํ**
วิราชตุวา ความว่า ละฉันทะคือค้นหาในภพทั้งปวง มีกามภพเป็นต้น
ด้วยมรรคกล่าวคือวิราคะ. บทว่า **อนุปฺสนฺตา จริสฺสฺสตี** ความว่า จักเป็นผู้ดับ
เพราะละกิเลสได้ทั้งหมดอยู่.

อนึ่งในคานานี้ ท่านแสดงวิปัสสนาโดยหัวข้อของทุกขานุปัสสนา ด้วย
บทนี้ว่า **ชาติโย ทุกฺขโต ทิสฺวา** ดังนี้. แสดงมรรค ด้วยบทนี้ว่า **ภเว จฺนุํ**
วิราชตุวา ดังนี้. แสดงอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ด้วยบทนี้ว่า **อนุปฺสนฺตา**
จริสฺสฺสตี ดังนี้. แสดงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ด้วยบทนี้ว่า **มา ชาตี**
ปฺนฺรลลมิ ดังนี้. บัณฑิตพึงเห็นดังนี้แล.

จบ อรรถกถาสุมณาเถรีคาถา

๑๕. อุตตราเถรีคาถา

[๔๑๖] เราเป็นผู้สำรวจด้วยกาย วาจา และใจ
ได้ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากขึ้นแล้ว เป็นผู้มีความเย็น
ดับสนิทแล้ว.

จบ อุตตราเถรีคาถา

๑๕. อรรถกถาอุตตราเถรีคาถา

คาถาว่า กายน ลฺลวฺตา อาสี เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
อุตตรา.

เรื่องของพระเถรีชื่ออุตตราเมื่อนั้น ก็เหมือนเรื่องของพระเถรีชื่อ
ติสสา ความย่อว่า พระเถรีชื่ออุตตราเมื่อนั้น ประสูติในศากยตระกูล เป็น
สนมของพระโพธิสัตว์ ออกบวชพร้อมกับพระมหาปชาบดีโคตมี บรรลุพระ-
อรหัตด้วยโอภาสคาถา ได้กล่าวคาถานี้เป็นอุทานด้วยตนเองที่เดียวว่า

เราเป็นผู้สำรวมแล้วด้วยกายวาจาและใจ ได้

ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากขึ้นแล้ว เป็นผู้มีความเย็น ดับ

สนิทแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กายน ลมฺฐตา อสึ ความว่า เป็นผู้
สำรวมแล้วด้วยความสำรวมทางกาย. บทว่า วาจา ย ประกอบความว่า เป็น
ผู้สำรวมแล้วด้วยความสำรวมทางวาจา. พระเถรีกล่าวถึงศีลสังวรแม่ด้วยบท
ทั้งสอง. บทว่า อุต ได้แก่ อถ แปลว่า และ. บทว่า เจตสา ความว่า
ด้วยสมาธิจิต. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการเจริญวิปัสสนาด้วยสมาธิจิตนั้น.
บทว่า สมฺมุตฺตํ ตณฺหํ อพฺพยุห ความว่า ถอนขึ้นซึ่งตัณหาพร้อมทั้งราก หรือ
พร้อมด้วยอวิชชา. ด้วยว่า ตัณหาข่มเกิดขึ้นในภพสามที่อวิชชาปกปิดโทษไว้.

อีกนัยหนึ่ง บทว่า กายน ลมฺฐตา ความว่า เป็นผู้สำรวมทางกาย
ด้วยความสำรวมด้วยมรรคนั้นเอง เพราะละมิจกามันตะทั้งหมด ด้วยสัมมา
กัมมันตะ. บทว่า วาจา ย ความว่า เป็นผู้สำรวมทางวาจาด้วยความสำรวม
ด้วยมรรคนั้นเอง เพราะละมิจกาวาจาทั้งหมด ด้วยสัมมาวาจา. บทว่า เจตสา
ได้แก่ ด้วยสมาธิ. ก็ในที่นี้ท่านกล่าวสัมมาสมาธิ ด้วยหัวข้อของจิต อธิบายว่า
มรรคธรรมทั้งหลายมีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกันกับลักษณะ-
มรรค ข่มเป็นอันท่านถือเอาด้วยศัพท์คือสัมมาสมาธินั้นแล การละอสังวรมี
อภิชฌาเป็นต้นโดยไม่เหลือ ข่มเป็นอันท่านแสดงแล้วด้วยมรรคสังวร. เพราะ
เหตุนี้แหละท่านจึงกล่าวว่า สมฺมุตฺตํ ตณฺหํ อพฺพยุห ดังนี้. บทว่า สึติญฺญตามฺหิ

นิพพุตา ความว่า เป็นผู้ถึงความเย็น เพราะไม่มีความร่ำร้อนเพราะกิเลส
โดยประการทั้งปวง เป็นผู้ดับสนิทด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ.

จบ อรรถกถาอุตตราเถรีคาถา

๑๖. วุฑฒปีพพิตสูมนาเถรีคาถา

[๔๑๗] คู่ก่อนสูมนาผู้เจริญ เธอจงเอาที่นอนผ้าทำ
จิ๋วรุ่มงุ่ม จงพักผ่อนให้สบายเถิด เพราะโรคของเธอ
เธอสงบแล้ว เธอเป็นผู้มีความเย็น ดับสนิทแล้ว.

จบ วุฑฒปีพพิตสูมนาเถรีคาถา

๑๖. อรรถกถาวุฑฒปีพพิตสูมนาเถรีคาถา

คาถาว่า สุขุ ตฺว วุฑฺฒิกเ สหิ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีผู้
บวชเมื่อแก่ชื่อสูมนา.

แม้พระเถรีองค์นี้ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ
ตั้งสมกุศลไว้ในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปปาทกาลนี้ บังเกิดเป็นพระภคินีของพระ-
เจ้ามหาโกศล ในกรุงสาวัตถี เธอฟังธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงแก่พระเจ้า
ปเสนทิโกศล โดยนัยเป็นต้นว่า คู่ก่อนมหาบพิตร บุคคลสี่จำพวกเหล่านี้แล
ไม่พึงดูหมิ่นว่าหุ่ม คังนี้ ได้ความเลื่อมใส ตั้งอยู่ในสรวงและศีลห้า แม้
ประสงค์จะบวช ก็ต้องปล่อยให้เวลาล่วงไปนาน เพราะคิดว่า ต้องปฏิบัติดูแล
พระเจ้าย่า ต่อมาเมื่อพระเจ้าย่าสิ้นพระชนม์แล้ว เธอให้คนถือเครื่องปูลาด

เครื่องนุ่งห่มที่มีค่ามาก ไปวิหารกับพระราชินี ให้ถวายแก่สงฆ์แล้ว ฟังธรรม
ในสำนักพระศาสดา ตั้งอยู่ในอนาคามิผล ขอบวช พระศาสดาทรงเห็นเธอมี
ญาณแก่กล้า ได้ภายิตพระศาสดานี้ว่า

ดูก่อนสุมนาผู้เจริญ เธอจงเอาท่อนผ้าทำจีวร

นุ่งห่ม จงปักผ่อนให้สบายเถิด เพราะราคาของเธอ

สงบแล้ว เธอเป็นผู้มีความเย็น ดับสนิทแล้ว.

ในเวลาจบคาถา เธอได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย
ได้กล่าวคาถานั้นแหละเป็นอุทาน การกล่าวคาถาเป็นอุทานนั้นแล ได้เป็นการ
พยากรณ์พระอรหัตผลของเธอ เธอบวชในขณะนั้นเอง. ก็เนื้อความของคาถา
บทว่า วุฑฺฒิเก ได้แก่ ผู้เจริญ คือเจริญโดยวัย แต่พระเถรีเจริญแม้
ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ในบาทที่สี่ของคาถาที่พระเถรีกล่าว ฟังประกอบบทว่า
เธอเป็นผู้มีความเย็น ดับสนิทแล้ว. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

จบ อรรถกถาวุฑฒปีพพชิตสุมนาเถรีคาถา

๑๗. ชัมมาเถรีคาถา

[๔๑๘] เราทูลพลภาพ มีกายสันเทา ถือไม้เท้า
เที่ยวบิณฑบาต ได้ล้มลงบนแผ่นดินตรงนั้นเอง ครั้ง
นั้น จิตของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะเห็นโทษในกาย.

จบ ชัมมาเถรีคาถา

๑๗. อรรถกถาฉัมมาเถรีคาถา

คาถาว่า **ปิณฑุปาตัง จริตวาน** เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ **ฉัมมา.**

แม้พระเถรีองค์นี้ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ได้รวบรวมบุญสมภารไว้แล้ว ในพุทธรูปปาทกาลนี้ บังเกิดในเรือนตระกูล กรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้ว ไปสู่เรือนของสามีที่สมควรกัน ได้ศรัทธาในศาสนาของพระศาสดา ประสงค์จะบวชแต่สามีไม่อนุญาต ภายหลังเมื่อสามีตายแล้ว บวชเจริญวิปัสสนา วันหนึ่งเที่ยวภิกขาจารแล้ว กำลังเดินมาวิหารหกล้มลง จึงทำเรื่องนั้นแหละเป็นอารมณ์เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ได้กล่าวคาถานี้เป็นอุทานว่า

เราพุพพลภาพ มีกายลั่นเทา ถือไม้เท้าเที่ยว

บิณฑบาต ได้ล้มลงบนแผ่นดินตรงนั้นเอง ครั้นนั้น

จิตของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะเห็นโทษในกาย

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปิณฑุปาตัง จริตวาน ทณฺฑมาทาย พุพฺพลา** ความว่า ใช้ไม้เท้าค้ำยันเที่ยวไปในเมืองเพื่อต้องการบิณฑบาตคือเที่ยวภิกขาจาร. บทว่า **จมา** ได้แก่ บนแผ่นดิน คือพื้นดิน อธิบายว่าล้มลงบนพื้นดิน เพราะเท้าทั้งสองไม่มีกำลัง. บทว่า **ทิสฺวา อาทินฺนํ กาย** ความว่า เห็นโทษในสรีระโดยประการต่างๆ มีไม่งาม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นต้น ด้วยปัญญาจักษุ. บทว่า **อถ จิตฺตํ วิมฺลฺลจฺจิ เม** ความว่า จิตของเราหลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งหลาย เพราะข่มไว้ด้วยนิพพิทานุปีสสนา

เป็นต้น ที่เป็นไปข้างหน้าด้วยอาทินวนุปัสสนา ชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว คือพ้นวิเศษแล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยสมุจเฉทวิมุตติตามลำดับมรรคผล และด้วยปฏิบัติสัทธาวิมุตติอีก. อธิบายว่า บัดนี้ สิ่งที่จะต้องหลุดพ้นไม่มีแก่พระเถรีนั้น. อนึ่ง การกล่าวคาถาเป็นอุทานนี้แหละ เป็นการพยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถรีนั้นแล.

จบ อรรถกถาธัมมาเถรีคาถา

๑๘. สังฆาเถรีคาถา

[๔๑๕] ข้าพเจ้าละเอียด ละบุตรและสัตว์เลี้ยง ซึ่ง
เป็นที่รัก บวชแล้ว ละราคะและโทสะและตำรอก
อวิชาเสียด ถอนตัณหาขึ้นพร้อมทั้งราก เป็นผู้สงบ
ระงับดับสนิทแล้ว.

จบ สังฆาเถรีคาถา

๑๘. อรรถกถาสังฆาเถรีคาถา

คาถาว่า หิตฺวา ฆเร ปพฺพชิตฺวา เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อสังฆา.

เรื่องของพระเถรีชื่อสังฆานั้น เหมือนเรื่องของพระเถรีชื่อธีรา ก็พระเถรีชื่อสังฆานั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้กล่าวคาถาว่า

**ข้าพเจ้าละเรือน ละบุตร และสัตว์เลี้ยง ซึ่งเป็น
ที่รัก บวชแล้ว ละราคะและโทสะและสํารอกอวิชา
เสีย ถอนตัณหาขึ้นพร้อมทั้งราก เป็นผู้สงบระงับดับ
สนิทแล้ว.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หิตฺวา** แปลว่า ละแล้ว. บทว่า **มฺเร**
ได้แก่ เรือน. **มฺรคฺคฺทํ** ในชื่อแม่อย่างเดียวกัน บางคราวท่านกล่าวขยายในข้อ
ความมากอย่างเหมือนพีช. บทว่า **หิตฺวา ปุตุตฺตํ ปิสุ ปิยํ** ความว่า ละบุตร
และสัตว์เลี้ยงมีโคกระบือเป็นต้นที่น่ารัก ด้วยการละนันทราคะที่เกี่ยวข้องกับ
บุตรและสัตว์เลี้ยงนั้น. บทว่า **หิตฺวา รากญจ โทสญจ** ความว่า ถอน
ราคะซึ่งมีภาพกำหนด และโทสะซึ่งมีสภาพชัดเจน ด้วยอริยมรรค. บทว่า
อวิชฺขญจ วิราชียํ ความว่า ละสํารอกโมหะซึ่งเป็นเบื้องต้นในอกุศลทั้ง
หมด. อธิบายว่า ถอนขึ้นด้วยมรรค ดังนี้แน่นอน. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าว
แล้วแล.

จบ อรรถกถาสังฆาเถรีคาถา

จบ อรรถกถาเอกนิบาต

เถรีคาถา ทุกนิบาต

ว่าด้วยคาถาต่าง ๆ ในทุกนิบาต

๑. นันทาเถรีคาถา

[๔๒๐] ดูก่อนนันทา เธอจงเห็นร่างกายอันกระดุก
๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว อันกระสับกระส่าย ไม่สะอาด
เปื้อยเนา จงอบรมจิตให้ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว ด้วย
อสุภภาวนา อนึ่ง เธอจงอบรมจิตให้หามิติดมิได้ ละ
เสียซึ่งอนุสัยคือมานะ เพราะการละมานะได้นั้น เธอ
จักเป็นผู้สงบเที่ยวไป.

จบ นันทาเถรีคาถา

อรรถกถาทุกนิบาต

๑. อรรถกถาอภิปุณฺณนันทาเถรีคาถา

ในทุกนิบาต มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

คาถาว่า อาตุรฺ อสุจี ปุตี เป็นต้น เป็นคาถาสำหรับนางสิกข-
มานาชื่ออภิปุณฺณนันทา.

เล่ากันว่า นางสิกขมานาชื่ออภิปุณฺณนันทานี้ เป็นธิดาของคฤหบดี
มหาศาล ในพันธุมดินคร ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี ฟัง
ธรรมในสำนักของพระศาสดา ตั้งอยู่ในสระณะและศีลห้า เมื่อพระศาสดา

ปรินิพพานแล้ว ได้บูชาพระธาตุเจดีย์ด้วยฉัตรทองที่ประดับด้วยรัตนะแล้วตาย
ไปบังเกิดในสวรรค์ ท่องเที่ยวไปๆ มาๆ อยู่ในสุคติภูมินั้นเอง ในพุทธรูป-
ปาทกาลนี้ บังเกิดในครรภ์พระอัครมเหสีของ เจ้าศากยเชวมกะ ในกรุง
กบิลพัสดุ์ เธอมีชื่อว่า นันทา พระนางนันทานั้น มีรูปงามน่าทัศนา น่าเลื่อม
ใส จึงได้รู้กันทั่วไปว่า ชื่อว่า อภिरูปนันทา เพราะอรรถภาพร่างกายถึงความ
งามเลิศของรูปอย่างเหลือเกิน เมื่อเธอเจริญวัย ศากยกุมารผู้เป็นคนรักอย่าง
ยิ่งได้สิ้นพระชนม์เสียในวันหนึ่งนั้นเอง คราวนั้น พระชนกชนนีจึงให้บวช
เธอผู้ไม่ต้องการบวช.

ภิกษุณีอภिरูปนันทานั้นแม้บวชแล้วก็ยังมีความเมาเพราะอาศัยรูป ไม่
ไปปฏิบัติบำรุงพระพุทธเจ้าด้วยเข้าใจว่า พระศาสดาทรงดำหนิติเตียนรูป ทรง
แสดงโทษโดยอเนกปริยาย พระศาสดาทรงทราบว่ามีญาณแก่กล้าแล้ว ทรง
สั่งพระมหาปชาบดีว่า ภิกษุณีทั้งหมดจงมารับโอวาทตามลำดับเมื่อถึงวาระของ
ตน เธอส่งภิกษุณีรูปอื่นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เมื่อถึงวาระ ภิกษุณี
พึงไปด้วยตนเอง ไม่พึงส่งรูปอื่นไป เธอไม่อาจละเมิดคำสั่งของพระศาสดาได้
จึงได้ไปปฏิบัติบำรุงพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุณีทั้งหลาย พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงเนรมิตรูปหญิงงามคนหนึ่งด้วยฤทธิ์ แล้วทรงแสดงรูปแก่ห้องอมให้เธอ
เกิดความสังเวช ได้ภายิต ๒ พระคาถานี้ว่า

ดูก่อนนันทา เธอจงเห็นร่างกายอันกระดุก

๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว อันกระดักกระด่าย ไม่สะอาด
เปื้อยเนา จงอบรมจิตให้ตั้งมั่นมีอารมณ์เดียวด้วยอสุภ-
ภาวนา อนึ่งเธอจงอบรมจิตให้หानीมิตมิได้ ละเสีย
ซึ่งอนุสัยคือมานะ เพราะการละมานะได้นั้น เธอจัก
เป็นผู้สงบเที่ยวไป.

เนื้อความของคาถาเหล่านั้น มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

ในเวลาจบคาถา ภิกษุณีอิฐุปันนทาบรรลुพระอรหัต เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า*

ในพระนครอรุณวดี มีกษัตริย์พระนามว่า

อรุณราช หม่อมฉันเป็นมเหสีของท้าวเซอ ประพฤติ
ร่วมกัน ในกาลนั้น หม่อมฉันอยู่ในที่ลับนั่งคิดอย่าง
นี้ว่า บุญกุศลที่พอจะถือเอาไปได้ เราไม่ได้ทำไว้เลย
เราจะต้องตกนรกที่มีความเร่าร้อนมาก ทั้งเผ็ดร้อนร้าย
แรงแสนทารุณเป็นแน่ เราไม่สงสัยในเรื่องนี้ ครั้น
คิดอย่างนี้แล้วหม่อมฉันทำใจให้ร่าเริงเข้าเฝ้าพระราช
กราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ หม่อมฉันเป็นหญิง
ย่อมติดตามชายทุกเมื่อ ขอพระองค์โปรดประทาน
สมณะองค์หนึ่งแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันจักให้ท่านฉัน
พระเจ้าข้า พระราชาผู้ใหญ่ได้ประทานสมณะผู้อบรม
อันทรียแล้วแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันตั้งใจรับบาตรของ
ท่านเอาภัตตาหารอย่างประณีตใส่จนเต็ม ครั้นแล้วได้
ถวายเป็นผ้าคู่หนึ่งซึ่งมีราคาเป็นพันให้ท่านครอง ด้วย
กุศลกรรมที่ทำไว้นั้น และด้วยความตั้งใจที่แน่วแน่
หม่อมฉันละร่างกายมนุษย์ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ได้เป็นมเหสีของเทวราชหนึ่งพันองค์ ได้เป็นมเหสี
ของพระเจ้าจักรพรรดิหนึ่งพันองค์ และได้เป็นมเหสี
ของพระเจ้าประเทศราชอันไพบุลย์โดยจะคณานับมิได้
ได้บุญมีอย่างต่าง ๆ เป็นอันมาก ซึ่งเกิดแต่ผลกรรมที่

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๗๓ และ ๑๗๖ อุปปทาพยาธาเถรีอุปทาน.

ถวายเป็นนิทานที่นั่น หม่อมฉันมีผิวพรรณเหมือนดอกบัว เป็นหญิงงามน่าทัศนา สมบูรณ์ด้วยอวัยวะทั้งปวง เป็นอภิชาติทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง เมื่อเกิดครั้งสุดท้าย หม่อมฉันได้เกิดในสากยตระกูล เป็นราชธิดาของพระเจ้าสุทโธทนะ เป็นประมุขของนารีพินหนึ่ง เป็หน้าต่อการครองเรือนจึงออกบวชเป็นภิกษุณี ครั้นถึงราตรีที่ ๗ ได้บรรลอรุณ ๔ หม่อมฉันไม่อาจจะประมาณจิรว บิณฑบาต ปัจจัย และเสนาสนะ (ที่ทายกทายิกาถวาย) นี้เป็นผลแห่งบิณฑบาต ข้าแต่พระมุนี กุศลกรรมก่อน ๆ ของหม่อมฉันอันใดที่พระองค์ทรงทราบ ข้าแต่พระมหาวิระ กุศลกรรมนั้นเป็นอันมาก หม่อมฉันได้สั่งสมเพื่อประโยชน์แก่พระองค์ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ หม่อมฉันได้ถวายทานใดในกาลนั้น ไม่รู้จักทุกติ นี้เป็นผลแห่งทานนั้นคือบิณฑบาตทาน.

หม่อมฉันรู้จักคติ ๒ คือเทวดาและมนุษย์ ไม่รู้จักคติอื่น นี้เป็นผลแห่งบิณฑบาต หม่อมฉันรู้จักตระกูลสูงซึ่งเป็นตระกูลมหาศาลมีทรัพย์มาก ไม่รู้จักตระกูลอื่น นี้เป็นผลแห่งบิณฑบาต หม่อมฉันท่องเที่ยวไปในภพน้อยใหญ่ อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว ไม่เห็นสิ่งที่ไม่ชอบใจ นี้เป็นผลแห่งโสมนัส ข้าแต่พระมุนี หม่อมฉันเป็นผู้มีความชำนาญในฤทธิและในทิพโสตราตุ เป็นผู้มีความชำนาญในเจโต-

ปรียญาณ รุ้ปุพเพนิวาสญาณ และทิพยจักขุอันบริสุทธิ
มีอาสวะทั้งปวงสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้มี ข้าแต่
พระมหาวิระ หม่อมฉันมีญาณในอรรถ ในธรรม
ในนิรุตติและปฏิภาณ เกิดขึ้นในสำนักของพระองค์
หม่อมฉันเผากิเลสแล้ว ฯลฯ หม่อมฉันปฏิบัติคำสอน
ของพระพุทธเจ้าแล้ว.

จบ อรรถกถาภีรูปันนทาเถรีคาถา

๒. ชั้นตาเถรีคาถา

[๔๒๑] โภชณงค์ ๗ เหล่านี้ใด เป็นทางแห่งการ
บรรลुพระนิพพาน โภชณงค์ ๗ เหล่านี้ทั้งหมด
ข้าพเจ้าเจริญแล้วอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เพราะ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นข้าพเจ้าเห็นแล้ว ร่างกายนี้มี
ในที่สุดชาติสงสารขาดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี.

จบ ชั้นตาเถรีคาถา

๒. อรรถกถาชั้นตาเถรีคาถา

คาถาว่า เย อิม สตุต โภชณงฺกา เป็นต้น เป็นคาถาของ
พระเถรีชื่อชั้นตา.

เรื่องที่เป็นอดีตและเรื่องปัจจุบันของพระเถรีชื่อ **ขันตา** นั้น เหมือนเรื่องของพระเถรีชื่ออภिरูปันธา แต่พระเถรีนี้บังเกิดในราชตระกูลลิจฉวี กรุงเวสาลี ความแปลกกันเท่านั้นเอง เธอฟังธรรมที่พระศาสดาทรงแสดง ได้บรรลุพระอรหัตในเวลาจบเทศนา พิจารณาคุณวิเศษที่ตนบรรลุ ได้กล่าวคาถาสองคาถาเหล่านั้น ด้วยอำนาจปีติว่า

โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ไฉน เป็นทางแห่งการ

บรรลุพระนิพพาน โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ทั้งหมด

ข้าพเจ้าเจริญแล้วอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เพราะ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นข้าพเจ้าเห็นแล้ว ร่างกายนี้มี

ในที่สุดชาติสงสารขาดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เย อิม สตุต โพชฌงฺกา** ความว่า ธรรม ๗ ประการเหล่านี้ไฉน กล่าวคือ สติ สัมมวชิระ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา ได้ชื่อว่า โพชฌงค์ เพราะเป็นองค์แห่งธรรมสามัคคี เครื่องตรัสรู้ตามที่กล่าวแล้ว หรือแห่งบุคคลผู้ตรัสรู้ซึ่งธรรมที่ควรตรัสรู้ คือ ผู้พร้อมเพรียงด้วยธรรมเครื่องตรัสรู้นั้น. บทว่า **มคฺคา นิพฺพานปตฺติยา** ได้แก่ เป็นอุบายแห่งการบรรลุพระนิพพาน. บทว่า **ภาวิตา เต มยา สพฺเพ ยถา พุทฺเธน เถลิตา** ความว่า โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เหล่านี้แม้ทั้งหมด ข้าพเจ้าให้เกิดขึ้นและให้เจริญ เหมือนที่พระพุทธเจ้าคือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้. **หิ ศัพฺทํในบาทคาถาว่า ทิฏฺฐโห หิ เม โส ภควา** มีความว่า เหตุ ประกอบความว่า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เป็นธรรมกาย เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ อันข้าพเจ้าเห็นแล้วด้วยการเห็นอริยธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ฉะนั้นร่างกายนี้จึงมีในที่สุด ด้วยว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระอริยะอื่น ๆ ย่อมชื่อว่า ข้าพเจ้าเห็นแล้ว ด้วย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้าที่ 49

การเห็นอริยธรรม ไม่ใช่ด้วยเพียงเห็นรูปกาย เหมือนอย่างที่ตรัสว่า คุณก่อน
วักกฺกสิ ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นเรา และว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกผู้ดับแล้วเป็นผู้เห็นอริยสังคังนี้ เป็นต้น. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าว
แล้วแล.

จบ อรรถกถาชั้นตาเถรีคาถา

๓. อัญญาตราเถรีภิกษุณีคาถา

[๔๒๒] เราพ้นดีแล้ว พ้นดีแล้ว เป็นผู้พ้นแล้วโดย
ชอบจากสาก จากสามิไม่มีหิริ จากर्म จากหม้อข้าว
และจากงูน้ำ เราตัดราคะและโทสะขาดแล้วอยู่ เรา
นั้นเข้าไปยังโคนไม้ เฟ่งฉานโดยความสุขว่า โอ!
ความสุข.

จบ อัญญาตราเถรีภิกษุณีคาถา

๓. อรรถกถาสุมังคลมาตุเถรีคาถา

คาถาว่า สุมุตฺติกา เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีผู้เป็นมารดา
ของพระสุมังคลเถระ.

แม้พระเถรีองค์นี้ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าพระองค์
ก่อน ๆ สังสมกุศลไว้ในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปปาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลยากจน
ในกรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้วบิดามารดาขอให้แก่ช่างจักสานคนหนึ่ง ได้บุตร

๑. บาติ เป็น อัญญาตราเถรีภิกษุณี.

คนหัวปีเป็นพระอรหันต์ บุตรหัวปีนั้นได้นามว่าสุมังคละ ตั้งแต่นั้นมา นางนั้นเขารู้กันทั่วไปว่า สุมังคลมารดา. แต่เพราะชื่อและโคตรของนางไม่ปรากฏ ฉะนั้นท่านจึงกล่าวไว้ในบาลีว่า ภิกษุณีองค์หนึ่งไม่ปรากฏชื่อ. แม่บุตรของนางนั้น ครั้นรู้ความแล้วก็บวช ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ได้ปรากฏชื่อว่า พระสุมังคลเถระ. มารดาของพระเถระนั้นบวชในหมู่ภิกษุณี เจริญวิปัสสนาอยู่ วันหนึ่งพิจารณาความลำบากที่ตนได้ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ เกิดความสังเวช เจริญวิปัสสนา ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ได้เปล่งอุทานกล่าวคาถาสองคาถาเหล่านี้ว่า

เราพ้นดีแล้ว พ้นดีแล้ว เป็นผู้พ้นแล้วโดย

**ขอบจากสาก จากสามีไม่มีหิริ จากร่ม จากหม้อข้าว
และจากงูน้ำ เราตัดราคะและโทสะขาดแล้วอยู่ เรานั้น
เข้าไปยังโคนไม้ เฟื่องบานโดยความสุขว่า โอ !**

ความสุข.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุมุตติกา** แปลว่า พ้นดีแล้ว ก็ กอักษรเป็นเพียงทำบาปให้เต็ม ความว่า พ้นแล้วด้วยดีหนอ. พระเถรีนั้นเห็นสมบัติที่ตนได้ในพระศาสนา จึงเรียกด้วยความเลื่อมใสหรือด้วยสรรเสริญสมบัตินั้น กล่าววว่า **สุมุตติกา** **สุมุตติกา** แต่เมื่อแสดงความหลุดพ้นจากสิ่งที่ตนรังเกียจเป็นพิเศษในเวลาเป็นคฤหัสถ์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สาธุ มุตติกา มุหิ** ดังนี้ บรรดาบทเหล่านั้น. บทว่า **สาธุ มุตติกา มุหิ** ความว่า เราเป็นผู้พ้นโดยชอบทีเดียวหนอ. บทว่า **มุสลสุส** แปลว่า จากสาก-เล่ากันมาว่า พระเถรีนี้เวลาเป็นคฤหัสถ์ ดำข้าวด้วยตนเองทีเดียวเพราะความยากจน ฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **อหิริโก เม** ความว่า สามีของเราเป็นคนไม่มีหิริ คือปราศจากความละอาย. เพิ่มคำว่า เราไม่ชอบใจเขา. พระเถรี

กล่าวถึงความเป็นไปของพวกหมกมุ่นในกาม เพราะท่านมีจิตคลายกำหนด
ในกามทั้งหลายแล้วโดยปกติทีเดียว. บทว่า **ฉตุตถัม วาปี** ความว่า แม้ร่วม
ที่ทำให้เสียชีพ เราก็ไม่ชอบใจ วาศัพท์มีเนื้อความรวมถึงสิ่งที่ไม่ได้กล่าวไว้
ด้วยวาศัพท์นั้น ท่านรวมถึงชอบและหีบเป็นต้น พระเถรีกล่าวถึงชีวิต
ถ้าเล็ญ เพราะต้องเอาท่อนไม้ไผ่เป็นต้นทำร่มเป็นต้นทุกวัน.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ลมในร่างกายของเราไม่มีประโยชน์พัดไป
แล้วกล่าวเนื้อความว่า ลมในร่างกายของเราเวลาเป็นฤดูหัดดี ไม่มีประโยชน์
นำมาซึ่งชรา พัดไป แต่อาจารย์พวกอื่นกล่าวเนื้อความว่า ลมแต่ร่างกายของ
เรา ไม่มีประโยชน์และมีกลิ่นเหม็นกว่าของคนอื่น ๆ พัดไป. บทว่า **อุกขุลิกา
เม เททุทุกั วาติ** ความว่า ภาชนะหุงต้มภัตตาหารของเรามีกลิ่นงูน้ำคูลิ่ง
ไป เพราะหมักหมมไว้นานจึงไม่บริสุทธิ์สะอาด ประกอบความว่า เราเป็นผู้
พ้นโดยชอบจากสิ่งนั้น. บทว่า **ราคญจ อหิ โทสญจ วิจฉินุทนต์ วิ-
หรามิ** ความว่า เราตัดขาดราคะและโทสะซึ่งเป็นกิเลสตัวหัวหน้า ได้แก่
อยู่คือกำจัดพร้อมทั้งเสียงนี้ ความว่า ละได้เด็ดขาด. เล่ากันว่าพระเถรีนั้น
รังเกียจสามีของตน ตำหนิเสียงท่อนไม้ไผ่แห่งเป็นต้นที่สามีผ่าอยู่ประจำวันจึง
ได้กล่าวการละสามีเท่ากับการละราคะและโทสะ. บทว่า **สารุกขมูลมุปลมม**
ความว่า เราคือสมังคลมารดานั้นเข้าไปยังโคนไม้ที่สงัด. บทว่า **สุขโตชฌา-
ยามิ** ความว่า เราพึงว่าเป็นสุข คือเราเข้าสมาบัติตามกาลอันสมควร เสวย
ผลสุขและนิพพานสุข พึ่งอยู่ด้วยการพึงผล. ก็บทว่า **อโห สุขัม** นี้ พระเถรี
กล่าวด้วยอำนาจมนสิการที่เป็นไปภายหลังเข้าสมาบัติ แม้จะกล่าวว่า ด้วย
อำนาจความผูกใจเดิมก็ถูกเหมือนกัน.

จบ อรรถกถาสุมังคลมาตุเถรีคาถา

๔. อัฏฐกาสีเถรีคาถา

[๔๒๓] ชนบทกาสีมีส่วยประมาณเท่าใด ส่วยของ
เราก็มียประมาณเท่านั้น ชาวนิคมกำหนดราคาแคว้น
กาสีแล้ว ตั้งราคาเราไว้ครึ่งหนึ่งของราคาแคว้นกาสี
ภายหลังเราเปื้อนหายในรูป เมื่อเปื้อนหายจึงคลาย
กำหนด เรื่อย่าฟังเล่นไปสู่ชาติสงสารอีกบ่อย ๆ
วิชา ๓ เราทำให้แจ้งแล้ว เราได้ปฏิบัติคำสอนของ
พระพุทธเจ้าแล้ว.

จบ อัฏฐกาสีเถรีคาถา

๕. อรรถกถาอัฏฐกาสีเถรีคาถา

คาถาว่า ยาว กาสีชนปโท เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
อัฏฐกาสี.

เล่ากันว่า พระเถรีองค์นี้เกิดในเรือนตระกูลในกาลพระกัสสปทศพล
รู้ความแล้วไปฟังธรรมยังสำนักภิกษุณีทั้งหลาย ได้ศรัทธาบรรพชาแล้ว คำ
พระเถรีชีมาสพผู้บรรลุปฏิสัมภิตาองค์หนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในศีลของภิกษุณีด้วยวาตะ
ว่า หลึงแพศยา เคลื่อนจากอัทธานั้นแล้วไหม้อยู่ในนรก ในพุทธรูปปาตกาลนี้
เกิดในตระกูลเศรษฐีมีสมบัติโอฬารในแคว้นกาสี เจริญวัยแล้วตกจากฐานะลง
เป็นหญิงแพศยา เพราะผลของวจีทุจริตที่ทำไว้ในก่อน เธอมีชื่อว่าอัฏฐกาสี
การบรรพชาและการอุปสมบทโดยทูตของเธอมารแล้วในชั้นขณะนั้นแล สมจริง
ดังที่กล่าวไว้ว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล หญิงแพศยาอัชฌกาตีบรรพชาในภิกษุณีทั้งหลาย และนางประสงค์จะไปกรุงสาวัตถี เพื่ออุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกนักเลงรู้ว่าว่า หญิงแพศยาอัชฌกาตีประสงค์จะไปกรุงสาวัตถี จึงดักปล้นกลางทาง หญิงแพศยาอัชฌกาตีรู้ว่าพวกนักเลงดักปล้นกลางทาง จึงส่งทูตไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์ประสงค์จะอุปสมบท จะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ. ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมีกถาในเพราะนิทานนี้ ในเพราะเรื่องนี้ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อุปสมบทแม้โดยทูต ดังนี้.

พอได้อุปสมบทอย่างนี้แล้ว เธอเจริญวิปัสสนาไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิบัติสัมภีทาทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในภัทธกัปนีมีพระพุทธรเจ้าเผ่าพงศ์พรหมมียศ
มาก พระนามว่า กัสสปะ ประเสริฐกว่าพวกบัณฑิต
เสด็จอุบัติแล้ว ครั้งนั้น ข้าพเจ้าบวชในศาสนาของ
พระพุทธรเจ้านั้น ส้ารวมในปาติโมกข์และอินทรีย์ ๕
รู้จักประมาณในอาหาร ประกอบความเพียรเครื่องตั้ง
อยู่ บำเพ็ญเพียรอยู่ ข้าพเจ้ามีใจชั่วดำภิกษุณีผู้ปราศ
จากอาสวะ ได้กล่าวในคราวนั้นว่า อีแพศยา ข้าพเจ้า
ต้องหมกไหม้อยู่ในนรก เพราะบาปกรรมนั้นและด้วย
กรรมที่ยังเหลืออยู่นั้น ข้าพเจ้าได้เกิดในสกุลหญิง
แพศยา ต้องอาศัยคนอื่นเขาโดยมากทีเดียว และใน
ชาติหลัง ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐีแคว้นกาตี มี
รูปสมบัติเหมือนอัปสรในเทวโลก ด้วยผลแห่งพรหม-

จรรย มหาชนเห็นข้าพเจ้างามน่าทัศนา จึงตั้งไว้ใน
ตำแหน่งหญิงแพศยา ประจำกรุงราชคฤห์อันอุดม
เพราะผลที่ข้าพเจ้าดำกฤษฎี ข้าพเจ้าได้ฟังพระสัท-
ธรรมที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐตรัสแล้ว สมบูรณ์ด้วย
บุพวาสนา ได้บวชเป็นพระภิกษุณี เมื่อเดินทางไป
เฝ้าพระพิชิตมารนั้นเพื่อจะอุปสมบท ทราบข่าวพวก
นักร้องคักอยู่กลางทาง จึงได้อุปสมบทโดยทุต กรรม
ทุกอย่างทั้งบุญและบาปหมดสิ้นไปแล้ว ข้ามพัน
สงสารทั้งปวงแล้ว ความเป็นหญิงแพศยาก็ตี้นไปแล้ว
ข้าแต่พระมหามุนี ข้าพเจ้ามีความชำนาญในอิทธิฤทธิ์
ทั้งหลาย และในทิพโสทธาตุ มีความชำนาญเจโต-
ปริยญาณ ข้าพเจ้ารู้บุพเพนิวาสญาณและทิพยจักขุอัน
หมดจดพิเศษ มีอาสวะทั้งปวงสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่
ไม่มี ข้าแต่พระมหาวิระ ญาณในอรรถ ในธรรม ใน
นิรุตติ และในปฏิภาณของข้าพระองค์เกิดขึ้นในสำนัก
ของพระองค์ ข้าพเจ้าผากิเลสแล้ว ฯลฯ ปฏิบัติคำ-
สอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พระเถรีได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ชนชาวกาฬีสี่มีส่วยประมาณเท่าใด ส่วยของเรา
ก็มีประมาณเท่านั้น ชาวนิคมกำหนดราคาแคว้นกาฬี
แล้ว ตั้งราคาเราไว้ครึ่งหนึ่งของราคาแคว้นกาฬี ภาย
หลังเราเมื่อหน่ายในรูป เมื่อเมื่อหน่ายจึงคลายกำหนด
เราอย่าพึงแกล้งไปสู่ชาติสงสารอีกบ่อยๆ วิชา ๓

เราทำให้แจ้งแล้ว เราได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธ-
เจ้าแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาว กาสีชนปโท สูงโก เม
ตตุดโก อหุ ความว่า ส่วยมีในชนบทกาสิ ชื่อกาสิชนบท กาสีชนบทนั้นมี
ส่วยประมาณเท่าใด ส่วยของเราก็มีประมาณเท่านั้น ก็ส่วยนั้นประมาณเท่าไร
ประมาณพันหนึ่ง เท่ากันว่า ในแคว้นกาสิครั้งนั้น รายได้ดีเกิดขึ้นแก่พระ-
ราชาในวันหนึ่งด้วยอำนาจส่วย ประมาณพันหนึ่ง แม้ทรัพย์ที่นางอัฏฐกาสิ
ได้ในวันหนึ่งจากมือของพวกผู้ชาย ก็ประมาณเท่านั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
กล่าวว่า ยาว กาสีชนปโท สูงโก เม ตตุดโก อหุ ดังนี้ ก็นางได้ชื่อ
ว่า กาสี เพราะกำหนดด้วยส่วยในกาสิชนบทนั้น. พวกมนุษย์ส่วนมากเมื่อ
ไม่สามารถจะให้ถึงพันได้ จึงให้ครึ่งหนึ่งจากกำหนดนั้น แล้วไปรับรรมย์กัน
ตอนกลางวันเท่านั้น. เพราะมนุษย์พวกนั้น นางนี้จึงได้รู้กันทั่วไปว่า อัฏฐ-
กาสิ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ตํ กตฺวา เนลโม อคฺขํ
อฑฺฒนคฺขํ ฐเปติ มํ ซึ่งมีความว่า ชาวนิคม คือชนผู้อยู่ในนิคม ทำ
ทรัพย์ ๕๐๐ นั้นเป็นราคาแล้วตั้งเราแม้เป็นอนัคฆะติราคาไม่ได้ เพราะเป็น
นางแก้วให้มีราคาครึ่งหนึ่ง มีสมัญญาว่า อัฏฐกาสิ เป็นนิมิต อธิบายว่า
เรียกเราอย่างนั้น.

บทว่า อถ นิพฺพินฺนํ รุเป ความว่า เราอาศัยรูปร่างเลี้ยงชีพ
อยู่อย่างนี้ ต่อมาภายหลังได้อาศัยพระศาสนาจึงเบื่อน่ายในรูป คือเห็นว่ารูป
ไม่เที่ยงแม้ด้วยประการนี้ รูปนี้เป็นทุกข์ ไม่งามแม้ด้วยประการนี้ จึงไม่พอ
ใจรูปนั้น. บทว่า นิพฺพินฺนํ วิรชฺชหิ ความว่า และเมื่อเราเบื่อน่าย
จึงถึงความเป็นอย่างอื่นคือความคลายกำหนดจากรูปนั้น. ก็ด้วยนิพฺพินฺนํ ศัพท์ใน
คถานี้ แสดงถึงตรุณวิปัสสนา ด้วยวิราคศัพท์แสดงถึงพลวิปัสสนา มี

อธิบายว่า เมื่อหน่ายยอมคลายความกำหนด เพราะคลายกำหนดยอมหลุดพ้น
ด้วยบทว่า มา ปุณ ชาตีสสารี สนธาเวยุยฺย ปุณปุณฺนี นี้ ท่านแสดง
ถึงอาการของความเบื่อหน่ายและความคลายกำหนด ด้วยบทว่า ติสฺโส วิชฺชา
เป็นต้น แสดงการถึงที่สุดของอาการเหล่านั้น. ข้อนี้มีนัยดังกล่าวแล้วแล.

จบ อรรถกถาอัมภกาสีเถรีคาถา

๕. จิตตาเถรีคาถา

[๔๒๔] ข้าพเจ้าเป็นผู้มีร่างกายผ่ายผอม เป็นไข้
ทูปพลภาพหนัก ต้องถือไม้เท้าไปไหน ๆ ก็จริง ถึง
อย่างนั้นก็ยังขึ้นภูเขาได้ ข้าพเจ้าวางผ้าสังฆาฏิและ
คว่ำบาตร นั่งบนภูเขา ทำลายกองความมืดข่มตนไว้.

จบ จิตตาเถรีคาถา

๕. อรรถกถาจิตตาเถรีคาถา

คาถาว่า กิณฺจายปิ โขมฺหิ กิลิกา เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรี
ชื่อ จิตตา.

แม้พระเถรีชื่อจิตตาองค์นี้ ก็สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อนๆ สังสมกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ จากภทฺรภทฺรนี้
ไป ๕๔ กัป บังเกิดในกำเนิดกนิทร ที่ฝั่งแม่น้ำจันทภาคา วันหนึ่งนางกนิริ
นั้นเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ มีใจเลื่อมใส เอาดอก
อ้อมาบูชา ไหว้แล้วประคองอัญชติ ทำประทักษิณแล้วหลีกไป ด้วยบุญกรรมนั้น

นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธรูปปาทกาลนี้เกิดในตระกูล
คฤหบดีมหาศาล กรุงราชคฤห์รู้ความแล้ว ได้ศรัทธาในกาลเสด็จเข้ากรุงราช-
คฤห์ของพระศาสดา ภายหลังบวชในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมี ในเวลา
แก่ ได้ขึ้นเขาคิชฌกูฏทำสมณธรรมเจริญวิปัสสนา ได้บรรลुพระอรหัตพร้อม
ด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นกนิริที่ฝั่งแม่น้ำจันทกา ในกาล
นั้น ข้าพเจ้าได้เห็นพระพุทเจ้าผู้ปราศจากธุลี เป็น
พระสยัมภู ผู้อันใคร ๆ ให้แพ้ไม่ได้ ข้าพเจ้ามีจิต
เลื่อมใส ดีใจ ปลื้มใจ กระทำอัญชลีถือเอาดอกอ้อ
บูชาพระสยัมภู ด้วยกรรมที่ทำดีนั้น และด้วยความ
ตั้งใจมั่น ข้าพเจ้าละร่างกนิริ ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้น
ไตรทศ ข้าพเจ้าได้เป็นนมเหสีของเทวราช ๓๖ องค์
ได้เป็นนมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๐ องค์ ข้าพเจ้า
มีจิตสังเวชจึงบวชเป็นบรรพชิต จากนั้นไป ๕๔ กัป
ข้าพเจ้าเอาดอกไม้บูชา ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกคติ นี้เป็นผล
แห่งการบูชาพระพุทเจ้า ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ฯลฯ
ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทเจ้าแล้ว.

ก็พระเถรีนั้น ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของตน
ได้กล่าวคาถาสองคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นผู้มีร่างกายผ่ายผอม เป็นไข้ทุพ-
พลภาพหนัก ต้องถือไม้เท้าไปไหน ๆ ก็จริง ถึงอย่าง
นั้นก็ยังขันธ์เขาได้ ข้าพเจ้าวางผ้าสังฆาฏิและคว่ำ
บาตร นั่งบนภูเขา ทำลายกองความมืดข่มตนไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิญจาปี โขมุหิ กิสิกา** ความว่า ถึง
แม้ข้าพเจ้า เป็นคนคร่ำคร่า เพราะชรา มีร่างกายฝ้ายพอม เพราะมีเนื้อและเลือด
น้อย. บทว่า **คิลานา พาพหุทพฺพลา** ความว่า เป็นไข้เพราะธาตุเป็นต้น
พิการ ทูพพลภาพเหลือเกิน เพราะความใช้นั้นเอง. บทว่า **ทณฺฑโมลฺลพฺก**
คจฺฉามิ ความว่า เมื่อไปในที่ไหนๆ ย่อมถือไม้เท้าไป. บทว่า **ปพฺพคิ**
อภिरุหิ ความว่า แม้เป็นอย่างนี้ก็ยังขึ้นภูเขาคิชฌกูฏ เพราะต้องการวิเวก.

บทว่า **สงฺฆมาฏี นิรุชฺชิตฺวาน** ความว่า เป็นผู้เหน็ดเหนื่อยจริงๆ
วางผ้าสังฆาฏิที่วางไว้บนบ่าตามที่พับไว้ ไว้ในหัตถบาธ. บทว่า **ปตฺตคณฺจ**
นิรุชฺชย ความว่า วางบาตรดินสำหรับใช้สอยของข้าพเจ้าคว่ำไว้ในที่สมควร
แห่งหนึ่ง. บทว่า **เสเส ขมฺเภสิ อตุตฺตานํ ตโมกฺขนุชฺชํ ปทาถ** ความ
ว่า นั่งบนภูเขา ทำลายกองโมหะที่ไม่เคยทำลายเป็นเวลายาวนาน ช่มตนคือ
อติภาพ ด้วยการทำลายกองโมหะนั้นนั้นแล คือช่มสันดานของตน ด้วยให้ถึง
ความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา.

จบ อรรถกถาจิตตาเถรีคาถา

๖. เมตติกาเถรีคาถา

[๔๒๕] ข้าพเจ้ามีทุกข์ ทูพพลภาพ ผ่านความเป็นสาว
ไปแล้ว ต้องถือไม้เท้าไปไหน ๆ ก็จริง ถึงอย่างนั้นก็
ยังขึ้นภูเขาได้ ข้าพเจ้าวางผ้าสังฆาฏิและคว่ำบาตร นั่ง
บนภูเขา ครั้งนั้นจิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว ข้าพเจ้า

บรรลुวิชาสามตามลำดับ ได้ปฏิบัติคำสอนของพระ-
พุทธเจ้าแล้ว.

จบ เมตติกาเถรีคาถา

๖. อรรถกถาเมตติกาเถรีคาถา

คาถาว่า กัญจาปี โขมฺหิ ทุกฺขิตา เป็นต้น เป็นคาถาของพระ
เถรีชื่อเมตติกา.

แม้พระเถรีชื่อเมตติกาองค์นี้ ก็สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธรเจ้า
องค์ก่อน ๆ สังสมบุญที่เป็นอุปนิสัยแห่งนิพพานไว้ในภพนั้นๆ ในกาลแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามสิทธัตถะ นางเกิดในตระกูลกฤหบดีรู้ความแล้ว ได้
บูชาที่พระเจดีย์ของพระศาสดา ด้วยสายรัดเอวประดับ ด้วยรัตนะ ด้วยบุญกรรม
นั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธรูปปาตกาลนี้เกิดใน
ตระกูลพราหมณ์มหาศาล เรื่องที่เหลือเหมือนเรื่องติดๆ กันที่กล่าวแล้ว แต่
พระเถรีนี้ขึ้นยอดภูเขาที่คล้ายกัน ทำสมณธรรมเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุ
พระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ใน
อปทานว่า

ข้าพเจ้าได้สร้างพระสถูปของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ได้ถวายสายรัดเอวเพื่อนวกรรม
ของพระศาสดา และเมื่อพระมหาสถูปสำเร็จ แล้ว
ข้าพเจ้าเลื่อมใสพระมุณีผู้เป็นนาถะของโลก ได้ถวาย
สายรัดเอวอีกด้วยมือของตน
ในกัณฑ์ ๕๔ แต่กัณฑ์นี้ ข้าพเจ้าได้ถวายสาย

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๒ เมฆลทายิกาเถรีอปทาน.

รัตเวในคราวนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกติ นี่เป็นผลแห่ง
การสร้างพระสถูป ข้าพเจ้าเผาเกลือแล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้า
ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของคน ได้กล่าวคาถา
สองคาถานี้เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้ามีทุกข์ ทูพผลภาพ ผ่านความเป็น
สาวไปแล้ว ต้องถือไม้เท้าไปไหน ๆ ก็จริง ถึงอย่าง
นั้นก็ยังขึ้นภูเขาได้ ข้าพเจ้าวางผ้าสังฆาฏิ และคว่ำ
บาตรนั่งบนภูเขา ครั้งนั้นจิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว
ข้าพเจ้าบรรลุวิชาตามลำดับ ได้ปฏิบัติคำสอน
ของพระพุทธเจ้าแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺขิตา ความว่า มีทุกข์ คือถึงความ
ทุกข์ที่เกิด เพราะมีโรคมก. บทว่า ทูพฺพลา ความว่า เพราะถึงความ
ทุกข์นั้นแหละด้วย เพราะแก่ง่อมด้วย เพราะหมคกำลังด้วย ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า คตโยพฺพนา ความว่า ถึงวัยกลางคนแล้ว.

บทว่า อถ จิตฺตํ วิมฺบุจฺจि เม ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้นั่งอยู่บนศิลา
คือบนแผ่นดิน ครั้งนั้น คือในลำดับนั้น จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้วจาก
อาสวะแม้ทั้งหมดตามลำดับมรรค เพราะประกอบโดยชอบที่เดียวด้วยความ
ผู้มีความเพียรสม่ำเสมอ. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

จบ อรรถกถาเมตติกาเถรีคาถา

๗. มิตตาเถรีคาถา

[๔๒๖] ข้าพเจ้าปรารถนาเทพนิกาย เข้าจำอุโบสถ
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการตลอดวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ
๘ คำแห่งปักษี และตลอดปาฏิหาริย์ปักษี วันนี้
ข้าพเจ้ามีภัตตาหารมือเดียว มีศิระโถน ห่มผ้า
สังฆาฏิ ไม่ปรารถนาเทพนิกาย ข้าพเจ้ากำจัดความ
กระวนกระวายในหทัยได้.

จบ มิตตาเถรีคาถา

๘. อรรถถามิตตาเถรีคาถา

คาถาว่า จาคูทุทลีสึ ปลายุทลีสึ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
มิตตา อีกองค์หนึ่ง.

แม้พระเถรีชื่อ มิตตา องค์นี้ ก็สร้างสมบารมีไว้ในพระพุทธรเจ้าองค์
ก่อน ๆ สังสมกุศลที่เป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในกาลแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวิปัสสี นางเกิดในตระกูลกษัตริย์ รู้ความแล้วเป็น
นางในของพระเจ้าพันธุระ เห็นพระเถรีผู้เป็นศิลาสพองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นสาวิกา
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี มีใจเลื่อมใส รับบาตรจากมือของพระเถรีนั้น
แล้วใส่ของเคี้ยวอันประณีตจนเต็ม ไปถวายพร้อมกับผ้าสาฎกมีค่ามากสองผืน
ด้วยบุญกรรมนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธรูปปาท
กาลนี้เกิดในสากยราชตระกูล ในกรุงกบิลพัสดุ์ รู้ความแล้ว ฟังธรรมในสำนัก

ของพระศาสดา ได้ศรัทธา ได้เป็นอุบาสิกา เวลาต่อมานางบวชในสำนักของ
พระมหาปชาบดีเถรี เจริญวิปัสสนาอยู่ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต เพราะ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในพระนครพันธุมดี มีกษัตริย์พระนามว่า พัน-
ธุมราช ข้าพเจ้าเป็นมเหสีของท้าวเธอ ประพฤติร่วม
กัน ในกาลนั้นข้าพเจ้าอยู่ในที่ลับนั่งคิดอย่างนี้ว่า บุญ
กุศลที่จะพาเราไปไม่ได้ทำไว้เลย เราจะต้องตกนรกที่
มีความเร่าร้อนมาก ทั้งเผ็ดร้อนร้ายแรงแสนทารุณเป็น
แน่ เราไม่สงสัยในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระราชา
กราบทูล คำนี้ว่า ขอพระองค์โปรดประทานสมณะองค์
หนึ่งแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันจักให้ท่านฉัน พระเจ้าข้า
พระราชาผู้ใหญ่ได้ประทานสมณะผู้อบรมอินทรีย์แล้ว
แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารับบาตรของท่านเอาภัตตาหาร
อย่างประณีตใสจนเต็ม ครั้นให้เต็มแล้วได้ทำภัตตาหาร
และของหอมเครื่องลูบไล้อย่างประณีต ปิดด้วยตาข่าย
แล้วเอาผ้าเหลืองคลุมไว้ ข้าพเจ้าระลึกถึงเรื่องนั้นเป็น
อารมณ์ของข้าพเจ้าตลอดชีวิต ทำจิตให้เลื่อมใสใน
เรื่องนั้น ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้เป็นมเหสีของ
เทวราช ๓๐ องค์ สิ่งที่เกิดปรารถนาได้เกิดแก่ข้าพเจ้า
สมปรารถนา ข้าพเจ้าได้เป็นมเหสีของพระเจ้าจักร-
พรรดิ ๒๐ องค์ ข้าพเจ้าสร้างสรรค์ตนเองท่องเที่ยวไป
ในภพน้อยใหญ่ ข้าพเจ้าพ้นจากเครื่องผูกพันทุกอย่าง

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๖ เอกปิณฑปาตทายิกาเถรีอุปทาน.

แล้ว มีการอุบัติไปปราศแล้ว อาสวะทุกอย่างหมดสิ้น
แล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้มี ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้
ข้าพเจ้าได้ให้ทานใดในกาลนั้น ด้วยทานนั้นข้าพเจ้า
ไม่รู้จักทุกคติ นี้เป็นผลแห่งบิณฑบาต ข้าพเจ้าเผาภิเลส
แล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้า
แล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของตนได้กล่าวคาถา
สองคาถานี้เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าปรารธนาเทพนิกาย เข้าจำอุโบสถ
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตลอดวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
๘ ค่ำแห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ วันนี้ข้าพเจ้า
มีภัตตาหารมือเดียว มีศิระชะโล้น ห่มผ้าสังฆาฏิ ไม่
ปรารธนาเทพนิกาย ข้าพเจ้ากำจัดความกระวนกระวาย
ในหทัยได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จาคูททสี ปญจทสี ได้แก่ คติเป็นที่
ที่เต็มแห่งวัน ๑๔ ชื่อจาคูททสี คติเป็นที่เต็มแห่งวัน ๑๕ ชื่อปญจทสี
ตลอดวันจาคูททสี ๑๔ ค่ำ และวันปญจทสี ๑๕ ค่ำ นั้น เชื่อมความว่า แห่ง
ปักษ์. ก็บทนี้เป็นเหตุยวิภักติใช้ในอรรถัจจันตสังโยค (แปลว่า ตลอด)
ประกอบความว่าตลอดคติที่ ๘ แห่งปักษ์นั้นด้วย. บทว่า ปาฏิหาริย์ปกฺขณฺจ
ได้แก่ ปักษ์สำหรับผู้รักษาอุโบสถ และปักษ์แห่งอุโบสถศีลที่พึงรักษาในวัน
๑๓ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๕ ค่ำ โดยวันต้นเป็นวันเช้า วันสุดท้ายเป็น
วันออกตามลำดับของวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ. อฏฺฐงฺกสุตฺตมาคตฺติ
ความว่า ประกอบด้วยดีด้วยองค์ ๘ ประการ มีเจตนางดเว้น จากปาณาติบาต

เป็นต้น. อุโปสถ์ อุปาคจุฉี แปลว่า เข้าไปอยู่จำ ความว่า อยู่จำ. ที่
ท่านกล่าวหมายถึงว่า

ไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้
ให้ ไม่พึงกล่าวเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา พึงงดเว้นเมถุน
ซึ่งมิใช่พรหมจรรย์ ไม่พึงบริโภควิกาลโภชนาในราตรี
ไม่พึงตัดทรงดอกไม้และใช้ของหอม พึงนอนบนเตียง
บนแผ่นดิน หรือบนสันถัดเครื่องปูลาด บัณฑิตทั้ง
หลายกล่าวอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ นี้แหละ ที่
พระพุทธเจ้าทรงประกาศเพื่อคุณคือความสิ้นทุกข์.

บทว่า เทวกายาภินนุทินิ ประกอบความว่า ข้าพเจ้าปรารถนา
อย่างยิ่งซึ่งเทพนิกายมีชั้นจาตุมหาราชเป็นต้น จึงเข้าจำอุโบสถ เพราะหวังเกิด
ในเทพนิกายนั้น. บทว่า สาขุช เอเกน ภตุเตน ความว่า ข้าพเจ้านั้น
วันนี้ คือในวันนี้แหละ มีเวลาบริโภคภัตตาหารหนเดียว. บทว่า มุญฺหา
สงฺฆาภูปิปรุตา ความว่า โคนผมและคลุมร่างกายด้วยผ้าสังฆาภูบวชแล้ว.
บทว่า เทวกายํ น ปตุเถหิ ความว่า ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาเทพนิกายอะไร ๆ
เพราะแม้มรรคอันเลิศข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว. เพราะเหตุนี้แหละจึงกล่าวว่
วิเนยฺย หทยे ทริ ความว่า กำจัดความกระวนกระวายคือกิเลสที่อยู่ในจิต
ด้วยการถอนขึ้น ก็คำนี้แหละเป็นการพยากรณ์พระอรหันต์ผลของพระเถรีนั้น.

จบอรรถกถามิตตาเถรีคาถา

๑. อัง. ติก. ๒๐/ข้อ ๕๑๐ อุโบสถสูตร.

๘. อภยมาตาเถรีคาถา

[๔๒๗] ข้าแต่แม่ ท่านจงพิจารณากายนี้ ซึ่งไม่สะอาด
มีกลิ่นเหม็นเน่า เบื้องบนลงมาจนจดพื้นเท้า เบื้องล่าง
ขึ้นไปจนจดปลายผม เมื่อพิจารณาอยู่อย่างนี้ เราถอน
ราคะทั้งปวงได้ตัดความเร่าร้อนได้ เราเป็นผู้มีความ
เย็น ดับสนิทแล้ว.

จบ อภยมาตาเถรีคาถา

๘. อรรถกถาอภยมาตาเถรีคาถา

คาถาว่า อุทฺธ ปาทตลา เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีผู้เป็น
มารดาของพระอภัยเถระ.

แม้พระเถรีผู้เป็นมารดาของพระอภัยเถระองค์นี้ ก็สร้างสมบุญบารมี
ไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ตั้งสมบุญทั้งหลายในภพนั้น ๆ ในกาลแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าติสสะ เกิดในเรือนตระกูล รู้ความแล้ววันหนึ่ง
เห็นพระศาสดาเสด็จเที่ยวบิณฑบาต มีใจเลื่อมใส รับบาตรแล้ว ถวายภิกษา
ประมาณทัพพีหนึ่ง ด้วยบุญกรรมนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์
โลก ในพุทธรูปปาทกาลนี้ ได้เป็นหญิงนครโสภณีนีชื่อว่าปทุมวดี ในกรุงอุชเชนี
ด้วยวิบากแห่งกรรมเช่นนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับคุณมีรูปสมบัติเป็นต้น
ของเธอ จึงตรัสบอกแก่ปุโรหิตว่า ได้ข่าวว่าในกรุงอุชเชนีมีหญิงงามเมืองชื่อ
ปทุมวดี ฉันใคร่จะเห็นเธอ ปุโรหิตกราบทูลว่า ดีแล้ว พระเจ้าข้า นำยักษ์ชื่อกุมภีร์
๑. พระสูตร เป็น อภยมาตาเถรีคาถา.

มาด้วยกำลังมนต์ แล้วใช้อานุภาพยักษ์นำพระราชินีไปยังนครอุชเชนีในขณะ
นั้นทีเดียว พระราชาทรงสำเร็จการอยู่ร่วมกับหญิงแพศยานั้นหนึ่งราตรี นางมี
ครรภ์ด้วยพระราชินี และได้กราบทูลพระราชินีว่า หม่อมฉันตั้งครรภ์แล้ว
พระราชินีทรงสดับดังนั้นตรัสว่า ถ้าเป็นบุตรชาย เธอจงเลี้ยงให้ดีแล้วแสดง
กะเรา ได้ประทานพระธรรมรงค์จารึกพระนามแล้วเสด็จไป ล่วงไปสิบเดือน
นางคลอดบุตร ได้ตั้งชื่อว่า อภัย ในวันเป็นที่ตั้งชื่อ. และในเวลาที่บุตรมีอายุ
๗ ขวบ นางได้ส่งบุตรไปเฝ้าพระราชินี ด้วยบอกว่า พระเจ้าพิมพิสารมหา
ราชเป็นพระบิดาของเจ้า พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นพระโอรสนั้นแล้วได้ความ
รักในบุตร ทรงให้เจริญด้วยเครื่องบริหารกุมาร เรื่องพระกุมารนั้นได้ศรัทธา
บวชและบรรลุลุณวิเศษ มีมาแล้วในหนหลังทั้งนั้น มารดาของกุมารนั้น กาล
ต่อมาได้ฟังธรรมในสำนักของพระอภัยเถระผู้เป็นบุตร ได้ศรัทธาบวชในหมู่
ภิกษุณี เจริญวิปัสสนาไม่นานนักก็ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้ง
หลาย เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ข้าพเจ้าได้ประคองภิกษาทัฬหีหนึ่งถวายเป็น

พระศาสดาพระนามว่าติสสะ ผู้เป็นพระพุทธรเจ้า
ประเสริฐสุด กำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาตอยู่ พระศาสดา
พระนามติสสะ ผู้เป็นพระสัมพุทธรเจ้าเป็นผู้นำชั้นเลิศ
ของโลกทรงรับแล้ว ประทับยืนอยู่กลางถนน ได้ทรง
อนุโมทนาแก่ข้าพเจ้าว่า เธอถวยาภิกษาทัฬหีหนึ่ง จัก
ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จักได้เป็นมเหสีของเทวราช
๓๖ องค์ จักได้เป็นมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐
องค์ เธอจักได้ทุกอย่างที่ใจปรารถนา ในกาลทุกเมื่อ

เธอเสวยสมบัติแล้วไม่มีกังวล จักบวช เธอกำหนดรู้
อาสวะทั้งหมดแล้ว จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะนิพพาน พระ
สัมพุทธเจ้าพระนามติสสะเป็นผู้นำชั้นเลิศของโลก
เป็นนักปราชญ์ตรัสดังนี้แล้ว ทรงเหาะขึ้นสู่ชั้นอากาศ
เหมือนพญาหงส์บินร่อนอยู่ในอัมพรณะนั้น ทาน
ข้าพเจ้าถวายดีแล้วทีเดียว ยัญสมบัติข้าพเจ้าบูชาดีแล้ว
ข้าพเจ้าถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ถึงบทอันไม่หวั่นไหว
แล้ว ในกัปที่ ๕๒ แต่ภัทธกัปนี้ ข้าพเจ้าทำกรรมใดไว้
ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกติ นี้
เป็นผลแห่งการถวายภิกษา ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ฯลฯ
ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

กรันบรรลุพระอรหัตแล้ว พระอภัยเถระบุตรของตนเมื่อกล่าวธรรมได้
ภยิตคาถาใด ๆ เป็นโอวาท เธอได้กล่าวอ้างคานานั้น ๆ แหละแม่เองเป็น
อุทานว่า

ข้าแต่แม่ ท่านจงพิจารณาภายในนี้ ซึ่งไม่สะอาด
มีกลิ่นเหม็นเน่า เบื้องบนลงนาจนจดพื้นเท้า เบื้อง
ล่างขึ้นไปจนจดปลายผม. เมื่อพิจารณาอยู่อย่างนี้ ถอน
ราคะทั้งปวงได้ ตัดความเร่าร้อนได้ เราเป็นผู้มีความ
เย็น ดับสนิทแล้ว.

บรรดาสองคานานั้น คาถาแรกมีเนื้อความย่อเท่านั้นว่า ข้าแต่แม่
ปทุมวดี ท่านจงพิจารณาสรีระนี้ ชื่อว่ากายเพราะเป็นที่รวมของสิ่งที่น่าเกลียด
ทั้งหลาย ชื่อว่าไม่สะอาดเพราะเต็มด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ชื่อว่ามี
กลิ่นเหม็นเน่าเพราะกลิ่นเหม็นเน่าฟุ้งทุกเวลา แต่พื้นเท้าขึ้นไปเบื้องบนแต่

ปลายผมลงมาเบื้องต่ำ ด้วยญาณจักขุ ก็คานานี้เป็นคานาที่บุตรกล่าวให้โอรพาทแก่พระเถรีนั้น. พระเถรีฟังคานานั้นแล้วบรรลुพระอรหัตต์ แปลงอุทานกล่าวคานาที่หนึ่งนั้นแหละ เป็นการบูชาอาจารย์เมื่อกกล่าวถึงการปฏิบัติของตน จึงกล่าวคานาที่สองว่า เอว วิหรมานาย เป็นต้น.

ในคานาที่สองนั้น บทว่า เอว วิหรมานาย ความว่า เมื่อเราตั้งอยู่ในโอรพาทที่พระอภัยเถระผู้เป็นบุตรให้แล้วโดยนัยว่า อุทฺธ ปาทตลา เป็นต้น เห็นกายทุกส่วนว่าไม่งาม มีจิตแน่วแน่กำหนดรูปธรรมชนิดมหาภูตรูปและอุปาทายรูปในกายนั้น และอรุปรกรรมมีเวทนาเป็นต้นที่เนื่องด้วยรูปธรรมนั้น ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์พิจารณาด้วยอนิจจานุปัสสนาญาณเป็นต้นในกายนั้น. บทว่า สพุโพ ราโค สมุหโต ความว่า รากะทั้งหมดเราถอนคือ ขูดขึ้นแล้วด้วยอรหัตมรรค ตามลำดับมรรคที่สืบต่อด้วยมรรค ด้วยญาณคามินีวิปัสสนา. บทว่า ปริพาโห สมุจฺฉินฺโน ความว่า ต่อจากนั้นแหละความเร่าร้อนคือกิเลสทั้งหมด เราตัดได้โดยชอบทีเดียว และเพราะตัดความเร่าร้อนคือกิเลสนั้นได้นั่นเอง เราจึงเป็นผู้มีความเย็น คับสนิทด้วยสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ.

จบ อรรถกถาอภยมาตุเถรีคาถา

๕. อภยาเถรีคาถา

[๔๒๘] ดูก่อนอภยา ปุณฺณข้งอยู่ในกายใด กายนั้น
มีสภาพแตกดับ เรามีสติรู้สีกตัว จักทอดทิ้งกายนี้
เราอันความทุกข์เป็นอันมากถูกต้องแล้ว ยินดีแล้วใน
ความไม่ประมาท บรรลุความสิ้นตัณหาแล้ว ได้ปฏิบัติ
คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

จบ อภยาเถรีคาถา

๕. อรรถถาอภยาเถรีคาถา

คาถาว่า อภย ภิกฺขุโร กายี เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
อภยา เป็นสหายของพระอภัยมาตุเถรี.

แม้พระเถรีชื่ออภยานี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ ตั้งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาลแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าสิขี เกิดในตระกูลกษัตริย์มหาศาล รู้ความแล้ว
ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอรุณราช วันหนึ่งพระเจ้าอรุณราชได้ประทาน
ดอกอุบลหอม ๗ ดอกแก่เธอ เธอรับดอกอุบลเหล่านั้นแล้วนั่งคิดว่า เรา
ประดับ ดอกอุบลเหล่านี้จะมีประโยชน์อะไร อย่างกระนั้นเลย เราจักเอาดอก
อุบลเหล่านี้บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าพระราชนิ-
เวศน์ในเวลาภิกขาจาร เธอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วมีใจเลื่อมใส ต้อนรับ
บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกไม้เหล่านั้น แล้วถวายบังคมด้วยเบญจางค
ประคิษฐ์ ด้วยบุญกรรมนั้น เธอท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ใน

พุทธรูปปางกาลนี้ เกิดในเรือนแห่งตระกูลในกรุงอุชเชนี รู้ความแล้ว เป็น
สหายของพระอภัยมาตุเถรี เมื่อพระอภัยมาตุเถรีบวช เธอเองก็บวชด้วยความ
สืเนหาพระเถรีนั้น อยู่ในกรุงราชคฤห์กับพระเถรีนั้น วันหนึ่งได้ไปป่าสัตวัน
เพื่อคู่อสุก พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นเอง ทรงทำอารมณ์ที่เธอ
เคยประสบมาไว้ต่อหน้า ประกาศความเป็นศัพขิ้นพองเป็นต้นแก่เธอ เธอ
เห็นดังนั้น ยืนสลลใจอยู่ พระศาสดาทรงแผ่รัศมีแสงพระองค์เหมือนประทับ
นั่งอยู่ต่อหน้า ได้ตรัสพระคาถาเหล่านั้นว่า

ดูก่อนอกยา ปุณฺณข้องอยู่ในกายใด กาย
นั้น มีสภาพแตกดับ เรามีสติรู้สึกตัวจักทอดทิ้งร่างกาย
นี้ เราอันความทุกข์เป็นอันมากถูกต้องแล้ว ยินดีแล้ว
ในความไม่ประมาท บรรลุความสิ้นตัณหาแล้ว ได้
ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

เวลาจบคาถา พระเถรีนั้นได้บรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้
ในอปทานว่า*

ในพระนครอรุณวดีมีกษัตริย์พระนามว่าอรุณ-
ราช ข้าพเจ้าเป็นมเหสีของท้าวเธอ ข้าพเจ้าร้อยพวง-
มาลัยอยู่ ได้ถือดอกอุบลมีกลิ่นหอมเหมือนทิพย์ นั่ง
อยู่ในปราสาทอันประเสริฐ คิดขิ้นในขณะนั้นเอง
อย่างนี้ว่า เราจะได้ประโยชน์อะไรที่เอาพวงมาลัย
เหล่านี้ประดับบนศีรษะของเรา เราเอาบูชาในพระ
ญาณของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดจะประเสริฐกว่า
คนทั้งหลายเขาพากันบูชานับถือพระสัมพุทธเจ้า เรา

๑. พุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๘ สัตตอุปปลมาลิกาเถรีอปทาน.

จะนั่งใกล้ประตู จักบูชาพระมหามุนีสัมพุทธเจ้าใน
เวลาที่เสด็จมา พระพิชิตมารงามดั่งต้นรกฟ้า หรือดั่ง
พญาไกรสรมฤคราช พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จมาตาม
ถนน ข้าพเจ้าเห็นพระรัศมีของพระพุทธองค์แล้ว ร่า
เริง สลดใจ ยังไม่ทันถึงประตู ก็บูชาพระพุทธเจ้าผู้
ประเสริฐสุด ข้าพเจ้าทำดอกกุบลบานเต็มที ๗ ดอก
เป็นที่กันแดดในอัมพร ดอกกุบลเหล่านั้นกันแดดอยู่
เหนือพระเศียรของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้ามีจิตร่าเริง
ดีใจ ปลื้มใจ ประคองอัญชลี ทำจิตให้เลื่อมใสใน
กาลนั้น ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหมือนศิระของ
ข้าพเจ้า เขากันเสวตฉัตรขนาดใหญ่ กลิ่นทิพย์หอม
ฟุ้งไป นี่เป็นผลแห่งดอกกุบล ๗ ดอก บางครั้งเมื่อ
หมู่ญาตินำข้าพเจ้าไป ครั้งนั้นเสวตฉัตรขนาดใหญ่ก็
กันแดดไว้ตลอดไปถึงบริษัทของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้
เป็นมเหสีของเทวราช ๗๐ องค์ เป็นอิสระในที่ทั้ง
ปวง ท่องเที่ยวไปในภพน้อยใหญ่ ได้เป็นมเหสีของ
พระเจ้าจักรพรรดิ ๖๓ องค์ คนทั้งปวงประพฤติตาม
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีวาจানাเชื่อถือ ผิพรรณของข้าพ-
เจ้าเหมือนดอกกุบล และกลิ่นหอมฟุ้งไป ข้าพเจ้าไม่
รู้จักทุกข์ นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้า
ฉลาดในอธิบาท ยินดีในการเจริญโพชฌงค์ บรรลุ
อภิญาบาารมี นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้า
ข้าพเจ้าฉลาดในสติปัญญา มีสมาธิมาเป็นโคจร

ขวนขวายสัมมัตถ์ปธาน นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้า ความเพียรของข้าพเจ้านำเอาธุระน้อยใหญ่ไป นำเอาธรรมที่เป็นแดนเกษมจากโยคะมาให้ ข้าพเจ้ามี อาสวะทั้งปวงหมดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี ในกัป ที่ ๓๑ แก้วภทท์กับนี้ ข้าพเจ้าเอาดอกไม้บูชา จึงไม่รู้จัก ทுகติ นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าเผา กิเลสแล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติตามคำสอนของ พระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พระอภยาเถรีได้เปลี่ยนคาถาเหล่านั้นแหละกล่าว เป็นอุทาน.

บรรดาบทเหล่านั้น พระอภยาเถรีเรียกตนเองด้วยบทว่า อภเย. บทว่า ภิกุโร แปลว่า มีสภาพแตกทำลาย ความว่า ไม่เที่ยง. บทว่า ยตุล สตุตา ปุณฺณชฺชา ความว่า อันธปุณฺณเหล่านี้ ช้อง ดิด คือติดอยู่ แล้วในกายใด ที่มีเวลาแตกทำลายเป็นปกติ เพราะสภาวะไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียด และปฏิกุล. บทว่า นิภฺจิปิสุตฺตมิมิ เทหิ ความว่า เราไม่เพ่งเล็งเพราะไม่ยึดถืออีก จักซัด คือจักทิ้งร่างกาย คือกายที่เปื่อยเน่านี้. ในคาถานั้น ท่านกล่าวเหตุ ด้วยบทว่า สมฺปชฺชา ปติสุตฺตา.

บทว่า พหุหิ ทุกฺขชฺชเมหิ อธิบายว่า อันความทุกข์ไม่น้อยมีชาติ และชราเป็นต้นถูกต้องแล้ว. บทว่า อปฺปมาทรตฺยา ความว่า ยินดีแล้วใน ความไม่ประมาท กล่าวคือความไม่อยู่ปราศจากสติ เพราะได้ความสลัดใจ ด้วยความเป็นผู้ยังลงสู่ทุกข์นั้นนั่นเอง. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล. ในคาถานี้มีปาฐะโดยทำนองที่พระศาสดาตรัสว่า

ท่านพึงยินดีในความไม่ประมาท จงทอดทิ้ง
กายนี้ จงถึงความสิ้นตัณหา จงปฏิบัติคำสอนของ
พระพุทธเจ้า.

ก็คานานี้ พระสังคีติกายจารย์ยกขึ้นสู่สังคีตตามทำนองที่พระเถรีกล่าวแล้วนั้นแล.
บทว่า อุปมาทรตาย เต ความว่า ท่านพึงเป็นผู้ยินดีแล้วในความไม่
ประมาท.

จบ อรรถกถาอภยาเถรีคาถา

๑๐. สามาเถรีคาถา

[๔๒๕] เราทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่
ได้ความสงบใจ ต้องเข้าออกจากวิหาร ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง
เรานั้นถอนตัณหาขึ้นแล้วในวันที่ ๘ จากวันที่ได้รับ
โอวาทของพระอนนทเถระ เราอันความทุกข์เป็น
อันมากถูกต้องแล้ว ยินดีแล้วในความไม่ประมาท
บรรลุลความสิ้นตัณหาแล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของพระ
พุทธเจ้าแล้ว.

จบ สามาเถรีคาถา

จบทุกนิบาต

๑๐. อรรถกถาสามาเถรีคาถา

คาถาว่า จตุกฺขตุคฺคํ ปญฺจกฺขตุคฺคํ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อสามา.

แม้พระเถรีชื่อสามานี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ท่องเที่ยวอยู่ในในสุคติทั้งหลายนั้นแล ในพุทธชูปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลกฤหบดีมหาศาลในกรุงโกสัมพี มีชื่อว่า สามา. นางสามานี้รู้ความแล้ว เป็นสหายรักของอุบาสิกาสามาวดี เมื่ออุบาสิกาสามาวดีตาย เกิดความสังเวช บวชครั้งนั้นบวชแล้วไม่อาจบรรเทาความโศกที่เกิดขึ้นเพราะนึกถึงอุบาสิกาสามาวดี จึงไม่อาจยึดเอาอริยมรรคไว้ได้. กาลต่อมา นางได้ฟังโอวาทของพระอานนทเถระผู้นั่งอยู่บนอาสนศาลา เริ่มตั้งวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในวันที่ ๗ แต่วันนั้น. ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของตน เมื่อประกาศการปฏิบัตินั้น ได้กล่าวคาถาสองคาถาเป็นอุทานว่า

เราทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้ความ
สงบใจต้องเข้าออกจากวิหาร ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง เรานั้น
ถอนตัณหาขึ้นแล้วในวันที่ ๘ จากวันที่ได้รับโอวาท
ของพระอานนทเถระ เราอันความทุกข์เป็นอันมากถูก
ต้องแล้ว ยินดีแล้วในความไม่ประมาท บรรลุความ
สิ้นตัณหาแล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จตุกขตุตุ ปญจกขตุตุ** **วิหารา**
อุปนิขมี ความว่า เรานั่งมนสิการวิปัสสนาอยู่ในวิหารอันเป็นที่อยู่ของเรา
ไม่อาจทำสมณกิจให้ถึงที่สุดได้ จึงคิดว่า วิปัสสนาของเราสืบทอดกับมรรค
ไม่ได้เพราะไม่มีฤดูเป็นที่สบายหรือหนอ ได้ออกนอกวิหารซึ่งเป็นที่พักพิง ๔
ครั้ง ๕ ครั้ง รวมเป็น ๙ ครั้ง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อลทฐา**
เจตโส สนฺตี จิตฺเต อวสวตฺตินิ ดังนี้. บทว่า **เจตโส สนฺตี** ใน
คถานั้น ท่านกล่าวหมายอริยมรรคสมาธิ. บทว่า **จิตฺเต อวสวตฺตินิ** ความ
ว่า ทำภาวนาจิตของเราให้เป็นไปในอำนาจไม่ได้ เพราะไม่มีความเพียรสม่ำเสมอ.
ได้ยินว่า พระเถรีนั้น ประคับประคองความเพียรมากเกินไป. บทว่า
ตสฺสา เม อฏฺฐมี รตฺติ ความว่า พระเถรีไม่เกียจคร้านทั้งกลางคืนทั้ง
กลางวัน เจริญวิปัสสนาตั้งแต่ได้รับโอวาทในสำนักของพระอานนทเถระ ออก
จากวิหารคืนหนึ่ง ๔-๕ ครั้ง ยังมนสิการให้เป็นไป ไม่บรรลुकุณพิเศษ ใน
ราตรีที่ ๘ ได้ความเพียรสม่ำเสมอ ทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไปตามลำดับมรรค
เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ตสฺสา เม อฏฺฐมี รตฺติ ยโต ตณฺหา**
สมฺมุตา ดังนี้. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

จบอรรถกถาสามาเถรีคาถา

จบอรรถกถาทุกนินบาต

เถรีคาถา ติกนิบาต

ว่าด้วยคาถาต่าง ๆ ในติกนิบาต

๑. อัญญตราสามาเถรีคาถา

[๔๓๐] ตั้งแต่ข้าพเจ้าบวชมาแล้ว ๒๕ พรรษา ข้าพเจ้าไม่รู้สักว่าได้ความสงบจิตในกาลไหน ๆ เลย ข้าพเจ้าทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้ความสงบใจ ต่อจากนั้น ข้าพเจ้า ระลึกถึงคำสอนของพระชินเจ้าจึง ได้ถึงความสังเวช ข้าพเจ้าอันความทุกข์เป็นอันมาก ถูกต้องแล้ว ยินดีแล้วในความไม่ประมาท บรรลุ ความสิ้นตัณหาแล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว วันนี้เป็นราตรีที่ ๗ นับแต่วันที่ข้าพเจ้าทำ ตัณหาให้แห่งสนิทแล้ว.

จบ อัญญตราสามาเถรีคาถา

อรรธกถาติกนิบาต

๑. อรรธกถาปราสามาเถรีคาถา

ในติกนิบาตมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

คาถาว่า ปณฺณวิสติ วสุธานี เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ สามาอิกองค์หนึ่ง

แม้พระเถรีชื่อสามาอิกองค์หนึ่งนี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เกิดในกำเนิดกนินร ที่ฝั่งแม่

๑. อรรธกถา เป็น อปราสามาเถรีคาถา.

น้ำจันทกาคา กิรินนั้นเที่ยวชวนชวายในการเล่นเพลินอยู่กับเหล่ากนิกรในที่
นั้น อยู่มาวันหนึ่งพระศาสดาเสด็จไปในที่นั้นเพื่อทรงปลูกพืชคือกุศลแก่กิริน
เมื่อนั้น เสด็จจงกรมอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำ กิรินนั้นเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า รำเริง
ยินดี ถี้อเอาดอกไม้ข้างน้ำไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วบูชาพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าด้วยดอกไม้เหล่านั้น ด้วยบุญกรรมนั้นกิรินนั้นท่องเที่ยวอยู่โนนเทวโลก
และมนุษย์โลก ในพุทธรูปปาทกาลนี้ เกิดในเรือนตระกูลในกรุงโกสัมพี เจริญ
วัยแล้วเป็นสหายของนางสามาวดี เวลานางสามาวดีนั้นตาย เกิดความสังเวช
บวช ๒๕ พรรษา ยังไม่ได้สมาธิจิต ในเวลาแก่ได้โอวาทของพระสุคตแล้ว
เจริญวิปัสสนา ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เพราะเหตุ
นั้นท่านจึงกล่าวได้ในอุปทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นกนิกรอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำจันทกาคา ครั้ง

นั้น ข้าพเจ้าได้เห็นพระนราสภ ผู้เป็นเทพของทวยเทพ
กำลังเสด็จจงกรมอยู่ จึงได้เลือกเก็บดอกไม้ข้างน้ำมา
ถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด พระมหาวิรลัม-
พุทธเจ้าพระนามวิปัสสีผู้เป็นนายกของโลก ทรงรับ
ดอกไม้ข้างน้ำซึ่งมีกลิ่นเหมือนทิพย์ทรงดมแล้ว พระ
มหาวิระ ทรงดม เมื่อข้าพเจ้ากำลังเฝ้าอยู่ในกาลนั้น
ข้าพเจ้าประคองอัญชลี ถวายบังคมพระพุทธองค์ผู้สูง
สุดกว่าสัตว์สองเท้า ทำจิตของตนให้เลื่อมใส ต่อนั้น
ก็เดินขึ้นภูเขาไป ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ข้าพเจ้า
ได้ถวายดอกไม้ใดในกาลนั้น ด้วยการถวายดอกไม้
นั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกติ นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระ
พุทธเจ้า.

ข้าพเจ้าเฝ้ากิเลสแล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติ

คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้วพิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ตั้งแต่ข้าพเจ้าบวชมาแล้ว ๒๕ พรรษา ข้าพเจ้าไม่รู้สึกรู้ว่าได้รับความสงบจิตในกาลไหน ๆ เลย ข้าพเจ้าทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้ความสงบใจต่อจากนั้น ข้าพเจ้าระลึกถึงคำสอนของพระชินเจ้าได้ จึงถึงความสังเวช ข้าพเจ้าอันความทุกข์เป็นอันมากถูกต้องแล้ว ยินดีแล้วในความไม่ประมาท บรรลुความสิ้นตัณหาแล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว วันนี้เป็นราตรีที่ ๗ นับแต่วันที่ข้าพเจ้าทำตัณหาให้แห้งสนิทแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตฺตฺตฺส สมนํ ได้แก่ความเข้าไปสงบแห่งจิต ความว่า มรรคสมาธิและผลสมาธิที่เกิดแต่ความสงบใจ. บทว่า ตโต ได้แก่ จากความเป็นผู้ไม่สามารถยังอำนาจจิตให้เป็นไป. บทว่า สัมเวคมาปาทิ ความว่า แม้เมื่อพระศาสดายังดำรงพระชนม์อยู่ ยังไม่อาจทำกิจของบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ ภายหลังจักให้ถึงได้อย่างไร ข้าพเจ้าถึงความสังเวช คือความสะอื้นเพราะญาณ ดังว่ามานี้. บทว่า สริตฺวา ชินสฺสํ ได้แก่ระลึกถึงโอวาทของพระศาสดามีอุปมาด้วยเต่าตาบอดเป็นต้น. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วแล.

จบ อรรถกถาปราสาทาเถรีคาถา

๒. อุตตมาเถรีคาถา

[๔๓๑] ข้าพเจ้าทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้
ความสงบใจ ต้องเข้าออกจากวิหาร ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง
ข้าพเจ้าได้เข้าไปหาภิกษุ ผู้มีวาจาที่ข้าพเจ้าฟังเชื่อถือ
ได้ ภิกษุผู้นั้นได้แสดงธรรม กือขันธ อายตนะ และ
ธาตุ แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าฟังธรรมของภิกษุผู้นั้น ได้
ปฏิบัติตามที่ท่านพร่ำสอนข้าพเจ้า เป็นผู้เอบอ้อมด้วย
ปีติสุข นิ่งโดยบัลลังก์เดียวตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘
ข้าพเจ้าทำลายกองแห่งความมืดแล้ว จึงเหยียดเท้าออก.

จบ อุตตมาเถรีคาถา

๒. อรรถกถาอุตตมาเถรีคาถา

คาถาว่า จตุกษัตตํ ปญฺจกษัตตํ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรี
ชื่ออุตตมา.

แม้พระเถรีชื่ออุตตมาองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาล
แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เกิดเป็นฆรทาสีในเรือนตระกูลของ
กุกุมพิกคนหนึ่ง ในพระนครพันธุมดี นางเจริญวัยแล้ว ทำงานขวนขวายช่วย
เหลือตายายของตนเลี้ยงชีพ สมัยนั้น พระเจ้าพันธุมราชทรงรักษาสุโธสถในวัน
เพ็ญ เวลาก่อนอาหารทรงให้ทาน เวลาลังอาหารเสด็จไปฟังธรรม ครั้งนั้น

มหาชนประพาศิตมาทานองค์อุโบสถในวันเพ็ญ เหมือนพระราชาทรงปฏิบัติ
ทีเดียว. คราวนั้น ทาสีนั้นได้มีความคิดนี้ว่า บัดนี้ ทั้งมหाराชและมหาชน
ประพาศิตมาทานองค์อุโบสถ อย่างกระนั้นเลย เราพึงประพาศิตมาทานองค์
อุโบสถในวันอุโบสถทั้งหลาย ทาสีนั้นกระทำอยู่อย่างนั้น รักษาอุโบสถศีล
บริสุทธิ์ดี บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท่องเที่ยวไป ๆ มาๆ อยู่ในสุคติทั้ง
หลายนั้นแล ในพุทธรูปปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลเศรษฐี กรุงสาวัตถี รู้ความ
แล้ว ได้ฟังธรรมในสำนักของพระเถรีปฎาจารา เริ่มเจริญวิปัสสนา ไม่อาจ
ให้วิปัสสนานั้นถึงที่สุดได้ พระปฎาจาราเถรีทราบอาจารย์จิตของเธอ จึงได้ให้
โอวาทเธอตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถรีนั้น ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิ-
สัมภทาทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในพระนครพันธุมดี มีกษัตริย์พระนามว่า

พันธุมะ ในวันเพ็ญทำวเธอทรงรักษาอุโบสถศีล สมัย
นั้น ข้าพเจ้าเป็นกุมภทาสีอยู่ในพระนครนั้น ในกาล
นั้น เห็นเสนาพร้อมด้วยพระราชา จึงคิดอย่างนี้ว่า
แม้พระราชาก็ยังทรงละราชสมบัติมารักษาอุโบสถศีล
กรรมนั้นต้องมีผลแน่ หมู่ชนจึงเบิกบานใจ ข้าพเจ้า
พิจารณาทุกติและความเป็นคนยากจน โดยแยบคาย
ทำใจให้ร่าเริงแล้วรักษาอุโบสถศีล ข้าพเจ้ารักษา
อุโบสถศีลในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะ
ธรรมที่ทำได้นั้น ข้าพเจ้าได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
วิมานที่บุญกรรมสร้างให้ข้าพเจ้าอย่างสวยงามในดาว
ดึงส์นั้น สูงขึ้นไปเบื้องบนโยชน์หนึ่ง ประกอบด้วย
เรือนยอดอันประเสริฐ มีที่นั่งใหญ่ประดับไว้อย่างดี

อัปสรแสนนางต่างบำรุงบำเรอข้าพเจ้าอยู่ทุกเมื่อ
ข้าพเจ้ารุ่งโรจน์เกินเทพเหล่าอื่นในกาลทั้งปวง ได้เป็น
มเหสีของเทวราช ๖๔ องค์ ได้เป็นมเหสีของพระเจ้า-
จักรพรรดิ ๖๓ องค์ ข้าพเจ้ามีวรรณะดังวรรณะแห่ง
ทอง ทองเที่ยวไปในภพทั้งหลาย เป็นผู้ประเสริฐใน
ที่ทั้งปวง นี่เป็นผลแห่งอุโบสถศีล. ข้าพเจ้าได้ยานช้าง
ยานม้า ยานรถ และวอทั้งปวงนี้ นี่เป็นผลแห่ง
อุโบสถศีล. ภาชนะทอง เงิน แก้วผลึกและปัทมราค
ข้าพเจ้าได้ทุกอย่าง ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้
ผ้าฝ้าย และผ้าที่มีราคามาก ข้าพเจ้าได้ทุกอย่าง ข้าว
น้ำ ของเคี้ยว ผ้าและเสนาสนะ ข้าพเจ้าได้ทุกอย่าง
นี่เป็นผลแห่งอุโบสถศีล. ของหอมอย่างดี ดอกไม้ จูรณ
เครื่องดูปล้ำ ข้าพเจ้าได้ทุกอย่าง นี่เป็นผลแห่งอุโบสถ-
ศีล. เรือนยอด ปราสาท มณฑป เรือนโล้นและถ้ำ
ข้าพเจ้าได้ทุกอย่าง นี่เป็นผลแห่งอุโบสถศีล. ข้าพเจ้า
เกิดได้ ๗ ปีก็บวชเป็นบรรพชิต บวชไม่ถึงครึ่งเดือน
ก็ได้บรรลุพระอรหัต ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ถอนภพ
ทั้งหมดขึ้นแล้ว อาสวะทุกอย่างหมดสิ้นแล้ว บัดนี้
ภพใหม่มิได้มี ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทรกัปนี้ ข้าพเจ้าทำ
กรรมใดไว้ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จัก
ทุกติ นี่เป็นผลแห่งอุโบสถศีล. ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว
ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้
เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้
ความสงบใจ ต้องเข้าออกจากวิหาร ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง
ข้าพเจ้าได้เข้าไปหาภิกษุณีผู้มีวาจาที่ข้าพเจ้าฟังเชื่อถือ
ได้ ภิกษุณีนั้นได้แสดงธรรม คือ ชั้นชัฏ อายตนะและ
ธาตุแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าฟังธรรมของภิกษุณีนั้น ได้
ปฏิบัติตามที่ท่านพร่ำสอน ข้าพเจ้าเป็นผู้เฝ้ามืดด้วย
ปีติสุข นิ่งโดยบัลลังก์เดียวตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘
ข้าพเจ้าทำลายกองแห่งความมืดแล้ว จึงเหยียดเท้าออก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทา ภิกษุณี อุปคจฺฉิ ยา เม
สทฺธาธิกา อหุ ความว่า ภิกษุณีใดเป็นผู้อันข้าพเจ้าฟังเชื่อ คือมีวาจา
เชื่อ ข้าพเจ้านั้นเข้าไปใกล้ คือเข้าไปหาภิกษุณีนั้น ท่านกล่าวหมายถึงพระ
ปฎาจาราเถรี ปาฐะว่า สทา ภิกษุณี อุปคจฺฉิ ยา เม สทฺธาธิกา ดังนี้ก็มี
บ้าง ความว่า ภิกษุณีใดทำประโยชน์ของตนให้สำเร็จแก่ข้าพเจ้า ภิกษุณีนั้น
คือ พระปฎาจาราเถรีได้เข้าไปหาข้าพเจ้าเพื่ออนุเคราะห์. บทว่า สทา เม
ธมฺมมเทเสติ ขนฺธายตนะธาตุโย ความว่า พระปฎาจาราเถรีนั้นเมื่อแสดง
จำแนกชั้นชัฏเป็นต้นว่า เหล่านี้ชั้นชัฏ ๕ เหล่านี้อายตนะ ๑๒ เหล่านี้ธาตุ ๑๘
ได้แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า.

บทว่า ตสฺสา ธมฺมํ สฺมุติตฺวาน ความว่า ฟังธรรมเรื่องวิปัสสนา
อันละเอียดสุขุม ที่แสดงให้ถึงอริยมรรคมีการจำแนกชั้นชัฏเป็นต้น เป็นเบื้องต้น
ต้น ในสำนักของพระเถรีผู้บรรลุปฏิสัมภิทานนั้น. บทว่า ยถา มํ อนุสาสิ

สา ความว่า ตามที่พระเถรีนั้นพร่ำสอนคือกล่าวสอนข้าพเจ้า เมื่อปฏิบัติ
อย่างนั้น ข้าพเจ้าได้ยังการปฏิบัติให้ถึงที่สุด นั่งโดยบัลลังก์เดียวตลอด ๗ วัน.
นามว่าอย่างไร. ตอบว่า บทว่า ปิติสุขสมุปปีตา ได้แก่ เป็นผู้พร้อม
เพรียงด้วยปิติสุขซึ่งสำเร็จด้วยฌาน. บทว่า อฏฐมียา ปาเท ปสาเรลี
ตโมกฺขนุชฺช ปทาลย ความว่า ทำลายกองโมหะไม่ให้เกิดด้วยอรหัตมรรค
ทำลายบัลลังก์เหยียดเท้าออกแล้วในวันที่ ๘, ก็การเปล่งอุทานนี้แหละ เป็นการ
พยากรณ์พระอรหัตผลของพระเถรีนั้น.

จบ อรรถกถาอุตตมาเถรีคาถา

๓. อัญญาตราอุตตมาเถรีคาถา

[๔๓๒] โภชณฺคํ ๗ ประการเหล่านี้ เป็นบรรดา
แห่งการบรรลุพระนิพพาน ข้าพเจ้าเจริญแล้วทั้งหมด
ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ข้าพเจ้าได้สุญญตสมา-
บัติและอนิมิตตสมาบัติ ตามปรารธนา ข้าพเจ้าเป็น
ธิดาเกิดแต่พระอุระของพระพุทธเจ้า ยินดียิ่งแล้วใน
พระนิพพานทุกเมื่อ กามทั้งปวงทั้งเป็นของทิพย์และ
ของมนุษย์ ข้าพเจ้าตัดขาดแล้วชาติสงสารขาดสิ้น
แล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้มี.

จบ อัญญาตราอุตตมาเถรีคาถา

๓. อรรถกถาอัญญาตราอุตตมาเถรีคาถา

คาถาว่า **เย อิม สตุต โภชฌงฺกา** เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่ออุตตมาอีกองค์หนึ่ง.

แม้พระเถรีชื่ออุตตมาองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สักสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี บังเกิดเป็นกุลทาสี ในพระนครพันธุมดี วันหนึ่งกุลทาสีนั้นเห็นพระเถระชิวาสพองค์หนึ่ง ผู้เป็นสาวกของพระศาสดาที่ยวบิณฑบาตอยู่ มีใจเลื่อมใสได้ถวายขนมต้ม ๓ ชิ้น ด้วยบุญกรรมนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธรูปปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลตระกูลหนึ่งในโกศลชนบท รู้ความแล้วฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาผู้เสด็จจาริกไปในชนบท ได้ศรัทธา บวชไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ข้าพเจ้าเป็น กุมภทาสี อยู่ในพระนคร พันธุมดี
ข้าพเจ้าถือเอาขนมต้มส่วนของข้าพเจ้าไปที่ทำน้ำ ได้
พบสมณะผู้มีจิตสงบ มีใจเป็นสมาธิที่หนทาง มีจิต
เลื่อมใส ตีใจ ได้ถวายขนมต้ม ๓ ชิ้น เพราะกรรม
ที่ทำไว้ดีนั้น และด้วยความตั้งใจแน่วแน่ ข้าพเจ้าไม่
ได้ไปสู่วินิบาตเลยตลอดเวลา ๒๕ กัป ข้าพเจ้าทำ
สมบัติแล้วได้ส่วยสมบัตินั้นทุกอย่าง ข้าพเจ้าถวาย

๑. พุ. ๓๓/ข้อ ๑๕๓ โมทกททธิกาเถรีอุปทาน.

ขนมตัม ๓ ขึ้นแล้วได้บรรลุจลบท ข้าพเจ้าเผากิเลส
แล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้า
แล้ว.

ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้
เป็นอุทานว่า

โพนงค์ ๗ ประการเหล่านี้เป็นบรรดาแห่งการ
บรรลุพระนิพพาน ข้าพเจ้าเจริญแล้วทั้งหมด ตามที่
พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ข้าพเจ้าได้สุญญตสมาบัติ
และอนิมิตตสมาบัติตามปรารถนา ข้าพเจ้าเป็นธิดา
เกิดแต่พระอุระของพระพุทธเจ้า ยินดียิ่งแล้วในพระ-
นิพพานทุกเมื่อ กามทั้งปวงทั้งเป็นของทิพย์และของ
มนุษย์ ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว ชาติสังสารขาดสิ้นแล้ว
บัดนี้ภพใหม่มิได้มี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุญญตสุธานิมิตตสุธ ลากินีห
ยทิจฺจกั ความว่า ข้าพเจ้าได้สุญญตสมาบัติและอนิมิตตสมาบัติ ดังที่ปรารถนา
อธิบายในข้อนั้นว่า ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าสมาบัติใด ๆ ในที่ใด ๆ ข้าพเจ้า
ยอมเข้าสมาบัตินั้น ๆ ในที่นั้น ๆ ในกาลนั้น ๆ อยู่ แม้ถึงจะเกิดผลทั้งสามมี
สุญญตะเป็นต้นของมรรคใดมรรคหนึ่งที่มีชื่อว่าสุญญตะและอัปปณฺหิตะเป็นต้น
ก็จริง ถึงอย่างนั้น พระเถรองค์นี้ก็เข้าสุญญตสมาบัติและอนิมิตตสมาบัติเท่านั้น
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ สุญญตสุธานิมิตตสุธ ลากินีห ยทิจฺจกั

ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง คำนี้ท่านกล่าวตามที่เป็นไปโดยมาก อาจารย์บางท่าน
กล่าวว่า นั่นเป็นเพียงชี้แจง.

บทว่า เย ทิพฺพาเย จ มานุสา ความว่า วัตถุประสงค์ทั้งที่นับ
เนื่องในเทวโลกทั้งที่นับเนื่องในมนุษย์โลกเหล่านั้นทั้งหมด ข้าพเจ้าตัดขาด
โดยชอบทีเดียว ด้วยการละฉันทราคะที่เกี่ยวข้องแก่วัตถุประสงค์นั้น คือทำให้ไม่
ควรบริโภคน้ำ ดังที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อนอาวุโส ภิกษุจีณาสพไม่ควรบริโภคน้ำ
ทั้งหลาย เหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์ในกาลก่อน คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้ว.

จบ อรรถกถาอัญญาตราอุตตมาเถรีคาถา

๔. ทันทิกาเถรีคาถา

[๔๓๓] ข้าพเจ้าออกจากที่พักกลางวันบนภูเขา
ศิขณภูฏ ได้เห็นช่างลงสู่แม่น้ำแล้วขึ้นจากแม่น้ำที่ฝั่ง
นที นายหัตถาจารย์ถือขอให้สัญญาว่า จงให้เท้า ช่าง
ได้เหยียดเท้าออก นายหัตถาจารย์ก็ขึ้นช่าง ข้าพเจ้า
เห็นช่างที่ไม่เคยได้รับการฝึก เมื่อได้รับการฝึกแล้วก็
อยู่ในอำนาจของพวกมนุษย์ หลังจากเห็นช่างนั้น
ข้าพเจ้าเข้าป่าทำจิตให้เป็นสมาธิ เพราะกิริยาของ
ช่างนั้นเป็นเหตุ.

จบ ทันทิกาเถรีคาถา

๔. อรรถกถาทันติกาเถรีคาถา

คาถาว่า ทิวาวิหารา นิกุขมม เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรี
ชื่อตันติกา.

แม้พระเถรีชื่อตันติกาองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อนๆ ตั้งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ เกิดใน
กำเนิดกนิรที่ฝั่งแม่น้ำจันทกาคา ในเวลาที่ว่างพระพุทธเจ้า วันหนึ่งกนิร
นั้นเที่ยวเล่นกับเหล่ากนิร ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งนั่งอยู่ที่โคนไม้
แห่งหนึ่ง พอเห็นก็มีใจเลื่อมใส เข้าไปหาบูชาด้วยดอกสาละ ให้อแล้วหลีกไป
ด้วยบุญกรรมนั้น เธอต้องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธรูปปาท-
กาลนี้ เกิดในเรือนพราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าโกศล กรุงสาวัตถี
รู้ความแล้วเป็นอุบาสิกาได้ศรัทธาในกาลรับพระเชตะวัน ภายหลังบวชในสำนัก
ของพระมหาปชาบดีโคตมี อยู่ในกรุงราชคฤห์ วันหนึ่งฉันอาหารแล้วขึ้นเขา
ศิขณภูฏ นั่งพักกลางวันเห็นช้างเหยียดเท้าเพื่อให้นักขี่ช้างขึ้น ทำเรื่องนั้นแหละ
ให้เป็นอารมณ์ เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง
หลาย เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นกนิรอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำจันทกาคา ใน
กาลนั้น ข้าพเจ้าได้เห็นพระสยัมภูพุทธเจ้าผู้ปราศจาก
ธุลี ผู้อันใคร ๆ ให้แพ้ไม่ได้ ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส
ดีใจ ปลื้มใจ กระทำอัญชลี ถือเอาดอกสาละบูชาพระ
สยัมภู ด้วยธรรมที่ทำดีนั้น และด้วยความตั้งใจมั่น
ข้าพเจ้าสร้างกนิร ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ข้าพเจ้า

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๕๖ นพมาติการตริอุปทาน.

ได้เป็นมเหสีของเทวราช ๓๖ องค์ สิ่งทีใจปรารถนา
บังเกิดแก่ข้าพเจ้าตามที่ปรารถนา ข้าพเจ้าได้เป็น
มเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๐ องค์ ข้าพเจ้าเป็นผู้
สร้างสรรค์ตนเองท่องเที่ยวไปในภพทั้งหลาย ข้าพ-
เจ้ามีบุญกุศลได้บวชเป็นบรรพชิต วันนี้ข้าพเจ้าเป็น
ปุชารหุคคฺลในศาสนาของพระศากยบุตร วันนี้ข้าพ-
เจ้ามีใจบริสุทธิ์ ปราศจากใจชั่วช้า มีอาสวะทั้งปวง
หมดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้มี ในกัปที่ ๕๔ แต่ภัทร-
กัปนี้ ข้าพเจ้าได้บูชาพระพุทธรูปด้วยพุทธรูชา
นั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกคติ นี่เป็นผลแห่งการบูชาด้วย
ดอกสาละ ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ฯลฯ ข้าพเจ้าได้
ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้ว พิจารณาการปฏิบัติของตน เกิดปีติโสมนัส ได้
กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าออกจากที่พักกลางวันบนภูเขาชิลมกุฎ
ได้เห็นข้างลงสู่แม่น้ำแล้วขึ้นจากแม่น้ำ ที่ฝั่งนี้ นาย
หัตถาจารย์ถือขอให้สัตยูญาว่า จงให้เท้า ข้างได้เหยียด
เท้าออก นายหัตถาจารย์ก็ขึ้นข้าง ข้าพเจ้าเห็นข้างที่
ไม่เคยได้รับการฝึก เมื่อได้รับการฝึกแล้ว ก็อยู่ใน
อำนาจของพวกมนุษย์ หลังจากเห็นข้างนั้น ข้าพเจ้า
เข้าป่าทำจิตให้เป็นสมาธิ เพราะกิริยาของข้างนั้น
เป็นเหตุ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นาค์ โอคามุตฺตินฺณ** ความว่า
ช้างทำการลงคือลงในแม่น้ำแล้วขึ้นจากแม่น้ำนั้น. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า
โอคยฺห อุตฺตินฺณ ลงแล้วขึ้น ดังนี้ ม อักษรทำหน้าที่เชื่อมบท. บทว่า
นทีตีรมฺหิ อทฺทล ความว่า ได้เห็นที่ฝั่งแห่งแม่น้ำจันทกา.

บทว่า **ปฺริโส** เป็นต้นที่กล่าวเพื่อแสดงความนี้ว่า ทำอะไร.
บาทคาถาว่า **เทหิ ปาทฺนฺติ ยาจติ** ในคานานั้น ความว่า ให้สัตตัญญาเหยียด
เท้าเพื่อขึ้นหลัง ว่าจงให้เท้า ก็ผู้ให้สัตตัญญาตามที่ฝึกกัน ไว้ ท่านกล่าวในที่นี้ว่า
ยาจติ.

บทว่า **ทิสฺวา อทฺนฺตํ ทมิตํ** ความว่า ตามปกติช้างที่ไม่เคยฝึก
มาก่อน บัดนี้ได้รับการฝึกที่นายหัตถาจารย์ฝึกด้วยการศึกษาสำหรับช้าง
ประกอบความว่า ฝึกเช่นไรจึงอยู่ในอำนาจของมนุษย์ทั้งหลาย เห็นช้างที่พวก
มนุษย์บังคับนั้น ๆ. บทว่า **ขลฺ** ในบทว่า **ตโต จิตฺตํ สมารเฐสี ขลฺ**
ตาย วณฺ คตา เป็นนิบาตลงในอรรถห้ามความอื่น ความว่า หลังจากนั้น
คือจากที่เห็นช้าง ข้าพเจ้าไปยังวนะคือป่า ทำจิตให้เป็นสมาธิทีเดียว ด้วย
กิริยาของช้างนั้นเป็นเหตุอย่างไร ข้าพเจ้าคิดว่า ช้างแม่น้ำชื่อว่าเป็นดิรัจฉาน
ยังถึงการฝึกด้วยความสามารถของผู้ฝึกช้างได้ เหตุไรจิตของเราผู้เป็นมนุษย์
จึงจักไม่ถึงการฝึก ด้วยความสามารถของพระศาสดาผู้ฝึกคนเล่า ดังนี้ เกิด
ความสังเวชเจริญวิปัสสนา ทำจิตของข้าพเจ้าให้เป็นสมาธิด้วยอหัตตมรรคสมาธิ
คือทำกิเลสให้สิ้นไปโดยประการทั้งปวงด้วยสมาธิอันแน่วแน่.

จบ อรรถกถาทันตिकाเถรีคาถา

๕. อุพพิริเถรีคาถา

พระศาสดาตรัสถามว่า

[๔๓๔] แน่อุพพิริ เธอคร่ำครวญอยู่ในป่าว่าลูกชีวา
เอ๋ย เธอจงรู้จักตน ธิดาของเธอที่มีชื่อว่า ชีวา ทั้งหมด
มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน ถูกเผาอยู่ในป่าชานี้ บรรดา
ธิดาเหล่านั้น เธอเสรำโศกถึงธิดาคนไหน.

นางอุพพิริทูลว่า

ลูกศรคือความโศกที่เห็นได้ยาก เสียบอยู่แล้วใน
หทัยของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ถอนขึ้นได้แล้ว ข้า-
พระองค์บรรเทาความเสรำโศกถึงธิดาของข้าพระองค์
ผู้ถูกความโศกครอบงำได้แล้ว วันนี้ข้าพระองค์ถอน
ลูกศรคือความโศกขึ้นแล้ว หมดความอยาก ดับรอบ
แล้ว ข้าพระองค์เข้าถึงแล้วซึ่งพระพุทธเจ้าผู้เป็นนัก
ปราชญ์กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ.

จบ อุพพิริเถรีคาถา

๕. อรรถกาอุพพิริเถรีคาถา

คาถาว่า อมม ชีวา เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่ออุพพิริ.

แม้พระเถรีชื่ออุพพิรินี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์
ก่อน ๆ ตั้งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาลแห่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ เกิดในเรือนแห่งตระกูลในพระนคร-
หังสวดี รู้ความแล้ว วันหนึ่งเมื่อบิดามารดาไปเรือนอื่นเพื่อร่วมงานมงคล
ตนเองไม่มีเพื่อนถูกละไว้ในเรือน ในเวลาใกล้ภิกษาจารแล้ว เห็นพระเถระจิ-
ณาสพงศ์หนึ่ง ซึ่งเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เดินเข้ามาใกล้ประตูเรือน
ประสงค์จะถวายภิกษาจึงกล่าวว่ นิมนต์ท่านเข้ามาในที่นี้เจ้าข้า เมื่อพระเถระ
เข้าเรือนแล้ว ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ได้ปูลาดอาสนะด้วยพรม
ที่ทำด้วยขนแกะเป็นต้นถวาย พระเถระนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ นางรับบาตรใส่
บิณฑบาตจนเต็มแล้ววางในมือพระเถระ พระเถระอนุโมทนาแล้วหลีกไป ด้วย
บุญกรรมนั้น นางเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพย์สมบัติโอฬารในดาว-
ดึงส์นั้นจนตลอดอายุ จุตจากดาวดึงส์นั้นท่องเที่ยวอยู่ในสุคติภูมิทั้งหลายเท่า
นั้น ในพุทธรูปปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลคฤหบดีมหาศาล กรุงสววัตถิ ได้นาม
ว่า อุพพิริ เป็นหญิงมีรูปงามนำทักษานำเลื่อมใส เมื่อเจริญวัยแล้ว นาง
ถูกนำไปสู่พระตำหนักส่วนพระองค์ของพระเจ้าโกศล ล่วงไป ๒-๓ ปี ได้ธิดา
คนหนึ่ง ญาติพี่น้องทั้งหลายไปตั้งชื่อธิดานั้นว่า ชิวา พระเจ้าโกศลทอด
พระเนตรเห็นธิดาของนาง ทรงมีพระทัยยินดี ได้พระราชทานอภิเษกด้วย
แผ่นดินมีพีชอุดม แต่ธิดาของนางได้ตายเสีย ในเวลาที่เที่ยววิ่งไปวิ่งมาได้
มารดาไปป่าช้าที่เขาเอาร่างของธิดาไปทิ้ง คร่ำครวญอยู่ทุกวัน.

วันหนึ่ง นางไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว นั่งอยู่หน่อยหนึ่ง ก็
ไปยืนที่ฝั่งแม่น้ำอจิรวดีคร่ำครวญถึงลูก พระศาสดาทรงเห็นดังนั้น ประทับนั่ง
ในพระคันธกุฎิอย่างเดิมนั้นเอง แสดงพระองค์ตรัสถามว่า เธอบ่นเพื่อเพราะ
เหตุไร นางกราบทูลว่า บ่นเพื่อถึงลูกสาวของข้าพระองค์พระเจ้าข้า พระศาสดา
ตรัสว่า ที่ป่าช้านี้เขาเผาลูกสาวของเธอประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน บรรดาลูกสาว

เหล่านั้น เธอบันเพื่อถึงคนไหน ดังนี้แล้ว ทรงแสดงที่เผาศพของลูกสาว
เหล่านั้น ตรงนั้น ๆ แล้วตรัสพระคาถาครั้งว่า

แนะอุพพิริ เธอคร่ำครวญอยู่ในป่าว่า ลูก
ชีวาเอ๋ย เธอจงรู้จักตน ธิดาของเธอที่มีชื่อว่าชีวา ทั้ง
หมดมีประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน ถูกเผาอยู่ในป่าช้านี้
บรรดาธิดาเหล่านั้น เธอเสรำโศกถึงธิดาคนไหน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อมฺม ชีวา เป็นคำเรียกธิดาตามชื่อ
ที่ใกล้เคียงมารดา อนึ่งคำนี้เป็นคำแสดงอาการบ่นเพื่อของนาง. บทว่า วนมฺหิ
กนฺทสิ แปลว่า คร่ำครวญอยู่กลางป่า. บทว่า อตฺตานิ อธิจฺจน อุพฺพิริ
ความว่า แนะอุพพิริ เธอจงรู้จัก คือจงรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งตัวของเธอ
นั้นแหละก่อน. บทว่า จุลลสิติสฺสหฺสฺสานิ แปลว่า แปรหมั่นสี่พัน.
บทว่า สพฺพา ชีวสนามิกา ความว่า ธิดาเหล่านั้นแม่ทั้งหมด มีชื่อ
เหมือนกันว่า ชีวา. บทว่า เอตฺมฺหาพาหเน ททฺธมา แปลว่า เผาในป่า
ช้านี้. บทว่า ตาสฺม กมนฺุโสจฺสิ ความว่า บรรดาธิดาประมาณ ๘๔,๐๐๐
คนที่มีชื่อว่าชีวาเหล่านั้นเธอเสรำโศก คือถึงความเสรำโศกถึงคนไหน เมื่อ
พระศาสดาทรงแสดงพระธรรมอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้แล้ว นางส่งญาณไป
ตามกระแสพระเทศนาปรารภวิปัสสนา ด้วยความไพเราะแห่งเทศนาของพระ-
ศาสดา และด้วยความสมบูรณ์แห่งเหตุของตน นางยืนอยู่อย่างนั้นแหละ
ชวนขวยวิปัสสนา ตั้งอยู่ในพระอรหัต ซึ่งเป็นผลเลิศตามลำดับมรรค
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวได้ในอุปทานว่า

ในกาลนั้น ข้าพเจ้าเป็นช่างกรอดอกไม้อยู่ใน
พระนครหังสวดี บิดามารดาของข้าพเจ้าท่านไปทำงาน

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๕๔ เอกาสนทायิกาเถรีอุปทาน.

ข้าพเจ้าได้เห็นพระสมณะกำลังเดินไปตามถนนในเวลา
เที่ยงวัน ข้าพเจ้าได้ปูลาดอาสนะไว้ ครั้นปูลาดอาสนะ
ด้วยผ้าที่ทำด้วยขนแกะอันวิจิตรเป็นต้นแล้วมีจิตเลื่อม
ใส ดีใจ ได้กล่าวคำนี้ว่า ภูมิภาคร้อนแรง แยกล้ำ
เวลาเที่ยงวัน ลมก็ไม่พัด และเวลานี้ก็จวนจะเลยเวลา
แล้ว ข้าแต่พระมหามุนี อาสนะนี้ดิฉันปูลาดถวายแต่
ท่าน ขอท่านได้โปรดอนุเคราะห์นั่งบนอาสนะของ
ดิฉันเถิด พระสมณะผู้ฝึกตนดีแล้ว มีใจบริสุทธิ์ ได้
นั่งบนอาสนะนั้น ข้าพเจ้ารับบาตรของท่านแล้ว ได้
ถวายบิณฑบาตตามที่หุงต้มไว้ เพราะกรรมที่ทำได้ดีนั้น
และเพราะความตั้งใจอย่างแน่วแน่ ข้าพเจ้าละร่าง
มนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ วิมานที่บุญกรรม
สร้างไว้ให้ข้าพเจ้านั้นสวยงาม สูง ๖๐ โยชน์ กว้าง
๓๐ โยชน์ ได้สร้างขึ้นอย่างดีเพราะการถวายอาสนะ
บัลลังก์ของข้าพเจ้ามีหลายอย่าง ต่าง ๆ ชนิด สำเร็จ
ด้วยทองคำมี ด้วยแก้วมณีก็มี ด้วยแก้วผลึกก็มี ด้วย
แก้วไพฑูริคก็มี บัลลังก์ของข้าพเจ้าปูลาดด้วยนวม
ก็มี ด้วยผ้าลาดอันวิจิตรด้วยรูปราชสีห์และเสือโคร่ง
เป็นต้นก็มี ด้วยผ้าลาดทอด้วยไหม ประดับแก้วอัน
วิจิตรก็มี ด้วยเครื่องลาดมีขนสัตว์ข้างบนด้านเดียวก็มี
เมื่อใดข้าพเจ้าต้องการจะเดินทาง เมื่อนั้นข้าพเจ้า
เปรียบพร้อมด้วยการรื่นเริงสนุกสนานไปยังที่ที่ข้าพเจ้า

ปรารถนา พร้อมด้วยบัลลังก์อันประเสริฐ ข้าพเจ้า
ได้เป็นมเหสีของเทวราช ๘๐ องค์ เป็นมเหสีของพระ
เจ้าจักรพรรดิ ๗๐ องค์ เมื่อข้าพเจ้ายังท่องเที่ยวอยู่ใน
ภพน้อยภพใหญ่ ได้โภคะมากมาย ข้าพเจ้าไม่บกพร่อง
โภคะเลย นี่เป็นผลแห่งอาสนะผืนเดียว ข้าพเจ้า
ท่องเที่ยวไปแต่ในสองภพ คือเทวโลกและมนุษย์โลก
ภพอื่น ๆ ข้าพเจ้าไม่รู้จัก นี่เป็นผลแห่งอาสนะผืน
เดียว ข้าพเจ้าเกิดแต่ในสองตระกูล คือตระกูลกษัตริย์
และตระกูลพราหมณ์ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลสูงทุก ๆ
ภพ นี่เป็นผลแห่งอาสนะผืนเดียว ความโทมัสที่
ทำจิตของข้าพเจ้าให้เร่าร้อนข้าพเจ้าไม่รู้จัก ความเป็น
ผู้ไม่มีวรรณะ ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จัก นี่เป็นผลแห่งอาสนะ
ผืนเดียว พี่เลี้ยงนางนมต่างก็บำรุงข้าพเจ้า หลึงค่อม
และเด็กรับใช้มีมาก ข้าพเจ้าจากคนหนึ่งไปยังอีกคน
หนึ่ง นี่เป็นผลแห่งอาสนะผืนเดียว พี่เลี้ยงนางนม
พวกหนึ่งให้ข้าพเจ้าอาบน้ำ พวกหนึ่งให้รับประทาน
ข้าว พวกหนึ่งประดับตกแต่งข้าพเจ้า พวกหนึ่งคอย
ทำให้ข้าพเจ้ายินดีทุกเมื่อ พวกหนึ่งไล่ทาของหอม
นี่เป็นผลแห่งอาสนะผืนเดียว เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในมณฑป
ก็ตาม ที่โคนไม้ก็ตาม ในเรือนว่างก็ตาม บัลลังก์ดัง
จะรู้ความดำริของข้าพเจ้า ย่อมปรากฏขึ้น นี่เป็น
อรรถาพสุตท้ายของข้าพเจ้า ภพหลังกำลังเป็นไป
แม้วันนี้ข้าพเจ้าก็ได้สละราชสมบัติบวชเป็นบรรพชิต

ในแสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ ข้าพเจ้าได้ให้ทานใดในกาล
นั้น ด้วยทานนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกคติ นี้เป็นผลแห่ง
อาสนะผืนเดียว ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ถอนภพทั้ง
หลายขึ้นหมดแล้ว ข้าพเจ้าตัดกิเลสเครื่องผูกพัน
เหมือนช้างพังตัดเชือก เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การมา
เฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐของข้าพเจ้า เป็นการมาดี
แล้วหนอ ข้าพเจ้าบรรลुวิชา ๓ แล้ว ได้ปฏิบัติคำ
สอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิ-
สัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าทำ
ให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้า
แล้ว.

ครั้งตั้งอยู่ในพระอรหัตต์แล้ว เมื่อประกาศคุณวิเศษที่ตนบรรลु ได้กล่าวสอง
คาถาเหล่านี้ว่า

ลูกศรคือความโศกที่เห็นได้ยาก เสียบอยู่แล้ว
ในหทัยของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ถอนขึ้นได้แล้ว
ข้าพระองค์บรรเทาความเศร้าโศกถึงธิดาของข้าพระ-
องค์ผู้ถูกความโศกครอบงำได้แล้ว วันนี้ข้าพระองค์
ถอนลูกศรคือความโศกขึ้นแล้ว หมดความอยาก ดับ
รอบแล้ว ข้าพระองค์เข้าถึงแล้วซึ่งพระพุทธเจ้าผู้เป็น
มักปราชญ์ กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็น
สรวณะ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อพฺพุหิ วัต เม สลฺลํ ทฺททสฺ**
ททยนิสฺสิตํ ความว่า ข้าพระองค์ได้ถอนขึ้นแล้วหนอ คือได้นำออกแล้ว
หนอ ซึ่งความโศกและความยาก ที่ได้ชื่อว่า **สลฺละ ลฺลกฺสร** เพราะให้เกิด
ความเบียดเบียน เพราะถอนออกไปได้ยาก และเพราะแทงอยู่ในภายในที่เห็น
โดยแน่นอนได้ยาก เพราะมิได้ตั้งสมกุศลสมการไว้ ที่เสียบอยู่ในใจของข้า-
พระองค์. บทว่า **ยํ เม โสภปรตฺตาย** ประกอบความว่า เพราะข้าพระองค์
ได้บรรเทา คือนำออกโดยไม่เหลือ ซึ่งความเศร้าโศกถึงธิดาของข้าพระองค์
ผู้ถูกความโศกครอบงำแล้ว ฉะนั้น ข้าพระองค์จึงถอนลูกศรคือความโศกที่
เสียบอยู่ในหทัยของข้าพระองค์ได้แล้ว.

บทว่า **สาชฺช อพฺพุพฺพหสฺสลาหิ** ความว่า วันนี้ ข้าพระองค์นั้น
ได้ถอนลูกศรคือความอยากขึ้นได้ โดยประการทั้งปวงแล้ว เพราะเหตุนี้แหละ
จึงเป็นผู้หมดความอยาก ดับรอบแล้ว. บทว่า **มฺหึ** ความว่า ข้าพระองค์
เข้าถึง คือเข้าไปใกล้ด้วย รู้ด้วย เสพด้วย ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้สัพพัญญูด้วย
ซึ่งโลกุตระธรรม ๘ อย่าง จำแนกเป็นมรรค ผล และนิพพาน ที่พระพุทธเจ้า
พระองค์นั้นทรงแสดงไว้ด้วย ซึ่งพระสงฆ์กล่าวคือหมู่พระอริยบุคคล ๘ ผู้
ดำรงอยู่ในโลกุตระธรรมนั้นด้วย ว่าเป็นสรณะ คือเป็นที่ดำเนิน เป็นที่
เร้น เป็นที่พึ่ง เพราะประกอบด้วยพระรัตนตรัยที่ยอดเยี่ยมเหล่านั้น และ
เพราะทำวัฏฏ์ทุกข์ทั้งสิ้นให้พินาศ.

จบ อรรถกถาอุพพิริเถรีคาถา

๖. สุกกาเถรีคาถา

[๔๓๕] พวกมนุษย์ใน กรุงราชคฤห์เหล่านี้ทำ
อะไรกัน มัวดื่มน้ำผึ้งติดนิ้วมืออยู่ ไม่เข้าไปหาพระ
สุกกาเถรี ผู้แสดงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากันเลย
เหมือนชนเหล่าอื่นผู้มีปัญญา ย่อมดื่มคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้านั้น ซึ่งเป็นธรรมไม่น่ากลับหลัง เป็น
ธรรมทำผู้ฟังให้ชุ่มชื่น มีโอชะ เหมือนคนเดินทาง
ไกล ดื่มน้ำฝนฉะนั้น. พระสุกกาเถรีมีธรรมบริสุทธิ
ปราศจากราคะ มีจิตตั้งมั่นชนะมารพร้อมทั้งพาหนะ
ทรงไว้ซึ่งร่างกายอันมีในที่สุด.

จบ สุกกาเถรีคาถา

๖. อรรถกถาสุกกาเถรีคาถา

คาถาว่า ก็ เม กตา ราชคเห เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรี
ชื่อสุกกา.

แม้พระเถรีชื่อสุกกาองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อนๆ สัมผัสกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้น ๆ ในกาลแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เกิดในเรือนตระกูลในพระนครพันธุมดี
รู้ความแล้วไปวิหารกับอุบาสิกาทั้งหลาย ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา

ได้ศรัทธาบวชแล้วได้เป็นพหูสูต ทรงธรรม มีปฏิภาณ เธอประพฤติพรหม-
จรรย์ในที่นั้นหลายพันปี ตายอย่างปุลุชนั่นเอง บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต.

เธอรักษาศีลในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์อย่างนี้
คือกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี แม่แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระนามว่าสิขี แม่แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าเวสสภูก็เหมือนกัน ได้
เป็นพหูสูต ทรงธรรม เธอบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า
กกุสันธะ โจนาคมนะ และกัสสปะ ได้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ เป็นธรรมกถึก
เหมือนกัน.

เธอตั้งสมบุญเป็นอันมากในภพนั้น ๆ ด้วยประการฉะนี้ ท่องเที่ยวอยู่ใน
ในสุคติภูมิทั้งหลายเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้เกิดในตระกูลคฤหบดีมหาศาล
กรุงราชคฤห์ ได้นามว่า สุกกา เธอรู้ความแล้วได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกาใน
คราวพระศาสดาเสด็จเข้าพระราชนิเวศน์ ต่อมาได้ฟังธรรมในสำนักของพระ-
ชัมมทินนาเถรี เกิดความสังเวช บวชในสำนักของพระชัมมทินนาเถรีนั่นเอง
เจริญวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้บรรลुพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิบัติสัมภทาทั้งหลาย
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในกัณฑ์ ๕๑ แต่กัณฑ์นี้ พระพุทธเจ้าผู้เป็นนายก
ของโลก พระนามว่าวิปัสสีมีพระเนตรงาม ทรงเห็นแจ้ง
ซึ่งธรรมทั้งปวง เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ครั้งนั้นข้าพเจ้า
เกิดในตระกูลหนึ่งในพระนครพันธุมดีได้ฟังธรรมของ
พระมุณีแล้วบวชเป็นภิกษุณี เป็นพหูสูต ทรงธรรม
มีปฏิภาณ กล่าวธรรมกถาไพเราะ ปฏิบัติตามพระ-
พุทธศาสนา ครั้งนั้น ข้าพเจ้าแสดงธรรมกถา เพื่อ

ประโยชน์แก่ชุมชนทุกเมื่อ ข้าพเจ้าเคลื่อนจากอัท-
ภาพนั้นแล้ว เกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต เป็นเทพธิดามี
ยศ ในภักปีที่ ๓๑ แต่ภักทภักปีนี้ พระพิชิตมารพระนาม
ว่าสุชี มีรัศมีดังไฟ งามสง่าอยู่ในโลกด้วยยศ ประ-
เสริฐกว่าเหล่าบัณฑิต เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว แม้ในครั้ง
นั้น ข้าพเจ้าบวชแล้ว เป็นผู้ฉลาดในพระพุทธศาสนา
ยังพระพุทธพจน์ให้กระจ่าง แล้วเคลื่อนจากอัทภาพ
เมื่อนั้นไปสวรรค์ชั้นไตรทิตย์ ในภักปีที่ ๓๑ แต่ภักทภักปี
นี้ พระพุทธเจ้าผู้เป็นนายกของโลก พระนามว่า
เวสสภู ผู้มีธรรมดั่งวายุอันใหญ่ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
แม้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าก็เป็นเหมือนอย่างก่อนนั้นแล
บวชแล้วเป็นผู้ทรงธรรม ยังพระพุทธศาสนาให้กระจ่าง
แล้ว ไปเมืองสวรรค์ที่นารีนรมย์ ได้เสวยความ
สุขมาก ในภักทภักปีนี้ พระพิชิตมารผู้อุดมพระนามว่า
กกุสันธะ ผู้เป็นสรณะของนรชน เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
แม้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าก็เป็นเหมือนอย่างก่อนนั้นแล
บวชแล้วยัง พระพุทธศาสนาให้กระจ่างจนตลอดชีวิต
เคลื่อนจากอัทภาพนั้นแล้ว ได้ไปสู่สวรรค์ชั้นไตรทิต
เหมือนอย่างไปที่อยู่ของตน ในภักทภักปีนี้แล พระ-
พุทธเจ้าผู้เป็นนายกของโลก พระนามว่าโกนาคมนะ
ผู้ประเสริฐกว่าเหล่าบัณฑิต สูงสุดกว่าสรรพสัตว์เสด็จ
อุบัติขึ้นแล้ว แม้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าก็บวชในศาสนา
ของพระองค์ผู้องค์ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ยังพระ-

พุทธศาสนาให้กระจ่าง ในภัทธกัปนี้เหมือนกันพระมุนี
ผู้สูงสุดพระนามว่ากัสสปะ ผู้เป็นสรณะแห่งสัตว์โลก
ไม่มีข้าศึก ถึงที่สุดแห่งมรณะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
ข้าพเจ้าบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็น
ปราชญ์ของนรชนแม้พระองค์นั้น ศึกษาพระสัทธรรม
แล้วชำนานูในปริปุจฉา ข้าแต่พระมหามุนี ข้าพเจ้า
มีศีลงาม มีความละเอียดฉลาดในไตรสิกขา แสดง
ธรรมกถามากจนตลอดชีวิต ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น
และด้วยความตั้งใจอันแน่วแน่ ข้าพเจ้าละร่างกาย
มนุษย์แล้วได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในภพหลังครั้งนี้
ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐีที่มั่งคั่ง ตั้งสมรตนะไว้
มาก. ในกรุงราชคฤห์อันอุดม เมื่อพระผู้เป็นนายก
ของโลกอันภิกษุชีณาสพพันหนึ่งเป็นบริวารสรรเสริญ
แล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ฝึกอินทรีแล้วพ้นขาดจากสรรพกิเลส มีพระฉวีเปล่ง
ปลั่งดั่งแท่งทองสิงคี พร้อมด้วยพระชีณาสพ ซึ่งเคย
เป็นชฎิลผู้ฝึกอินทรีแล้ว พ้นขาดจาก สรรพกิเลส
เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์.

ข้าพเจ้าได้เห็นพระพุทธานุภาพนั้น และได้ฟัง
พระธรรมเป็นที่สั่งสมคุณแล้ว ยังจิตให้เลื่อมใสใน
พระพุทธเจ้า บุษยาพระองค์ผู้มีพลธรรมมาก กาลต่อมา
ข้าพเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นภิกษุณี ในสำนักของ
พระธัมมทินนาเถรี ข้าพเจ้าเผากิเลสทั้งหลายในเมื่อ

กำลังปลงผมอยู่ บวชแล้วไม่นาน ศีกษาศาสนธรรม
ได้ทั่ว. แต่นั่นได้แสดงธรรมในสมาคมมหาชน เมื่อ
ข้าพเจ้าแสดงธรรมอยู่ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่ประชุมชน
หลายพัน. มียักข์คนหนึ่งได้ทราบธรรมนั้นแล้วเกิด
อัศจรรย์ใจเลื่อมใสข้าพเจ้า ไปยังกรุงราชคฤห์. พวก
มนุษย์ในกรุงราชคฤห์เหล่านี้ทำอะไรกัน มัวดื่มน้ำผึ้ง
ติดนิ้วมืออยู่ ไม่เข้าไปหาพระสุกกาเถรีผู้แสดงอมตบท
กันเลย เหมือนชนเหล่าอื่นผู้มีปัญญา ย่อมดื่มอมตบท
นั้น ซึ่งเป็นธรรมไม่น่ากลับหลัง เป็นธรรมทำผู้ฟัง
ให้ชุ่มชื่น มีโอชะ เหมือนคนเดินทางไกลดื่มน้ำฝน
ฉะนั้น. ข้าแต่พระมหารุณี ข้าพระองค์เป็นผู้มีความ
ชำนาญในฤทธิ มีความชำนาญในทิพโสตธาตุ มี
ความชำนาญในเจโตปริยญาณ รู้บุพเพนิวาสญาณและ
ทิพยจักขุอันหมดจดพิเศษมีอาสวะทั้งปวงหมดสิ้นแล้ว
บัดนี้ภพใหม่มิได้มี ข้าแต่พระมหาวิระ ข้าพระองค์มี
ญาณในอรรถะ ธรรมะ นิรุตติ และปฏิภาณ เกิดขึ้น
แล้วในสำนักของพระองค์ ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ถอน
ภพทั้งหลายได้หมดแล้วตัดเครื่องผูกพันเหมือนช้างพัง
ตัดเชือก เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การมาเฝ้าพระพุทธ-
เจ้า ผู้ประเสริฐของข้าพเจ้า เป็นการ มาดีแล้วหนอ
ข้าพเจ้าบรรลुวิชา ๓ แล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของ
พระพุทธเจ้าแล้ว คุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิตา ๔
วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้า

ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลुพระอรหัตแล้วได้เป็นมหาธรรมกถึก มีภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ องค์เป็นบริวาร วันหนึ่งพระเถรีนั้นเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ฉันทเสร็จแล้วเข้าไปยังสำนักภิกษุณี แสดงธรรมแก่บริษัทใหญ่ที่นั่นประชุมกันอยู่ เหมือนคันรวงผึ้งให้คนดื่มรสน้ำผึ้ง เหมือนรดด้วยน้ำอมฤต บริษัทเงี้ยวโศต ฟังธรรมกถาของพระเถรีนั้นมีใจไม่ฟังชาน ฟังอยู่โดยเคารพ ขณะนั้นเทวดา ผู้สิงอยู่บนต้นไม้ท่ายที่จงกรมของพระเถรี เลื่อมใสในธรรมเทศนาจึงเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เทียวประกาศคุณของพระเถรีนั้นจากถนนนี้ไปตามถนนนั้น จากสี่แยกนี้ไปสี่แยกนั้น ได้กล่าวคาถา ๒ คาถาเหล่านี้ว่า

พวกมนุษย์ในกรุงราชคฤห์เหล่านี้ทำอะไรกัน

มัวดื่มน้ำผึ้งดัดนิ้วมืออยู่ ไม่เข้าไปหาพระสุกกาเถรี
ผู้แสดงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากันเลย เหมือนชน
เหล่าอื่นผู้มีปัญญา ย่อมดื่มคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
นั้น ซึ่งเป็นธรรมไม่น่ากลับหลัง เป็นธรรมทำผู้ฟัง
ให้ชุ่มชื่น มีโอชะ เหมือนคนเดินทางไกลดื่มน้ำฝน
ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิ เม กตา ราชคเห มนุสุตา
ความว่า พวกมนุษย์ในกรุงราชคฤห์เหล่านี้ทำอะไร คือชวนชวายเป็นกิจชื่อ
อะไร. บทว่า มหุ ปิตา ว อจฺจนเร ความว่า คนทั้งหลายถือรวงผึ้ง ดื่ม
น้ำผึ้งอยู่ เป็นผู้ปราศจากสัญญา ไม่อาจยกศีรษะขึ้นได้ฉันใด แม้พวกมนุษย์
ในกรุงราชคฤห์เหล่านั้น ก็ฉันนั้น เหมือนเป็นผู้ปราศจากสัญญาในธรรม.

สัญญา ย่อมไม่อาจยกศีรษะขึ้นได้ อธิบายว่า มัวคิดนี้วมีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น. บทว่า **เย สุกฺกํ น อุปาสนฺติ เทเสนฺตี พุทฺธสฺสํ** ความว่า ไม่เข้าไปหา คือไม่เข้าไปนั่งใกล้พระเถรีสุกกา ผู้แสดงคือประกาศคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือของพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยแน่นอน ประกอบความว่า พวกมนุษย์ในกรุงราชคฤห์เหล่านั้น มัวทำอะไรกัน.

บทว่า **ตลฺยจ อปฺปฏิวานีย** ความว่า ซึ่งธรรมนั้นอันเป็นธรรม ไม่น่ากลับ เป็นธรรมน่าสัต์ออกจากทุกข์ เป็นธรรมทำความชุ่มชื้น ชื่อว่า เป็นธรรมทำผู้ฟังให้ชุ่มชื้น เพราะเป็นธรรมไพเราะหรือเป็นธรรมจับใจโดยการฟังของชนผู้ฟัง ไม่เต็มของปรุรงรสอาหาร มีรสมากตามปกตินั้นแหละ เพราะเหตุนี้เองจึงชื่อว่ามีโอชะ. บาลีว่า **โอสถํ** ก็มี ความว่า เป็นยาสำหรับเยียวยาพยาธิคือวิภูทุกข์ทั้งหลาย. บทว่า **ปิวนฺติ มนฺยฺเถ สปฺปญฺญา วลาหกมिवุทฺธู** ความว่า ผู้มีปัญญา คือคนผู้เป็นบัณฑิต เหมือนย้อมดื่มน้ำคือย้อมฟัง ราวกะว่าดื่มน้ำอยู่ซึ่งธรรมนั้น เหมือนคนเดินทางในที่กันดารเพราะขาดน้ำ ดื่มน้ำที่ไหลจากระหว่างเมฆฉะนั้น.

มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังดังนั้นแล้วมีใจเลื่อมใส เข้าไปยังสำนักของพระเถรี ฟังธรรมโดยเคารพ กาลต่อมา ในกาลเป็นที่ปรินิพพาน ซึ่งเป็นกาลสิ้นสุดอายุของพระเถรี พระเถรีพยากรณ์พระอรหันต์ผล เพื่อประกาศว่าศาสนธรรมเป็นธรรมน่าสัต์ออกจากทุกข์ ได้กล่าวคาถานี้ว่า

**พระสุกกาเถรีมีธรรมบริสุทธิ์ ปราศจากราคะ
มีจิตตั้งมั่น ชนะมาร พร้อมทั้งพาหะ ทรงไว้ซึ่ง
ร่างกายอันมีในที่สุด.**

พระสุกกาเถรีแสดงตนนั้นแหละเป็นเหมือนผู้อื่น ด้วยบทว่า **สุกกา** ในคานานั้น. บทว่า **สุกุกะหิ ฐมฺเมหิ** ได้แก่ มีธรรมบริสุทธิ์ดี คือ โลกุตระธรรม. บทว่า **วีตราคา สมาหิตา** ความว่า มีราคะไปปราศแล้ว โดยประการทั้งปวง ด้วยอหัตมรรค มีจิตตั้งมั่นด้วยอหัตผลสมาธิ. คำที่ เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

จบ อรรถกถาสुकกาเถรีคาถา

๗. เสดลาเถรีคาถา

มารกล่าวกะพระเสลาเถรีว่า

[๔๓๖] นิพพานอันเป็นที่สลดออกไม่มีในโลก
ท่านจักทำประโยชน์อะไรได้ด้วยวิเวกเล่า ท่านจงบริ-
โภคความยินดีในกามทั้งหลายเถิด อย่าได้เป็นผู้เดือด
ร้อนภายหลังเลย.

พระเสลาเถรีกล่าวว่า

กามทั้งหลายเปรียบด้วยหอกและหลาวครอบงำ
ฉันซ์ทั้งหลายไว้ ท่านกล่าวถึงความยินดีในกามใด
บัดนี้เราไม่มีความยินดีในกามนั้นแล้ว เรากำจัดความ
เพลิดเพลिनในสิ่งทั้งปวงแล้ว ทำลายกองแห่งความมืด
ได้แล้ว ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้ ดูก่อน
มารผู้ทำที่สุด ตัวท่านถูกเรากำจัดแล้ว.

จบ เสดลาเถรีคาถา

๗. อรรถกถาเสลาเถรีคาถา

คาถาว่า นตฺถิ นิสฺสุตฺถํ โลกํ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อเสลา.

แม้พระเถรีชื่อเสลาองค์นี้ ก็ได้สร้างบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ เกิดในเรือนแห่งตระกูลในพระนครหังสวดี รู้ความแล้ว บิดามารดาขอให้แก่กุลบุตรผู้มีชาติตระกูลเสมอกัน อยู่ร่วมกับกุลบุตรนั้นอย่างสุขสบายหลายร้อยปี เมื่อกุลบุตรนั้นตาย แม้นตนเองก็ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับแล้ว เกิดความสังเวช แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล เทียบไปจากอารามนั้น ไปอารามนั้น จากวิหารนี้ไปวิหารนั้น อยู่ตลอดเวลา ด้วยปรารถนาจักฟังธรรมในสำนักของสมพรหมณ์ วันหนึ่งเข้าไปยังต้นไม้มันเป็นที่ตรัสรู้ของพระศาสดา นั่งคิดอยู่ว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เป็นผู้ไม่มีใครเสมอ เป็นผู้เสมอด้วยผู้ที่ไม่มีใครเสมอ เป็นผู้หาบุคคลเปรียบมิได้จริง ขอต้นโพธิ์นี้จึงแสดงปาฏิหาริย์แก่ข้าพเจ้า ต้นโพธิ์ได้สว่างโพลงในลำดับจิตตูปบาทเช่นนั้นของนางนั้นทันที กิ่งทั้งหลายปรากฏเป็นทองไปหมด สว่างไสวไปทุกทิศ นางเห็นปาฏิหาริย์ดังนั้นมีใจเลื่อมใส แสดงความเคารพความนับถือ นั่งประคองอัญชลีไว้เหนือศีรษะอยู่ ณ ที่นั่นเอง ตลอดเจ็ดคืนเจ็ดวัน ในวันที่ ๗ ได้กระทำบูชาสักการะอย่างโอฬาร ด้วยบุญกรรมนั้นนางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธอุปาทกกาลนี้ เกิดเป็นราชธิดาของพระเจ้าอาฬวีกราช มีนามว่า เสลา แต่คนทั้งหลายเรียกเธอว่า อาฬวีกา เพราะเป็นธิดาของพระเจ้าอาฬวีกราช เธอรู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาทรงทรมานอาฬวกยักษ์ ประทานบาตรและจีวรไว้

ในมือของอาพวกยักษ์ เสด็จเข้าพระนครอาพวีกับอาพวกยักษ์นั้น เธอเป็น
ทาริกาเข้าไปเฝ้าพระศาสดากับพระราชา ฟังธรรมแล้วได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกา.

กาลต่อมา เธอเกิดความสังเวช บวชในหมู่ภิกษุณี ทำกิจเบื้องต้น
แล้วเริ่มเจริญวิปัสสนา พิจารณาสังขารทั้งหลาย มีญาณแก่กล้าเพราะสมบุรณ์
ด้วยอุปนิสัย ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้
ในอปทานว่า*

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นหญิงท่องเที่ยวอยู่ใน
พระนครหังสวดี ข้าพเจ้าต้องการกุศลจึงเที่ยวจาก
อารามนี้ไปอารามนั้น ได้เห็นต้นโพธิ์อันอุดมในวัน
กาฬปักข์ ยังจิตให้เลื่อมใสในต้นโพธิ์นั้นแล้วนั่งที่
โคนต้นโพธิ์ ตั้งจิตเคารพกระทำอัญชลีไว้เหนือศีรษะ
แสดงความโสมนัส แล้วคิดอย่างนี้ในขณะนั้นว่า ถ้า
พระพุทธเจ้ามีพระคุณนับไม่ได้ ไม่มีบุคคลเปรียบ
เสมอไฉน ก็ขอได้โปรดแสดงปาฏิหาริย์แก่เราเถิด
ขอโพธิ์ต้นนี้จงเปล่งรัศมีเถิด ทันใดนั้นเอง ต้นโพธิ์
ก็สว่างโพลงพร้อมกับที่ข้าพเจ้านึก ได้มีรัศมีเป็นสีทอง
ล้วน สว่างไสวไปทุกทิศ ข้าพเจ้านั่งที่โคนต้นโพธิ์
นั้น ๗ คืน ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ ๗ ข้าพเจ้าได้บูชาด้วย
ประทีป ประทีป ๕ ดวงสว่างโพลงล้อมรอบอาสนะ
ครั้งนั้นประทีปของข้าพเจ้าสว่างโพลงอยู่จนพระอาทิตย์
ขึ้น ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีนั้น และด้วยความตั้งใจอัน
แน่วแน่ ข้าพเจ้าละร่างมนุษย์แล้วได้ไปสวรรค์ชั้น

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๕ ปัญญัติปีกาเถรีอปทาน.

ดาวดึงส์ วิมานที่บุญกรรมสร้างให้ข้าพเจ้าอย่างสวยงามในดาวดึงส์นั้น เรียกว่าเบญจประทีปวิมาน สูง ๑๐๐ โยชน์ กว้าง ๖๐ โยชน์ ประทีปนับไม่ถ้วนส่องสว่างรอบข้าพเจ้า ทิวเทพพิภพโชติช่วงด้วยแสงประทีป คนที่หันหน้าไปทางทิศบูรพา ถ้าข้าพเจ้าปรารถนา จะเห็น ข้าพเจ้าย่อมเห็นได้ด้วยจักขุทุกคน ทั้งเบื้องบนเบื้องล่างและเบื้องขวางข้าพเจ้าหวังจะเห็นกรรมดี และกรรมชั่วที่คนทำในที่มีประมาณเท่าใด ที่มีประมาณเท่านั้น ย่อมไม่มีต้นไม้หรือภูเขาமாகงัน ข้าพเจ้าได้เป็นนมเหสีของเทวราช ๘๐ องค์ ได้เป็นนมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๐๐ องค์ ข้าพเจ้าเข้าถึงกำเนิดใด ๆ ก็เป็นเทวดาหรือมนุษย์ ในกำเนิดนั้น ๆ ประทีปตั้งแสนส่องสว่างรอบข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจุติจากเทวโลกแล้ว เกิดในครรภ์ของมารดา เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในครรภ์ของมารดา นัยน์ตาของข้าพเจ้าไม่หลับ ประทีปตั้งแสนดวงส่องสว่างอยู่ในเรือนคลอดของข้าพเจ้าผู้พร้อมเพรียงด้วยบุญกรรม นี้เป็นผลแห่งประทีป ๕ ดวงเมื่อถึงภพสุดท้าย ข้าพเจ้ากลับได้ฉันทะที่มีในใจ เห็นพระนิพพานซึ่งไม่มีชราไม่มีมรณะ เป็นสภาวะเยือกเย็น พอเกิดได้ ๗ ขวบ ข้าพเจ้าก็ได้บรรลुพระอรหัต พระโคตมะพุทธเจ้าทรงทราบคุณ จึงให้ข้าพเจ้าอุปสมบทข้าพเจ้าเข้ามาอยู่ในมณฑป โคนไม้ ปราสาท ถ้ำ หรือเรือนว่างก็ตาม ประทีป ๕ ดวงย่อมส่องสว่าง

ให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีทิพยจักขุบริสุทธิ ฉลาดในสมาธิ
บรรลุดุริยญาณบารมี นี่เป็นผลแห่ง ประทีป ๕ ดวง
ข้าพเจ้าอยู่จบพรหมจรรย์ทั้งปวง ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มี
มีอาสวะ ข้าแต่พระมหาวิระผู้มีจักขุ ข้าพระองค์ผู้ชื่อ
ว่าปัญจทีปา ขอถวายบังคมพระยุคลบาท ในกัปที่หนึ่ง
แสนแต่ภทท์กัปนี้ ข้าพระองค์ได้ถวายประทีปใดใน
กาลนั้น ด้วยการถวายประทีปนั้น ข้าพระองค์ไม่รู้
จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งประทีป ๕ ดวง ข้าพเจ้า
เผากิเลสแล้ว ถอนภพทั้งหลายได้หมดแล้ว ตัดเครื่อง
ผูกพันเหมือนช้างพังตัดเชือก เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่
การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐของข้าพเจ้าเป็น การ
มาดีแล้วหนอ ข้าพเจ้าบรรลุวิชา ๓ แล้ว ได้ปฏิบัติ
คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิ-
สัมภทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ข้าพเจ้าทำให้แจ้ง
แล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้งบรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถรีอยู่ในกรุงสาวัตถี วันหนึ่งเวลาปัจฉิมภัต
ออกจากกรุงสาวัตถี เข้าสู่ป่าอันธวันเพื่อต้องการพักผ่อนกลางวัน นั่งอยู่ที่
โคนไม้แห่งหนึ่ง ครั้งนั้น มารประสงค์จะกำจัดพระเถรีนั้นให้พ้นจากวิเวกจึง
แปลงรูปเข้าไปกล่าวคาถาว่า

นิพพานอันเป็นที่สลัดออกไม่ยากในโลก ท่าน
จักทำประโยชน์อะไรได้ด้วยวิเวกเล่า ท่านจงบริโภค

ความยินดีในกามทั้งหลายเถิด อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อน

ในภายหลังเลย.

กาลานี้มีความว่า เมื่อสอบสวนคุณแม่ลัทธิตั้งปวงชื่อว่านิพพานอันเป็นที่สกัดออก ไม่มีในโลก. คำนี้เป็นเพียงโวหาร ที่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย นั้น ๆ ปฏิญาณตามความพอใจเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจักทำประโยชน์อะไร ด้วยวิเวกเล่า คือท่านยังตั้งอยู่ในปฐมวัยที่สมบูรณ์เห็นปานนี้ จักทำประโยชน์อะไรด้วยกายวิเวกนี้เล่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจงบริโภคมความยินดีในกามทั้งหลาย คือจงกลับเสวยความยินดีในการเล่น ที่อาศัยวัตถุกามและกิเลสกามเถิด เพราะเหตุไร. บทว่า มาหุ ปจฺฉานฺตปิณี อธิบายว่า ท่านอย่าได้มีความเดือดร้อนภายหลังว่า เราประพฤติพรมจรรย์เพื่อนิพพานใด นิพพานนั้นไม่มีเลย เพราะเหตุนี้เองเราจึงไม่ได้บรรลุนิพพานนั้น ทั้งยังเสื่อมจากกาม โภคะเสียด้วย เราพินาศหนอ.

พระเถรีได้ฟังดังนั้นคิดว่า มารที่คัดค้านพระนิพพานซึ่งประจักษ์แก่เรา และยังเชื่อเชิญเราในกามทั้งหลาย ไม่รู้ว่าเราเป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้นี้โง่แท้ เอาเถอะ เราจักให้เขารู้เรื่องนั้นแล้วจักคุกคามเขา จึงกล่าวคาถา ๒ คาถานี้ว่า

กามทั้งหลายเปรียบด้วยหอกและหลาว ครอบ

งำขันธุ์ทั้งหลายไว้ ท่านกล่าวถึงความยินดีในกามใด

บัดนี้เราไม่มีความยินดีในกามนั้นแล้ว เรากำจัด

ความเพลิดเพลินในสิ่งทั้งปวงแล้ว ทำลายกองแห่ง

ความมืดได้แล้ว คุณอนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้

คุณอนมารผู้กระทำซึ่งที่สุด ตัวท่านถูกเรากำจัดแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สติสุตฺตปมา กามา ความว่า ชื่อว่า
กามทั้งหลาย พึงเห็นว่าเหมือนดอกและเหมือนหลาวที่ติดอยู่ เพราะแทงตลอด
สัตว์ผู้ยึดมั่นนั้น. บทว่า ขนฺธา ได้แก่ อุปาทานขันธ. บทว่า อาถ ได้แก่
เหล่านั้น. บทว่า อธิกฺกุณฺณา ได้แก่ เป็นที่ตั้งมั่นเพื่อการตัด ความว่าเป็น
ที่ยึดถืออย่างยิ่ง เพราะสัตว์ทั้งหลาย ยึดถืออย่างยิ่ง ซึ่งขันธทั้งหลายแล้ว ย่อมถูก
ประหารถูกทำลายด้วยกามทั้งหลาย. บทว่า ยํ ทิว กามรตี พุรุสสิ
อรตี ทานิ สา มม ความว่า คุณก่อนมารผู้มีบาป ท่านกล่าวความยินดีใน
กามใดว่าน่ายินดี น่าเสพ บัดนี้ ความยินดีในกามนั้นเป็นเช่นกับอุจจาระ
เพราะเราไม่ยินดี เราไม่มีความต้องการอะไร ๆ ด้วยความยินดีในกามนั้น.

ด้วยบทว่า สพุพฺพตฺถ วิหตา นนฺทิ เป็นต้น ในคานานั้น ท่าน
กล่าวถึงเหตุ. บทว่า เอวฺ ชานาหิ ในคานานั้น ความว่า ท่านจงรู้ว่าเรา
ละค้นหาและอวิชาได้หมดแล้ว อธิบายว่า คุณก่อนมารผู้กระทำซึ่งที่สุด ผู้มี
ความประพฤติกามก เพราะเหตุนี้แหละ เราจึงได้กำจัดคือเบียดเบียนท่าน
ด้วยการทำลายกำลังและก้าวล่วงวิสัย แต่ท่านจะเบียดเบียนเราไม่ได้.

มารถูกพระเถรีคุกคามอย่างนี้แล้ว ได้อันตรายไปในที่นั่นเอง. แม้
พระเถรีก็พักผ่อนอยู่ตลอดวันในป่าอันธวัน ด้วยความสุขอันเกิดแต่ผลสมาบัติ
เวลาเย็นจึงได้ไปยังที่อยู่นั้นแล.

จบ อรรถกถาเสลาเถรีคาถา

๘. โสมาเถรีคาถา

มารกล่าวว่

[๔๓๗] ฐานะคือพระอรหันต์ อันฤๅษีทั้งหลายพึง
บรรลुकคผลเหล่าอื่นให้เจริญได้ยาก ท่านเป็นหญิงมี
ปัญญาเพียง ๒ นิ้ว ไม่สามารถจะบรรลุฐานะนั้นได้.

พระโสมาเถรีกล่าวว่

เมื่อจิตตั้งมั่นดี เมื่อญาณเป็นไปอยู่ เมื่อเราเห็น
แจ้งซึ่งธรรมโดยชอบ ความเป็นหญิงจะทำอะไรได้
เรากำจัดความเพลิดเพลนในสิ่งทั้งปวงแล้ว ทำลาย
กองแห่งความมืดได้แล้ว ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่าน
จงรู้อย่างนี้ ดูก่อนมารผู้กระทำซึ่งที่สุด ตัวท่านถูกเรา
กำจัดแล้ว.

จบ โสมาเถรีคาถา

๘. อรรธกถาโสมาเถรีคาถา

คาถาว่า ยนต์ อีสึหิ ปตุตพุพฺ ๑ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรี
ชื่อโสมา.

แม้พระเถรีชื่อโสมาองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อนๆ ตั้งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้นๆ ในกาล
แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามสิขิ เกิดในตระกูลกษัตริย์มหาศาล รู้ความ
แล้วได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอรุณราช เรื่องอดีตทั้งหมดเหมือนเรื่องของ
พระอภยาเถรี ส่วนเรื่องปัจจุบันดังนี้ พระเถรีท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและ
มนุษยโลกนั้นๆ ในพุทธรูปปาตกาลนี้เกิดเป็นธิดาปุโรหิตของพระเจ้าพิมพิสาร

กรุงราชคฤห์มีนามว่า โสมา เธอรู้ความแล้วได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกาในคราว
พระศาสดาเสด็จเข้าพระราชนิเวศน์ เวลาต่อมา เกิดความสังเวช บวชในหมู่
ภิกษุณี ทำกิจเบื้องต้นแล้ว เจริญวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้บรรลुพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในพระนครอรุณวัตมีภคิตรีย์พระนามว่า อรุณ-
ราช ข้าพเจ้าเป็นมเหสีของท้าวเธอ ข้าพเจ้าร้อยพวง
มาลัยอยู่ ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธ-
เจ้าแล้ว.

เรื่องทั้งหมด เหมือนอุปทานของพระอภยาเถรี.

พระโสมาเถรีนั้น ครั้นบรรลुพระอรหัตแล้ว อยู่ในกรุงสาวัตถีด้วย
วิมุตติสุข วันหนึ่งเข้าสู่ป่าอันธวันเพื่อต้องการพักผ่อนกลางวัน นั่งอยู่ที่โคน
ต้นไม้แห่งหนึ่ง ครั้งนั้น มารประสงค์จะตัดพระเถรีนั้นจากวิเวก หายตัวเข้าไป
ไปยืนอยู่ในอากาศ กล่าวคาถานี้ว่า.

ฐานะคือพระอรหัต อันฤาษีทั้งหลายพึงบรรลु
บุคคลเหล่าอื่นให้เจริญได้ยาก ท่านเป็นหญิงมีปัญญา
เพียง ๒ นิ้ว ไม่สามารถจะบรรลุฐานะนั้นได้.

คาถานั้นมีความว่า ฐานะนั้นคือฐานะอันประเสริฐอย่างยิ่ง กล่าวคือ
พระอรหัต ผู้มีปัญญามากมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ที่ได้นามว่า ฤาษี เพราะ
อรรกว่าแสวงหาคุณธรรมมีศีลขั้นเป็นต้นพึงบรรลุ แต่คนเหล่าอื่นให้เจริญได้
ยาก คือให้สำเร็จได้โดยยาก ผู้หญิงมีปัญญาแค่ ๒ นิ้ว คือมีปัญญาทรม ไม่
สามารถจะบรรลุฐานะนั้นได้ ธรรมดาหญิงทั้งหลาย ตั้งแต่อายุได้ ๗-๘ ขวบ
ก็หุงข้าวอยู่ตลอดเวลา เอาข้าวสารใส่ในน้ำเดือด ย่อมไม่รู้ว่าข้าวสุกแล้วด้วย
๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๘ สัตตอุปปลมาติกาเถรีอุปทาน.

เหตุเพียงเท่านี้ แต่เมื่อข่าวสารกำลังเดือด เอาทัพพิทักษ์ขึ้นแล้วบีด้วยนิ้วมือ ๒ นิ้ว ย่อมรู้ได้ ฉะนั้นมารจึงกล่าวว่า **ทวงคุณิปลยุธาย** ดังนี้.

พระเถรีได้ฟังดังนั้นแล้ว เมื่อจะกำหราบมารได้กล่าวคาถา ๒ คาถา นอกนี้ว่า

เมื่อจิตตั้งมั่นดี เมื่อญาณเป็นไปอยู่ เมื่อเราเห็น
แจ้งซึ่งธรรมโดยชอบ ความเป็นหญิงจะทำอะไรเราได้
เรากำจัดความเพลิดเพลินในสิ่งทั้งปวงแล้ว ทำลาย
กองแห่งความมืดได้แล้ว คุณก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้
อย่างนี้คุณก่อนมารผู้ทำที่สุด ตัวท่านลูกเรากำจัดแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิตุถิกาโว โน ก็ กยิรา** ความว่า
ความเป็นมาตุคามจะพึงทำอะไรแก่พวกเราได้ คือจะพึงให้เกิดความพราจจาก
การบรรลुพระอรหัตต์ได้อย่างไร. บทว่า **จิตฺตมฺหิ สุตฺตมาหิต** ความว่า เมื่อจิต
ตั้งมั่นด้วยดีด้วยอรหัตตมรรคสมาธิ. บทว่า **ญาณมฺหิ วตฺตมานมฺหิ** ความว่า
ต่อแต่นั้น เมื่ออรหัตตมรรคญาณเป็นไป. บทว่า **สมฺมา ชมฺมํ วิปสฺสุโต**
ความว่า เมื่อเราเห็นสังขาร ๔ โดยชอบทีเดียว ด้วยวิธีที่กำหนดรู้เป็นต้น
ก็ในข้อนี้มีความย่อดังนี้ว่า คุณก่อนมารผู้มีบาป หญิงก็ตาม ชายก็ตาม จงยกไว้
เมื่อบรรลุอรหัตตมรรคแล้ว ความเป็นพระอรหันต์ก็อยู่ในเงื้อมมือเท่านั้นแล.

บัดนี้ พระเถรีเมื่อจะแสดงว่าตนบรรลुแล้วตรงๆ ทีเดียวก่อนนั้น
จึงกล่าวคาถาว่า **สพฺพุตฺถ วิหตา นนฺทิ** เป็นต้น คาถานั้นมีเนื้อความได้
กล่าวไว้แล้วแล.

จบ อรรถกถาโสมเถรีคาถา

จบ อรรถกถาติกนิบาต

เถรีคาถา จตุกกนิบาต

ว่าด้วยคาถาในจตุกกนิบาต

๑. ภัททกาปิลาณีเถรีคาถา

[๔๓๘] พระมหากัสสปเถระผู้เป็นบุตร เป็น
ทายาทของพระพุทธเจ้า มีจิตตั้งมั่นดี ทำนรู้ชั้นที่
อยู่อาศัยมาก่อน เห็นสวรรค์และอบาย ถึงความสิ้น
ชาติ เป็นผู้เสร็จกิจแล้วเพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี เป็น
พรหมณ์ผู้ได้วิชา ๓ ด้วยวิชา ๓ เหล่านี้ นาง
ภัททกาปิลาณีก็ได้วิชา ๓ เหมือนพระมหากัสสปะ
ละมัจจุได้ ทรงร่างกายนี้เป็นที่สุด ชนะมารพร้อมทั้ง
พาหนะ เราทั้งสองเห็นโทษในโลกแล้วจึงบวช เป็น
ผู้สิ้นอาสวะ ฝึกตนแล้ว มีความเย็น ดับสนิทแล้ว.

จบ ภัททกาปิลาณีเถรีคาถา

จบ จตุกกนิบาต

อรรถถาจตุกกนิบาต

๑. อรรถถาภักททาปีลาณีเถรีคาถา

ในจตุกกนิบาต มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

คาถาว่า **ปุตุโต พุทฺธสฺส ทายาทิ** เป็นต้น เป็นคาถาของ
พระเถรีชื่อภักททาปีลาณี.

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ พระ
เถรีนั้นเกิดในเรือนแห่งตระกูล ในพระนครหังสวดี รู้ความแล้ว ฟังธรรมใน
สำนักของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เลิศของภิกษุณีผู้ระลึกชาติได้จึงการทำบุญอุทิศการปรารธนาตำแหน่งนั้นแม้
เอง กระทำบุญตลอดชีวิต เคลื่อนจากอัฐภาพนั้นแล้วท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลก
และมนุษย์โลก เมื่อพระพุทธรเจ้ายังมีได้เสด็จอุบัติขึ้น เกิดในเรือนตระกูล ใน
กรุงพาราณสี แล้วไปสู่ตระกูลสามี วันหนึ่งทะเลาะกับน้องสาวสามี เมื่อน้อง
สาวสามีถวายบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า นางคิดว่าหญิงนี้ถวายทานแด่
พระปัจเจกพุทธเจ้านี้แล้ว จักได้สมบัติโอฬาร รับบาตรจากหัตถ์ของพระ-
ปัจเจกพุทธเจ้าเทกัตอาหารทิ้ง เอาเปลือกตมใส่เต็มถวาย มหาชนติเตียนว่า
นางคนพาล พระปัจเจกพุทธเจ้าท่านทำผิดอะไรเจ้าหรือ นางละอายเพราะคำ
ของคนเหล่านั้น รับบาตรมาอีก เอาเปลือกตมออกล้างบาตรแล้วขัดถูด้วยผง
เครื่องหอม เอาของมีรสอร่อย ๔ อย่างใส่เต็ม และวางบาตรที่สว่างด้วยเนยใส
ซึ่งมีสีเหมือนดอกบัว ที่ราดไว้ข้างบน ตั้งความปรารธนาว่า บิณฑบาตนี้มีแสง
สว่างฉันใด ขอร่างกายของเราจะมีแสงสว่างฉันนั้น นางเคลื่อนจากอัฐภาพนั้น
แล้ว ท่องเที่ยวอยู่ในสุคติภูมิทั้งหลายเท่านั้น ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า

เกิดเป็นธิดาเศรษฐีมีสมบัติมาก ในกรุงพาราณสี ด้วยผลแห่งบุญกรรมจึงมีร่างกาย همین พวกมนุษย์รังเกียจ นางเกิดความสังเวชจึงเอาเครื่องประดับของตนสร้างอิฐทองประคิษฐานไว้ที่เจดีย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า และถืดอกอุบลบูชา ด้วยบุญกรรมนั้นร่างกายของนางมีกลิ่นหอมจับใจในภพนั้นเอง นางเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของสามี ทำกุศลตลอดชีวิตเคลื่อนจากอัฐภพนั้นเกิดในสวรรค์ แม้ในสวรรค์นั้นก็ไต่เสวยทิพย์สุขตลอดชีวิต จุดิจากสวรรค์นั้นเป็นราชธิดาของพระเจ้าพาราณสี เสวยสมบัติเช่นกับสมบัติเทวดาในกรุงพาราณสีนั้น บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นเวลานาน เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นปรินิพพานแล้ว เกิดความสังเวช เป็นดาบสอยู่ในพระราชอุทยาน เจริญทานทั้งหลายแล้วเกิดในพรหมโลก จุดิจากพรหมโลกนั้นเกิดในเรือนของตระกูลพราหมณ์โกสิยโคตร ในสาคลนคร เติบโตขึ้นด้วยบริวารใหญ่ เจริญวัยแล้วบิดามารดานำไปสู่เรือนของปีปผลิกุมารในมหาตตคาม เมื่อปีปผลิกุมารออกบวช นางละโภคะกองใหญ่และญาติหมู่ใหญ่ออกเพื่อต้องการบวช เข้าไปอยู่ในอารามเคียรถีย์ ๕ ปี เวลาต่อมา นางได้บรรชาและอุปสมบทในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมี เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในกัปที่หนึ่งแสนแต่ภัทรกัปนี้ พระพิชิตมาร

พระนามว่าปทุมุตตระ ผู้รู้จบธรรมทั้งปวง เป็นนายก
ของโลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ครั้งนั้น ในพระนคร
หังสวดี มีเศรษฐีชื่อว่าวิเทหะ เป็นผู้มั่งคั่งมาก
ข้าพเจ้าเป็นชายของเขา บางครั้ง เศรษฐีนั้นพร้อมกับ
ชนบริวารเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นดังดวงอาทิตย์
ของนรชนได้ฟังธรรมของพระพุทธองค์ซึ่งเป็นเหตุนำ

มาซึ่งความสิ้นทุกข์ทั้งปวง พระผู้เป็นนายกของโลก
ทรงประกาศสาวกองค์หนึ่ง ว่าเป็นเลิศของสาวกผู้
กล่าวสรรเสริญชดงค์ เศรษฐีสามีของข้าพเจ้าได้ฟัง
แล้ว ได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าผู้คงที่ ตลอด ๗ วัน
แล้วชบเสียดลงแทบพระยุคลบาท ปรารถนาตำแหน่ง
นั้น ก็ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่านรชน
เมื่อจะทรงให้บริษัทอื่นเรียง ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้
เพื่อทรงอนุเคราะห์เศรษฐีว่า ดูก่อนลูก เธอจักได้
ตำแหน่งที่ปรารถนา จงเย็นใจเถิด ในกัปที่หนึ่งแสน
แต่ภัทรกัปนี้ พระศาสดาพระนามว่าโคตมะ มีพระ-
สมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราชจักมีในโลก พระ-
ศาสดาพระองค์นั้นจักมีธรรมทายาท จักมีโอรสอัน
ธรรมนิรมิต จักมีสาวกนามว่ากัสสปะ เศรษฐีได้ฟัง
พุทธพยากรณ์ดังนั้น เบิกบานใจ มีจิตประกอบด้วย
เมตตาบำรุงพระพิชิตมารผู้เป็นนายกพิเศษ ด้วยปัจจัย
ทั้งหลายจนตลอดชีวิตในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
องค์นั้นทรงทำพระศาสนาให้รุ่งเรือง ทรงกำจัดเหล่า
เดียรถีย์ชั่ว ๆ ทรงแนะนำผู้ที่ควรแนะนำแล้วพระองค์
กับทั้งพระสาวกก็ปรินิพพาน เมื่อพระองค์ผู้เป็นเลิศ
ในโลกนั้นปรินิพพานแล้ว เศรษฐีนั้นเชิญญาติและ
มิตรมาประชุมกัน พร้อมกับญาติและมิตรเหล่านั้นได้
สร้างพระสถูปสำเร็จด้วยรัตนะ สูง ๗ โยชน์ รุ่งเรือง
ดั่งดวงอาทิตย์ และต้นพระยาร้างที่มีดอกบานสะพรั่ง

เพื่อบูชาพระศาสดา ข้าพเจ้าได้ให้ช่าง ๗ คน เอา
รัตนะ ๗ อย่าง ทำตะเกียง ๗๐๐,๐๐๐ ดวง เอาน้ำมัน
หอมใส่เต็มทุกดวงตามประทีปไว้ในที่นั้น ๆ ลูกโพลง
ตั้งไฟใหม่ป่าอ้อ เพื่อบูชาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้
อนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวง ข้าพเจ้าให้ช่างทำหม้อ
๗๐๐,๐๐๐ ใบ เต็มด้วยรัตนะต่าง ๆ มีวัตถุที่ควรบูชา
อันเป็น ทอง ตั้งไว้ในท่ามกลางระหว่าง หม้อทุกๆ ๘
หม้อ มีวรรณะรุ่งเรืองเหมือนพระอาทิตย์ในสารทกาล
เพื่อบูชาพระศาสดาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ที่ประตู่
ทั้ง ๔ มีเสาระเนียดล้วนแล้วไปด้วยรัตนะ มีแท่นที่
สำเร็จด้วยรัตนะตั้งไว้ งามน่ารื่นรมย์ มีอุบลูก
พรรณดอกไม้น้ำเป็นระเบียบดี มีธงรัตนะยกขึ้นไว้
ล้วนแต่งามไพโรจน์ พระเจดีย์ที่สำเร็จด้วยรัตนะนั้น ๆ
สร้างไว้มีสีสุกปลั่งงามดี มีวรรณะรุ่งเรืองเหมือน
พระอาทิตย์ที่มีรัศมีงามพระสถูปของข้าพเจ้ามี ๓ ด้าน
ด้านหนึ่งเต็มด้วยหรรดาด ด้านหนึ่งเต็มด้วยมโนศิลา
ด้านหนึ่งเต็มด้วยแร่พลวง ข้าพเจ้าสร้างเครื่องบูชาที่
น่ารื่นรมย์เช่นนี้แล้ว ได้ถวายทานแต่พระสงฆ์ผู้กล่าว
ธรรมอันประเสริฐตามกำลัง ตลอดชีวิต ข้าพเจ้ากับ
เศรษฐีนั้นทำบุญเหล่านั้นโดยประการทั้งปวง ตลอด
ชีวิต ได้ไปสู่สุคติพร้อมกัน ได้เสวยสมบัติทั้งที่เป็น
ของเทวดาและของมนุษย์ ท่องเที่ยวไปกับเศรษฐีนั้น
เหมือนเงาไปกับตัวฉะนั้น ในกัปที่ ๕๑ แต่ภัทธกัปนี้

พระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ผู้เป็นนายกของโลก มี
พระเนตรงาม ทรงเห็นแจ้งธรรมทั้งปวง เสด็จอุบัติขึ้น
แล้ว ครั้งนั้นในพระนครพันธุมดี มีพราหมณ์ที่ได้
รับยกย่องว่าเป็นผู้ดี เป็นผู้มั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยคุณ-
ธรรมและทรัพย์ แต่ภายหลังกลับตกยาก แม้ครั้งนั้น
ข้าพเจ้าเป็นพราหมณ์ของเขา มีใจเสมอกันบางครั้ง
พราหมณ์นั้นเข้าไปเฝ้าพระมหามุนี ซึ่งประทับนั่ง
แสดงอมตบทอยู่ในหมู่ชน ฟังธรรมแล้วเบิกบานใจ
ได้ถวายผ้าห่มผืนหนึ่ง มีผ้านุ่งผืนเดียวกลับไปเรือน
บอกข้าพเจ้าว่า แน่ะเธอผู้มีบุญมาก จงอนุโมทนาเถิด
ฉันได้ถวายผ้าห่มแด่พระพุทธเจ้าแล้ว ครั้งนั้นข้าพเจ้า
ทราบดีแล้วประนมมืออนุโมทนาว่า ข้าแต่ นาย ผ้าห่ม
ท่านถวายดีแล้วแด่พระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ผู้คงที่
พราหมณ์กับข้าพเจ้ามีความเจริญด้วยสุขสมบัติร่วมกัน
ท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ ได้เป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่
ใหญ่ในกรุงพาราณสีที่รื่นรมย์ ครั้งนั้นข้าพเจ้าได้เป็น
มเหสีของท้าวเธอ สูงกว่าพวกพระสนม เป็นที่สอง
ของท้าวเธอ ท้าวเธอโปรดปรานข้าพเจ้าเพราะสิเนหา
เนื่องมาแต่ภพก่อน ๆ พระราชานั้นทอดพระเนตรเห็น
พระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์กำลังเที่ยวบิณฑบาต ทรง
เบิกบานพระทัย ได้ถวายบิณฑบาตอันควรแก่ค่ามาก
แล้วทรงนิมนต์ไว้ ทรงสร้างมณฑปรัตนะผสมด้วย
ทอง ที่พวกช่างทองทำไว้อย่างงดงาม สูง ๑๐๐ ศอก

ท้าวเธอทรงเลื่อมใส รับสั่งให้อารธนาพระปัจเจก-
พุทธเจ้าเหล่านั้นทั้งหมด ได้ถวายทานแด่พระปัจเจก-
พุทธเจ้าเหล่านั้นผู้เข้าไปในพระราชนิเวศน์ ด้วยพระ-
หัตถ์ของพระองค์เอง แม้ครั้งนั้น ข้าพเจ้าก็ได้ถวาย
ทานร่วมกับพระเจ้ากาสิอีก ท้าวเธอพร้อมด้วยพระ
ภคามาเกิดในตระกูลกุกุมพิติมังคัง มีความสุข
ข้าพเจ้าเป็นภรรยาของพราหมณ์ผู้พี่ ได้ประพฤติวัตร
ในสามีเป็นอย่างดี. น้องชายของสามีของข้าพเจ้า
เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วเอาอาหารของพี่ชายถวาย
แด่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น เมื่อพี่ชายมา ได้บอกว่า
พระปัจเจกพุทธเจ้าท่านมิได้ยินดีทาน ขณะนั้น
ข้าพเจ้าได้ถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นสามี
ของข้าพเจ้าถวายอาหารอันควรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า
เวลานั้นข้าพเจ้าโกรธเททานของพระปัจเจกพุทธเจ้า
นั้นเสีย ได้ถวายบาตรที่เต็มด้วยเปือกตมแก่พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าผู้คงที่นั้น ครั้งนั้นข้าพเจ้าเห็นสามีมี
หน้าแสดงว่ามีจิตสม่าเสมอในการให้ การรับ การ
ไม่เคารพ และการประทุษร้าย จึงสลัดใจมาก สามี
ของข้าพเจ้ารับบาตรมาแล้ว เอน้ำหอมอย่างดีล้าง
ให้สะอาด ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใส ได้ถวายน้ำตาล
กรวดกับเปรียงเต็มบาตร ข้าพเจ้าเกิดในภพไหน ๆ
ก็มีรูปงาม เพราะถวายทาน แต่มีกลิ่นตัวเหม็น
เพราะทำความไม่ดี หยาบหยามพระปัจเจกพุทธเจ้า

๑. อรรถกถาเถรีคาถา เป็นน้องสาว.

เมื่อสามีสร้างพระเจดีย์แห่งพระกัสสปีรเจ้าสำเร็จ
แล้ว ข้าพเจ้ามีความยินดีได้ถวายแผ่นอิฐทองคำอย่าง
ดี เอาแผ่นอิฐนั้นชুবจนเปียกด้วยน้ำหอมที่เกิดแต่
เครื่องหอม ๔ ชนิด จึงพ้นจากโทษที่มีกลิ่นตัวเหม็น
งดงามดีทั่วสรรพางค์ แล้วให้ช่างเอารัตนะ ๗ ประการ
ทำตะเกียง ๗๐๐,๐๐๐ ดวง ใส่เปรี๊ยะเต็ม ให้ใส่ใส่
๑,๐๐๐ ใส่ ตามประทีปตั้งไว้ ๗ แฉว เพื่อบูชาพระ-
พุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ด้วยจิตที่เลื่อมใส
แม้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าก็มีส่วนในบุญนั้นเป็นพิเศษ
สามีของข้าพเจ้าเกิดในแคว้นกาสิ มีนามปรากฏว่า
สุमितตะ ข้าพเจ้าเป็นภรรยานายสุमितตะนั้น เจริญด้วย
สุขสมบัติ เป็นที่รักของสามี ครั้งนั้นสามีได้ถวายผ้า
โพกศีรษะเนื้อดีแก่พระปัจเจกมุณี แม้ข้าพเจ้าก็มีส่วน
แห่งทานนั้นอนุโมทนาทานอันอุดม สามีเกิดในกำเนิด
ชาวโกลิยะในแคว้นกาสิ ครั้งนั้น สามีของข้าพเจ้า
พร้อมกับบุตรชาวโกลิยะ ๕๐๐ คน ได้บำรุงพระปัจเจก
พุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ อาราธนาพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น
ให้อยู่จำพรรษาตลอดไตรมาส และได้ถวายไตร
จีวร ข้าพเจ้าเป็นไปตามครรลองแห่งบุญกรรม ได้
เป็นภรรยาของโกลิยะบุตรคนนั้นในกาลนั้น โกลิยะบุตร
นั้นเคลื่อนจากอัทธานั้นแล้วเป็นพระราชอาชญา
ว่า นันทะ มีพระอิสริยยศใหญ่ แม้ข้าพเจ้าก็ได้เป็น
มเหสีของท้าวเธอ เป็นผู้มั่งคั่งด้วยกามสุขทุกอย่าง

พระเจ้านั้นแหละเคลื่อนจากอัทธานั้นแล้วเป็นพระเจ้าพรหมทัต ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ครั้งนั้นข้าพเจ้ากับพระเจ้าพรหมทัต ได้อาราธนาพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ผู้เป็นพระโอรสของพระนางปทุมวดี ให้อยู่ในพระราชอุทยานแล้วบำรุง และบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้นิพพานแล้ว จนตลอดชีวิต เราทั้งสองสร้างพระเจดีย์ไว้หลายองค์ บวชแล้วเจริญอัปมัถญา ได้ไปสู่พรหมโลก จุตจากพรหมโลกแล้วสามีของข้าพเจ้าเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อปีปผลายนะ บ้านมหาตีตละ มารดาชื่อสุมนเทวี บิดาเป็นพราหมณ์โกสิโคตร ข้าพเจ้าเกิดเป็นธิดาของพราหมณ์นามว่า กปีละ มารดาชื่อสุจิมตีในมัททชนบท เมืองสากขบุรี ที่อุดม บิดาหล่อรูปข้าพเจ้าด้วยทองแท่ง แล้วถวายรูปหล่อแก่พระกัสสปพุทธเจ้าผู้เว้นจากกามคุณทั้งหลาย พราหมณ์ปีปผลายนะนั้นเป็นหนุ่ม ไปตรวจตราการงานในบางคราว เห็นสัตว์ทั้งหลายที่ถูกกาเป็นต้นกัดกินแล้วสลดใจ ครั้งนั้นข้าพเจ้าเห็นเมล็ดงาที่มีอยู่ได้ เรือน เอาออกฝั่งแฉด มีเหล่าหนอนกัดกินอยู่ในความสลดใจ ครั้งนั้น ปีปผลายพราหมณ์ผู้มีปัญญา ออกบวชแล้ว ข้าพเจ้าก็บวชตาม อยู่อาศัยในสำนักปริพาชก ๕ ปี เมื่อพระนางโคตมี ผู้เป็นคนเลี้ยงดูพระพิชิตมารทรงผนวชแล้ว ข้าพเจ้าเข้าไปหาท่านในคราวนั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแล้วไม่นานนักก็ได้

บรรลुพระอรหัต โอ เรามีพระกัสสปะผู้มีศิริเป็น
กัลยาณมิตร พระกัสสปเถระผู้เป็นบุตรเป็นทายาทของ
พระพุทธเจ้า มีจิตตั้งมั่นดี ท่านรู้ขั้นที่อยู่อาศัยใน
ก่อน เห็นสวรรค์และอบาย ถึงความสิ้นชาติเป็นผู้
เสร็จกิจแล้วเพราะรู้อย่าง เป็นมุนี เป็นพราหมณ์ผู้ได้
วิชา ๓ ด้วยวิชา ๓ เหล่านี้ นางภัททกาปิลานีกี
เหมือนกัน ได้วิชา ๓ ละมัจจุราชได้ ทรงร่างกาย
นี่เป็นที่สุด ชนมารพร้อมทั้งพาหะ เราทั้งสองเห็น
โทษในโลกแล้วบวช เป็นผู้สิ้นอาสวะ ฝึกตนแล้ว มี
ความเย็นดับสนิทแล้ว ข้าพเจ้าเผากิเลส ถอนภพได้
หมดแล้ว ตัดเครื่องผูกพันเหมือนช้างพังตัดเชือกเป็น
ผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่ข้าพเจ้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้
ประเสริฐนี้ เป็นการมาดีแล้วหนอ วิชา ๓ ข้าพเจ้า
บรรลुแล้วโดยลำดับ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของ
พระพุทธเจ้าแล้ว คุณพิเศษเหล่านี้ คือปฏิสัมภิทา ๔
วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถรีภัททกาปิลานีกีได้เป็นผู้มีความ
ชำนาญอย่างเชี่ยวชาญในบุพเพนิวาสญาณ เพราะได้สร้างสมบุญบารมีไว้อย่าง
ดียิ่งในภพนั้น ๆ กาลต่อมาพระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางอริยสงฆ์ ณ พระ
เชตวัน ทรงตั้งเหล่าภิกษุณีไว้ในตำแหน่งทั้งหลายตามลำดับ ได้ทรงตั้งพระ
เถรีนั้นไว้ในตำแหน่งเป็นเลิศของภิกษุณีทั้งหลายผู้ระลึกชาติได้ วันหนึ่งพระ-
เถรีนั้น เมื่อเปล่งอุทานซึ่งเริ่มต้นด้วยการชมเชยคุณธรรมของพระมหากัสสป-

เถระ ด้วยการชี้แจงคุณมีความที่ตนทำกิจสำเร็จแล้วเป็นต้นเป็นข้อสำคัญ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

พระกัสสปเถระผู้เป็นบุตรเป็นทายาทของพระ
พุทธเจ้า มีจิตตั้งมั่นดี ท่านรู้ชั้นที่อยู่อาศัยในก่อน
เห็นสวรรค์และอบาย ถึงความสิ้นชาติ เป็นผู้เสร็จกิจ
แล้วเพราะรู้ยิ่งเป็นมุนี เป็นพราหมณ์ผู้ได้วิชา ๓
ด้วย วิชา ๓ เหล่านี้ นางภัททกาปิลานีกีได้วิชา
๓ เหมือนกัน ละมัจจุราชได้ ทรงร่างกายนี้เป็นที่สุด
ชนะมารพร้อมทั้งพาหนะ เราทั้งสองเห็นโทษในโลก
แล้วบวช เป็นผู้สิ้นอาสวะ ฝึกตนแล้วมีความเย็น
ดับสนิทแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุตุโต พุทฺธสุส ทายาทो ความว่า
พระกัสสปเถระเป็นอนุชาบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยความเป็นผู้
ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า เป็นทายาทโดยการถือเอาโลกุตรธรรม ๕ ซึ่งเป็น
การให้ นั่น จากพระพุทธรูปนั้นแล ชื่อว่ามีจิตตั้งมั่นดี เพราะความเป็นผู้มี
มีจิตตั้งมั่นด้วยดีด้วยสมาธิที่เป็น โลกิยะและโลกุตระ. บทว่า ปุพฺพเพนิวาสิ
โส เวที ความว่า พระมหากัสสปเถระนั้น ได้รู้แล้ว คือรู้ทั่วแล้ว คือแทง
ตลอดแล้ว ซึ่งชั้นที่อยู่อาศัยในก่อน คือซึ่งชั้นสันดานที่เคยอยู่อาศัยทั้งของ
ตนและของคนอื่น ๆ ทำให้ปรากฏด้วยปุพพเพนิวาसानุสสติญาณ. บทว่า
สคฺคาปายญฺจ ปสฺสตี ความว่า เห็นสวรรค์ ซึ่งแบ่งเป็นเทวโลก ๒๖ ภูมิ
และอบายภูมิ ๔ ภูมิ ด้วยทิพยจักขุ เหมือนเห็นมะขามป้อมในฝ่ามือ.

บทว่า **อโธ ชาตักขยิปโต** ความว่า บรรลุพระอรหัตถ์กล่าวคือ ความสิ้นชาติ ต่อจากนั้น เป็นผู้เสร็จกิจแล้ว คือถึงแล้วซึ่งความสำเร็จ คือ เป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้ว เพราะรู้ยิ่ง คือเพราะรู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง เพราะ กำหนดรู้ซึ่งธรรมที่ควรกำหนดรู้ เพราะละซึ่งธรรมที่ควรละ เพราะทำให้แจ้ง ซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ด้วยญาณอันน่าปรารถนายิ่ง คือประเสริฐยิ่ง ชื่อว่าเป็นมุนี เพราะบรรลุโมณะกล่าวคือปัญญาเป็นเครื่องทำอาสวะให้สิ้นไป.

บทว่า **ตถเว ททกปิลาณี** ความว่า พระมหากัสสปะเป็นผู้ได้ วิชา ๓ ด้วยวิชา ๓ เหล่านั้น คือตามที่กล่าวแล้ว และเป็นผู้ละมัจจุราชได้ ฉะนั้นใด พระเถรีภักทกปิลาณีก็ได้วิชา ๓ และละมัจจุได้ ฉะนั้นเหมือนกัน ต่อจากนั้น พระเถรีแสดงตนนั้นแหละ ทำให้เป็นเหมือนผู้อื่น ด้วยบทว่า **ธเรติ อนุติมิ เทหิ เขตฺวา มาริ สวาหณิ.**

บัดนี้ พระเถรีภักทกปิลาณีเมื่อแสดงว่า ความงามในเบื้องต้น ความงามในท่ามกลาง ความงามในที่สุดแห่งการปฏิบัติ ของพระเถระฉันทใด แม้ของเราก็จันทนั้น จึงกล่าวคาถาสุดท้ายว่า **ทิสฺวา อาทีนํ** เป็นต้น. บรรดา บทเหล่านั้น บทว่า **ตุยมฺห จินาสฺวา ทนฺตา** ความว่า เราทั้งหลาย เหล่านั้น คือพระมหากัสสปเถระและข้าพเจ้า เป็นผู้ฝึกตนแล้วด้วยการฝึกสูงสุด และเป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้วโดยประการทั้งปวง. บทว่า **สีติญฺตามฺห นิพฺพุตฺตา** ความว่า เป็นผู้มีความเย็น เพราะไม่มีความเร่าร้อนคือกิเลสนั่นเอง และเป็น ผู้ดับสนิทด้วยสุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ.

จบอรรถกถาภักทกปิลาณีเถรีคาถา

จบอรรถกถาขุททกนิกาย

เถรีคาถา ปัญจนินาต

ว่าด้วยคาถาต่าง ๆ ในปัญจนินาต

๑. อัญญตราภิกษุณีเถรีคาถา

[๔๓๕] ตั้งแต่ข้าพเจ้าบวชมาตลอด ๒๕ ปี ยัง

ไม่ประสบความสำเร็จแม้ชั่วเวลาเพียง ลัดนิ้วมือ เลย
ข้าพเจ้าไม่ได้ความสำเร็จ มีจิตชุ่มด้วยกามราคะ
ประคองแขนทั้งสองคร่ำครวญเข้าไปสู่วิหาร ข้าพเจ้า
นั้นได้เข้าไปหาภิกษุณีที่ข้าพเจ้าควรเชื่อถือ ภิกษุณี
นั้นได้แสดงธรรม คือขันธ อายตนะ และธาตุแก่
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าฟังธรรมของท่านแล้วเข้าไปนั่ง ณ ที่
ควรแห่งหนึ่ง ระลึกชาติได้ ข้าพเจ้าชำระทิพยจักขุ
ให้หมดจดแล้ว ชำระเจโตปริยญาณและโสตธาตุให้
หมดจดแล้ว แม้ฤทธิข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้า
บรรลुธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะแล้ว ทำอภิญญา ๖ ให้แจ้ง
แล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

จบ อัญญตราภิกษุณีเถรีคาถา

อรรถกถาปัญญาจนีบาต

๑. อรรถกถาอัฏฐตราเถรีคาถา

คาถาว่า **ปณฺณวิสติ วสุธานี** เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีองค์หนึ่ง.

แม้พระเถรีองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ สัมภกษลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เป็นแม่นมของพระมหาปชาบดีโคตมี ในกรุงเทวทหะ เจริญแล้วแต่ไม่ปรากฏชื่อและโคตร พระเถรีนั้นในเวลาที่พระมหาปชาบดีโคตมีบวช ตนเองก็บวชด้วย ถูกกามราคะรบกวนอยู่ ๒๕ ปี ไม่ได้เอ่อก็คคตาจิต ชั่วกาลแม่เพียงถัดนิ้วมือ ประคองแขนคร่ำครวญอยู่ ได้ฟังธรรมในสำนักของพระธัมมทินนาเถรี มีใจคลายจากกามทั้งหลาย เรียนกัมมัฏฐาน ประกอบภาวนาอยู่เนื่อง ๆ ไม่นานนักก็เป็นผู้ได้อภิญญา ๖ พิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ตั้งแต่ข้าพเจ้าบวชมาตลอด ๒๕ ปี ยังไม่ประสบความสงบจิตแม้ชั่วเวลาเพียงถัดนิ้วมือเลย ข้าพเจ้าไม่ได้ความสงบจิต มีจิตชุ่มด้วยกามราคะ ประคองแขนทั้งสองคร่ำครวญเข้าไปสู่วิหาร ข้าพเจ้านั้นได้เข้าไปหาภิกษุณีที่ข้าพเจ้าควรเชื่อถือ ภิกษุณีนั้นได้แสดงธรรม คือขันธ อายตนะ และธาตุแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าฟังธรรมของท่านแล้วเข้าไปนั่ง ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง

๑. บาตี เป็น อัฏฐตราภิกษุณีเถรีคาถา.

ระลึกชาติได้ ข้าพเจ้าชำระทิพยจักขุให้หมดจดแล้ว
ชำระเจโตปริยญาณและโสตธาตุให้หมดจดแล้ว แม้
ฤทธิ์ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้าบรรลुธรรมเป็น
ที่สิ้นอาสวะแล้ว ทำอภิญญา ๖ ให้แจ้งแล้ว ได้ปฏิบัติ
คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นางจตุราตมมาตมตุมปิ ได้แก่ ชั่ว
ขณะแม้เพียงลัดนิ้วมือ ความว่า ชั่วเวลาแม้เพียงคิดนิ้วมือ. บทว่า จิตตสุ-
ปสมชัคคํ ประกอบความว่า ไม่บรรลุความสงบแห่งจิต คือเอกัคคตาจิต
อธิบายว่า ยังไม่ได้.

บทว่า กามราเคนวสุสุตา ความว่า มีจิตชุ่มด้วยฉันทราคะเป็น
อย่างมาก เพราะยึดไว้อย่างมั่นในวัตถุกำทั้งหลายกล่าวคือกามคุณ.

ด้วยบทว่า ภิกขุณี ท่านกล่าวหมายเอาพระธัมมทินนาเถรี.

บทว่า เจโตปริจฺจญาณญจ เชื่อมความว่า และเจโตปริยญาณ
ข้าพเจ้าก็ชำระให้หมดจดแล้ว. อธิบายว่า บรรลุแล้ว. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าว
แล้วแล.

จบ อรรถกถาอัญญาตราเถรีคาถา

๒. วิมลปุราณคณิกาเถรีคาถา

[๔๔๐] ข้าพเจ้าเป็นผู้เมาวรรณะ รูปสมบัติ

ความสวยงาม บริวารสมบัติ และมีจิตกระดังงาด้วย

ความเป็นสาว ดูหมิ่นหญิงอื่น ข้าพเจ้าประดับกายนี้
ให้วิจิตรงดงาม สำหรับลวงผู้ชายโง่ๆ ได้ยืนอยู่ที่
ประตูเรือนหญิงแพศยา คุณนายพรานที่คอยดักเนื้อ
ฉะนั้น ข้าพเจ้าแสดงเครื่องประดับต่าง ๆ และอวัยวะ
ที่ควรปกปิดเป็นอันมากให้ปรากฏ กระทำมาหลาย
อย่างให้ชายเป็นอันมากยินดี วันนี้ข้าพเจ้านั้นมีศิระ
โกลน ห่มผ้าสังฆาฏิเที่ยววิณฑบาตแล้วมานั่งอยู่ที่โคน
ต้นไม้ ได้ฌานอันไม่มีวิตก ข้าพเจ้าตัดเครื่องเกาะ
เกี่ยวทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็น ของมนุษย์ ได้ทั้งหมด
ทำอสวะทั้งปวงให้สิ้นไป มีความเย้นดับสนิทแล้ว.

จบ วิมลปราณคณิกาเถรีคาถา

๒. อรรถกถาวิมลเถรีคาถา

คาถาว่า มตฺตา วณฺเณน รุเปณ เป็นต้น เป็นคาถาของพระ-
เถรีชื่อวิมล.

แม้พระเถรีชื่อวิมลองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อนๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ใน
พุทธรูปปาทกาลนี้ เกิดเป็นธิดาของหญิงผู้อาศัยรูปเสียงสีพคนหนึ่งในกรุงเวสาลี
มีชื่อว่า วิมลมา นางวิมลมาครั้งเจริญวัยแล้วก็เสียงสีพอย่างนั้นเหมือนกัน
วันหนึ่งนางเห็นท่านพระมหาโมคคัลลานะเที่ยววิณฑบาตในกรุงเวสาลี มีจิต
ปฏิพัทธ์จึงไปถึงที่อยู่ของพระเถระเริ่มทำการเฝ้าโลมมุ้งพระเถระ อาจารย์บาง
ท่านกล่าวว่า ถูกพวกเดียรฉัตรส่งไปจึงได้ทำอย่างนั้น พระเถระคุกคามแล้วได้
๑. บาลี เป็น วิมลปราณคณิกาเถรีคาถา.

ให้อิวาทแก่นางโดยการชี้แจงถึงอสุภกัมมัญฐานเป็นข้อสำคัญ เรื่องนั้นมีมาใน
เถรีคาถาที่แล้วมานั้นแล เมื่อพระเถระให้อิวาทอย่างนั้นแล้ว นางเกิดความ
สังเวช เกิดหิริโอดตปปะ ได้ศรัทธาในพระศาสนา เป็นอุบาสิกา เวลาต่อมาได้
บวชในหมู่ภิกษุณี เพียรพยายามอยู่ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต เพราะ
เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุ พิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นเป็น
อุทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นผู้เมาวรรณะ รูปสมบัติ ความ

สวยงาม บริวารสมบัติ และมีจิตกระด้างด้วยความ
เป็นสาว ดูหมิ่นหญิงอื่น ข้าพเจ้าประดับกายนี้ให้
วิจิตรงดงามสำหรับลวงผู้ชายโง่ ๆ ได้ยืนอยู่ที่ประตู
เรือนหญิงเพศยา คุณนายพรานที่คอยดักเนื้อจะนั้น
ข้าพเจ้าแสดงเครื่องประดับต่าง ๆ และอวัยวะที่ควร
ปกปิดเป็นอันมากให้ปรากฏ กระทำมายาหลายอย่าง
ให้ชายเป็นอันมากยินดี วันนี้ข้าพเจ้านั้นมีศีรษะโล้น
หม่นผ้าสังฆาฏิเที่ยววิณฑบาตแล้ว มานั่งอยู่ที่โคนต้น
ไม้ ได้ฌานอันไม่มีวิตก ข้าพเจ้าตัดเครื่องเกาะเกี่ยว
ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ได้ทั้งหมด ทำ
อาสวะทั้งปวงให้สิ้นไป มีความเย็น ดับสนิทแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มตฺต วณฺเณน รูปเณ ได้แก่ด้วย
วรรณะคือคุณ และด้วยรูปสมบัติ. บทว่า โสภคฺเคน ได้แก่ ด้วยความน่า
พึงใจ. บทว่า ยเสณ ได้แก่ ด้วยบริวารสมบัติ ความว่า เป็นผุเมมา คือถึง
ความเมาซึ่งได้แก่เมาวรรณะ เมารูป เมากความงาม และเมาบริวาร. บทว่า
โยพฺพเนน จุปฺตฤทฺธา ความว่า กระด้างยิ่ง ๆ ขึ้น ด้วยความเมาในความ

เป็นสาว คือมีจิตกระด้าง ได้แก่มิใจไม่สงบระงับด้วยอหังการ ซึ่งมีความสาวเป็นนิमित. บทว่า **อณฺดาสมติมณฺญิหิ** ความว่า ข้าพเจ้าได้คูหมั่นหญิงอื่น ๆ ด้วยคุณมีวรรณะเป็นต้นของตน แม้โดยประการทั้งปวง อีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าคูหมั่น คือคูหมั่นแล้ว ได้แก่ ได้ทำการคูหมั่นคุณมีวรรณะเป็นต้นของหญิงอื่นๆ.

บทว่า **วิภูติสุวา อิมิ กายํ สุจิตฺตํ พาลลาปนํ** ความว่า ข้าพเจ้าประดับ คือตกแต่งให้สวยงามน่าเลื่อมใส ซึ่งกายของข้าพเจ้านี้ ที่เต็มไปด้วยของไม่สะอาดหลายอย่าง น่าเกลียด ให้วิจิตรงดงามด้วยการประเทืองผิวและแต่งผมเป็นต้น ด้วยพัศตราภรณ์ทั้งหลาย สำหรับลวงผู้ชายโง่ ๆ โดยลวงคือพูดกับพวกผู้ชายโง่ ๆ ว่า ของฉัน. บทว่า **อฏฺฐาสิ เวลิตฺวารมฺหิ ลุทฺโธ ปาสมิวาทุทฺธิย** ความว่า ข้าพเจ้าได้ยืมเอากายของข้าพเจ้าตามที่กล่าวแล้วซึ่งเป็นบ่วงมารล่อเหยื่ออยู่ที่ประตูเรือนหญิงแพศยา คือที่ประตูเรือนของหญิงแพศยา คุณนายพรานเนื้อดักบ่วงเนื้อมีตาข่ายผูกท่อนไม้เป็นต้น เพื่อต้องการผูกมัดเนื้อทั้งหลาย.

บทว่า **ปิลนฺธนํ วิทฺเสนฺติ คฺยุหิ ปกาสิกํ พหุ** ความว่า แสดงอวัยวะที่ควรปกปิดมีขา ตะโพก และก้นเป็นต้น และอวัยวะที่ควรให้ปรากฏมีเท้าและศีรษะเป็นต้น คือแสดงอวัยวะที่ควรปกปิดให้ปรากฏ และเครื่องประดับคืออภรณ์มีประการต่างๆ เป็นอันมาก. บทว่า **อกาสิ วิวิธํ มายํ อชฺฐณฺคณฺนฺติ พหุ ชนํ** ความว่า ข้าพเจ้าหัวเราะเพื่อประเล้าประโลมชายโง่เป็นอันมากที่มัวเมาความสาว ได้กระทำการล่อลวงมืออย่างต่าง ๆ ก็มีประการต่างๆ ด้วยการปกปิดสภาพของสตรีระ ด้วยของหอมดอกไม้และพัศตราภรณ์เป็นต้น และด้วยที่ทำนั้น ๆ มีหัวเราะและภาวะที่มีเสน่ห์เป็นต้น.

บทว่า **สาชฺช ปิณฺฑํ จริตฺวาน มุณฺฑา สงฺฆาภูิปารุตา นิสิณฺหา รุกฺขมุลมฺหิ อวิตฺกุกฺกุสฺส ลากิณี** ประกอบความว่า ข้าพเจ้า

นั่นเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทอย่างนี้ วันนี้คือเดี๋ยวนี้ได้ตั้งอยู่ในโอวาทของ
พระผู้เป็นเจ้ามหาโมคคัลลานเถระ บวชในพระศาสนา มีศีรยะโล้น ห่มผ้า
สังฆาฏิเที่ยววิณฑบาต นั่งฉันภิกษาหาร คือนั่งที่โคนต้นไม้ คือบนอาสนะที่
สังคณ โคนต้นไม้ เป็นผู้ได้มานอันไม่มีวิตก ด้วยการบรรลุพระอรหัตผล
ซึ่งมีหุตยฆานเป็นบาท.

บทว่า สพุเพ โยคา ได้แก่ เครื่องเกาะเกี่ยวแม่ทั้ง ๔ มีเครื่อง
เกาะเกี่ยวคือกามเป็นต้น. บทว่า สมฺมจฺจนฺนา ความว่า ตัดทิ้งคือละโดย
ชอบที่เดียวตามสมควร ด้วยปฐมมรรคเป็นต้น. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วแล.

จบ อรรถกถาวิมลเถรีคาถา

๓. สิทาเถรีคาถา

[๔๔๑] เมื่อก่อน ข้าพเจ้าถูกกามระเคียบ
เบียน มีจิตฟุ้งซ่าน ทำจิตให้อยู่ในอำนาจไม่ได้
เพราะไม่มณสิการโดยอุบายที่แยบคาย ข้าพเจ้าถูก
กิเลสกลุ่มรุม เป็นไปตามความเข้าใจในกามคุณว่าเป็น
สุข ตกอยู่ในอำนาจของจิตอันสัมปยุตด้วยระเค ยิง
ไม่ได้ความสงบจิต ข้าพเจ้าเป็นผู้ผอมเหลือง ปราศ-
จากผิวพรรณอยู่ ๗ ปี มีแต่ทุกข์ ไม่ได้ความสุขทั้ง
กลางวันกลางคืน เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงถือเอา
เชือกเข้าไปสู่ราวป่า ด้วยคิดว่าจะผูกคอตายเสียในที่นี้

ดีกว่าที่จะกลับไปสู่ความเป็นคนหูต้ออีก ข้าพเจ้าทำ
บ่วงให้มัน ผูกที่กิ่งไม้แล้วสวมบ่วงที่คอ ทันใดนั้น
จิตของข้าพเจ้าก็หลุดพ้นจากกิเลส.

จบ สี่หาเถรีคาถา

๓. อรรถกถาสี่หาเถรีคาถา

คาถาว่า อโยนิโสมนสิการา เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรี
ชื่อสี่หา.

แม้พระเถรีชื่อสี่หาองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้า
องค์ก่อน ๆ สังสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ใน
พุทธรูปปาทกาลนี้ เป็นธิดาของน้องสาวสีหเสนาบดี กรุงเวสาลี ญาติพี่
น้องทั้งหลายตั้งชื่อให้ว่า สี่หา เพราะตั้งตามชื่อลุงของเธอ นางสี่หานั้นรู้ความ
แล้ว วันหนึ่งพระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่สีหเสนาบดี เธอฟังธรรมนั้นได้
ศรัทธา ขออนุญาตบิดามารดาบวช ครั้นบวชแล้วแม้เริ่มวิปัสสนาก็ไม่อาจทำ
จิตที่ฟุ้งไป ในอารมณ์อันกว้างใหญ่ภายนอกให้กลับได้ ถูกมิจฉาวิตกเบียด
เบียนอยู่ ๗ ปี ไม่ได้ความขึ้นจิตจึงคิดว่า ประโยชน์อะไรด้วยชีวิตอันลามก
ของเรา นี้ เราจักผูกคอตายดังนี้ ถือบ่วงคล้องที่กิ่งไม้แล้วสวมบ่วงนั้นที่คอของ
ตน น้อมจิตไปในวิปัสสนาด้วยอำนาจบุญกุศลที่ตนสังสมไว้ในก่อน ด้วยความ
เป็นผู้มีภพมโนที่สุด บ่วงที่ผูกได้อยู่ตรงที่คอ. พระเถรีนั้นเจริญวิปัสสนาได้
บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายในขณะนั้นเอง. เพราะญาณแก่
กล้าแล้ว. บ่วงที่ผูกคอไว้หลุดออกพร้อมกับเวลาที่บรรลุพระอรหัตนั้นแหละ.
พระเถรีตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานว่า

เมื่อก่อนข้าพเจ้าถูกกามราคะเบียดเบียน มีจิต

ฟุ้งซ่าน ทำจิตให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ เพราะไม่มน-
สิการโดยอุบายที่แยบคาย ข้าพเจ้าถูกกิเลสกลุ่มรุม
เป็นไปตามความเข้าใจในกามคุณว่าเป็นสุข ตกอยู่ใน
อำนาจของจิตอันสัมปยุตด้วยราคะ จึงไม่ได้ความสงบ
จิต ข้าพเจ้าเป็นผู้หอมเหลืองปราศจากผิวพรรณอยู่ ๗
ปี มีแต่ทุกข์ ไม่ได้ความสุขทั้งกลางวันกลางคืน
เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงถือเชือกเข้าไปสู่ราวป่า ด้วย
คิดว่าจะผูกคอตายเสียในที่นี้ ดีกว่าที่จะกลับไปสู่ความ
เป็นทุกข์หัตถ์อีก ข้าพเจ้าทำบ่วงให้มัน ผูกที่กิ่งไม้แล้ว
สวมบ่วงที่คอ ทันใดนั้นจิตของข้าพเจ้าก็หลุดพ้นจาก
กิเลส.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อโยนิสมนสิการา ได้แก่ เพราะไม่
มนสิการโดยอุบาย คือเพราะถือฉลาดเคลื่อนในสิ่งที่ไม่งามว่างาม. บทว่า
กามราเคน อหุติตา ความว่า ถูกฉันทราคะในกามคุณทั้งหลายบีบคั้น.
บทว่า อโหสี อหุติตา ปุพฺเพ จิตฺเต อวสวตฺตินิ ความว่า เมื่อก่อน
เมื่อจิตของข้าพเจ้าไม่เป็นไปในอำนาจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีจิตฟุ้งซ่าน คือมี
จิตฟุ้งซ่านในอารมณ์ต่างๆ คือมีจิตไม่ตั้งมั่น. บทว่า ปริยญฺจिता กิเลสฺหิ
สุขสณฺณานิวตฺตินิ ความว่า อันกิเลสทั้งหลายมีกามราคะเป็นต้นที่ถึงความ
กลุ่มรุมครอบงำแล้ว มีปกติเป็นไปตามกามสัญญาที่เป็นไปในรูปเป็นต้นว่างาม.
บทว่า สมนฺ จิตฺตสฺส นาลภี รากจิตฺตวตฺตานุคา ความว่า ไปตามอำนาจ
ของจิตที่สัมปยุตด้วยกามราคะ จึงไม่ได้ความสงบแห่งจิต คือความสงบใจ คือ

ความที่จิตมีอารมณ์เดียว แม้เล็กน้อย. บทว่า **กิสาปณฺหุวิณฺณาจ** ความว่า เป็นผู้พอมคือมีตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น เหลืองขึ้น ๆ เพราะความเป็นผู้กระสันอย่างนี้ เพราะเหตุที่นั่นแหละจึงเป็นผู้ปราศจากผิพวรรณ คือผู้มีผิพวรรณไปปราศแล้ว. บทว่า **สตุต วสุตานิ** แปลว่า ตลอด ๗ ปี. บทว่า **จาริหิ** แปลว่า ข้าพเจ้าเที่ยวไปแล้ว. บทว่า **นาหิ ทิวา วา รตฺตี วา สุขํ วินฺทึ** สุขทุกขิตา ความว่า ข้าพเจ้าถึงทุกข์ ด้วยกิเลสทุกข์ใน ๗ ปีอย่างนี้ ไม่ได้ความสุขของสมณะทั้งกลางวันทั้งกลางคืน. บทว่า **ตโต** ได้แก่ เพราะไม่ได้ความสุขของสมณะในเพราะความกัสมุรุมของกิเลส. บทว่า **รหฺหุ คเหตุวาน ปาวิสี วนมนฺตริ** ความว่า ถือเชือกบ่วงเข้าไปยังราวป่า หากจะมีผู้ถามว่า เข้าไปทำไม (ฟังตอบว่า). บทว่า **วริ เม อิธ อุพฺพนฺธิ ยลฺลจ หินิ ปฺนาจเร** ความว่า เพราะข้าพเจ้าไม่อาจบำเพ็ญสมณธรรม ฟังกลับมาประพตติ คือฟังประพตติโดยเอื้อเฟื้อ คือฟังดำรงเพศที่ทรามคือความเป็นคนหัดอีก ฉะนั้น ข้าพเจ้าผูกคอตายเสียในราวป่านี้ ดีกว่าคือประเสริฐกว่าด้วยคุณตั้งร้อยตั้งพัน. บทว่า **อถ จิตฺตํ วิมุจฺจิ เม** ความว่า ข้าพเจ้าสวมบ่วงที่ผูกกับกิ่งไม้เข้าที่คอในกาลใด ในกาลนั้นคือในลำดับนั่นเอง จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้น คือได้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งปวงตามลำดับมรรค เพราะสืบต่อด้วยภูฐานคามินีวิปัสสนาและมรรค.

จบอรรถกถาสีหาเถรีคาถา

๔. นันทาเถรีคาถา

[๔๔๒] แนะนันทา เธอจงดูร่างกายอันกระสับ
กระส่ายไม่สะอาด เปื่อยเน่า จงอบรมจิตให้ตั้งมั่น
ด้วยดี มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ด้วยอสุภสัญญา ร่างกายนี้
ฉันใด ร่างกายของเธอนั้นก็ฉันนั้น ร่างกายของเธอ
นั้นฉันใด ร่างกายนี้ก็ฉันนั้น ร่างกายเป็นของเปื่อย
เน่า มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ที่พวกชนพาลผลิตเพลินกัน
ยิ่งนัก เมื่อเธอพิจารณาร่างกายนี้ อย่างนี้ ไม่เกียจคร้าน
ทั้งกลางคืนกลางวัน ต่อนั้นจักแทงตลอดแล้วเห็นได้
ด้วยปัญญาของตน เมื่อข้าพเจ้านั้นเป็นผู้ไม่ประมาท
ค้นคว้าอยู่โดยอุบายอันแยบคาย ได้เห็นกายทั้งภายใน
และภายนอก ตามความเป็นจริง ที่นั่นข้าพเจ้าจึงเบื่อ
หน่ายในกาย และคลายกำหนดในภายใน เป็นผู้ไม่
ประมาท ไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งอะไร ๆ เป็นผู้สงบระงับ
ดับสนิทแล้ว.

จบ นันทาเถรีคาถา

๑. อรรถกถา เป็น สุนทรินันทาเถรีคาถา.

๔. อรรถกถาสุนทรินันทาเถรีคาถา

คาถาว่า อาตุริ อสุจี เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อสุนทรินันทา.

เล่ากันว่า แม้พระเถรีชื่อสุนทรินันทาทองค้ำนี้ก็ยังเกิดในเรือนตระกูลในพระนครหังสวดี เธอรู้ความแล้ว ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่ง ในตำแหน่งเป็นเลิศของภิกษุณีทั้งหลายผู้ได้ฌาน จึงสร้างสมบุญญานุการปรารถนาตำแหน่งนั้น ตั้งสมกุศลท่องเที่ยวในเทวโลกและมนุษย์โลกอยู่หนึ่งแสนกัป ในพุทธรูปปาตกาลนี้ยังเกิดในสาขะราชตระกูล พระญาติทั้งหลายตั้งนามให้เธอว่า นันทา.

กาลต่อมา รู้กันทั่วไปว่า นันทาผู้สวยงามและสาวงามของชนบท ในห้อง ๑๒ สอกที่มีอมิตไม่ต้องใช้ประทีป คุณพระเถรีภักทกาปีลานี สว่างด้วยแสงสว่างของสรีระ เป็นผู้ทรงสงคงามด้วยคุณตั้งร้อยกว่าแสงสว่างเหล่านั้น.

นางสุนทรินันทานั้น เธอพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูแล้ว เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์โดยลำดับ ทรงให้นันทกุมารและราหุลกุมารบวชแล้วเสด็จไป เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชเสด็จปรินิพพานแล้ว เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีและพระพิมพาราหุลมารดาบวชแล้ว เธอคิดว่า พระเชษฐภคินีของเราทรงละความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ บวชเป็นพระพุทธเจ้าผู้อัครบุคคเลในโลก แม้ราหุลกุมารพระโอรสของพระองค์ก็บวชเจ้านันทราชภัตดาของเราก็คือ พระมหาปชาบดีโคตมีพระมารดาก็ดี ราหุลมารดาพระภคินีก็ดี ก็บวชกันหมดแล้ว บัดนี้เราจักทำอะไรในเรือน เราจักบวช เธอไปสำนักภิกษุณี บวชด้วยความรักพวกพระญาติ ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา

ฉะนั้น ถึงบวชแล้วก็ยังเกิดความเมาอาศัยรูป ไม่ไปที่บำรุงพระพุทธเจ้า ด้วยคิดว่าพระศาสดาทรงกำหนดิเตียนรูป ทรงแสดงโทษในรูปโดยอเนกปริยาย เรื่องทั้งหมดเป็นต้นดังที่กล่าวนี้ ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องของพระอภิรูปนั้นทาเถรีที่กล่าวมาแล้ว ส่วนความแปลกกันดังนี้ เมื่อพระเถรีเห็นรูปหญิงที่พระศาสดาทรงเนรมิต ภูษราครอบงำแล้วโดยลำดับ จึงมนสิการเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาจิตได้มุ่งตรงกัมมัญฐาน พระศาสดาทรงเห็นดังนั้น เมื่อทรงแสดงธรรมเป็นสัปปายะแก่เธอได้ตรัสพระคาถา ๓ พระคาถาเหล่านี้ว่า

แนะนำทา เธอจงดูร่างกายอันกระสับกระส่าย

ไม่สะอาด เปื่อยเน่า จงอบรบจิตให้ตั้งมั่นด้วยดี มี
อารมณ์เป็นหนึ่ง ด้วยอสุภสังขยา ร่างกายนี้ฉันใด
ร่างกายของเธอนั้นก็ฉันนั้น ร่างกายของเธอนั้นฉันใด
ร่างกายนี้ก็ฉันนั้น ร่างกายเป็นของเปื่อยเน่า มีกลิ่น
เหม็นฟุ้งไป ที่พวกชนพาลเพลิดเพลिनกันยิ่งนัก เมื่อ
เธอพิจารณาร่างกายนี้ ไม่เกียจคร้านทั้งกลาง
คืนกลางวัน ต่อนั้นจักแทงตลอด แล้วเห็นได้ด้วย
ปัญญาของตน.

พระเถรีนั้น ส่งญาณไปตามแนวพระธรรมเทศนา ดำรงอยู่ในโศคา-
ปัตติผล พระศาสดาเมื่อตรัสบอกกัมมัญฐานเพื่อประโยชน์แก่มรรคเบื้องบน
แก่พระเถรีนั้น เพื่อทรงแสดงว่า แนะนำทา ในสรีระนี้ไม่มีสาระแม้มีประ-
มาณน้อยเลย กายนี้มีเนื้อและเลือดฉาบทาไว้ เป็นที่อยู่ของชราเป็นต้น เป็น
เพียงกองกระดูกเท่านั้น ดังนี้ จึงตรัสพระคาถานี้ในธรรมบทว่า

รูปนี้อันธรรมาศาร้างขึ้นให้เป็นนคร แห่งกระดุก
มีเนื้อและเลือดฉาบทาไว้ เป็นที่ตั้งแห่งชรา มัจจุ
มานะ และมกษะ.

เวลาจบเทศนา พระเถรีนั้นได้บรรลุพระอรหัต เพราะเหตุนี้ ท่าน
จึงกล่าวไว้ในอุปทานว่า

ในกัปที่หนึ่งแสนแต่ภัทรกัปนี้ พระพิชิตมารพระ
นามว่าปทุมุตตระ ผู้ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง เป็นนายก
ของโลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์เป็นพระพุทธรเจ้า
ผู้ฉลาดในเทศนาวิธี ตรัสสอนเหล่าสัตว์ให้รู้แจ้ง ทรง
ช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามได้ ได้ทรงให้หมู่ชนข้ามพ้นไป
เป็นอันมาก ทรงพระกรุณาอันเคราะห์แสวงหาประ-
โยชน์แก่สรรพสัตว์ ทรงตั้งพวกเดียรถีย์ที่มาเฝ้าทั้ง
หมดไว้ในเบญจศีล พระศาสนาของพระองค์ไม่อาภูล
ว่างจากพวกเดียรถีย์ งดงามไปด้วยพระอรหันต์ทั้ง
หลายที่มีความชำนาญ เป็นผู้คงที่ พระองค์ทรงเป็น
พระมหามุนีมีพระวรกายสูง ๘ ศอก มีพระรัศมีงาม
ดังทองคำที่มีค่า มีพระลักษณะอันประเสริฐ ๓๒
ประการ มีพระชนมายุแสนปี พระองค์ดำรงอยู่โดย
กาลเท่านั้นได้ทรงช่วยให้หมู่ชนข้ามพ้นไปเป็นอันมาก
ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐีในพระนคร
หังสวดี มีความรุ่งเรืองด้วยรัตนะต่างๆ เพียบพร้อม
ไปด้วยความสุขเป็นอันมาก ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระมหา-

วีระเจ้าพระองค์นั้น ได้ฟังพระธรรมอย่างจับใจยิ่ง ซึ่ง
เป็นอมตะ ครั้งนั้นข้าพเจ้าเลื่อมใสได้นิมนต์พระพุทธ-
เจ้าผู้เป็นนายกของโลกพร้อมด้วยพระสงฆ์แล้ว ถวาย
มหาทานแด่พระองค์ด้วยมือของตน ข้าพเจ้าได้ขอบ
เสียดวงโลกให้พระวีระเจ้าผู้เป็นนายกของโลกพร้อมด้วย
พระสงฆ์ प्रารธนาตำแหน่งอันเป็นเลิศของเหล่า
ภิกษุณีที่ได้มานั้น ครั้งนั้น พระสุตเจ้าผู้ฝึกนรชนที่ยัง
ไม่ได้ฝึก ทรงเป็นสวระของโลกลตาม เป็นผู้ใหญ่ทรง
นรชนไว้ให้ดี ทรงพยากรณ์ว่า เธอจักได้ตำแหน่งที่
ปรารถนาดีแล้วนั้น แต่กลับไปหนึ่งแสนกับพระ-
ศาสดาพระนามว่าโคตมะ มีพระสมภพในวงศ์พระ
เจ้าอโศกการาชจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เธอจักได้เป็น
ทายาทในธรรมของพระองค์จักเป็นโอรสอันธรรมเนร-
मित จักเป็นสาวิกาของพระศาสดา มีนามว่านันทาครั้ง
นั้นข้าพเจ้าได้ฟังพระพุทธพจน์นั้นแล้ว มีความยินดี มี
จิตประกอบด้วยเมตตา บำรุงพระพิชิตมารผู้เป็นนายก
พิเศษ ด้วยปัจจัยทั้งหลายตลอดชีวิต ด้วยกุศลกรรม
ที่ทำไว้ดีนั้น และด้วยเจตนาอันแน่วแน่ ข้าพเจ้าละ
ร่างกายมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จุตจาก
ชั้นดาวดึงส์นั้นแล้วได้ไปชั้นยามาจากชั้นยามาไปชั้น
ดุสิต จากชั้นดุสิตไปชั้นนิมมานรดี จากชั้นนิมมานรดี
ไปชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ด้วยอำนาจบุญกรรมนั้น

ข้าพเจ้าเกิดในภพใด ๆ ก็ได้ครองตำแหน่งมเหสีของ
พระเจ้าจักรพรรดิ และของพระเจ้าเอกราช เสวยสมบัติ
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้มีความสุขในที่ทุก
สถาน ท่องเที่ยวไปในกับมิใช่น้อย ในภพหลังที่มา
ถึงบัดนี้ ข้าพเจ้าเป็นราชธิดาของพระเจ้าสุทโธทนะใน
กรุงกบิลพัสดุ์ มีรูปสมบัติที่ประชาชนพากันสรรเสริญ
ราชตระกูลนั้นเห็นข้าพเจ้ามีรูปร่างงดงามดั่งดวงอาทิตย์จึงพา
กันชื่นชม เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงมีนามว่า นันทา
เป็นผู้มีลักษณะงามบวร ในกรุงกบิลพัสดุ์ซึ่งเป็นนคร
ที่รื่นรมย์นั้น นอกจากพระนางยโสธรา ปรากฏว่า
ข้าพเจ้างามกว่ายุวนารีทั้งปวง พระเชษฐภคินีเป็นพระ
พุทธเจ้าผู้เลิศในไตรโลก พระภคินีองค์รองก็เป็น
พระอรหันต์เหมือนกัน ข้าพเจ้าเป็นภคินีอยู่คนเดียว
พระมารดาทรงตักเตือนว่า แน่ะลูกรักลูกเกิดในศากย-
ตระกูล เป็นพระกนิษฐภคินีของพระพุทธเจ้า เมื่อเว้น
จากนั้นทกumar เสียแล้ว ลูกจักได้ประโยชน์อะไรใน
เรือนเล่า รูปถึงมีความเป็นหนุ่มสาวก็มีความแก่เป็น
อวสาน รู้กันว่าไม่สะอาด เมื่อยังไม่มียโรค ก็มีโรค
ในที่สุด ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด รูปของลูกนี้ แม้
จะงามจับใจน่าใคร่ดั่งดวงจันทร์ เมื่อตกแต่งด้วยเครื่อง
ประดับก็ยังมีสิริงามเปล่งปลั่ง เป็นที่กำหนดหมาย
เป็นที่ยินดีแห่งนัยน์ตาทั้งหลาย คล้ายทรัพย์ที่เป็นสาระ

ของโลกที่บูชากัน เป็นรูปที่ให้เกิดความสรรเสริญ
เพราะบุญทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญไว้ เป็นที่ชื่นชมแห่ง
วงศ์โอรสกากราช โดยกาลไม่นานนัก ชราภักข์มาย้าย
ลูกจระเข้และรูปที่บัณฑิตตำหนิ ประพฤติพรหม-
จรรย์เถิด ข้าพเจ้ายังหลงใหลในความเป็นสาวแห่งรูป
ได้ฟังพระดำรัสของพระมารดาแล้ว ก็บวชเป็นบรรพ
ชิตด้วยร่างกาย แต่มิได้บวชด้วยใจ ข้าพเจ้าระลึกถึง
ตัวเอง จึงพากเพียรเล่าเรียนจนเป็นอันมาก พระ
มารดาก็ตรัสเตือนให้ประพฤติธรรม แต่ข้าพเจ้ามิได้
ขวนขวายในเรื่องนั้น ลำดับนั้นพระพิชิตมารผู้ทรง
พระมหากรุณา ทอดพระเนตรเห็นข้าพเจ้าซึ่งมีผิวหน้า
ดั่งดอกบัว ทรงเนรมิตหญิงงามนำทัศนางามรุ่งเรือง
มีรูปร่างกว่าข้าพเจ้าเสียอีกให้ข้าพเจ้าเห็น ด้วยอาณู-
ภาพของพระองค์เพื่อให้ข้าพเจ้าเบื่อหน่ายในรูป ข้าพ-
เจ้าเป็นคนสวย เห็นหญิงนั้นซึ่งมีร่างกายสวยยิ่งกว่า
จึงคิดว่า เราเห็นหญิงมนุษย์ดังนี้ มีผลดี และเป็น
ลาภนัยน์ตาของเรา เชิญเถิดแม่คนงาม แม่จงบอกสิ่ง
ที่ต้องประสงค์แก่ฉัน แม่จงบอกตระกูลชื่อและโคตร
ของแม่ ซึ่งเป็นที่รักของแม่แก่ฉันเถิด เวลานี้ไม่ใช่
เวลาแห่งปัญหาณะคนสวย แม่จงให้ฉันอยู่บนตักอวย-
วะทั้งหลายของฉันจะทับอยู่ จงให้ฉันหลับสักครู่เถิด
ต่อแต่นั้นแม่คนสวย ฟังนอนเอาศีรษะไว้บนตักของ

ฉัน ของแข็งที่หายามากตกลงที่หน้าผากของเธอบวม
ปูดขึ้นทันทีแล้วแตก มีสิ่งโสโครกหนองและเลือด
ไหลออก หน้าแตกมีกลิ่นเหม็นเน่าอย่างซากศพ ทัวตัว
ขึ้นพอง มีสีเขียว เธอมีอวัยวะทั้งปวงสิ้นทั้ง หายใจถี่
สวຍทุกข์ของตน คร่ำครวญอยู่อย่างน่าสงสาร เพราะ
เธอประสบทุกข์ ข้าพเจ้าจึงมีทุกข์ ต้องทุกข์เวทนา
จมลงในมหาทุกข์ ขอเธอจงเป็นที่พึ่งเป็นเพื่อนของฉัน
หน้าที่งามของเธอหายไปไหน จมูกที่โด่งงามของเธอ
หายไปไหน ริมฝีปากที่งามเหมือนสีลูกมะพลับสุกของ
เธอหายไปไหน วงหน้าที่งามดังดวงจันทร์และลำคอที่
คล้ายแท่งทองคำของเธอหายไปไหน ใบหูของเธอที่
เป็นดังพวงดอกไม้ ก็มีสีหมดสวຍเสียแล้ว ฉันทั้งคู่
ของเธอที่เหมือน ดอกบัวตูม เพียงดังหมอน้ำมนต์
พราหมณ์ แตกแล้วมีกลิ่นเหม็นเหมือนศพเน่า เธอมี
สะเอวกลม มีตะโพกผาย บัดนี้เต็มไปด้วยสิ่งชั่ว
ทราม โอ รูปไม่เที่ยง อวัยวะที่เนื่องในสรีระทั้ง
หมดมีกลิ่นเหม็นเน่า น่ากลัว น่าเกลียด เหมือน
ซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นที่ยินดีของพวกพาลชน
ครั้งนั้นพระภาคของข้าพเจ้า ผู้ประกอบด้วยพระมหา
กรุณาทรงเป็นนายกของโลก ทอดพระเนตรเห็นข้าพ
เจ้ามีจิตสลด ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า เนะนนทา
เธอจงดูรูปที่กระสับกระส่าย เปื่อยเน่าดังซากศพ จง

อบรมจิตให้ตั้งมั่นด้วยดี มีอารมณ์เดียว ด้วยอุทฺธสัจ-
ญา รูปนี้เป็นฉันใด รูปเชอก็เป็นฉันนั้น รูปเชอเป็น
ฉันใด รูปนี้ก็เป็ฉันนั้น รูปนี้มีกลิ่นเนาฟุ้งไป พวก
คนพาลยินดียิ่งนัก พวกบัณฑิตผู้ไม่เกียจคร้าน ย่อม
พิจารณาเห็นรูปนั้นเป็นอย่างนั้น ทั้งกลางคืนกลางวัน
เหตุนี้ของจงเปือหน่าย พิจารณาจตุรูปนั้นด้วยปัญญา
ของตน ลำดับนั้น ข้าพเจ้าได้ฟังคาถาเป็นสุภายิตแล้ว
มีความสลดใจ ตั้งอยู่ในธรรมนั้น แลได้บรรลุพระอร-
หัตแล้ว ในกาลนั้นข้าพเจ้านั่งอยู่ในที่ไหน ๆ ก็มีมาน
เป็นเบื้องหน้า พระพิชิตมารทรงพอพระทัยในคุณสมบัติ
นั้น ได้ทรงตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ
ข้าพเจ้าเผากิเลสแล้ว ถอนภพทั้งหลายได้หมดแล้ว
ตัดเครื่องผูกพันเหมือนช้างพังตัดเชือกเป็นผู้ไม่มีอาส-
วะอยู่ การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐของข้าพเจ้า
เป็นการมาดีแล้วหนอ ข้าพเจ้าบรรลุวิชา ๓ แล้ว ได้
ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คุณพิเศษเหล่านี้
คือ ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ข้าพเจ้า
ทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธ-
เจ้าแล้ว.

ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว พระเถรีพิจารณาการปฏิบัติของตน ได้
กล่าวคาถา ๒ คาถาเหล่านี้ พร้อมด้วยคาถา ๓ คาถาที่พระศาสดาทรงแสดงว่า
อาตุร อสุจี ปุติ เป็นต้น เป็นอุทานว่า

เมื่อข้าพเจ้านั้น เป็นผู้ไม่ประมาท คั่นคว่าอยู่โดย

อุบายอันแยบคาย ได้เห็นกายนี้ทั้งภายในและภายนอก

ตามความเป็นจริง ที่นั่น ข้าพเจ้าจึงเบื่อหน่ายในกาย

และคลายกำหนดในภายใน เป็นผู้ไม่ประมาท ไม่

เกาะเกี่ยวในสิ่งอะไร ๆ เป็นผู้สงบระงับดับสนิทแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอวเมตฺ อเวกฺขนฺตุติ รตฺตนิทฺทวมตฺ-

ทิตา ตโต สกาย ปญฺญา อภินิพฺพิชฺฌ ทกฺขิสฺส ความว่า พวกบัณฑิต

เป็นผู้ไม่เกียจคร้านทั้งกลางคืนและกลางวัน คือตลอดกาลทั้งปวง พิจารณา

คั่นคว่ากายนั้นคือมีสภาพกระสับกระส่ายเป็นต้น เป็นอย่างนั้น คือโดยประการ

ที่กล่าวแล้วว่า รูปนี้เป็นฉันใด รูปเธอก็เป็นฉันนั้นเป็นต้น ด้วยญาณจักขุ

ซึ่งเป็นส่วนเบื้องต้น มีความศุภใจเป็นปุเรจาริกว่า เราส่งสุดตามญาณซึ่งมี

เสียงผู้อื่นเป็นเหตุ เบื่อหน่ายเพราะทำการแยกขณะความเป็นก่อน ตามความ

เป็นจริง เพราะเหตุนั้น คือเพราะนิมิตนั้นเกิดในตน จักดู คือ จักเห็นด้วย

ภาวนามยปัญญาของตน ได้อย่างไรหนอ.

เพราะเหตุนั้น พระเถรีจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตสฺสา เม อปฺป-

มตฺตตาย ดังนี้ คำนั้นมีเนื้อความว่า เมื่อข้าพเจ้านั้นเป็นผู้ไม่ประมาท

เพราะไม่อยู่ปราศจากสติ คั่นคว่าอยู่โดยอุบายอันแยบคาย คือด้วยปัญญาที่

เห็นแจ้งถึงอนิจจลักษณะเป็นต้น เห็นกายนี้ กล่าวคือขันธปัญจก ทั้งภายใน

และภายนอก โดยแบ่งเป็นสันดานของตนและสันดานของผู้อื่น ตามความ

เป็นจริง.

ที่นั่น คือหลังจากที่เห็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าเบื่อหน่ายในกาย คือเบื่อ

หน่ายแล้วในอรรถภาพ เพราะประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญา ข้าพเจ้าคลาย

กำหนด คือถึงความคลายกำหนดในสันดานในภายในโดยพิเศษทีเดียว ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่ประมาท เพราะบรรลुที่สุดแห่งการปฏิบัติอุปมาธรรมตามที่เป็นจริง เป็นผู้ไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งอะไร ๆ เพราะถอนสังโยชน์ขึ้นได้หมดแล้ว เป็นผู้สงบระงับและดับสนิทแล้วแล.

จบ อรรถกถาสุนทรินันทาเถรีคาถา

๕. นันทุตตราเถรีคาถา

[๔๔๓] ข้าพเจ้าไหว้ไฟ พระจันทร์ พระอาทิตย์

และเทวดา ไปสู่ทำน้ำแล้วลงดำน้ำ ข้าพเจ้าสมาทาน
วัตรเป็นอันมาก โคนศีรษะเสียครั้งหนึ่ง นอนบน
แผ่นดิน ไม่บริโภคภัตตอาหารในราตรี แต่ยังยินดีการ
ตกแต่งและการประดับ บำรุงกายนี้ด้วยการอาบน้ำ
และขัดสี ถูกกามราคะครอบงำแล้ว ต่อมา ข้าพเจ้า
ได้ศรัทธาในพระศาสนา บวชเป็นบรรพชิต เห็นกาย
ตามความเป็นจริง จึงถอนกามราคะได้ ตัดภพความ
อยากและความปรารถนาได้ทั้งหมด ไม่เกาะเกี่ยวด้วย
กิเลสเครื่องประกอบทุกอย่าง บรรลुความสงบใจแล้ว.

จบ นันทุตตราเถรีคาถา

๕. อรรถกถานันทุตตราเถรีคาถา

คาถาว่า **อคฺคิ จนฺทญจ** เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อนันทุตตรา.

แม้พระเถรีชื่อนันทุตตราองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สิ่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกัมมาศรัทธมมณีคมแคว้นกุรุเรียนวิชาพื้นฐานและศิลปศาสตร์บางอย่าง เข้าบวชเป็นนิครนถ์ ขวนขวายในการกล่าวโต้ตอบ ถือกิ่งหว้าเที่ยวไปในพื้นชมพูทวีป เหมือนพระภัททา-กุณฑลเกสาเถรี เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานเถระ ถามปัญหา ถึงความปราศัย ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระ บวชในพระศาสนา บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย พิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถา ๕ คาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าไหวไฟ พระจันทร์ พระอาทิตย์และ
เทวดา ไปสู่ท่าน้ำแล้วลงดำน้ำ ข้าพเจ้าสมาทานวัตร
เป็นอันมาก โคนศีรษะเสียครึ่งหนึ่ง นอนบนแผ่นดิน
ไม่บริโภคภัตตาหารในราตรี แต่ยังยินดีการตกแต่ง
และการประดับ บำรุงกายนี้ด้วยการอาบน้ำและขัดสี
ถูกลมรณะครอบงำแล้ว ต่อมา ข้าพเจ้าได้ศรัทธา
ในพระศาสนา บวชเป็นบรรพชิต เห็นกายตามความ
เป็นจริง จึงถอนลมรณะได้ ตัดภพความอยากและ

ความปรารถนาได้ทั้งหมด ไม่เกาะเกี่ยวด้วยกิเลส

เครื่องประกอบทุกอย่าง บรรลุความสงบใจแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น. บทว่า **อคฺคิ จนฺทญจ สุริยญจ เทวตา**
จ นมสฺสึหิ ความว่า ข้าพเจ้าเมื่อแสวงหาทางบริสุทธิ์ ได้ไหว้คือได้ทำ
การนอบน้อมไฟ โดยประคองเครื่องบูชา เพื่อให้เทวดาทั้งหลายมีพระอินทร์
เป็นต้นโปรดปราน ด้วยคิดว่า เทวดาทั้งหลายมีไฟเป็นประมุข ไหว้พระจันทร์
ในวันขึ้น ๒ ค่ำ ทุก ๆ เดือน ไหว้พระอาทิตย์เข้าเย็นทุก ๆ วัน ไหว้แม่
พวกเทวดาภายนอกอื่น ๆ มีพวกหิรัญญคัพพะเป็นต้น. บทว่า **นทีตฺตฺถานิ**
คนฺตุวาน อุกกั โอรุหามิหิ ความว่า ข้าพเจ้าเข้าไปยังท่าเป็นที่บูชาของ
แม่น้ำคงคาเป็นต้น ซึ่งประดิษฐานไว้อย่างดี ลงน้ำคือค้ำลงในน้ำ ชำระ
ร่างกายเข้าเย็น.

บทว่า **พหฺวตฺตสมาทานา** ได้แก่ สมาทานวัตรมีอย่างต่าง ๆ ๕
ประการ มีเผาผลาญกิเลสด้วยตบะเป็นต้น ที่ที่ณะเป็น พหู ก็เพื่อสะดวกใน
การแต่งฉันท์. บทว่า **อฑฺฒั สีสฺสฺส อิลิขิ** ความว่า ข้าพเจ้าโกนศรัษะ.
ของข้าพเจ้าเสียครั้งหนึ่ง. อาจารย์บางท่านกล่าวเนื้อความของบทว่า **อฑฺฒั**
สีสฺสฺส อิลิขิ ว่า เอาปอยผมครั้งหนึ่งผูกเป็นชฎา อีกครั้งหนึ่งปล่อยสยาย.
บทว่า **จฺมย เสยฺยั กปฺเปมิ** ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้นอนบนแผ่นดิน
ย่อมนอนบนพื้นดินซึ่งมีประโยชน์ไม่มีระหว่าง. บทว่า **รตฺตี ภตฺตํ น**
ภฺยชิหิ ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้งดอาหารในเวลากลางคืน ย่อมไม่บริโภค
โภชนาหารในราตรี.

บทว่า **วิภูสาบณฺทนฺรตา** ความว่า ข้าพเจ้าลำบากกายเพราะ
อตฺตกิลมถามุโยคมาเป็นเวลานาน คิดว่า เพราะร่างกายลำบากอย่างนี้ ความ

บริสุทธฺ์แห่งปัญญาข้อมมิไม่ได้ แต่ถ้ำร่างกายเอิบอ้อมเป็นที่ยินดีแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ความบริสุทธฺ์พึงมิได้ เมื่อจะอนุเคราะห์กายนี้จึงยินดีในการตกแต่งและการประดับ ถิ่นยินดียิ่งในการตกแต่งด้วยเครื่องตกแต่งคือผ้า และในการประดับด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น. บทว่า **นุหาปฺนุจฺฉาทเนหิ จ** ได้แก่ ด้วยให้คนอื่น ๆ นวดพื้นเป็นต้นแล้วให้อาบน้ำและขัดสี. บทว่า **อุปกาสิ อิมํ กายํ** ความว่า อนุเคราะห์กายของเรา นี้ คือให้อ้อมหน้า. บทว่า **กามราเคน อภฺภูตฺตา** ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงเจริญ ถูกกามราคะที่กลุ่มมรรคเพราะเหตุไม่มีโยนิโสมนสิการครอบงำแล้ว คือเบียดเบียนเนื่อง ๆ.

บทว่า **ตโต สทฺธํ ลภิตฺวาน** ความว่า ทำลายพรตที่สมათานอย่างนี้แล้ว มีร่างกายแข็งแรงเจริญ เป็นผู้ชวนชวายในการกล่าวโต้ตอบเที่ยวไปในที่นั้น ๆ หลังจากนั้น คือเวลาต่อมา ได้รับโอวาทและอนุสาสน์ในสำนักของพระมหาโมคคัลลานเถระ ได้ศรัทธา. บทว่า **ทิสฺวา กายํ ยถาภูตํ** ความว่า ข้าพเจ้าเห็นกายของข้าพเจ้านี้ตามความเป็นจริง ด้วยมรรคปัญญาพร้อมด้วยวิปัสสนา ถอนกามราคะได้ทั้งหมดด้วยอนาคามีมรรค. บทว่า **สพฺุเพภฺวา สมฺุจฺฉินฺหฺนา อิจฺฉา จ ปตฺถนาปิ จ** ประกอบความว่า ต่อจากนั้นภพทั้งหลาย ทั้งที่เป็นความอยาก กล่าวคือตัณหาในภพปัจจุบัน ทั้งที่เป็นความปรารถนา กล่าวคือตัณหาในภพต่อไป ข้าพเจ้าตัดได้หมดแล้วด้วยมรรคอันเลิศ. บทว่า **สนฺุติ ปาปฺุณิ เจตฺโส** ความว่า ถึง คือบรรลุลุความสงบ คือพระอรหัตผล อย่างแน่นอน.

จบ อรรถกถานันทุตตราเถรีคาถา

๖. มิตตกาถีเถรีคาถา

[๔๔๔] ข้าพเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ด้วยศรัทธา แต่เป็นผู้ขวนขวายในลาภสักการะ เทียวไปด้วยเหตุนั้น ๆ ข้าพเจ้าละประโยชน์อันเยี่ยมแล้ว ถือเอาประโยชน์อันเลว อยู่ในอำนาจของกิเลส ไม่รู้ประโยชน์ของความเป็นสมณะ เมื่อข้าพเจ้านั่งในที่ อยู่ ได้เกิดความสังเวชว่า เราเดินทางผิดเสียแล้ว ตกอยู่ในอำนาจของตัณหา ชีวิตของเราน้อย ถูกขราและพยาธิย่ำยี กายนี้ย่อมทำลายไปก่อน ไม่ใช่เวลาที่เราจะประมาท เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของชั้นทั้งหลาย จึงได้มีจิตหลุดพ้นแล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

จบ มิตตกาถีเถรีคาถา

อรรถกถามิตตกาถีเถรีคาถา

คาถาว่า สทฺธาย ปพฺพชิตฺวาน เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อมิตตกาถี.

แม้พระเถรีชื่อมิตตกาถีองค์นี้ ก็ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ สัมภุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้น ๆ ใน

๑. อรรถกถาว่า มิตตกาถีเถรีคาถา.

พุทธรูปปางกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกัมมาศัมมมนิคมแคว้นกुरु รู้
ความแล้ว ได้ศรัทธาเพราะมหาสติปัญญาเทศนา บวชในหมู่ภิกษุณี มีความ
ต้องการลาภสักการะ บำเพ็ญสมณธรรมเที่ยวไปในที่นั้น ๆ ๗ ปี เวลาต่อมา
มีโยนิโสมนสิการเกิดขึ้น เกิดความสังเวช เริ่มเจริญวิปัสสนา ไม่นานนักก็
บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย พิจารณาการปฏิบัติของตนแล้ว
ได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วย
ศรัทธา แต่เป็นผู้ขวนขวายในลาภสักการะ เทียวไป
ด้วยเหตุนั้น ๆ ข้าพเจ้าละประโยชน์อันเยี่ยมแล้วถือ
เอาประโยชน์อันเลว ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส ไม่รู้
ประโยชน์ของความเป็นสมณะ เมื่อข้าพเจ้านั่งในที่อยู่
ได้เกิดความสังเวชว่า เราเดินทางผิดเสียแล้ว ตกอยู่
ในอำนาจของตัณหา ชีวิตของเราน้อย ถูกขราและ
พยาธิย่ำยี กายนี้ยอมทำลายไปก่อน ไม่ใช่เวลาที่เรา
จะประมาท เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาเห็นตามความเป็น
จริงถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของขั้นทั้ง
หลาย จึงได้มีจิตหลุดพ้นแล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำ
สอนของพระพุทธเจ้าแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิจรีหิ เตน เตน ลาภสกุการอุส-
สุกา ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ขวนขวาย คือประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้ว
ในลาภและสักการะ เทียวไปด้วยเหตุนี้ ๆ คือด้วยเหตุที่เกิดลามมีกล่าว
พาหุสังขธรรมเป็นต้น.

บทว่า **ริณฺจิตฺวา** **ปรมฺ** **อตุลฺ** ความว่า ละ คือสละประโยชน์สูง
สุด มีฉันทวิปัสสนามรรคและผลเป็นต้น. บทว่า **หีนมตุลฺ** **อเสวิหฺ** ความ
ว่า ข้าพเจ้าได้ถือเอาประโยชน์อันเลว คือลามก เพราะเป็นอามิสกล่าวคือ
ปัจจัยสี่ ด้วยการแสวงหาโดยไม่แยบคาย. บทว่า **กิลฺลฺสฺ** **นํ** **วถฺ** **คณฺตฺวา**
ความว่า ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสทั้งหลาย มีมานะความถือตัว มหะความมัว
เมา และตัณหาความอยากเป็นต้น. บทว่า **สามญฺญตุลฺ** **นिरฺชฺชิตฺ** ความว่า
ข้าพเจ้าไม่รู้ คือไม่ทราบหน้าที่ของสมณะ.

บทว่า **นิสินฺุณาย** **วิหารเก** ความว่า เมื่อข้าพเจ้านั่งอยู่ในห้องซึ่ง
เป็นที่อยู่ ได้เกิดความสังเวช หากจะถามว่า เกิดความสังเวชอย่างไร
ตอบว่า เกิดความสังเวชว่า เราเดินทางผิดเสียแล้ว. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
อุมฺมคฺคปฏิปนฺนามฺหิ ความว่า พระศาสนานี้ก็เพื่อปรินิพพานโดยไม่ถือ
มั่นเท่านั้น เราบวชในพระศาสนานั้นแล้วไม่ม่นสิการกัมมัญฐาน เป็นผู้ปฏิบัติ
ผิดทางของพระศาสนานั้น บทว่า **ตณฺุหาย** **วสฺมาคฺตา** ความว่า ตกอยู่ใน
อำนาจของความอยากที่เกิดแต่ปัจจัย.

บทว่า **อปฺปกฺ** **ชีวิตฺ** **มยฺหฺ** ความว่า ชีวิตของเราน้อย คือนิด
หน่อยคือเร็ว เพราะไม่มีกำหนดเวลาและมีอันตรายมาก. บทว่า **ชฺรา** **พฺยาธิ**
จ **มทุทฺติ** ความว่า ชราและพยาธิย่อมย่ำยี คือบดขยี้กายนั้น เหมือนภูเข
กลิ้งบดขยี้ไปโดยรอบ. ปาฐะว่า **มทุทฺเร** ก็มี. บทว่า **ปุรฺายํ** **ภิชฺชติ**
กาโย ความว่า กายนี้ย่อมทำลายไปข้างหน้า ประกอบความว่า เพราะกาย
นั้นมีการแตกทำลายโดยส่วนเดียว ฉะนั้นจึงไม่ใช่กาลที่เราจะประมาท กาลนี้
เว้นขณะทั้งแปด เป็นขณะที่เก้่า ซึ่งไม่ควรที่จะประมาท พระเถรีนั้นมีความ
สังเวชดังนี้.

บทว่า ยถาภูตมเวกฺขนฺตี ความว่า เกิดความสังเวชอย่างนี้แล้ว
เริ่มเจริญวิปัสสนา พิจารณาตามความเป็นจริง ด้วยมนสิการถึงอนิจจลักษณะ
เป็นต้น เพื่อจะหลีกเลี่ยงคำถามว่า พิจารณาอะไร พระเถรีจึงกล่าวว่า พิจารณา
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธทั้งหลาย ข้าพเจ้าพิจารณาความเกิด
และความดับแห่งอุปาทานขันธห้า ซึ่งมีประเภทครบห้าสิบ โดยนัยเป็นต้นว่า
เพราะอวิชชาเกิด รูปจึงเกิด ดังนี้ ด้วยอุทฺทยานุปัสสนาญาณ ขวนขวาย
เจริญวิปัสสนา ได้มีจิตหลุดพ้นจากกิเลสและภพทั้งหลายโดยประการทั้งปวง
ตามลำดับมรรค ก็ได้เป็นผู้ออกจากภพทั้งสาม ด้วยความเพียรทั้งกาย
และใจ และด้วยมรรคด้วยประการฉะนี้. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วแล.

จบ อรรถกถามิตตাকাฬิเถรีคาถา

๓. สกฺลาเถรีคาถา

[๔๔๕] เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในเรือน ฟังธรรมของภิกษุ
แล้วได้เห็นพระนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมปราศจากฐติ
เป็นเครื่องถึงความสุข ไม่จืด ข้าพเจ้าจึงละบุตรธิดา
ทรัพย์และข้าวเปลือก โคนผมบวชเป็นบรรพชิต
ข้าพเจ้าเป็นสิกขมานาอยู่ เจริญมรรคเบื้องบน จึงละ
ราคะ โทสะ และอาสวะทั้งหลายที่ตั้งอยู่ร่วมกับราคะ
โทสะนั้นได้ ข้าพเจ้าอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว ระลึก
ชาติก่อนได้ ชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ หมดมลทิน
อบรมแล้วอย่างดี ข้าพเจ้าเห็นสังขารทั้งหลายเป็น
อนัตตา เป็นของเกิดแต่เหตุ มีอันทรุดโทรมไปเป็น
สภาพ แล้วละอาสวะทั้งปวง เป็นผู้มีความเย็น ดับ
สนิทแล้ว.

จบ สกฺลาเถรีคาถา

๑. สิกขมานา หญิงผู้กำลังศึกษา, สามเณรีผู้มีอายุถึง ๑๘ ปีแล้ว อีก ๒ ปีจะครบบวชเป็นภิกษุณี
ภิกษุณีสงฆ์สวดให้ศึกษาสมมติ คือตกลงให้สมาทานสิกขาบท ๖ ประการ ตั้งแต่ปาณาติปาตา
เวรมณี จนถึง วิกาลโภชนา เวรมณี ให้รักษาอย่างเคร่งครัดไม่ขาดเลย ตลอดเวลา ๓ ปีเต็ม
(ถ้าล่วงข้อใดข้อหนึ่ง ต้องสมาทานตั้งต้นไปใหม่อีก ๒ ปี) ครบ ๒ ปี ภิกษุณีสงฆ์จึงทำพิธี
อุปสมบทให้ ขณะที่สมาทานสิกขาบท ๖ ประการอย่างเคร่งครัดนี้เรียกว่า นางสิกขมานา.

๗. อรรถกถาสกฺลาเถรีคาถา

คาถาว่า อคารสุมี วสนุตีหิ เป็นต้น เป็นคาถาของพระเถรีชื่อ
สกฺลา.

ได้ยินว่า พระเถรีชื่อสกฺลาองค์นี้เกิดเป็นราชธิดาของพระเจ้าอนันต-
ราช ในพระนครหังสวดี ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามปทุมุตตระ
เป็นภคินีต่างพระมารดาของพระศาสดา มีนามว่า นันทา เธอรู้ความแล้ว วัน
หนึ่งฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่ง
ในตำแหน่งเป็นเลิศของภิกษุณีผู้มีตาทิพย์ เกิดอุตสาหะกระทำกรรมคือการกระ
ทำที่ยิ่ง ได้กระทำปณิธานปรารถนาตำแหน่งนั้นแม้อเอง เธอกระทำกุศลกรรม
โอฬารมาก ตลอดชีวิตในอภัพนั้นเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ
อยู่ในสุคติภูมิทั้งหลายนั้นแล ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามกัสสปะ
เกิดในตระกูลพราหมณ์ บวชเป็นปริพาชก ถี้อลัทธิตีวไปผู้เดียวเที่ยวไปอยู่
วันหนึ่งเที่ยววิกขาน้ำมัน ได้น้ำมันแล้ว เอาน้ำมันนั้นทำการบูชาด้วยประทีป
ตลอดคืนยังรุ่งที่เจดีย์ของพระศาสดา เธอจุดจากอภัพนั้นแล้วเกิดในสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ เป็นผู้มีทิพยจักขุบริสุทธิตี ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกเท่านั้นตลอด
พุทธันดรหนึ่ง ในพุทธรูปปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ กรุงสาวัตถี มีนาม
ว่า สกฺลา. นางสกฺลานั้นรู้ความแล้ว ได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกาในคราวพระศาสดา
ทรงรับพระวิหารเชตวัน เวลาต่อมาได้ฟังธรรมในสำนักของพระเถระจีณาสพ
องค์หนึ่ง เกิดสังเวช บวชแล้วเริ่มเจริญวิปัสสนา เพียรพยายามอยู่ไม่นานนักก็
ได้บรรลुพระอรหัต เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๖๔ สกฺลาเถรีอปทาน.

ในกัปที่หนึ่งแสนแต่ภัทรกัปนี้ พระพิชิตมาร
พระนามปทุมุตตระ ผู้ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง ทรงเป็น
นายกของโลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์เป็นบุรุษ
อาชาไนย ประเสริฐกว่าบัณฑิตทั้งหลาย ทรงปฏิบัติ
เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่อประโยชน์ แก่สัตว์
ทั้งปวง ในโลกกับทั้งเทวโลก พระองค์ทรงยศอันเลิศ
มีพระสิริ ทรงมีเกียรติคุณฟุ้งเฟื่อง บูชากันทั่วโลก
มีพระคุณปรากฏไปทุกทิศ พระองค์ทรงข้ามพ้นความ
สงสัย ทรงล่วงเลยความเคลือบแคลง มีความดำริใน
พระหทัยสมบูรณ์ ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุด
ทรงทำบรรดาที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงเป็นนระที่สูง
สุด ตรัสบอกบรรดาที่ยังไม่มีใครบอก ทรงยังธรรม
ที่ยังไม่เกิดให้เกิด พระองค์ทรงเป็นนระผู้่องอาจ
ทรงรู้แจ้งมรรคา ตรัสบอกมรรคา เป็นพระ-
พระศาสดาผู้ฉลาดในมรรคา ทรงเป็นผู้ฝึกที่ประเสริฐ
สุดกว่านายสารถีทั้งหลาย ทรงเป็นนาถะประกอบด้วย
พระมหากรุณา เป็นนายกของโลก ทรงแสดงธรรม
ถอนเหล่าสัตว์ ผู้จมอยู่ในเปือกตมคือกาม ครั้งนั้น
ข้าพเจ้าเกิดเป็นเจ้าหญิงนันทนา ในพระนครหังสวดี
มีรูปสวย รวยทรัพย์ เป็นที่พึงใจ มีสิริ เป็นราชธิดา
ของพระราชาผู้ใหญ่พระนามว่า อานันทะ เป็นผู้ด-
งามอย่างยิ่ง เป็นพระภคินีต่างพระมารดา แห่ง

พระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ห้อมล้อมด้วย
ราชกัญญาทั้งหลาย ประดับด้วยสรรพภรณ์เข้าไปเฝ้า
พระมหาวิรเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนา ครั้งนั้น พระ-
ผู้รู้แจ้งโลกพระองค์นั้น ทรงตั้งภิกษุผู้มีทิพยจักขุไว้
ในตำแหน่งอันเลิศ ในท่ามกลางบริษัทสี่ ข้าพเจ้าได้
ฟังพระพุทธดำรัสนั้นแล้ว มีความร่าเริง ถวายทานแด่
พระศาสดา และบูชาพระสัมพุทธเจ้าแล้วปรารถนา
ทิพยจักขุ ทันใดนั้น พระศาสดาได้ตรัสกะข้าพเจ้าว่า
แนะนำนา เธอจักได้ตำแหน่งที่เธอปรารถนา.

ในภทที่หนึ่งแสนแต่ภทภทนี้ พระศาสดา
พระนามว่า โคตมะ มีพระสมภพในวงศ์พระเจ้า
โอกกากราช จักมีในโลก เธอจักได้เป็นธรรมทายาท
ของพระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็นพระโอรสอันธรรม
เนรมิต จักเป็นสาวิกาของพระศาสดา มีนามว่า
สกุลา ด้วยกุศลกรรมที่ได้ทำไว้นั้น และด้วยความ
ตั้งใจที่แน่วแน่ ข้าพเจ้าละร่างกายมนุษย์แล้ว ได้ไป
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในภทภทนี้ พระพุทธเจ้า พระ-
นามว่า กัสสปะ ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พราหมณ์ มียศมาก
ประเสริฐกว่าบัณฑิตทั้งหลาย เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นปริพาชกา ถือลัทธิตี๋ยวไปผู้เดียว
เที่ยวภิกขาจาร ได้นำมันมาน้อยหนึ่ง มีใจผ่องใส
เอนำมันนั้นตามประทีปบูชาพระเจดีย์ชื่อ สัพพัตถวร

แห่งพระพุทธเจ้าผู้เป็นเลิศ ของสัตว์สองเท้า ด้วย
กุศลธรรมที่ได้ทำไว้นั้น และด้วยความตั้งใจที่แน่วแน่
ข้าพเจ้าละร่างกายมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาว
ดึงส์ ด้วยอำนาจบุญกรรมนั้น ข้าพเจ้าเกิดในที่ใด ๆ
ประทับเป็นอันมากก็สว่างไสวแก่ข้าพเจ้าผู้ไปในที่นั้น ๆ
ข้าพเจ้าย่อมเห็นสิ่งที่ปรารถนาที่อยู่นอกฝา นอกภูเขา
ศิลาได้ทะลุปรุโปร่ง นี่เป็นผลแห่งการถวายประทีป
ข้าพเจ้ามีนัยน์ตาแจ่มใส รุ่งเรืองด้วยยศ มีศรัทธา
และมีปัญญา นี่เป็นผลแห่งการถวายประทีป ในภพ
หลังครั้งนี้ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่มีทรัพย์
และข้าวเปลือกมากมาย มหาชนยินดี พระราชาทรง
บูชา ข้าพเจ้าสมบรูณ์ด้วยยศสมบัติทั้งปวง ประดับ
ด้วยสรรพากรณ์ ยืนอยู่ที่หน้าต่าง ได้เห็นพระสุต
เสด็จเข้าไปในเมือง ทรงรุ่งเรืองด้วยยศ เทวดาและ
มนุษย์สักการะบูชา ทรงสมบรูณ์ด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐
ประการ ประดับด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ
มีจิตเลื่อมใสโสมนัสพอใจบรรพชา ครั้นได้บรรพชา
ไม่นานนัก ก็ได้บรรลुพระอรหัต เป็นผู้มีความชำนาญ
ในฤทธิ์และทิพโสตธาตุ รู้วาระจิตของผู้อื่น เป็นผู้
ปฏิบัติตามสัตตอัสสันน์ รู้อุปเพนิวาสนญาณชำระทิพย-
จักขุให้หมดจดพิเศษ ให้อาสาระทั้งปวงสิ้นไปแล้ว เป็น
ผู้บริสุทธิหมดมลทินดีแล้ว ข้าพเจ้าบำรุงพระศาสดา

แล้ว ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ปลงภาระ
อันหนักลงได้แล้ว ถอนตัณหาอันนำไปสู่ภพขึ้นได้
แล้ว กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต
เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น คือ ธรรมเป็น
ที่สิ้นสังโยชน์ทั้งปวง ข้าพเจ้าบรรลุลแล้ว แต่ฉัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงพระมหากรุณาเป็นนระสูงสุด
ทรงตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า สกฺขลา
ภิกษุณีเป็นเลิศของภิกษุณีผู้มีทิพยจักขุทั้งหลาย ข้าพ-
เจ้าเผากิเลสแล้ว ถอนภพทั้งหลายได้หมดแล้ว ตัด
เครื่องผูกพันเหมือนช้างพังตัดเชือก เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
อยู่ การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐของข้าพเจ้า
เป็นการมาดีแล้วหนอ ข้าพเจ้าบรรลुวิชา ๓ แล้ว
ได้ปฏิบัติคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คุณวิเศษเหล่านี้
คือ ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ข้าพเจ้า
ทำให้แจ้งแล้ว ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติคำสอนของพระ-
พุทธเจ้าแล้ว.

ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้เป็นผู้สั่งสมความชำนาญในทิพยจักขุ-
ญาณ เพราะความเป็นผู้สร้างสมบุญบารมีไว้แล้ว เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึง
ทรงตั้งพระเถรีนั้นไว้ในตำแหน่งเป็นเลิศของภิกษุณีผู้มีทิพยจักขุทั้งหลาย พระ-
เถรีนั้นพิจารณาการปฏิบัติของตน เกิดปีติโสมนัสได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็น
อุทานว่า

เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในเรือน พังกรรมของภิกษุแล้ว
ได้เห็นพระนิพพานซึ่งเป็นธรรมปราศจากฐลิตี เป็น

เครื่องถึงความสุข ไม่จู้ติ ข้าพเจ้าจึงละบุตรธิดา
ทรัพย์และข้าวเปลือก โคนผมบวชเป็นบรรพชิต
ข้าพเจ้าศึกษาอยู่ เจริญมรรคเบื้องต้น จึงละระคะโทสะ
และอาสวะทั้งหลาย ที่ตั้งอยู่ร่วมกับระคะโทสะนั้นได้
ข้าพเจ้าอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว ระลึกชาติก่อนได้
ชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ หมดมลทิน อบรมแล้ว
อย่างดี ข้าพเจ้าเห็นสังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา เป็น
ของเกิดแต่เหตุ มีอันทรุดโทรมไปเป็นสภาพ แล้วละ
อาสวะทั้งปวง เป็นผู้มีความเย็น ดับสนิทแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อคารสุมี วสนตีหิ ฌมมํ สุตวาน
ภิกษุโน ความว่า เมื่อก่อน ข้าพเจ้าอยู่ท่ามกลางเรือน ฟังธรรมกถาที่
บรรลुरुยัสสั ๔ ในสำนักของภิกษุผู้ทำลายกิเลสแล้วองค์หนึ่ง. บทว่า อทุทลั
วิรัช ฌมมํ นิพพานํ ปทมจจุตํ ความว่า ได้เห็น คือเห็นแล้วซึ่งธรรม
กล่าวคือที่ได้ชื่อว่า วิรัช ปราศจากธุลี เพราะไม่มีธุลีคือราคะเป็นต้น ว่า
นิพพานะ ไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด เพราะเป็นธรรมออกจากวานะกิเลสเครื่อง
ร้อยรัด ว่าปทะ เป็นเครื่องถึง เพราะเป็นเหตุให้บรรลุความสุข ว่าอัจจุตะ
ไม่จู้ติเพราะไม่มีการเคลื่อน ด้วยธรรมจักขุกถาว่าคือทสสนะที่ประดับด้วยนัย
ตั้งพัน.

บทว่า สาทิ ความว่า ข้าพเจ้านั้นเป็นพระโสดาบันโดยประการดัง
กล่าวแล้ว. บทว่า ลิกขมานา อหิ สนุติ ความว่า ข้าพเจ้ายังเป็น
สิกขมานาอยู่นั้นแล บวชเมื่ออายุยังไม่ครบ. บทว่า ภาวนุติ มคฺคฺคฺมฺมุขลั
ความว่ายังทางคือมรรคเบื้องต้นให้เกิดขึ้นแต่การปฏิบัติมัชฌิมาปฏิบัติ. บทว่า

ตเทกฺกุเร จ อาสเว ความว่า ได้ละ คือตัดขาดซึ่งอาสวะทั้งหลาย ที่ตั้ง
อยู่ร่วมกันโดยเกิดพร้อมทั้งบราคะและโทสะทั้งหลาย และที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกัน
กับการละซึ่งจะต้องทำลายด้วยอนาคามีมรรค.

บทว่า **ภิกฺขุณี อุปสมฺบุชฺช** ความว่า เมื่ออายุครบแล้ว อุป-
สมบพเป็นภิกษุณี. บทว่า **วิมลํ** ได้แก่ มีมลทินไปปราศแล้ว เพราะหลุด
พ้นจากอุปกิเลสทั้งหลายมีภิชฌาเป็นต้น. บทว่า **สาธุ** ได้แก่ อบรมแล้ว
โดยเคารพ คือโดยชอบนั้นแล. อีกอย่างหนึ่ง เชื่อมความว่า ชำระทิพยจักขุที่
สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นอบรมแล้ว คือให้เกิดแล้ว.

บทว่า **สงฺขาร** ได้แก่ สังขารที่เป็นไปในภุมิ ๓. บทว่า **ปรโต**
ได้แก่ โดยเป็นอนัตตา. บทว่า **เหตุชาเต** ได้แก่ เกิดขึ้นเฉพาะหน้า.
บทว่า **ปโลกิต** ความว่า เห็นสังขารทั้งหลายมีอันทรุดโทรมไป เป็นสภาพ
เปื่อยเน่า ด้วยปัญญาจักขุ. บทว่า **ปหาตี อาสเว** **สพฺเพ** ความว่า
ข้าพเจ้าละอาสวะทั้งหมดที่ยังเหลือ คือทำให้สิ้นไป ด้วยอรหัตมรรค. คำที่
เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วแล.

จบ อรรถกถาสกุลเถรีคาถา

๘. โสณาเถรีคาถา

[๔๔๖] พระโสณาเถรีกล่าวคาถาอุทานว่า

ข้าพเจ้าตลอดบุตร ๑๐ คน ในเรือนร่างคือรูปนี้

เพราะเหตุนั้น จึงชราทุพพลภาพ เข้าไปหาภิกษุณี.

ภิกษุณีนั่น แสดงธรรมคือชั้นช้อยตะนะและธาตุ

ข้าพเจ้าฟังธรรมนั้นแล้ว ก็โณนผมบวช ข้าพเจ้านั้น
ศึกษาอยู่ ก็ชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ ข้าพเจ้ารู้ปุพเพ-
นิवासญาณ รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในชาติก่อน และเจริญ
อนิมิตตสมาธิ มีจิตตั้งมั่นดี มีอารมณ์เดียว มีวิโมกข์
เกิดขึ้นในลำดับ ไม่ยึดมั่น ดับสนิท.

ปัญจขันธ์ ข้าพเจ้ากำหนดรู้แล้ว มีมูลรากอัน
ขาดแล้ว ดำรงอยู่ นำตำหนิความชราที่น่าชัง บัดนี้
ไม่มีการเกิดอีก.

จบ โสณาเถรีคาถา

๘. อรรถกถาโสณาเถรีคาถา

คาถาว่า ทส ปุตุเต วิชายิตฺวา เป็นต้น เป็นคาถาของพระโสณา
เถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ก็
บังเกิดในเรือนของครอบครัว กรุงหังสวดี รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งฟังธรรมใน
สำนักพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณี ผู้ปรารถนาความเพียร ก็ทำ
กุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป แม่นตนเอง ก็ปรารถนาตำแหน่งนั้น ทำบุญจนตลอดชีวิต
จตุจากภพนั้นแล้ว เวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธรูปปาท-
กาลนี้ ก็บังเกิดในเรือนของครอบครัว กรุงสาวัตถี เติบโตเป็นสาวแล้ว
ก็ได้สามี มีบุตรธิดา ๑๐ คน ใคร ๆ ก็รู้จักว่า ผู้มีบุตรมาก เมื่อสามีบวช นาง

ก็ให้บุตรธิดาซึ่งเติบโตเป็นหนุ่มสาวอยู่ครองเรือน จัดแบ่งทรัพย์ทั้งหมดมอบให้บุตรทั้งหลาย ไม่ขังทรัพย์อะไร ๆ ไว้สำหรับตัวเอง บุตรและภริยาของบุตร บำรุงนางได้ ๒-๓ วันก็ดูหมิ่น นางคิดว่า ประโยชน์อะไรที่เราจะอยู่ในเรือนที่บุตรพวกนี้ของเราดูหมิ่นแล้ว จึงเข้าไปหาภิกษุณีขอบวช ภิกษุณีทั้งหลายก็ให้นางบวช นางได้อุปสมบทแล้วคิดว่า เราบวชเมื่อแก่ ฟังไม่ประมาณ เมื่อทำวัตรปฏิบัติแก่ภิกษุณีทั้งหลาย คิดว่า เราจักทำสมณธรรมตลอดคืนยังรุ่ง ก็เอามือข้างหนึ่งจับเสาดันหนึ่งได้ปราสาท ไม่ละเสานั้นทำสมณธรรม แม้เมื่อเดิน คิดว่า ศิระชะของเราไม่ฟังชนที่เดินไม่เป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่งในที่มีดแล้วเอามือข้างหนึ่งจับดันไม้ ไม่ละดันไม้นั้น ทำสมณธรรม. นับตั้งแต่นั้นมานางก็ได้ปรากฏชื่อเสียง เพราะเป็นผู้ปรารภความเพียร. พระศาสดาทรงเห็นว่านางมีญาณแก่กล้า ประทับในพระคันธกุฎีแผ่พระรัศมีไป แสดงพระองค์ประหนึ่งว่าประทับนั่งต่อหน้า ได้ตรัสพระคาถาว่า

ผู้เห็นธรรมสูงสุด มีชีวิตเป็นอยู่วันเดียว ยัง
ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นธรรมสูงสุด มีชีวิตเป็นอยู่ตั้ง
ร้อยปี.

จบพระคาถา นางก็บรรลुพระอรหัต ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ใน
อุปทานว่า

พระชินพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้ถึงฝั่ง
แห่งสรรพธรรม ทรงเป็นผู้นำ เสด็จอุบัติในแสนกัป
นับแต่กัปนี้ไป.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในครอบครัวเศรษฐี มีสุข
แต่งตัวน่ารัก เข้าเฝ้าพระมุนีผู้ประเสริฐ ฟังพระ-
มธุรวาจา.

พระชินพุทธเจ้าทรงยกย่องภิกษุณีรูปหนึ่งว่าเป็น
เลิศของภิกษุผู้ปรารถนาความเพียร. ข้าพเจ้าได้ยิน
พระดำรัสแล้วก็ยินดีด้วย กระทำสักการะแด่พระ-
ศาสดา ถวายอภิวัตพระสัมพุทธเจ้า ปรารถนาตำแหน่ง
นั้น.

พระมหาวิระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาว่า ขอความ
ปรารถนาของเจ้าจงสำเร็จเถิด ในแสนกัปนับแต่กัปนี้
พระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม ทรงสมภพในราชสกุล
พระเจ้าโอกกากราช จักทรงเป็นศาสดาในโลก เจ้าจัก
เป็นโอรสาทายาทในธรรมของพระองค์ ถูกรณรมิตโดย
ธรรม จักเป็นสาวิกาของพระศาสดา มีนามว่าโสณา.

ข้าพเจ้าฟังพระพุทธรดำรัสนั้นแล้ว ยินดีมีจิต
เมตตา บำรุงพระชินพุทธเจ้าผู้นำพิเศษด้วยปัจจัย ๔
จนตลอดชีวิตในครั้งนั้น.

ด้วยกรรมที่ทำดีนั้น และด้วยการตั้งใจไว้ชอบ
ข้าพเจ้าละความเป็นมนุษย์แล้วก็ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

บัดนี้ภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในครอบครัวเศรษฐี
ที่มั่งคั่ง รุ่งเรือง มีทรัพย์มาก ในกรุงสาวัตถีราชธานี.

เมื่อข้าพเจ้าเติบโตเป็นสาว ก็ไปมีสามี ให้กำเนิด
บุตรถึง ๑๐ คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งล้วนแต่รูปร่างสะสวย

บุตรเหล่านั้นทุกคน อยู่ในความสุขเป็นที่โปรด
ปรานของบิดามารดา แม้ผู้มีใจมิตรก็ยังชอบใจ จะ
ป่วยกล่าวไปไยว่า บุตรเหล่านั้นจะเป็นที่รักของข้าพ-
เจ้าสักเพียงไร ทั้งที่ข้าพเจ้าไม่ปรารถนา สามียของ
ข้าพเจ้าอันบุตรทั้ง ๑๐ คน ห้อมล้อมแล้ว ก็บวชใน
พระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นเทพแห่งเทพ.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าล้าฟังคนเดียวก็คิดว่า ข้าพเจ้า
ถูกสามีและบุตรสัดแล้ว แก่เฒ่าและยากไร้ ไม่ควร
จะมีชีวิตอยู่ จำจะไปที่อารามซึ่งสามีของข้าพเจ้าอยู่
ข้าพเจ้าคิดอย่างนี้แล้ว ก็ออกบวช.

แต่นั้น ภิกษุณีทั้งหลาย ก็ปล่อยข้าพเจ้าไว้แต่ผู้
เดียวในสำนักภิกษุณี สั่งให้ข้าพเจ้าต้มน้ำไว้ ครั้งนั้น
ข้าพเจ้าเอาน้ำมาใส่ในหม้อเล็กวางทิ้งไว้ แล้วนั่งอยู่
แต่นั้น ข้าพเจ้าก็เริ่มตั้งความเพียรทางจิต เห็นชั้น
ทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำอาสวะทั้งหมด
ให้สิ้นไป ได้บรรลุพระอรหัต.

ครั้งนั้น ภิกษุณีทั้งหลายกลับมาถามหาถึงน้ำร้อน
ข้าพเจ้าก็อธิษฐานเตโชธาตุ ทำน้ำให้ร้อนได้จับปล้น
ภิกษุณีเหล่านั้นอัศจรรย์ใจ ก็ทูลเรื่องนั้นถวาย พระ-
ชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ.

พระโลกนาถทรงทราบแล้วก็ทรงยินดี ได้ตรัส

พระคาถาว่า ผู้ปรารถนาคความเพียรไว้มั่นคง นี้ชีวิตเป็น
อยู่วันเดียว ประเสริฐกว่าผู้เกียจคร้าน มีความเพียร
เลวถึงจะมีชีวิตเป็นอยู่ตั้งร้อยปี.

พระมหาวีระพุทธเจ้า ทรงให้ข้าพเจ้ายินดีใน
การปฏิบัติดี พระมหามุนีพระองค์นั้น ก็ตรัสยกย่อง
ข้าพเจ้าว่า เป็นเลิศของภิกษุผู้ปรารถนาคความเพียร

กิเลสทั้งหลายข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ภพทุกภพ
ข้าพเจ้าก็ถอนเสียแล้ว ข้าพเจ้าตัดเครื่องผูกได้ขาด
ดูช่างตัดเครื่องผูกขาดแล้วจะนั้น ไม่มีอาสวะอยู่.

ข้าพเจ้ามาดีแล้วหนอ ในสำนักพระพุทธรเจ้าผู้
ประเสริฐสุด วิชชา ๓ ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว คำสั่งสอน
ของพระพุทธรเจ้าข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ข้าพเจ้า
ก็ทำให้แจ้งแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ข้าพเจ้า
ก็ทำเสร็จแล้ว.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงสถาปนาภิกษุทั้งหลายไว้ใน
ตำแหน่งเอตทัคคะตามลำดับ จึงได้ทรงสถาปนาพระโสณเถรีนั้นไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศของภิกษุผู้ปรารถนาคความเพียร พระเถรีนั้น พิจารณาการ
ปฏิบัติของตน จึงกล่าวคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าตลอดบุตร ๑๐ คน ในเรือนร่างคือรูปนี้
เพราะเหตุนี้ จึงชราทุพพลภาพ เข้าไปหาภิกษุณี.

ภิกษุณีนั่น แสดงธรรมคือขั้น อายตนะและธาตุ
ข้าพเจ้าฟังธรรมนั้นแล้ว ก็โณนผมบวช ข้าพเจ้านั้น
ศึกษาอยู่ ก็ชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ ข้าพเจ้ารู้ปุพเพ-
นิวาสนญาณ รู้ขั้นที่อาศัยอยู่ในชาติก่อน และเจริญ
อินมิตตสมาธิ ก็มีจิตตั้งมั่นดี มีอารมณ์เดียว มีวิโมกข์
เกิดขึ้นในลำดับ ไม่ยึดมั่น ดับสนิท.

ปัญญาขั้น ข้าพเจ้ากำหนดรู้แล้ว มีมูลรากอัน
ขาดแล้ว ดำรงอยู่ นำตำหนิความชราที่น่าชัง บัดนี้
ไม่มีการเกิดอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รูปสมุจเจย ได้แก่ ในเรือนร่าง กล่าว
คือรูป. ความจริง รูป ศัพท์นี้ มาในรูปายตนะ ในบาลีว่า จกขุญจ ปฏิจ
รูปे ज उपुषुषुति जकुषुवियुณाम् อาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญูญามจึง
เกิดดังนี้เป็นต้น, มาในรูปขั้น ในบาลีว่า ยงฺกิญฺจि รูปे อตีตानาคต-
ปจฺจุปฺปนุํ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันดังนี้เป็นต้น.
มาในสภาวะ ในบาลีว่า ปิยรูปे सात्तरूपे ररुषुषुति ย่อมกำหนดในปิยรูป
สาตรูป ดังนี้เป็นต้น. มาในอายตนะคือกสิณ ในบาลีว่า พหิทุธา รูปานि
ปสฺसति เห็นรูปในภายนอก ดังนี้เป็นต้น. มาในรูปฌาน ในบาลีว่า รูปि
รูปानि पसฺसति ผู้มีรูปเป็นอารมณ์ย่อมเห็นรูปทั้งหลายดังนี้เป็นต้น. มาใน
รูปกาย ในบาลีว่า อญฺจิญฺจ ปฏิจฺจ นหารุญฺจ ปฏิจฺจ มฺสญฺจ ปฏิจฺจ
จมฺมญฺจ ปฏิจฺจ อากาโส ปรีวาริโต รูปนุเตวว สงฺขยํ คจฺจติ
อากาสอาศัยกระดูก เอ็น เนื้อ หนังหุ้มล้อม ก็นับว่าเป็นรูปทั้งนั้นดังนี้เป็นต้น.
แม้ในที่นี้ ก็พึงเห็นความในรูปกายเท่านั้น. แม้สมุสสุยศัพท์ก็เป็นปริยายของ

ร่างแห่งกระดูกทั้งหลาย สมุสสุยศัพท์มาในปริยายแห่งร่างกระดูก ในบาลีว่า
ติสสสมุสสุยา เพราะร่างแห่งกระดูกสามร้อยชิ้นดังนี้เป็นต้น. มาในสรีระ
ในบาลีว่า อาตุรฺ อสุจี ปูตี ปสฺส นนฺทฺ สมุสฺสํ คุก่อนันนทา
เจ้าจงดูสรีระ ที่อาตุรเคือคร้อน ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ดังนี้เป็นต้น. แม้ใน
ที่นี้ก็พึงเห็นความในสรีระเท่านั้น. ด้วยเหตุนี้ พระเถรีจึงกล่าวว่า รูป-
สมุสสุย แปลว่า ในร่างกล่าวคือรูป อธิบายว่าในสรีระ. บทว่า
อสุมี รูปสมุสสุย ประกอบความว่า ตั้งอยู่ในร่างคือรูปนี้ ได้แก่อาศัยรูป
กายที่ตลอดบุตร ๑๐ คน. บทว่า ตโต แปลว่า เพราะเหตุที่ตลอดบุตร ๑๐
คนนั้น. จริงอยู่ นางเลยปฐมวัยไปแล้ว จึงตลอดบุตรทั้งหลาย นางจึงมี
สรีระอ่อนกำลังลง และคร่ำคร่าเพราะชรา มาโดยลำดับ. ด้วยเหตุนี้พระเถรี
จึงกล่าวว่า ตโตหฺ ทุพฺพลา ชิณฺณา เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงอ่อนกำลัง
ชราลง.

บทว่า ตสฺสา แปลว่านั้น อีกอย่างหนึ่ง แปลว่าในที่ใกล้ข้าพเจ้า
นั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตสฺสา เป็นนิจฺฐีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ
ความว่าอันข้าพเจ้านั้น. บทว่า ลิกฺขมานาย ได้แก่ ศึกษาศึกษาแม่ทั้ง ๓.

บทว่า อนนิตราวิโมกฺขาสี ความว่า ข้าพเจ้ามีวิโมกข์เกิดขึ้นใน
ลำดับแห่งอหัตมรรค. จริงอยู่ แม่วิโมกข์ ๘ เป็นต้นว่า ผู้มีรูปเป็นอารมณ์
ย่อมเห็นรูป หาชื่อว่าวิโมกข์ในลำดับไม่. ความจริง ผลวิโมกข์ที่บรรลู่ใน
ลำดับแห่งมรรคแม้เป็นไปอยู่ในเวลาเข้าผลสมาบัติ ก็อาศัยผลสมาบัตินั้นชื่อ
ว่าอนันตวิโมกข์ เพราะเกิดขึ้นพร้อมในลำดับแห่งมรรคแรก [โสดาปัตติ
มรรค] นั้นแล. เหมือนอย่างมรรคสมาธิ ท่านก็เรียกว่า อนันตริกสมาธิฉะนั้น.
บทว่า อนุปาทาย นิพฺพุตตา ได้แก่ ข้าพเจ้าไม่ยึดบรรดาอารมณ์มีรูป
เป็นต้น แม้ไร ๆ ดับสนิท เพราะดับกิเลสเด็ดขาด.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้าที่ 169

พระเถรีครั้งชี้แจงวิชา ๓ อย่างนี้แล้ว เมื่อจับยอดโดยอรหัตผล
อุทานแล้ว บัดนี้ เมื่อจะติเตียนสตรีระที่ถูกชราเบียดเบียนเป็นเวลาช้านาน เพื่อ
ชี้แจงความที่สตรีระนั้น พร้อมด้วยวัตถุล่วงเลยไปแล้ว จึงกล่าวคาถาสุดท้ายว่า
ปญจกุขนฺธา ปริณฺฆาตา เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธี
ตฺวตฺถุ ชเร ขมุเม ความว่า นำคำหิตติเตียนความชรา ที่ชั่วดำทรมสำหรับ
ท่าน เพราะทำอวัยวะให้หย่อนยาน เป็นต้น. บทว่า ปตฺถิทานิ ปุณฺพฺภโว
อธิบายว่า เพราะฉะนั้น ท่านถูกเรากล่องเลยครอบงำไว้แล้ว.

จบ อรรถกถาโศกนาถาเถรีคาถา

๘. ภัททาคุณทลเกสาเถรีคาถา

[๔๔๗] พระภัททาคุณทลเกสาเถรีกล่าวคาถาอุทานว่า

แต่ก่อน ข้าพเจ้าดอนผม อมมุลพิน มีผ้า
ผืนเดียวเที่ยวไป รู้ในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ และเห็น
ในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ.

ข้าพเจ้าออกจากที่พักกลางวัน ก็ได้พบพระ
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีกิเลสจตุรฐี อันหมู่ภิกษุแวดล้อมที่
ภูเขาคิชฌกูฏ จึงคุกเข่าถวายบังคม ทำอัญชลีต่อ
พระพักตร์ พระองค์ตรัสกะข้าพเจ้าว่า ภัททา จงมา
พระดำรัสสั่งนั้น ทำความหวังของข้าพเจ้าให้สำเร็จ
สมบูรณ์.

ข้าพเจ้าจาริกไปทั่วแคว้นอังคะ มคธะ กาสี และ
โกสละบริโศกก่อนข้าวของชาวบ้านมา ๕๐ ปี ไม่
เป็นหนี้ [ไม่เป็นอินบริโศก].

ท่านอุบาสกผู้ใด ถวายจีวรแต่ข้าพเจ้าภิกษุผู้
หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทุกอย่างแล้ว ท่าน
อุบาสกผู้นั้น ประสพบุญเป็นอันมากหนอ.

จบ ภัททาคุณทลเกสาเถรีคาถา

๕. อรรถกถาภัททาคุณทลเกสาเถรีคาถา

คาถาว่า ลุนเกสี ปงุชรี เป็นต้น เป็นคาถาของพระภัททา
คุณทลเกสาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ
ก็บังเกิดในเรือนของครอบครัว กรุงหังสวดี รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งฟังธรรม
ในสำนักพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีสรรพหนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ เป็นเลิศของภิกษุณีผู้เป็นขีปภาภิกษุญาตรัสรู้เร็ว จึงทำกุศลให้ยิ่ง
ยวดขึ้นไป บรรดาตำแหน่งนั้น ทำบุญจนตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ในเทวดา
และมนุษย์ถึงแสนกัป ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป ก็เป็นพระราชธิดา
ระหว่างพระพี่น้องนาง ๗ พระองค์ ในพระราชมณเฑียรของพระเจ้ากาสิ
พระนามว่า กิกิ สมทานศีล ๑๐ ประพฤติโกมารีพรหมจรรย์อยู่ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี
สร้างบริเวณที่อยู่ของพระสงฆ์ ท่องเที่ยวอยู่ในฝ่ายสุคติเท่านั้นตลอดพุทธันดร

หนึ่ง มาในพุทธรูปปางกาลนี้ บังเกิดในครอบครัวเศรษฐีกรุงราชคฤห์มีชื่อว่า กัททา. นางมีบริวารมาก เติบโตเป็นสาวแล้ว เห็นโจรชื่อสัตตुकะ บุตรปุโรหิต ในพระนครนั้นนั่นเองทางหน้าต่าง ซึ่งถูกเจ้าหน้าที่นครบาลจับตัว ในความผิด มหันตโทษ พร้อมทั้งของกลาง กำลังควบคุมตัวมายังที่ประหาร เพื่อฆ่าให้ ตายตามพระราชอาชญา มีจิตปฏิพัทธ์ ก็นอนคว่ำหน้าบนที่นอน คร่ำครวญ ว่า ถ้าเราได้เขา จึงจะมีชีวิตอยู่ ถ้าไม่ได้ก็จักตายเสีย.

บิดาของนางรักนางมาก เพราะมีธิดาคนเดียว จึงติดสินบนพันกหา-
ปณะ ให้เจ้าหน้าที่ปล่อยโจร ด้วยอุบายให้แต่งตัวประดับด้วยเครื่องประดับทุก
อย่าง ส่งตัวในรูปยังปราสาท ส่วนนางกัททา มีความปรารถนาบริบูรณ์แล้ว
ก็ประดับด้วยเครื่องอสังการเสียนจนเกินไป ปรนนิบัติสัตตุกโจรนั้น. ล่วงไป
๒-๓ วัน สัตตุกโจรก็เกิดโศกในเครื่องอสังการเหล่านั้น กล่าวกะนางว่า
กัททาเจ้า พี่พอถูกเจ้าหน้าที่นครบาลจับได้ ก็บนเทวดาซึ่งสิงสถิตย์ ณ เขา
ทิงโจรไว้ว่า ถ้าพี่รอดชีวิต ก็จักนำเครื่องพลีกรรมไปเช่นสรวงท่าน น้อง
ท่านช่วยจัดเครื่องพลีกรรมสำหรับเทวดานั้นด้วยเถิด. นางคิดว่าจักทำใจเขาให้
เต็ม จึงจัดเตรียมเครื่องพลีกรรม ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง
ขึ้นยานคันเดียวกันไปกับสามี มุ่งหมายจักทำพลีกรรมแก่เทวดา เริ่มขึ้นไปยัง
เขาทิงโจร.

สัตตุกโจรคิดว่า เมื่อขึ้นไปกันทั้งหมด เราก็จักยึดอารมณ์ของหญิง
ผู้นี้ไม่ได้ จึงพักบริวารชนไว้ที่ตรงนั้นนั่นเอง ให้นำไปเฉพาะภานนะใส่
เครื่องพลีกรรมนั้นเท่านั้น เมื่อขึ้นไปยังภูเขา ก็มีได้พุดควาจาที่น่ารักกับนาง
เลย นางก็รู้ถึงความประสงค์ของเขาโดยอาการเคลื่อนไหวเท่านั้น สัตตุกโจร
เริ่มลายโจรกล่าวว่า กัททา เจ้าจงเปลื้องผ้าห่มของเจ้าออกห่อเครื่องประดับที่

คิดตัวเจ้าเดี๋ยวนี้. นางกล่าวว่า นายท่าน ข้าพเจ้ามีความผิดอะไรเล่า เขา
กล่าวว่า หลึงโง่ ทำไมหนอเจ้าจึงเข้าใจข้าว่ามาทำพิธีกรรม ความจริง ข้า
มาเพื่อยึดอาภรณ์ของเจ้า โดยอ้างการพิธีกรรมต่างหากเล่า. นางกล่าวว่า
นายท่าน เครื่องประดับเป็นของใคร ตัวข้าพเจ้าเป็นของใครกันคะ. เขากล่าว
ว่า ข้าณะ ไม่รู้จักการจำแนกอย่างนี้ดอกนะ. นางกล่าวว่า เอาเถิด นายท่าน
ขอท่านโปรดช่วยทำความประสงค์ของข้าพเจ้าอย่างหนึ่งให้เต็มด้วยเถิด โปรด
ให้ข้าพเจ้าได้กอดนายท่านทั้งยังแต่งเครื่องประดับอยู่ด้วยนะคะ เขาก็รับคำ.
นางรู้ว่าเขารับคำแล้ว ก็ทำประหนึ่งว่า กอดข้างหน้าแล้วกอดข้างหลัง ได้ที
ก็ผลัดใจรดกเขาขาด โจรนั้น ก็ตกลงแหลกละเอียดเป็นจุนฉวีจุนไป. เทวดา
ที่สิงสถิตย์อยู่ที่เขาเห็นเหตุการณ์นำอัสภรย์ที่นางทำแล้ว เมื่อจะประกาศความ
ที่นางเป็นคนฉลาด จึงได้กล่าวคาถาเหล่านั้นว่า

มิใช่แต่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้

สตรีมีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตได้ในที่นั้น ๆ.

มิใช่แต่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้

สตรีที่คิดความได้จับพลัน ก็เป็นบัณฑิตได้.

ลำดับนั้น นางภททาคิดว่า โดยวิธีการอย่างนี้เราก็กลับบ้านไม่ได้
จำเราจะไปเสียจากที่นี่แล้วบวชเสียสักอย่าง จึงไปยังอารามของนิครนถ์ ขอ
บวชเป็นนิครนถ์. นิครนถ์เหล่านั้น กล่าวกะนางว่า การบรรพชาจะมีได้ด้วย
การกำหนดอันใดเล่า. นางกล่าวว่า อันใดเป็นสูงสุดแห่งบรรพชาของท่าน ขอ
ท่านโปรดกระทำอันนั้นเถิด. นิครนถ์เหล่านั้นกล่าวว่า ดีละ แล้วก็ช่วยกัน
ถอนผมของนางด้วยเสี้ยนตาลใสให้นางบวช. ผมที่งอกขึ้นมาอีก ก็เวียนเป็น
ลอนงอกขึ้นมา นับแต่นั้นมา นางก็เกิดมีชื่อว่า กุณฑลเกสา. นางเล่าเรียน

ลัทธินิยมและทางแห่งวาทะที่ควรเรียนในสำนักนิครนถ์นั้น ก็รู้ว่าคนเหล่านั้นรู้กันเท่านี้ วิเศษยิ่งกว่านี้ไม่มี ก็หลีกเลี่ยงออกไปจากสำนักนั้น ไปในที่ ๆ มีบัณฑิตเล่าเรียนศิลปความรู้ของบัณฑิตเหล่านั้น มองไม่เห็นใครที่สามารถจะพูดด้วยกับคน เข้าไปตามนิคมใด ๆ ก็กองทรายไว้ใกล้ประตูคานนิคมนั้น ๆ วางกิ่งหว้าไว้บนกองทรายนั้น ให้สัตตัญญาณแก่พวกเด็กที่ยืนอยู่ใกล้ ๆ ว่า ผู้ใดสามารถจะยกวาทะของเราได้ ผู้นั้นก็จงเหยียบกิ่งหว้านี้ แล้วก็ไปที่อยู่ เมื่อกิ่งหว้าวางอยู่อย่างนั้น ๗ วัน นางก็จะถือกิ่งหว้านั้นหลีกไป.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา เสด็จอุบัติในโลก ทรงประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ ทรงอาศัยกรุงสาวัตถีโดยลำดับ ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน แม่นางกุนทลเกสา ก็ท่องเที่ยวไปในตามนิคมราชธานีทั้งหลาย โดยนัยที่กล่าวแล้ว ถึงกรุงสาวัตถีวางกิ่งหว้าลงบนกองทราย ใกล้ประตูพระนคร ให้สัตตัญญาณแก่พวกเด็ก ๆ แล้วก็เข้าไปยังกรุงสาวัตถี,

ครั้งนั้น ท่านพระธรรมเสนาบดีเข้าไปพระนครลำพังผู้เดียว เห็นกิ่งไม้ไผ่ นั้น ประสงค์จะขยำยิวาทะ จึงถามพวกเด็ก ๆ ว่า เหตุไร กิ่งไม้ไผ่จึงถูกรางไว้อย่างนี้. พวกเด็กก็บอกความชื่อนั้น. พระเถระกล่าวว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกเจ้าจงช่วยกันเหยียบกิ่งไม้ไผ่เถิด. พวกเด็กก็พากันเหยียบกิ่งไม้ไผ่.

นางกุนทลเกสาค้นอาหารเสร็จแล้ว ก็ออกจากนคร เห็นกิ่งไม้ไผ่ถูกเหยียบ จึงถามว่าใครเหยียบ ทราบว่าพระเถระให้เหยียบ คิดว่า วาทะที่ไม่มิตนเข้าข้างไม่งาม จึงเที่ยวไปจากถนนหนึ่งสู่อีกถนนหนึ่ง โฆษณาว่า ท่านทั้งหลายโปรดควาทะของข้าพเจ้ากับพระสมณะศากยบุตรเถิด ถูกมหาชนห้อมล้อมแล้ว เข้าไปหาท่านพระธรรมเสนาบดี ซึ่งนั่งอยู่โคนไม้ต้นหนึ่ง ทำปฏิสันถารแล้ว ยิน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่งกล่าวว่า กิ่งไม้หว้าที่ข้าพเจ้าวางไว้ ท่านให้เด็กเหยียบหรือ. พระเถระตอบว่า ถูกละ เราให้เด็กเหยียบ. นาง

กล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะมีวาทะของข้าพเจ้ากับท่านกันนะเจ้าคะ. พระเถระว่า เชิญสิภักทา. นางว่า ท่านเจ้าข้า ใครถาม ใครตอบ กันล่ะเจ้าคะ. พระเถระว่า ชรรมาว่าการถามมาถึงเราแล้ว แต่ท่านจงถามข้อที่รู้ของตนเถิด. โดยอนุมัติที่พระเถระให้ไว้ นางจึงถามวาทะที่เป็นข้อรู้ของตนทั้งหมด. พระเถระก็ตอบได้หมด. นางไม่รู้ข้อที่ควรถามสูงขึ้น ไปจึงนั่งอยู่. พระเถระกล่าวว่า ท่านถามมามากข้อ แต่เราจะถามปัญหาท่านข้อเดียว. นางกล่าวว่า โปรดถามเถิดเจ้าข้า. พระเถระถามปัญหาข้อนี้ว่า เอก์ นาม ก็ อะไรชื่อว่าหนึ่ง นางกมลทลเทศามองไม่เห็นเงื่อนต้นไม่เห็นเงื่อนปลาย เป็นเหมือนเข้าไปสู่ที่มีด จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบเจ้าข้า. พระเถระกล่าวว่า ข้อเดียวเท่านี้ ท่านยังไม่รู้ ข้ออื่น ๆ ท่านจะรู้ได้อย่างไรเล่า แล้วแสดงธรรม. นางหมอบลงแทบเท้าทั้งสองของพระเถระกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าขอถึงท่านเป็นสรณะ. พระเถระกล่าวว่า ภักทา ท่านอย่าถึงเราเป็นสรณะเลย ท่านจงถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียว ซึ่งเป็นอัครบุคคลในโลก พร้อมทั้งเทวโลกเป็นสรณะเถิด. นางกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามอย่างนั้นเจ้าข้า แล้วก็ไปเฝ้าพระศาสดา เวลาทรงแสดงธรรมในตอนเย็น ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยืน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พระศาสดาทรงทราบว่ นางมีญาณแก่กล้าแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ถ้าคาถาจำนวนตั้งพันคาถา ไม่ประกอบด้วยบท

เป็นประโยชน์ คาถาบทเดียวที่ฟังแล้วสงบได้ยัง

ประเสริฐกว่า.

จบคาถา นางทั้งที่อยู่ในท่ายืนนั้นแล ก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

๑. พุ. ๓๓/ข้อ ๑๖๑ กุณทลเกสิเถรีอุปทาน.

พระชินพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งสรรพธรรม เป็นผู้นำ เสด็จอุบัติ เมื่อแสนกัปนับแต่กัปนี้. ครั้งนั้นข้าพเจ้าเกิดในครอบครัว เศรษฐี ผู้รุ่งโรจน์ด้วยรัตนนานาชนิด กรุงหังสวดี เปี่ยมด้วยความสุขเป็นอันมาก.

ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระมหาวิรุฬหกพุทธเจ้าพระองค์นั้น ฟังธรรมอันยอดเยี่ยม เกิดความเลื่อมใส ก็ถึงพระชินพุทธเจ้าเป็นสรณะ

พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระมหากรุณา ทรงสถาปนาพระสุภาภิกษุณีว่า เป็นเลิศของภิกษุณีผู้เป็นจิปปาภิกษุญา ตรัสรู้เร็ว.

ข้าพเจ้าฟังพระพุทธเจ้าดำรัสแล้วก็ยินดีด้วย ถวายแต่พระผู้ทรงแสงคุณอันยิ่งใหญ่ หมอบลงแทบเบื้องพระยุคลบาท प्रารธนาตำแหน่งนั้น.

พระผู้เป็นมหาวิระ ทรงอนุโมทนาว่า ดูก่อน ภัททาเจ้าปรารธนาตำแหน่งใด ตำแหน่งนั้นจักสำเร็จหมด ขอเจ้าจงมีสุขเย็นใจเถิด. ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ผู้ทรงสมภพในราชสกุลของพระเจ้าโศกกากราช จักเป็นศาสดา แม่นางจักมีชื่อว่าภัททาคุณทลเกสา เป็นทายาทในธรรมของพระองค์ เป็นโอรสา ถูกเนรมิตโดยธรรม จักเป็นสาวิกาของพระศาสดา.

ด้วยกรรมที่ทำดีนั้น และด้วยการตั้งใจไว้ชอบ
ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้ว ก็ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.
จตุจากนั้นแล้ว ก็ไปสวรรค์ชั้นยามาจากนั้นก็ชั้นดุสิต
ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตติ.

ข้าพเจ้าเกิดในภพใด ๆ ด้วยอำนาจของกรรมนั้น
ข้าพเจ้าก็ครองตำแหน่งเอกอัครมเหสีของพระราชาทัง
หลายในภพนั้น ๆ จตุจากภพนั้นแล้ว มาในหมู่มนุษย์
ก็ครองตำแหน่งอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ และ
พระราชเจ้าปฐพีมณฑล ข้าพเจ้าเสวยสมบัติใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ประสบสุขในภพทุกภพ
ท่องเที่ยวอยู่หลายกัป.

ในภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ
เป็นพราหมณ์ มีศใหญ่ เป็นยอดของศาสดาทั้งหลาย
พระเจ้กาตี จอมนรชน กรุงพาราณสี ราชธานี
ทรงเป็นอุปฐาก พระผู้ทรงแสงคุณอันยิ่งใหญ่ ใน
ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นราชธิดาองค์ที่ ๔ ในพระเจ้กาตี
นั้น ปราบกฐพระนามว่าภิกขุทาสี ฟังธรรมของพระ-
ชินพุทธเจ้าผู้เลิศแล้วก็ชอบใจการบรรพชา.

พระราชบิดาไม่ทรงอนุญาตพวกเรา ครั้งนั้น
พวกเราจึงอยู่ในพระราชมณเฑียร ไม่เกียจคร้านประ-
พฤติกอमारีพรหมจรรย์มา ๒๐,๐๐๐ ปี เป็นพระราช-
ธิดาเสวยสุข บันเทิงยินดีเป็นนิตย์ ในการบำรุงพระ-

พุทธเจ้า มี ๗ พระองค์คือ สมณิ สมณคุตตา ภิกขุณี
ภิกขุทาสิกา รัชมมา สุรัชมมา และสังฆทาสิกาที่ครบ ๗.

บัดนี้ คือ เขมา อุบลวรรณ ปฎาจารา
ข้าพเจ้า กิสาโคตมี รัชมทินนา และวิสาขาที่ครบ ๗.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีนั้น และด้วยการตั้งใจไว้
ขอบ ข้าพเจ้าละกายมนุษย์ ก็ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

บัดนี้ ภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในครอบครัว
เศรษฐี ผู้มั่งคั่ง ในกรุงราชคฤห์ราชธานีมคธ ครั้น
ข้าพเจ้าเติบโตเป็นสาว เห็นโจรที่ถูกเขานำไปจะประ-
หารชีวิต เกิดจิตปฏิพัทธ์ในโจรนั้น บิดาของข้าพเจ้า
คิดสินบนเจ้าหน้าที่ด้วยทรัพย์พันกหาปณะ ให้ปล่อย
โจรนั้นพ้นจากประหาร.

บิดาเอาใจข้าพเจ้า จึงมอบโจรนั้นให้ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าเอ็นดูโจรนั้น ช่วยแก้กูกูล สนิทสนมอย่างยิ่ง.

โจรนั้น นำเครื่องพลีกรรมไป เพราะโลภใน
เครื่องประดับของข้าพเจ้า นำไปยังเขาทั้งโจร คิดจะ
ฆ่าข้าพเจ้าที่ภูเขา.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้านอบน้อมสัจตฤกโจร ทำอัญชลี
อย่างดี รักษาชีวิตตน จึงกล่าวคำนี้ว่า

สายสร้อยทองนี้ แก้วมุกดา และไพฑูรย์เป็น
อันมาก ขอท่านโปรดเอาไปทั้งหมด โปรดปล่อย
ภักทา ประกาศว่าเป็นทาสีของท่าน.

สัตตกุโจรกถ่าวกะข้าพเจ้าว่า

แมंगาม จงตายเสียเถิด เจ้าอย่าพิโรธำพันนัก
เลย ข้าไม่รู้เลยว่า ไม่ต้องมานางผู้มาถึงป่าแล้ว

ข้าพเจ้ากล่าวกะสัตตกุโจรว่า

เมื่อใดข้าพเจ้านึกถึงตัวเอง เนื้อใดข้าพเจ้าเติบโต
โตรู้เพียงตาแล้ว เมื่อนั้นข้าพเจ้าไม่รู้เลยว่า คนอื่น
จะเป็นที่รักยิ่งกว่าตัวท่าน มาลีข้าพเจ้าจกกดท่าน
ทำประทักษิณเวียนขวาท่าน ไหว้ท่าน ข้าพเจ้ากับ
ท่านจะไม่ได้พบกันอีกแล้ว.

เทวดาที่สิงสถิต ณ ภูเขากล่าวสคฺคฺข้าพเจ้าว่า

มิใช่แต่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้
สตรีมีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตได้ในที่นั้น ๆ.

มิใช่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้
สตรีที่คิดความได้รวดเร็ว ก็เป็นบัณฑิตได้.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้ามาสัตตกุโจร เหมือนอย่างชน
เนื้อทราย มาเนื้อทรายจะนั้น.

ก็ผู้ใคร่รู้แก้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้
จับพลัน ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นจากการบีบคั้นของศัตรู
เหมือนข้าพเจ้าหลุดพ้นจากสัตตกุโจร ในครั้งนั้น
จะนั้น.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าปลัดสัตตกุโจรตกลงไปที่ชอก
เขา แล้วเข้าไปยังสำนัก ของนักบวชผู้ครองผ้าขาว
บรรพชา.

พวกนักบวชปริพาชก เอาแหนบดนมของ
ข้าพเจ้าหมาให้บรรพชาแล้ว สอนลัทธิสมัย ไม่ว่างเว้น
ในครั้งนั้น.

แต่นั้น ข้าพเจ้าเรียนลัทธินั้นนั่งอยู่คนเดียวนึก
ถึงลัทธิเห็นว่า สุนัขทำกะมนุษย์.

ข้าพเจ้าจับกิ่งหว้าที่ขาดแล้ว วางนอนไว้ใกล้
ข้าพเจ้าแล้วก็หลีกไป เห็นกลุ่มคนยืนอยู่อาภูลดั่ง
หมู่หนอน ก็ได้นิมิต สดใจ ก็ลุกขึ้นจากที่นั้นบอก
กล่าวกะสหธรรมิกปริพาชกผู้ร่วมประพาศธรรม สห-
ธรรมิกเหล่านั้นบอกว่า ภิกษุศากยบุตรรู้ความข้อนั้น
ข้าพเจ้าจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

พระผู้นำพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมแก่
ข้าพเจ้าว่า ชั้นช้อยตนะและธาตุทั้งหลาย ไม่งามเป็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ข้าพเจ้าฟังธรรมของพระองค์แล้ว ก็ทำธรรม-
จักขุดวงตาเห็นธรรมให้บริสุทธิ์ แต่มันก็รู้แจ้งพระ-
ลัทธิธรรม ได้บรรพชาอุปสมบท. พระผู้ทรงเป็นผู้นำ
อันข้าพเจ้าทูลวอนแล้วก็ตรัสว่า ภัททา จงมา ข้าพเจ้า
อุปสมบทแล้วในครั้งนั้น ได้เห็นน้ำเล็กน้อย. ด้วย
การล้างเท้า ก็รู้พร้อมทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อม
คิดอย่างนี้ว่า สังขารแม้ทั้งหมดก็เป็นอย่างนั้น.

แต่นั้น จิตของข้าพเจ้าก็หลุดพ้น ไม่ยึดมั่น
โดยประการทั้งปวง ครั้งนั้น พระชินพุทธเจ้าจึงทรง

แต่งตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศของ
ภิกษุผู้เป็นขีปปาภิญญา ตรัสรู้เร็วพลัน.

ข้าพเจ้าผู้ทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาเป็นผู้
ชำนาญในฤทธิ์ ในทิพโสทธาตุ รู้ปริจิตตวิชชา
[เจโตปริยญาณ] รู้บุพเพนิวาสญาณ ทำทิพยจักขุให้
บริสุทธิ ทำอัสวะให้สิ้นไปหมด บริสุทธิไร้มลทิน
อย่างดี.

พระศาสดา ข้าพเจ้าบำรุงแล้ว คำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว. ภาระหนัก ก็ปลง
ลงแล้ว ตัณหาที่นำไปในภพ ก็ถอนเสียแล้ว ชนทั้ง
หลายออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน เพื่อประโยชน์อัน
ใด ประโยชน์อันนั้น ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว ธรรมเป็นที่
สิ้นสังโยชน์ทุกอย่าง ก็บรรลุแล้ว. ญาณของข้าพเจ้า
ในอรรถ ธรรม นිරุตติและปฏิภาณ ก็บริสุทธิไพบุลย์
ด้วยอำนาจของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ภพทุกภพ
ข้าพเจ้าก็ถอนเสียแล้ว ข้าพเจ้าตัดเครื่องผูกดูจข้างไม่
มีอัสวะอยู่.

ข้าพเจ้ามาดีแล้ว ในสำนักพระพุทธเจ้าผู้ประ-
เสริฐสุด วิชชา ๓ ก็บรรลุแล้ว คำสั่งสอนของพระ
พุทธเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ปฏิสัมภทา ๔ วิโมกษ์ ๘ และอภิญญา ๖ ก็
กระทำให้แจ้งแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ทำ
เสร็จแล้ว.

ก็แลนางครั้นบรรลุประอรหัตแล้ว ทันใดนั้นก็ทูลขอบรรพชา พระ
ศาสดาทรงอนุญาตการบรรพชาแก่นาง นางจึงไปสำนักภิกษุณี บรรพชาแล้ว
ก็ยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผลและสุขในนิพพาน พิจารณาการปฏิบัติของตน จึง
กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

แต่ก่อน ข้าพเจ้าดอนผม อมมูลพื้น มีผ้าผืน
เดียวเที่ยวไป รู้ในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ และเห็น
สิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ.

ข้าพเจ้าออกจากที่พักกลางวัน ก็ได้พบพระพุทธ-
เจ้าผู้ไม่มีกิเลสจตุลลิตี อันหมู่ภิกษุแวดล้อมที่ภูเขาคิชฌ-
กูฏ จึงคุกเข่าถวายบังคม ทำอัญชลิต่อพระพักตร์
พระองค์ตรัสกะข้าพเจ้าว่า ภัททา จงมา พระดำรัส
ดังนั้น ทำความหวังของข้าพเจ้าให้สำเร็จสมบูรณ์.

ข้าพเจ้าจาริกไปทั่วแคว้นอังคะ มคธะ กาสี
โกสละ บริโศกก่อนข้าวของชาวแคว้นมา ๕๐ ปี ไม่
เป็นหนี้ [ไม่เป็นอิลนบริโศก].

ท่านอุบาสกผู้ใด ได้ถวายจีวรแก่ข้าพเจ้าภัททา
ผู้พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทุกอย่างแล้ว ท่านอุบาสก
ผู้นั้นมีปัญญา ประสพบุญเป็นอันมากหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ลูนเกสี** ได้แก่ ชื่อว่าถอนผม เพราะ
ข้าพเจ้าถูกถอนผม คือผมถูกถอนด้วยเสี้ยนตาล ในการบวชในลัทธินิครนถ์ พระเถรีกล่าวหมายถึงลัทธินั้น. บทว่า **ปงฺกชรี** ได้แก่ ชื่อว่าอมมูลฟัน เพราะคงไว้ซึ่งปิงกะคือมลทินในฟันทั้งหลาย เพราะยังไม่เคี้ยวไม้ชำระฟัน. บทว่า **เอกสาฎิ** ได้แก่ มีผ้าผืนเดียว ตามจารีตนิครนถ์ บทว่า **ปุเร จรี** ได้แก่ แต่ก่อนข้าพเจ้าเป็นนักบวชหญิงนิครนถ์ (นิกนุถิ) เที่ยวไปอย่างนี้. บทว่า **อวฺชเช วชฺชมตินิ** ได้แก่ สำคัญในสิ่งที่ไม่มีโทษมีการอาบน้ำ ชดสีตัวและเคี้ยวไม้สีฟันเป็นต้นว่ามีโทษ. บทว่า **วชฺช จาวชฺช-ทสฺสินิ** ได้แก่ เห็นในสิ่งที่มีโทษมีมานะ มักจะ ปลาสะและวิปลาสะเป็นต้นว่าไม่มีโทษ.

บทว่า **ทิวาวิหารา นิกขมฺม** ได้แก่ ออกจากสถานที่พักกลางวันของตน. ภัททาปริพาชิกาแม่นี้ มาพบพระเถระเวลาเที่ยงตรง ถูกพระเถระกำจัดความกระด้างด้วยมานะเสีย ด้วยการตอบปัญหานั้น และแสดงธรรมก็มีใจเลื่อมใส ประสงค์จะเข้าไปยังสำนัก จึงกลับไปยังที่อยู่ของตน นั่งพักกลางวัน เวลาเย็นจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา.

บทว่า **นิหจฺจ ชานฺุ วนฺุทิตฺวา** ความว่า ด้วยการคุกเข่าทั้งสองลงที่แผ่นดินตั้งอยู่ ชื่อว่าตั้งอยู่ด้วยองค์ ๕. บทว่า **สมฺมุขา อณฺุชฺฉิ** อภิวรรคทำความว่าได้อัญชลีที่รุ่งเรืองด้วยการประนม ๑๐ นิ้ว ต่อพระพักตร์ของพระศาสดา. บทว่า **เอหิ ภทฺุเทติ มํ อวจ สว เม อวสฺสอุปสมฺปทา** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งข้าพเจ้า ผู้บรรลुพระอรหัต แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทว่า ภัททา จงมา เจ้าจงไปสำนักภิกษุณี บรรพชาอุปสมบทเสียที่สำนักภิกษุณีนี้อันใด พระดำรัสสั่งของพระศาสดานั้น ได้เป็นอุปสัมปทา เพราะเป็นเหตุแห่งการอุปสมบทของข้าพเจ้า

สองคาถาว่า **จิณฺณา** เป็นอาทิ เป็นคาถาแสดงการพยากรณ์พระอรหันต์. บรรดาบทเหล่านั้น. บทว่า **จิณฺณา อุงฺกาจ มคฺธา** ความว่า ชนบท เหล่านั้นใด คือ อังคะ มคฺธา กาสี โกสละ แต่ก่อน ข้าพเจ้าบริโศกก่อน ข้าพเจ้าไม่เป็นอย่างเป็นหนี้ เทียวจาริกไป นับตั้งแต่พบกับพระศาสดา ข้าพเจ้าไม่เป็นอย่างเป็นหนี้ คือไม่มีโทษ ปราศจากกิเลส บริโศกก่อนข้าพเจ้าของชาว แคว้นมา ๕๐ ปี ในชนบทเหล่านั้นแล.

พระเถรีเมื่อพยากรณ์พระอรหันต์ โดยมุข คือการระบุนุญพิเศษ แก่ อุบาสกผู้มีใจเลื่อมใสแล้วถวายจิวรแก่ตน จึงกล่าวคาถาสุดท้ายว่า **ปฺลฺลํ วัต ปรสฺวิ พฺหุ** ประสบบุญเป็นอันมากหนอเป็นต้น. คาถานั้น ก็รู้ได้ง่ายแล.

จบ อรรถกถาททากุณฑลเทศาเถรีคาถา

๑๐. ปฏาจาราเถรีคาถา

[๔๔๘] พระปฏาจาราเถรี ซึ่งแจ้งว่า

ผู้ชายทั้งหลาย ไถนาด้วยไถ หวานเมล็ดพืชลง
ที่พื้นนา ได้ทรัพย์มาเลี้ยงดูบุตรภริยา.

ข้าพเจ้าสมบุรณ์ด้วยศีล ทำตามคำสั่งสอนของ
พระศาสดา ไม่เกียจคร้าน ไม่ฟุ้งซ่าน ไฉนจะไม่
ประสพบพบพระนิพพานเล่า.

ข้าพเจ้าล้างเท้า ใส่ใจนิมิตในน้ำ เห็นน้ำล้าง
เท้าไหลจากที่ตอนมาสู่ที่ลุ่ม แต่นั้น ข้าพเจ้าก็ตั้งจิต

ไว้มันคง คุณมาอาชาไนยที่ดี ถือประทีปจากที่นั่นไป

ยังวิหาร มองเห็นที่นอน จึงเข้าไปที่เตียง.

ต่อนั้น ก็ถือลูกดาลชักไส้ประทีปออกไป ความ
หลุดพ้นทางใจ ก็ได้มีเหมือนความดับของประทีปที่
ติดโพลง ฉะนั้น.

จบ ปฎาจาราเถรีคาถา

๑๐. อรรถถาปฎาจาราเถรีคาถา

คาถาว่า นางculehi กัลล เขตต์ เป็นต้น เป็นคาถาของพระปฎา-
จาราเถรี.

ความพิสดารว่า พระเถรีรูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า
ปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนครอบครัว ในกรุงหังสวดี รัฐเคียงสาแล้ว วันหนึ่ง
ฟังธรรมในสำนักพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ เป็นเลิศของภิกษุณีผู้ทรงวินัย กระทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป
ปรารถนาตำแหน่งนั้น. นางกระทำกุศลจนตลอดชีวิต เวียนว่ายไปในเทวดา
และมนุษย์ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป ถือปฏิสนธิในพระราชมณเฑียร
ของพระเจ้ากาสิพระนามว่ากิกิ เป็นพระราชธิดาองค์หนึ่ง ระหว่างพระพี่น้อง
นาง ๗ องค์ ทรงประพตติโกมาริพรหมจรรย์มาตลอด ๒๐,๐๐๐ ปี ได้ทรง
สร้างบริเวณถวายพระภิกษุสงฆ์. นางจตุจากนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก เสวย
ทิพยสมบัติอยู่พุทธรันครหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บังเกิดในครอบครัวเศรษฐี
เดิบโตเป็นสาวแล้ว ได้ทำความสนิทสนมหากับคนงานคนหนึ่งในเรือนของตน

บิดามารดาได้กำหนดวันที่จะส่งมอบนางให้ชายหนุ่ม ซึ่งมีชาติเสมอกัน. นางรู้เรื่องนั้นแล้วก็หิยฉวยทรัพย์ที่สำคัญไว้ในมือ ออกไปทางประตูสำคัญกับชายที่สนิทเสน่หาคณนั้น อาศัยอยู่ในหมู่บ้านตำบลหนึ่ง ก็ตั้งครรภ. เมื่อครรภแก่ นางก็พูดว่า นายจำ ประโยชน์อะไรที่จะอยู่นานาในที่นี้ ฉันจะกลับไปเรือนของครอบครัวละ เมื่อสามีพูดผิดเพี้ยนว่า วันนี้จะไป พรุ่งนี้ค่อยไปเถิด นางคิดว่าผู้นี้โง่คงไม่พาเรากลับไปบ้านแน่ เมื่อสามีไปนอกบ้านแล้ว ก็เก็บงำสิ่งของที่ควรเก็บงำไว้ในเรือน แล้วตั้งคนที่อยู่ใกล้บ้านเรือนเคียงที่คุ้นเคยไว้ให้ช่วยบอกสามีว่า นางกลับไปเรือนตระกูลแล้ว เดินทางไปลำพังผู้เดียวหมายกลับเรือนตระกูล สามีกลับบ้านไม่พบภริยา ทามพวกคนคุ้นเคย ก็ทราบว่างานกลับไปบ้านเดิม ครุ่นคิดว่า เพราะตัวเราเอง นางจึงเป็นคนอนาถา จึงเดินสะกดรอยก็ไปทันกัน. นางตลอดบุตร ในระหว่างทางนั่นเอง นับแต่ตลอดบุตรแล้ว นางก็ระงับการชวนชวายที่จะไปบ้าน พาสามีกลับไป. แม้ครั้งที่สอง นางก็มีครรภ. คำดังกล่าวมานี้เป็นต้นทั้งหมด พึงทำให้พิศดารโดยนัยก่อน ๆ นั้นแล.

แต่ความต่างกัณมีดังนี้ คราวที่อยู่ในระหว่างทาง ลมกัมมชวาท เกิดปั่นป่วน เมฆฝนอันมิใช่ฤดูกาลก็ตกลงมาทำใหญ่ ท้องฟ้ามีหยาดฝนตกลงมาไม่ขาดสาย สายฟ้าก็แลบแปลบปลาบไปรอบ ๆ เสียงเมฆคำรามดังจะแตกทะลาย. นางเห็นแล้วก็พูดกะสามีว่า นายจำ ช่วยสร้างที่บังฝนหน่อยสิจะสามีก็สำรวจดูที่โน้นที่นี้ พบพุ่มไม้มีหญ้าปกคลุมแห่งหนึ่ง จึงไปที่นั่น ประสงค์จะตัดท่อนไม้ที่พุ่มไม้นั้น ด้วยมีดที่ถืออยู่ในมือ จึงตัดต้นไม้ซึ่งอยู่ที่พุ่มไม้นั้น ท้ายจอมปลวกที่หญ้าปกคลุม ในทันใดงูพิษร้ายก็เลื้อยออกมาจากจอมปลวกนั้น กัดเขา ล้มลงตายอยู่ที่นั่นนั่นเอง. นางต้องประสบทุกข์

มาก รอคอยการกลับมาของสามี โอบอุกน้อยทั้งสองซึ่งทนลมฝนไม่ไหวร้องให้
จ้าไว้แนบอก สองเข้าสองมือยึดพื้นดินไว้มั่นอยู่ทำนั้นตลอดคืน เมื่อราตรี
สว่างก็เอาลูกคนหนึ่งซึ่งมีสีคล้ายขึ้นเนียนอนบนเบาะผ้าเก่า โอบด้วยมือกอดด้วย
อกแล้วกล่าวกะลูกอีกคนหนึ่งว่า มานี้ลูก พ่อเจ้าไปทางนี้แล้วมองดูตามทางที่
สามีไป พบสามีนอนตายอยู่ใกล้ ๆ จอมปลวก จึงร้องให้คร่ำครวญว่า เพราะ
ตัวเราที่เดียว สามีเราจึงตาย ระหว่างทางก็ถึงแม่น้ำ ซึ่งกระแสน้ำไหลแค่เข้า
แค่นม เพราะฝนตกตลอดทั้งคืนไม่สามารถจะข้ามน้ำพร้อมกับลูกสองคนใน
คราวเดียวได้ เพราะตนมีความรู้่น้อยและอ่อนแอ จิกพักลูกคนโตไว้ฝั่งนี้
พาลูกคนเล็กไปยังฝั่งโน้น ปูกิ่งไม้หักไว้ให้ลูกอ่อน นอนบนเบาะผ้าเก่าบน
กิ่งไม้ลาดนั้น คิดจะไปหาลูกอีกคนหนึ่ง แต่ไม่อาจจะละลูกอ่อนได้ จึงกลับ
ไปกลับมา มองดูพลางลงน้ำ.

ขณะที่นางไปถึงกลางแม่น้ำ เขี้ยวตัวหนึ่งเห็นเด็กอ่อนนั้น นึกว่า
เป็นขึ้นเนื้อ จึงโผลงจากอากาศ นางเห็นเขี้ยวนั้นก็ยักสองมือขึ้นไล่ ทำ
เสียงดัง ๆ สามครั้งว่า สุ สุ เขี้ยวไม่สนใจอาการของนางนั้น เพราะอยู่ไกล
กัน ก็เขี้ยวเอาเด็กอ่อนนั้นเห็นขึ้นอากาศไป ลูกคนที่ขึ้นอยู่ฝั่งนี้ เห็นมารดา
ยกสองมือส่งเสียงดัง ก็นึกว่าแม่เรียกตัว จึงโดดลงน้ำไปโดยเร็ว. ลูกอ่อน
ของนางถูกเขี้ยวเขี้ยวไป ลูกคนโตก็ถูกน้ำพัดไป ด้วยประการฉะนี้. นาง
ร้องให้คร่ำครวญว่า ลูกเราคนหนึ่งถูกเขี้ยวเขี้ยวไป คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป
สามีเราก็ตายที่หนทาง พลังเดินไปพบชายผู้หนึ่งถามว่า พ่อท่าน เป็นชาว
เมืองไหนจ๊ะ ชายผู้นั้นตอบว่า เป็นชาวกรุงสาวัดดีจ๊ะแม่คุณ. ถามว่า มีตระกูล
ชื่อไหน อยู่ที่ถนนโน้นในกรุงสาวัดดี พ่อท่านรู้จักไหมจ๊ะ. ตอบว่า รู้จักจ๊ะ
แม่คุณ แต่อย่าถามข้าเลย ถามคนอื่นเถิดจ๊ะ. นางกล่าวว่า คนอื่นข้าพเจ้า

ไม่ต้องการดอกจ๊ะ จะถามท่านนี้แหละพ่อท่าน. ตอบว่า แม่คุณเอ๋ย โปรด
ไม่ให้บอกท่านไม่ได้หรือ วันนี้แม่นางเห็นฝนตกตลอดคืนยังรุ่งไหมเล่า.
ข้าพเจ้าเห็นจ๊ะพ่อท่าน ฝนนั้นตกตลอดคืนยังรุ่ง สำหรับข้าพเจ้าด้วยจ๊ะ
แต่ข้าพเจ้าจะเล่าเหตุนี้ภายหลัง ขอท่านโปรดเล่าเรื่องในเรือนเศรษฐีแก่
ข้าพเจ้าก่อนเถิดจ๊ะ. แม่คุณเอ๋ย วันนี้เมื่อคืนนี้ เรือนล้มทับคน ๓ คน คือ
เศรษฐี ภริยาของเศรษฐี และบุตรชายเศรษฐี ทั้งสามคน ถูกเผาบนเชิง
ตะกอนเดียวกัน ควันไฟที่พื้นยังเห็นอยู่เลยจ๊ะแม่คุณ. ขณะนั้น นางจำไม่
ได้ว่าตนปราศจากผ้าถุงห่มฟุบล้มลง โดยรูปที่เกิด เพราะเป็นคนบ้าด้วยความ
เศร้าโศก นางจึงวนเวียนเพื่อรำพันว่า

ลูกทั้งสองก็ตาย สามิเราก็ตายที่หนทาง บิดา

มารดาและพี่ชาย ก็ถูกเผาที่เชิงตะกอนเดียวกัน.

นับตั้งแต่นั้นมา นางก็มีสมญาว่า ปฎาจารา เพราะมีอาจารย์ตกไป
เหตุไม่เกี่ยวไปด้วยผ้าแม่แต่เพียงผ้าถุง. ผู้คนทั้งหลายเห็นนาง บางพวกก็
โยนขยะลงบนศรีษะ. พร้อมทั้งขับไล่ว่า ไปอีกคนบ้า. บางพวกก็ไปรยฝุ่น
อีกพวกหนึ่งก็ขว้างก้อนดินท่อนไม้ พระศาสดากำลังประทับนั่งทรงแสดงธรรม
ท่ามกลางบริษัทหมู่ใหญ่ ณ พระเชตวันวิหาร ทอดพระเนตรเห็นนางกำลัง
วนเวียนอย่างนั้น และทรงสำรวจดูความแก่กล้าแห่งญาณ ได้ทรงทำโดย
อาการที่นางจะบ้ายหน้ามายังพระวิหาร บริษัทเห็นนาง จึงกล่าวว่า อย่าให้
หญิงบ้ามาที่นี่นะ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อย่าห้ามนางเลย เมื่อนางมาถึง
ที่ไม่ไกล จึงตรัสว่า แม่นางจงกลับได้สติ ในทันใด นางก็กลับได้สติ
พระพุทธานุภาพ รู้ตัวว่าผ้าที่ถุงหลุดหล่นหมดแล้ว เกิดหิริโอตตปปะจันมา
ก็นั่งคุกเข่าลง ชายผู้หนึ่งก็โยนผ้าห่มให้ นางนุ่งผ้านั้นแล้วก็เข้าเฝ้าพระศาสดา

ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ขอทรงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์ด้วย เหยี่ยวเหี่ยวเอาบุตรของข้าพระองค์ไปคน
หนึ่ง คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป สามีก็ตายที่หนทาง บิดามารดาและพี่ชายก็ถูก
เรือลัมทับตาย เขาเผาที่เชิงตะกอนเดียวกัน. นางก็ทูลเล่าถึงเหตุแห่งความ
เศร้าโศก. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนปฎาจารา เจ้าอย่าคิดไปเลย เจ้ามา
หาเราซึ่งสามารถจะเป็นที่พึ่งของเจ้าได้ ก็บัดนี้เจ้าหลั่งน้ำตา เพราะความ
ตายของลูกเป็นต้นเป็นเหตุ ฉันทใด ในสังสารวัฏที่มีเจื่อนต้นเจื่อนปลายตาม
ไปไม่รู้แล้ว ก็ฉันทนั้น น้ำตาที่หลั่งเพราะความตายของลูกเป็นต้นเป็นเหตุ
ยังมากกว่าน้ำของมหาสมุทรทั้งสี่อีก เมื่อทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาว่า

น้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ยังมีปริมาณน้อย ความ
เศร้าโศกของนรชนผู้ถูกทุกข์กระทบแล้ว น้ำของน้ำ
ตามิใช่่น้อย มีปริมาณมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔
นั้นเสียอีก แม่เอ๋ย เหตุไร เจ้าจึงขังประมาทอยู่เล่า.

เมื่อพระศาสดากำลังตรัสกถาบรรยายเรื่องสังสารวัฏ ที่มีเจื่อนต้นและ
เจื่อนปลายตามไปไม่รู้แล้ว ความเศร้าโศกของนางก็ค่อยทุเลาลง. ลำดับนั้น
พระศาสดาทรงทราบว่ นางมีความเศร้าโศกเบาบางแล้ว เมื่อทรงแสดงว่า คุณ
ก่อนปฎาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ก็ไม่อาจจะช่วย จะช่อนเร้น
หรือเป็นที่พึ่งของคนที่กำลังไปสู่ปรโลกได้ ดังนั้น ปิยชนเหล่านั้นแม้มีอยู่ ก็ชื่อ
ว่าไม่มี เพราะฉะนั้นบัณฑิตพึงชำระศีลของตนแล้ว ทำทางที่จะไปพระนิพพาน
ให้สำเร็จ ดังนี้ จึงทรงแสดงธรรมด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

ไม่มีบุตรที่จะช่วยได้ บิดาก็ไม่ได้แม้พวกพ้องก็
ไม่ได้ เมื่อความตายมาถึงตัวแล้ว หมู่ญาติ ก็ช่วยไม่ได้
เลย

ถ้าจะ ธรรมะ อหิงสา ทัฬหะ และทมะมีอยู่
ในผู้ใด พระอริยะทั้งหลายย่อมคบผู้นั้น นั่นเป็น
อนามตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย (นิพพาน) ในโลก.

บัณฑิตรู้ใจความข้อนี้แล้ว ตำรวมในศีล พึง
รีบเร่งชำระทางไปพระนิพพานทีเดียว.

จบเทศนา นางปญฺจาราก็ตั้งอยู่ในโศคาปีติผล ทูลขอบรรพชาจะ
พระศาสดา พระศาสดาทรงนำไปสำนักภิกษุณีให้บรรพชา นางได้อุปสมบท
แล้ว ก็ทำกิจกรรมในวิปัสสนาเพื่อมรรคเบื้องบนขึ้นไป วันหนึ่ง ก็เอาหม้อน้ำ
น้ำมาล้างเท้ารดน้ำลง น้ำนั้นไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็ขาดหายไป รดครั้งที่สอง
น้ำก็ไปได้ไกลกว่าครั้งที่หนึ่งนั้น รดครั้งที่สามน้ำไปได้ไกลกว่าครั้งที่สองนั้น
นางยิคน้ำนั้นนั่นแหละเป็นอารมณ์ กำหนดวัยทั้งสามคิดว่า สัตว์เหล่านี้ตาย
เสียในปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เรารดครั้งแรก ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เหมือน
น้ำที่รดครั้งที่สอง ที่ไปไกลกว่าครั้งแรกตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่
รดครั้งที่สามซึ่งไปได้ไกลกว่าครั้งที่สองนั้นเสียอีก พระศาสดาประทับนั่งอยู่ใน
พระคันธกุฎี ทรงแผ่พระรัศมีไปประหนึ่งประทับยंत्रสอยต่อหน้านาง เมื่อ
ทรงแสดงความขื่อนี้ว่า คู่ก่อนปญฺจารา ขื่อนั้นก็เป็นอย่างนั้นแหละ สัตว์
เหล่านี้ทั้งหมดล้วนมีความตายเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นคนที่เห็นความเกิด
ความเสื่อมของปัจจุจันท์ มีชีวิตเป็นอยู่วันเดี๋ยวก็น่าดี ขณะเดี๋ยวก็น่าดี ยังประ-
เสริฐกว่าคนที่ไม่เห็นความเกิดความเสื่อมนั้น ถึงจะมีชีวิตเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี
จึงตรัสพระคาถาว่า

คนที่เห็นความเกิดความเสื่อม [ของปัญญาขั้น]

มีชีวิตเป็นอยู่วันเดี่ยวยังประเสริฐกว่า คนที่ไม่เห็น

ความเกิดความเสื่อมถึงจะมีชีวิตเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี.

จบพระคาถา พระปฎาจาราภิกษุณี ก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วย
ปฏิสัมภิตา ๔. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

พระปฎาจาราเถรีกล่าวบุพกรรมของตนว่า

พระชินพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ทรง
ถึงฝั่งแห่งสรรพธรรม ทรงเป็นผู้นำ เสด็จอุบัติใน
แสนกัปนับแต่กัปนี้ไป.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในสกุลเศรษฐีผู้รุ่งโรจน์
ด้วยรัตนนานาชนิด ในกรุงหงสวดี เปี่ยมด้วยสุขเป็น
อันมาก เข้าไปเฝ้าพระมหาวิระพระองค์นั้น ได้สดับ
พระธรรมเทศนา เกิดความเลื่อมใส ก็ถึงพระชิน-
พุทธเจ้าเป็นสรณะ.

ลำดับนั้น พระผู้ทรงเป็นผู้นำทรงยกย่องภิกษุณี
ผู้มีความละเอียด คงที่ แก่ล้าวกล้าในกิจที่ควรและไม่ควร
ว่าเป็นเลิศของภิกษุณีผู้ทรงพระวินัย.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้ามีจิตยินดีปรารถนาตำแหน่งนั้น
จึงนิมนต์พระทศพลผู้นำโลกพร้อมทั้งพระสงฆ์ให้เสวย
๗ วัน ถวายไตรจีวร หมอบลงแทบพระยุคลบาทด้วย
เศียรเกล้า กราบทูลดังนี้ว่า

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๕๑ ปฎาจาราเถรีอุปทาน.

ข้าแต่พระมุนีผู้เป็นปราชญ์ เป็นผู้นำ พระองค์
ทรงยกย่องภิกษุณีรูปใดไว้ในกัณฑ์ ๘ นับแต่กัณฑ์ไป
ข้าพระองค์จักเป็นเช่นภิกษุณีรูปนั้น ถ้าความ
ปรารถนาของข้าพระองค์สำเร็จ.

ครั้งนั้น พระศาสดาได้ตรัสกะข้าพเจ้าว่า แม่
นางเอย เจ้าอย่ากลัวเลย เบาใจได้ ในอนาคตกาล
เจ้าจักได้มโนรถ ความปรารถนานั้น ในแสนกัณฑ์
แต่กัณฑ์ไป พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ ทรงสม-
ภพในราชสกุลพระเจ้าโอกกากราช จักเป็นศาสดาใน
โลก เจ้าจักมีนามว่าปฐาจารา เป็นธรรมทายาทโอรส
ในธรรมของพระองค์ ถูกเนรมิตโดยธรรม เป็นสาวิกา
ของพระศาสดา.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าดีใจมีจิตเมตตา บำรุงพระชิน-
พุทธเจ้า ผู้นำโลกพร้อมทั้งพระสงฆ์ จนตลอดชีวิต.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีนั้น และด้วยการตั้งใจไว้
ชอบ ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้วก็ไปสู่สวรรค์ชั้นดาว-
ดึงส์.

ในกัณฑ์กัณฑ์นี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปเป็น
พราหมณ์มียศใหญ่ ประเสริฐกว่าพวกบัณฑิต เสด็จ
อุบัติ ครั้งนั้นพระเจ้ากาสิจอมนรชน พระนามว่า กิกิ
ประทับ ณ กรุงพาราณสีราชธานี ทรงเป็นอุปฐาก
บำรุงพระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่.

ข้าพเจ้าเป็นราชธิดาองค์ที่สามของพระองค์

ปรากฏพระนามว่า ภิกขุณี ฟังธรรมของพระชินพุทธเจ้าผู้เลิศแล้ว ก็ขอบใจบรรพชา พระราชบิดาไม่ทรงอนุญาตพวกเรา ครั้งนั้นพวกเราจึงอยู่แต่ในพระราชมณเฑียร ไม่เกียจคร้าน ประพฤติโกมาริพรหมจรรย์ มาถึง ๒๐,๐๐๐ ปี.

พวกเราราชธิดา อยู่ในความสุข บันเทิง ยินดี เนื่องนิตยในการบำรุงพระพุทธเจ้า เป็นพระราชธิดา ๗ พระองค์ คือ สมณะ สมณकुตตา ภิกขุณี ภิกขุ ทาลิกา ชัมมา สุชัมมา และสังฆทาลิกาที่ครบ ๗.

บัดนี้ ก็คือข้าพเจ้าอุบลวรรณา เขมา ภัททา ภิกขุณี กิสาโคตมี ชัมมทินนาและวิสาขาที่ครบ ๗.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีเหล่านั้น และด้วยการตั้งใจไว้ชอบ ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้ว ก็ไปสู่สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ บัดนี้ภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในสกุลเศรษฐีผู้มั่งคั่ง รุ่งเรือง มีทรัพย์มาก ในกรุงสาวัตถี ราชธานี แคว้นโกศล.

ข้าพเจ้าเติบโตเป็นสาวตกอยู่ในอำนาจความวิตก พบชายชนบทก็หนีตามไปกับเขา ข้าพเจ้าคลอดบุตรคนหนึ่ง คนที่สองยังอยู่ในครรภ์ ข้าพเจ้าตกลงใจว่าจะบอกบิดามารดา ข้าพเจ้าไม่บอกสามีของข้าพเจ้า เมื่อสามีไปค้างแรม ข้าพเจ้าก็ออกจากบ้านล้าฟังคน

เดียว หมายถึงไปกรุงสาวัตถี แต่นั้น สามีกก็ตามมา
ทันข้าพเจ้าในระหว่างทาง.

ครั้งนั้น ลมกัมมฆวตเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าอย่าง
ทารุณยิ่ง เมฆฝนขนาดใหญ่ก็เกิดขึ้นในเวลาที่ข้าพเจ้า
คลอດบุตร ขณะนั้น สามีไปหาทัพสัมภาระเพื่อ
กำบังฝน แต่ก็ถูกรุกัดตาย.

ครั้งนั้น เพราะทุกข์ที่คลอດบุตร ข้าพเจ้าก็เป็น
คนอนาถายากไร้ เห็นแม่น้ำเล็ก ๆ น้ำเต็มเปี่ยม ก็เดิน
ไปแม่น้ำตรงที่ต้นเงิน พาลูกอ่อนข้ามน้ำ อีกคนหนึ่ง
เอาไม้ฝัดโน้น ให้ลูกอ่อนตีมนม เพื่อข้ามไปอีกฝั่ง
หนึ่ง เหยี่ยวโฉบเฉี่ยวลูกอ่อนที่ร้องจ้าไป ลูกอีกคน
หนึ่งกระแสน้ำพัดไป ข้าพเจ้านั้นเปี่ยมด้วยความเศร้า
โศก.

ข้าพเจ้ากลับไปกรุงสาวัตถี ได้ยินข่าวว่าบิดา
มารดาพี่ชายตายเสียแล้ว ครั้งนั้น ข้าพเจ้าถูกความ
เศร้าโศกบีบคั้น เต็มเปี่ยมด้วยความเศร้าโศกใหญ่หลวง.

บุตรทั้งสองก็ตาย สามีของข้าพเจ้าก็ตายเสียที่
หนทาง บิดามารดาและพี่ชายก็ถูกเผาบนเชิงตะกอน
เดียวกัน.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าผอมเหลือง ไม่มีที่พึ่ง มีใจห่อ
เหี่ยว เดินชมชานไปพบพระผู้ทรงฝึกชนที่ควรฝึก
พระศาสดาได้ตรัสกะข้าพเจ้าว่า อย่าเศร้าโศกถึงบุตร

เลย จงเบาใจเถิด จงแสวงหาตนของเจ้าเถิด จะเดือดร้อนไร้ประโยชน์ไปทำไม.

ไม่มีบุตรที่จะช่วยได้ดอก บิดาก็ไม่ได้ แม่พวกพ้องก็ไม่ได้ เมื่อความตายมาถึงตัว หมู่ญาติก็ช่วยไม่ได้เลย.

ข้าพเจ้าฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้วก็บรรลุผลอันดับแรก [โศดาปัตติผล] แล้วก็บวช ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต.

ข้าพเจ้ากระทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาก็เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ ในทิพโศตธาตุ รู้ปริจิตตวิชชา รู้ปุพเพนิวาสญาณ ขำระทิพยจักขุ ทำอาสวะให้สิ้นไปหมด เป็นผู้บริสุทธิ ไม่มีมลทิน.

ต่อนั้น ข้าพเจ้าก็เล่าเรียนพระวินัยทั้งหมดในสำนัก ของพระผู้ทรงเห็นทุกอย่าง อย่างพิสดารและนำสืบทอดมา ตามเป็นจริง.

พระชินเจ้า ทรงยินดีในคุณชื่อนั้น จึงทรงสถาปนาข้าพเจ้าว่า ปฎาจาราภิกษุณีผู้เดียวเป็นเลิศของภิกษุณี ผู้ทรงพระวินัย.

พระศาสดา ข้าพเจ้าก็บารุงแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ภาระหนัก ข้าพเจ้าก็ปลงลงแล้ว ตัณหาที่นำไปในภพ ข้าพเจ้าก็ถอนเสียแล้ว คนทั้งหลายออกจาก

เรือนวขไม่มีเรือน เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์
อันนั้น ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว ธรรมเป็นที่สิ้นสังโยชน์
ทั้งหมด ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ฯลฯ คำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ก็แล พระปฎาจาราเถรี ครั้นบรรลุพระอรหัตต์แล้ว พิจารณาทบทวน
ถึงการปฏิบัติของตนในเวลาเป็นเสกขบุคคล เมื่อจะชี้แจงอาการบังเกิดของผล
เบื้องบน จึงได้กล่าวคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานว่า

ผู้ชายทั้งหลายไถนาด้วยไถ หว่านเมล็ดพืชลง
ที่พื้นนา ย่อมได้ทรัพย์มาเลี้ยงดูบุตรภริยา ข้าพเจ้า
สมบูรณ์ด้วยศีล ทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา ไม่
เกียจคร้าน ไม่ฟุ้งซ่าน ไฉนจะไม่ประสบพบพระ-
นิพพานเล่า.

ข้าพเจ้าล้างเท้า ใส่ใจนิมิตในน้ำ เห็นน้ำล้าง
เท้าไหลจากที่ดอนมาสู่ที่ลุ่ม แต่นั้น ข้าพเจ้าก็ตั้งจิต
ไว้ได้มั่นคง ดุจม้าอาชาไนยที่ดี ถือประทีปจากที่นั้น
เข้าไปยังวิหาร มองเห็นที่นอน จึงเข้าไปที่เตียง

ต่อนั้น ก็ถือนูกตาล ชักใส่ประทีปออกไป
ความหลุดพ้นทางใจก็ได้มี เหมือนความดับของประ-
ทีปที่ติดโพลง ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กสิ ได้แก่ ไถนา ทำกสิกรรม ความจริง
คำนี้เป็นเอกวจนะ ใช้ในอรรถพหุวจนะ. บทว่า ปวปี ได้แก่ หว่านเมล็ด

พืช. บทว่า ฉมา แปลว่า บนพื้นดิน. ความจริง คำนี้เป็นปฐมวิภัติ
ใช้ในอรรถสัจตมวิภัติ. ในข้อนี้ มีความสังเขป ดังนี้ว่า ผู้ชายคือสัตว์เหล่านี้
นี้ ไถนาด้วยไถ คือผาลทั้งหลาย หว่านเมล็ดพืชทั้งหลาย ที่ต่างโดยเป็น
ปุพพพัฒนาชาติบ้าง อปรพัฒนาชาติบ้าง ลงที่พื้นเนื้อนา ตามที่ประสงค์ ย่อมได้
ทรัพย์มาเลี้ยงดูตนและบุตรภริยาเป็นต้น เพราะการไถนาหว่านพืชนั้นเป็นเหตุ
เป็นนิमित ธรรมดาว่า การทำอย่างลูกผู้ชาย คือความพากเพียรจำเพาะตน
ที่บุคคลประกอบโดยแยกกาย ก็มีผลมีกำไรอย่างนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิมหิ ลีลสมุปนฺนา สตฺตฺตฺตฺต-
การิกา นิพฺพานํ นาธิคจฺฉามิ อฏฺฐิตา อนฺนุทฺตฺตา ความว่า ข้าพเจ้า
มีศีลบริสุทธิดี ชื่อว่าไม่เกียจคร้าน เพราะเป็นผู้ปรารถนาความเพียร และชื่อว่า
ไม่ฟุ้งซ่าน เพราะเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นดีในภายใน กระทำคำสั่งสอนของพระศาสดา
กล่าวคือเจริญกรรมฐานที่มีสัจจะ ๔ เป็นอารมณ์ เหตุไรจะไม่ประสบ คือบรรลุ
พระนิพพานเล่า.

ก็ พระเถรีครั้นคิดอย่างนี้แล้ว กระทำอยู่ซึ่งกรรมในวิปัสสนา ในวัน
หนึ่งถึงนิमितในน้ำล้างเท้า ด้วยเหตุนี้ พระเถรีจึงกล่าวว่า ปาธา ปกฺขาล-
ยิตฺวาน เป็นต้น. คำนี้มีความว่า ข้าพเจ้าเมื่อล้างเท้า ในจำนวนน้ำที่รด
๓ ครั้ง เหตุล้างเท้า ก็เห็นน้ำล้างเท้าไหลจากที่ค้อมมาสู่ที่ลุ่ม ก็ทำให้เป็นนิमित.

ข้าพเจ้าพิจารณาอนิจจลักษณะอย่างนี้ว่า น้ำนี้สิ้นไป เสื่อมไปเป็น
ธรรมดา ฉันทิ อายุและสังขารของสัตว์ทั้งหลาย ก็ฉันทิ และพิจารณา
ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ ตามแนวนั้น เจริญวิปัสสนา แต่นั้นก็ทำ
จิตให้ตั้งมั่น เหมือนสารถิฝึกม้าอาชาไนยที่ดี อธิบายว่า สารถิผู้ฉลาด ฝึกม้า
อาชาไนยตัวสำคัญให้เชื่อฟังโดยง่าย ฉันทิ ข้าพเจ้าฝึกจิตของตนให้ตั้งมั่นโดย

ง่าย ก็ฉันนั้น ได้การทำจิตที่ตั้งมั่นแล้ว ด้วยสมาธิสัมปยุตด้วยวิปัสสนา. อนึ่ง ข้าพเจ้าเมื่อเจริญวิปัสสนาอย่างนั้น เข้าห้องน้อยเมื่อต้องการอุตุสัพปาเย ถือประทีปเพื่อกำจัดความมืดเข้าห้องแล้ววางประทีป พอนั่งลงบนเตียง ก็หมุ่น ไล่ประทีปขึ้นลงด้วยลูกดาล เพื่อเฟ่งประทีป ทันใดนั้นเอง จิตของพระเถรีนั้นก็ตั้งมั่น เพราะได้อุตุสัพปาเย หยั่งลงสู่วิถีแห่งวิปัสสนา สืบต่อด้วยมรรค. แต่ฉัน อาสวะทั้งหลาย ก็สิ้นไปโดยประการทั้งปวง ตามลำดับมรรค. ด้วยเหตุฉัน พระเถรีจึงกล่าวว่า แต่ฉัน ข้าพเจ้าก็ถือนประทีป ฯลฯ ความหลุดพ้นทางใจได้มีแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เสยฺย โอลอกยิตฺวาน** ได้แก่ เห็น ที่นอนโดยแสงสว่างแห่งประทีป. บทว่า **ฐจฺจิ** ได้แก่ ลูกดาล. บทว่า **วฏฺฐิ โอลุสฺสยามิ** ได้แก่ หมุ่นไล่ประทีป ที่ตรงต่อน้ำมันขึ้นลง เพื่อดับประทีป. บทว่า **วิโมกฺโข** ได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย. ก็วิโมกข์ฉัน เพราะเหตุที่เป็นความสืบต่อแห่งจิตโดยปรมาตถ์ ฉะนั้น พระเถรีจึงกล่าวว่า **เจตฺโต** เหมือนอย่างว่าเมื่อปัจจยมีไล่และน้ำมันมีอยู่ ประทีปที่ควรจะติดขึ้น แต่ไม่คิดขึ้นเพราะไม่มีปัจจยฉัน จึงเรียกว่าดับ ฉนใด เมื่อปัจจยมีกิเลสเป็นต้นมีอยู่ จิตที่ควรจะเกิดขึ้น แต่ไม่เกิดขึ้น เพราะไม่มีปัจจยฉัน จึงเรียกว่าดับฉันฉัน เพราะฉะนั้นพระเถรีจึงกล่าวว่า ความหลุดพ้นทางใจได้มีแล้ว เหมือนความดับของประทีปที่ติดโพลง ฉะนั้น.

จบ อรรถกถาปฐาจารย์เถรีคาถา

๑๑. ดึงสมัตตาเถรีคาถา

[๔๔๕] พระเถรีประมาณ ๓๐ รูปนี้ ได้พยากรณ์อรหัตผลในสำนัก
ของพระปฎาจาราเถรีอย่างนี้ว่า :-

มาณพทั้งหลายถือเอาสากตำข้าวเปลือก แสวง
หาทรัพย์มาเลี้ยงดูบุตรภริยา ท่านทั้งหลายจงทำตาม
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทำแล้วไม่ต้องเดือด
ร้อนในภายหลัง ท่านทั้งหลายจงรีบล้างเท้า แล้วนั่ง
ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง จงประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ
กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า.

ภิกษุณีเหล่านั้น ได้ฟังคำสั่งสอนของพระปฎา-
จาราเถรีนั้นแล้ว ล้างเท้าเข้าไปนั่ง ณ ที่สมควรส่วน
หนึ่ง ได้ประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ กระทำตามคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในยามต้นแห่งราตรีระลึกถึง
ชาติก่อนได้ ในยามกลางแห่งราตรีชำระทิพยจักขุได้
ในยามปลายแห่งราตรีทำลายกองแห่งความมืดได้ พา
กันลุกขึ้นกราบเท้าพระเถรี พร้อมกับกล่าวว่า พวกเรา
ทำตามคำสอนของพระแม่เจ้าแล้ว จักอยู่ห้อมล้อมพระ
แม่เจ้า เหมือนทวยเทพชั้นไตรทศห้อมล้อมพระอินทร์
ผู้ชนะในสงครามฉะนั้น. พวกเรามีวิชาสาม เป็นผู้
ไม่มีอาสวะ ดังนี้.

จบ ดึงสมัตตาเถรีคาถา

๑๑. อรรถกถาถึงสมัตตาเถรีคาถา

คาถาของพระเถรี ๓๐ รูป มีว่า มุสธานี คเหตุวาน เป็นต้น.

พระเถรีแม่เหล่านั้น ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน มาในภพนั้นๆ ตั้งสมรรถมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถูกกรรมของตน กระตุ้นเตือนแล้วก็บังเกิดในเรือนครอบครัวนั้นๆ รู้เพียงสาแล้ว ฟังธรรมในสำนักพระปฎาจารย์เถรี ได้ศรัทธาแล้ว พวกกันออกบวช มีศीलบริสุทธิ์ บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ ต่อมาวันหนึ่ง พระปฎาจารย์เถรีเมื่อให้โอวาทแก่ภิกษุณีเหล่านั้น จึงได้กล่าว ๒ คาถานี้ว่า

มาณพทั้งหลายถือสากรคำข้าวเปลือก แสวงหา
ทรัพย์มาเลี้ยงดูบุตรภริยา.

ท่านทั้งหลาย จงทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธ-
เจ้า ซึ่งทำแล้วไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง

ท่านทั้งหลายจงรีบล้างเท้า แล้วนั่ง ณ ที่สมควร
ส่วนหนึ่ง จงประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ กระทำ
ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า.

ในคาถานั้น มีความสังเขปดังนี้ว่า สัตว์เหล่านี้ ถือสากรคำข้าวเปลือกทำงานคำข้าวในครกของคนอื่น ๆ เพราะเหตุเล็งชีพ ทำงานต่ำ ๆ เช่นนี้เป็นอย่างอื่น รวบรวมทรัพย์ได้พอสมควร เลี้ยงดูบุตรภริยา แต่งานนั้นของสัตว์เหล่านี้เป็นงานต่ำ เป็นงานของปุถุชน เป็นทุกข์ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย ละเว้นงานเนิ่นช้าที่ประกอบด้วยความเศร้าหมองเช่นนี้เสีย จงกระทำ จงพร้อมทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวคือไตรสิกขา จงให้บังเกิดในสันดานของตน

พระเถรีกล่าวเหตุในเรื่องนี้ว่า คำสอนใดที่ทำแล้วไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลังได้แก่เพราะเหตุที่ทำคำสอนใด ไม่ต้องเดือดร้อนตามมาในปัจจุบันและอนาคต. บัดนี้ เพื่อแสดงกิจเบื้องต้นและวิธีประกอบเนื่อง ๆ ในการทำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นพระเถรีจึงกล่าวว่า จิปุปิ ปาทานิ โชวิตวา เป็นอาทิ. ในคำนั้น เพราะเหตุที่ความสุขในการนั่ง และการได้อุตุสัพปาเย ไม่มีแก่ผู้ไม่ล้างเท้า ไม่ล้างหน้า แต่ทั้งสองอย่างนั้นจะได้แก่ผู้ล้างเท้าและล้างหน้าแล้วนั่งในที่สมควรส่วนหนึ่ง ฉะนั้น ท่านทั้งหลายอย่าพลาดขณะตามที่ได้แล้วนี้เสีย จงรีบล้างเท้าคือเท้าของตนแล้วนั่งในที่สมควรส่วนหนึ่ง คือในโอกาสที่สงัด ท่านทั้งหลายจงผูกจิตของตนไว้ในอารมณ์ ๓๘ เฉพาะอารมณ์ที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ กระทำ พร้อมกระทำศาสนา คือโอวาทคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยการเจริญกรรมฐานมีสังขะ ๔ เป็นอารมณ์ ด้วยจิตที่ตั้งมั่นแล้ว.

ครั้งนั้น ภิกษุณีเหล่านั้น อยู่ในโอวาทของพระเถรีนั้น เริ่มวิปัสสนา ทำการภาวนา ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ เพราะมีญาณแก่กล้า และเพราะสมบูรณ์ด้วยเหตุ เมื่อพิจารณาการปฏิบัติของตนได้กล่าวคาถาเหล่านั้นพร้อมด้วยคาถาโอวาทว่า

ภิกษุณีเหล่านั้น ได้ฟังคำสั่งสอนของพระปฎา-
จาราเถรีนั้น ล้างเท้าแล้ว เข้าไปนั่ง ณ ที่สมควรส่วน
หนึ่ง ได้ประกอบความสงบใจเนื่อง ๆ กระทำตาม
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในยามต้นแห่งราตรีระลึก
ถึงชาติก่อนได้ [บุพเพนิวาสญาณ] ในยามกลางแห่ง
ราตรี ชำระทิพยจักขุ [จตุปปาตญาณ] ได้ ในยาม
ปลายแห่งราตรี ทำลายกองแห่งความมืดได้ [อาสวก-

ขยญาณ] พวกกันลูกขึ้นกราบเท้าพระเถรี พร้อมกับ
กล่าวว่า พวกเราทำตามคำสอนของพระแม่เจ้าแล้ว
จักอยู่ห้อมล้อมพระแม่เจ้า เหมือนทวยเทพชั้นไตรทศ
ห้อมล้อมพระอินทร์ ผู้ชนะในสงครามฉะนั้น พวก
เรามีวิชา ๓ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตสุสา ตา วจนํ สุตฺวา ปฎาจาราย
ศาสนํ ความว่า คำสั่งสอน คือคำโอวาทนั้นๆ ของพระปฎาจาราเถรีนั้น
เพราะอรรถว่าเป็นคำสั่งสอนให้สละกิเลสทั้งหลาย ภิกษุณี ๓๐ รูปนั้น ฟังแล้วรับ
คือรับคำด้วยเศียรเกล้า.

บทว่า อฎฺฐาย ปาเท วนุทีสุ กตา เต อนุศาสนี ความว่า
ภิกษุณีเหล่านั้นทำให้เป็นประโยชน์ คือทำให้ไว้ในใจ ซึ่งคำสั่งสอนนั้น ตามที่รับ
ไว้แล้ว นั่งภาวนาในสถานตามที่สบาย ทำภาวนาให้ถึงที่สุดแล้ว ลุกจากอาสนะ
ที่นั่ง เพื่อบอกคุณวิเศษที่คนบรรลु จึงเข้าไปหาพระเถรีกล่าวว่า ข้าแต่พระแม่
มหาเถรี พวกเราทำตามอนุศาสนีของพระแม่เจ้าตามที่สั่งสอนแล้ว กราบเท้า
ของพระเถรีด้วยเบญจางคประดิษฐ์. บทว่า อินุทฺว เทวา ติทธา สงฺคาม
อปราชิตํ ความว่า ข้าแต่พระแม่มหาเถรี พวกเราจะอยู่ห้อมล้อมพระแม่เจ้า
เหมือนทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ห้อมล้อมพระอินทร์ ผู้ไม่พ่าย คือชนะในสงคราม
ระหว่างเทวดากับอสูรฉะนั้น เพราะไม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำ เพราะฉะนั้น
ภิกษุณีเหล่านี้ จึงประกาศความที่ตนเป็นผู้กตัญญูว่า พวกเรามีวิชา ๓ ไม่มี
อาสวะ. คำนี้ ก็เป็นคำพยากรณ์พระอรหัตของภิกษุณีเหล่านี้ด้วย. แต่เมื่อว่า
โดยอรรถในคำนี้ก็เป็นอย่างอื่น คำนั้น มีนัยที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลังทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาติงสมัตตาเถรีคาถา

๑๒. จันทาเถรีคาถา

[๔๕๐] พระจันทาเถรี กล่าวอุทานว่า

แต่ก่อน ข้าพเจ้าเป็นคนเข็ญใจ เป็นหม้ายไร้
บุตร ปราศจากญาติมิตร ไม่ได้ความบริบูรณ์แห่ง
อาหารและผ้า ถือภาชนะและท่อนไม้ที่เกี่ยวขอกทาน
จากครอบครัวหนึ่งไปยังครอบครัวหนึ่ง ถูกความหนาว
และความร้อนเบียดเบียน เกี่ยวขอกทานอยู่ถึง ๗ ปี.
ต่อมาภายหลัง ข้าพเจ้าได้พบพระปฐาจาราเถรี ภิกษุณี
ผู้ได้ข้าน้ำอยู่เป็นปกติ จึงเข้าไปบอกขอบรรพชาไม่
มีเรือน.

ท่านพระปฐาจาราเถรีนั้น กรุณาข้าพเจ้า ให้
ข้าพเจ้าได้บรรพชา ต่อนั้น ก็สั่งสอนข้าพเจ้า ประกอบ
ข้าพเจ้าไว้ในประโยชน์อย่างยิ่ง.

ข้าพเจ้าฟังคำของท่านแล้ว ได้กระทำตามที่ท่าน
สอน โอวาทของพระแม่เจ้า ไม่เป็นโมฆะเปล่าประ-
โยชน์ ข้าพเจ้ามีวิชา ๓ ไม่มีอาสวะ.

จบ จันทาเถรีคาถา

ปัญจนีบาต จบ

๑๒. อรรถกถาจันทาเถรีคาถา

คาถาว่า **ทูลศุตาหิ ปุเร อาสี** เป็นต้น เป็นคาถาของพระจันทาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ รวบรวมกรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับมีญาณแก่กล้าแล้ว ในพุทธบูชาทกาลนี้ ก็ถือปฏิสนธิในเรือนพราหมณ์ผู้ไม่ปรากฏชื่อ ในหมู่บ้านพราหมณ์ตำบลหนึ่ง นับแต่นางบังเกิด ครอบครัวนั้นก็เสื่อมโทกลงเรื่อยมา. นางรู้เพียงสาตามลำดับ มีชีวิตอยู่อย่างลำบาก ครั้งนั้น เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในเรือนหลังหนึ่ง ด้วยโรคนั้นญาติของนางทั้งหมด ก็พากันล้มตายไป เมื่อสิ้นญาติ นางก็ไม่อาจมีชีวิตอยู่ในที่อื่น ต้องถือกะลาขอทาน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาหาร คือ ภิกษาที่นางตระเวนไปทุกครอบครัวแล้วได้มา ได้ไปยังสถานที่แจกข้าวของพระปฎาจารย์เถรี. ภิกษุณีทั้งหลายเห็นนางต้องทุกข์ ถูกทุกข์ครอบงำ ก็เกิดกรุณา ให้นางเอิบอิม ด้วยอาจารย์ที่น่าจับใจ ด้วยอาหารที่มีอยู่ในที่นั้น. นางเลื่อมใสในอาจารย์และศีลของภิกษุณีเหล่านั้น เข้าไปหาพระเถรี ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. พระเถรีก็แสดงธรรมแก่นาง นางฟังธรรมนั้นแล้ว ก็ยังเลื่อมใสในคำสอน และเกิดความสังเวชใจในสังสารวัฏจึงบวช. ครั้นบวชแล้วก็อยู่ในโอวาทของพระเถรี เริ่มตั้งวิปัสสนา ประกอบภาวนาเนื่องๆ เพราะเป็นผู้บำเพ็ญบารมีไว้ และเพราะญาณแก่กล้า ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ พิจารณาการปฏิบัติของตน จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า :-

แต่ก่อน ข้าพเจ้าเป็นคนเข็ญใจ เป็นหม้ายไร้

บุตร ปราศจากญาติมิตร ไม่ได้ความบริบูรณ์แห่ง
อาหารและผ้า ถู้อาษนะและท่อนไม้ที่ขวอทาน จาก
ครอบครัวหนึ่งไปสู่ครอบครัวหนึ่ง ถูกความหนาว
ความร้อนเบียดเบียน ที่ขวอทานอยู่ถึง ๗ ปี. ต่อมา
ภายหลัง ข้าพเจ้าได้พบพระปฎาจารย์เถรี ภิกษุณีผู้ได้
ข้ามน้ำอยู่เป็นปกติ จึงเข้าไปบอก ขอบรรพชาไม่มี
เรือน.

ท่านพระปฎาจารย์นั้น กรุณาข้าพเจ้า ให้
ข้าพเจ้าได้บรรพชา ต่อนั้น ก็สั่งสอนข้าพเจ้า ประ-
กอบข้าพเจ้าไว้ในประโยชน์อย่างยิ่ง.

ข้าพเจ้าฟังคำของท่านแล้ว ได้กระทำตามที่ท่าน
สอน โอวาทของพระแม่เจ้าไม่เป็นโมฆะ เปล่าประ-
โยชน์ ข้าพเจ้ามีวิชา ๓ ไม่มีอาสวะ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺคตา** ได้แก่ยากจน. บทว่า **ปุเร**
ได้แก่ ก่อนแต่บวช. จริงอยู่ เวลาบวชแล้ว นับตั้งแต่นั้นมา บุคคลในพระ-
ศาสนานี้ ใคร ๆ ไม่ควรพูดว่าเป็นคนมั่งมี หรือยากจน แต่พระเถรีนี้มั่งมี
ด้วยคุณทั้งหลาย ด้วยเหตุนั้น พระเถรีจึงว่า **ทุกฺคตา**หิ **ปุเร อาลึ**. ใน
บทว่า **วิธวา** สามิเหาเรียกว่า **ธว** ชื่อว่า **วิธวา** เพราะไม่มีสามินั้น อธิบาย
ว่า สามิตาย [หม้าย]. บทว่า **อปุคฺคตา** ได้แก่ เว้นจากบุตร. บทว่า **วินา**
มิตฺเตหิ **ญาติฺหิ** ได้แก่ เลื่อมคือปราศจากมิตรและพวกพ้อง. บทว่า **ภคฺต-**

โจฬุตต นาธัคิ ความว่า ไม่พบความบริบูรณ์แห่งอาหารและผ้า อธิบายว่า
ข้าพเจ้าไม่ได้เพียงอาหารและเครื่องปกปิด [ผ้า] คือก้อนข้าว และชิ้นผ้าเก่า ๆ
อย่างเดียวกันนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระเถรีจึงกล่าวว่า **ปตุตฺถํ ทณฺฑทณฺฑจ
คณฺหิตฺวา** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปตุตฺถํ** ได้แก่ ภาชนะดิน. บทว่า **ทณฺฑํ**
ได้แก่ ท่อนไม้ใช้กันโคและสุนัข เป็นต้น. บทว่า **กฺกุลา กฺกุลํ** ได้แก่ จากสกุล
ไปสู่สกุล. บทว่า **สีตฺถุณฺเณ จ ทฺยฺหฺนฺตฺติ** ได้แก่ ถูกความหนาวและ
ความร้อนเบียดเบียน เพราะไม่มีเรือนที่อยู่.

ด้วยบทว่า **ภิกฺขุณี** พระเถรีกล่าวหมายถึงพระปฎาจาราเถรี. บทว่า
ปฺนํ ได้แก่ ภายหลัง คือต่อมาอีก ๗ ปี.

บทว่า **ปรมตฺเต** ได้แก่ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือสูงสุด ได้แก่
ปฏิบัติทำให้ถึงพระนิพพาน และพระนิพพาน. บทว่า **นินฺโยชฺยิ** ได้แก่ บอก
กรรมฐาน ประกอบข้าพเจ้าไว้. คำที่เหลือมีนัยอันกล่าวแล้ว.

จบ อรรถกถาจันทาเถรีคาถา

จบ อรรถกถาปัญญาจนีบาต

ฉกนิบาต

๑. ปัญจस्ताปฐาจารย์เถรีคาถา

[๔๕๑] พระปฐาจารย์เถรีกล่าวอบรมพระเถรี ๕๐๐ รูป ทีละคนว่า

ท่านไม่รู้ทางของสัตว์ใด ซึ่งมาแล้วหรือไปแล้ว
เหตุไฉน ท่านจึงร้องให้ถึงสัตว์ที่มาแล้วนั้นว่า บุตร
ของเรา.

ส่วนท่านรู้ทางของสัตว์นั้น ผู้มาแล้วหรือไปแล้ว
จึงไม่เศร้าโศกถึงสัตว์นั้นเลย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลาย
มีอย่างนี้เป็นธรรมดา.

สัตว์อันเขามิได้เชื่อเชิญก็มาจากที่นั้น เขามิได้
อนุญาตก็ไปจากที่นี่.

เขามาจากที่ไหนกันแน่หนอ อยู่ได้ ๒-๓ วัน
ก็ไปแล้วสู่ทางอื่นจากที่นี่ก็มี กำลังไปสู่ทางอื่นจากที่
นั้นก็ยังมี เขาละ [ตาย] ไปแล้ว ท่องเที่ยวอยู่โดยรูป
ของมนุษย์ จักไปก็มี เขามาอย่างใด ก็ไปอย่างนั้น
จะคร่ำครวญเพราะเหตุนั้นไปทำไม.

พระปัญจस्ताปฐาจารย์เถรี กล่าวเฉพาะทีละรูปว่า

แม่เจ้าช่วยถอนความโศกศัลย์ของข้าพเจ้า ซึ่ง
แอบอยู่ในหัวใจ เห็นได้ยากออกได้แล้ว แม่เจ้าช่วย

บรรเทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า ซึ่งถูกความโศก
ครอบงำไว้.

วันนี้ ข้าพเจ้านั้น ถอนความโศกศัลย์ได้แล้ว
หายอยาก ดับสนิทแล้ว ข้าพเจ้าขอถึงพระมุณี-
พุทธเจ้า ทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ.

จบ ปัญจสตปาฎาจารย์เถรีคาถา

อรรถกถาฉกกนิบาต

๑. อรรถกถापัญจสตมัตตาเถรีคาถา*

ในฉกกนิบาต คาถาว่า ยสุส มคฺคํ น ชานาสิ เป็นต้น เป็น
คาถาของพระปัญจสตมัตตาเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

หญิงแม่เหล่านั้น บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สิ่ง
สมกุศล ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพ ๆ นั้น มีกรรมเครื่องปรุง
แต่งวิโมกข์อันสร้างสมมาโดยลำดับ ในพุทธชูปบาทกาลนี้ ก็เกิดในเรือนครอบครัว
นั้น ๆ เติบโตเป็นสาวแล้ว มารดาบิดาก็จัดให้มีสามี ได้บุตรหลายคนใน
ตระกูลนั้น ๆ เมื่ออยู่ครองเรือน มีบุตรก็ตายหมด เพราะพวกเขามีชาติ
เสมอกัน ทำกรรมมาเหมือนกัน ถูกความเศร้าโศกถึงบุตรครอบงำแล้ว เข้า
ไปหาพระปฎาจารย์เถรี ใหว่แล้วก็นั่งบอกถึงเหตุแห่งความเศร้าโศกของตน.
พระเถรี เมื่อบรรเทาความโศกของหญิงเหล่านั้น จึงแสดงธรรมด้วยคาถา
๔ คาถาเหล่านี้ว่า

๑. บาลีว่า ปัญจสตปาฎาจารย์เถรีคาถา.

ท่านไม่รู้ทางของสัตว์ใด ซึ่งมาแล้วหรือไปแล้ว
เหตุไฉนท่านจึงร้องให้ถึงสัตว์ที่มาแล้วนั้น ว่าบุตร
ของเรา ส่วนท่านรู้ทางของสัตว์นั้น ผู้มาแล้วหรือไป
แล้ว จึงไม่เศร้าโศกถึงสัตว์นั้นเลย เพราะว่าสัตว์ทั้ง
หลายมีอย่างนี้เป็นธรรมดา.

สัตว์อันเขามิได้เชื้อเชิญ ก็มาจากที่นั่น เขามิได้
อนุญาต ก็ไปจากที่นี่ เขามาจากที่ไหนกันแน่หนอ อยู่
ได้ ๒-๓ วัน ก็ไปแล้วสู่ทางอื่นจากที่นี่ก็มี กำลังไปสู่
ทางอื่นจากที่นั่นก็มี เขาละ [ตาย]ไปแล้ว ท่องเที่ยวอยู่
โดยรูปของมนุษย์ จักไปก็มี เขามาอย่างไร ก็ไป
อย่างนั้น จะคร่ำครวญเพราะเหตุนั้นไปทำไม.

หญิงเหล่านั้น ได้ฟังธรรมของพระปฎาจารย์เถรีนั้นแล้ว เกิดความ
สังเวชใจจึงพากันบวชในสำนักของพระเถรี ครั้นบวชแล้ว บำเพ็ญวิปัสสนา
กัมมัฏฐาน ไม่นานนักก็ตั้งอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ เพราะ
ธรรมเครื่องอบรมบ่มวิมุตติแก่เต็มที่แล้ว. ลำดับนั้นพระเถรี ๕๐๐ รูป
เหล่านั้นพิจารณาการปฏิบัติของตนเพราะบรรลุพระอรหัตแล้ว พร้อมด้วย
คาถาโอวาทที่ว่า ท่านไม่รู้ทางของสัตว์ใด เป็นต้น จึงต่างคนต่างกล่าวคาถา
เหล่านี้เป็นอุทานว่า

แม่เจ้า ช่วยถอนความโศกศัลย์ของข้าพเจ้า ซึ่ง
แอบอยู่ในหัวใจ เห็นได้ยากออกได้แล้ว แม่เจ้า ช่วย
บรรเทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้าซึ่งถูกความโศก
ครอบงำไว้ วันนี้ข้าพเจ้าถอนความโศกศัลย์ได้แล้ว

หายหิว ดับสนิทแล้ว ข้าพเจ้าขอถึงพระมุณีพุทธเจ้า

ทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ.

พระเถรีจำนวน ๕๐๐ รูป ต่างคนต่างกล่าวคาถาเหล่านี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสุต มคฺคิ น ชานาติ อาคตสุต
คตสุต วา ความว่า ท่านไม่รู้ทางมาของสัตว์ใด ซึ่งมาแล้วในที่นี้ หรือ
ทางไปของสัตว์ใดซึ่งไปแล้วจากที่นี่ ท่านกล่าวหมายเอาการเข้าถึงภพที่เป็น
อดีตและอนาคตติดต่อกัน. บทว่า ตํ กุโธ จากตํ สตุตฺ ความว่า ไฉน
คือเพราะเหตุไร ท่านจึงทำความยึดถือให้เกิดขึ้นอย่างเดียวกับว่า บุตรของเรา
แล้วร้องให้ถึงสัตว์ผู้นั้น ซึ่งเป็นเสมือนบุรุษผู้มาพบกันในระหว่างทางกับผู้ที่
มายังทางมาทางไปอันไม่รู้จักแล้ว คือทางที่มาจากคติใดๆ อย่างนี้ ไม่ทันทำ
ความคุ้นเคยกันโดยประการทั้งปวง อธิบายว่า ไม่มีเหตุที่จะร้องให้ในข้อนี้
เพราะบุตรยังไม่ทันทำกิจหน้าที่ปฏิการะตอบแทนเลย.

บทว่า มคฺคณฺจ โขสุต ชานาติ ความว่า ส่วนท่านรู้ทางมา
ของสัตว์นั้น ซึ่งท่านยอมรับรู้ว่าบุตรผู้มาแล้ว และทางไปของเขาผู้ไปแล้ว
บทว่า น นํ สมฺนุโสเจติ ความว่า ท่านก็ไม่ควรเศร้าโศกถึงเขาอย่างนี้เลย.
เพราะอะไร เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีอย่างนี้เป็นธรรมดา เพราะปัจจุบันสัตว์
ทั้งหลายยังละเว้นเป็นต่าง ๆ คือพลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งหลายทั้ง
ปวง เพราะคนไม่มีอำนาจในของรักนั้น จะป่วยกล่าวไปโยในภพภายภาคหน้า
เล่า.

บทว่า อยาจิติ ตโตจฺจฺฉิ ความว่า เขาอันใคร ๆ มิได้วอนเชิญ
จากปรโลกนั้น ก็มาในที่นี้ บาลีว่า อาคโต มาแล้ว ดังนี้ก็มี ความก็อย่าง
นั้นเหมือนกัน. บทว่า อนนฺนุญาโต อิติ คโต ความว่า เขาอันใคร ๆ
มิได้อนุญาตจากอิธโลก [โลกนี้] ก็ไปปรโลก [โลกอื่น]. บทว่า กุโธจจิ ได้แก่

๑. ม. ตตาคจฺฉิ

จากคติใดคติหนึ่งมีนิริยะเป็นต้น. บทว่า **นูน** คือสงสัย. บทว่า **วสิตุวา**
กติปาห ความว่า พักอยู่ในที่นี้เพียงน้อยวัน. บทว่า **อิโตปิ**
อญฺเณ **กโต** ความว่า เขาไปทางภพอื่นจากภพแม่นี้ คือเข้าถึงภพแม่อื่น
จากภพนี้ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ. บทว่า **ตโตปญฺเณ** **คจฺจติ** ความว่า
เขาจักไปทางอื่นจากภพแม่นั้น คือจักเข้าถึงภพอื่น.

บทว่า **เปโต** ความว่า เขาจากไปคือเข้าถึงภพนั้น ๆ แล้ว ก็ไปจาก
ภพนั้น. บทว่า **มนุสฺสสุเรน** นั้นเป็นเพียงตัวอย่าง ความว่า โดยความ
เป็นมนุษย์และโดยความเป็นดิรัจฉานเป็นต้น. บทว่า **ลัสนฺนโต** ได้แก่
เวียนว่ายอยู่ด้วยอำนาจความเกิดไป ๆ มา ๆ. บทว่า **ยถาคโต** **ตถา** **กโต**
ความว่า เขามีได้รับเชษฐกัมาจากคติที่ยังไม่รู้อย่างใด เขาอันใคร ๆ มิได้อนุญาต
ก็ไปจากคติที่ยังไม่รู้อย่างนั้น.

บทว่า **กา** **ตตฺถ** **ปริเทวนา** ความว่า จะคร่ำครวญไปโยในข้อ
นั้น คือในกามาวจรที่ไม่อยู่ในอำนาจเช่นนั้น อธิบายว่าประโยชน์อะไรเล่า
ด้วยการคร่ำครวญ คำที่เหลือมีนัยที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

ก็ในคาถาเหล่านั้น ๕ คาถาแรก พระปฐมจารย์เถรีบรมหญิง ๕๐๐
เหล่านั้น แยกเป็นคน ๆ ไป โดยการบรรเทาความเศร้าโศก. ส่วน ๖ คาถา ฟัง
เห็นว่าภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ผู้ตั้งอยู่ในโอวาทของพระปฐมจารย์-
เถรีนั้น พวกกันบวชได้บรรลุคุณวิเศษแล้วได้กล่าวเฉพาะเป็นคน ๆ ไป.

บทว่า **ปญฺจสตา** **ปญฺจารา** ความว่า ภิกษุณี ๕๐๐ รูปเหล่านี้
ได้ชื่อว่า ปญฺจารา เพราะได้รู้คำที่พระปฐมจารย์เถรีกล่าว เพราะได้โอวาทใน
สำนักของพระปฐมจารย์เถรี.

จบ อรรถกถาปัจจุสมัตตาเถรีคาถา

๒. วาสถิฐีเถรีคาถา

[๔๕๒] พระวาสถิฐีเถรี กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าถูกความเศร้าโศกถึงบุตรบีบคั้น มีจิต
ฟุ้งซ่าน หมดความรู้สึกร ปลื้วยกาย สยายผม เที่ยว
ชมชานไปตามที่ต่างๆ.

ข้าพเจ้าได้เที่ยวไปในถนน กองหยากเยื่อ ในป่า
ช้า ในตรอกใหญ่ตรอกน้อย อด ๆ อยาก ๆ ตลอด
สามปี.

ภายหลังได้พบพระสุต ผู้ฝึกคนที่ยังไม่ได้ฝึก
ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง หากยแต่ที่ไหนมิได้ กำลัง
เสด็จไปยังกรุงมิถิลา กลับได้สติแล้ว เข้าไปถวาย

พระโคดมพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมโปรด
ข้าพเจ้าด้วยพระกรุณา ข้าพเจ้าฟังธรรมพระองค์
แล้วออกบวชไม่มีเรื่อน เพียรพยายามในคำสอนของ
พระศาสดา ได้ทำให้แจ้งซึ่งธรรมอันรุ่งเรืองเกษม.

ข้าพเจ้าถอนและความโศกอันมีพระอรหัตเป็น
ที่สุดได้หมดแล้ว เพราะข้าพเจ้ากำหนดรู้วัตถุที่ตั้ง เหตุ
เกิดแห่งความโศกทั้งหลายได้.

จบ วาสถิฐีเถรีคาถา

๒. อรรถกถาวาสถุฐีเถรีคาถา*

คาถาว่า **ปุตุตโสเกन्ह อัญญา** ดังนี้เป็นต้น เป็นคาถาของพระ
วาสถุฐีเถรี.

พระเถรีแม้รูปนี้ก็บำเพ็ญบารมี ในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สังสม
กุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ มีกรรมเครื่องปรุงแต่ง
วิโมกข์ที่รวบรวมมาโดยลำดับ เทียบเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็ไปบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลกรุงเวสาลี เจริญวัยแล้ว
มารดาบิดาก็กักให้กุลบุตรผู้มีชาติเสมอกัน มีสามิแล้ว ก็อยู่ด้วยกันเป็นสุขกับ
สามินั้น ได้บุตรคนหนึ่ง เมื่อบุตรนั้นตาย ในเวลาที่วิ่งเล่นได้ ถูกความเศร้า
โศกถึงบุตรบีบคั้น ก็กลายเป็นบ้า เมื่อหมุ่ญาติและสามิช่วยกันเยียวยาแก้ไข
ก็หนีไป เมื่อคนเหล่านั้นไม่รู้ หมุนออกไปเพราะความบ้าแล้วถึงมิลินทรแล้ว
ได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงฝึก รักษาพระองค์แล้วสำรวม
อินทรีย์ กำลังเสด็จไปในระหว่างถนนในมิลินทรนั้น ครั้นเห็นแล้ว ก็หาย
บ้า ได้ปกติจิตพร้อมกับการเห็น เพราะพุทธานุภาพ ครั้นนั้น พระศาสดาทรง
แสดงธรรมแก่นางโดยย่อ นางได้ฟังธรรมนั้นแล้วกลับได้ความสังเวช ทูลขอ
บวชกะพระศาสดา ได้บวชในภิกษุณีทั้งหลายตามพระดำรัสสั่งของพระศาสดา
ทำกิจเบื้องต้นแล้ว ก็ได้เริ่มวิปัสสนา พากเพียรพยายามอยู่ไม่นานนัก ก็บรรลุ
พระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา ๔ เพราะมีญาณแก่กล้า พิจารณาการปฏิบัติ
ของตนแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าถูกความเศร้าโศกถึงบุตรบีบคั้น มีจิต

ฟุ้งซ่านหมดความรู้สึกละเลี้ยวกายสยายผม เทียวผม

ชานไปตามที่ต่าง ๆ.

๑. บาติ เป็น วาสถุฐีเถรีคาถา.

ข้าพเจ้าได้เที่ยวไปในถนน กองหยากเยื่อในป่าช้า

ในตรอกใหญ่และตรอกน้อย อด ๆ อยาก ๆ ตลอดสามปี
ภายหลังได้พบพระสุคต ผู้ฝึกบุคคลที่ยังไม่ได้ฝึก
ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง หาภัยแต่ที่ไหนมิได้ กำลังเสด็จ
ไปสู่กรุงมิถิลา กลับได้สติแล้ว เข้าไปถวายบังคม
พระโคดมพระองค์นั้นได้ทรงแสดงธรรมโปรดข้าพเจ้า
ด้วยพระกรุณา ข้าพเจ้าฟังธรรมของพระองค์แล้วออก
บวชไม่มีเรื้อน เพียรพยายามในคำสอนของพระศาสดา
ได้ทำให้แจ้งซึ่งบทธรรมอันรุ่งเรืองเกษม.

ข้าพเจ้าอดและละความโศกอันมีรหัตเป็นที่สุด
ได้หมดแล้ว เพราะข้าพเจ้ากำหนดรู้วัตถุที่ตั้ง เหตุเกิด
แห่งความโศกทั้งหลายได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัญญา แปลว่า บิบบัน อนึ่ง พระบาลีก็
เช่นนี้แล อธิบายว่า บิบบัน เบียดเบียน. บทว่า จิตฺตจิตฺตา ได้แก่ มี
หทัยฟุ้งซ่านเพราะความบ้ำเกิดจากความโศก ถัดจากนั้น ชื่อว่าหมดความรู้สึก
เพราะปราศจากความรู้สึกตามปกติ. ชื่อว่าเปลือยกาย เพราะปราศจากผ้าถุงห่ม
เหตุไม่มีหิริและโอตตปปะ. ชื่อว่าสยายผม เพราะมีผมไม่ได้สาบเลย. บทว่า
เตน เตน ความว่า เราได้เที่ยวไปจากบ้านสู่บ้าน จากเมืองสู่เมือง จาก
ถนนสู่ถนน. ศัพท์ว่า อถ แปลว่า ภายหลัง ได้แก่ เวลาสิ้นกรรมที่ทำให้
ให้เป็นบ้ำ. บทว่า สุกตฺ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า
พระสุคตเพราะทรงพระดำเนินงาม เพราะเสด็จไปสู่สถานที่ดีเพราะตรัสโดยชอบ

และเพราะเสด็จไปโดยชอบ. บทว่า มิถิลิ ปติ ความว่า กำลังเสด็จมุ่งสู่ มิถิลา คือกรุงมิถิลา.

บทว่า สจิจุตติ ปฏิลทุชาน ได้แก่ ละความบ้ากลับได้ปกติจิตของตน เพราะพุทธานุภาพ.

บทว่า ยุลุชนที สตุถุ วจน ได้แก่ ทำความเพียร คือตาม ประกอบภavanaในคำสอนของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า. บทว่า สจฺจกาถี ปทํ สิวิ ความว่า ได้ทำให้แจ้งซึ่งบทคือพระนิพพานธรรมอันรุ่งเรืองเกษมไม่ถูกโยคะ ๔ เบียดเบียน. บทว่า เอตทนต์ติกา ความว่า ความโศกทั้งหลาย ชื่อว่า เอตทนต์ติกะ เพราะมีพระอรหันต์ที่ข้าพเจ้าบาทลงในบัดนี้เป็นที่สุดเป็นปริโยสาน อธิบายว่า บัดนี้ เหตุเกิดแห่งความโศกเหล่านั้นไม่มี. บทว่า ยโต โสทาน สมภโว ประกอบความว่า เพราะเหตุที่ข้าพเจ้ากำหนดรู้เหตุเกิดแห่งความโศกมีลักษณะใหม่เกรียมอยู่ภายใน วัตตุกล่าวคืออุปาทานชั้น ๕ ที่ตั้งแห่งความโศกเหล่านั้น ด้วยญาณปริยญาณกำหนดรู้ด้วยการรู้ ตีรณปริยญาณ กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา ปหานปริยญาณกำหนดรู้ด้วยการละ เพราะฉะนั้น ความโศกจึงมีอรหันต์ผลนั้นเป็นที่สุด.

จบอรรถกถาเวสฏฐีเถรีคาถา

๓. เขมาเถรีคาถา

[๔๕๓] มารผู้มีบาปกล่าวประเล้าประโลมพระเถรีด้วยบทว่า

แม่นางเขมาเอ๋ย เจ้าก็สาวสคราญ เราก็นุ่ม
แน่น มาสิ เรามาร่วมอภิรมย์กันด้วยดนตรีเครื่อง ๕
เถิดนะเจ้า.

พระเถรีกล่าวว่

เราียดอัดเอือมระอา ด้วยกายอันเปื่อยเน่า กระ-
สับกระส่าย มีอันจะแตกพังไปนี้อยู่ เราถอนกาม-
ตัณหาได้แล้ว.

กามทั้งหลายอุปมาด้วยหอกและหลาว มีชั้นทั้ง
หลายเป็นเชิงรองสับ บัดนี้ความยินดีในกามที่ท่าน
พุดถึง ไม่มีแก่เราแล้ว.

เรากำจัดความเพลิดเพลินในกามทั้งปวงได้แล้ว
เราทำลายกองความมืด [อวิชชา] เสียแล้ว.

ดูก่อนมารโง่บาป ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ตัวท่านก็
ถูกเรากำจัดเสียแล้ว.

พวกคนเขลาไม่รู้ตามความเป็นจริง พากันนอบ
น้อมดวงดาวทั้งหลาย นำเธอไปอยู่ในป่าคือลัทธิ แล้ว
สำคัญว่าบริสุทธิ์.

ส่วนเราแล นอบน้อมเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า ผู้เป็นอุดมบุรุษ จึงพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เชื่อว่าทำ
ตามคำสั่งสอนของพระศาสดา.

จบ เขมาเถรีคาถา

๓. อรรถกถาขมาเถรีคาถา

คาถาว่า ทหรา ตูว์ รูปวดี ดังนี้เป็นต้น เป็นคาถาของพระขมาเถรี.

พระเถรีรูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระ อาศัยคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นทาสีหญิงรับใช้ของคนอื่น ๆ อยู่ในกรุงหังสวดี นางเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ด้วยการช่วยขวนขวายงานของคนเหล่านี้ วันหนึ่ง ได้เห็นพระสุชาตเถระ อัครสาวกของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังเที่ยววิณฑบาตได้ถวายขนมสามก้อน วันเดียวกันนั้น ก็ได้สละผมของตนถวายเป็นทานแก่พระเถระ ทำความปรารถนาว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นพุทธสาวิกา ผู้มีปัญญามากในอนาคต ไม่ประมาทในกุศลกรรมตลอดชีวิต เทียวเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นมเหสีของท้าวเทวราชแห่งทวยเทพโลกามาวจรมีท้าวสักกะเป็นต้น โดยลำดับ และแม่ในมนุษย์โลกก็เป็นมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิและพระเจ้าปฐพีมณฑลหลายครั้ง เสวยมหาสมบัติแล้ว ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ก็เกิดในมนุษย์โลก รู้เดียงสาแล้วฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้ความสังเวช ใจบวชประพฤติ [โกมารี] พรหมจรรย์อยู่ถึงหมื่นปี เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก ทำกรรมที่ทำให้เกิดปัญญาด้วยการกล่าวธรรมเป็นต้น แก่ชนเป็นอันมาก จุตติจากภพนั้นแล้ว เทียวเวียนว่ายอยู่ในสุคติฝ่ายเดียว ในภพนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่ากุกสันธะ และพระนามว่า โจนาคมนะ ก็บังเกิดในครอบครัวที่สมบูรณ์ด้วยสมบัติ รู้เดียงสาแล้ว สร้างสังฆารามใหญ่ ได้มอบถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข.

ส่วนครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปทศพล เป็นพระราชบิดาองค์ใหญ่พระนามว่า สมณิ ของพระเจ้ากาสิพระนามว่า กิกิ ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้วได้ความสังเวชใจ ดำรงอยู่ในพระราชมณฑลเดียวประพฤติกอมาริพรหมจรรย์อยู่ถึงสองหมื่นปี ให้สร้างบริเวณอันนารีธรรมพร้อมด้วยพระกนิษฐภคินี ทั้งหลายของพระองค์ มีพระนางสมณคุดตาเป็นต้น เสร็จแล้วได้มอบถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขนางได้ทำบุญอันยิ่งใหญ่ติดต่อกันมาในภพนั้น ๆ ด้วยอาการอย่างนี้ เทียวเวียนว่ายอยู่ในสุคติเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดในราชสกุล กรุงสาละ แคว้นมัททะ มีพระนามว่าพระนางเขมา ทรงมีพรรณะดั่งทอง มีพระฉวีเสมือนทอง. พระนางเจริญวัยเป็นราชกุมารีแล้ว ก็ไปเป็นพระเทวีของพระเจ้าพิมพิสาร. ครั้งเมื่อพระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันก็ยังเป็นผู้มีวมาในพระรูปพระโณม ทรงเกรงว่าพระศาสดาจะทรงแสดงโทษในรูป จึงไม่เสด็จไปเฝ้าพระศาสดา.

พระราชโอรสสั่งให้ผู้คนทั้งหลายเที่ยวประกาศพรรณนาพระเวฬุวัน ทำให้พระเทวีทรงเกิดความคิดที่จะไปชมพระวิหาร เมื่อพระเทวีทรงดำริว่า จำเราจักชมพระวิหาร ก็ทรงสอบถามพระราชบิดา. พระราชบิดาตรัสว่า เธอไปพระวิหารไม่พบพระศาสดาก็อย่าได้กลับมา แล้วทรงให้สัญญาแก่พวกราชนุรุชว่า พวกท่านจงให้พระเทวีเฝ้าพระทศพล โดยผลการให้จึงได้ พระเทวี เสด็จไปวิหาร เวลาว่างไปครั้งวัน ไม่ทรงพบพระศาสดาเริ่มเสด็จกลับ ลำดับนั้นราชบุตรทั้งหลาย นำพระเทวีแม้ไม่ทรงปรารถนา เข้าไปเฝ้าพระศาสดาจนได้ พระศาสดาทรงเห็นพระเทวีนั้นกำลังเสด็จมา ทรงเนรมิตหญิงคล้ายนางเทพอัปสรด้วยฤทธิ์ ทำให้ถือพัดใบตาลถวายนางพักอยู่ พระนางเขมาเทวี

ทรงเห็นหญิงนั้น ทรงดำริว่า หญิงชื่อเห็นปานนี้ มีส่วนเปรียบด้วยนางเทพ-
อัปสร ยืนอยู่ไม่ห่างพระผู้มีพระภาคเจ้า เราไม่พอที่แม่แต่จะเป็นหญิงรับใช้
ของหญิงเหล่านั้นได้เลย เราต้องเสียดายด้วยอำนาจจิตชั่ว เพราะเหตุเล็ก ๆ
น้อย ๆ ทรงถือเอานิมิตประทับยืนมองดูหญิงนั้นคนเดียว เมื่อพระนางกำลัง
ทอดพระเนตรคู้หญิงนั้นก็ล่วงปฐมวัย มัชฌิมวัย ถึงปัจฉิมวัยแล้ว ฟัน
หัก ผมหงอก หน้างเหี่ยว ล้มกลิ้งลงพร้อมกับพัดใบตาล ด้วยพระกำลัง
อธิษฐานของพระศาสดา จากนั้น เพราะเหตุที่ทรงบำเพ็ญบารมีไว้ พระนาง
เขมาทอดพระเนตรเห็นเหตุนั้นแล้วทรงพระดำริว่า สรีระเมื่อย่างนี้ ยังถึง
ความวิบัติเช่นนี้ สรีระของเราก็จักมีคดีย่างนี้เหมือนกัน ลำดับนั้น พระ-
ศาสดาทรงทราบวาระจิตของพระนางแล้ว ก็ตรัสพระคาถาว่า

ชนเหล่าใด กำหนดอยู่ด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่

กระแสตัณหา เหมือนแมลงมูมตกไปยังใยที่ตัวเองทำ

ไว้ฉะนั้น ชนเหล่านั้นตัดกระแสตัณหาเหล่านั้นเสียได้แล้ว

เป็นผู้หมดอาลัยละกามสุขได้ ย่อมงดเว้นกิจกฤหัสถ์

[บวช] อยู่.

คำที่มาในอรรถกถาว่า จบคาถาพระนางเขมานั้น บรรลุพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ส่วนคำที่มาในอุปทานว่า ฟังคาถานี้แล้ว ตั้งอยู่ใน
โสดาปัตติผล ทรงขอให้พระราชาทรงอนุญาตแล้ว ทรงผนวชแล้วบรรลุ
พระอรหัต ในข้อนั้น มีบาลีในคัมภีร์อุปทาน* ดังนี้.

ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป พระชินพุทธเจ้าพระ

นามว่า ปทุมุตตระ ผู้มีพระจักขุเห็นในสรรพธรรม

ทรงเป็นผู้นำ เสด็จอุบัติแล้ว

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๕๕ เขมาเถรีอุปทาน.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐีที่รุ่งเรือง ด้วยรตนะต่าง ๆ ในกรุงหังสวดี เป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยความสุขเป็นอันมาก ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าพระพุทธมหาวิระพระองค์นั้น แล้วได้ฟังธรรมเทศนา เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ได้ถึงพระองค์เป็นสวณะ ข้าพเจ้าขออนุญาตมารดาบิดาได้แล้ว นิมนต์พระพุทธเจ้าผู้นำพิเศษ ให้เสวยอาหารพร้อมด้วยพระสาวกสงฆ์ตลอดสัปดาห์หนึ่ง เมื่อสัปดาห์หนึ่งล่วงไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นสารถีฝึกนระ ทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศของภิกษุณีผู้มีปัญญามาก ข้าพเจ้าได้ฟังเรื่องนั้นแล้ว มีความยินดีทำสักการะแด่พระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณใหญ่พระองค์นั้นอีก แล้วหมอบลงปรารธนาตำแหน่งนั้น ในทันใดนั้น พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสกะข้าพเจ้าว่า ความปรารธนาของท่านจงสำเร็จ สักการะที่ท่านทำแล้วแก่เราพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มีผลนับไม่ได้ ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป พระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม ทรงสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเป็นศาสดาในโลก หลึงผู้นี้ จักได้เป็นภิกษุณีชื่อเขมา ผู้เป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้น เป็นโอรสอันธรรมเนรมิต จักได้ตำแหน่งเอตทัคคะ.

ด้วยกรรมที่ทำดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งใจไว้

ชอบ ข้าพเจ้าสละกายมนุษย์แล้วได้เข้าถึงสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ จุตินจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วไปชั้นยามา
จุตินจากชั้นยามาแล้วไปชั้นดุสิต จุตินจากชั้นดุสิตแล้วไป
ชั้นนิมมานรดี จุตินจากชั้นนิมมานรดีแล้วไปชั้นปรนิม-
มิตวสวัตติ เพราะอำนาจบุญกรรมนั้น ข้าพเจ้าเกิด
ในภพใด ๆ ก็ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระราชาน
ภพนั้น ๆ ข้าพเจ้าจุตินจากภพนั้น แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์
ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ และเป็น
มเหสีของพระเจ้าเอกราชเหนือปฐ्वิมณฑล เสวยทิพย-
สมบัติและมนุษย์สมบัติ มีความสุขทุกภพ ท่องเที่ยว
ไปหลายกัป ในกัปที่ ๕๑ นับแต่กัปนี้ พระพุทธเจ้า
พระนามว่าวิปัสสี เป็นผู้นำโลก ทรงงดงามน่าชม
ทรงเห็นแจ่มแจ้งในสรรพธรรม เสด็จจวบตีแล้ว.

ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงฝึก
คนที่ควรฝึกพระองค์นั้น ได้ฟังธรรมอันประณีตแล้ว
ออกบวชไม่มีเรื่อน ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนา
ของพระพุทธวิระพระองค์นั้นอยู่หมื่นปี ประกอบความ
เพียร เป็นพหูสูตฉลาดในปัจจัยการ แกล้วกล้าใน
จตุราริยสัจ มีปัญญาละเอียด แสดงธรรมได้วิจิตร
ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า.

ด้วยผลแห่งพรหมจรรย์ ข้าพเจ้าจุติจากภพนั้น
แล้ว เข้าถึงสวรรค์ชั้น ดุสิต เป็นผู้มียศ เสดยสมบัติ
ในภพนั้นและภพอื่น ข้าพเจ้าเกิดในภพใดๆ ก็เป็น
ผู้มีสมบัติมาก มีทรัพย์มาก มีปัญญา มีรูปงาม มี
บริวารก็ว่่าง่าย ด้วยบุญกรรมและความเพียรในศาสนา
ของพระชินพุทธเจ้านั้น สมบัติทุกอย่างข้าพเจ้าหาได้
ง่าย ใจรัก ด้วยผลแห่งความปฏิบัติของข้าพเจ้า เมื่อ
ข้าพเจ้าเดินไป ณ ที่ใด ๆ ภูตดาของข้าพเจ้าและใคร ๆ
ย่อมไม่ดูหมิ่นข้าพเจ้า ในภทท์กัปนี้ พระพุทธเจ้า
พระนามว่าโกนาคมน์ เป็นพราหมณ์ มีพระยศมาก
เป็นยอดของพระศาสดาผู้สอน เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ใน
ครั้งนั้นแหละ กุลธิดาที่มั่งคั่งดีในกรุงพาราณสี ชื่อ
ธัญชานี ๑ สุเมธา ๑ ข้าพเจ้า ๑ รวม ๓ คนด้วยกัน
ได้ถวายสังฆารามแก่พระมุนีหลายพัน และได้สร้าง
วิหารอุทิศถวายแก่พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสาวก-
สงฆ์ เราทั้งหมดด้วยกันจุติจากภพนั้นแล้ว ไปสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศกว่าเทพธิดาและ
กุลธิดาในมนุษยย์ ในภทท์กัปนี้แหละ พระพุทธเจ้า
พระนามว่ากัสสปะ เป็นพราหมณ์ มีพระยศมาก
เป็นยอดของศาสดาผู้สอน เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ใน
ครั้งนั้น พระเจ้ากาสิ จอมนรชนพระนามว่า กิกิ
กรุงพาราณสี ราชธานีแคว้นกาสิ ทรงเป็นอุปัฏฐาก

พระพุทธเจ้า ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้า
เป็นพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ ของท้าวเธอ
มีนามปรากฏว่าสมณิ ได้ฟังธรรมของพระชินพุทธเจ้า
ผู้เลิศแล้ว ชอบกิจบรรพชา แต่พระชนกนาถไม่ทรง
อนุญาตแก่เราทั้งหลาย ครั้งนั้น เราทั้งหลายไม่
เกียดกร้าน ประพฤติโกมาริพรหมจรรย์อยู่ในพระ-
ราชมณเฑียร ดำรงอยู่ในสุขสมบัติสองหมื่นปี เป็น
พระราชธิดาที่บันเทิงใจ ยินดียิ่งนักในการบำรุง
พระพุทธเจ้า พระราชธิดาทั้ง ๗ พระองค์นั้น คือ
สมณิ ๑ สมณคุตตา ๑ ภิกขุณี ๑ นางภิกขุทาสิกา ๑
ธรรมมา ๑ สุธรรมมา ๑ แล สังฆทาสิกาเป็นที่ครบ ๗.
บัดนี้ คือข้าพเจ้า อุบลวรรณา ปฎาจารา กุณฑล-
เกศา กิสาคโคตมิ ธรรมทินนา และวิสาขา เป็นที่
ครบ ๗ บางครั้ง พระพุทธเจ้า ผู้เป็นดวงอาทิตย์
ของนรชนพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมคือมหานิทาน
สูตรอันอัศจรรย์ ข้าพเจ้าฟังแล้วก็เรียนพระสูตรนั้น.

ด้วยกรรมที่ได้ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งใจ
ไว้ชอบ ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้วได้ไปสู่สวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ บัดนี้ ภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเป็นราชธิดา
โปรดปราน เอ็นดู สดสวาทของพระเจ้ามัททราชใน
กรุงสาครราชธานี พร้อมกับข้าพเจ้าเกิด พระนครนั้น
ได้มีความเกษมสุข.

โดยคุณนิรมิตนั้นชื่อข้าพเจ้าปรากฏว่าเขมา สมัย
ที่ข้าพเจ้าเจริญวัยเติบโตเป็นสาวมีรูปโฉมและผิวพรรณ
งาม พระราชบิดาก็ถวายข้าพเจ้าแก่พระเจ้าพิมพิสาร
ข้าพเจ้าเป็นที่โปรดปรานของพระองค์ ยินดีแต่ในการ
บำรุงรูป ไม่พอใจคนที่กล่าวโทษรูปเป็นอันมาก ครั้ง
นั้น พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้นักขับร้องขับเพลง
พรรณนาพระวิหารเวฬุวันแก่ข้าพเจ้าด้วยพระประสงค์
จะทรงอนุเคราะห์ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าสำคัญว่า พระเวฬุ-
วันวิหาร อันเป็นที่ประทับแห่งพระสุต เป็นที่รื่นรมย์
ผู้ใดยังมีได้เห็น ก็เท่ากับว่าผู้นั้นยังไม่เห็นนันทวัน
พระวิหารเวฬุวันเป็นดังว่านันทวันอันเป็นที่ผลิตผลิต
ของนรชน ผู้ใดได้เห็นแล้วเท่ากับว่าผู้นั้นเห็นนันทวัน
อันเป็นที่ผลิตผลิตดีของท้าวอมรินทร์เทวราช ทวย-
เทพเหล่านั้นที่วันนั้นแล้วลงมายังพื้นดิน เห็นพระวิหาร
เวฬุวันอันนำรื่นรมย์เข้าแล้วก็อัศจรรย์ใจดูไม่อึม พระ-
วิหารเวฬุวัน เกิดขึ้นเพราะบุญของพระราชาอันบุญของ
พระพุทธรเจ้าตกแต่งแล้ว ใครเล่าจะกล่าวกมลของ
พระเวฬุวันนั้นมีให้เหลือได้.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้ฟังความสมบูรณ์แห่งพระ-
วิหารเวฬุวัน เป็นที่ซึ่งโสดและจับใจแล้วอยากจะชม
พระเวฬุวันนั้น จึงกราบทูลพระราชา ครั้งนั้นพระ-
มหิบัติจึงโปรดส่งข้าพเจ้าพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก

เพื่อชมพระเวฬุวันนั้น ที่น่าชวนขวยชม ด้วยพระ-
ดำรัสว่า ดูก่อนพระนางผู้มีสมบัติมาก เชิญเสด็จไป
ชมพระมหาเวฬุวันให้เป็นขวัญตาซึ่งฉาบด้วยพระรัศมี
แห่งพระสุคตงามด้วยพระสิริทุกสมัย ข้าพเจ้าทูลว่า
เมื่อใดพระพุทธมุนีเสด็จเข้ามาทรงบิณฑบาตในกรุง
ราชคฤห์ราชธานี เมื่อนั้นหม่อมฉันจะเข้าไปชมพระ-
วิหารเวฬุวัน เวลานั้นพระวิหารเวฬุวันนั้น มีดอกไม้
บานสะพรั่งมีภมรนาหานชนิดบินเวียนว่อนส่งเสียงร้อง
ประกอบด้วยเพลงขับกล่อมของนกคูเหว่าอีก เหล่านก
ก็ร้ายรำแพนเสียงไม้พลุกล่านประดับด้วยที่จง-
กรมต่าง ๆ สร้างด้วยกุฎิและมณฑป อร่ามด้วยพระผู้
พากเพียรที่ประเสริฐ เมื่อข้าพเจ้าเที่ยวไปได้รู้สึกว่
เป็นกำไรนัยน์ตาของข้าพเจ้าแท้ ๆ แม้ในพระเวฬุวัน
นั้นข้าพเจ้าก็ได้เห็นภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งบำเพ็ญเพียรอยู่
แล้วคิดว่าภิกษุรูปนี้ ยังอยู่ในวัยหนุ่มแน่นมีรูปร่าง
น่ารัก ปฏิบัติดีอยู่ในพระเวฬุวันที่น่ารื่นรมย์เช่นนี้
เหมือนฤดูใบไม้ผลิ ภิกษุนี้ศีรษะโล้น ห่มผ้าสองชั้น
นั่งอยู่ที่โคนไม้ ละความยินดีที่เกิดแต่อารมณ์ เจริญ
ฌานอยู่ ธรรมดาคุณที่สมควรจะบริโภคมตามความ
สุข ต่อแกจึงควรประพฤติธรรมอันเจริญงอกงามนี้ใน
ภายหลัง ข้าพเจ้าสำคัญว่าพระคันธกุฎิที่ประทับแห่ง
พระชินเจ้าดวงอาทิตย์อุทัย ประทับนั่งทรงตำราญ

พระองค์เดียว มีสาวสวยถวายนพัตอยู่ ครั้นแล้วจึง
ดำริอย่างนี้ว่า สมณะปอนรูปนี้มีชองค์พระนราสภ
หญิงสาวคนนั้นมีผิวพรรณเปล่งปลั่งดั่งทอง มีดวงตา
งามดั่งดอกบัว ริมฝีปากแดงดั่งผลมะพลับสุก ชำเลื่อง
แต่น้อยเป็นที่ซาบซึ่งตรึงใจและนัยน์ตา แขนแกว่งดั่ง
ชิงช้าทอง ดวงหน้างาม ถิ่นทั้งคู่แต่งดั่งดั่งดอกบัวตูม มี
เอวองค์กลมกลึงตะโพกผึ่งผาย ลำขาน่ายินดี มีเครื่อง
แต่งกายสวย เครื่องประดับสีแดงแวววาว นุ่งผ้าเนื้อ
เกลี้ยงสีเขียว มีรูปสมบัติชมไม่รู้ลืม ประดับด้วย
สรรพภรณ์ ข้าพเจ้าเห็นหญิงสาวนั้นแล้วก็คิดอย่างนี้
ว่า โอ หญิงสาวคนนีรูปร่างงามเหลือเกิน ข้าพเจ้าไม่เคย
เห็นด้วยนัยน์ตานี้ ไม่ว่าในตรงไหนๆ เลย ทันใด
นั้น หญิงสาวคนนั้น ถูกชราย้ายี มีผิวพรรณแปลก
ไป หน้าเหี่ยว ฟันหัก ผมหงอก น้ำลายไหล หน้า
ไม่สะอาด ใบหูย่น กระด้าง นัยน์ตาขาว นมยาน
ไม่งาม ตกกระทั่วตัว เรือนร่างสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น
ตัวค่อมลงใช้ไม้เท้าเป็นเพื่อน ร่างกายชুবผอมลีบไป
สิ้นนั่งงก ล้มลงแล้วหายใจถี่ๆ ลำดับนั้นความสังเวช
อันไม่เคยเป็นทำให้ขลุขลุชู้ชู้ได้มีแก่ข้าพเจ้าว่า น่า
ตำหนิรูปอันไม่สะอาดที่พวกคนเขลาพากันยินดี ขณะ
นั้นพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระกรุณามากมีพระทัยปีติโสม-
นัส ทรงเห็นข้าพเจ้าผู้มีใจสังเวชแล้วได้ตรัสพระคาถา

นี้ว่า ดูก่อนขมา จงดูร่างกายอันกระสับกระส่ายไม่
สะอาด น่าเปื่อย ไหลเข้าไหลออกที่พวกพาลชนยินดี
กันนัก จงอบรมจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เดียวด้วย
อสุภกรรมณฺ์เถิด จงมีกายคตาสติ มีความเบื่อหน่ายมากๆ
ไว้เถิด รูปหญิงนี้ฉันใด รูปของเธอฉันนั้นก็ฉันนั้น รูป
ของเธอฉันใด รูปหญิงนี้ก็ฉันนั้น เธอจงคลาย
ความพอใจในกายทั้งภายในภายนอกเสียเถิด จงอบรม
อนิมิตตวิโมกข์ จงละมานานุสัยเสีย เธอจักเป็นผู้
สงบ จาริกไปเพราะละมานานุสัยนั้นได้.

ชนเหล่าใดกำหนดอยู่ด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่
กระแสตัณหา เหมือนแมลงมูกตกไปยังใยที่ตัวเองทำ
ไว้ฉะนั้น ชนเหล่านั้นตัดกระแสตัณหาที่เสียได้แล้ว
เป็นผู้หมดอาลัย ละกามสุขได้ย่อมงดเว้นกิจกฤหัสถ์
[บวช] อยู่ ขณะนั้น พระบรมศาสดาผู้เป็นสารีพิก
นรชนทรงทราบว่าข้าพเจ้ามีจิตควรแล้ว จึงทรงแสดง
มหานิทานสูตรเพื่อทรงแนะนำข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ฟัง
สูตรอันประเสริฐนั้นแล้ว ระลึกถึงสัญญาในกาลก่อน
ได้ดำรงอยู่ในสัญญานั้นแล้ว ข้าระธรรมจักมาให้หมด
จด ทนใดนั้น ข้าพเจ้าหมอบลงแทบพระบาทยุคลแห่ง
พระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เพื่อประสงค์จะ
แสดงโทษ [ขอขมา] จึงได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง ข้าพระองค์ขอถวายมนัสการ

แต่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระกรุณาเป็นที่อยู่ ข้า-
พระองค์ขอถวายนมัสการแต่พระองค์ ข้าแต่พระองค์
ผู้เสด็จข้ามสงสารแล้ว ข้าพระองค์ขอถวายนมัสการ
แต่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ประทานอมตธรรม ข้า-
พระองค์ขอถวายนมัสการแต่พระองค์ ข้าพระองค์เล่น
ไปแล้วผู้ชู้ก็คือทัญญู ลุ่มหลงเพราะกามราคะ พระองค์
ทรงแนะนำด้วยอุบายที่ชอบ เป็นผู้ยินดีแล้วในอุบายที่
ทรงแนะนำสัตว์ทั้งหลาย คงตั้งอยู่ [อย่างนั้น] เพราะ
ไม่เห็นพระผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เช่นพระองค์จึง
เสวยทุกข์เป็นอันมาก ในสาครคือสังสารวัฏเมื่อใด
ข้าพระองค์ยังมีได้มาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงเป็นสรณะแห่ง
สัตว์โลก ไม่เป็นศัตรูแก่สัตว์โลก ทรงถึงที่สุดแห่ง
มรณะ ผู้มีอรรถรสอันไพเราะ ข้าพระองค์ขอแสดงโทษ
นั้น ข้าพระองค์ยินดีเป็นนิตยในรูป ระแวงว่าพระองค์
ไม่ทรงเกื้อกูล จึงมิได้มาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงเกื้อกูลมาก
ผู้ทรงประทานธรรมอันประเสริฐ ข้าพเจ้าขอแสดง
โทษนั้น ครั้งนั้นพระองค์ผู้ทรงเป็นพุทธชินะทรงพระ-
มหากรุณาประกาศกัณฑ์วานกระแสนธรรมอันไพเราะ เมื่อ
ทรงเฝ้าอามฤตรดข้าพเจ้าได้ตรัสว่า หยุดเถิดเขมา
ครั้งนั้นข้าพเจ้าประนมนมัสการด้วยเศียรเกล้าทำประ-
ทักษิณพระองค์แล้ว กลับไปเฝ้าพระนรบดีราชสวามี
แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงข่มข้าศึก นำ

อัศจรรย์ พระองค์ทรงดำริอุบายอันนี้ไว้ชอบแท้หนอ
หม่อมฉันผู้ปรารถนาจะชมพระเวฬุวัน ก็ได้ชมพระมุณี
ผู้ปราศจากกิเลสเหมือนป่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
ถ้าพระองค์จะทรงขอบพระราชหฤทัยไซ้ร้ หม่อมฉัน
ผู้เบื่อนำในรูปตามที่พระพุทธรุณีตรัสสอน จักบวช
ในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้คงที่พระองค์นั้น.

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินพระ-
องค์นั้นทรงประคองอัญชลีตรัสว่า ดูก่อนพระน้องนาง
ที่อนุญาตแก่พระน้องนาง บรรพชาจงสำเร็จแก่พระ-
น้องนางเถิด ครั้งนั้นข้าพเจ้าบวชมาแล้วได้ ๗ เดือน
เห็นความเกิดและดับของประทีป มีใจสังเวชเบื่อนำ
ในสรรพสังขาร ฉลาดในปัจฉยาการ ก้าวล่วง
จตุรโธมะแล้วก็บรรลุพระอรหัตต์เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์
ในทิพโสธชาติและเจโตปริยญาณ รู้ชัดบุพเพนิวาส-
ญาณ ขำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์ มีอาสวะทั้งปวง
หมดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี ญาณอันบริสุทธิ์ของ
ข้าพเจ้าในอรรถะ ธรรมะ นิรุตติและปฏิภาณเกิดขึ้น
แล้วในพระพุทธศาสนาข้าพเจ้าเป็นผู้ฉลาดในวิสุทธิ
ทั้งหลาย แกล้วกล้าในกถาวัตถุ รู้จักนัยแห่งอภิธรรม
ถึงความชำนาญในศาสนา ภายหลังพระเจ้าปเสนทิ-
โกศลตรัสถามปัญหาละเอียดในไตรทนต์ ข้าพเจ้าก็
ถวายวิสัชนาตามความเป็นจริง ครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิ-

โกศลเสด็จเข้าเฝ้าพระสุคตแล้ว ทูลสอบถามปัญหา
เหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เหมือนอย่าง
ข้าพเจ้าถวายวิสัยนาแต่พระองค์ พระชินพุทธเจ้า
ยอดนรชน ทรงพอพระทัยในคุณสมบัตินั้น จึงทรง
สถาปนาข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งเอกทัคคะว่า เป็นเลิศ
ของภิกษุผู้มีปัญญามาก ข้าพเจ้าฝากกิเลสทั้งหลาย
แล้ว ฯลฯ พระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าได้ทำเสร็จแล้ว.

พระเถรีนี้บรรลุประอรหัตแล้ว อยู่ด้วยผลสุข นิพพานสุข ก็ปรากฏ
ว่าเป็นผู้มีปัญญามาก เพราะเมื่อพระชินาสวเถรีรูปอื่น ๆ เกิดปัญญาไพบลูย์
แต่ท่านก็บำเพ็ญบารมีมาแล้วในข้อนั้น จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับนั่งท่ามกลางหมู่พระอริยะ ณ พระเชตวันมหาวิหาร กำลังทรงสถาปนา
ภิกษุทั้งหลายไว้ในตำแหน่งตามลำดับ ก็ทรงสถาปนาพระเถรีนั้นไว้ใน
ตำแหน่งเอกทัคคะเพราะเป็นผู้มีปัญญามากกว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เขมา
เป็นเลิศของภิกษุณีสาวิกาของเรา ผู้มีปัญญามาก.

วันหนึ่ง พระเถรีนั้นนั่งพักกลางวันอยู่โคนไม้ต้นหนึ่ง มารผู้มีบาป
แปลงกายเป็นชายหนุ่มเข้าไปหา เมื่อประเล้าประโลมด้วยกามทั้งหลายก็กล่าว
คาถาว่า

แม่นางเขมาเอ๋ย เจ้าก็สาวสคราญ เราก็หนุ่มแน่น
มาสิ เรามาร่วมอภิรมย์กัน ด้วยดนตรีเครื่อง ๕ นะ
แม่นาง.

คานานี้มีความว่า แม่นางเขมาเอ๋ย เจ้าก็เป็นสาว อยู่ในวัยรุ่น
รูปร่างก็สะสวย ถึงเราก็หนุ่มวัยรุ่น เพราะฉะนั้น เราทั้งสองอย่าให้ความ
หนุ่มสาวเสียไปเปล่า ดนตรีเครื่อง ๕ มีอยู่ มาสิเรามาอภิรมย์เล่นกัน ด้วย
ความยินดีในการเล่นที่น่ารักเถิด.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้าที่ 230

นางเขมาเถรีนั้น ฟังคำนั้นแล้ว เมื่อประกาศความที่ตนหมดความ
กำหนด ในกามทั้งปวง ๑ ความที่ผู้นั้นเป็นมาร ๑ ความไม่เลื่อมใสที่มี
กำลังของตนในเหล่าสัตว์ผู้ยึดมั่นในอิตตา ๑ และความที่ตนทำกิจเสร็จแล้ว ๑
จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เราอึดอัดเอือมระอาด้วยกายอันเปื่อยเน่า กระสับ-
กระส่าย มีอันจะแตกพังไปนี้อยู่ เราถอนกามตัณหา
ได้แล้ว กามทั้งหลายมีอุปมาด้วยหอกและหลาว มี
ชั้นทั้งหลายเป็นเชิงรองสับ บัดนี้ ความยินดีในกาม
ที่ท่านพูดถึงไม่มีแก่เราแล้ว เรากำจัดความเพลิดเพลिन
ในกามทั้งปวงแล้ว ทำลายกองแห่งความมืด [อวิชชา]
เสียแล้ว ดูก่อนมารใจบาป ท่านจงรู้อย่างนี้ ตัวท่าน
ถูกรักษาแล้ว พวกคนเขลา ไม่รู้ตามความ
เป็นจริง พวกกันนอบน้อมดวงดาวทั้งหลาย บำเรอไฟอยู่
ในป่าคือลัทธิ สำคัญว่าเป็นความบริสุทธิ์ ส่วนเราแล
นอบน้อมเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุรุษ
จึงพ้นแล้วจากทุกข์ทั้งปวง ชื่อว่าทำตามคำสั่งสอน
ของพระศาสดา.

บรรดาบทเหล่านั้น. บทว่า อคฺคิ ปริจฺจรี วเน ได้แก่ เทียวบูชา
ไฟอยู่ในป่าคือตบะ. บทว่า ยถาภูจฺจมนนฺตา ได้แก่ ไม่รู้เรื่องราวตาม
เป็นจริง. คำที่เหลือในที่นี้ ง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัยอันกล่าวมาแล้วในหนหลัง.

จบ อรรถกถาเขมาเถรีคาถา

๔. สุชาตาเถรีคาถา

[๔๕๔] พระสุชาตาเถรี กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้า [ตอนเป็นคฤหัสถ์] แต่งตัวนุ่งห่มผ้า

อย่างดี สวมมาลัย ครอบไว้ด้วยจตุรณจันทร์ ประดับ
ด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง เดินนำหน้าหมู่นางทาสี ถือเอา
ข้าวน้ำของเคี้ยวของกินไม่น้อยออกจากเรือนพากันไป
ยังอุทยาน รื่นเริงละเลงเล่นอยู่ในอุทยานนั้น แล้วกำลัง
เดินจะกลับเรือนตน ก็เข้าไปชมอัญชนวันวิหาร ใน
นครสาเกต ได้พบพระพุทธเจ้า ผู้เป็นแสงสว่างของ
โลก ถวายบังคมแล้ว เข้าไปเฝ้า.

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรม
โปรดข้าพเจ้า ด้วยพระกรุณาอนุเคราะห์ และข้าพเจ้า
ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ผู้ทรงแสงคุณ
อันยิ่งใหญ่แล้ว ก็ได้ตรัสรู้สัจจะของจริง ได้สัมผัส
ธรรมคืออมตบทอันปราศจากกิเลสคุณฐิติ ในที่นั้นนั้น
เอง.

ข้าพเจ้ารู้แจ้งพระสัทธรรมแล้ว ก็บวชไม่มีเรือน
ได้บรรลุนิพพาน ๓ แล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่
เปล่าปราศจากประโยชน์เลย.

จบ สุชาตาเถรีคาถา

๔. อรรถกถาสุขตาเถรีคาถา

คาถาว่า อลงกตา สุวสนา ดังนี้ เป็นต้น เป็นคาถาของพระสุ-
ขตาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ
สร้างสมกุศล ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน มาในภพนั้น ๆ มีกรรมเครื่อง
ปรุงแต่งวิโมกข์ที่รวบรวมไว้โดยลำดับ ในพุทธรูปกาลนี้ ก็บังเกิดในครอบครัว
เศรษฐี ในสาเกตนคร เดิบโตเป็นสาวแล้ว มารดาบิดาได้ยกให้บุตรเศรษฐี
ผู้มีชาติเสมอกัน มีสามีแล้ว อยู่ร่วมกับสามีในครอบครัวนั้นเป็นสุขสบาย
วันหนึ่งไปอุทยานเล่นการเล่่นงานนักขัตฤกษ์ เมื่อมายังเมืองกับคนข้างเคียง
ได้พบพระศาสดาในอัญชนวัน มีใจเลื่อมใส เข้าไปเฝ้านั่งในที่ควรส่วนข้าง
หนึ่ง พระศาสดาตรัสอนุปูพพิททาแก่นางแล้ว ทรงทราบถึงจิตที่สบายแล้ว
จึงทรงประกาศธรรมเทศนาชื่อสามุกังสิกะ [อริยสัจ ๔] ให้สูงขึ้น. จบ
พระธรรมเทศนา นางทั้งที่ยังนั่งอยู่ตามเดิมนั้นแหละ ก็บรรลุพระอรหัตพร้อม
ด้วยปฏิสัมภิตา ๔ เพราะคนได้บำเพ็ญบารมีมาแล้ว เพราะมีญาณแก่กล้า
และเพราะความงามแห่งเทศนาของพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วไป
เรือน ขอให้สามีและมารดาบิดาอนุญาตแล้ว ไปสำนักของนางภิกษุณีโดย
พระบัญชาของพระศาสดา บวชแล้วในสำนักของนางภิกษุณีทั้งหลาย ก็ครั้น
บวชแล้ว ก็ได้พิจารณาการปฏิบัติของตนแล้ว จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็น
อุทานว่า

ข้าพเจ้าแต่งตัวนุ่งห่มผ้าอย่างดี สวมมาลัย ครอบ

ไว้ด้วยจตุรณจันทร์ ประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ห้อม

ล้อมด้วยหมุ่นางทาสี ถือเอาข้าวน้ำของเคี้ยวของบริ-
โภคไม่น้อย ออกจากเรือนพากันไปยังอุทยาน รื่นเรีง
ละเลิ่งเล่นอยู่ในอุทยานนั้นแล้ว กำลังเดินจะกลับเรือน
ของตน ก็เข้าไปชมอัฒชนวันวิหารในนครสาเกต ได้
พบพระพุทธเจ้าผู้เป็นแสงสว่างของโลก ถวายบังคม
แล้วเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระจักขุพระองค์นั้นได้ทรง
แสดงธรรมโปรดข้าพเจ้าด้วยพระกรุณาอนุเคราะห์
และข้าพเจ้าได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ผู้แสวง
คุณอันยิ่งใหญ่แล้ว ได้ตรัสรู้สัจจะของจริง ได้สัมผัส
ธรรมคืออมตบท อันปราศจากกิเลสจุกฐลีในที่นั้นนั้น
เอง ข้าพเจ้ารู้แจ้งพระสัทธรรมแล้ว ก็บวชไม่มีเรือน
ได้บรรลุมิชา ๓ แล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่
เปล่าจากประโยชน์เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลงกตา คือประดับ. ก็คำนั้นท่าน
กล่าวว่า สุวสนา มาลินี จนุทโนกุกिता เพื่อแสดงอาการตกแต่งนั้น
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาลินี คือ คล้องมาลัย. บทว่า จนุทโนกุกिता
คือลูปได้ด้วยจันทน์. บทว่า สพฺพพารณสยฺจนฺนา ความว่า มีร่างกายปก
คลุมด้วยสรรพพารณ มีเครื่องประดับมือเป็นต้นเป็นเครื่องประดับ. บทว่า
อนฺนํ ปานํจ อาทาย ขหฺข โภขฺข อนฺนปฺปํ ความว่า ถือเอาข้าวมี
ข้าวสุกแห่งข้าวสาลีเป็นต้น น้ำปานะมีน้ำมะม่วงเป็นต้น ของเคี้ยวมีแป้งควร
เคี้ยวเป็นต้น นอกนั้นก็ของบริโภคกล่าวคืออาหารเป็นอันมาก. บทว่า อุย-
ยานมภิหารยฺย ได้แก่ เรานำเข้าไปโดยการเล่นนักร้อง อธิบายว่า นำ
ข้าวและน้ำเป็นต้นมาในอุทยานนั้น ระเรีงเล่นบำรุงบำเรอกับคนรอบข้าง.

บาทคาถาว่า สากเต อญชนัน วนัน ความว่า เราเข้าไปยังวิหาร
ในป่าอัญชนวัน ในนครสาเกต.

บทว่า โลกปชฺโชติ ได้แก่ เป็นแสงสว่างของโลกโดยแสงสว่างคือ
ญาณ.

บทว่า ผุสยี้ คือ ถูกต้องแล้ว อธิบายว่าได้บรรลุอมตธรรมนั้น.
คำที่เหลือ มีนัยที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสุชาตาเถรีคาถา

๕. อโนปมาเถรีคาถา

[๔๕๕] พระอโนปมาเถรี กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า
ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลสูง ที่มีสิ่งของเครื่องปลื้ม
ใจมาก มีทรัพย์มาก สมบูรณ์ด้วยผิวพรรณสัณฐาน
และรูป เป็นธิดาของเมฆิเศรษฐี เป็นผู้อันพระราช-
บุตรปรารธนา อันพวกบุตรเศรษฐีหมายป้องกัน อิศร-
ชนมีพระราชกุมารเป็นต้น พวกกันส่งทูตไปขอต้อบิดา
ของข้าพเจ้าว่า จงให้อโนปมาแก่เรา อโนปมาธิดา
ของท่านนั้นมีค่าตัวเท่าใด เราจักให้เงินและทอง เป็น
๘ เท่าของค่าตัวนั้น.

ข้าพเจ้าได้พบพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุดใน
โลก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า ได้ถวายบังคมพระยุคลบาท
ของพระองค์ เข้าไปเฝ้า นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

พระโคตมพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมโปรด

ข้าพเจ้า ด้วยพระกรุณาอนุเคราะห์ ข้าพเจ้านั่งอยู่ ณ
อาสนะนั้น ก็บรรลุผลที่ ๓ [อนาคามีผล] ครั้นแล้ว
ก็โกลนผมบวชไม่มีเรือน นับตั้งแต่ตัดหน้าอันข้าพเจ้า
ทำให้เหือดแห้งแล้ว ถึงวันนี้ ก็นับเป็นราตรีที่ครบ ๗.

จบอโนปมาเถรีคาถา

๕. อรรถกถาอโนปมาเถรีคาถา

คาถาว่า อูเจ กุเล ดังนี้ เป็นต้น เป็นคาถาของพระอโนปมาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ
สร้างสมกุศลซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน มาในภพเหล่านั้นๆ เพิ่มพูนธรรม
ทั้งหลายอันเป็นเครื่องอบรมบ่มวิมุตติ มาโดยลำดับในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิด
เป็นธิดาของเศรษฐีชื่อเมฆิในนครสาเกต นางมีนามว่า อโนปมา ก็เพราะรูป
สมบัติ ในเวลานางเติบโตเป็นสาวแล้ว บุตรเศรษฐี มหาอำมาตย์ของพระ-
ราชา และพระราชาเป็นอันมาก ได้พากันส่งทูตไปขอตอบิดาว่า ขอท่านจง
ให้ธิดาชื่ออโนปมาแก่ตนเถิด ข้าพเจ้าทั้งหลายจักให้สิ่งนี้ ๆ แก่ท่าน นางได้ฟัง
ทูตนั้นแล้วคิดว่า เราไม่ต้องการเป็นธิดาเพราะถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยจึง
ไปเฝ้าพระศาสดาฟังธรรม เริ่มวิปัสสนาไปตามกระแสพระธรรมเทศนาเพราะ
ญาณแก่กล้าแล้ว เมื่อชวนชายวิปัสสนานั้น ได้ตั้งอยู่แล้วในผลที่สาม [อนา-
คามิผล] ตามลำดับแห่งมรรค. นางทูลขอบรรพชาจะพระศาสดาแล้ว เข้า

ไปสำนักของนางภิกษุณี โดยพระบัญชาของพระศาสดา บวชในสำนักของ
ภิกษุณีทั้งหลายได้ทำให้แจ้งอรหัตในวันที่ ๗ ได้พิจารณาการปฏิบัติของตนแล้ว
ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลสูง ที่มีสิ่งของเครื่องปลื้ม

ใจมาก มีทรัพย์มาก สมบูรณ์ด้วยผิวพรรณอันฐานและ
รูป เป็นธิดาของเมฆิเศรษฐี เป็นผู้อันพระราชบุตร
ปรารณา พวกบุตรเศรษฐีพากันหมายปอง อิศรชน
มีพระราชบุตรเป็นต้น พากันส่งทูตไปขอต่อบิดาของ
ข้าพเจ้าว่า ขอจงให้อโนปมาแก่เรา อโนปมาธิดา
ของท่านนั้น มีค่าตัวเท่าใด เราจักให้เงินและทองเป็น
๘ เท่าของค่าตัวนั้น ข้าพเจ้านั้นได้พบพระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐที่สุดในโลก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า ได้ถวาย
บังคมพระยุคลบาทของพระองค์ เข้าไปเฝ้า นั่ง ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง พระโคดมพระองค์นั้นได้ทรงแสดง
ธรรมโปรดข้าพเจ้า ด้วยพระกรุณาอนุเคราะห์ ข้าพเจ้า
นั่งอยู่ที่อาสนะนั้น ก็บรรลุผลที่ตาม ครั้นแล้ว ได้
โกนผมออกบวชไม่มีเรือน นับตั้งแต่ตัดผมอันข้าพเจ้า
ทำให้เหือดแห้งแล้ว ถึงวันนี้ ก็นับเป็นราตรีที่ครบ ๗.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจุเจ กุเล ได้แก่ ในตระกูลแพศย์
ซึ่งสูงสุด. บทว่า พหุวิตเต ได้แก่ อุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจเป็นอัน
มากมีเครื่องประดับเป็นต้น. บทว่า มหัทธเน ประกอบความว่า เราเกิด
แล้วในตระกูลมีทรัพย์มาก เพราะมีทรัพย์อยู่มากประมาณ ๔๐ โกลีซึ่งเก็บไว้

เป็นต้น. บทว่า **วณฺณรุเปณ สมฺปนฺนา** ความว่า สมบูรณ์ด้วยผิวพรรณ
ดีพื้นฐานและสมบูรณ์ด้วยรูป คือมีผิวพรรณน่ารัก ประกอบด้วยสมบัติคือ
ฉวีวรรณที่สะอาดเปล่งปลั่ง และสมบัติของส่วนร่างกายมีพัทธาภรณ์เป็นต้น.
บทว่า **ธิตา เมฆิสฺส อตุรฺชา** ความว่าเป็นธิดาตัวเองของเศรษฐีชื่อเมฆิ.

บทว่า **ปคฺคิตา ราชปคฺคเตหิ** ความว่า พระราชกุมารทั้งหลาย
ปรารถนาว่า พวกเราจะพึงได้ธิดานั้นอย่างไรหนอ. บทว่า **เสฏฺฐิปคฺคเตหิ**
คิขฺฌิตา ได้แก่ แม่เศรษฐีกุมารทั้งหลาย ก็ต้องการคือมุ่งหวังอย่างนั้น.
บทว่า **เทถ มยฺหํ โอนปมฺ** ความว่า พระราชบุตรเป็นต้น ได้ส่งทูตมา
ขอในสำนักบิดาว่า ขอท่านทั้งหลาย จงให้อโนปมาธิดาแก่เราๆ เกิด. บทว่า
ยตุคฺ **ตุลิตา** **เอตา** ประกอบความว่า อิศรชนมีกุมารเป็นต้นส่งทูตมาหา
บิดาของข้าพเจ้าแจ้งว่า อโนปมาธิดาของท่าน ท่านตีราคา คือผู้รู้ลักษณะ
กำหนดค่าว่า มีคุณค่าเป็นทรัพย์เท่าใด เราจักเพิ่มเป็น ๘ เท่าจากทรัพย์นั้น.
คำที่เหลือ มีนัยอันกล่าวมาแล้วในหนหลังแล้วทั้งนั้น.

จบอรรถกถา อโนปมาเถรีคาถา

๖. มหาปชาบดีโคตมีเถรีคาถา

[๔๕๖] พระมหาปชาบดีโคตมี กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้แก้แค้นล้ำ สูงสุดกว่าสัตว์ทั้ง
ปวง หม่อมฉันขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้ทรงช่วยปลด
เปลื้องหม่อมฉัน และชนอื่นเป็นอันมากให้พ้นจาก
ทุกข์ หม่อมฉันกำหนดรู้ทุกข์ทั้งปวงแล้ว เฝ้าค้นหา

อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้เหือดแห้งแล้ว ได้เจริญมรรค

อันประกอบด้วยองค์ ๘ ได้บรรลุนิโรธแล้ว.

ชนทั้งหลายเป็นมารดา เป็นบุตรธิดา เป็นพี่เป็นน้อง เป็นปู่ย่าตายายกันในชาติก่อน ๆ หม่อมฉันไม่รู้ตามความเป็นจริง ไม่พบที่พึงจึงท่องเที่ยวไป.

ก็หม่อมฉันได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว อตภาพนี้เป็นอตภาพสุดท้าย ชาติสงสารสิ้นแล้วบัดนี้ภพใหม่มิได้มี ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรพระสาวกทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว มีความบากบั่นมั่นคงเป็นนิตย์ มีความพร้อมเพรียงกัน การทำโลกุตระธรรมให้ประจักษ์แก่ตนอย่างนี้เป็น การถวายบังคมต่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระนางเจ้ามหายาเทวี ได้ประสูติพระโคตมมาเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากหนอ เพราะพระองค์ได้ทรงบรรเทาทุกข์ของชนทั้งหลาย ที่ถูกพยาธิและมรณะทิ่มแทงแล้ว.

จบมหาปชาบดีโคตมีเถรีคาถา

๖. อรรถกถาหาปชาบดีโคตมีเถรีคาถา

คาถาว่า พุทธวีร โนม ตยตุถุ คังนี้เป็นต้น เป็นคาถาของ
พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ก็
บังเกิดในเรือนผู้มีสกุล กรุงหังสวดี รู้เดียงสาแล้ว กำลังฟังธรรมในสำนัก
ของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอต-
ทัคคะเป็นเลิศของภิกษุณีผู้รัตตัญญู ทำกุศลกรรมให้ยิ่งยวดขึ้นไปแล้วปรารถนา
ตำแหน่งนั้น ทำบุญมีทานเป็นต้นจนตลอดชีวิต เทียบเวียนว่าอยู่ในเทวดาและ
มนุษย์ตลอดแสนกัป ได้บังเกิดเป็นหัวหน้าทาสี ๕๐๐ ในกรุงพาราณสี ใน
โลกซึ่งว่างพระพุทธเจ้าในระหว่างพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสปะ กับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งเราทั้งหลาย ครั้งนั้น นางได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า
๕ องค์ ในวันเข้าพรรษา ลงจากเงื้อมเขานั้นทมูลกะมาที่อิสิปตนะแล้วเที่ยว
บิณฑบาตในเมือง ก็กลับไปอิสิปตนะอีก แสวงหาหัตถกรรมเพื่อสร้างกุฏิในวัน
เข้าพรรษา ได้ชักชวนหญิงรับใช้เหล่านั้นและสามีของตนๆ ให้ช่วยกันสร้าง
กุฏิ ๕ หลัง พร้อมด้วยบริวารมีที่จงกรมเป็นต้น ตั้งเตียงตั้งน้ำจันทน์น้ำใช้และ
ภาชนะเป็นต้นไว้เสร็จ นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้า เพื่ออยู่จำพรรษาตลอด
ไตรมาสในที่นั้นนั่นเอง จึงตั้งภิกษาไว้ถวายตามวาระกัน หญิงคนใดไม่สามารถ
จะถวายภิกษาในวันที่ถึงวาระของตนได้ นางก็นำเอาภิกษาจากเรือนของตน
ไปถวายแทน นางปฏิบัติอยู่อย่างนี้ตลอดไตรมาส เมื่อถึงวันปวารณาให้นาง
ทาสีแต่ละคนสละผ้าสาฎกคนละผืน รวมเป็นผ้าสาฎกเนื้อหยาบ ๕๐๐ ผืน ให้
จัดผ้าเหล่านั้นทำเป็นไตรจีวรถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕ องค์ พระปัจเจก-
พุทธเจ้าทั้ง ๕ องค์ ได้เหาะไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ต่อหน้าหญิงเหล่านั้นแล.

หญิงเหล่านั้นทุกคนได้ทำกุศลจนตลอดชีวิต แล้วไปบังเกิดในเทวโลก. หัวหน้าหญิงเหล่านั้น จุตจากเทวโลกนั้นไปบังเกิดในเรือนของหัวหน้าช่างหูก ในหมู่บ้านช่างหูก กรุงพาราณสี รู้เคยสาแล้ว ได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ซึ่งเป็นพระโอรสของพระนางปทุมวดีรู้สึกนึกรัก ไหว้ท่านทุกองค์แล้วถวายภิกษา. ท่านฉันเสร็จก็กลับไปยังภูเขาคันธมาทน์ หญิงหัวหน้าทาสีนั้นทำกุศลจนตลอดชีวิตเที่ยวเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ถือปฏิสนธิในพระราชมณเฑียรของพระเจ้ามหาสุปพุทธะกรุงเทวหะก่อนแต่พระศาสดาของเราทั้งหลาย เสด็จอุบัติ ได้มีพระนามตามโคตรว่า โคตมี เป็นกนิษฐภคินีของพระนางมหา-มายา แม้พวกหมอดูลักษณะได้พยากรณ์ไว้ว่า ทารกทั้งหลายที่อยู่ในท้องของหญิงทั้งสองคนนี้ จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงทำมงคลทั้งของพระองค์แล้ว นำไปยังพระราชมณเฑียรของพระองค์ในเวลาเจริญพระชนม์.

ต่อมา เมื่อพระศาสดาของเราทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้น ทรงประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ ทำการอนุเคราะห์โปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายในที่นั้น ๆ โดยลำดับ ทรงอาศัยกรุงเวสาลี ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงทำให้แจ้งพระอรหัตแล้วเสด็จปรินิพพานภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีมีพระประสงค์จะผนวช เมื่อทูลขอบรรพชาจะพระศาสดาครั้งแรกไม่ได้ ครั้งที่สองให้ตัดพระเกศาแล้วทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ พอจบการแสดงกลหวิวาทสูตร ได้เสด็จไปกรุงเวสาลีกับพวกหญิงบาทปริจาริกาของศากยกุมาร ๕๐๐ ซึ่งประสงค์จะบวชด้วยกันได้ให้พระ-อานนท์ทูลอ้อนวอนพระศาสดา จึงได้บรรพชาและอุปสมบทด้วยครุธรรม ๘ ประการ ส่วนหญิงนอกนี้ ได้อุปสมบทพร้อมกันทั้งหมด นี่เป็นความสังเขปในที่นี้ ส่วนความพิสดารในเรื่องนั้นก็มาในบาลีทั้งนั้น.

ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้อุปสมบทอย่างนี้แล้วได้เข้าไปเฝ้า
พระศาสดา ถวายอภิवाทแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้นพระ-
ศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระนางแล้ว พระนางทรงเรียนพระกัมมัฏฐานใน
สำนักของพระศาสดา พากเพียรภาวนาอยู่ ไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัตที่
แวดล้อมด้วยอภิญญาและปฏิสัมภิทา ส่วนภิกษุณี ๕๐๐ ที่เหลือได้อภิญญา ๖
เมื่อจบวันทโกวาทสูตร. ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดา ประทับนั่งท่ามกลาง
หมู่พระอรិยะในพระเชตวันมหาวิหาร กำลังทรงสถาปนาภิกษุณีไว้ในตำแหน่ง
จึงทรงสถาปนาพระมหาปชาบดีโคตมีเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศของ
ภิกษุณีฝ่ายรัตติกาลผู้รู้ราตรีนาน พระนางทรงยับยั้งอยู่ด้วยผลสุข และด้วย
นิพพานสุข ดำรงอยู่ในความกตัญญู ในวันหนึ่ง เมื่อจะทรงพยากรณ์พระ-
อรหัตโดยมุขคือทำการสรรเสริญพระคุณและความที่มีอุปการะก่อนแก่พระ-
ศาสดาให้แจ่มแจ้งจึงได้ตรัสคาถาเหล่านั้นว่า

ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้แก่ล้ากว่าสัตว์
ทั้งปวง หม่อมฉันขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้ทรงช่วย
ปลดปล่อยหม่อมฉัน และชนอื่นเป็นอันมากให้พ้น
จากทุกข์ หม่อมฉันกำหนดรู้ทุกข์ทั้งปวงแล้ว เฝ้าถน-
หาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้เหือดแห้งแล้ว ได้เจริญ
มรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ได้บรรลุนิโรธแล้ว ชน
ทั้งหลายเป็นมารดา เป็นบุตร เป็นธิดา เป็นพี่ เป็น
น้อง เป็นปู่ย่าตายายกันมาในชาติก่อนๆ หม่อมฉัน
ไม่รู้ตามความเป็นจริง ไม่พบที่พึ่ง จึงท่องเที่ยวไป ก็
หม่อมฉันได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว
อัทธานี้เป็นอัทธานุสฺสหายชาติสงสารสิ้นไปแล้ว บัด

นี้ภพใหม่มิได้มี ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรพระ-
สาวกทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร ใจเด็ดเดี่ยวมีความ
บากบั่นมั่นคงเป็นนิตย์ มีความพร้อมเพรียงกัน การทำ
โลกุตรธรรมให้ประจักษ์แก่ตนเองอย่างนี้ เป็นการถวาย
บังคมต่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระนางเจ้ามหาเมธา
เทวีได้ประสูติพระโคตมมา เพื่อประโยชน์แก่ชน
เป็นอันมากหนอ เพราะพระองค์ได้ทรงบรรเทาอง
ทุกข์ของชนทั้งหลายผู้ถูกพยาธิและมรณะทมิฬแทงแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทฺธวีร ได้แก่ ผู้แก้แค้นในหมู่มุ
ตรัสรู้ตัจจะ ๔ แท้จริงพระพุทธเจ้าทุกพระองค์เชื่อว่าผู้แก้แค้นดีกว่าผู้มีความ
เพียรสูงสุด หรือท่านผู้ตรัสรู้ตัจจะ ๔ เพราะทรงได้ชัยชนะ ด้วยการทำให้
สำเร็จด้วยความเพียรคือสัมมัปปธาน ๔ อย่าง ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าควรได้
รับคำยกย่องว่าวีระ เพราะทรงประกอบด้วยความเพียรเป็นพิเศษเหตุความ
บริบูรณ์แห่งวิริยบารมี คือการทำให้สำเร็จด้วยสัมมัปปธาน ๔ อย่าง ด้วย
การอธิษฐานความเพียรที่ประกอบด้วยองค์ ๔ และทรงยังการทำให้สำเร็จ
นั้นประดิษฐานอยู่โดยชอบในสันดานของเวไนยสัตว์. บทว่า นโม ตยตุ
ความว่า ขอความนอบน้อมคือการทำความนอบน้อมจงมีแต่พระองค์. บทว่า
สพฺพสตุตตานมุตฺตม ได้แก่ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สูงสุดด้วยคุณมีศีล
เป็นต้นในสัตว์ทั้งหลายมีสัตว์ชนิดไม่มีเท้าเป็นต้น. เพื่อแสดงอุปการคุณของ
พระศาสดาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งคุณมีศีลเป็นต้นนั้นพระนางตรัสว่า โย ม
ทุกฺขา ปโมจติ อญฺญญจ พหุํ ชนํ ดังนี้ เมื่อประกาศความที่ตนพ้น
แล้วจากทุกข์ ได้ตรัสคาถาว่า สพฺพทุกฺขํ ดังนี้.

พระนางเมื่อแสดงวิภูทุกซ์ที่ทรงช่วยปลดเปลื้องนั้นโดยเอกเทศ ได้
ตรัสคาถาว่า **มาตา ปุตุโต** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มาตา
ปุตุโต** เป็นต้น ความว่า ในภพใด ได้เป็นมารดาของบุตรคนหนึ่ง ในภพ
อื่นจากภพนั้นได้เป็นบุตรของคนนั้นแหละ อธิบายว่า ภพต่อไปอีกเป็นบิดา
เป็นพี่ชายน้องชาย. บทว่า **ยถากุจจ อชานนุติ** คือไม่รู้ถึงประวัติและ
เหตุเป็นต้นตามเป็นจริง. บทว่า **อัสสิหิ อนิพุพิส** พระนางตรัสว่า หม่อม
ฉันเมื่อไม่ประสบ หรือไม่ได้ที่พึงในสมุทระคือสงสารวิภูโดยเที่ยวเวียนว่ายตาย
เกิดในภพเป็นต้น ได้ตรัสคำเป็นต้นว่า **มาตา ปุตุโต** ดังนี้. อธิบายว่า ใน
ภพใดเป็นมารดาของเขา ต่อจากภพนั้นเป็นบุตรของเขานั้นแหละ ภพต่อไป
อีกก็เป็นบิดา เป็นพี่ชาย น้องชาย.

พระเถรีประกาศความที่ตนพ้นแล้วจากทุกซ์ แม้ด้วยคาถาว่า **ทิฏฺโฐ**
หิ เม เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทิฏฺโฐ หิ เม โส ภควา** ความ
ว่า หม่อมฉันได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์
นั้น โดยประจักษ์ด้วยจักขุคือญาณ โดยการเห็นโลกุตรธรรมที่พระองค์ทรงเห็น
แล้ว. จริงอยู่ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนที่ตรัส
ไว้ว่า **คูก่อนวักกถิ ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นตถาคต** ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **อารทฺฐวีริเย** คือประคองความเพียรไว้แล้ว. บทว่า
ปหิตฺตุเต คือ ผู้มีจิตส่งไปพระนิพพาน. บทว่า **นิจจ ทพฺพปรกฺกเม** ได้
แก่ ผู้มีความบากบั่นมั่นคงทุกเวลาเพื่อบรรลुธรรมที่ยังไม่บรรลु เพื่อความ
ไพบูลย์แห่งธรรมที่บรรลุแล้ว และเพื่อผลสมาบัติ. บทว่า **สมคฺเค** ได้แก่
ชื่อว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพราะถูกรวบรวมไว้ด้วยศีลสามัญญตาและทิฏฺฐิ
สามัญญตา. ชื่อว่าสาวกเพราะเป็นผู้เกิด ในที่สุดแต่การฟังเทศนาของพระศาสดา.
พระศาสดาทรงเห็นเหล่าสาวกตามเป็นจริงว่า ท่านเหล่านี้ตั้งอยู่ในมรรค เหล่านี้

ตั้งอยู่ในผล. บทว่า **เอสาพุทฺธาน วนุทนา** ความว่า การกระทำให้
ประจักษ์แก่ตนซึ่งโลกุตระธรรม อันเป็นสรีระธรรมของพระศาสดาและเป็น
อริยภาวะของพระอริยสาวกทั้งหลายอันใด อันนั้นเป็นการถวายเป็นมงคลคือความ
น้อมไปในพระคุณตามความเป็นจริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสาวก-
พุทธะทั้งหลาย.

พระเถรีได้ประกาศความที่พระศาสดาเป็นผู้มีอุปการะมากแก่โลก แม้
ด้วยคาถาสุดท่ายว่า **พหุมนํ วัต อตฺถาย** เป็นต้น แต่โดยความ. คำที่
ไม่จำแนกไว้ในที่นี้รู้ได้ง่ายทั้งนั้น.

บางคราว พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ ณ
กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี พระองค์เองก็ประทับอยู่ ณ สำนักภิกษุณี
กรุงเวสาลี ในเวลาเช้าเสด็จเที่ยววิณฑนาต เสวยภัตตาหารแล้ว ก็ยังอยู่
ด้วยสุขในผลสมบัติตามเวลาที่กำหนดไว้ในสถานที่พักกลางวันของพระองค์
ออกจากผลสมบัติพิจารณาการปฏิบัติของพระองค์เกิดโสมนัสรำพึงถึงอายุสัง-
ขารของพระองค์อยู่ ก็ทรงรู้ว่าอายุสังขารเหล่านั้นสิ้นแล้ว ทรงดำริอย่างนี้ว่า
ถ้ากระไร จำเราจะไปพระวิหารขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้วอลา
พระเถระทั้งหลาย และเพื่อนสพรหมจารีทุกรูป ซึ่งเป็นที่เจริญใจของตน พึง
มาปรินิพพานเสียในที่นี้แน่ละ ภิกษุณี ๕๐๐ รูป ผู้เป็นบริวารของพระนาง
ก็ได้มีความปรวิตถเหมือนพระเถรี ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงได้กล่าวไว้ในคัมภีร์
อุปทานว่า

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นประทีป
ส่องโลกให้สว่างไสวเป็นสารถีฝีกนรชน ประทับอยู่ ณ
กุฎาคารศาลาป่ามหาวันกรุงเวสาลี ครั้งนั้น พระมหา-
๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๕๗ มหาปชาบดีโคตมีเถรีอุปทาน.

โคตมีภิกษุณี พระมาตุจฉาของพระชินพุทธเจ้า อยู่ใน
สำนักนางภิกษุณีในพระบุรีอันร่ำรวยนั้น พร้อมด้วย
ภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งพ้นจากกิเลสแล้ว พระมหาปาชา-
บตีโคตมีนั้น อยู่ในที่สังฆตริกนึกคิดอย่างนี้ว่า การ
ปรินิพพานของพระพุทธเจ้าก็ดี ของพระอัครสาวกก็ดี
ของพระราहुล พระอานนท์ และพระนันทะก็ดี เรา
จะไม่ได้เห็น จำเราที่พระโลกนาถผู้แสวงหาคุณอัน
ใหญ่ ทรงอนุญาตแล้ว ฟังปลงอายุสังขารแล้วนิพพาน
ก่อนการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าหรือคู่พระอัคร-
สาวก พระมหากัสสป พระนันทะ พระอานนท์ และ
พระราहुล พระภิกษุณีทั้ง ๕๐๐ รูป ก็ได้ตริกอย่างนั้น
เหมือนกัน แม้พระเขมาภิกษุณีเป็นต้น ก็ได้ตริก
เช่นนี้เหมือนกัน ครั้งนั้น เกิดแผ่นดินไหว กลอง
ทิพย์ บันลือลั่นขึ้นเอง ทวยเทพที่สิงอยู่ในสำนัก
ภิกษุณี ถูกความโศกบีบคั้น พร่ำเพ้ออยู่อย่างน่าสงสาร
หลังน้ำตาแล้วในที่นั้น ภิกษุณีทุก ๆ รูป พร้อมด้วย
ทวยเทพเหล่านั้นเข้าไปหาพระมหาโคตมีภิกษุณี ชบ
ศีระะแทบพระบาทแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
พวกเราถูกหยดน้ำคือวิมุตติรดแล้วในสำนักพระภิกษุณี
นั้นมาด้วยกัน อยู่ในที่ลับ แผ่นดินนั้นก็ไหวหวั่นสั่น
สะเทือน กลองทิพย์ ก็บันลือลั่นขึ้นเอง และเราได้ยิน
เสียงคร่ำครวญ ข้าแต่พระโคตมีจะต้องมีเหตุอะไรเกิด
ขึ้นแน่ ครั้งนั้น พระมหาปาชาบตีโคตมีภิกษุณีได้ตรัส

บอกถึงเหตุตามที่ตนปริวิตกแล้วทุกประการ ลำดับนั้น
พระภิกษุณีทุก ๆ รูป ก็ได้บอกถึงเหตุที่ตนปริวิตก
แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ถ้าพระแม่เจ้าชอบใจ
การนิพพานอันเกษมอย่างยิ่งไซ้ร้ ถึงข้าพเจ้าทั้งหลาย
ก็จักนิพพานกันหมด ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงพระ-
อนุญาต พวกข้าพเจ้าได้ออกจากเรือนจากภพพร้อม
ด้วยพระแม่เจ้า ก็จักไปสู่นิพพานบุรี อันยอดเยี่ยม
พร้อมกับพระแม่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายก็จักไป
พร้อมกับพระแม่เจ้าเหมือนกัน พระมหาปชาบดีโคตมี
ได้ตรัสว่า เมื่อท่านทั้งหลายจะไปนิพพานเราจักว่า
อะไรเล่า แล้วได้ออกจากสำนักภิกษุณีไปพร้อมกับ
ภิกษุณีทั้งหมด ในครั้งนั้น พระมหาปชาบดีโคตมี
ภิกษุณี ได้กล่าวกะทวยเทพทั้งหลายที่สิงอยู่ ณ
สำนักภิกษุณีว่า จงอดโทษแก่เราเถิด การเห็น
สำนักภิกษุณีของเรา นี้ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย
ในที่ใดไม่มีความแก่หรือความตาย ไม่มีการประกอบ
ด้วยสัตว์และสังขาร อันไม่เป็นที่รักไม่มีการพลัด
พรากจากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก ที่นั้นนักปราชญ์
กล่าวว่า เป็นอสังขตสถาน พระโอรสของพระสุคต
ทั้งหลายที่ยังไม่ปราศจากราคะ ได้สดับคำของพระนาง
นั้นเป็นผู้โศกกำสรวลปริเทวนาการว่า น่าสังเวชหนอ
พวกเราเป็นคนมีบุญน้อย สำนักนางภิกษุณีนี้ จะว่าง
เปล่า เว้นภิกษุณีเหล่านั้น ภิกษุณีผู้โอรสจะไม่

ปรากฏ เปรียบเหมือนดวงดาวทั้งหลายไม่ปรากฏใน
เวลาว่างฉะนั้น พระโคตมภิกษุณีจะไปสู่นิพพาน
พร้อมกับภิกษุณี ๕๐๐ รูปเหมือนกับแม่น้ำคงคาไหลไป
สู่สาครพร้อมกับแม่น้ำ ๕๐๐ สาย ฉะนั้น อุบาสิกา
ทั้งหลาย ผู้มีศรัทธาเห็นพระโคตมภิกษุณีนั้น กำลัง
เสด็จไปตามถนน ได้พากันออกจากเรือนหมอบลงแทบ
เท้าแล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเลื่อมใสในพระแม่-
เจ้า พระแม่เจ้าจะละทิ้งข้าพเจ้าทั้งหลายไว้ให้เป็นคน
อนาถาเสียแล้ว พระแม่เจ้ายังไม่สมควรที่จะปรินิพ-
พาน อุบาสิกาเหล่านั้นถูกความอยากให้ท่านอยู่บีบคั้น
แล้วเพื่อจะให้อุบาสิกาเหล่านั้นละเสียซึ่งความโศกพระ
เถรีจึงได้กล่าวอย่างเพราะพริ้งว่า อयर่องให้ไปเลยลูก
เอ๋ย วันนี้เป็นเวลารื่นเริงของท่านทั้งหลาย ความทุกข์
เราก็กำหนดรู้แล้ว ตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ เราก็
เว้นขาดแล้ว ความดับทุกข์เราก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว ทั้ง
มรรคเราก็ได้อบรมดีแล้ว. พระศาสดาเราก็ได้บารุง
แล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเราก็ได้ทำเสร็จแล้ว
ภาระอันหนักเราก็ตปลงแล้ว ตัณหาอันนำไปในภพ
เราก็ตอนเสียแล้ว คนทั้งหลายออกจากเรือนบวชไม่มี
เรือน เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นเราก็ตบรลุแล้ว
โดยลำดับ สังโยชน์ทุกอย่างก็หมดไป. พระพุทธเจ้า
และพระอัครมฆของพระองค์มิได้บกพร่อง ยังดำรง
อยู่ตราบไค กาลเวลาที่เรานิพพานก็ดำรงอยู่ตราบนั้น

ลูกเอ๋ย อย่าได้เศร้าโศกถึงเราเลย พระโกณฑัญญะ
พระอานนท์และพระนันทะเป็นต้นก็ยังมีอยู่ พระราहुล
พุทธชิโนรสก็ยังมีอยู่ พระสงฆ์ก็อยู่ร่วมกันเป็นสุข พวก
เดียรถีย์ก็หายโง่ หายตระด้างแล้ว.

ลูกเอ๋ย ยศของพระผู้เป็นวงศ์ของพระเจ้าโอก-
การาช ถูกย่องว่า ย้ายผู้เป็นมาร กาลเวลาสำหรับ
การนิพพาน เป็นสมบัติของเรามีไซ้หรือ.

ลูกเอ๋ย ความปรารถนาอันใดของเรา มีมาเป็น
เวลาช้านาน ความปรารถนาอันนั้น ก็สำเร็จแก่เรา
ในวันนี้ เวลานี้เป็นเวลาที่จะลั่นกลองอานันทเถรี [ตี
กลองแสดงความยินดี] น้ำตาของท่านทั้งหลายจะมี
ประโยชน์อะไรเล่า ถ้าท่านทั้งหลายจะมีความเอ็นดู
ทั้งมีความกตัญญูในเราไซ้ ขอให้ท่านทุกคน จงทำ
ความเพียรมั่น เพื่อความดำรงอยู่แห่งพระสังฆธรรมเถิด
พระสัมพุทธเจ้าอันเราทูลอ่อนวอน จึงได้ประทาน
บรรพชาแก่สตรีทั้งหลาย เพราะฉะนั้นเราว่าเริง ฉันท
ใด ท่านทั้งหลายจึงเจริญรอยตามซึ่งความร่าเริงนั้น
ฉันทนั้นเถิด ครั้นพระเถรีปราถนาอุบาสิกาเหล่านี้แล้ว
เสด็จนำหน้า ภิกษุณีทั้งหลาย เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า
ถวายบังคมแล้ว ได้กราบทูลตั้งนี้ว่า ข้าแต่พระสุคต
หม่อมฉันเป็นพระมารดาของพระองค์ ข้าแต่พระธีร-
เจ้า พระองค์เป็นพระบิดาของหม่อมฉัน ข้าแต่พระ

โลกนาถ พระองค์เป็นผู้ประทานความสุข อันเกิดจาก
พระสัทธรรมให้หม่อมฉัน ข้าแต่พระโคตม หม่อม
ฉันเป็นผู้อันพระองค์ทรงทำให้เกิด ข้าแต่พระสุคต
รูปกายของพระองค์นี้ อันหม่อมฉันทำให้เจริญเติบโต
ธรรมกายอันนำเปลิดเพลิงของหม่อมฉัน อันพระองค์
ก็ทรงทำให้เจริญเติบโตแล้ว พระองค์อันหม่อมฉันให้
ดูคดีน้ำมัน อันระงับเสียได้ซึ่งความอยากชั่วครู่ ส่วน
หม่อมฉัน พระองค์ก็โปรดให้ดูคดีน้ำมันคือธรรมอัน
สงบอย่างยิ่งแล้ว ข้าแต่พระมหารุณี พระองค์ชื่อว่ามี
ได้ทรงเป็นหนี้หม่อมฉัน เพราะการรักษาไว้ซึ่งพันธะ
อันสตรีทั้งหลายผู้อยากได้บุตรวอนขออยู่ ก็ยอมจะได้
บุตรเช่นนั้น สตรีที่เป็นพระมารดาของพระนราธิบติมี
พระเจ้ามันธราชูราชเป็นต้น ขอว่าเป็นมารดาในห้วง
มหรณพคือภพ ข้าแต่พระโอรส หม่อมฉันผู้จมดิ่ง
อยู่ในห้วงมหรณพคือภพ อันพระองค์ให้ข้ามสาครคือ
ภพแล้ว พระนามว่ามเหสีพันปีหลวง สตรีทั้งหลายได้
ง่าย พระนามว่าพระพุทธรามารดา สตรีทั้งหลายได้ยาก
อย่างยิ่ง ข้าแต่พระมหาวิระ ก็พระนามว่าพระพุทธร-
มารดานั้นหม่อมฉันได้แล้ว ความปรารถนาไม่ว่าน้อย
ใหญ่ของหม่อมฉันทั้งหมดนั้น หม่อมฉันได้บำเพ็ญ
แล้วกับพระองค์ หม่อมฉันปรารถนาเพื่อจะทิ้งร่างนี้
นิพพาน ข้าแต่พระมหาวิระผู้ทำที่สุดทุกข์ เป็นผู้นำ
ขอพระองค์โปรดทรงอนุญาตแก่หม่อมฉันเถิด ขอได้

โปรดทรงเหยียดออกซึ่งพระยุคลบาท อันเคลื่อน
กล่นไปด้วยลายจักร และรงอันละเอียดอ่อนเหมือน
กับดอกบัวเถิด หม่อมฉันจะถวายบังคมพระยุคล-
บาทนั้น จะขอทำความรักเยี่ยงโอรสแต่พระองค์
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นผู้นำ ขอพระองค์โปรดทรง
แสดงพระวรกาย ทำพระสรีระที่สุกปลั่งดังกองทอง
ให้เป็นเหตุปรากฏ หม่อมฉันจึงจะเข้าสู่ปรินิพพาน
พระเจ้าข้า.

พระชินพุทธเจ้า ก็ได้ทรงแสดงพระวรกาย ที่
ประกอบด้วยพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ
ประดับด้วยพระรัศมี อันงามเหมือนดวงอาทิตย์ส่อง
แสงอ่อน ๆ ในยามสนธยา กะพระมาตุจฉาเจ้า
ลำดับนั้น พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ได้ขอบพระเศียร
ลงแทบพื้นพระบาทอันเป็นประกาย คล้ายดอกบัวบาน
มีพระรัศมีงามดังดวงอาทิตย์ทอแสงอ่อน ๆ พระนาง
ได้กราบทูลว่า หม่อมฉันขอน้อมนมัสการ พระผู้เป็น
อาทิตย์วงศ์จอมมรรชน ผู้ทรงเป็นธงไชยแห่งอาทิตย์-
วงศ์ หม่อมฉันมรณะเป็นครั้งสุดท้าย หม่อมฉันจะไม่
ได้เห็นพระองค์อีก ข้าแต่พระองค์ผู้เลิศแห่งโลก
ธรรมดาสตรีทั้งหลาย ล้วนแก่ก่อโทษทุกอย่างแล้วก็
พากันตายไป ถ้าโทษไร ๆ ของหม่อมฉันมีอยู่ ก็ขอ
พระองค์ได้โปรดกรุณา อดโทษแก่หม่อมฉันด้วยเถิด
อนึ่ง หม่อมฉันได้ทูลซ้ำ ๆ ซาก ๆ ให้สตรีทั้งหลาย

ได้บวช ข้าแต่พระนราสภ ถ้าโทษของหม่อมฉันใน
ข้อนี้มีอยู่ ขอได้โปรดทรงอดโทษนั้นด้วยเถิด ข้าแต่
พระมหาวิระ ทรงไว้ซึ่งการอดโทษ ภิกษุณีทั้ง
หลายอันหม่อมฉันสั่งสอนแล้ว ตามที่พระองค์ทรง
อนุญาต ถ้าในข้อนั้นมีการแนะนำยาก ขอได้โปรด
ทรงอดโทษข้อนั้นด้วยเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนโคตมี
ผู้ประดับไปด้วยคุณ โทษที่จะพึงอดยังมีอะไรใน
เมื่อบอกกล่าวเสีย เมื่อท่านจะไปนิพพาน ตถาคตจัก
กล่าวอะไรแก่ท่านให้มากไปเล่า เมื่อภิกษุสงฆ์ของ
ตถาคตบริสุทธิน่าไม่บกพร่อง ท่านจะออกไปเสียจากโลก
นี้ก็ควร เหมือนเพราะเป็นในเวลาที่ยังมีแสงสว่าง
ของอาทิตย์ที่อัสดงคตแล้ว รอยในดวงจันทร์ก็ออกไป
ฉะนั้น ภิกษุณีทั้งหลาย นอกจากพระมหาปชาบดีโคต-
มีเถรีพากันทำประทักษิณพระชินะพุทธเจ้าผู้เลิศ พระ-
องค์เหมือนหมู่ดาวที่ติดตามดวงจันทร์ เวียนขวาภูเขา
ติเนรุฉะนั้น หมอบลงแทบพระบาทแล้ว ยืนจ้องดู
พระพักตร์ของพระพุทเจ้ากราบทูลว่า จักขุของหม่อม
ฉันทั้งหลาย ไม่เคยอ้อมด้วยการเห็นพระองค์ โสตของ
หม่อมฉันทั้งหลาย ไม่เคยอ้อมด้วยภาชิตของพระองค์
จิตของหม่อมฉันทั้งหลายดวงเดียวเท่านั้น อ้อมด้วยรส
แห่งธรรมของพระองค์ ข้าแต่พระผู้เป็นจอมนรชน
เมื่อพระองค์บังลืออยู่ในบริษัท กำจัดเสียซึ่งทิฏฐิและ
มานะ ชนเหล่าใดเห็นพระพักตร์ของพระองค์ ชน

เหล่านั้นชื่อว่าเป็นผู้มีบุญ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณ
ชนเหล่าใดประณตนมพระยुकบาทของพระองค์ซึ่งมี
พระองค์คูเดียว มีพระนขาแดงดงาม มีสันพระบาท
ยาว แม้ชนเหล่านั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีบุญ.

ข้าแต่พระนโรดม ชนเหล่าใดได้สดับพระดำรัส
ของพระองค์อันไพเราะน่าปลื้มใจ กำจัดโทษเป็น
ประโยชน์เกื้อกูลชนเหล่านั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้มีบุญ ข้าแต่
พระมหาวิระ หม่อมฉันเอาใจใส่การบูชาพระบาทของ
พระองค์ ข้ามพันทางกันดารคือสงสารได้ ด้วยพระ-
สุนทรกถาของพระองค์ผู้ทรงศิริจึงชื่อว่าเป็นผู้มีบุญ
ลำดับนั้นพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ผู้มีวัตรอันงาม
ประกาศในหมู่พระภิกษุสงฆ์แล้วไหว้พระราहुล พระ
อานนท์และพระนันทะ และได้ตรัสดังนี้ว่า ลูกเอ๋ย แม่
เมื่อหน่ายในร่างกายซึ่งเสมอด้วยที่อยู่ของอสรพิษเป็น
ที่พักของโรค เป็นเรือนร่างของทุกข์ เป็นที่โคจรของ
ชราและมรณะ อาเกียรณไปด้วยมลทินโทษต่างๆ
ต้องอาศัยผู้อื่น ปราศจากเรียวแรง ด้วยเหตุนั้น แม่จึง
ปรารถนาจะนิพพานเสีย ลูกเอ๋ย พ่อจงเข้าใจแม่เถิด
พระนันทเถระและพระราहुลผู้น่ารัก เป็นผู้ปราศจาก
ความโศก ไม่มีอาสวะ ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว มีปัญญา
ความเพียรก็ได้คิดถึงธรรมดาว่า นาคีโลก ที่ปัจจัยปรุง
แต่ง ปราศจากแก่นสารเปรียบด้วยต้นกล้วย เช่นเดียวกับ
มายากลและพยัพแดด นอกจากนี้ยังไม่มั่นคง พระ-

ปชาบดีโคตมีเถรี พระมาตุจฉาของพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้เป็นผู้เลี้ยงดูพระพุทธเจ้าก็ต้องถึงมรณะ ซึ่ง
ไม่เที่ยงเป็นสังขตธรรมทุกอย่างในทีใด ก็ครั้งนั้นท่าน
พระอานนท์พุทธอนุชา ซึ่งเป็นคนสนิทของพระชิน-
พุทธเจ้ายังเป็นพระเสขบุคคลอยู่ ท่านหลังน้ำตาร้องไห้
คร่ำครวญอย่างน่าสงสาร ณ ที่นั้นว่า พระโคตมีเถรี
ตรัสอยู่หลัง ๆ ก็เสด็จไปนิพพานไม่นานเลย แม่พระ-
พุทธเจ้าก็ทรงเสด็จไปนิพพานแน่นอน เปรียบเหมือน
ไฟที่หมดเชื้อแล้วฉะนั้น พระโคตมีเถรีได้ตรัสกะท่าน
พระอานนท์ผู้มีสุตตะคือปริยัติอันล้ำลึกดังสาคร[พหูสูต]
เอาใจใส่ในการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าซึ่งพร่ำรำพัน
อยู่ดังกล่าวมาแล้ว ลูกเอ๋ย เมื่อกาลนารำเรียงปรากฏขึ้น
แล้ว พ่อไม่ควรที่จะเศร้าโศกถึงการตายของแม่ การ
นิพพานของแม่ใกล้เข้ามาแล้วลูกเอ๋ย พระศาสดา พ่อ
ได้ทูลเชื่อเชิญแล้วจึงได้ทรงอนุญาตให้แม่บวช ลูกเอ๋ย
พ่ออย่าเสียใจไปเลยความยากลำบากของพ่อมีผล กับท
ไตอาจารย์ฝ่ายเดียรฉัตรแก่ ๆ ไม่เห็น บทนั้นเด็กหญิงซึ่ง
มีอายุ ๗ ขวบก็รู้แจ้งประจักษ์แล้ว พ่อจงรักษาพระ-
พุทธศาสนาไว้ แม่เห็นพ่อครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายบุคคล
ไปในทิศใดแล้วไม่ปรากฏ แม่ก็จะไปในทิศนั้นนะลูก
ในกาลบางคราวพระนายกผู้เลิศในโลกกำลังทรงแสดง
ธรรมอยู่ทรงใจแล้ว ครั้งนั้นแม่เกิดสงสารกล่าววาจา
ถวายเป็นพรว่า ข้าแต่พระมหาวิระ ขอพระองค์จงมี

พระชนม์อยู่นาน ๆ ข้าแต่พระมหามุนี ขอพระองค์จง
ดำรงพระชนม์อยู่ตลอดกาล เพื่อความเกื้อกูลและประ-
โยชน์แก่โลกทั้งปวงเถิด ขออย่าให้พระองค์ทรงพระ
ชราและปรีนิพพานเลย พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นได้
ตรัสกะแม่ผู้กราบทูลเช่นนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนโคตมี
พระพุทธเจ้าทั้งหลายมิใช่บุคคลจะพึงไหว้เหมือนอย่าง
ที่เธอไหว้อยู่ดอก แม่ได้ทูลถามว่า ก็แลด้วยประการไร
เล่า พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าอันบุคคลไม่พึงไหว้ พระองค์
อันหม่อมฉันทูลถามแล้วโปรดตรัสบอกเหตุนั้นแก่
หม่อมฉันเถิด พระองค์ตรัสตอบว่า เธอจงดูพระสาวก
ทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร ใจเด็ดเดี่ยว มีความบาก
บั่นมั่นคงเป็นนิตย์พร้อมเพรียงกัน นี่เป็นการไหว้พระ
พุทธเจ้าทั้งหลาย ต่อแต่นั้นแม่ก็ไปสำนักภิกษุณีอยู่ผู้
เดียว ก็คิดได้ว่า พระนาถะผู้ถึงที่สุดแห่งไตรภพทรง
ป้องกันบริษัทที่สามัคคีกัน เอาเถิด แม่จักปรีนิพพาน
เสีย ขออย่าได้เห็นความวิบัตินั้นเลย แม่ครั้นคิดดังนั้น
แล้วได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระผู้เป็นฤๅษีพระองค์ที่
แล้วได้กราบทูลถึงกาลเป็นที่ปรีนิพพานกะพระผู้นำ
พิเศษ ลำดับนั้นพระองค์ได้ทรงอนุญาตว่า จงรู้กาลเอา
เองเถิดโคตมี แม่เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ถอนภพทั้งปวง
ขึ้นได้แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกได้เหมือนช้างพังตัดเชือก
แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่แม่มาในสำนักของ
พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดเป็นการมาดีแล้วหนอ วิชชา

๓ แม่ก็บรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้า
แม่ได้ทำเสร็จแล้ว คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิสัมภิทา ๔
วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ แม่ทำให้แจ้งแล้ว คำสอน
ของพระพุทธเจ้า แม่ได้ทำเสร็จแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนโคตมี
คนพาลเหล่านี้โด่งดังในการตรัสรู้ธรรมของสัตว์ทั้ง
หลาย เธอจงแสดงอิทธิฤทธิ์เพื่อให้เห็นพาลเหล่านั้น
ละทิฏฐิเสีย ครั้งนั้นพระมหาปชาบดีโคตมีเถรีถวาย
บังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เหาะขึ้นไปสู่อัมพร
แสดงฤทธิ์เป็นอันมากตามพระพุทธานุญาต คือองค์
เดียวเป็นหลายองค์ก็ได้ หลายองค์เป็นองค์เดียวก็ได้
ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุผากำแพง
ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้น
ต่ำลงแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำ ไม่
แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศ
เหมือนนกก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหม-
โลกก็ได้ ทำภูเขาสีเนรุให้เป็นคัน พลิกมหาปฐพีพร้อม
ด้วยรากทำให้เป็นตัวร่วม กัณฑ์ร่วมเดินจงกรมในอากาศ
ทำโลกให้เป็นควนประหนึ่งเวลาอาทิตย์ ๖ ดวง อุทัย
ขึ้น และทำโลกนั้นให้เคลื่อนด้วยพวงดอกไม้ตาข่าย
เหมือนคล่องพวงดอกไม้ไวยอดเขายุคนธร เอาพระ-
หัตถ์ข้างเดียวกำภูเขามูจลินท์ ภูเขาสีเนรุ ไว้ในระ-
หว่างมุลนที่ทั้งหมด เหมือนดั่งกำเมล็ดพันธุ์ฝักกาด
เอาปลายนิ้วมือบังดวงอาทิตย์พร้อมทั้งดวงจันทร์ไว้

ตัดทรงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ไว้พันดวง เหมือนตัด
ทรงพวงมาลัยฉะนั้น แยกน้ำในสาครทั้ง ๔ ไว้ได้ด้วย
ฝ่าพระหัตถ์ข้างเดียว บันดาลฝนตกห่าใหญ่มีอาการ
ปานประหนึ่งหลั่งน้ำเหนือยอดเขาสุคนธร พระเถรี
นั้น เนรมิตเป็นพระเจ้าจักรพรรดิพร้อมด้วยบริษัท ณ
พื้นนภากาศ แสดงให้เป็นครุฑ คชสาร ราชสีห์
ต่างบันลือเสียงกึกก้องอยู่ องค์เดียวเนรมิตให้เป็นคณะ
ภิกษุณีนับไม่ถ้วน แล้วก็อันตรธานกลับเป็นองค์เดียว
กราบทูลพระมหารามูณีว่า ข้าแต่พระมหาวิระผู้มีพระ-
จักขุพระมาตุจฉาของพระองค์เป็นผู้ทำตามคำสอนของ
พระองค์ บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับแล้ว ขอ
ถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์ พระเถรีนั้นครั้ง
แสดงฤทธิ์ต่างๆ แล้ว ลงจากพื้นนภากาศถวายบังคม
พระผู้ส่องโลกแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วน
ข้างหนึ่ง กราบทูลว่า ข้าแต่พระมหารามูณี ผู้นำโลก
หม่อมฉันมีอายุได้ ๑๒๐ ปีนับแต่เกิด เพียงเท่านี้ก็พอ
แล้ว หม่อมฉันจักขอทูลลาหนีพพาน.

ครั้งนั้น บริษัททั้งหมดนั้นต่างพิศวงยิ่งนักจึง
ได้พากันกระทำอัญชลีถามว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าเป็น
อย่างไรพระแม่เจ้า จึงบากบั่นแสดงฤทธิ์ที่ไม่มีอะไร
เทียบได้ พระมหาปชาบดีเถรีได้กล่าวบุรพจารย์
ของพระองค์ดังต่อไปนี้ว่า

ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไปพระชินพุทธเจ้าพระ
นามว่าปทุมุตตระ ผู้มีจักขุในธรรมทั้งปวง เป็นผู้นำ

ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้วครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในตระกูล
อำมาตย์ ซึ่งสมบูรณ์ด้วยเครื่องอุปการะทุกอย่าง มั่งคั่ง
รุ่งเรือง ร่ำรวย ในกรุงหังสวดี บางครั้งข้าพเจ้า
พร้อมด้วยบิดานำหน้าหมู่ทาสีมีบริวารมาก เข้าไปเฝ้า
พระนราสภพระองค์นั้น ได้เห็นพระชินพุทธเจ้า
ผู้ปานดังท้าววสวะ ยังฝนคือธรรมให้ตกอยู่ เป็น
ไม่มีอาสวะเคลื่อนกล่นไปด้วยระเบียบแห่งรัศมี เช่น
กับดวงอาทิตย์ในสรทกาลแล้ว ทำจิตให้เลื่อมใส และ
ลำดับสุภามิตของพระองค์ เห็นพระผู้นำนรชนทรง
สถาปนานางภิกษุณีผู้เป็นพระมาตุจฉาไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ จึงถวายบังจายเป็นอันมากเป็นมหาทานแด่
พระผู้เลิศกว่านรชนผู้คงที่พระองค์นั้น พร้อมทั้งพระ
สงฆ์ตลอด ๗ วัน แล้วได้หมอบลงแทบพระบาทมุ่ง
ปรารถนาตำแหน่งนั้น. ลำดับนั้น พระผู้เป็นฤาษี
พระองค์ที่ ๗ ได้ตรัสในบริษัทใหญ่ว่า สตรีใดได้นิมนต์
พระผู้นำโลกพร้อมด้วยพระสงฆ์ ให้ฉันตลอด ๗ วัน
เราจักพยากรณ์สตรีนั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าวไว้
ให้ดี ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป พระศาสดาพระนาม
ว่าโคตม ซึ่งทรงสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราชจัก
เป็นศาสดาในโลก สตรีผู้นั้น จักได้เป็นธรรมทายาท
ของพระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็นโอรสอันธรรม-
นิรมิต จักได้เป็นสาวิกาของพระศาสดามีนามว่าโคตม
จักได้เป็นพระมาตุจฉาบำรุงเลี้ยงชีวิตของพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น จักได้ความเป็นเลิศของภิกษุณีทั้งหลาย

ฝ่ายผู้รื้อราตรีนานครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้สดับพุทธพยากรณ์นั้นแล้ว มีใจปรารถนารุ่งพระชินพุทธเจ้าด้วยปัจจัยทั้งหลายตราบเท่าสิ้นชีวิต ต่อจากนั้น ข้าพเจ้าได้ทำกาลกิริยา ไปบังเกิดในพวกเทพเหล่าดาวดึงส์ ผู้ซึ่งให้สำเร็จสิ่งนำใคร่ได้ทุกประการ ล่วงล้ำทวยเทพอื่นๆ ด้วยองค์ ๑๐ ประการ คือด้วยรูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ อายุ วรรณะ สุข ยศและรุ่งเรืองล้ำทวยเทพอื่นๆ ด้วยอธิปไตยความเป็นใหญ่ ข้าพเจ้าได้เป็นพระมหาลีผู้นำเอ็นดูของท้าวอมรินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ก็ข้าพเจ้าท่องเที่ยวอยู่ในสงสารเป็นผู้อันพายุคือกรรมพัดพาไปเกิดในตำบลบ้านของทาสในอาณาเขตของพระเจ้ากาสิ ครั้งนั้นทาส ๕๐๐ ถ้วนอาศัยอยู่ในบ้านนั้น ข้าพเจ้าได้เป็นภรรยาของหัวหน้าทาสในตำบลบ้านนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ได้เข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต ข้าพเจ้ากับญาติทุกคน เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นก็มีความยินดีช่วยกันสร้างกุฏิ ๕๐๐ หลัง อุบัติฐากอยู่ ๔ เดือนแล้วถวายไตรจีวร ข้าพเจ้ากับสามีก็พากันท่องเที่ยวไป จุตินั้นข้าพเจ้าพร้อมกับสามีก็ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บัดนี้ภพสุดท้ายข้าพเจ้าเกิดในกรุงเทวทหะ พระชนกของข้าพเจ้าพระนามว่า อัญชนศากยะ พระชนนีของข้าพเจ้าพระนามว่าสุลักขณา ต่อมาข้าพเจ้าได้ไปพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุทโธทนะในกรุงกบิลพัสดุ์ สตรีนอกนั้นเกิดในตระกูลศากยะ แล้วก็ไปเรือนของพวก

เจ้าสากยะด้วยกัน แต่ข้าพเจ้าประเสริฐกว่าสตรีทุกคน
ได้เป็นผู้บำรุงเลี้ยงพระชินพุทธเจ้า พระโอรสของ
ข้าพเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรรมแล้วได้เป็นพระ
พุทธเจ้า เป็นผู้นำพิเศษ ภายหลังข้าพเจ้าพร้อมด้วย
เจ้าสากียานี ๕๐๐ จึงได้บวช แล้วก็ได้ประสบสันติสุข
พร้อมด้วยเจ้าสากียานีผู้เป็นบัณฑิต สามีมของข้าพเจ้า
ที่ได้ทำบุญร่วมกันมาแต่ชาติก่อนในครั้งนั้น เป็นผู้ทำ
มหาสมัยประชุมใหญ่อันพระสุคตทรงอนุเคราะห์แล้ว
ก็พากันบรรลुพระอรหัต.

ภิกษุณีทั้งหลาย นอกจากพระมหาปชาบดีเถรี
นั้นได้พากันเหาะขึ้นสู่ณภากาศ เป็นผู้ประกอบด้วย
มหิทธิฤทธิ์รุ่งโรจน์เหมือนดวงดาวทั้งหลาย อันโคจร
เป็นกลุ่มกันไป ครั้งนั้นภิกษุณีเหล่านั้นได้แสดงฤทธิ์มี
ไข่น้อยเหมือนนายช่างทองผู้ชำนาญการทำทอง แสดง
เครื่องประดับหลากชนิด ฉะนั้น.

ในครั้งนั้น ภิกษุณีเหล่านั้น แสดงปาฏิหาริย์ได้
วิจิตรหลายอย่าง ทำพระมุนีผู้เป็นพระศาสดาผู้ประ-
เสริฐ พร้อมทั้งบริษัทให้ชอบใจแล้ว ได้พากันลง
จากนภากาศถวายบังคมพระศาสดาพระผู้เป็นฤๅษีพระ-
องค์ที่ ๗ อันพระศาสดาผู้เป็นยอดของนรชนทรงอนุ-
ญาติแล้วจึงได้นั่ง ณ สถานที่อันสมควร แล้วได้กราบ
ทูลว่า ข้าแต่พระมหาวิระ โอรสพระโคตมิเถรี เป็น
ผู้อนุเคราะห์ข้าพระองค์ทุก ๆ คน พวกข้าพระองค์อัน
บุญบารมีของพระองค์อบรมแล้ว จึงพากันบรรลुธรรม
เป็นที่สิ้นอาสวะ ข้าพระองค์ทั้งหลายเผากิเลสได้แล้ว

ถอนภพทั้งปวงได้แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกเหมือนช้าง
ตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่. การที่ข้าพระองค์
ทั้งหลายมาในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
เป็นการมาดีแล้วหนอ วิชชา ๓ พวกข้าพระองค์บรรลุ
แล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้า พวกข้าพระ-
องค์ก็ได้ทำเสร็จแล้ว คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภทา
๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพระองค์ทั้งหลายทำ
ให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าอันข้าพระองค์
ทั้งหลายได้ทำเสร็จแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความ
ชำนาญในฤทธิ์และทิพโสตธาตุ ข้าแต่พระมหามุนี
ข้าพระองค์ทั้งหลายชำนาญเจโตปริยญาณ รู้ปุพเพนิ-
วาสญาณชำระทิพยจักขุได้แล้ว ลีนอาสวะหมดแล้ว
บัดนี้ภพใหม่ไม่มี ข้าแต่พระมหาวิระ ข้าพระองค์ทั้ง
หลายมีญาณในอรรถธรรมนิรุตติและปฏิภาณ ญาณนั้น
เกิดที่สำนักของพระองค์ ข้าแต่พระมหามุนีผู้ทรงเป็น
ผู้นำ พระองค์เป็นผู้อันข้าพระองค์ทั้งหลายผู้มีเมตตา
จิต บำรุงแล้ว ขอพระองค์โปรดทรงอนุญาตให้ข้า-
พระองค์ทั้งหมดนิพพานเถิด.

พระชินพุทธเจ้าตรัสว่า เธอทั้งหลายเมื่อพูด
อย่างนี้ว่า จักนิพพาน ตถาคตจักไปว่าอะไร ก็บัดนี้
เธอทั้งหลายจงสำคัญกาลเวลาของเธอเองเถิด.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีพระปชาบดีโคตมี
เถรีเป็นต้น ถวายบังคมพระชินพุทธเจ้าแล้วได้พากัน

ดูจากที่นั่นนั้นมา พระธีรเจ้าผู้นำเลิศของโลกพร้อม
ด้วยหมู่ชนเป็นอันมาก ได้เสด็จไปส่งพระมาตุจฉาจน
ถึงชุมประตู่.

ครั้งนั้นพระปชาบดีโคตมีเถรีพร้อมด้วยภิกษุณี
ทั้งหมด ได้พากันหมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระ
ศาสดาผู้เป็นพงศ์พันธุ์ ของโลกกราบทูลว่า นี่เป็น
การถวายบังคมพระยุคลบาทครั้งสุดท้ายของหม่อมฉัน
การได้เห็นพระองค์ผู้เป็นนาถะของโลกครั้งนี้ ก็เป็น
ครั้งสุดท้าย หม่อมฉันจักไม่เห็นพระพักตร์ของ
พระองค์ซึ่งมีอาการดุจอมตะอีก ข้าแต่พระมหาวีระ
ผู้เลิศของโลก การถวายบังคมของหม่อมฉันจักไม่
สัมผัสพระยุคลบาทของพระองค์ ซึ่งละเอียดอ่อนดี
วันนี้หม่อมฉันจะนิพพาน.

พระศาสดาตรัสว่า ประโยชน์อะไรของเธอ
ด้วยรูปนี้ในปัจจุบัน รูปนี้ล้วนปัจจัยปรุงแต่ง ไม่น่า
ยินดีเป็นของต่ำทราม. พระมหาปชาบดีเถรีพร้อมด้วย
ภิกษุณีเหล่านั้น ไปสำนักของภิกษุณีของตนแล้ว นั่ง
พับเพียบบนอาสนะอันประเสริฐ.

ครั้งนั้น อุบาสิกาทั้งหลายในพระนครนั้นผู้มี
ความเคารพรักในพุทธศาสนา ได้สดับประพฤติเหตุ
ของพระเถรี ก็พากันเข้าไปหา นมัสการแทบบาทมูล
เอากรซัดนอระประเทศร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าสง-
สาร เต็มกลันด้วยความโศกเศร้า ก็ล้มลงที่พื้นพสุธา
ดูเถาวัลย์รากลากขณะนั้น พากันรำพันว่า ข้าแต่พระ

แม่เจ้า ผู้เป็นนาละให้ที่พึ่งแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย พระแม่
เจ้าอย่าละทิ้งข้าพเจ้าทั้งหลายไปสู่นิพพานเลย ข้าพเจ้า
ทุกคนขอชบเกล้าอ่อนวอน. พระมหาปชาบดีเถรีดู
ศิระของอุบาสิกา ผู้มีศรัทธา มีปัญญาซึ่งเป็นหัวหน้า
ของอุบาสิกาเหล่านั้นกล่าวดังนี้ว่า ลูกเอ๋ย ความโศก
สลด ซึ่งตกอยู่ในบ่วงแห่งมารไม่ควรเลย สังขตธรรม
ทั้งปวงล้วนไม่เที่ยง การพลัดพรากกันเป็นที่สุด หวัน
ไหวไปมา. ต่อแต่นั้น พระเถรี ก็ละอุบาสิกา
เหล่านั้น เข้าปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และ
จตุตถฌาน แล้วเข้าอาภาสญาณจายตนฌาน วิญญา-
ณัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน และเนวตัณ-
ญานาตัณญายตนฌานตามลำดับแล้ว พระปชาบดี
โคตมีเถรีก็เข้ามาทั้งหลายโดยปฏิโลมแล้ว ก็เข้า
ปฐมฌานไปตราบเท่าถึงจตุตถฌาน ออกจากจตุตถ-
ฌานนั้นแล้วก็ดับ เหมือนเปลวประทีปที่ปราศจากเชื้อ
แล้วดับไปฉะนั้น ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ สายฟ้าก็
ตกลงจากนภากาศ กลองทิพย์ก็บันลือลั่นขึ้นเอง ทวย-
เทพพากันคร่ำครวญ และฝนดอกไม้ก็ตกจากอากาศ
ลงยังพื้นแผ่นดิน แม้ขุนเขาเมรุราชก็กัมปนาทหวั่น
ไหวเหมือนนักฟ้อนรำในท่ามกลางเวทีฟ้อนรำ ฉะนั้น
สาครก็ปั่นป่วนตีฟองคะนองเพราะความโศก ทวยเทพ
นาค อสูรและพรหมต่างก็พากันสลดใจ กล่าวขึ้นใน
ทันใดนั้นเองว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เหมือน
อย่างพระมหาปชาบดีโคตมีเถรีนี้ ถึงความย่อยยับไป

แล้ว และพระเถรีทั้งหลาย ผู้ทำตามคำสอนของพระ
ศาสดา ซึ่งแวดล้อมพระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรีนี้ก็
พากันปรินิพพาน เหมือนเปลวประทีปหมดเชื้อฉะนั้น
โอ้ ความพบกัน ก็มีความพลัดพรากกันเป็นที่สุด
โอ้ สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งล้วนแต่ไม่เที่ยง โอ้ ชีวิต
มีความหายสูญเป็นที่สุด ความพิไรรำพัน ได้มีแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

ในลำดับนั้นเทวดาและพรหม ต่างก็ทำความ
ประพุดติดตามโลกธรรมตามสมควรแก่กาลแล้ว เข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้เป็นยอดฤๅ พระ
องค์ที่ ๗.

ครั้งนั้น พระศาสดาได้ตรัสเรียกท่านพระอา-
นันทผู้พหุสูตมาสั่งว่า อานนท์ เธอจงไปประกาศ
ให้ภิกษุทั้งหลาย ทราบถึงการนิพพานของพระมารดา
เวลานั้น ท่านพระอานนท์ผู้ร่าเริง ก็ไร้ความร่าเริงมี
ดวงตาเต็มไปด้วยน้ำตา ได้กล่าวด้วยเสียงร้องไห้ว่า
ขอภิกษุทั้งหลายผู้เป็นโอรสของพระสุคต ซึ่งอยู่ใน
ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ
จงมาประชุมกัน ภิกษุณีผู้ทำพระสรีระสุดท้ายของ
พระมุนีให้เติบโตด้วยน้ำมัน มีนามว่าพระปชาบดี
โคตมีเถรีนิพพานถึงความสงบเหมือนดวงดาวทั้งหลาย
เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยฉะนั้น พระเถรีตั้งบัญญัติทำให้
รู้กันทั่วไปว่า เป็นพระพุทธรมารดา นิพพานแล้วใน
ที่ใด ถึงคนมี ๕ ดาเก้แต่ไม่เห็น ในที่นั้นพระผู้มีพระ

ภาคเจ้า ซึ่งเป็นผู้นำ ทรงเห็นได้ ขอพระโอรสของ
พระสุตผู้มีความเชื่อในพระสุต หรือเป็นศิษย์ของ
พระมหามุนี จึงทำสักการะแด่พระพุทธรูปมารดาเถิด
ภิกษุทั้งหลายถึงอยู่ไกล ได้ฟังคำประกาศนั้นแล้วก็รีบ
มา บางพวกมาด้วยพุทธานุภาพ บางพวกที่ฉลาดใน
ฤทธิ์ก็มาด้วยฤทธิ์ ต่างช่วยกันยกเอาเตียงที่พระโคตม
เถรีหลับขึ้นไว้ในเรือนยอด [เมรุ] อันประเสริฐ นำ
รินรมย์ ทำด้วยทองล้วนๆ งดงาม ท้าวโลกบาลทั้ง
สี่เอาป่าเขารองรับเรือนยอด ทวยเทพที่เหลือมีท้าว
สักกะเป็นต้นเข้าช่วยรับเรือนยอด ก็เรือนยอดทั้งหมด
มี ๕๐๐ หลัง แท้จริงวิสตกรรมเทพบุตรเนรมิตมีดี
เหมือนดวงอาทิตย์ในสรทกาล ทวยเทพทั้งหลายได้
แบกภิกษุณีทุกๆ รูปที่นอนอยู่บนเตียงแล้ว นำเอา
ออกไปตามลำดับ พื้นนภากาศถูกเอาเพดานบังไว้ทั่ว
ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์พร้อมทั้งดวงดาวซึ่งสำเร็จด้วย
ทองได้ถูกติดประดับไว้ที่เพดานนั้น ชงปฐากได้ถูกยก
ขึ้นไว้เป็นอันมาก จิตกาธารทั้งหลายมีดอกไม้เป็น
เครื่องปกคลุม ดอกบัวที่เกิดขึ้นในอากาศเอาปลายลง
ดอกไม้ผุดขึ้นจากแผ่นดิน ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
คนมองดูเห็นได้ และดาวทั้งหลายส่องแสงระยิบระยับ
อนึ่ง ดวงอาทิตย์ถึงจะโคจรไปในเวลาเที่ยง ก็ไม่ทำ
ใครๆ ให้ร้อน เหมือนดวงจันทร์ ทวยเทพทั้งหลาย
พากันบูชาด้วยของทิพย์คือของหอมและดอกไม้ที่หอม
ตระหลบ และการฟ้อนรำขับร้องดีดตีตีเป่า พวกนาค

อสูรและพรหม ต่างก็พากันบูชาพระพุทธมารดาผู้นิพพานแล้ว กำลังถูกเขานำออกไปตามสติกำลัง ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นโอรสของพระสุคต ซึ่งนิพพานแล้วทั้งหมด เชิญไปข้างหน้า พระปชาบดีโคตมีเถรีพระพุทธมารดา ผู้อันเทวดาและมนุษย์สักการะเชิญเอาไปข้างหลัง เทวดา มนุษย์ พร้อมด้วย นาค อสูรและพรหมไปข้างหน้า ข้างหลังพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกเสด็จไปเพื่อบูชาพระมารดา การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าหาได้เป็นเช่นนี้ไม่ การปรินิพพานของพระปชาบดีโคตมีเถรี อัจฉรย์ยิ่งนัก ในเวลาพระพุทธเจ้าเสด็จนิพพาน ไม่มีพระพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเป็นต้น เหมือนในเวลาพระปชาบดีโคตมีเถรีนิพพาน ซึ่งมีพระพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น ชนทั้งหลายช่วยกันทำจิตกาธารซึ่งสำเร็จด้วยของหอมล้วนและเคลื่อนไปด้วยจूरณแห่งเครื่องหอม แล้วเผาภิกษุณีเหล่านั้นบนจิตกาธารนั้น ส่วนแห่งสรีระนอกนั้นถูกไฟไหม้สิ้นเหลือแต่อัฐิ ในเวลานั้น ท่านพระอาณนทีได้กล่าววาจาอันให้เกิดความสังเวชว่า พระปชาบดีโคตมีเถรีเข้านิพพานแล้ว พระสรีระของพระเถรีก็ถูกเผาแล้ว การนิพพานของพระพุทธเจ้าน่าสังเกต อีกไม่นานก็คงจักมี ต่อจากนั้น ท่านพระอาณนทีอันพระพุทธเจ้าทรงตั้งเตือนท่าน ได้น้อมพระธาตุของพระปชาบดีโคตมีเถรี ซึ่งอยู่ในบาตรของพระเถรีเข้ามาถวายแต่

พระโลกนาถพระผู้มีพระภาคเจ้าพระผู้เป็นอุปัชฌาย์พระองค์
ที่ ๗ ได้ประครองพระธาตุเหล่านั้นด้วยฝ่าพระหัตถ์แล้ว
ตรัสว่า เพราะสังขารเป็นสภาพไม่เที่ยง โคตมีผู้เป็น
ใหญ่กว่าหมุกิกษุณียังต้องนิพพาน เหมือนลำต้นของ
ต้นไม้ใหญ่ที่มีแก่นยืนต้นอยู่ ถึงจะใหญ่โตก็ต้องผุพัง
ไปฉะนั้น ดูเอาเถิดอานนท์ พระพุทธมารดาแม้
นิพพานแล้วเหลือแต่เพียงสรีระ ก็ไม่มีความเศร้าโศก
ปริเทวนาการ.

ท่านพระอานนท์ทูลว่า นาอัศจรรย์จริงหนอ
พระมารดาของข้าพระองค์ แม้นิพพานแล้วเหลือแต่
เพียงสรีระ ก็ไม่มีความโศกปริเทวนาการ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โคตมี ข้ามสาครคือ
สงสารไปแล้ว ละเว้นเหตุอันทำให้เดือดร้อนได้แล้ว
เป็นผู้เยือกเย็นดับสนิทดีแล้ว อันผู้อื่นไม่ควรเศร้าโศก
ถึง โคตมีเป็นบัณฑิต มีปัญญาและมีปัญญากว้าง
ขวาง ทั้งเป็นผู้รู้ราตรีนานกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พวกเขອງทรงจำไว้อย่างนี้เถิด โคตมี
เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ ทิพโสตราตุ และมีความชำนาญ
ในเจโตปริยญาณ รู้ทั่วถึงบุพเพนิวาสญาณ ชำระ
ทิพยจักขุให้หมดจด สิ้นอาสวะหมดแล้ว บัดนี้ภพ
ใหม่ไม่มี ญาณในอรรถะ ธรรมะ นිරูตติและปฏิภาณ
บริสุทธิตี เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจะเศร้าโศกถึงโคตมี
นั้น คติของไฟที่ถูกละวาง ถูกแผ่นเหล็กทับแล้วดับไป
โดยลำดับ ใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ฉันใด คติของท่านที่หลุด
พ้นจากกิเลสโดยชอบแล้ว ข้ามพันโอมะคือพันธะทาง

กามบรรลวจลบท บทที่ไม่หวนไหวแล้ว ก็ไม่มีใครจะรู้
ได้ฉันทัน เพราะฉันทัน เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นที่พึ่ง
มีสติปัญญาเป็นทางดำเนินเถิด เธอทั้งหลายอบรม
โพชฌงค์ ๗ ประการแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

ทราบว่ พระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณีได้ตรัสคาถาเหล่านี้ ด้วยประ
การฉนี้แล.

จบ อรรถกถา महाปชาบดีโคตมีเถรีคาถา

๗. กุศตาเถรีคาถา

[๔๕๗] พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทานโอวาทโปรดข้าพเจ้าว่า

ดูก่อนกุศตา การละบุตร สมบัติและของรักออก
บวช เพื่อประโยชน์แก่นิพพานอันใด เธอจงพอกพูน
นิพพานอันนั้นเนื่องๆ เถิด เธออย่าตกอยู่ในอำนาจ
จิตนะ สัตว์ทั้งหลาย ผู้ไม่รู้แจ้ง ถูกจิตดวงแล้ว พา
กันท่องเที่ยวไปสู่ชาติสงสารนี้ไชน้อย ก็ไม่รู้.

ดูก่อนภิกษุณี เธอจงละขาดสังโยชน์อันเป็น
ส่วนเบื้องต่ำเหล่านี้ คือ กามฉันทะ พยาบาท สักกาย-
ทิฏฐิ สีสัพพตปรามาส และวิจิกิจฉา เป็นที่ครบ ๕
เธออย่า สีสัพพตมาสู่กามอีกนะ เธอจงละเว้นราคะ มานะ
อวิชา อุทซัจจะ และตัดสังโยชน์ทั้งหลายเสียแล้ว ก็
จักทำที่สุดทุกข์ได้ เธอทำชาติสงสารให้สิ้นไปแล้ว
กำหนดรู้ภพใหม่ หมดความทะยานอยาก จักเป็นผู้สงบ
ระงับ เทียวไปในปัจจุบัน.

จบกุศตาเถรีคาถา

๗. อรรถกถาคฤดาเถรีคาถา

คาถาว่า **คฤเต ยทลฺลํ ปพฺพชฺชา** ดังนี้เป็นต้น เป็นคาถาของ **พระคฤดาเถรี**.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สะสมกุศล ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ รวบรวมกรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับ มีกุศลมูลแก่กล้าแล้ว ท่องเที่ยวไปในสุคติเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล กรุงสาวัตถีนี้ นางได้มีชื่อว่า คฤดา. คฤดานั้น รู้เคยสาแล้ว ถูกอุปนิสัยสมบัติคอยดักเตือนอยู่เกลียดการอยู่ครองเรือน ขออนุญาตบิดามารดาแล้ว ก็บวชในสำนักของพระมหาปชาบดีโคตมี ครั้นบวชแล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา ประกอบภาวนาอยู่เนื่อง ๆ จิตของนางก็พล่านไปในอารมณ์ภายนอก เพราะเก็บสะสมมาช้านาน หามีอารมณ์เดียวเป็นสมาธิไม่ พระศาสดาทรงเห็น เมื่อจะทรงอนุเคราะห์พระเถรี ทรงแผ่รัศมีไป เหมือนประทับนั่งในพระคันธกุฎี ทรงแสดงพระองค์คล้ายประทับนั่งบนอากาศใกล้กับนางคฤดานั้น เมื่อทรงโอวาทได้ตรัสคาถาเหล่านั้นว่า

ดูก่อนคฤดา การละบุตรสมบัติและของรักออก

บวชเพื่อประโยชน์แก่นิพพานอันใด เธอจงพอกพูน
นิพพานอันนั้นเนื่อง ๆ เถิด เธออย่าตกอยู่ในอำนาจ
จิตนะ สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้แจ้ง ถูกจิตหลงแล้ว ยินดี
ในวิสัยคืออารมณ์ของมาร พากันท่องเที่ยวไปสู่ชาติ
สงสารมิใช่น้อย ก็ไม่รู้ ดูก่อนภิกษุณี เธอจงละขาด
สังโยชน์อันเป็นส่วนเบียดทำลายนี้ คือ กามฉันทะ

พยาบาท สักกายทิฐฐิ สีสัพพตปรามาส และวิจิกจฉา
เป็นที่ครบ ๕ เธออย่ากลับมาสู่กามภพอีกนะ เธอจงละ
เว็นระคะ มานะ อวิชา อุทธัจจะ และตัดสังโยชน์ทั้ง
หลาย ก็จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เธอทำชาติสงสาร
ให้สิ้นไปแล้ว กำหนดรู้ภพใหม่ หมดความทะยาน
อยาก จักเป็นผู้สงบระงับ เทียวไปในปัจจุบัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทคฺถ ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การ
ดับสนิทแห่งกิเลส และการดับสนิทแห่งขันธอันใด. บทว่า หิตฺวา ปุตุตฺ
วสุ ปิยฺ ได้แก่ การละเครื่องญาติและกองแห่งโภคะอันพึงรัก प्रารณนาการ
บวชในศาสนาของเรา คือ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์. บทว่า ตเมว
อนุพฺรุเหหิ ได้แก่ เธอพึงเจริญ คือพึงให้นิพพานนั้นถึงพร้อม. บทว่า
มา จิตฺตสฺส วสฺ คมิ ได้แก่ เธออย่าตกอยู่ในอำนาจของจิตที่โง่ ซึ่ง
เติบโตด้วยอารมณ์มีรูปเป็นคั่นมานาน.

ก็เพราะเหตุที่ปุถุชนคนบอด ถูกจิตใดหลอกหลงแล้ว ชื่อว่า จิต
นั้นเปรียบด้วยมายากล สัตว์เหล่านั้น ตกอยู่ในอำนาจของมารย่อมล่วงสงสาร
ไปหาได้ไม่ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสคำว่า จิตฺเตน วญฺจिता ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า ลโยชนานิ เอตฺถนิ ความว่า ชื่อว่า สังโยชน์ เพราะอรรถว่า
เป็นเครื่องผูก ๕ อย่าง ตามที่กล่าวแล้ว โดยนัยมี กามฉันทะ พยาบาท
เป็นต้น เหล่านี้. บทว่า ปชฺหิตฺวาน ได้แก่ ตัดขาดแล้วด้วยอนาคามีมรรค.
บทว่า ภิกฺขุณี เป็นคำเรียกภิกษุณีนั้น. บทว่า โอรฺมภาคฺคณีนฺยานิ ได้แก่
เกื้อกูลอุปการะแก่ความเป็นอยู่ของมนุษย์ในกามธาตุ อันเป็นส่วนเบื้องต่ำกว่า
รูปธาตุและอรุปรธาตุ เพราะเป็นปัจจัยแห่งปฏิสนธิในกามธาตุนั้น. ม อักษร
ทำการเชื่อมบท บาลีว่า โอรฺมาคฺคณีนฺยานิ ก็มีความอย่างนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **นยิ** **ปุนเรหิสิ** ความว่า เธอจักไม่มาสู่กามภพซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งกาม
นี้อีกด้วยอำนาจปฏิสนธิ เพราะละสังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต้นได้. **ร** อักษรทำ
การเชื่อมบท. บาลีว่า **อิตุถ** ก็มี มีความว่า ความเป็นอย่างนี้ คือ กามภพ.

บทว่า **ราค** ได้แก่ รุปราคะและอรุปราคะ. บทว่า **มาน** ได้แก่
มานะจะพึงฆ่าด้วยอรหัตมรรค แม้ในบทว่า **อวิชฺชยจ อุตฺตจฺจยจ** นี้
ก็มีนัยเหมือนกัน. บทว่า **วิชฺชย** ได้แก่ ชมไว้ได้ด้วยวิปัสสนา.

บทว่า **ลโยชนานิ เจตฺวาน** ได้แก่ ตัดซึ่งสังโยชนทั้งหลายส่วน
เบื้องสูง ๕ อย่างมีรูปราคะเป็นต้นเหล่านั้น ได้เด็ดขาดแล้ว. บทว่า **ทุกฺขสฺสฺสฺสฺส**
กริสฺสฺส ความว่า เธอจักบรรลุที่สุดแห่งวิภูทุกข์แม้ทั้งสิ้น.

บทว่า **เขเปตฺวา ชาตีสฺสาร์** ได้แก่ ทำความเป็นไปแห่งสงสาร
มิชาติเป็นมุต ให้สิ้นไปแล้ว. บทว่า **นิจฺจตา** ได้แก่ หมดค้นหา. บทว่า
อุปฺสนฺตา ได้แก่ เข้าไปสงบระงับ ด้วยความเข้าไปสงบกิเลสทั้งหลายโดย
ประการทั้งปวง. คำที่เหลือ มีนัยที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

เมื่อพระศาสดาทรงภายิตคาถาเหล่านี้เรียบร้อยแล้ว พอบจบคาถาพระเถรี
ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา ๔ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ โดยทำนองที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงภายิตไว้ เป็นอุทานนั้นแล ด้วยเหตุนี้แล คาถาเหล่านี้
จึงชื่อว่าเถรีคาถา.

จบอรรถกถาคุตตาเถรีคาถา

๘. วิชาเถรีคาถา

[๔๕๘] พระวิชาเถรี กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้ายังทำจิตให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้
ความสงบใจ ออกจากที่อยู่ ไปข้างนอก ๔-๕ ครั้ง
ข้าพเจ้าก็เข้าไปหาพระขมาเถรีไต่ถามโดยเคารพ.

ท่านได้แสดงธรรม คือ ธาตุ อายตนะ อริย-
สัจ ๔ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ อัญ्ञฐังคิกมรรคโปรด
ข้าพเจ้า เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุด.

ข้าพเจ้าฟังคำของท่านแล้ว กระทำตามคำสั่ง
สอน ในปฐมยามแห่งราตรีนั้น ก็รู้ปุพเพนิวาสนญาณ
ในมัชฌิมยามแห่งราตรี ก็ชำระทิพยจักขุได้หมดจด
ในปัจฉิมยามแห่งราตรีก็ได้อาสวักขยญาณ ทำลาย
กองแห่งความมืดได้.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้ามีปีติและสุขแผ่ไปทั่วกาย ใน
ราตรีที่ครบ ๗ ข้าพเจ้าทำลายกองแห่งความมืดแล้วจึง
เหยียดเท้าออกได้.

จบวิชาเถรีคาถา

๘. อรรถกถาวิชาเถรีคาถา

คาถาว่า จตุกขตุคฺคัง นี้เป็นต้น เป็นคาถาของพระวิชาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สะสมกุศลซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ ผู้มีกุศลมูลอันพอกพูนมาโดยลำดับ เทียวเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในพุทธบูชาตกาลนี้ ก็ได้บังเกิดในเรือนของครอบครัวหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ฐูเคียงสาแล้วก็เป็นสหายของพระเขมาเถรีครั้งเป็นคฤหัสถ์. ได้ฟังมาว่าพระนางเขมานั้นทรงผนวชแล้ว ก็คิดว่า พระมเหสีเมื่อนั้นยังทรงผนวชจะป่วยกล่าวไปไยถึงเราเล่า ก็อยากจะบวชบ้าง จึงเข้าไปหาพระเขมาเถรี พระเถรีทราบอชยาศัยของนางแล้ว ก็แสดงธรรมโดยวิธีที่นางจะมีใจสังเวชในสงสาร จักเลื่อมใสยิ่งขึ้นในพระศาสนา นางฟังธรรมนั้นแล้วเกิดสังเวช และได้ศรัทธาแล้วก็ขอบวช. พระเถรีให้นางได้บวชแล้ว นางครั้นบวชแล้ว ทำกิจเบื้องต้นเสร็จก็เริ่มวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฎิสัมภิตา ๔ เพราะสมบูรณ์ด้วยเหตุสัมปทา ได้พิจารณาการปฏิบัติของตนแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้ายังทำจิตให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้

ความสงบใจ ออกจากที่อยู่ ไปข้างนอก ๔-๕ ครั้ง

ข้าพเจ้าก็เข้าไปหาพระเขมาภิกษุณีไต่ถามโดยเคารพ

ท่านได้แสดงธรรมคือ ธาตุ อายตนะ อริยสัจ ๔

อินทรีย์ พละ โภชนงค์ และอัญจกิมรรค โปรค

ข้าพเจ้า เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุด ข้าพเจ้าฟัง

คำของท่านแล้ว กระทำตามคำพราสอน ในปฐมยาม

แห่งราตรีนั้น ก็รู้ปุพเพนิวาสญาณ ในมัชฌิมยาม

แห่งราตรี ก็ชำระทิพยจักขุให้หมดจด ในปัจฉิมยาม

แห่งราตรี ก็ได้อาสวัภยญาณ ทำลายกองแห่งความ

มืดได้ ครั้งนั้น ข้าพเจ้ามีปีติและสุขแผ่ไปทั่วกายอยู่

ในราตรีที่ครบ ๗ ข้าพเจ้าทำลายกองแห่งความมืด

แล้ว จึงเหยียดเท้าออกได้.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า ภิกขุณี พระเถรีกล่าวหมายถึงพระ
เขมาเถรี. บทว่า โภชณฺจฺกฺกฺจฺกํ มคฺคํ ได้แก่โภชนงค์ ๗ และอริย-
มรรคมีองค์ ๘. บทว่า อุตฺตมฺตฺตสฺส ปตฺติยา ได้แก่ เพื่อบรรลुพระอรหัต
หรือนิพพานเท่านั้น.

บทว่า ปีติสุเขน ได้แก่ ด้วยปีติและสุข เนื่องด้วยผลสมาบัติ.
บทว่า กายํ ได้แก่ นามกายที่ประกอบกัน และรูปกายที่ไปตามนามกายนั้น.
บทว่า ผริตฺวา ได้แก่ ถูกต้องหรือชิมซาบไป. บทว่า สุตฺตมฺมฺยา ปาเท
ปสฺสเรสฺสึ ความว่า นับจากวันเริ่มวิปัสสนาไปในราตรีที่ ๗ ข้าพเจ้าจึงคลาย
การนั่งขัดสมาธิเหยียดเท้าได้. ถามว่าทำลายกองแห่งความมืดได้อย่างไร. ตอบ
ว่า ทำลายกองโมหะที่ยังไม่เคยทำลายด้วยคาบคืออรหัตมรรคญาณ. คำที่เหลือ
มีนัยดังที่กล่าวมาแล้วในหนหลังทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาวิชาเยเถรีคาถา

จบ อรรถกถานักกนิบาต

สัตตกนิบาต

๑. อุตตราเถรีคาถา

[๔๕๕] พระปฎาจารย์เถรี ให้โอวาทว่า

มาณพทั้งหลายพากันถือสาจด่าข้าว ได้ทรัพย์มา
เลี้ยงบุตรภรรยาท่านทั้งหลายจงพากเพียรในคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้า ที่ทำแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง
ท่านทั้งหลายจงรีบล้างเท้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง
จงเข้าไปตั้งจิตให้มีอารมณ์เดียว ตั้งมั่นด้วยดีแล้ว
พิจารณาสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของแปรปรวน
และโดยความเป็นของไม่ใช่ตน.

ข้าพเจ้าฟังคำปราสอนของพระปฎาจารย์นั้น
แล้ว ล้างเท้าเข้าไปนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ในปฐมยาม
แห่งราตรี ข้าพเจ้าก็ระลึกชาติก่อนได้ ในมัชฌิมยาม
แห่งราตรี ก็ชำระทิพยจักขุได้หมดจด ในปัจฉิมยาม
แห่งราตรี ก็ทำลายกองแห่งความมืด [อวิชา] ได้
ข้าพเจ้าบรรลุวิชา ๓ จึงลุกขึ้นจากอาสนะในภายหลัง
ข้าพเจ้าทำตามคำปราสอนของแม่ท่านแล้ว ข้าพเจ้ามี
วิชา ๓ ไม่มีอาสวะห้อมล้อมแม่ท่านอยู่ ดุจทวยเทพ
ชั้นดาวดึงส์ พากันห้อมล้อมท้าวสักกะผู้ชนะสงคราม
ฉะนั้น.

จบ อุตตราเถรีคาถา

อรรถกถาสัตตกนิบาต

๑. อรรถกถาอุตตราเถรีคาถา

ในสัตตกนิบาต คาถาว่า มุสลาณี คเหตุวาน ดังนี้เป็นต้น เป็นคาถาของพระอุตตราเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สะสมกุศล ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ ได้บำเพ็ญกุศลมูล สร้างสมกรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับ มีกรรมเครื่องอบรมบ่มวิมุตติ แก่กล้า ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บังเกิดในเรือนของครอบครัวแห่งหนึ่ง ได้นามว่า อุตตรา รู้เพียงสาแล้วเข้าไปยังสำนักพระปฎาจาราเถรี. พระเถรี ได้กล่าว ธรรมแก่นาง นางฟังธรรมเกิดสังเวชในสังสารวัฏ เป็นผู้เลื่อมใสยิ่งในศาสนา กั๊บวช ครั้นบวชแล้ว ทำกิจเบื้องต้นเสร็จ เริ่มวิปัสสนาในสำนักของพระ- ปฎาจาราเถรี ประกอบภาวนาอยู่เนื่อง ๆ คร่ำเคร่งวิปัสสนาอยู่ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ เพราะอินทรีย์แก่กล้า เหตุที่สมบุรณ์ ด้วยอุปนิสัย ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้วพิจารณาการปฏิบัติของตน ได้กล่าวคาถา เหล่านี้เป็นอุทานว่า

พระปฎาจาราเถรี ให้โอวาทว่า

มาณพทั้งหลายพากันถือสาจด้าข้าวอยู่ ได้ทรัพย์
มาเลี้ยงดูบุตรภรรยา ท่านทั้งหลายก็จงพากเพียรในคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำแล้วไม่ต้องเดือดร้อนใน
ภายหลัง ท่านทั้งหลายจงรีบล้างเท้าแล้วนั่ง ณ ที่ควร
ข้างหนึ่ง จงเข้าไปตั้งจิตไว้ให้มีอารมณ์เดียว ตั้งมั่น

ด้วยดีแล้วพิจารณาสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของ
แปรปรวน และโดยความเป็นของไม่จีวร.

พระอุตตราเถรีกล่าวว่า

ข้าพเจ้าได้ฟังคำพร่ำสอนของพระปญฺญาจาราเถรี
นั้นแล้ว ล้างเท้าเข้าไปนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ใน
ปฐมยามแห่งราตรี ข้าพเจ้าก็ระลึกชาติก่อนได้ ใน
มัชฌิมยามแห่งราตรี ก็ชำระทิพยจักขุได้หมดจด ใน
ปัจฉิมยามแห่งราตรี ก็ทำลายกองแห่งความมืด [อวิช-
ชา] ได้ ข้าพเจ้าได้บรรลुวิชา ๓ จึงลุดจากอาสนะ
ในภายหลัง ข้าพเจ้าทำตามคำพร่ำสอนของแม่ท่าน
แล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้มีวิชา ๓ ไม่มีอาสวะ ห้อมล้อม
แม่ท่านอยู่ ดูทวยเทพชั้นดาวดึงส์ พากันห้อมล้อม
ท้าวสักกะผู้ชนะสงครามฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิตฺตํ ออุปฺภุจเปตฺวาน ได้แก่ เข้าไป
ตั้งจิต ประกอบด้วยภาวณาไว้ในกัมมัญฐาน อย่างไร คือให้จิตมีอารมณ์เดียว
ตั้งมั่นด้วยดี. บทว่า เอกคฺคํ สุตฺตมาหิตํ ปิจฺจเวกิขตฺตํ ได้แก่ ท่านทั้งหลาย
จงพิจารณาการปฏิบัติ อธิบายว่า ท่านทั้งหลายจงเห็นแจ้งลักษณะสามในสังขาร
ว่าเป็นของไม่เที่ยงบ้าง ว่าเป็นทุกข์บ้าง ว่าเป็นอนัตตาบ้าง ก็คำนี้พระเถรีกล่าว
คล้อยตามโอวาทของภิกษุณีเหล่าอื่น และพระเถรีเป็นต้นของตนในเวลาโอวาท.
บทว่า ปญฺญาจาราณฺุสสาสนี ได้แก่ คำพร่ำสอนของพระปญฺญาจาราเถรี. อีกอย่าง
หนึ่งบาลีว่า ปญฺญาจารา ย สาสนํ ดังนี้ก็มี ได้แก่ คำสั่งสอนของพระปญฺญาจาราเถรี.

บทว่า อถ วุญฺจาสี ความว่า เพราะข้าพเจ้าบรรลुวิชา ๓ จึงลุด
จากอาสนะภายหลัง วันหนึ่งพระเถรีแม่รูปนี้ ชำระกัมมัญฐานในสำนักของ

พระปฎาจาราเถรีแล้ว เข้าไปสถานที่อยู่ของตนแล้วนั่งขัดสมาธิ ตกลงใจว่า
ข้าพเจ้าจักไม่เลิกนั่งขัดสมาธินี้ トラบเท่าที่จิตของข้าพเจ้ายังไม่หลุดพ้นจาก
อาสวะทั้งหลาย เพราะความไม่ถ่อมมันคร่ำเคร่งวิปัสสนาโดยลำดับ ก็บรรลु
พระอรหัตมือนิဂุญาและปฏิสัมภิตาเป็นบริวารตามลำดับแห่งมรรค ครั้นปัจจ-
เวกขณญาณ ๑๕ อย่างดำเนินไป ก็เกิดโสมนัสว่า บัดนี้เราทำกิจเสร็จแล้ว ก็
กล่าวอุทานคาถาเหล่านี้ เหยียดเท้าออกไปในเวลาอรุณขึ้น ต่อแต่นั้น ราตรี
สว่าง ก็ไปยังสำนักของพระเถรี ได้กล่าวซ้ำคาถาเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ พระ-
อุตตราเถรีจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า กตา เต อนุสาสนี ข้าพเจ้าได้ทำตามคำ
พร้าสอนของท่านแล้ว. คำที่เหลือ มีนัยที่กล่าวมาในหนหลังหมดแล้ว.

จบอรรถกถาอุตตราเถรีคาถา

๒. จาตาเถรีคาถา

[๔๖๐] พระจาตาเถรี กล่าวคาถาอุทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นภิกษุณี ผู้มีอินทรีย์อันอบรมแล้วเข้า
ไปตั้งสติไว้มั่น รู้แจ้งตลอดสันตบพ อันเป็นเครื่อง
เข้าไปประจวบสังขาร เป็นสุข.

มารผู้มีบาป ถามว่า

แม่นางศิระโกลัน ทำตัวเหมือนสมณะ แม่นาง
บวชเจาะจงใครหนอ. แก่นางไม่ชอบใจลัทธิเดียรฉิย
ทำไมแม่นางจึงยังมงายประพฤติลัทธินี้เล่า.

พระจาตาเถรี ตอบว่า

ผู้มีลัทธิเดียรฉัตรภายนอกพระศาสนานี้เข้าไป

อาศัยแต่ทิวาฐิตีความเห็นทั้งหลาย ไม่รู้แจ้งธรรม ไม่
ฉลาดในธรรม ส่วนพระพุทธรเจ้าผู้เสด็จอุบัติในตระกูล
ศากยะ ไม่มีผู้ใดเปรียบปาน พระองค์ทรงแสดงธรรม
อันกว้างล่องเสียซึ่งทิวาฐิตีทั้งหลาย คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์
ความล่องทุกข์ และอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘
เป็นทางดำเนินไปให้ถึงความระงับทุกข์โปรดข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระ
ศาสนา ข้าพเจ้าบรรลุมรรค ๓ แล้ว คำสั่งสอนของ
พระพุทธรเจ้าข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากำจัดความ
เพลิดเพลินในสิ่งทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความ
มืดแล้ว ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด ดู
ก่อนมารผู้กระทำที่สุด ตัวท่านข้าพเจ้าก็กำจัดได้แล้ว.

จบจาถาเถรีคาถา

๒. อรรถกถาจลาเถรีคาถา

คาถาว่า สตี อุปลุฐเปตฺวาน ดังนี้ เป็นต้น เป็นคาถาของ พระ-
จลาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ได้บำเพ็ญบารมีมา ในพระพุทธรเจ้าพระองค์ก่อน ๆ
สะสมกุศลซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ ในพุทธรูปบาทกาลนี้
ก็บังเกิดในครรภ์ของพราหมณ์ชื่อรูปสาลี ในนาลกคามแคว้นมคธ ในวันตั้งชื่อ

คนทั้งหลายได้ตั้งชื่อว่าจาลา จาลานั้นมีน้องสาว ชื่อว่า อุปจาลา อุปจาลานั้น มีน้องอีกคนหนึ่ง ชื่อว่า สีสุปจาลา ทั้ง ๓ คนนี้ เป็นน้องสาวของท่านพระ ธรรมเสนาบดี คำที่มาในเถรคาถาว่า จาลา อุปจาลา สีสุปจาลา ก็หมายถึง ชื่อหญิงทั้งสามคนนี่เอง.

ก็พี่น้องหญิงทั้ง ๓ คนเหล่านั้น ได้ทราบว่า ท่านพระธรรมเสนาบดี บวชแล้ว พวกกันคิดว่า ธรรมวินัยที่พี่ชายของเราบวช คงไม่ต่ำทรามแน่ บรรพชา ก็คงไม่ต่ำทราม ก็เกิดอุตสาหะมีฉันทะแรงกล้าพากันละญาติและคนใกล้ เคียงซึ่งกำลังร้องไห้ น้ำตานองหน้า ออกบวชแล้ว ครั้นบวชแล้ว ก็พากันเพียร พยายาม ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต อยู่ด้วยพระนิพพานสุข และผลสุข.

บรรดาภิกษุณีเหล่านั้น จาลาภิกษุณีเท่านั้น วันหนึ่งกลับ จากบิณฑบาต หลังจากฉันภัตตาหารแล้ว ก็เข้าไปยังป่าอันธวัน นั่งพักกลางวัน ครั้นนั้นมาร เข้าไปหา ประเล้าประโลมพระเถรีด้วยกามทั้งหลาย ที่ท่านหมายถึงกล่าวไว้ว่า

"ครั้งนั้น เวลาเช้าพระจาลาภิกษุณีนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไป บิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี อันเสร็จกลับจาก บิณฑบาตภายหลังภัตแล้ว ก็เข้าไปในป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน ครั้นถึงป่า อันธวัน ได้นั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่ง ลำดับนั้น มารผู้มีบาป เข้าไปหา พระจาลาภิกษุณี ครั้นเข้าไปหาแล้วจึงกล่าวกะพระจาลาภิกษุณี" ดังนี้.

พระเถรีนั้น นั่งพักกลางวันอยู่ ณ ป่าอันธวัน มารเข้าไปหามุ่งหมาย จะตัดพระเถรี เสียจากการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ จึงได้ถามเป็นต้นว่า แม่ นางศิริষะไถ้บวชเจอะจงใครหนอ ลำดับนั้น พระจาลาภิกษุณี ประกาศ พระคุณของพระศาสดาและธรรมนำสัตว์ออกจากทุกข์แก่มารนั้น ให้มารรู้ถึง การที่คนล่วงวิสัยของมารได้แล้ว ด้วยการชี้แจงถึงการที่ตนได้ทำกิจเสร็จแล้ว

มารได้ฟังคำนั้น เป็นทุกข์เสียใจอันตรายไปในนั้นนั่นเอง. พระจาลาภิกษุณี
นั้นเมื่อกล่าวคาถาที่ตนกับมารกล่าวแล้วเป็นอุทาน จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นภิกษุณี ผู้มีอินทรีย์อันอบรมแล้ว
เข้าไปตั้งสติไว้มั่น รู้แจ้งตลอดสันตบพ อันเป็นเครื่อง
เข้าไปประจับสังขาร เป็นสุข.

มารผู้มีบาปถามว่า

แม่นางศิระโกลัน ทำตัวเหมือนเป็นสมณะ
แม่นางบวชเจาะจงใครหนอ แม่นางไม่ชอบใจลัทธิติ
เตียรธีย์ ทำไมแม่นางจึงยังมกายประพฤติกัทธินี้เล่า.

พระจาลาเถรีตอบว่า

ผู้ถือลัทธิตีเตียรธีย์ภายนอกพระศาสนา
เข้าไปอาศัยแต่ทิฏฐิความเห็นทั้งหลาย เตียรธีย์เหล่า
นั้น ไม่รู้แจ้งธรรม ไม่ฉลาดในธรรม ส่วนพระพุทธรเจ้า
ผู้เลิศอุบัติในตระกูลศากยะ ไม่มีผู้ใดเปรียบปาน พระ-
องค์ทรงแสดงธรรม อันก้าวล่วงเสียซึ่งทิฏฐิทั้งหลาย
คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความล่วงทุกข์และอริย-
มรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทางดำเนินให้ถึง
ความระงับทุกข์โปรดข้าพเจ้า ข้าพเจ้าฟังคำสั่งสอน
ของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา ข้าพเจ้าได้
บรรลุลวิชา ๓ แล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า
ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากำจัดความเพลิดเพลน
ในสิ่งทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความมืดแล้ว ดู
ก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด ดูก่อนมารผู้
กระทำที่สุด ตัวท่านข้าพเจ้าก็กำจัดได้แล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สตี อุปลุจเปตฺวาน** ความว่า ทำสติให้ตั้งมั่นด้วยดี โดยการเจริญสติปัฏฐาน คือโดยความเป็นของไม่งามเป็นทุกข์ไม่เที่ยงและเป็นอนัตตา ในกายเป็นต้น พระเถรีกล่าวหมายถึงตัวเองว่าภิกษุณี. บทว่า **ภาวิตินุทฺริยา** ความว่า มีอินทรีย์ ๕ มีสัทธาเป็นต้นอันอบรมแล้ว ด้วยการเจริญอริยมรรค. บทว่า **ปฏิวินฺนํ ปทํ สนฺตํ** ความว่า แสงตลอดคือทำให้แจ้งสันตบทคือนิพพาน ด้วยการทำให้แจ้งและแสงตลอด. บทว่า **สงฺขารูปสนํ** ได้แก่ เหตุแห่งความสงบสังขารทั้งปวง. บทว่า **สุขํ** คือเป็นสุขล้วน.

คาถาว่า **กํ นุ อุกฺทิสฺส** ความว่า คาถาที่มารกล่าวแล้ว. ในคานานี้มีความสังเขปดังต่อไปนี้ ในโลกนี้มีลัทธิและผู้แสดงลัทธิเหล่านั้นเป็นอันมากคือเจ้าลัทธิมากด้วยกัน บรรดาเจ้าลัทธิเหล่านั้น แม่นางผู้มีศรัทธาโล้น คือ โคนผมบวชจะจงใครหนอ มิใช่ศรัทธาโล้นอย่างเดียวกับที่แท้ยังแสดงตัวเหมือนสมณะเพราะทรงผ้ากาสาვეอีกด้วย. บทคาถาว่า **น จ โรเจติ ปาสณฺเขต** ความว่า ท่านไม่ชอบใจลัทธิเดียรฉัตรนั้น ๆ อันเป็นกระຈกของพวกดาบสและปริพาชกเป็นต้น โดยเป็นลัทธิอื่นเสีย. บทคาถาว่า **กิมิทํ จรติ โมมุหา** ความว่า แม่นางละทางนิพพานสายตรง อันเป็นวิธีของลัทธิเดียรฉัตร มาเดินทางผิดชั่วกาลในบัดนี้ งามายประพุดติชมซานอันใด ลัทธินี้ชื่ออะไรเล่า.

พระเถรีฟังค่านั้นแล้ว เมื่อจะข่มารนั้นโดยมุข คือให้คำตอบจึงกล่าว ว่า **อิโต พหิทฺธา** เป็นต้น. ลัทธิมีอุปการะมากที่ชื่อกุฎิสกะ เป็นต้น ภายนอกศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ชื่อว่าลัทธิเดียรฉัตรนอกศาสนานี้ ในคำว่า **อิโต พหิทฺธา** นั้น. จริงอยู่พวกถือลัทธิเดียรฉัตรเหล่านั้น ย่อมดักบ่วงคือตัดหาความทะยานอยากและบ่วงคือทิวฏฐิความเห็น แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงถูกเรียกว่า **ปาสณฺเขต** ลัทธิวางบ่วงดัก ด้วยเหตุนี้ พระจาลาเถรีจึงกล่าว

ว่า ทิฏฐิโย อุปนิสุตฺตา ได้แก่ อาศัย สัสตตทิฏฐิ อธิบายว่า ถือ
ทิฏฐิ หนึ่ง คนทั้งหลายอาศัยทิฏฐิความเห็นโดยส่วนใด ก็อาศัยพวกถือลัทธิ.
เดียรถีย์โดยส่วนนั้น. บาทคาถาว่า น เต ชมฺม วิชานนฺติ ความว่า เดียรถีย์
เหล่าใดอาศัยสัสตตทิฏฐิ ย่อมไม่รู้แม้วัตรธรรมตามเป็นจริงว่า นี่เป็นปวัตติ.
บาทคาถาว่า น เต ชมฺมสุส โภวิทา ได้แก่ ไม่ฉลาดแม้ในนิวัตติธรรมว่า
นิวัตติเป็นอย่างนี้ เดียรถีย์เหล่านั้นหลงมกมายแม้ในทางปวัตติธรรม ไยเล่าจะ
ไม่หลงในนิวัตติธรรม.

พระจาลาเถรีครั้งแสดงว่าลัทธิเดียรถีย์ไม่น่าสัตว์ออกจากทุกข้ออย่างนี้
แล้ว บัดนี้เพื่อวิสาขนาปีญหาว่า แม่นางศิระชะโล้นแม่นางบวชเจาะจงใครหนอ
จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มีพระพุทธรเจ้าผู้เสด็จอุบัติในตระกูลศากยะ. บรรดาคำ
เหล่านั้น บาทคาถาว่า ทิฏฺฐินํ สมตฺกมฺ ได้แก่ เป็นอุบายก้าวล่วงทิฏฐิทั้ง
ปวง คือปลดเปลื้องเสียจากข้าย คือทิฏฐิ. คำที่เหลือ มีนัยที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาจาลาเถรีคาถา

๓. อุปจาลาเถรีคาถา

[๔๖๑] พระอุปจาลาเถรี กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า
ข้าพเจ้าเป็นภิกษุณี มีสติ มีจักขุ มีอินทรีย์อัน
อบรมแล้ว รู้แจ้งตลอดสันตบพ อันอุดมบุรุษเสพแล้ว.
มารผู้มีบาปกล่าวว่า

เหตุไฉน แม่นางจึงไม่ชอบใจความเกิด เพราะ
ผู้เกิดมาแล้ว ย่อมบริโภคนามทั้งหลาย เชิญแม่นาง

บริโภครวมยินดีในกามทั้งหลายเถิด อย่าได้เป็นผู้มี
ความเดือดร้อนในภายหลังเลย.

พระอุปาลาเถรีกล่าวว่.

ผู้เกิดมาแล้ว ก็ต้องตาย ถูกตัดมือเท้า ถูกฆ่า
ถูกจองจำ ผู้เกิดมาแล้ว จำต้องประสบทุกข์.
พระสัมพุทธเจ้า ผู้เสด็จอุบัติในตระกูลศากยะ
ผู้ทรงชนะแล้วมีอยู่ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรม อัน
เป็นอุบายล่วงเสียดซึ่งชาติ คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์
ความล่วงทุกข์ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทาง
ดำเนินให้ถึงความระงับทุกข์ไปรดเรา ข้าพเจ้าฟังคำ
สอนของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา ข้าพเจ้า
ได้บรรลุวิชชา ๓ แล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากำจัดความเพลิดเพลिन
ในสิ่งทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความมืดแล้ว ดู
ก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด ดูก่อนมารผู้
กระทำที่สุด ตัวท่านข้าพเจ้าก็กำจัดได้แล้ว.

จบ อุปจาตาเถรีคาถา

๓. อรรถกถาอุปจาลาเถรีคาถา

คาถาว่า สติมตี ดังนี้เป็นต้น เป็นคาถาของพระอุปจาลาเถรี.

เรื่องของนางอุปจาลาเถรีนั้น ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องพระจาลาเถรี ก็พระอุปจาลาเถรีแม่นี้ บวชแล้วเหมือนพระจาลาเถรี เริ่มตั้งวิปัสสนา บรรลุ พระอรหัต เมื่อเปล่งอุทาน ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นว่า

ข้าพเจ้าเป็นภิกษุณี มีสติ มีจักขุ มีอินทรีย์

อันอบรมแล้ว รู้แจ้งตลอดสันตบพ อันอุดมบุรุษ

เสพแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สติมตี ความว่า ถึงพร้อมด้วยสติ คือเป็นผู้ประกอบด้วยสติ รักษาตนไว้ได้เป็นอย่างดี อันเป็นส่วนเบื้องต้น ประกอบด้วยสติสูงสุด โดยถึงความไพบุลย์แห่งสติ เพราะเจริญอุริยมรรคใน ภายหลัง.

บทว่า จกขมตี ได้แก่ ประกอบด้วยปัญญาจักขุ คือประกอบอุทัยต-
คามินีปัญญา อันชำแรกกิเลสออกไปอย่างประเสริฐ ท่านอธิบายว่า ประกอบ
ด้วยปัญญาจักขุเป็นอย่างดี โดยถึงความไพบุลย์แห่งปัญญา. บทคาถาว่า
อกาปฺริสเสวิติ ได้แก่ บุรุษผู้ไม่ต่ำ คืออุดมบุรุษ ได้แก่พระอริยะมี
พระพุทฺธเจ้าเป็นต้นเสพแล้ว.

มารประสงคฺจะชักนำพระเถรีเข้าไปในกามทั้งหลาย จึงกล่าวคาถาว่า
กิ นฺุ ชาตี นฺุ โรเจสิ ดังนี้. ความจริงพระเถรีถูกมารถามว่า แม่ภิกษุณี
แม่นางไม่ชอบใจอะไร ? จึงตอบว่า ท่านเอย เราไม่ชอบใจชาติความเกิดจริง ๆ
ลำดับนั้น มารเมื่อแสดงว่าสัตว์ที่เกิดแล้วบริโศกคาม เพราะฉะนั้น จึงปรารธนา
ชาติบ้าง บริโศกคามบ้าง ได้กล่าวคาถาว่า

เหตุไฉน แม่นางจึงไม่ชอบใจความเกิด เพราะ
ผู้เกิดมาแล้วย่อมบริโภคมทั้งหลาย เชิญแม่นาง
บริโภคมความยินดีในกามทั้งหลายเถิด อย่าได้เป็นผู้มี
ความเดือดร้อนในภายหลังเลย.

กาลานั้น มีความว่า เหตุนั้นเป็นอย่างไรเล่า แม่อุปจาลา แม่นางไม่
ชอบใจ คือไม่พอใจความเกิดด้วยเหตุใด เหตุนั้นก็ไม่มี เพราะเหตุที่ผู้เกิด
แล้ว ย่อมบริโภคมทั้งหลาย คือผู้เกิดแล้วในโลกนี้ เมื่อช่องเสพรูปเป็นต้น
ที่ประกอบด้วยกามคุณ ย่อมชื่อว่าบริโภคมสุข แต่กามสุขนั้นก็ย่อมไม่มีแก่
ผู้ไม่เกิดแล้ว ฉะนั้นเชิญแม่นางบริโภคมความยินดีในกามทั้งหลายเถิด คือเชิญ
ท่านเสวยความยินดีในการเล่นกับกามทั้งหลาย. บาทคาถาว่า มาหุ ปจฺจนาหุ-
ตปิณี ความว่า อย่าได้เป็นผู้มีความเดือดร้อนในภายหลังว่า เนื้อนุ่มเรา
หาได้เสวยกามสุขในเมื่อโภคสมบัติมีอยู่ไม่ดังนี้ อธิบายว่า ธรรมดาว่า ธรรม
ทั้งหลายในโลกนี้มีประโยชน์ปรากฏไปจนถึงว่า ความต้องการและมีการบรรลุ
ประโยชน์เป็นประโยชน์ ความต้องการมีกามสุขเป็นประโยชน์.

พระเถรีฟังคำนั้นแล้ว ก็ประกาศว่า ชาติเป็นเครื่องหมายแห่งทุกข์
และว่าตนก้าวล่วงวิสัยของมารเสียแล้ว เมื่ออยู่ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้เกิดมาแล้ว ก็ต้องตาย ถูกตัดมือเท้า ถูกฆ่า ถูก
จองจำ ผู้เกิดมาแล้ว จำต้องประสบทุกข์.

พระสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในตระกูลศากยะ ผู้
ทรงชนะแล้วมีอยู่ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมอันเป็น
อุบายล่วงเสียซึ่งชาติ คือทุกข์ เหตุไม่เกิดทุกข์ ความ
ล่วงทุกข์ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เป็น

ทางดำเนินให้ถึงความระงับทุกข์โปรดข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
ได้ฟังคำสอนของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา
ข้าพเจ้าได้บรรลุวิชา ๓ แล้ว คำสั่งสอนของพระ-
พุทธเจ้าข้าพเจ้าได้ทำเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากำจัดความ
เพิลิดเพลินในสิ่งทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความ
มืดแล้ว ดูก่อนมารผู้มีใจบาป ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด
ดูก่อนมารผู้กระทำที่สุด ตัวท่านข้าพเจ้าก็กำจัดได้แล้ว.

บรรดาคาถาเหล่านั้น บาทคาถาว่า **ชาติสุต มรณ โหติ** ความว่า
เพราะเหตุที่ความตายย่อมมีแก่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หามีแก่สัตว์ผู้ไม่เกิดไม่ มิใช่
แต่ความตายอย่างเดียวเท่านั้น ที่แท้ โรคทั้งหลายมีโรคชราเป็นต้นมีประมาณ
เท่าใด โรคเหล่านั้นแม้ทั้งปวงซึ่งหาประโยชน์มิได้ มีชาติเป็นเหตุย่อมมีแก่ผู้
เกิดมาแล้ว ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย จึง
เกิดมี ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ด้วย
เหตุนั้นแล พระอุปัชฌายเถรีจึงกล่าวว่า **หตุตปาทาน เณน** ได้แก่ การ
ถูกตัดมือและเท้า ย่อมมีแก่ผู้เกิดแล้ว หามีแก่ผู้ไม่เกิดไม่ ก็ในข้อนี้พึงเห็นว่า
ท่านแสดงแม้กรรมกรรม [การลงโทษ] ๑๒ อย่าง ไว้ด้วยการอ้างการถูกตัดมือ
เท้าเป็นตัวอย่าง. สองบาทคาถาว่า **วธพนุชปริเกลลั ชาโต ทุกขํ นิคจจติ**
ความว่า การถูกฆ่ามีการพราภชีวิตและการชกด้วยหมัดเป็นต้น การจงจำมี
การจงจำด้วยโซ่ตรวนเป็นต้น และกรรมกรรมอย่างอื่นทุกอย่าง ชื่อว่าทุกข์
ผู้เกิดแล้วย่อมได้ประสบทุกข์นั้นทั้งหมด ผู้ไม่เกิดหาประสบไม่ เพราะฉะนั้น
เราจึงไม่ชอบใจความเกิด.

บัดนี้ พระอุปัชฌายเถรี เมื่อแสดงส่วนเกินของกามทั้งหลาย และ
ตนก้าวล่วงกามได้ตั้งแต่ชาติเป็นมูล จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มีพระสัมพุทธเจ้า

ผู้เสด็จอุบัติในตระกูลศากยะ. ในบทเหล่านั้น บทว่า อปราชิโต ได้แก่
ผู้อันมารไร ๆ มิกละสามารถเป็นต้นให้พ่ายแพ้ไม่ได้แล้ว [คือชนะ] แท้จริง
พระศาสดาทรงเป็นพระศัพพาภิภู ผู้ทรงครอบงำโลกพร้อมทั้งเทวโลกไว้ได้
โดยแท้จริง เพราะฉะนั้น จึงเป็นผู้อันใครให้แพ้มิได้. คำที่เหลือง่ายทั้งนั้น
เพราะมีนัยอันกล่าวมาแล้ว.

จบ อรรถกถาอุปจาลาเถรีคาถา

จบ อรรถกถาสัตตกนิบาต

อัฐกนิบาต

๑. สีสูปจาลาเถรีคาถา

[๔๖๒] พระสีสูปจาลาเถรี กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า
ข้าพเจ้าเป็นภิกษุณี สมบูรณ์ด้วยศีล ตำรวมดี
แล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย บรรลุสันตบพที่ใคร ๆ ทำให้
เสียหายมิได้ มีโอฆารส.

มารผู้มีบาปกล่าวว่า

แม่นางจงตั้งจิตปรารถนาไว้ในหมู่เทพชั้น ดาว-
ดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิม-
มิตวสวัตติ ที่แม่นางเคยอยู่มาแล้วแต่ก่อนเกิด.

พระสีสุปจาลาเถรีกล่าวว่

เทวดาชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นคูลิต ชั้น
นินมานรดี ชั้นปรนิมิตวสวัตดี พากันไปจากภพสุ
ภพ ทุก ๆ กาล นำหน้าอยู่แต่ในสักกายะ ล่วง
สักกายะไปไม่ได้ ก็เล่นไปหาชาติและมรณะ โลก
ทั้งปวงถูกไฟไหม้ลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง โลกทั้งปวง
หวั่นไหวแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ที่ไม่
หวั่นไหว ชั่งไม่ได้ อันปฐุชนเสพไม่ได้โปรดข้าพเจ้า
ใจของข้าพเจ้ายินดีนักในธรรมนั้น ข้าพเจ้าฟังคำสั่ง
สอนของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา วิชชา
๓ ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากำจัดความเพลิดเพลिन
ในสิ่งทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความมืดได้แล้ว
ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด ดูก่อนมารผู้
กระทำที่สุด ถึงตัวท่านข้าพเจ้าก็กำจัดได้แล้ว.

จบ สีสุปจาลาเถรีคาถา

จบ อัญญกนิบาต

อรรถกถาอัฐกนิบาต

๑. อรรถกถาสีสุปจาลาเถรีคาถา

ใน อัฐกนิบาต คาถาว่า ภิกขุณี สีลสมฺปนฺนา เป็นต้น เป็นคาถาของพระสีสุปจาลาเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

เรื่องของพระสีสุปจาลาเถรีเมื่อนั้น กล่าวไว้แล้วในเรื่องของพระจาลาเถรี ก็พระสีสุปจาลาเถรีเมื่อนั้น ทราบว่าท่านพระธรรมเสนาบติบวชแล้ว ก็เกิดความอุตสาหะขึ้นเอง บวชแล้ว ทำบุพกิจเสร็จ เข้าไปตั้งวิปัสสนาพากเพียรพยายามอยู่ ไม่นานก็บรรลุพระอรหัต ครั้นบรรลุแล้ว อยู่ด้วยสุขในผลสมบัติ วันหนึ่ง พิจารณาการปฏิบัติของตนเกิดโสมนัส ก็กล่าวคาถาเป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นภิกษุณีผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ตำรวมดี

ในอินทรีย์ทั้งหลาย ได้บรรลุสันตบถ อันใคร ๆ ให้

เสียหายมิได้ มีโอฆารส.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีลสมฺปนฺนา ได้แก่ ประกอบบริบูรณ์ด้วยศีลภิกษุณี ที่บริสุทธิ์. บทคาถาว่า อินฺทฺริเยสุ สุตฺตวตา ได้แก่ ตำรวมดีแล้วในอินทรีย์ทั้งหลายมีใจเป็นที่ ๖ คือเป็นผู้ละระคะในอิฏฐารมณฺ์มีรูป เป็นต้น ละโทสะในอนิฏฐารมณฺ์และละโมหะในการเพ่งอารมณ์ที่ไม่สม่าเสมอชื่อว่าปิดอินทรีย์ด้วยดีแล้ว. บทคาถาว่า อเสจนกโมหโว ได้แก่ อริยมรรคหรือนิพพาน ซึ่งเป็นโอสธระจับโรคคือกิเลส แม้ทั้งหมด. ความจริงแม้อริยมรรคควรกล่าวว่าเป็นสันตบถ เพราะผู้ต้องการนิพพานพึงปฏิบัติ และเพราะไม่มีความร่ำร้อนด้วยกิเลส มารประสงค์จะให้พระเถรีเคลื่อนจากสมบัติโดย

ส่งไปในกามาวจรสวรรค์ว่า แม่นางจงเกิดความรักใคร่โยคีในกามาวจรสวรรค์
เถิด จึงกล่าวคาถานี้ว่า

แม่นางจงตั้งจิตปรารถนาไว้ในหมู่เทวดาชั้น

ดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นคูลิต ชั้นนิมมานรดี และชั้น

วสวัตติ ที่แม่นางเคยอยู่มาแล้วแต่ก่อนเถิด.

สถานที่ ๆ ชน ๓๓ คนทำบุญร่วมกันเกิดแล้ว ชื่อว่าดาวดึงส์ ผู้ที่เกิดใน
ชั้นดาวดึงส์นั้นแม่ทั้งหมด ชื่อเทพบุตรชั้นดาวดึงส์. แต่อาจารย์บางพวกกล่าว
ว่า คำว่าดาวดึงส์เป็นเพียงชื่อของเทวดาเหล่านั้นเท่านั้น. ชื่อว่าชั้นยามาเพราะ
เข้าถึงทิพยสุขพิเศษกว่าเทวโลกทั้งสอง. ชื่อว่าคูลิตเพราะยินดีรำเริงอยู่ด้วย
ทิพยสมบัติ ชื่อว่าชั้นนิมมานรดีเพราะเนรมิตโภคะทั้งหลายได้ตามชอบใจ ใน
เวลาที่ต้องการจะยินดีเกินกว่าอารมณ์ที่จัดไว้ตามปกติ. ชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตติ
เพราะใช้อำนาจให้เป็นไปในโภคะทั้งหลาย ที่ผู้อื่นรู้ความชอบใจเนรมิตให้.
บาทคาถาว่า **ตตถ จิตตํ ปณิเชหิ** ความว่า แม่นางจงตั้งจิตของแม่นาง คือ
จงทำความใคร่เพื่อเกิดในหมู่เทวดามีชั้นดาวดึงส์เป็นต้นนั้น ท่านกล่าวเทวดา
ชั้นดาวดึงส์เป็นต้นไว้ด้วยประสงค์ว่า โภคสมบัติของเทพชั้นจาตุมมหาราชิกา
เลวกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์นอกนี้. บาทคาถาว่า **ยตถ เต วุสิตํ ปุเร** ได้แก่
ในหมู่เทวดาที่แม่นางเคยอยู่มาก่อน ได้ยินว่า พระสิธูปจาลาเถรีนี้ เกิดอยู่ใน
เทวดาทั้งหลายก่อน ได้ชำระทางสวรรค์ชั้นกามาวจร ๕ ชั้นตั้งแต่ชั้นดาวดึงส์
ลงมาอยู่ชั้นต่ำอีก ตั้งอยู่ในชั้นคูลิต จุตติจากชั้นนั้นแล้ว ไปบังเกิดในมนุษย์ใน
ปัจจุบัน.

พระเถรีได้ฟังคำนั้น แสดงความตณมีใจกลับไปจากกามและ
จากโลกว่า มารเอย หยุดเกิด โลกกามาวจรที่ท่านว่า โลกอื่น ๆ ก็ถูกไฟคือ

ราคะเป็นต้นใหม่ลูกโชนไปหมด จิตของวิญญูชน ย่อมไม่ยินดีในโลกนั้นเลย
เมื่อขุมารนั้น ได้กล่าวคาถาเหล่านั้นว่า

เทวดาชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้น
นิมมานรดี ชั้นสวรรค์ พวกกันไปจากภพเข้าสู่ภพทุก ๆ
กาล นำหน้าอยู่ในสักกายะ ล่วงสักกายะไปไม่ได้
ก็เล่นไปหาชาติและมรณะ โลกทั้งปวงถูกไฟไหม้ลูก
รุ่งโรจน์โชติช่วง โลกทั้งปวงหวั่นไหวแล้ว พระพุทธ-
เจ้าได้ทรงแสดงธรรมอันเป็นธรรมไม่หวั่นไหว ซึ่ง
ไม่ได้ เป็นธรรมอันปุถุชนเสพไม่ได้โปรดข้าพเจ้า ใจ
ของข้าพเจ้ายินดีนักในธรรมนั้น ข้าพเจ้าได้ฟังคำสั่ง
สอนของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา วิชชา ๓
ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าข้าพเจ้า
ก็ทำเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากำจัดความเพลิดเพลินในสิ่ง
ทั้งปวงได้แล้ว ทำลายกองแห่งความมืดได้แล้ว ดูก่อน
มารผู้มีบาป ท่านจงรู้อย่างนี้เถิดว่า ตัวท่านข้าพเจ้า
ก็กำจัดได้แล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาลิ กาลิ ได้แก่ ตลอดกาลนั้น ๆ .
บทว่า ภวภว ได้แก่ จากภพสู่ภพ. สกุกายสุมี ได้แก่ เบญจขันธ์ บทว่า
ปุรุษตา แปลว่า ทำไว้ข้างหน้า ท่านอธิบายว่า มารเอย เทวดาชั้นดาวดึงส์
เป็นต้นที่ท่านกล่าวเมื่อไปจากภพสู่ภพก็ดำรงอยู่ในสักกายะของตนอันอาภูลด้วย
โทษหลายอย่างมีความไม่เที่ยงเป็นต้น เพราะฉะนั้น เทวดาจึงเอาสักกายะนำ
หน้า ในกาลนั้น ๆ คือในเวลาเกิด ในเวลาท่ามกลาง ในเวลาที่สุด ดำรงอยู่
ในภพนั้น จากนั้นไปก็ไม่ล่วงพ้นสักกายะ ไม่มุ่งหน้าออกจากทุกข์ วิ่งไปตาม

ฝั่งสักกายะเท่านั้น ชื่อว่าเล่นไปหาชาติและมรณะ เพราะถูกราคะเป็นต้นคิดตามแล้ว ย่อมเล่นไปหาชาติและมรณะอยู่รำไป ย่อมไม่หลุดพ้นไปจากชาติความเกิดและมรณะความตายนั้นได้.

บาทคาถาว่า สพุโพ อาทิปีโต โลโก ความว่า มารเอย โลกชั้นกามาวจรที่ท่านว่า ที่เข้าใจกันว่าธาตุสาม อย่างเดียวเท่านั้นหาไม่ได้ โลกแม้ทั้งหมด ไหม้แล้วด้วยไฟ ๑๑ กอง มีไฟคือราคะเป็นต้น. ชื่อว่าลูกเพราะถูกไฟไหม้ลูกอยู่บ่อยๆ ชื่อว่าโพลง เพราะลูกโพลงเป็นอันเดียวกันชั่วนิรันดร์ ชื่อว่าหวั่นไหวเพราะหวั่นไหว คือเคลื่อนไปทางโน้นและทางนี้ด้วยตัณหาและด้วยกิเลสทุกอย่าง.

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า มีพระทัยอันพระมหากษัตริยาทรงตักเตือนแล้ว ได้ทรงแสดงโลกุตตรธรรม ๘ อย่าง ต่างด้วยมรรคผลและนิพพาน ชื่อว่าเป็นธรรมไม่หวั่นไหวเพราะใคร ๆ ไม่สามารถให้หวั่นไหวคือเคลื่อนไหวได้ในโลกที่ถูกไฟไหม้ ลูกโพลงและหวั่นไหวแล้วอย่างนี้. ชื่อว่าชั่งไม่ได้ เพราะไม่มีผู้เสมือนพระองค์ เหตุที่ใคร ๆ ไม่สามารถจะชั่งได้โดยพระคุณว่า ประมาณเท่านี้. ชื่อว่าเป็นธรรมอันปลุชนเสพไม่ได้ เพราะพระอริยะมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเสพแล้ว เหตุดำเนินอยู่ในภาวนาเป็นอารมณ์คือได้ตรัสประกาศแล้วแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก. ใจของเรายินดียิ่งนักในอริยธรรมนั้น อธิบายว่าไม่กลับไปจากอริยธรรมนั้น คำที่เหลือ มีนัยที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาสีสุปจาลาเถรีคาถา

จบ อรรถกถาอัฐกนิบาต

นวกนิบาต

๑. วัชตมมาตาเถรีคาถา

[๔๖๓] พระวัชตมมาตาเถรีกล่าวกะพระวัชตเถระผู้เป็นบุตรว่า

พ่อวัชตนะ ตัณหาความอยากในโลก อย่าได้มี
แก่พ่อไม่ว่าในกาลไหน ๆ เลย พ่ออย่าเป็นภากิมีส่วน
แห่งทุกข์บ่อย ๆ เลยนะพ่อ.

พ่อวัชตนะ พระมุนีทั้งหลาย ไม่มีตัณหา ตัด
ความสงสัยได้ เป็นผู้เยือกเย็น ถึงความฝึกฝนไม่มี
อาสวะ อยู่เป็นสุข.

พ่อวัชตนะพ่อจงพอกพูนมรรค ทางที่ท่านผู้แสวง
คุณเหล่านั้นประพฤติก้นมาแล้ว เพื่อบรรลुทัสนะ เพื่อ
ทำที่สุดทุกข์.

พระวัชตเถระกล่าวว่า

โยมมารดาบังเกิดเกล้า กล้ากล่าวความนี้แก่ลูก
โยมมารดา ลูกเข้าใจว่า ตัณหาของโยมมารดาคง
ไม่มีแน่ละ.

พระเถรีกล่าวว่า

พ่อวัชตนะ สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง มีทั้ง ต่ำ
สูง กลาง ตัณหาของแม่ในสังขารเหล่านั้น อณูหนึ่ง
ก็ดี ขนาดเท่าอณูหนึ่งก็ดี ไม่มีเลย.

แม่ผู้ไม่ประมาท เฟื่องมานอยู่ ลิ่นอาสวะหมด
แล้ว วิชชา ๓ ก็บรรลุแล้ว คำสอนของพระศาสดา
ก็กระทำเสร็จแล้ว.

พระวัฑฒณะระกล่าววว่า

โยมมารดา มอบปะชุกอันโอฬารแก่ลูกแล้วหนอ
คือคาถาที่ประกอบด้วยปรมัตถ์ เหม็นคาถาอนุ-
เคราะห์.

ลูกฟังคำสอนของโยมมารดาบังเกิดเกล้าก็ถึง
ความสดใจในธรรม เพื่อบรรลุธรรมอันเกษมปลอด
โปร่งจากโยคะกิเลส.

ลูกนั้น มีจิตเด็ดเดี่ยวด้วยความเพียร ไม่เกียจ
คร้านทั้งกลางคืนกลางวัน อันโยมมารดาเตือนแล้ว ก็
สงบ สัมผัสสันติอันยอดเยี่ยม.

จบ วัฑฒมาตาเถรีคาถา

จบ นวกนิบาต

อรรถกถานวกนิบาต

๑. วัชตมมาตุเถรีคาถา*

ใน นวกนิบาต คาถาว่า มา สุ เต วฑฺฒ โลกมุหิ เป็นต้น
เป็นคาถาของ พระวัชตมมาตุเถรี มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ
สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ มีสัมภารธรรมเครื่อง
ปรุงแต่งวิโมกข์ซึ่งรวบรวมมาตามลำดับ ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดในเรือน
สกุลในภารุกัจจนคร เจริญวัยแล้วก็มีสามี คลอดบุตรคนหนึ่ง บุตรนั้นมีชื่อว่า
วัชตมะ นับตั้งแต่นั้น เขาก็เรียกนางว่าวัชตมมาตา นางพึงธรรมในสำนัก
ภิกษุณี ได้ศรัทธา ก็มอบบุตรแก่พวกญาติ แล้วก็อยู่อาศัยสำนักภิกษุณี
เรื่องมาในบาลีเท่านั้น ส่วนพระวัชตมเถระบุตรของตน ที่รีบร้อนเข้ามาเยี่ยม
ตนในสำนักภิกษุณีแต่ลำพัง พระเถรีนี้ก็ตักเตือนว่า เหตุไรเจ้าจึงรีบร้อนมา
ในที่นี้แต่ลำพัง เมื่อจะสั่งสอนจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

พ่อวัชตมะ ตัณหาความอยาก อย่าได้มีแก่พ่อ

ไม่ว่าในกาลไหนๆ เลย ลูกเอ๋ย พ่ออย่าได้เป็นภาคิมิ

ส่วนแห่งทุกข์บ่อยๆ เลยนะพ่อ.

พ่อวัชตมะ พระมุนีทั้งหลาย ไม่มีตัณหาตัดความ

สงสัยได้ เป็นผู้เยือกเย็น ถึงความฝึกฝน ไม่มีอาสวะ

อยู่เป็นสุข.

๑. บาลีเป็น วัชตมมาตาเถรี

**พ่อวัชณะ พองงพอกพูนมรรค ทางที่ท่านผู้แสวง
คุณเหล่านั้นประพฤติกันมาแล้วเพื่อบรรลुทัสนะ เพื่อ
ทำที่สุดทุกข์.**

บรรดาบทเหล่านั้น ในคำว่า มา สุ เต วัชณ โลกมฺหิ
วนโธ อหุ กุทาจนํ คำว่า สุ เป็นเพียงนิบาต. ลูกวัชณะ ตัณหา
ความอยาก ในสัตว์โลก และสังขารโลก แม้ทั้งหมด อย่าได้มี อย่าได้เป็นแก่
ลูก แม้ในกาลใด ๆ เลย ในข้อนี้ พระเถรีกล่าวเหตุว่า ลูกเอ๋ย พ่ออย่ามี
ส่วนแห่งทุกข์มีการเกิดไป ๆ มา ๆ เป็นต้นบ่อย ๆ คือเมื่อยังตัดตัณหา ความ
อยาก ไม่ขาด ก็อย่าเป็นภาคีมีส่วนแห่งทุกข์ มีการเกิดไป ๆ มา ๆ เป็นต้น
บ่อย ๆ ซึ่งมีตัณหานั้นเป็นนิमित พระเถรีครั้งแสดงโทษในการตัดกิเลสไม่ได้
อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงอานิสงส์ในการตัดกิเลสได้ จึงกล่าวว่า **สุข
หิ วัชณ** เป็นต้น คำนี้มีความว่า ลูกวัชณะ ท่านที่ชื่อว่ามูนิ เพราะ
เป็นผู้ประกอบด้วยโมเนยธรรม ชื่อว่า อเนชา เพราะไม่มีตัณหาที่ชื่อว่าเอชา
ชื่อว่า ตัดความสงสัยได้ เพราะละความสงสัยได้ด้วยโศดาปัตติมรรค ชื่อว่า
เยือกเย็น เพราะไม่มีความเร่าร้อนด้วยกิเลสทั้งปวง ชื่อว่าถึงความฝึกฝน
เพราะบรรลุความฝึกฝนอันยอดเยี่ยมไม่มีอาสวะ คือสิ้นอาสวะแล้ว ย่อมอยู่
เป็นสุข บัดนี้ ทุกข์ทางใจของท่านเหล่านั้นไม่มี ต่อไปทุกข์แม้ทุกอย่างก็จัก
ไม่มีกันเลย.

เพราะเหตุที่เป็นอย่างนี้แหละ ฉะนั้น พระเถรีจึงกล่าวว่า **เตหา-
นุจิณฺณ อิติหิ ๗๑ อหุพฺรุหย** ความว่า พ่อวัชณะ พองงพอกพูน
พึงจำเรณุมรรค คือสมถวิปัสสนา ที่พระจีณาสพ ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่เหล่า
นั้น ประพฤติตามๆ กัน คือปฏิบัติกันมาแล้ว เพื่อบรรลु ญาณทัสนะ เพื่อ
ทำที่สุดทุกข์ในวัฏฏะ แม้ทั้งหมด.

พระวัฑฒณะฟังคำมารดานั้น แล้วคิดว่า โยมมารดาของเรา คงตั้ง
อยู่ในพระอรหัตต์แน่แล้ว เมื่อจะประกาศความข้อนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

โยมมารดาบังเกิดเกล้ากล่าวความนี้แก่ลูก

โยมมารดา ลูกเข้าใจว่า ตัณหาของโยมมารดา

ไม่มีแน่ละ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิสารถา ว ภณฺธิ เอตมตฺถํ ชเนตฺติ
เม ความว่า ท่านโยมมารดาบังเกิดเกล้ากล่าวความนี้ คือโอวาทนี้ว่า ลูกวัฑฒณะ
ตัณหา ความอยาก ในโลก อย่าได้มีแก่ลูก ไม่ว่าในกาลไหน ๆ เลย ดังนี้
โยมมารดาเป็นผู้ปราศจากความขลาดกลัว ไม่ติดไม่ข้องในอารมณ์ไหน ๆ กล่าว
แก่ลูก ท่านโยมมารดา เพราะฉะนั้น ลูกจึงเข้าใจว่า ตัณหาของโยมมารดา
คงไม่มีแน่ละ อธิบายว่า ท่านโยมมารดา คือท่านโยมมารดาของลูก ลูก
เข้าใจว่า ตัณหาแม่เพียงความรักระหว่างครอบครัวของโยมมารดา คงไม่มีใน
ตัวลูก อธิบายว่า ตัณหาที่ยึดถือของเราไม่มี.

พระเถรีฟังคำบุตรนั้นแล้ว กล่าวว่ากิเลสแม่เพียงเล็กน้อย ไม่มีใน
อารมณ์ไหน ๆ ของแม่เลย ดังนี้ เมื่อจะประกาศความที่ตนทำกิจเสร็จแล้ว
จึงกล่าว ๒ คาถา ดังนี้ว่า

พ่อวัฑฒณะ สัจจารอย่างใดอย่างหนึ่ง มีทั้ง ต่ำ

สูง กลาง ตัณหาของแม่ในสัจจารเหล่านั้น อณูหนึ่ง

ก็ดี ขนาดอณูหนึ่งก็ดี ไม่มีเลย.

แม่ผู้ไม่ประมาท พงศมานอยู่ ถิ่นอาสวะหมด

แล้ว วิชชา ๓ ก็บรรลุแล้ว คำสอนของพระศาสดา

ก็กระทำเสร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เย เกจิ เป็นคำกล่าวความไม่มีกำหนด.

บทว่า สงฺขารา ได้แก่สังขตธรรม. บทว่า หีนา ได้แก่ ต่ำ น่ารังเกียจ.

บทว่า อุกกุฏฐมชฺฌิมา ได้แก่ ประณีตและปานกลาง บรรดาสังขาร ๓ นั้น สังขารที่ชรามณะปรุ้งแต่ง ชื่อว่า ชั้นกลาง อีกนัยหนึ่ง สังขารที่ฉันทะเป็นต้นอย่างเลวทำให้เกิด ชื่อว่า ชั้นต่ำ. ที่ฉันทะเป็นต้นอย่างกลางทำให้เกิด ชื่อว่า ชั้นกลาง, ที่ฉันทะเป็นต้นอย่างประณีตทำให้เกิด ชื่อว่า ชั้นสูง. อีกนัยหนึ่ง อุกุศลธรรม ชื่อว่า ชั้นต่ำ, โลกุตระธรรม ชื่อว่า ชั้นสูง, นอกนี้ ชื่อว่า ชั้นกลาง. บทว่า อณฺเฏปิ อณฺเฏมคฺโคปิ ความว่า มิใช่แต่ค้นหาในตัวลูกอย่างเดียวกันเท่านั้น ที่แท้ สังขารทุกอย่าง ต่างโดยชั้นต่ำเป็นค้นหาของแม่ในสังขารเหล่านั้นทั้งหมด อณฺเฏหนึ่งก็ดี ขนาดเท่าอณฺเฏหนึ่งก็ดี เล็กอย่างยิ่งก็ดี ไม่มีเลย.

พระเถรีกล่าวเหตุในข้อนี้ว่า แม่ผู้ไม่ประมาทเพ่งฌานอยู่ ก็สิ้นอาสวะหมดทุกอย่าง. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมคฺตตฺส ฌายโต ได้แก่ผู้ไม่ประมาทเพ่งฌานอยู่ คำนี้ท่านกล่าวไว้เป็นลึงควิปัลลาส ในคำนั้นประกอบความว่า เพราะเหตุที่วิชา ๓ แม่บรรลุแล้ว ฉะนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าจึงชื่อว่า แม่ทำเสร็จแล้ว เพราะเหตุที่แม่ไม่ประมาทเพ่งฌาน ฉะนั้น อาสวะของแม่จึงหมดสิ้นไป ค้นหาของแม่อณฺเฏหนึ่งก็ดี ขนาดเท่าอณฺเฏหนึ่งก็ดี จึงไม่มีเลย.

พระเถระกระทำโอวาทที่พระเถรีกล่าวแล้วให้เป็นดังขอช้าง [คอยสับตน] เกิดความสลดใจ ก็ไปพระวิหารนั่งในที่พักกลางวัน เจริญวิปัสสนาแล้ว ก็บรรลุพระอรหัต พิจารณาถึงการปฏิบัติของตน เกิดโสมนัส ก็ไปยังสำนักของโยมมารดา เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตจึงกล่าว ๓ คาถา ดังนี้ว่า

โยมมารดา มอปปฏักอันโอฬารแก่ลูกแล้วหนอ
คือคาถาที่ประกอบด้วยปรมัตถ์ เหมือนคาถาอนุ-
เคราะห์.

ถูกฟังคำสอนของโยมมารดาบังเกิดเกล้า ก็ถึง
ความสลดใจในธรรม เพื่อบรรลुธรรมเกษมปลอดโปร่ง
จากโยคะกิเลส.

ถูกนั้น มีจิตเด็ดเดี่ยวด้วยความเพียร ไม่เกียจ-
คร้านทั้งกลางคืนกลางวัน อันโยมมารดาเตือนแล้ว ก็
สงบ สัมผัสสันตอันยอดเยี่ยม.

ครั้งนั้น พระเถรีครั้นทำถ้อยคำของตนให้เป็นประคองขอช้าง [ลับ
บุตรของตน] แล้ว มีจิตอันการบรรลุพระอรหัตของบุตรให้ยินดีแล้ว ก็กล่าว
ช้างคาถาที่บุตรนั้นกล่าวแล้วด้วยตนเอง คาถาแม่เหล่านั้นจึงกลายเป็นเถรีคาถา
ด้วยประการอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุพาริ ได้แก่ ไพนุสยคือใหญ่ บทว่า
ปโตทํ ได้แก่ ปฏักคือโอวาท. บทว่า สมวสุตริ ประกอบความว่า ให้เป็น
ไปโดยชอบแล้วหนอ ถ้าจะถามว่าปฏักนั้นคืออะไร เพราะฉะนั้น พระเถระ
จึงกล่าวว่าเป็นคาถาที่ประกอบด้วยปรมัตถ์. พระเถระกล่าวหมายถึงว่า มา สุ
เต วฑฺฒ โลกมุหิ เป็นต้น. บทว่า ยถาปี อนุกรมุปีกา ความว่า โยม
มารดาของลูก ประกาศปฏัก คือท่อนไม้คอยไถ่ค้อนอันโอพาร กล่าวคือ
คาถาซึ่งแจ้งถึงความเป็นไปและถอยกลับ ซึ่งปลุกใจด้วยกำลังญาณแก่ลูก เหมือน
คาถาที่อนุเคราะห์แก่ผู้อื่น ฉะนั้น.

บทว่า ฐมุสสเวคมาปาที ได้แก่ ถึงความกลัว ความสลดใจ อย่าง
ยิ่งใหญ่ เพราะนำมาซึ่งภัยด้วยญาณ.

บทว่า ปธานปหิตตุโต ได้แก่ มีจิตมุ่งมั่นพระนิพพาน ด้วยการ
ประกอบสัมมัมปธาน ๔. อย่าง. บทว่า อสุตี สนุตีมุตุมม ความว่า สัมผัส
คือบรรลุสันตอันยอดเยี่ยม คือพระนิพพาน.

จบ อรรถกถาวัฑฒมาตุเถรีคาถา

จบ อรรถกถานวกนิบาต

เอกาทสกนิบาต

๑. กิสาโคตมีเถรีคาถา

[๔๖๔] พระกิสาคอตมีเถรีกล่าวว่

เฉพาะโลก พระมุนีทรงสรรเสริญความเป็นผู้มี
กัลยาณมิตร คนเมื่อคบกัลยาณมิตร แม้เป็นพาล ก็พึง
เป็นบัณฑิตได้บ้าง.

ควรคบแต่สัตบุรุษคนดี คนคบสัตบุรุษ ปัญญา
ย่อมเจริญได้เหมือนกัน คนคบสัตบุรุษจะพึงพ้นจาก
ทุกข์ได้ทุกอย่าง.

บุคคลพึงรู้จักอริยสัจ แม้ทั้ง ๔ คือ ทุกข์ ทุกข-
สมุทัย ทุกขนิโรธ และมรรคมืองค์ ๘.

ยักษิณิตนหนึ่งกล่าวตำหนิความเป็นหญิงไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงฝึกคนที่ควรฝึกตรัสว่า
ความเป็นหญิงเป็นทุกข์ แม้การเป็นหญิงร่วมสามีก็
เป็นทุกข์ หญิงบางพวกย่อมคลอดครั้งเดียว บางพวก
ก็เช็ดคอตตนเอง บางพวกที่เป็นสุขุมลชาติละเอียด
อ่อน ทนทุกข์ไม่ได้กินยาพิษ สัตว์ในครรภ์และ
หญิงผู้มีครรภ์ ย่อมประสบความพินาศย่อยยับทั้งสอง
คน

พระปฎาจาราเถรีเล่าว่า

ข้าพเจ้าครรถ์แกไถ่ตลอด เดินทางไปยังไม่ทัน
ถึงเรือนตน ก็ตลอดบุตรที่ระหว่างทาง พบสามีตาย
บุตรทั้งสองก็ตาย สามีก็ตายเสียที่ทางเปลี่ยว ข้าพเจ้า
กลายเป็นคนยากไร้ มารดาบิดาและพี่ชาย ถูกเผาบน
เชิงตะกอนเดียวกัน เมื่อตระกูลเสื่อมตกเป็นคนยากไร้
ข้าพเจ้าต้องแสวงทุกข์หาประมาณมิได้ น้ำตาของ
ข้าพเจ้าไหลตลอดมาหลายพันชาติ.

ข้าพเจ้าอยู่ท่ามกลางสุสาน แม้นื้อบุตรก็ต้องกิน
ข้าพเจ้ามีตระกูลเสื่อมแล้ว สามีตายแล้ว [เป็นหม้าย]
คนทั้งปวงติเตียนแล้วก็ได้บรรลุมตธรรม.

อริยมรรคมืองค์ ๘ อันให้ถึงอมตธรรมข้าพเจ้า
ก็อบรมแล้ว แม้พระนิพพานก็กระทำให้งามแล้ว
ข้าพเจ้าได้พบพระจกธรรมแล้ว.

ข้าพเจ้าตัดความโศกศัลย์ได้แล้ว ปลงภาระแล้ว
กระทำกรณียะเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าชื่อกีสาคอตมีเถรี ผู้
มีจิตหลุดพ้นแล้วกล่าวคำนี้ไว้.

จบ กีสาคอตมีเถรีคาถา

จบ เอกาทสนิบาต

อรรถกถาเอกาทสนิบาต

๑. อรรถกถากิสาโคตมีเถรีคาถา

ใน เอกาทสนิบาต คาถาว่า กลุยามมิตตตา เป็นต้น เป็น
คาถาของ พระกิสาโคตมีเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า พระเถรีรูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุ-
มุตตระ ก็บังเกิดในเรือนสกุลกรุงหังสวดี รู้เพียงสาแล้ว วันหนึ่งพึงธรรม
ในสำนักพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ เป็นเลิศของเหล่าภิกษุณีผู้ทรงจีวรปอน ก็สร้างสมกุศลให้ยิ่งๆ
ขึ้นไป ท่องเที่ยวอยู่ในเทวคาและมนุษย์ถึงแสนกัป ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิด
ในสกุลเข็ญใจ กรุงสววัตถิ ชื่อของนางว่า โคตมี แต่เพราะตัวพอม เขาจึง
เรียกว่า กิสาโคตมี นางไปมีสามี บิดามารดาและญาติคูหมิ่นว่า เป็นลูกสาว
ของสกุลเข็ญใจ นางคลอดลูกชายออกมาคนหนึ่ง เพราะได้ลูกชาย บิดามารดา
และญาติก็ทำสัมนะยกย่องนาง แต่ลูกชายนางก็ตายเสียขณะที่วิ่งเล่นได้ ด้วย
เหตุนี้ นางจึงเกิดบ้าเพราะความเศร้าโศก.

นางคิดว่า เมื่อก่อนเราถูกคูหมิ่น นับตั้งแต่ลูกชายเราเกิดก็ได้รับ
ยกย่อง คนเหล่านี้พยายามจะทิ้งลูกชายเราไว้ข้างนอก จึงอุ้มร่างลูกชายที่ตายแล้ว
ไป โดยความบ้าเพราะความเศร้าโศก ตระเวนไปในนคร ตามลำดับประตู
เรือนโดยกล่าวขอร้องว่า ขอท่านโปรดให้ยาแก่ลูกชายของข้าด้วยเถิด ผู้คน
ทั้งหลายบริภาษด่าว่า จะเอายาแก้ตายมาแต่ไหน นางก็ไม่เชื่อคำของคนเหล่า
นั้น ครั้งนั้น ชายบัณฑิตผู้หนึ่งคิดว่า หญิงคนนี้จิตฟุ้งซ่านเป็นบ้าเพราะ

โสภเสร्राถึงลูกชาย พระทศพลเท่านั้นคงจักทรงรู้จักยาสำหรับหญิงคนนี้ จึงกล่าวว่ แม่คุณ ไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทูลถามถึงยาสำหรับลูกชายของแม่นางสิ นางไปพระวิหาร เวลาพระศาสดาทรงแสดงธรรม ทูลถามว่ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรงประทานยาสำหรับ ลูกชายของข้าพระองค์ด้วยเถิด พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของนาง จึงตรัสว่ ไปสิ เข้าพระนคร เรือหลังใดไม่เคยมีคนตาย จงนำเมล็ดฝักกาดจากเรือหลังนั้นมา. นางรับพระพุทธรคำรัสว่ ดีละพระเจ้าข้า ดีใจก็เข้าพระนครไปในเรือหลังแรก พุดว่ พระศาสดาโปรดให้ขำนำเมล็ดฝักกาดไป เพื่อทำยาสำหรับลูกชายของข้าถ้ำในเรือหลังนี้ ไม่เคยมีใคร ๆ ตาย โปรดให้เมล็ดฝักกาดแก่ข้าด้วยเถิด คนในเรือหลังนั้นกล่าวว่ ใครเล่าจะสามารถนับคนที่ตายไปแล้ว ในเรือหลังนี้ได้. นางไปเรือหลังที่สอง-สาม ด้วยพุทธานุภาพ ก็หายบ้ำ อยู่ในปกติจิตจึงคิดว่ จะประโยชน์อะไรด้วยเมล็ดฝักกาดนั้น พอทันที สำหรับเมล็ดฝักกาดในที่นี้ นางคิดว่ ธรรมเนียมนี้แหละ คงจักมีทั่วพระนคร ความจริงนี้คงจักเป็นข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงอนุเคราะห์ด้วยหวังดี ทรงเห็นแล้ว ก็ได้ความสลดใจ จากที่นั่น ก็ออกไปข้างนอก ทิ้งลูกชายที่ป่าช้า ฝักกาดกล่าวคาถานี้ว่

ธรรมคืออนิจจตา ความไม่เที่ยง มิใช่เป็นธรรม

**ของชาวบ้าน มิใช่ของขาวนิคมและมิใช่ของตระกูล
หนึ่ง หากแต่เป็นธรรมของขาวโลกทั้งหมดรวมทั้ง
เทวโลกด้วย.**

ก็แลนางครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ไปเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาตรัสถามนางว่ โคตมิ เข้าได้เมล็ดฝักกาดมาแล้วหรือ. นางกราบทูลว่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กิจกรรมเมล็ดฝักกาดเสร็จแล้ว พระเจ้าข้า ขอทรงโปรดเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์ด้วยเถิด ถ้ำดับนั้น พระศาสดาตรัสคาถาแก่นางว่

มฤตยู ย่อมพานรชน ผู้มัวเมาในบุตรและสัตว์
เลี้ยง มีใจฟุ้งซ่านไป เหมือนกระแสน้ำหลากขนาด
ใหญ่ พัดพาชาวบ้านที่มัวหลับไหลไปฉะนั้น.

จบคาถา นางก็ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผล ตามอาการที่ยืนอยู่ ทูลขอ
บรรพชากะพระศาสดา พระศาสดาทรงอนุญาตให้บรรพชาในสำนักของภิกษุณี
นางถวายบังคมพระศาสดา ทำประทักษิณเวียนขวา ๓ รอบ แล้วไปสำนัก
ภิกษุณี บรรพชาอุปสมบทแล้ว ไม่นานนัก ทำโยนิโสมนสิการเจริญวิปัสสนา
ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสพระคาถาประกอบด้วยโอภาสแก่นางดังนี้ว่า

ผู้เห็นอมตบท มีชีวิตอยู่วันเดียว ยังประเสริฐ
ว่าผู้ไม่เห็นอมตบท มีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี.

จบพระคาถา นางก็บรรลุพระอรหัต ในการใช้สอยบริวาร
ก็อุกฤษฏ์อย่างยิ่ง ครองแต่จีวรที่ประกอบด้วยความปอน ๓ อย่าง. ครั้งนั้น
พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร กำลังทรงสถาปนาพระภิกษุณีทั้ง
หลายไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะตามลำดับก็ทรงสถาปนาพระเถรีไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศของเหล่าภิกษุณีผู้ทรงจีวรปอน. พระเถรีนั้นพิจารณาการ
ปฏิบัติของตน คิดว่า เราอาศัยพระศาสดาจึงให้คุณวิเศษนี้ ได้กล่าวคาถา
เหล่านั้นโดยมุข คือการสรรเสริญกัลยาณมิตรว่า

เฉพาะโลก พระมุนีทรงสรรเสริญความเป็นผู้มี
กัลยาณมิตร คนเมื่อคบกัลยาณมิตร แม้เป็นพาลก็พึง
เป็นบัณฑิตได้บ้าง.

ควรคบแต่สัตบุรุษคนดี คนคบสัตบุรุษ ปัญญา
ย่อมเจริญได้เหมือนกัน คนคบสัตบุรุษจะพึงพ้นจาก
ทุกข์ได้ทุกอย่าง.

บุคคลพึงรู้จักอริยสัจแม่ทั้ง ๔ คือทุกข์ ทุกข-
สมุทัย ทุกขนิโรธ และมรรคมืองค์ ๘.

ยักยัณตีตนหนึ่งกล่าวตำหนิความเป็นหญิงไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงฝึกคนที่ควรฝึก ตรัส
ว่า ความเป็นหญิงเป็นทุกข์ แม้การเป็นหญิงร่วมสามี
ก็เป็นทุกข์ หญิงบางพวก ย่อมคลอดครั้งเดียว บาง
พวกก็เช็ดคลอดตนเอง บางพวกที่เป็นสุขุมลชาติ ทน
ทุกข์ไม่ได้ก็กินยาพิษ สัตว์ในครรภ์และหญิงผู้มีครรภ์
ย่อมประสบความพินาศก็ย่อยยับทั้งสองคน.

พระปฎาจาราเถรีเล่าว่า

ข้าพเจ้าครรภ์แก่ใกล้คลอด เดินทางไปยังไม่ทัน
ถึงเรือนตน ก็คลอดบุตรระหว่างทาง พบสามีตาย
บุตรทั้งสองก็ตาย สามีก็ตายเสียที่หนทางเปลี่ยว
ข้าพเจ้ากลายเป็นคนยากไร้ มารดาบิดาและพี่ชายถูก
เผาบนเชิงตะกอนเดียวกัน เมื่อตระกูลเสื่อมตกเป็น
คนยากไร้ ข้าพเจ้าต้องแสวงทุกข์หาประมาณมิได้
น้ำตาของข้าพเจ้าไหลตลอดมาหลายพันชาติ.

ข้าพเจ้าอยู่ท่ามกลางสุสาน แม้เนื่อบุตรก็ต้องกิน
ข้าพเจ้ามีตระกูลเสื่อมแล้ว สามีตายแล้ว คนทั้งปวง
ติเตียนแล้ว ก็ได้บรรลุมตธรรม.

อริยมรรคมืองค์ ๘ อันให้ถึงอมตธรรม ข้าพเจ้า
ก็อบรมแล้ว แม้พระนิพพานก็กระทำให้แจ้งแล้ว
ข้าพเจ้าได้พบพระจกธรรมแล้ว.

ข้าพเจ้าตัดความโศกศัลย์ได้แล้ว ปลงภาระแล้ว

กระทำการณียะเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าซื้อกัศาศโคตมิเถรี

ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว กล่าวคำนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กัลยาณมิตตตา** ความว่า ชื่อว่า กัลยาณมิตร เพราะมีมิตรงาม เจริญ ดี ผู้สมบูรณ์ด้วยความมีศีลเป็นต้น กำลังมีทุกข์ ถูกกำจัดประโยชน์เกื้อกูลอันใด บุคคลใดเป็นมิตรมีอุปการะช่วย เขาโดยอาการทุกอย่าง อย่างนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า กัลยาณมิตร ความเป็นแห่งกัลยาณมิตรนั้น ชื่อว่ากัลยาณมิตตตา คือความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร มิตรดี. บทว่า **มุณินา** ได้แก่ พระศาสดา. บทว่า **อุทฺทิสฺส วณฺณิตา** ได้แก่ เฉพาะสัตว์โลก ว่า บุคคลควรดำเนินตามกัลยาณมิตร ทรงสรรเสริญไว้โดยนัย เป็นต้นว่า "ดูก่อนอานนท์ ความมีมิตรดี ความมีสหายดี ความมีเพื่อนดี เป็นตัวพรหมจรรย์ทั้งหมดเลย ชื่อที่ภิกษุจักเป็นผู้มีศีล สำรวมในปาติโมกขสังวร อยู่ ก็พึงหวังได้ สำหรับเมษยภิกษุ ผู้มีมิตรดี ผู้มีสหายดี ผู้มีเพื่อนดี" ดังนี้.

คำว่า **กัลยาณมิตฺเต ภิขมานิ** เป็นต้น เป็นคำแสดงอานิสงส์ ของความเป็นผู้มีมิตรดี. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปี พาลิ ปลฺลทิตฺต อสุต** ความว่า บุคคลผู้คบกัลยาณมิตร แม้เป็นพาลมาก่อน เพราะเว้นข้อที่ คับฟัง เป็นต้น ก็พึงเป็นบัณฑิตได้บ้าง เพราะสดับฟังข้อที่ยังไม่ได้สดับฟัง เป็นต้น.

บทว่า **ภจิตฺตพฺพา สปุริสา** ความว่า เพราะเหตุที่บุคคลแม้เป็น พาลก็เป็นบัณฑิตได้ สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น บุคคลก็พึงชอง เสพด้วยการเข้าไปหาตามเวลาสมควรเป็นอาทิ. บทว่า **ปลฺลญา ตถา ปวทุตฺติ ภขฺนุตาณิ** ประกอบความว่า สำหรับบุคคลผู้คบกัลยาณมิตร ปัญญาย่อมเจริญ

เพิ่มพูน บริบูรณ์ เหมือนอย่างบรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง เมื่อคบสัดบุรุษ จะพึงพ้นจากทุกข์มีชาติเป็นต้นได้หมดฉะนั้น.

พระเถรี เมื่อแสดงวิธีพ้นทุกข์ ด้วยวิธีคบภักษยานมิตร จึงกล่าวคำว่า **ทุกขณฺเฏว วิชานเยย** เป็นอาทิ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จตุตทริ อริยสัจฺจานิ** ประกอบความว่า พึงรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ เหล่านี้ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย นิโรธ และมรรคมีองค์ ๘.

สองคาถาว่า **ทุกฺโข อิตฺถิภาโว** เป็นต้น ยกยณิตนหนึ่งเมื่อติเตียนความเป็นหญิงกล่าวไว้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺโข อิตฺถิภาโว อุกุขาโต** ความว่า ความเป็นหญิง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงฝึกคนที่ควรฝึกตรัสว่าเป็นทุกข์ เพราะโทษทั้งหลายมีเป็นต้นอย่างนี้ว่า ความอ่อนแอ การตั้งท้อง ความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคนอื่นตลอดเวลา. บทว่า **สปรตฺติกมฺปิ ทุกฺขํ** ได้แก่ การอยู่ที่มีศัตรู แม้การอยู่ร่วมกับหญิงร่วมสามีก็เป็นทุกข์ อธิบายว่า แม้อันนี้ก็โทษในความเป็นหญิง. บทว่า **อปฺเปกฺกจา สกึ วิชิตาโย** ได้แก่ หญิงบางพวกตลอดคราวเดียวเท่านั้น ก็ทนทุกข์ในการตลอดต้องแรกไม่ได้อีก. บทว่า **คฺลเก อปี กนฺตฺนฺติ** ได้แก่ เชื้อคอตนเองบ้าง. บทว่า **สุขุมาลินิโย วิสานิ ขาทนฺติ** ได้แก่ หญิงที่มีร่างกายละเอียดอ่อน [สุขุมาลชาติ] ทนความลำบาก เพราะความที่ตนเป็นคนละเอียดอ่อนไม่ได้ก็กินยาพิษบ้าง ในคำว่า **ชนมารกมชฺชนคตา** สัตว์เกิดในครรภ์ผู้หลง ท่านเรียกว่า ชนมารกะ คือทารกผู้ฆ่าชนคือมารดา อธิบายว่า ทารกผู้ฆ่ามารดา ที่อยู่ตรงกลาง คืออยู่ในท้อง ได้แก่สัตว์ในท้องผู้หลง. บทว่า **อุโภปี พุยสนานิ อนฺุโภนฺติ** ความว่า ชนแม่ทั้งสองคือ สัตว์เกิดในท้องและมารดาผู้มีครรภ์ ย่อมประสบความตายและความพินาศย่อยยับ. ส่วนอาจารย์อื่นอีกกล่าวว่า กิเลสทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ฆ่าชน, ภริยาและสามีแม่ทั้งสอง ซึ่งอยู่ท่ามกลางแห่งกิเลส

เหล่านั้นคือตกอยู่ในสันดานกิเลส ย่อมประสบความพินาศโดยอำนาจความร่ำร้อนแห่งกิเลสในปัจจุบันนี้ ย่อมประสบความพินาศโดยอำนาจความเศร้าหมองแห่งทุกขในอนาคต เขาว่า ชักยธินั้นรำลึกถึงทุกข์ที่ตนประสบในอรรถภาพก่อน จึงกล่าวสองคาถานี้ ส่วนพระเถรีได้กล่าวย้าเพื่อชี้แจงโทษ ในความเป็นหญิง.

สองคาถาว่า **อุปวิชฌณา กุจจนฺติ** เป็นต้นต้น พระเถรีกล่าวปรารภประวัติของพระปฎาจาราเถรี. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปวิชฌณา กุจจนฺติ** ประกอบความว่า ข้าพเจ้ามีกรรมแก่ใกล้ตลอดเดินทางไปยังไม่ทันถึงเรือนตนเอง ก็ตลอดบุตรเสียที่หนทาง ได้พบสามิตาย.

บทว่า **กปณิกายา** แปลว่า ผู้ยากไร้ เขาว่าสองคาถานี้ พระเถรีกล่าวเพื่อชี้แจงโทษในความเป็นหญิง โดยกระทำตามอาการที่นางปฎาจารา ผู้ประสบความบ้ำเพราะความเศร้าโศกในครั้งนั้น กล่าวไว้.

พระเถรีครั้นนำเอาเรื่องแม่ทั้งสองนี้มาเป็นอุทาหรณ์แล้ว บัดนี้ เมื่อจะชี้แจงทุกข์ที่ตนประสบจึงกล่าวว่า **จีณกุลิเน** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จีณกุลิเน** ได้แก่มิตรตระกูลต้องประสบความเส อมโหคะ เป็นต้น. บทว่า **กปณ** ได้แก่ผู้ถึงความต่ำต้อยยิ่ง ก็คำทั้งสองนี้ เป็นคำกล่าวปรักษยตนเท่านั้น. บทว่า **อนฺนุญฺตึ เต ทุกฺขํ อปริมาณํ** ความว่า ท่านเสวยทุกข์มิใช่น้อยในอรรถภาพนี้ หรือในอรรถภาพก่อนแต่อรรถภาพนี้ บัดนี้ พระเถรีเพื่อจะแจกแสดงทุกข์นั้น โดยเอกเทศ จึงกล่าวว่า **อสุตฺต จ เต ปวตฺต** เป็นต้น คำนั้นมีความว่า นางผู้หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ ซึ่งมีเงื่อนต้นเงื่อนปลายตามไปไม่รู้แล้วนี้ น้ำตาไหลนอง เพราะถูกความเศร้าโศกครองงำมากหลายพันชาติ. ก็คำนี้พระเถรีกล่าวไม่แปลก น้ำตาพึงมีจำนวนมากกว่าน้ำแห่งมหาสมุทร.

บทว่า วลีตา สุธานมขุณเณ ความว่า เป็นนางสุนัขบ้าน นาง
สุนัขจึงจอก คอยกินเนื้อมนุษย์ อยู่กลางป่าช้า. บทว่า ขาทิตานิ
ปุตฺตมฺสทานิ ได้แก่ กินแม่แต่เนื้อบุตร ครั้งที่ เป็นเสื่อโครง เสื่อเหลืองและ
เสื่อปลา เป็นต้น. บทว่า หตฺถกฺกิกา ได้แก่ มีวงศ์สกุลพินาศแล้ว. บทว่า
สพฺพครหิตา ได้แก่ ถูกผู้ครองเรือนทุกคนติเตียน ก็ถึงความตำหนิ. บทว่า
มตฺตปติกา แปลว่า หลงหมาย ก็พระเถรีกล่าวยึดทั้งสามประการนี้ ที่มาถึงตน
ตามลำดับในอรรถภาพก่อน แม้เป็นอย่างนี้ ก็ยังบรรลุมตธรรม คือบรรลु
พระนิพพาน ที่มีการเสพกัลยาณมิตรที่ได้มาเอง.

บัดนี้ พระเถรีเพื่อแสดงการบรรลุมตธรรมนั้นนั้นแลให้ปรากฏ จึง
กล่าวว่า ภาวิตो เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภาวิตो ได้แก่ ให้มี
แล้ว ให้เกิดแล้ว ให้เจริญแล้ว โดยการอบรมและตรัสรู้. บทว่า ฆมฺมาทาถั
อเวกฺขีหิ ได้แก่ ข้าพเจ้าได้พบได้เห็นกระจงทำด้วยธรรม.

บทว่า อหฺมมฺหิ กนฺตสฺสฺสา ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีกิเลสจุก
ลูกศรมีราคะเป็นต้นอันถอนได้แล้วด้วยอริยมรรค. บทว่า โอิหิตถารา ได้แก่
มีภาระคือกามขันธ กิเลสและอกิสังขารอันปลงลงแล้ว. บทว่า กตฺ หิ
กรณียิ ได้แก่ กิจ ๑๖ มีต่างโดยปริญากิจ เป็นต้น ข้าพเจ้าก็กระทำเสร็จ
แล้ว. ด้วยบทว่า สุวิมุตฺตจิตฺตา อิมิ ภณิ พระเถรีกล่าวถึงตนเองเหมือน
คนอื่นว่า พระกิสาโคตมีเถรี ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วโดยประการทั้งปวง ได้กล่าว
ความนี้โดยการผูกเป็นคาถา ด้วยคำว่า กฺลฺยาณมิตฺตฺตา เป็นต้นในอุปทาน
ของพระเถรีนี้ ในข้อนั้น มีดังนี้

พระพุทฺธเจ้าพระนามว่า ปทุมมุตฺตระ ผู้ทรงถึงฝั่ง
แห่งธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้นำ ทรงอุปบัติในแดนกัป
นับแต่กัปนี้

๑. จุ. อ. ๓๓/ข้อ ๑๖๒ กิสาโคตมีเถรีอุปทาน.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลหนึ่งในกรุง
หังสวดี เข้าเฝ้าพรผู้ประเสริฐกว่านรชนถึงพระองค์
เป็นสรณะ.

ข้าพเจ้าได้ฟังธรรมของพระองค์ ซึ่งประกอบ
ด้วยสัจจะ ๔ ที่ไพเราะจับใจอย่างยิ่ง นำมาซึ่งสันติสุข
ในวัฏฏะ.

ครั้งนั้น พระพุทธธีระยอดบุรุษ เมื่อทรงสถา-
ปนา ทรงยกย่องภิกษุผู้ทรงจีวรปอนไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ.

ข้าพเจ้าฟังคุณของพระภิกษุแล้วเกิดปีติไม่
ใช้น้อย ถวายสักการะแด่พระพุทธเจ้าตามกำลังสามารถ
เคารพพระธีรมุนีพระองค์นั้น ปรารถนาตำแหน่งนั้น.

ครั้งนั้น พระสัมพุทธเจ้าผู้นำ ทรงอนุโมทนา
เพื่อได้ตำแหน่งว่า ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป พระ-
พุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ทรงสมภพในราชสกุล
พระเจ้าโอกกากราช จักเป็นศาสดาในโลก ท่านจักมี
ชื่อว่ากัศิโคตมี จักเป็นทายาท เป็นโอรสในธรรม
ของพระองค์ ถูกเนรมิตโดยธรรม จักเป็นสาวิกา
ของพระศาสดา.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าฟังพระพุทธดำรัสแล้ว
ก็ยินดี มีจิตมีเมตตา บำรุงพระชินพุทธเจ้าผู้เป็นนายก
พิเศษด้วยปัจจัย ๔ ตลอดชีวิต.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีเหล่านั้น และด้วยการตั้งใจ

ไว้ชอบ ข้าพเจ้าสละกายมนุษย์แล้วก็ไปสู่สวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์.

พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป เป็นพราหมณ์ผู้
มียศมาก เป็นยอดของศาสดาทั้งหลาย ทรงอุบัติใน
ภัทรกัปนี้.

ครั้งนั้น พระเจ้ากาสิพระนามว่า กิกิ เป็นจอม
นรชนในกรุงพาราณสีราชธานี ทรงเป็นอุปฐาก
พระพุทธเจ้าผู้ทรงแสงคุณยิ่งใหญ่.

ข้าพเจ้าเป็นพระราชธิดาองค์ที่ ๕ ของพระเจ้า
กาสิพระองค์นั้น ปราภพพระนามว่าธัมมา พังชธรรม
ของพระชินเจ้าผู้เลิศ ชอบใจการบรรพชา.

ครั้งนั้น พระชนกของพวกข้าพเจ้าไม่ทรง
อนุญาต พวกข้าพเจ้าจึงอยู่ในพระราชมณเฑียรไม่
เกียดกร้าน บำเพ็ญโกมารีพรหมจรรย์มา ๒๐,๐๐๐ ปี
เป็นพระราชธิดา ผู้อยู่ในความสุข บ้านเทิงยินดี
เป็นนิตยในการบำรุง พระพุทธเจ้า เป็นพระราชธิดา
๗ พระองค์คือ สมณิ สมณคุตตา ภิกขุณี ภิกขุทา-
ติกา ธัมมา สุธัมมา และสังฆทาสิกา ที่ครบ ๗.

บัดนี้ ก็คือ เขมา อุบลวรรณา ปฎาจารย์
กุธทลา [กุธทลเกสา] ข้าพระองค์ ธรรมทินนา
วิสาขา ที่ครบ ๗.

ด้วยกรรมที่ทำดีเหล่านั้น และด้วยการตั้งใจ
ไว้ชอบ ข้าพเจ้าละกายมนุษย์ ก็ไปสู่สวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์.

บัดนี้ ภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐี
เมื่อตระกูลยากจนไม่มีทรัพย์ ต่ำต้อยลงก็ไปสู่ตระกูลมี
ทรัพย์ [มีสามี] เว้นสามีคนเดียว คนนอกนั้นก็เกลียด
ข้าพเจ้าว่าเป็นคนไม่มีทรัพย์.

คราวใด ข้าพเจ้าตลอดบุตร คราวนั้นก็
แสดงแก่คนทั้งปวง คราวใด บุตรนั้นยังอ่อนเจริญ
วัย ก็เป็นดังดวงใจ ประสบสุขเป็นที่รักของข้าพเจ้า
ดังชีวิตตนเอง คราวนั้น บุตรนั้นไปสู่อำนาจพระยา
ยม [ตาย] ข้าพเจ้ามีดวงหน้าเศร้าหมองอัสสุชล
คลอตา มีหน้ารำไห้ พาศพบุตรที่ตายเดินครวญคร่ำ
รำพัน.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าถูกบัณฑิตผู้หนึ่งชี้แนะ จึง
ไปเฝ้าพระเจ้าผู้ทรงเป็นหมอยอดเยี่ยมกราบทูลว่า พระ-
เจ้าข้า ขอโปรดประทานยาสำหรับทำบุตรให้ฟื้นคืน
ชีพ

พระชินเจ้าผู้ทรงฉลาดในอุบาย บำบัดทุกข์
ตรัสว่า เจ้าจงนำเมล็ดผักกาดจากเรือนที่ไม่มีคนตาย
มาสิ.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าไปกรุงสาวัตถีก็ไม่พบเรือน
เช่นนั้น จะได้เมล็ดผักกาดมาแต่ไหนเล่า เพราะ
ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้สติ ทั้งศพบุตระ เข้าไปเฝ้า
พระผู้ทรงเป็นผู้นำโลก พระผู้มีพระสุรเสียงไพเราะ
เห็นข้าพเจ้าแต่ไกล จึงตรัสว่า ผู้เห็นความเกิดและ
ความเสื่อมสิ้น มีชีวิตเป็นอยู่วันเดียว ประเสริฐกว่า
ผู้ไม่เห็นความเกิดและความเสื่อมสิ้น มีชีวิตเป็นอยู่ตั้ง
๑๐๐ ปี.

ธรรมคืออนิจจตา ความไม่เที่ยง มีไช้ธรรมของ
ชาวบ้าน มีไช้ธรรมของชาวนิคม และมีไช้ธรรมของ
ตระกูลหนึ่ง หากเป็นธรรมของชาวโลกทั้งหมด รวม
ทั้งเทวโลก.

ข้าพเจ้านั้น ฟังพระคาถานี้แล้ว ทำธรรมจักขุ
ให้บริสุทธิแล้ว แต่นั้น ก็รู้แจ้งสัจธรรมออกบวช
ไม่มีเรือน.

ข้าพเจ้าบวชอย่างนั้นแล้ว ก็พยายามอยู่ใน
คำสอนของพระชินเจ้า ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต.

ข้าพเจ้าชำนาญในฤทธิ ในทิพโสทธาตุ รู้จิต
ผู้อื่น กระทำตามคำสอนของของพระศาสดา.

ข้าพเจ้ารู้ปุพเพนิวาสญาณ ชำระทิพยจักขุทำ
อาสวะให้สิ้นไปหมด เป็นผู้บริสุทธิไร้มลทิน.

พระศาสดา ข้าพเจ้าบำรุงแล้ว คำสอนของ
พระพุทธรเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว ภาระหนัก
ข้าพเจ้าก็ปลงลงแล้ว ตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพข้าพเจ้า
ก็ถอนเสียแล้ว.

ข้าพเจ้าออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน เพื่อ
ประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น ข้าพเจ้าก็บรรลุ
แล้วตามลำดับ ธรรมเครื่องสิ้นสังโยชน์ทุกอย่าง
ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว.

ญาณในอรรถ ธรรม นිරูตติ และปฏิภาณของ
ข้าพเจ้าบริสุทธิ์ ไร้มลทิน เพราะอานุภาพของ
พระพุทธรเจ้า ผู้ประเสริฐสุด.

ข้าพเจ้านำผ้ามาแต่กองขยะ จากป่าช้า และ
จากทางรก ทำเป็นผ้าสังฆาฏิจากผ้านั้น ทรงแต่จีวร
ที่ปอน.

พระชินเจ้า ผู้นำพิเศษในบริษัททั้งหลาย ทรง
ยินดีในคุณ คือการทรงจีวรปอนนั้น จึงทรงสถาปนา
ข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ฯลฯ คำสอน
ของพระพุทธรเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

จบ อรรถกถากีสาคโคตมีเถรีคาถา

จบ อรรถกถาเอกาทสกนิบาต

ทวาทสกนิบาต

๑. อุบลวรรณาเถรีคาถา

[๔๖๕] พระอุบลวรรณาเถรีกล่าวกะमारว่า

เราทั้งสอง คือมารดาและธิดาเป็นหญิงร่วมสามี
กัน เรานั้นมีความสลดใจ ขนลุก ไม่เคยเป็น

นำคำหาจริงหนอ กามทั้งหลายไม่สะอาด มี
กลิ่นเหม็น มีหนามมาก ที่เราทั้งสอง คือมารดาและ
ธิดา เป็นภริยาร่วมกัน.

เราเห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นเนกขัมมะเป็น
ความเกษมปลอดโปร่ง ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน.

เรารู้ปุพเพนิวาสญาณระลึกชาติได้ ชำระทิพย-
จักขุตาทิพย์ ชำระเจโตปริยญาณ รู้ใจคนอื่นได้ ชำระ
ทิพโสตธาตุ หูทิพย์ แม้ฤทธิ์เราก้ทำให้แจ้งแล้ว
ธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะเราก้บรรลุแล้ว อภิญญา ๖ เรา
ก้ทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราก้
กระทำเสร็จแล้ว.

เราเนรมิตรถเทียมม้า ๔ ตัวด้วยฤทธิ์ มาถวาย
บังคมพระยุกลบาท ของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของ
โลก ผู้มีสิริ ยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง

มารถามขู่พระเถรีว่า

ท่านเข้าไปยังต้นไม้ที่มีดอกบานถึงยอด ยืนอยู่
แต่ผู้เดียวที่โคนไม้ แม้เพื่อนใด ๆ ของท่านก็ไม่มีเลย
ท่านไม่กลัวความสามหาวของพวกนักเลงเจ้าชู้หรือ.

พระเถรีตอบว่า

ต่อให้นักเลงเจ้าชู้นับแสนเช่นนี้มารุมล้อม ขน
ของเราก็ไม่หวั่นไหว ดูก่อนมาร ท่านผู้เดียวจักทำ
อะไรเราได้.

เราหาตัวได้นะ เข้าห้องท่านก็ได้ ยืนอยู่หว่าง
คิ้วท่านก็ได้ ท่านไม่เห็นเราดอก เพราะเราชำนาญใน
จิต อบรมอิทธิบาทดีแล้ว อภิญญา ๖ เราก็อำนาจ
แล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเราก็อำนาจแล้ว.

ถามทั้งหลาย เปรียบด้วยหอกและหลาว เป็น
เครื่องบีบคั้นขันธ์ทั้งหลาย ท่านเอ่ยถึงความยินดีใน
ก้านอันใด บัดนี้เราไม่มีความยินดีอันนั้น ความเพลิด
เพลิดในกามทั้งปวงเราขจัดเสียแล้ว กองแห่งความมืด
[อวิชชา] เราก็อำนาจเสียแล้ว ดูก่อนมารผู้มีบาป ท่าน
จงรู้ไว้เถิด ดูก่อนมารผู้กระทำที่สุด ถึงตัวท่านเรา
ก็ขจัดเสียแล้ว.

จบ อุบลวรรณาเถรีคาถา

จบ ทวาทสกนิบาต

อรรถกถาทวาทสกนิบาต

๑. อรรถกถาอุบลวรรณาเถรีคาถา

ใน ทวาทสกนิบาต คาถาว่า อุโภ มาตา จ ชีตา จ เป็นต้น
เป็นคาถาของ พระอุบลวรรณาเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ก็
บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดี รู้เดียงสาแล้วก็ไปเฝ้าพระศาสดา พร้อมกับ
มหาชนฟังธรรม เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะเป็นเลิศของเหล่าภิกษุณีผู้มีฤทธิ์ จึงถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ๗ วัน ประรณาดำแหน่งนั้น นางกระทำกุศลจนตลอด
ชีวิต ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า ก็ถือปฏิสนธิ
ในพระราชมณเฑียรของพระเจ้ากาสิ พระนามว่า กิกิ กรุงพาราณสี เป็น
พระราชธิดาองค์หนึ่ง ระหว่างพระพี่น้องนาง ๗ พระองค์ ทรงประพฤติ
พรหมจรรย์อยู่ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี สร้างบริเวณถวายพระภิกษุสงฆ์แล้วบังเกิดใน
เทวโลก.

ครั้งจุติจากเทวโลกนั้นแล้ว ก็กลับมาสู่มนุษยโลกอีก บังเกิดในสถาน
ที่ของคนทำงานด้วยมือตนเองเลี้ยงชีวิต ในหมู่บ้านตำบลหนึ่ง วันหนึ่งนาง
กำลังเดินไปกระท่อมกลางนา ระหว่างทาง เห็นดอกปทุมบานแต่เช้าตรู่ใน
สระแห่งหนึ่ง จึงลงสู่สระนั้น เก็บดอกปทุมนั้นและใบปทุม สำหรับใส่ข้าว
ตอก ตัดรวงข้าวสาธิตที่คันทนา นั่งในกระท่อมคั่วข้าวตอก จัดวางข้าวตอกไว้
๕๐๐ ดอก ขณะนั้น ที่ภูเขาคันธมาทน์ พระปัจเจกพุทธเจ้า องค์หนึ่ง

ออกจากนิโรธสมบัติ มาขึ้นไม้ไกลนาง นางเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ถือเอาดอกปทุมพร้อมด้วยข้าวตอกลงจากกระท่อม ใส่ข้าวตอกลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า เอาดอกปทุมปิดบาตรถวาย ขณะนั้น เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไปได้หน่อยหนึ่ง นางก็ปริวิตกว่า ธรรมดานักบวชไม่ต้องการดอกไม้ จำเราจะไปถือดอกไม้มาประดับเสียเอง จึงไปถือดอกไม้มาจากมือของพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วก็คิดอีกว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องการดอกไม้ ก็จักไม่ให้วางไว้บนบาตร พระผู้เป็นเจ้าคงจักต้องการแน่แท้ จึงไปวางดอกไม้ไว้บนบาตรอีก ขอขมาพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว การทำความปรารถนาว่า เจ้าพระคุณเจ้าข้า ด้วยผลของข้าวตอกเหล่านี้ของข้าพเจ้า ขอบุตรของข้าพเจ้าจงมีเท่าจำนวนข้าวตอก [๕๐๐] ด้วยผลของดอกปทุม ขอดอกปทุมจงผุดขึ้นทุก ๆ อย่างก้าว ในสถานที่ข้าพเจ้าบังเกิดแล้วบังเกิดอีก พระปัจเจกพุทธเจ้าเหาะไปยังภูเขาคันธมาทน์ ทั้งที่นางเห็นอยู่นั้นแล แล้วก็วางดอกปทุมนั้นไว้เป็นเครื่องเซ็ดเท้า ใกล้บันไดเหยียบของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ณ งามือนานันทมูลกะ.

ด้วยผลของกรรมนั้น แม้นางก็ถือปฏิสนธิในเทวโลก นับแต่นางบังเกิดแล้ว ปทุมดอกใหญ่ ก็ผุดทุก ๆ อย่างก้าวของนาง นางจูดิจจากเทวโลกนั้นแล้ว ก็บังเกิดในห้องปทุม ในสระปทุมแห่งหนึ่งใกล้เชิงภูเขา ดาบสองศกหนึ่งอาศัยเชิงภูเขานั้นอยู่ ดาบสนั้นไปสระแต่เช้าตรู่ เพื่อล้างหน้า เห็นดอกปทุมนั้น ก็ครุ่นคิดว่า ปทุมดอกนี้ ใหญ่กว่าดอกอื่น ๆ แต่ดอกอื่น ๆ บานแล้ว ดอกนี้ยังตูมอยู่ น่าที่จะมีเหตุในดอกปทุมนั้น จึงลงน้ำจับปทุมดอกนั้น ปทุมดอกนั้น พอدابสนั้นจับเท่านั้นก็บาน ดาบสก็เห็นเด็กหญิงนอนอยู่ภายในห้องดอกปทุม และนับแต่เห็นแล้ว ก็ได้ความรักประดุจธิดา จึงนำไปบรรณศาลาพร้อมกับดอกปทุมให้นอนบนเตียง ลำดับนั้น น้ำนมก็เกิดที่หัวนมแม่มือ

ด้วยบุญญาภพของนาง เมื่อปทุมดอกนั้นเหี่ยว คอบสก็่นำปทุมดอกอื่นมา
ใหม่ให้นางนอน นับตั้งแต่นางสามารถวิ่งมาวิ่งไปได้ ดอกปทุมก็ผุดขึ้นทุก
ย่างก้าว ผิวพรรณแห่งเรือนร่างของนางก็เหมือนสีทองบัวบก ผิวนางไม่ถึง
ผิวพรรณเทวดา ก็ล้ำผิวพรรณมนุษย์ เมื่อบิดาไปแสวงหาผลาผล นางถูก
ปล่อยทิ้งไว้ ณ บรรณศาลา.

ต่อมาวันหนึ่ง สมัยนางเจริญวัยแล้ว เมื่อบิดาไปแสวงหาผลาผล
พรานป่าผู้หนึ่งพบนางแล้วคิดว่า ขึ้นชื่อว่ามนุษย์ทั้งหลาย ที่จะมีรูปร่างนี้ไม่
น่ามี ดังนั้นจำเราจักทดลองนาง จงนั่งคอยรอให้คอบสกลับมา เมื่อบิดากลับ
มา นางก็เดินสวนทางไปรับหาวและคนโทน้ำ และเมื่อบิดามานั่งแล้ว ก็
แสดงธรรมเนียมหน้าที่ของตน. ครั้งนั้น พรานป่านั้นก็รู้ว่านางเป็นมนุษย์
จึงนั่งกราบคอบส. คอบสจึงเชื้อเชิญพรานป่านั้น ด้วยเผือกมันผลไม้กับน้ำดื่ม
แล้วถามว่า พ่อมหาจำเริญ ท่านจักพักอยู่ที่นี้หรือจักไป เขาตอบว่า จักไป
เข้าป่า ในที่นี้ จักทำอะไรได้. คอบสกล่าวว่า เหตุการณ์ที่ท่านเห็นแล้วนี้
ท่านจักไม่พูดในสถานที่ท่านไปแล้วได้ไหม เขาตอบว่า ถ้าพระคุณเจ้าไม่
ประสงค์ เหตุไรข้าจึงจะพูดเล่าเจ้าข้า ไหว้คอบสกระทำเครื่องหมายไว้ที่กิ่งไม้และ
เครื่องหมายที่ต้นไม้ โดยอาการที่พอจะกำหนดทางได้เวลาจะมาอีก แล้วกลับไป

แม้พรานป่านั้น ไปกรุงพาราณสีแล้วก็เฝ้าพระราชา พระราชาตรัส
ถามว่า เจ้ามาทำไม เขากราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระบาทเป็นพราน
ป่าของพระองค์พบนางแก้วที่น่าอัศจรรย์ไกลี่เชิงเขา จึงมาเฝ้าพระเจ้าข้า
แล้วกราบทูลเรื่องถวายทุกประการ ท้าวเธอทรงสดับคำของพรานป่าแล้ว ก็รีบ
เสด็จไปยังเชิงเขาตั้งค่ายพักพลในที่ไม้ไถลน้ก จึงพร้อมด้วยพรานป่ากับเหล่า
ทหารเสด็จไปที่บรรณศาลานั้น ในเวลาที่คอบสนั้นเสร็จแล้วนั่งพักอยู่ ทรง

ไหว้ ทรงทำปฏิสันถารแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พระราชาทรงวาง
เครื่องบริขารสำหรับบรรพชิตไว้แทบเท้าของดาบสตรัสว่า ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้า
ทำอะไรบางอย่างในที่นี่แล้วก็จักไป. ดาบสถวายพระพรว่า โปรดแสดงไปเถิด
มหาบพิตร. ตรัสว่า ข้าพเจ้าจักไปเจ้าข้า ได้ยินมาว่า บริษัทที่เป็นข้าศึกมีอยู่
ใกล้พระคุณเจ้า บริษัทนั้นไม่สมควรแก่บรรพชิต จงไปเสียดกับข้าพเจ้าเถิดนะ
เจ้าข้า ทูลว่า ขึ้นชื่อว่าจิตใจของมนุษย์ ทำให้พอใจได้ยาก นางจะอยู่ท่าม
กลางผู้คนจำนวนมากได้อย่างไร. ตรัสว่า นับตั้งแต่ข้าพเจ้าชอบใจนางข้าพเจ้า
ก็อาจจะตั้งนางไว้ในตำแหน่งสูงสุดของผู้คนทั้งหลาย แล้วทำนุบำรุงนะเจ้าข้า.

ดาบสสดับพระราชดำรัส จึงเรียกธิดาตามนามที่ตั้งไว้ครั้งยังเล็กว่าลูก
ปทุมวดี ด้วยการเรียกครั้งเดียวเท่านั้น นางก็ออกจากบรรณศาลามายืนไหว้
บิดาขณะนั้น บิดาจึงกล่าวกะนางว่า ลูกเอ๋ย เจ้าก็โตเป็นสาวแล้ว จะอยู่
ในที่นี่นับแต่พระราชาทรงพบแล้ว ไม่ผาสุกดอกนะ จงตามเสด็จไปกับพระ-
ราชาเสียดเถิดลูกนะ. นางรับคำบิดาว่า ดิฉันพ่อท่าน ไหว้แล้วก็ยืนร้องไห้
อยู่ พระราชาทรงดำรัสว่า จำเราจักยึดจิตใจบิดาของนางไว้ ทรงวางกอง
กหาปณะไว้ที่ตรงนั้นนั่นเอง แล้วทรงทำอภิเษก ท้าวเธอทรงนำนางไปยัง
พระนครของพระองค์ นับแต่เสด็จกลับมาแล้วก็ได้ทรงสนพระทัยสตรีอื่น ๆ
ทรงอภิรมย์อยู่กับนาง สตรีเหล่านั้นมีปกติริษยาอยู่แล้ว ประสงค์จะทำนางให้
แตกกันระหว่างพระราชาก็พากันเพ็ดทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระทูลกระหม่อม
สตรีผู้นี้มิใช่มนุษย์ดอกเพคะ ทูลกระหม่อมเคยทอดพระเนตรเห็นดอกปทุมศูด
ขึ้น ในถิ่นที่มนุษย์สัญจรไปที่ไหนเล่าเพคะ นางผู้นี้ต้องเป็นยักษ์ธิดาแน่ ขอ
ทูลกระหม่อมโปรดเนรเทศมันไปเสียดเถิดเพคะ พระราชาทรงสดับคำของสตรี
เหล่านั้น ก็ได้แต่ทรงนิ่งอึ้ง.

ต่อมา เมืองชายแดนของพระราชาก็เกิดแข็งเมือง ท้าวเธอทรงพระดำริว่า พระนางปทุมวดีมีพระครรภ์แก่ จึงทรงพักพระนางไว้ในพระนคร แล้วเสด็จไปยังเมืองชายแดน ครั้งนั้น สตรีเหล่านั้นจึงให้สินบนแก่หญิงรับใช้ผู้ปรนนิบัติพระนาง สั่งว่า พอทารกของพระนางประสูติออกมา เจ้าจงนำออกไปแล้วเอาเลือดทาไม้ท่อนหนึ่งวางไว้ใกล้ๆ ไม่นานนัก พระนางปทุมวดีก็ประสูติ พระมหาปทุมกุมารพระองค์เดียวเท่านั้นถือปฏิสนธิในพระครรภ์ พระกุมารอีก ๔๕๕ พระองค์ บังเกิดเป็นสังเสทฆกำเนิด ในเวลาที่พระมหาปทุมกุมารบรรทม ประสูติออกจากพระครรภ์ของพระมารดา ขณะนั้น หญิงรับใช้ของพระนางรู้ว่า พระนางยังไม่ได้พระสติ ก็เอาเลือดทาไม้ท่อนหนึ่งแล้ววางไว้ใกล้ๆ แล้วให้สัญญาณแก่สตรีเหล่านั้น สตรีทั้ง ๕๐๐ คน ก็รับพระกุมารไปคนละองค์ส่งไปสำนักช่างกลึง ให้นำกลองกลับมาใส่พระกุมารที่แต่ละคนรับไว้ ให้บรรทมในกลองตลับนั้น ดิตราข้างนอกกลองวางไว้

ฝ่ายพระนางปทุมวดี รู้สึกพระองค์แล้วรับ สั่งถามหญิงรับใช้ว่า ข้าคลอดแล้วหรือแม่คุณ หญิงรับใช้พูดตะคอกเอากะพระนางว่า พระแม่เจ้าจะได้ทารกมาแต่ไหนเล่า แล้ววางท่อนไม้ทาเลือดไว้เบื้องพระพักตร์ทูลว่า นี้ทารกที่ประสูติออกจากพระครรภ์ของพระแม่เจ้าละ พระนางทอดพระเนตรเห็นท่อนไม้นั้นก็ทรงโทมัส ให้ผ้าท่อนไม้นั้นโดยเร็วแล้วตรัสสั่งว่า เจ้าจงนำออกไป ถ้าใครเห็นก็จะอายเขา หญิงรับใช้นั้นรับพระราชเสาวนีย์แล้ว ทำเป็นเหมือนว่าหวังดี ก็ผ้าท่อนไม้ ใส่เข้าไปในเตาไฟ

ฝ่ายพระราชาก็กลับจากเมืองชายแดน ทรงนับถือฤกษ์ยาม ตรัสสั่งให้จัดค่ายพักพลประทับอยู่ภายนอกพระนคร ขณะนั้น สตรีเหล่านั้นพากันออกไปรับเสด็จพระราชกราบทูลว่า ข้าแต่พระทูลกระหม่อม พระองค์คงไม่ทรงเชื่อพวกข้าพระบาท คำที่พวกข้าพระบาทกราบทูล เป็นเหมือนมิใช่เหตุ-

การณ์ ขอพระองค์โปรดเรียกหญิงรับใช้ของพระมเหสีมาสอบถามสิเพคะ พระเทวีของพระองค์ประสูติเป็นท่อนไม้ พระราชาไม่ทันทรงสอบสวนเหตุการณ์นั้น เข้าพระทัยว่าผู้นี้เห็นจะไม่ใช่ชาติมนุษย์แน่ จึงทรงขับไล่พระนางออกไปจากพระราชมณเฑียร พร้อมกับพระนางเสด็จออกจากพระราชมณเฑียร ดอกปทุมก็หายไป แม้แต่พระฉวีวรรณแห่งพระศรีระกัก็เหือดลงไป พระนางล้าพังพระองค์ เสด็จดำเนินไประหว่างถนน ขณะนั้นหญิงวัยแก่ผู้หนึ่งพบพระนางก็เกิดรักประจวบว่าลูกสาวคน จึงถามว่าลูกเอ๋ย เจ้าจะไปไหนเล่า พระนางตรัสตอบว่า ดิฉันเป็นคนจรมากำลังเดินตรวจหาที่อยู่จะ หญิงแก่กล่าวว่ามาที่นี่สิลูก แล้วพาพระนางไปที่อยู่ จัดแจงอาหารเลี้ยง.

เมื่อพระนางประทับอยู่ ณ ที่นั้น โดยทำนองนี้นั้นแล สตรี ๕๐๐ คน นั้น ก็ร่วมใจกันกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่พระทูลกระหม่อม เมื่อพระองค์เสด็จพักอาศัยอยู่ ข้าพระบาทมีความปรารถนาว่า เมื่อพระทูลกระหม่อมของพวกข้าพระบาท ขณะสงครามเสด็จกลับมา พวกข้าพระบาทจักทำพิธีกรรม บวงสรวงเล่นกีฬาทางน้ำถวายแก่ทวดาแม่พระคงคา ขอพระทูลกระหม่อมโปรดประกาศความขื่อนี้ด้วยเพคะ พระราชาทรงยินดีตามคำของสตรีเหล่านั้น ได้เสด็จไปเพื่อทรงเล่นกีฬาทางน้ำ ณ แม่พระคงคา สตรีเหล่านั้นต่างถือกลองตลับ ที่แต่ละคนรับไว้อย่างปกปิด พวกกันไปยังแม่น้ำ คลุมผ้าไว้เพื่อปกปิดกลองตลับเหล่านั้น กระโดดลงน้ำปล่อยกลองตลับไป กลองตลับแม่เหล่านั้นไปพร้อมกันคึดอยู่ที่ตาข่ายซึ่งเขาคู้ไว้ได้กระแสน้ำทั้งหมด ต่อนั้น พวกราชบุรุษ ก็ยกตาข่ายขึ้น เวลาที่พระราชาทรงกีฬาทางน้ำแล้วเสด็จขึ้นจากน้ำ ก็เห็นกลองตลับเหล่านั้น ก็นำมาเฝ้าพระราชา.

พระราชาทรงตรวจดูกลองตลับ ตรัสถามว่าพ่อเอ๋ย อะไรอยู่ในกลองตลับ กราบทูลว่า ไม่ทราบเกล้า พระเจ้าข้า ท้าวเธอโปรดให้เปิดกลอง

เหล่านั้นตรวจดู ทรงให้เปิดกล่องตลับของพระมหาปทุมกุมารเป็นกล่องแรก ก็แต่ในวันที่เขาให้พระกุมารเหล่านั้นทุกพระองค์บรรทมในกล่องตลับ น้านม ก็บังเกิดที่หัวพระองค์ลูที เพราะบุญฤทธิ์ ท้าวสักกเทวราช โปรดให้จารึก พระอักษรไว้ภายในกล่องตลับ เพื่อให้พระราชานั้นหมดสงสัยว่า พระกุมาร เหล่านั้น บังเกิดในพระครรภ์ของพระนางปทุมวดีเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสี ครั้งนั้นสตรี ๕๐๐ คน เป็นศัตรูของพระนางปทุมวดี ไล่ พระกุมารเหล่านั้นลงในกล่องตลับแล้วโยนลงน้ำ ขอพระราชโอรสทรงทราบ เหตุการณ์นี้ พอเปิดกล่องตลับพระราชาทรงอ่านอักษรพบพระกุมาร ทรงยก พระมหาปทุมกุมารขึ้น รีบเร่งเทียมรถ ตรัสสั่งว่าพวกเจ้าจงจัดม้า วันนี้ เรา จักเข้าไปภายในพระนครทำให้สะดวกสำหรับผู้หญิงบางจำพวก แล้วเสด็จขึ้น พระมหาปราสาท วางอุทธรณ์พันกหาปณะบนคอช้าง โปรดให้ตีกลองร้อง ป่าวไปในพระนครว่า ผู้ใดพบพระนางปทุมวดี ผู้นั้นจงรับทรัพย์พันกหาปณะ นี้ไป

พระนางปทุมวดี สดับคำประกาศนั้นแล้วได้ให้สัญญาแก่มารดาว่า แม่เจ้า จงรับอุทธรณ์พันกหาปณะจากคอช้างสีจ๊ะ มารดากล่าวว่า แม่รับ ทรัพย์เช่นนั้นไม่ได้ดอกจ๊ะ แม่มารดาเมื่อถูกพระนางบอกครั้งที่สองครั้งที่สาม จึงถามว่าลูกเอ๋ย แม่จะพูดว่าอย่างไรเล่าจึงจะรับทรัพย์ได้ พระนางจึงตรัสว่า ลูกสาวฉันเขาพบพระนางปทุมวดีจ๊ะ แล้วรับเอา มารดาคิดว่า เรื่องนั้นจะจริง หรือไม่ก็ช่างเถิด แล้วก็ไปรับเอาอุทธรณ์พันกหาปณะ ครั้งนั้น ผู้คนทั้งหลาย ถามนางว่า แม่พบพระนางปทุมวดีหรือจ๊ะแม่ นางกล่าวว่าฉันไม่พบดอกจ๊ะ ลูกสาวฉันเขาว่าเขาพบจ๊ะ ผู้คนเหล่านั้นถามว่า ก็ลูกสาวของแม่อยู่ที่ไหนเล่าแม่ แล้วก็ไปกับนาง จำพระนางปทุมวดีได้ ก็หมอบลงแทบเท้าทั้งสอง เวลา นั้น นางรู้ว่า ผู้นี้คือพระนางปทุมวดีเทวี จึงกล่าวว่า ข้อที่พระมเหสีของ

พระราชานี้ อยู่ปราศจากอารักรักษาเห็นปานนี้เป็นกรรมที่ทำอย่างหนักสำหรับสตรีหนอ

ราชบุรุษแม่เหล่านั้น ให้ทำความสะอาดที่ประทับอยู่ของพระนางปทุมวดีแล้ว ล้อมไว้ด้วยม่าน ตั้งกองอารักรักษาไว้ที่ประตู กลับไปกราบทูลพระราชาราช พระราชาทรงส่งพระวอทองไป พระนางปทุมวดีรับสั่งว่า หม่อมฉันจักไม่ไปโดยวิธีอย่างนี้ ขอได้ทรงโปรดให้ลาดเครื่องอันวิจิตรด้วยผ้าเปลือกไม้อย่างดี ในระหว่างตั้งแต่ที่อยู่ของหม่อมฉันไปจนถึงกรุงราชคฤห์ ให้คิดเพดานผ้าอันวิจิตรด้วยดาวทองไว้ข้างบน เมื่อเครื่องอสังการทุกอย่างที่โปรดส่งมาเพื่อประดับประดับตกแต่งแล้ว หม่อมฉันจักเดินไปด้วยเท้า ชาวพระนครจักเห็นสมบัติของหม่อมฉัน ด้วยวิธีอย่างนี้. พระราชารับสั่งว่าพวกเจ้าจงทำให้ต้องพระทัยของพระนางปทุมวดีเถิด.

ลำดับนั้น พระนางปทุมวดีทรงประดับเครื่องประดับทุกอย่างแล้ว ทรงพระดำริจักเสด็จไปพระราชานิเวศน์ ก็เริ่มเดินทาง. ครั้งนั้น ดอกปทุมทั้งหลายก็ผุดงอกแรกเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยผ้าเปลือกไม้อย่างดี ในที่ ๆ พระนางย่างพระบาทเหยียบไป ๆ พระนางครั้นทรงแสดงสมบัติของพระองค์แก่มหาชนแล้วก็เสด็จขึ้นพระราชานิเวศน์ ให้พระราชทานเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยผ้าเหล่านั้นทั้งหมดแก่หญิงแก่นั้นเป็นค่าเลี้ยงดู.

ฝ่ายพระราชารับสั่งให้เรียกสตรี ๕๐๐ คนนั้นมาแล้วตรัสว่า คุณก่อนพระเทวี เราให้ผู้หญิงเหล่านั้นเป็นทาสีของเจ้า พระนางทูลว่า ดิฉะเพคะทูลกระหม่อม ขอได้โปรดให้ประกาศไปทั่วพระนครว่า พระราชทานหญิงเหล่านี้ให้เป็นสิทธิแก่หม่อมฉันแล้ว พระราชาก็ให้ตีกลองป่าวประกาศว่า หญิง ๕๐๐ คนที่เป็นศัตรูของพระนางปทุมวดี เราได้มอบให้เป็นทาสีของพระนางแล้ว พระนางทรงทราบทั่วว่า ท้าวพระนครต่างกำหนดรู้ว่า หญิงเหล่านั้นเป็นทาสีกัน

แล้ว จึงกราบทูลถามพระราชว่า ทูลกระหม่อมเพคะ หม่อมฉันจะทำทาสี
ของหม่อมฉันให้เป็นไทแก่ตัวได้ไหมเพคะ. รับสั่งว่า เทวี เจ้าปรารธนาก็ได้สิ.
จึงทูลว่า เมื่อเป็นดั่งนั้น ขอได้โปรดให้ตีกลองป่าวประกาศอีกว่าหญิง ๕๐๐ คน
ที่ทรงให้ตีกลองป่าวประกาศพระราชทานให้เป็นทาสีของปทุมวดี ได้ทรงทำให้
เป็นไทหมดทุกคนแล้ว เมื่อพระราชาทรงทำหญิงเหล่านั้นให้เป็นไทแล้ว พระ-
นางก็ทรงมอบพระราชโอรส ๔๔๕ พระองค์ไว้ในมือสตรีเหล่านั้น เพื่อให้
เลี้ยงดู พระมหาปทุมราชกุมารพระองค์เดียว ทรงรับเลี้ยงดูด้วยพระองค์เอง-
อยู่ต่อมา เมื่อพระราชกุมารเหล่านั้น ถึงวัยเล่น พระราชาก็โปรดให้
สร้างสถานที่เล่นนานาชนิดไว้ในพระราชอุทยาน คราวมีพระชันษาได้ ๑๖
พรรษา พระราชกุมารเหล่านั้น ทุกพระองค์พร้อมพระทัยกัน ทรงเล่นใน
สระมณฑลโบกขรณีที่คาดายด้วยดอกปทุมในพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็น
ดอกปทุมใหม่บานและดอกปทุมแก่ร่วงหล่นจากขั้ว ทรงดำริว่า ชราเห็นปานนี้
ยังมาถึงอนุปาทินนทสังขารที่ไม่มีวิญญาณครองนี้หนอ จะป่วยกล่าวไปไยว่าชรา
จะไม่มาถึงสรีระของพวกเราเล่า แม้สรีระนี้ก็คงจักมีคตอย่างนี้เหมือนกัน ทรง
ยึดถือให้เป็นอารมณ์แล้ว ก็บังเกิดพระปัจเจกโพธิญาณทุกพระองค์ เสด็จลุก
ขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิ ณ กลีบดอกปทุมทั้งหลาย.

ลำดับนั้น พวกราชบุรุษที่ตามเสด็จไปกับพระราชกุมารเหล่านั้น รู้ว่า
วันเวลาล่วงไปมากแล้วจึงทูลว่า พระลูกเจ้าพระเจ้าข้า ขอทรงโปรดทราบเวลาของ
พระองค์เถิด. พระราชกุมารเหล่านั้นก็ทรงนิ่ง. พวกราชบุรุษจึงไปกราบทูล
พระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชกุมารทั้งหลาย ประทับนั่งเหนือกลีบ
ปทุมทั้งหลาย เมื่อพวกข้าพระบาททูลก็ไม่ยอมเปล่งพระวาจาเลยพระเจ้าข้า.
พระราชารับสั่งว่า พวกเจ้าจงให้พระราชกุมารเหล่านั้นประทับนั่งตามความพอ
พระทัยเถิด. พระราชกุมารเหล่านั้น ได้รับอารักขาตลอดคืนยังรุ่ง จนอรุณขึ้น

ก็ยังคงประทับนั่งเหนือกลีบดอกปทุมอยู่อย่างนั้น. พวกราชบุรุษเข้าเฝ้าวันรุ่งขึ้น ทูลว่า ข้าแต่ท้าว ขอโปรดทรงทราบเวลาเกิด พระเจ้าข้า. รับสั่งว่า พวกเราไม่ได้เป็นท้าว พวกเราเชื่อว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าต่างหากเล่า. พวกราชบุรุษทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า พระองค์ตรัสกำหนด ธรรมดาว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่เป็นอย่างพระองค์ดอก พระเจ้าข้า พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นต้องทรงผมและหมวด ๒ องคุลี ทรงบริจาร ๘ สวมอยู่ที่พระกายสิพระเจ้าข้า. พระราชกุมารเหล่านั้นทรงลูบพระเศียรด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา ทันใดนั่นเอง เพศคฤหัสถ์ก็หายไป บริจาร ๘ ก็สวมที่พระกาย ต่อนั้นก็เหาะไปยังจอมเขาชื่อนั้นทมูลกะทั่งที่มหาชนเห็น ๆ อยู่นั่นเอง.

ฝ่ายพระนางปทุมวดีเทวี ทรงโสภเสรำพระทัยว่า เรามีบุตรมาก ก็กลายเป็นคนไร้บุตรไปเสียแล้ว ด้วยความเศร้าโศกนั่นเอง ก็เสด็จทิวงคตไปบังเกิดในสถานที่ของคนที่ทำงานด้วยมือตนเองเลี้ยงชีพ ในหมู่บ้านใกล้ประตูกรุงราชคฤห์ ต่อมาสามวันหนึ่งนำข้าวยาสูบไปนาเพื่อให้สามี เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ ในจำนวนบุตรของตนเหล่านั้นเอง กำลังเหาะมาเวลาภิกษาจาร จึงรีบรุดไปบอกสามีว่า นายเจ้าข้า ดูพระปัจเจกพุทธเจ้าสิ เรานิมนต์ท่านมาฉันเถิด สามีกล่าวว่า ธรรมดาณกสมณะเหล่านั้น ย่อมสัญจรไปอย่างนี้ แม้ในที่อื่น. นกสมณะเหล่านั้น ไม่ใช่พระปัจเจกพุทธเจ้าดอกจะ. พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ก็ลงมาในที่ที่ไม่ไกล จากที่คนทั้งสองกำลังพูดกัน. หญิงคนนั้นก็ถวายโภชนะคือ ข้าวสวยและกับส่วนของตนในวันนั้นแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้วนิมนต์ว่า พຽງนี้ขอท่านทั้ง ๘ องค์ โปรดรับภิกษาหารของข้าพเจ้านะเจ้าคะ. พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า ดีละ ท่านอุบาสิกา, สักการะของท่าน ก็จะมีเท่าวันนี้ อาสนะก็จะมีไว้ ๘ ที่ แต่ท่านเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าอื่น ๆ มาก ก็พึงทำจิตใจของท่านให้เลื่อมใสไว้นะ.

วันรุ่งขึ้น หญิงคนนั้นก็ปูอาสนะไว้ ๘ ที่ จัดแจงเครื่องสักการะสมมานะไว้ สำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์แล้วก็นั่งคอย.

พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ได้รับนิมนต์ ก็ให้สัญญาแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า อื่นๆ ว่า ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย วันนี้ ท่านทั้งหลายอย่าไปที่อื่น ทั้งหมด จงช่วยกันทำการสงเคราะห์มารดาของท่านเถิด พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ฟังคำของพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์นั้นแล้วร่วมใจกันทุกองค์ หะเหไป ปรากฏองค์อยู่ใกล้ประตูเรือนของมารดา แม้นางเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาก องค์ ก็ไม่หวั่นไหว เพราะได้สัญญามาก่อนแล้ว ก็นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกองค์เข้าไปยังเรือนให้นั่งเหนืออาสนะ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นนั่งตามลำดับ องค์ที่ ๕ ก็เนรมิตอีก ๘ อาสนะ ตนเองก็นั่ง อาสนะใกล้ เรือนก็ขยายออกไปเท่ากับจำนวนอาสนะที่เพิ่มขึ้น เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมดนั่งเรียบร้อยแล้วอย่างนี้ หญิงนั้นก็ถวายสักการะที่ตนจัดแจง สำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ จนเพียงพอแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ แล้วนำดอกอุบลขาว ๘ กำ มาวางไว้แทบเท้าพระปัจเจกพุทธเจ้าที่ตน นิมนต์มาเท่านั้น กล่าวทำความปรารถนาว่า พระคุณเจ้าข้า ขอวาระแห่ง สรีระของข้าพเจ้า จงเป็นเหมือนวาระข้างในของดอกอุบลขาวเหล่านี้ ในสถานที่ ข้าพเจ้าเกิดแล้วเกิดเล่าด้วยนะเจ้าคะ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย กระทำ อนุโมทนาแก่มารดาแล้ว ก็พากันไปยังภูเขาคันธมาทน์.

แม้นางก็กระทำกุศลจนตลอดชีวิต จูติจากมนุษย์โลกแล้วก็บังเกิดใน เทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ก็ถือปฏิสนธิในสกุลเศรษฐี กรุงสาวัตถี บิดา มารดาก็ตั้งชื่อของนางว่า อุบลวาระ เพราะมีผิวพรรณเสมอด้วยวาระของ ดอกอุบลขาว สมัยนั้น เวลาที่นางเติบโตเป็นสาวแล้ว พระราชทั้งหลายทั่วชมพู

ทวีปพากันส่งทูตไปยังสำนักเศรษฐีว่า ขอจงให้ธิดาแก่เราเถิด พระราชาผู้ชื้อ
ว่าไม่ส่งทูตไปไม่มีเลย ดังนั้นเศรษฐีจึงคิดว่า เราไม่อาจจะยึดเหนี่ยวน้ำพระทัย
ของพระราชาได้ทั้งหมด แต่จำเราจักทำอุบายอย่างหนึ่งดังนี้แล้ว จึงเรียกธิดา
มาถามว่า ลูกเอ๋ย บวชเสียได้ไหมลูก คำของบิดาได้เป็นประหนึ่งน้ำมันที่เคี้ยว
แล้วร่อยครั้ง รดลงที่ศรียะ เพราะนางมีภพสุดท้ายแล้ว เพราะฉะนั้นนางจึง
ตอบบิดาว่า ลูกจักบวชจะพ่อจ๋า. เศรษฐีนั้นก็ทำสักการะแก่นาง นำไปสำนัก
ภิกษุณีแล้วให้บวช เมื่อนางบวชได้ไม่นานนัก วาระตามกาล [เวร] ในโรง
อุโบสถก็มาถึง นางจุดประทีปแล้วกวาดโรงอุโบสถยืนถือนิมิตแห่งเปลวประทีป
ตรวจดูบ่อย ๆ ก็ทำฆานที่มีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้บังเกิด กระทำฆานนั้น
นั้นแลให้เป็นบาท ก็บรรลुพระอรหัต เมื่อภิกษุญาและปฏิบัติสัมภทา ก็สำเร็จ
พร้อมกับพระอรหัตผลนั้นแล.

ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทาน* ว่า
พระพุทธรเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้ทรงถึงฝั่ง
แห่งธรรมทั้งปวง ผู้เป็นผู้นำ ทรงอุบัติในแสนกัปนับ
แต่กัปนี้ไป.

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเกิดในสกุลเศรษฐีที่รุ่งโรจน์ด้วย
รัตนะนานาชนิด ณ กรุงหังสวดีเปี่ยมด้วยความสุข
เป็นอันมาก.

ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระมหาวิระพระองค์นั้น ฟัง
พระธรรมเทศนา เพราะเหตุ นั้น ข้าพเจ้าจึงเกิดความ
เลื่อมใสถึงพระชินพุทธรเจ้าเป็นสรณะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้นำ ทรงยกย่องภิกษุณีผู้มี
ความละเอียด ผู้คงที่ จลลัดในสมาธิและฉานว่าเป็นเลิศ
ของเหล่าภิกษุณีผู้มีฤทธิ์.

ครั้งนั้น ข้าพระองค์มีจิตยินดีตาม จำนงหวัง
ตำแหน่งนั้น จึงนิมนต์พระทศพลผู้นำโลก พร้อมทั้ง
พระสงฆ์ให้เสวย ๗ วัน ถวายจีวรแด่พระศาสดา ถือ
พวงมาลัย ๗ พวง มีกลิ่นเหมือนดอกอูบล วางไว้
แทบเบื้องพระบาทพระศาสดา บุษยาพระญาณ หมอบ
ด้วยเศียรเกล้าลงที่พระบาท ได้กราบทูลคำนี้ว่า

ข้าแต่พระมหาวิระมุณีผู้นำ ภิกษุณีเช่นใด ทรง
ยกย่องแล้ว ในกัปที่ ๘ นับแต่กัปนี้ไป ข้าพระองค์
จักเป็นภิกษุณีเช่นนั้น ถ้าความปรารถนาสำเร็จ.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะข้าพระองค์ว่า ดูก่อน
แม่นาง เจ้าเป็นคนประเสริฐ ในอนาคตกาลจะได้
มโนรถความปรารถนานั้น.

แสนกัปนับแต่กัปนี้ไป พระพุทธเจ้าพระนามว่า
โคดมโดยพระโคตร ทรงสมภพในราชสกุลพระเจ้า-
โอกกากราช จักเป็นศาสดาในโลก.

เจ้าจะมีรูปสวย มียศ มีนามว่าอุบลวรรณา จักเป็น
ทายาทในธรรมของพระองค์ เป็นโอรสถูกเนรมิตโดย
ธรรม จักเป็นผู้ชำนาญในอภิญญา กระทำตามคำสอน
ของพระศาสดา ลี้อาสวะทุกอย่าง จักเป็นสาวิกา
ของพระศาสดา.

ครั้งนั้น ข้าพระองค์มีจิตยินดี มีจิตประกอบ
ด้วยเมตตา บำรุงพระชินพุทธเจ้าผู้นำโลก พร้อมทั้ง
พระสงฆ์จนตลอดชีวิต.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีนั้น และด้วยการตั้งใจไว้ชอบ
ข้าพระองค์ละกายมนุษย์แล้วก็ไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
จุดจากนั้นแล้วข้าพระองค์ก็เกิดในหมู่มนุษย์ ได้ถวาย
บิณฑบาตที่ปิดด้วยดอกปทุม แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า.

ในภพที่ ๕๑ นับแต่ภพนี้ไป พระพุทธเจ้า พระ-
นามว่าวิปัสสี ผู้นำ ผู้มีพระเนตรงาม ผู้มีพระจักขุ
ในธรรมทั้งปวง ทรงอุบัติ.

ครั้งนั้น ข้าพระองค์เป็นธิดาเศรษฐีในกรุงพา-
ราณสี ราชธานีแห่งแคว้นกาฬี นิมนต์พระสัมพุทธเจ้า
ผู้นำโลก พร้อมทั้งพระสงฆ์ถวายมหาทาน บูชาพระผู้
นำพิเศษด้วยดอกอุบล ได้ปรารธนาความงามแห่ง
ผิวพรรณด้วยใจ.

ในภพที่ ๕๒ นี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ
เป็นพราหมณ์มีศมาก เป็นยอดของศาสดาทั้งหลาย
อุบัติแล้ว.

ครั้งนั้น พระเจ้ากาฬี พระนามว่ากิกิ เป็นจอม
นรชน ในกรุงพาราณสีราชธานีแห่งแคว้นกาฬี ทรง
เป็นอุปฐากบำรุงพระกัสสปะพุทธเจ้า ผู้ทรงแสงคุณ
ยิ่งใหญ่.

ข้าพระองค์เป็นราชาองค์ที่สองของพระเจ้า
กิกินัน พระนามว่าสมณคุตตา ฟังธรรมของพระชิน-
พุทธเจ้าผู้เลิศแล้ว ชอบพระทัยการบรรพชา แต่พระ-
ชนกของพวกข้าพระองค์ไม่ทรงอนุญาต ครั้งนั้น พวก
ข้าพระองค์ อยู่แต่ในพระราชมณเฑียร ไม่เกียจคร้าน
ท่องเที่ยวอยู่ถึงสองหมื่นปี.

พระราชธิดา ทรงเข้าอยู่โกมาริพรหมจรรย์ [ไม่
มีพระสวามี] เสวยสุข ยินดีเนื่องนิตยในการบำรุง
พระพุทธเจ้า ทรงมีมุทิตาจิต พระธิดา ๗ พระองค์
คือ สมณี สมณคุตตา ภิกขุณี ภิกขุทาสิกา รัมมา
สุรัมมา สังฆทาสิกา ครบ ๗ ปัจจุบันคือข้าพระองค์
[อุบลวรรณา] เขมาผู้มีปัญญา ปฎาจารา กุณฑลา
[กุณฑลเกสา] กิสาโคตมี รัมมทินนา วิสาขาครบ ๗.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีเหล่านั้น และด้วยการตั้งใจ
ไว้ชอบ ข้าพระองค์ระกายมนุษย์แล้วก็ไปสู่สวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ จุตินั้นแล้วข้าพระองค์ก็เกิดในสกุล
ใหญ่ในหมู่มนุษย์ ได้ถวายผ้าอย่างดีเนื้อเกลี้ยงสีเหลือง
แต่พระอรหันต์.

ข้าพระองค์จุตินั้นแล้ว ก็เกิดในสกุลพราหมณ์
กรุงอริกฐบุรี เป็นธิดาของตริภูวิจฉพราหมณ์ ชื่อว่า
อุมมาทนต์ งามจับใจ จุตินั้นแล้ว ข้าพระองค์
เกิดในสกุลหนึ่งในชนบท ฝ้าไร่ข้าวสาลี ซึ่งไม่กว้าง
นัก ครั้งนั้น ข้าพระองค์พบพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ถวาย

ข้าวตอก ๕๐๐ ดอก ซึ่งปิดด้วยปทุม ปรรณนาบุตร
๕๐๐ คน แม้บุตรเหล่านั้นก็ปรรณนา ข้าพระองค์
ครั้นถวายของอร้อย ๆ แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว จุติ
จากนั้น ก็ไปเกิดในดอกปทุมขนาดใหญ่ในป่าได้เป็น
พระมเหสีของพระเจ้ากาตี อัมมมหาชนสักการะบูชา
แล้ว ให้กำเนิดพระราชโอรส ๕๐๐ พระองค์.

คราวที่พระราชโอรสเหล่านั้น เจริญพระชันษา
แล้ว ทรงเป็นกษัตริย์ในน้ำ ทรงเห็นดอกปทุมมีกลีบหล่น
ก็ได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า.

ข้าพระองค์นั้น ต้องพลัดพรากจากพระโอรส
เหล่านั้น ซึ่งเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า [สุดวิระ] ก็
เสร์วโศก จุติแล้ว ก็ไปเกิดในหมู่บ้านใกล้ข้างภูเขา
อิสิคิลิ.

เมื่อใด พระสุตพุทธะทั้งหลายรับข้าวยาจุกของ
พวกบุตรและแม่ของตนเองแล้วไป ข้าพระองค์พบ
พระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต ก็
รำลึกถึงบุตรทั้งหลาย เมื่อนั้น ท่อน้ำมันของข้าพระ-
องค์ก็คัด เพราะความรักบุตร.

แต่นั้น ข้าพระองค์เลื่อมใสแล้วก็ได้ถวายข้าว
ยาจุก แก่พระสุตพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่า
นั้น ด้วยมือตนเอง.

ข้าพระองค์จู้จากนั้นแล้ว ก็มาถึงนั้นทวัน
อุทยานสวรรค์ชั้นไตรทศ [ดาวดึงส์] ข้าแต่พระมหา
วีระ ข้าพระองค์เสวยสุขและทุกข์ ท่องเที่ยวไปในภพ
น้อยใหญ่ ยอมสละชีวิต ก็เพื่อประโยชน์ของพระองค์.

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้มีปัญญา ผู้ทรงความรู้-
โรจน์ ข้าพระองค์เป็นธิดาของพระองค์ กรรมที่ทำ
ยากเป็นอันมาก และกรรมที่ได้แสนยาก ข้าพระ-
องค์ก็ทรงทำแล้ว.

พระราहुลและข้าพระองค์เกิดในสมภพเดียวกัน
มีใจประกอบด้วยสมานฉันท์ตลอดหลายร้อยชาติเป็น
อันมาก บังเกิดร่วมกัน และแม่แต่ชาติเดียวกัน
เมื่อถึงภพสุดท้าย แม่เราทั้งสองก็มีสมภพต่างกัน

ข้าแต่พระมหามุนี พระองค์ทรงชี้แจงความ
ประชุมของพระชินพุทธเจ้าผู้เลิศพระองค์ก่อน ๆ ทรง
ชี้แจงกุศลบารมีเป็นอันมากของข้าพระองค์ ก็เพื่อ
ประโยชน์ของพระองค์

ข้าแต่พระมหามุนี กุศลกรรมอันใด ข้าพระองค์
บำเพ็ญแล้ว ขอโปรดทรงระลึกถึงกุศลธรรมอันนั้น
งดเว้นอภัพพฐาน ห้ามกันอนาจารได้ ข้าแต่พระมหา
วีระ ข้าพระองค์ยอมสละชีวิตก็เพื่อประโยชน์ของ
พระองค์ ทุกข์มีมากอย่าง และสมบัติก็มีมากอย่าง
อย่างนี้.

เมื่อถึงภพสุดท้าย ข้าพระองค์เกิดในสกุลเศรษฐี
ทรัพย์มาก ประสบสุข ที่จัดไว้เสร็จแล้วอย่างนั้น
รุ่งโรจน์ด้วยรัตนนานาชนิด มั่งคั่งด้วยกามสมบัติทุก
อย่าง ในกรุงสาวัตถี.

ข้าพระองค์ พรั่งพร้อมด้วยความงดงามแห่งรูป
ได้รับยกย่องในตระกูลทั้งหลาย อันมหาชนสักการะ
บูชา นับถือและยำเกรงแล้ว.

ข้าพระองค์ ล้าคนทั้งหลายด้วยความงามแห่ง
รูปและสิริ อันบุตรเศรษฐีหลายร้อยปรารถนาอยากได้.

ข้าพระองค์ละเรือนบวชไม่มีเรือนยังไม่ทันถึง
ครึ่งเดือน ก็บรรลु สัจจะ ๔.

ข้าพระองค์จักเนรมิตรถเทียมม้า ๔ ตัว ด้วยฤทธิ์
มาถวายบังคมพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นที่
พึ่งของโลก เป็นผู้มิสริ.

ข้าพระองค์เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ ในทิพโสตา
ข้าแต่พระมหามุนี ข้าพระองค์ชำนาญเจโตปริยญาณ.

ข้าพระองค์รู้ปุพเพนิวาสญาณ ชำระทิพยจักขุ
สิ้นอาสวะทุกอย่าง บัดนี้ ไม่มีการเกิดอีก.

ญาณในอรรถ ธรรม นิรุตติ และปฏิภาณของ
ข้าพระองค์บริสุทธิไร้มลทิน เพราะอนุภาพของ
พระผู้ทรงแสงคุณอันยิ่งใหญ่.

ข้าขณะ ชนจำนวนนับพัน ก็น้อมเอาจีวร
บิณฑบาต กิลาณปัจจัยและเสนาสนะ เข้ามาโดยรอบ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงยินดีในคุณชื่อนั้น ทรง
เป็นผู้นำพิเศษในบริษัททั้งหลาย ทรงสถาปนาข้าพระ-
องค์ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า เป็นเลิศของเหล่า
ภิกษุผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย.

พระศาสดาข้าพระองค์ก็ปรนนิบัติแล้ว คำสอน
ของพระพุทธเจ้า ข้าพระองค์ก็กระทำเสร็จแล้ว

ภาระหนัก ข้าพระองค์ก็ปลงลงแล้ว ตัณหาที่
นำไปในภพ ข้าพระองค์ก็ถอนเสียแล้ว.

ข้าพระองค์ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน เพื่อ
ประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น ธรรมเป็นที่สิ้น
สังโยชน์ทุกอย่าง ข้าพระองค์ก็บรรลุตามลำดับแล้ว.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพระองค์ก็เผาเสียแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพระองค์ก็กระทำเสร็จ
แล้ว.

ก็พระเถรีรูปนี้ คราวใด พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังโคนต้น
มะม่วงของนายคณฺหะ เพื่อทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ ใกล้เคียงประตูกรุงสาวัตถี
คราวนั้น ก็เข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ก็กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักกระทำปาฏิหาริย์ ผิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต
แล้วบัดนี้คือสีหนาท.

พระศาสดาทรงทำเหตุนี้ให้เป็นอัฐอุปบัติ เหตุเกิดเรื่อง ประทับ
นั่งท่ามกลางบริษัทพระอริยะ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงสถาปนาพระภิกษุทั้งหลาย
ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะตามลำดับ จึงทรงสถาปนาพระเถรีรูปนี้ไว้ใน
ตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศของเหล่าภิกษุผู้มีฤทธิ์ พระอุบลวรรณาเถรี

นั่น ยับยั้งอยู่ด้วยสุขในฉาน สุขในผล และสุขในพระนิพพาน วันหนึ่ง พิจารณาถึงโทษ ความทรมาน และความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย เมื่อ กล่าวย้าคาถาที่พระเถรีเกิดความสลัดใจ เฉพาะการอยู่ร่วมสามี ระหว่างมารดา กับธิดาที่กล่าวไว้แล้ว แก่ท่านพระคงคาติริยเถระ จึงได้กล่าวคาถา ๓ คาถา นี้ว่า

เราทั้งสองคือมารดาและธิดาเป็นหญิงร่วมสามี
กัน เรานั้นมีความสลัดใจ ขนลุก ที่ไม่เคยมี.

นำตำหนิจริง ๆ ฉานทั้งหลาย ไม่สะอาด กลิ่น
เหม็น มีหนามมาก ที่เราทั้งสองคือมารดากับธิดา
เป็นภริยาร่วม (สามี) กัน.

เรานั้น เห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นเนกขัมมะ
การบวชเป็นทางเกษมปลอดโปร่ง จึงออกจากเรือน
บวชไม่มีเรือน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุโภ มาตา จ ธิดา จ มยฺ อาคู
สปลตุติโย ความว่า เราทั้งสองคือมารดาและธิดา ได้เป็นหญิงร่วมสามีกัน
และกัน.

เล่ากันว่า ภริยาของพ่อค้าคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถีตั้งครรรค์ขึ้นมาใน
เวลาใกล้รุ่ง นางก็ไม่รู้เรื่องการตั้งครรรค์นั้น. พอสว่าง พ่อค้าก็บรรทุกสินค้า
ลงในเกวียนเดินทางมุ่งไปกรุงราชคฤห์ เมื่อเวลาล่วงไป ครรรค์ของนางก็ดับ
โต จนแก่เต็มที. ครั้งนั้น แม่พี่พุดกะนางว่า ลูกชายเราก็จากไปเสียนาน
และเจ้าก็มีครรรค์ เจ้าไปทำชั่วมาหรือ. นางก็กล่าวว่า นอกจากลูกชายของแม่
ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักชายอื่น. แม่พี่ฟังนางแล้วไม่เชื่อ จึงขับไล่นางออกไปจากเรือน

นางก็ไปตามหาสามี ไปถึงกรุงราชคฤห์ตามลำดับ ขณะนั้น ลมกัมมชวาตก็
ปั่นป่วน นางก็เข้าไปยังศาลาหลังหนึ่งใกล้ ๆ ทางแล้วก็คลอດลูก นางคลอດ
ลูกชายคล้ายรูปทอง ให้ออนบนศาลาอนาถา แล้วออกไปหาน้ำข้างนอกศาลา
ขณะนั้นนายกองเกวียนคนหนึ่ง เป็นคนไม่มีลูกเดินมาทางนั้น คิดว่าทารกของ
หญิงไม่มีสามี จักเป็นลูกของเรา จึงเอาทารกนั้นมอมไปไว้ในมือนางนม ต่อมา
มารดาของทารกนั้น ทำกิจเรื่องน้ำแล้ว กลับมาไม่เห็นลูกก็เศร้าโศกคร่ำครวญ
ไม่เข้าไปกรุงราชคฤห์แต่เดินทางต่อไป หัวหน้าโจรคนหนึ่ง พบนางในระหว่าง
ทางเกิดจิตปฏิพัทธ์ จึงเอานางทำเป็นภริยาของตน นางอยู่ในเรือนโจรนั้น ก็
คลอດลูกหญิงออกมาคนหนึ่ง วันหนึ่ง นางยื่นอุ้มลูกหญิงอยู่ทะเลาะกับสามี
ก็โยนลูกลงบนเตียง ศีรษะของเด็กหญิงแตกหน่อยหนึ่ง ต่อนั้น นางกลัวสามี
ก็กลับไปกรุงราชคฤห์ท่องเที่ยวไปตามอำเภอใจ ลูกชายของนางโตเป็นหนุ่มไม่
รู้ว่าเป็นมารดา ก็เอามารดาเป็นภริยาของตน.

ต่อมา เขาไม่รู้ว่าลูกสาวหัวหน้าโจรนั้นเป็นน้องสาว ก็แต่งงานนำมา
เรือน เขานำมารดาและน้องสาวมาเป็นภริยาของตนอยู่กันมาอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้
คนแม้ทั้งสองนั้นจึงอยู่กันอย่างพร้อมเพรียง ต่อมาวันหนึ่ง มารดาแก้มวยผม
ของลูกสาวหาหาเห็นแผลเป็นที่ศีรษะ คิดว่าหญิงคนนี้น่าจะเป็นลูกสาวเราแน่
แล้วก็ถาม เกิดความสงสัยจึงไปสำนักภิกษุณีแล้วบวช กระทำกิจเบื้องตัน
เสร็จแล้ว อยู่อย่างสงบ พิจารณาทบทวนถึงการปฏิบัติแต่ก่อนของตน ก็ได้
กล่าวคาถาว่า อุโภ มาตา จ ชีตา จ เป็นต้น ก็พระเถรีนี้ กล่าวย้าคาถา
ที่หญิงนั้นกล่าวไว้แล้วเหล่านั้น โดยเห็นโทษในกามทั้งหลาย จึงกล่าวว่า
อุโภ มาตา จ ชีตา จ เป็นอาทิ. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า พระเถรี
นั้น ยับยั้งอยู่ด้วยสุขในฉาน สุขในผลและสุขในพระนิพพาน จึงได้กล่าว
ตามคาถาเหล่านี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสุจิ ได้แก่ ชื่อว่า อสุจิ เพราะกิเลส และของไม่สะอาดไหลออก. บทว่า ทุกุณฐา ได้แก่ กลิ่นเน่า เพราะกลิ่นเหม็นคลุ้งไป. บทว่า พหุคุณฐา ได้แก่ ชื่อว่า มีกิเลสคุณหนาม มากอย่าง เพราะอรรถว่าทิมแห่งสุจริต โดยเป็นข้าศึก จริงอย่างนั้น กิเลสเหล่านั้น ท่านกล่าวว่า กามทั้งหลายเปรียบด้วยหอกและหลาว. บทว่า ยตุล ได้แก่ ในกามเหล่าใดที่บุคคลพึงบริโภค. บทว่า สหกริยา ได้แก่ เป็นกริยาเสมอกัน อธิบายว่าร่วมสามมีเดียวกัน. สองคาถาว่า ปุพฺเพนิวาส เป็นต้น พระเถรีซึ่งพิจารณาคุณวิเศษที่ตนบรรลุแล้ว เกิดปีติโสมนัส จึงกล่าว. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เจโตปริยญาณ ได้แก่ เจโตปริยญาณ ก็ทำให้แจ้งแล้ว หรือเชื่อมความว่า บรรลุแล้ว.

ข้าพระองค์ จักเนรมิตรถเทียมม้า ๔ ตัวมาถวาย

บังคมพระยกุลบาทของพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของ

โลกผู้มีสิริ.

กาถานี้ คราวใด พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังโคนต้นมะม่วงของ นายคันทะ เพื่อทรงทำมกปาฏิหาริย์คราวนั้น พระเถรีนี้เนรมิตรถเห็นปานนั้น เข้าไปเฝ้าพร้อมกับริถนั้น กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ จักทำปาฏิหาริย์ เพื่อทำลายความมัวเมาของเดียรถีย์ขอทรงโปรดอนุญาตเถิด พระเจ้าข้า แล้วยืนในสำนักพระศาสดา พระเถรีกล่าวหมายถึงเรื่องปาฏิหาริย์ นั้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทธิยา อภินิมิตฺวา จตุรสฺถํ รถํ อหํ อธิบายว่า ข้าพระองค์เนรมิตรถเทียมม้า ๔ ตัว ด้วยฤทธิ์แล้ว ถวายบังคมพระยกุลบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ยืน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

มารถามเชิงขู่พระเถรีว่า

ท่านเข้าไปยังต้นไม้ ที่ออกดอกบานถึงยอด ยืน
อยู่ผู้เดียวที่โคนไม้ เพื่อนี่ ๆ ของท่าน ก็ไม่มีเลย
ท่านไม่กลัวความสามหายของพวกนักเลงเจ้าชู้หรือ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุปฺปฺพิตฺตคฺคํ** ความว่า มียอดออกดอก
บานดี คือบานสะพรั่งทั่วทั้งต้นแต่ยอด. บทว่า **ปาทปปี** แปลว่าต้นไม้ ในที่
นี้ท่านหมายเอาต้นสาละ. บทว่า **เอกา** **ตุวํ** ความว่า ท่านยืนอยู่ผู้เดียวใน
ที่นี่. บทว่า **น จาปี** **ตุยฺหํ** **ทุตฺติยตุถิ** **โกจิ** ความว่า แม้ใคร ๆ ที่เป็น
สหายของท่าน เป็นผู้อรักขาไม่มี อีกอย่างหนึ่ง โดยรูปสมบัติ เพื่อนแม่ไร ๆ
ของท่านก็ไม่มี หญิงที่มีรูปสวยไม่มีใครเสมอ ยืนอยู่ลำพังคนเดียวในที่สงัดจาก
ชนนี้. บทว่า **น** **ตุวํ** **พาเล** **ภายสิ** **ชฺชุตฺตกาณํ** ความว่า ลูกอ่อนแม่
สาวรุ่น ท่านไม่กลัวถ้อยคำของพวกชายเจ้าชู้ อธิบายว่า พวกนักเลง ที่ทำ
การเกี้ยว. เขาว่า วันหนึ่ง มารเห็นพระเถรีนั่งพักผ่อนกลางวัน ณ ป่าสาละ
ที่ออกดอกบาน ต้องการจะตัดพระเถรีให้ขาดจากวิเวก เมื่อทดลองจึงกล่าว
คาถานี้ ลำดับนั้น พระเถรีเมื่อจะคุกคามมารนั้น จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้
โดยอานุภาพของตนว่า

ต่อให้นักเลงนับจำนวนแสนเช่นนี้ มารும்ล้อม
ชนของเราก็ไม่หวั่นไม่ไหว มารเอ๋ย ท่านผู้เดียวจักทำ
อะไรเราได้ เรานั้นหายตัวได้ เข้าห้องท่านก็ได้ ยืน
ระหว่างคิ้ว ท่านก็ไม่เห็นเราได้ เราเป็นผู้ชำนาญใน
จิต อบรมอิทธิบาทอย่างดีแล้ว อภิญญา ๖ เราก็กทำให้
แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราก็กทำให้เสร็จแล้ว.

กามทั้งหลาย เปรียบด้วยหอกและหลาวเป็น
เครื่องบีบคั้นจันท์ทั้งหลาย ท่านเอ๋ยถึงความยินดีใน
กามอันใด บัดนี้เราไม่มีความยินดีอันนั้น.

ความเพลิดเพลินในกามทั้งปวง เราขจัดเสียแล้ว
กองแห่งความมืด [อวิชา] เราก็อทำลายเสียแล้ว คู่ก่อน
มารผู้มีบาป ท่านจงรู้ไว้เถิด คู่ก่อนมารผู้กระทำที่สุด
ถึงตัวท่านเราก็อขจัดเสียแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัต สหุสสถานปี ชุตตกานัง สภาคตา
เอทิสกา ภเวยฺยํ ความว่า ท่านเป็นเช่นใด เหล่านักเลง แม้จำนวนหลาย
แสนเช่นนั้น ก็เห็นปานนั้น พึงมาชุมนุมกัน บทว่า โลมํ น อธิญเซ
หปี สมฺบุเวเช ความว่า แม้มาตรว่าชนไม่พึงหวั่นไม่พึงไหว. บทว่า ก็ เม
ตุวํ มาร กริสฺสเสโก ความว่า คู่ก่อนมาร ท่านผู้เดียวจักทำอะไรเราได้

บัดนี้ พระเถรีเมื่อจะชี้แจงว่า มารไม่สามารถทำอะไร ๆ แก่ตนได้
จึงกล่าวคาถาว่า เอสา อนฺตรชฌามิ เป็นต้น. คาถานั้น มีความว่า คู่
ก่อนมาร เรานั้นยืนอยู่ต่อหน้าท่าน ก็หายตัวได้ ท่านมองไม่เห็น เราเข้า
ห้องท่าน ทั้งที่ไม่รู้นั้นแหละก็ได้ ยืนอยู่ระหว่างคิ้วก็ได้ และเรายืนอยู่อย่างนั้น
ท่านก็ไม่เห็น.

หากจะถามว่า เพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะเราชำนาญในจิต
อบรมอิทธิบาทดีแล้ว. อธิบายว่า คู่ก่อนมาร เราเป็นได้ เพราะจิตของเรา
ชำนาญแล้ว แม้อิทธิบาท ๔ เราก็อบรมดีแล้ว ทำให้มากแล้ว เพราะฉะนั้น
เราจึงสามารถ เพราะอยู่ในอิทธิวิสัยตามที่กล่าวมาแล้ว. ข้อนอกนั้นทั้งหมด
ง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง.

จบ อรรถกถาอุบลวรรณาเถรีคาถา

จบ อรรถกถาทวาทสกนินาต

โศปสกนิบาต

๑. ปุณฺณิกาเถรีคาถา

[๔๕๖] พระปุณฺณิกาเถรีได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า
ข้าพเจ้าถามพราหมณ์ว่า

ข้าพเจ้าเป็นหญิงแบกหม้อน้ำ กลัวเจ้านายลงโทษ
กลัววาจาและโทสะเจ้านายคุกคาม จึงลงตักน้ำเป็น
ประจำ แม้แต่หน้าหนาว.

ท่านพราหมณ์ ท่านกลัวอะไร จึงลงอาบน้ำทุก
เมื่อ ท่านมีตัวสิ้นเทา ประสบความหนาวเย็นอย่างหนัก
พราหมณ์ตอบว่า

ดูก่อนแม่ปุณฺณิกาผู้เจริญ เจ้ารู้ว่าเรากำลังทำกุศล-
กรรม อันปิดเสียซึ่งบาปกรรม ยังจะสอบถามอยู่หรือ
หนอ ผู้ใดไม่ว่าแก่หรือหนุ่ม ประกอบกรรมที่เป็นบาป
แต่ผู้นั้น ก็หลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะการ
อาบน้ำ.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ใครหนอ ช่างไม่รู้ มาบอกแก่ท่าน ซึ่งก็ไม่ว่า
คนจะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะการอาบน้ำ
พวกกบ เต่า งู จระเข้ และสัตว์อื่นใดที่สัญจรอยู่
ในน้ำ ทั้งหมด ก็คงจะพากันไปสวรรค์แน่แท้.

คนฆ่าแพะ คนฆ่าสุกร คนฆ่าปลา คนล่าเนื้อ
พวกโจร พวกเพชฌฆาต และทำบาปกรรมอื่น ๆ แม้
คนทั้งนั้น ก็จะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะการ
อาบน้ำ.

ถ้าหากว่า แม่น้ำเหล่านี้ จะพื้งนำบาปที่ท่าน
ทำมาแต่ก่อนไปได้ไซ้ แม่น้ำเหล่านี้ก็จะพื้งนำทั้งบุญ
ของท่านไปด้วย ท่านก็จะพื้งห่างจากบุญนั้นไป.

ท่านพราหมณ์ ท่านกลัวบาปอันใด จึงลงอาบน้ำ
ทุกเมื่อ ท่านพราหมณ์ ท่านก็อย่าทำบาปกรรมอันนั้น
ขอความหนาวเย็นอย่าทำลายผิวท่านเลย.

พราหมณ์กล่าวว่า

ท่านนำเราผู้เดินทางผิดมาสู่ทางถูก [อริยมรรค]
แม่ปุลณิกาผู้เจริญ เราขอมอบผ้าสาฎกผืนนี้ให้ท่าน
เพื่อใช้อาบน้ำ.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ผ้าสาฎกผืนนี้จึงเป็นของท่านเท่านั้นเถิด ข้าพเจ้า
ไม่ต้องการผ้าสาฎกผืนนี้ดอก ถ้าท่านกลัวทุกข์ ถ้า
ทุกข์ไม่นำรักสำหรับท่าน ท่านก็อย่าทำบาปกรรมทั้ง
ในที่ลับ ทั้งในที่แจ้ง ก็หากว่าท่านจักกระทำหรือ
กำลังกระทำบาปกรรม ท่านถึงจะเหาะหนีไป ก็ไม่พ้น
ไปจากทุกข์ได้เลย.

ถ้าท่านกลัวทุกข์ ถ้าทุกข์ไม่น่ารักสำหรับท่าน
ท่านก็จงถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เช่น
นั้นเป็นสรณะ จงสมาทานศีล ข้อนั้นก็จักเป็นไปเพื่อ
ความหลุดพ้นของท่าน.

พราหมณ์กล่าวว่า

แต่ก่อน เราเป็นเผ่าพันธุ์ของพรหม บัดนี้เรา
เป็นพราหมณ์จริง มีวิชา ๓ ถึงพร้อมด้วยเวท เป็น
โสดถียะ [พราหมณ์หนที่ ๒] ผู้อาบน้ำเสร็จแล้ว.

จบ ปุณณิกาเถรีคาถา

จบ โสพสกนิบาต

อรรถกถาโสพสกนิบาต

อรรถกถापुณณาเถรีคาถา

ใน โสพสกนิบาต คาถาว่า อุตหารี อหํ สีเต เป็นต้น เป็น
คาถาของ พระปุณณาเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สร้าง
สมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระนามว่าวิปัสสี ก็บังเกิดในเรือนสกุล รู้เดียงสาแล้ว เกิดความสังเวช
เพราะเป็นผู้รักพร้อมด้วยเหตุสัมปทา ก็ไปสำนักภิกษุณีฟังธรรม ได้ศรัทธา
แล้วบวชมีศีลบริสุทธ์ เรียนพระไตรปิฎก เป็นพหูสูต ทรงธรรม และเป็น
๑. บาลีเป็นปุณณิกาเถรีคาถา.

ผู้กล่าวธรรม [ธรรมกถึก]. บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า สิขี เวสสภู กกุสันธะ โจนาคมนะ และกัสสปะ ก็เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศีล เป็นพหูสูต ทรงธรรม และเป็นผู้กล่าวธรรม [ธรรมกถึก] เหมือนครั้งบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปัสสี ฉะนั้น. แต่เพราะเป็นคนเจ้ามานะ จึงไม่อาจตัดกิเลสให้ขาดได้ และเพราะกระทำความผิดโดยมีมานะเป็นสันดาน ในพุทธรูปบาทกาลนี้ จึงบังเกิดในท้องของทาสีในเรือนของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี. นางมีชื่อว่าปุลณนา นางเป็นโสดาบัน ในเพราะพระธรรมเทศนาชื่อสีหนาทสูตร ทรมานพราหมณ์ที่ถือว่าบริสุทธิ์ด้วยการลงอาบน้ำ ท่านเศรษฐีสรรเสริญแล้ว ทำนางให้เป็นไทแก่ตัว อนุญาตให้นางบวชได้แล้ว ก็บวช เจริญกรรมฐาน ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

ข้าพเจ้าบวชเป็นภิกษุณี ในพระศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าวิปัสสี และของพระ
พุทธเจ้าพระนามว่าสิขี เวสสภู กกุสันธะ โจนาคมนะ
และพระกัสสปะ ถึงพร้อมด้วยศีล มีปัญญารักษาตัว
ตำรวมอันทรีย์ เป็นพหูสูต ทรงธรรม สอดถามความ
แห่งธรรม เล่าเรียนฟังธรรมอย่างใกล้ชิด ข้าพเจ้า
แสดงธรรมท่ามกลางหมู่ชน อยู่ในพระศาสนาของ
พระชินเจ้า ด้วยความเป็นพหูสูต ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้า
จึงมีศีลเป็นที่รัก หากแต่ถือตัวจัด

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๖๘ ปุณณิกาเถรีอุปทาน.

มาในบัดนี้ ภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในท้อง
ทาสีผู้แบกหม้อน้ำ [กุมภทาสี] ในเรือนของท่านอนาถ-
ปิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ราชธานีแห่งแคว้นโกศล.

ข้าพเจ้าเป็นหญิงแบกหม้อน้ำ ได้พบพราหมณ์
โสตถิยะ [ผู้เป็นพราหมณ์คนที่ ๒] กำลังหนาวสั่น
อยู่กลางน้ำ ครั้นพบเขาแล้ว ได้กล่าวดังนี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นหญิงแบกหม้อน้ำ กลัวเจ้านายลงโทษ
ถูกภัยคือวาจาและโทษเจ้านายคุณความ จึงลงตักน้ำทุก
เมื่อ แม่แต่หน้าหนาว ท่านพราหมณ์ ท่านเล่า
กลัวอะไร จึงลงน้ำทุกเมื่อ ตัวสั่นเทา ประสบความ
หนาวเย็นอย่างหนัก.

พราหมณ์กล่าวว่า

ดูก่อนแม่ปุลณณาผู้จำเริญ เจ้าเมื่อรู้ว่าเราผู้กระทำ
กุศลกรรม อันห้ามบาปที่ทำไว้แล้ว ยังจะสอบถาม
หรือหนอ ก็ผู้ใด ไม่ว่าเป็นคนแก่และคนหนุ่มประกอบ
บาปกรรมได้ ผู้นั้น ย่อมจะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้
เพราะการลงอาบน้ำ.

ข้าพระองค์ได้บอกแก่พราหมณ์ผู้ขึ้นจากน้ำ ถึง
บทอันประกอบด้วยธรรมและอรรถ พราหมณ์ฟังบท
นั้นแล้ว ก็สลดใจด้วยดีออกบวช เป็นพระอรหันต์.

เมื่อใด ข้าพระองค์บำเพ็ญบารมีมา ๘๘ ชาติ
เกิดในสกุลทาสี เมื่อนั้น บิดามารดาเหล่านั้น ได้

ขนานนามข้าพระองค์ว่าปุลณนา นำข้าพระองค์ให้เป็น
ไทแก่ตัว.

ต่อจากนั้น ข้าพระองค์ขออนุญาตท่านเศรษฐี
ออกบวช เป็นผู้มีมือเรื้อน ไม่นานเลยก็ได้บรรลुพระ-
อรหัต.

ข้าแต่พระมหามุนี ข้าพระองค์เป็นผู้ชำนาญใน
ฤทธิ ในทิพโสต ชำนาญเจโตปริยญาณ รู้บุพเพนิ-
วาสญาณ ชำระทิพโสตแล้ว เพราะหมดสิ้นอาสวะ
ทุกอย่าง บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีกแล้ว.

ญาณในอรรถ ธรรม นිරูตติ ปฏิภาณ อัน
บริสุทธิไร้มลทิน ของข้าพระองค์มีเพราะอนุภาพของ
พระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

ข้าพระองค์มีปัญญามาก เพราะภาวนา มีสุตะ
[พหูสูต] เพราะสุตะ เกิดในตระกูลต่ำเพราะมานะ
กรรมก็ยังไม่สุดสิ้น.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพระองค์ก็เผาเสียแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธรเจ้าก็ทำเสร็จสิ้นแล้ว ครั้นบรรลु
พระอรหัตแล้ว ก็พิจารณาทบทวนข้อปฏิบัติของตน
ได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ข้าพระองค์ถามพราหมณ์ว่า

ข้าพเจ้าเป็นหญิงแบกหม้อน้ำ กลัวเจ้านายลง
โทษ กลัววาจาและโทษะเจ้านายคุกคาม จึงลงตักน้ำ
ทุกเมื่อ แม้แต่หน้าหนาว.

ท่านพราหมณ์ ท่านกลัวอะไร จึงลงอาบน้ำทุก
เมื่อ ท่านมีตัวสันเทา ประสบความหนาวเย็นอย่างหนัก.

พราหมณ์ตอบว่า

ดูก่อนแม่ปุลณเจ้าอาเรียญ เข้ารู้ว่าเรากำลังทำ
กุศลธรรม อันปิดซึ่งบาปกรรม ยังจะสอบถามอยู่หรือ
หนอ ก็ผู้ใดไม่ว่าแก่หรือหนุ่ม ประกอบกรรมที่เป็น
บาป แม่ผู้นั้น ก็จะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะ
การอาบน้ำ.

ข้าพเจ้ากล่าววว่า

ใครหนอช่างไม่รู้มาบอกกับท่าน ซึ่งก็ไม่ว่าตน
จะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะการอาบน้ำ พวก
กบ เต่า งู จระเข้ และสัตว์อื่น ๆ ที่สัญจรอยู่ในน้ำ
ทั้งหมด ก็คงจักพากันไปสวรรค์แน่แท้ คนฆ่าแพะ
คนฆ่าสุกร คนฆ่าปลา คนล่าเนื้อ พวกโจร พวก
เพศฆมาต และคนทำบาปกรรมอื่น ๆ แม้คนทั้งนั้น
จะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะการอาบน้ำ ถ้า
หากว่า แม่น้ำเหล่านี้จะพึงนำบาปที่ท่านทำมาแต่ก่อน
ไปได้ไซ้ไร้ แม่น้ำเหล่านี้ ก็จะพึงนำแม่บุญของท่าน
ไปด้วย ท่านก็จะพึงเห็นห่างจากบุญนั้นไป.

ท่านพราหมณ์ ท่านกลัวบาปกรรมอันใด จึงลง
อาบน้ำทุกเมื่อ ท่านพราหมณ์ ท่านก็อย่าทำบาปกรรม
อันนั้น ขอความหนาวเย็นอย่าทำลายด้วยของท่านเลย.

พราหมณ์กล่าวว่า

ท่านนำเราผู้เดินทางผิดมาสู่ทางถูก [อริยมรรค]
แม่ปุลณผู้จำเริญ เราขอมอบผ้าสาฎกนี้ให้ท่าน เพื่อ
ใช้อาบน้ำ

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ผ้าสาฎกนี้จงเป็นของท่านเถิด ข้าพเจ้าไม่ต้องการ
ผู้สาฎกนี้ดอกจ๊ะ ถ้าท่านกลัวทุกข์ ถ้าทุกข์ไม่น่ารัก
สำหรับท่าน ท่านก็อย่าทำบาปกรรม ทั้งในที่ลับ ทั้ง
ในที่แจ้ง ก็หากว่าท่านจักกระทำ หรือกำลังกระทำ
บาปกรรม ท่านถึงจะเหาะหนีไป ก็ไม่พ้นไปจากทุกข์
ได้เลย.

ถ้าท่านกลัวทุกข์ ถ้าทุกข์ไม่น่ารักสำหรับท่าน
ท่านก็จงถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
เช่นนั้นเป็นสรณะ จงสมาทานศีล ข้อนั้นก็จักเป็นไป
เพื่อความหลุดพ้นของท่าน.

พราหมณ์กล่าวว่า

แต่ก่อน เราเป็นเผ่าพันธุ์ของพรหม บัดนี้เรา
เป็นพราหมณ์จริง มีวิชา ๓ ถึงพร้อมด้วยเวท เป็น
โสตถิยะ [พราหมณ์คนที่ ๒] ผู้อาบน้ำเสร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกหาริ ได้แก่ ผู้นำน้ำมาด้วยมือ.
บทว่า สทา อุกทโมตริ ได้แก่ ลงตักน้ำทุกเมื่อ คือทั้งกลางคืนกลางวัน
แม้แต่ในหน้าหนาว. อธิบายว่า เวลาใด ๆ เจ้านายต้องการน้ำเวลานั้น ๆ
ข้าพเจ้าก็ต้องลงตักน้ำ ครั้นลงตักน้ำแล้ว ก็ต้องนำน้ำไปให้เขา. บทว่า

อัยยานัม ทณฺหุททยภีตา ได้แก่ กลัวภัยคือการลงโทษของเจ้านาย. บทว่า
วจาโทสภยภูฏิตา ได้แก่ ถูกภัยคือการลงโทษทางวาจา [การด่าว่า]
และภัยคือการลงโทษทางกาย [การโบย, ตี] คุกคาม คือบีบคั้น ประกอบ
ความว่า ต้องลงตักน้ำ แม้แต่หน้าหนาว.

ต่อมาวันหนึ่ง นางปุลณาทาสีไปทำน้ำเพื่อเอาหม้อน้ำมา ณ ที่นั้น
ได้พบพราหมณ์ผู้หนึ่ง ซึ่งถือลัทธิว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยการอาบน้ำ เมื่อความ
หนาวเย็นกำลังเป็นไปอยู่ ในสมัยหิมะตก ลงน้ำแต่เช้าตรู่ ดำน้ำมิดศีรษะ
ร้ายมนต์แล้วขึ้นจากน้ำ ผ้าเปียก ผมเปียก สั่นเทา ฟันกระทบกันดังบรรเลง
พิณ ฉะนั้น ครั้นเห็นแล้ว มีใจอันความกรุณากระตุ้นเตือนแล้ว หวังจะเปลื้อง
พราหมณ์นั้นให้พ้นจากทกฺขิณฺณํ จึงกล่าวคาถาว่า กสุส พุราหฺมณฺ ทฺว
ภีโต เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กสุส พุราหฺมณฺ ทฺว ภีโต ความว่า
ท่านพราหมณ์ ท่านกลัวแต่เหตุแห่งภัย ชื่อไรเล่า. บทว่า สทา อุกทโมตริ
ได้แก่ลงน้ำทุกเวลา คือทั้งเช้าทั้งเย็น และครั้นลงแล้ว ก็มีตัว คือส่วนแห่ง
ร่างกายหนาวสั่น คือสั่นเทิ้ม. บทว่า สิตํ เวทยเส ภฺจํ ได้แก่ ประสบ
คือเสวยทุกข์ เกิดแต่ความหนาวอย่างเหลือเกิน คือที่ทนได้ยาก.

บทว่า ชานนฺตํ วัต มํ โภติ ความว่า ลูกก่อนแม่ปุลณาผู้เจริญ
ท่านก็รู้ว่า ด้วยการลงน้ำนี้ เรากำลังทำกุศลกรรม ที่จะปิด คือสามารถห้าม
กันบาปกรรมที่สร้างสมไว้นั้นได้ ยังจะถามด้วยหรือหนอ.

พราหมณ์เมื่อแสดงว่า ความข้อนี้อปรากฏในโลกแล้ว มิใช่หรือ แม้
อย่างนั้น เราก็จะบอกแก่ท่าน จึงกล่าวคาถาว่า โย จ วุฑฺโฒ เป็นต้น.
คาถานั้นมีความว่า คนใดคนหนึ่ง ไม่ว่าแก่ หนุ่ม หรือกลางคน ประกอบ
คือกระทำเหลือเกิน ซึ่งบาปกรรม ต่างโดยปาณาติบาตกรรม เป็นต้น คนแม่

นั้นยินดีนักในบาปกรรมอย่างหนัก ก็หลุดพ้น คือรอดพ้นโดยส่วนเดียว จากบาปกรรมนั้นได้ ด้วยการรคน้ำ คือด้วยการอาบน้ำ.

นางปุลณพิกคำของพราหมณ์นั้น เมื่อจะให้คำตอบแก่พราหมณ์นั้น จึงกล่าวคาถาว่า โโก นุ เต เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โโก นุ เต อิทมกฺขาติ อชานนุตฺตสฺส อชานโก ความว่า ใครหนอช่างไม่รู้ ช่างไม่เข้าใจ ช่างเขลา มาบอกแก่ท่านผู้ไม่รู้วิบากกรรม คือไม่รู้วิบากของกรรม ทุกๆ ประการ ถึงความข้อนี้นี้ว่า คนย่อมหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะเหตุที่รคน้ำ ผู้นั้นมีถ้อยคำที่เชื่อไม่ได้เลย อธิบายว่า คำนั้นไม่ถูกต้อง.

บัดนี้ นางปุลณพิกเมื่อชี้แจงถึงความไม่ถูกต้องนั้นแก่พราหมณ์นั้น จึงกล่าวคาถามีว่า สกฺคํ นฺน คมิตฺตฺสนฺนติ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาคา แปลว่า งู. บทว่า อัสสุมารา แปลว่า จระเข้. บทว่า เย จญฺญเอ อุตฺเท จรา ความว่า สัตว์แม่เหล่าอื่นใด ที่หากินอยู่ในน้ำ มีปลา มังกร และปลาใหญ่นั้นทียาวัด เป็นต้น สัตว์แม่เหล่านั้น เห็นที่จักไปสวรรค์ เข้าถึงเทวโลกกันแน่แท้ ถ้าจะหลุดพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะอาบน้ำ.

บทว่า โอรพฺภิกา แปลว่า คนฆ่าแพะ. บทว่า สฺฐกริกา แปลว่า คนฆ่าสุกร. บทว่า มจฺฉิกา แปลว่า ชาวประมง. บทว่า มิคพฺนุชฺคา แปลว่า พรานเนื้อ. บทว่า วชฺชฆาตฺตา ได้แก่ คนมีหน้าที่ฆ่า.

บทว่า ปุณฺณมฺปิมา วเหยฺยํ ความว่า ถ้าแม่น้ำเหล่านั้นมีแม่น้ำ อจิรวดี เป็นต้น จะพื้งนำไปคือนำออกไปซึ่งบาปที่ท่านทำมาแต่ก่อน ด้วยการลงอาบน้ำในแม่น้ำเหล่านั้น ฉนฺไดไซริ์ แม่น้ำเหล่านั้นก็พื้งนำคือลอยซึ่งบุญที่ท่านทำไว้แล้วที่ฉนฺนนั้น ท่านก็พื้งห่างจากบุญกรรมนั้น คือ เมื่อเป็นดังนั้น ท่านก็พื้งห่างว่างเว้นจากบุญกรรมนั้น อธิบายว่า คำนั้นไม่ถูกต้อง หรือว่า

การลอยบุญของคนที่ตั้งอาบนํ้าย่อมมีไม่ได้ เพราะนํ้า ฉนฺได แม้การลอยบาป ก็ย่อมมีไม่ได้ฉนฺนํเหมือนกัน เพราะเหตุไร ก็เพราะการอาบนํ้า ไม่เป็น ปฏิบัติต่อเหตุแห่งบาปทั้งหลาย สภาพใดทำสิ่งใดให้พินาศไป สภาพนั้น ก็ เป็นปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ความสว่างเป็นปฏิบัติต่อความมืด วิชาเป็นปฏิบัติ ต่ออวิชา ฉนฺได การอาบนํ้าก็ไม่เป็นปฏิบัติต่อบาป ฉนฺนํ เพราะฉะนั้น พึงได้ข้อยุติในเรื่องนี้ว่า หลุดพ้นจากบาปกรรม เพราะอาบนํ้าไม่ได้ ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

**บุคคลลอยมสะอาดเพราะนํ้าก็หามิได้ เพราะชน
เป็นอันมาก เขาก็อาบนํ้ากันในแม่น้ำนั้น ตัจจะและ
ธรรมะมีในผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้สะอาด และผู้นั้น
ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ผู้ลอยบาป.**

บัดนี้ นางปุลณาทาสี เพื่อแสดงว่า ก็ผิวว่า ท่านต้องการจะลอยบาป ไชริ ท่านก็อย่าทำบาปทุก ๆ ประการเลย จึงกล่าวคาถาว่า **ยสุส พุราหุณ** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตเมว พุรุหุเม มากาติ** ความว่า ท่านกลัวบาปใด ท่านพันธุ์พรหม คือท่านพราหมณ์ ท่านก็อย่าได้ทำบาปนั้นสิ ด้วยว่าการลงนํ้า ก็เบียดเบียนร่างกาย ในหน้าหนาวเช่นนี้ อย่างเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ นางปุลณาจึงกล่าวว่า ขอความหนาวอย่าทำร้ายผิวท่านเลย อธิ-บายว่า ความหนาวที่เกิดเพราะการอาบนํ้าในหน้าหนาวเช่นนี้ อย่าพึงทำร้าย อย่าพึงเบียดเบียนผิวแห่งร่างกายท่านเลย. บทว่า **กุมมุคคปฏิบัติปนฺนํ** ได้แก่ เราผู้ดำเนินคือผู้ประทับประคองทางผิด คือถือเอาผิด ๆ นี้. บทว่า **อริยมคคฺ สมานยิ** ความว่า ท่านนำมาพร้อม คือน้อมนำมาโดยชอบสู่ทางที่พระอริยะทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงดำเนินมาแล้วนี้ว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง

การทำกุศลให้พร้อมด้วยดี ดั่งนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น แม่ปุลณณาผู้เจริญ เรา
ขอมอบผ้าสาฎกผืนนี้ ให้แก่ท่านด้วยความยินดี เป็นส่วนของการบูชาอาจารย์
โปรดรับผ้าสาฎกผืนนี้ไว้เถิด.

นางปุลณณานั้น ปฏิเสธพรหมณ์นั้น แต่เพื่อจะกล่าวธรรม ทำ
พรหมณ์ให้ตั้งอยู่ในสภาวะและศีล จึงกล่าวว่า ผ้าสาฎกจงเป็นของท่านเท่านั้น
เถิด ข้าพเจ้าไม่ต้องการผ้าสาฎกดอก ดั่งนี้แล้วกล่าวต่อไปว่า ถ้าท่านกลัวทุกข์
ดั่งนี้เป็นต้น คำนั้นมีความว่า ฆิว่า ท่านกลัวทุกข์ต่างโดยความไม่ผาสุกและ
ความมิใช่คร่ำเย็นเป็นต้น ในอบายทั้งสิ้นและในสุคติ ฆิว่า ทุกข์นั้น ไม่น่ารัก
ไม่น่าปรารถนาสำหรับท่าน ท่านก็อย่าทำ อย่าประกอบกรรมชั่วกรรม แม้
ประมาณเล็กน้อย โดยกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ทางกายวาจา ในที่แจ้งคือทำ
เปิดเผยโดยปรากฏแก่คนเหล่าอื่น หรือโดยมโนกรรมมีอภิชฌาเป็นต้น ใน
มโนทวารอย่างเดียว ในที่ลับ คือทำปกปิด โดยไม่ปรากฏ ก็ถ้าหากท่านจัก
กระทำบาปกรรมนั้นในอนาคตหรือกำลังทำอยู่ในปัจจุบัน ท่านแม้จะจงใจ
เจตนาหนีไปเสีย ด้วยประสงค์ว่า เมื่อเราหนีไปทางโน้นทางนี้ ทุกข์อันเป็น
ผลของกรรมนั้น ก็ติดตามไปไม่ได้ในอบาย ๔ มินรคเป็นต้นและในมนุษย์
ดั่งนี้ จะชื่อว่าหลุดพ้นจากบาปนั้นก็หาไม่ อธิบายว่า เมื่อปัจฉิมอันมีคติและ
กาลเป็นต้นยังประชุมกันอยู่ กรรมก็ย่อมจะให้ผลได้ทั้งนั้น บาลีว่า **อุปจจ**
ก็มี ความว่าเหาะไป. นางปุลณณาครั้งแสดงความไม่มีทุกข์ เพราะไม่ทำบาป
อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อจะแสดงเพราะการทำบุญบ้างจึงกล่าวว่า **สเจ ภายสิ**
เป็นต้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตาทินิ** ได้แก่ ผู้ถึงความเป็นผู้คงที่ใน
อารมณ์ที่เห็นแล้วเป็นต้น หรือประกอบความว่า ท่านจงเข้าถึงพระสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้นเป็นสรณะ เพราะเป็นผู้ที่ท่านพึงเห็นเหมือนอย่างผู้คงที่พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ ที่ท่านพึงเห็น แม้ในพระธรรมและ

พระสงฆ์ ก็นัยนี้เหมือนกัน ประกอบความว่า จงเข้าถึงพระธรรมของ
พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเช่นนั้น ถึงหมุ่คือกลุ่มของพระอริยบุคคล ๘ เป็นสรณะ .
บทว่า ต ได้แก่ การถึงสรณะ และการสมาทานศีล. บทว่า เหน็ดติ แปลว่า
จักเป็น.

พราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในสรณะและศีลแล้ว ต่อมา ฟังธรรมในสำนักของ
พระศาสดาแล้วได้ศรัทธา ก็บวชพากเพียรพยายามอยู่ ไม่นานนัก ก็เป็นผู้มี
วิชา ๓ พิจารณาทบทวนข้อปฏิบัติของตน เมื่อจะอุทานจึงกล่าวคาถาว่า
พฺรหฺมพฺนฺธฺ เป็นต้น.

คาถานั้นมีความว่า แต่ก่อน ข้าพเจ้ามีชื่อว่า พรหมพันธฺ์ เฝ้า-
พันธฺ์พรหม โดยเหตุเพียงเกิดในสกุลพราหมณ์ ข้าพเจ้า เป็นผู้มิได้รเพทถึง
พร้อมด้วยเวท ชื่อว่า เป็นพราหมณ์ผู้อบน้ำเสร็จแล้ว โดยเหตุเพียงเรียน
เป็นต้นซึ่งได้รเพทมีรูปเพทเป็นอาทิ ก็อย่างนั้น บัดนี้ ข้าพเจ้าเป็นพราหมณ์
จริง คือเป็นพราหมณ์โดยปรมาตย์ เพราะลอบบาปได้โดยประการทั้งปวง
ชื่อว่าเตวิชชา เพราะบรรลुวิชา ๓ ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยเวท เพราะประกอบ
ด้วยเวท กล่าวคือมรรคญาณ และชื่อว่าอาบน้ำเสร็จแล้ว เพราะถอนบาปได้
หมด แม้คาถาที่พราหมณ์กล่าวไว้ในเรื่องนี้ ภายหลัง พระเถรีก็กล่าวไว้เฉพาะ
ดังนั้น จึงชื่อว่าคาถาของพระเถรีทั้งหมดแล.

จบ อรรถกถา/ธรรมาเถรีคาถา

จบ อรรถกถาโสฬสกนินาต

เถรีคาถา วิสตินิบาท

๑. อัมพปาลีเถรีคาถา

[๔๖๗] พระอัมพปาลีเถรี ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

แต่ก่อน ผมของข้าพเจ้ามีสีดำเหมือนสีแมลงภู
มีปลายผมงอน เดียวนี้ผมเหล่านั้นกลายเป็นเสมือน
ปานปอเพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน มวยผมของข้าพเจ้าเต็มด้วยดอกไม้หอม
กรุ่น เหมือนผอบที่อบกลิ่น เดียวนี้ผมนั้น มีกลิ่น
เหมือนขนแกะเพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้า
ผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ผมของข้าพเจ้าดก งามด้วยปลายผม
ที่รวบไว้ด้วยหวีและเข็มเสียบ เหมือนป่าไม้ที่ปลูก
ไว้เป็นระเบียบ เดียวนี้ผมนั้นบางลง ๆ ในที่นั้น ๆ
เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความ
จริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน มวยผมดำ ประดับทอง ประดับด้วย
ช้องผมอย่างดี สวยงาม เดียวนี้ มวยผมนั้นก็ร่วงเลือน
ไปทั้งศีรษะเพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้
ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน คิ้วของข้าพเจ้าสวयงามคล้ายรอยเขียน

ที่จักรกรบรรจงเขียนไว้ เดียวนี้ กลายเป็นห้อยย่นลง
เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง
จริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ดวงตาทั้งคู่ของข้าพเจ้าดำขลับมีประกาย
งาม คล้ายแหวนมณี เดียวนี้ ถูกชราทำลายเสียแล้ว
จึงไม่งาม พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง
จริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน เมื่อวัยสาว จมูกของข้าพเจ้าโด่งงาม
เหมือนเกลียวหรรดาด เดียวนี้กลับเหี่ยวแฟบเพราะชรา
พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำ
จริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ใบหูทั้งสองของข้าพเจ้าสวयงามเหมือน
ตุ้มหูที่ช่างทำอย่างประณีตเสร็จเรียบร้อยแล้ว เดียวนี้
กลับห้อย ย่นเพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้า
ผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ฟันของข้าพเจ้าสวयงามเหมือนหน่อตุม
ของต้นกล้วย เดียวนี้กลับหักดำเพราะชรา พระดำรัส
ของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้
ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ข้าพเจ้าพูดเสียงไพเราะเหมือนนกกุเหว่า
ที่มีปกติเที่ยวไปในไพรสนทน์ในป่าใหญ่ ส่งเสียงไพ-
เราะ เดียวนี้ คำพูดของข้าพเจ้า ก็พูดพลาดเพี้ยน

ไปในที่นั้น ๆ เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้า
ผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน คอของข้าพเจ้าสวयงามกลมเกลี้ยง
เหมือนสังข์ขัดเกลี้ยงเกลาคีแล้ว เดียวนี้ กลายเป็น
จุ่มค้อมลงเพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน แขนทั้งสองของข้าพเจ้าสวयงาม เปรียบ
เสมือนไม้กลอนกลมกลึง เดียวนี้ กลายเป็นลึบเหมือน
กิ่งแคคค เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้
ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน มือทั้งสองของข้าพเจ้าสวयงาม ประดับ
ด้วยแหวนทองงามระยับ เดียวนี้ กลายเป็นเสมือน
เหง้ามัน เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ก้นทั้งสองของข้าพเจ้าอวบอัดกลมกลึง
ตั้งประชิดกัน ทั้งองสล้างสวयงาม เดียวนี้ กลายเป็น
หย่อนยานเหมือนถุงหนังที่ไม่มีน้ำเพราะชรา พระ-
ดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริง
แท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน กายของข้าพเจ้าเกลี้ยงเกลาดังแผ่นทอง
สวयงาม เดียวนี้ กลายเป็นสะพรั่งด้วยเส้นเอ็นอัน
ละเอียดเพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ขาอ่อนทั้งสองของข้าพเจ้าสวยงาม
เปรียบเหมือนวงช้าง เดียวนี้ กลายเป็นเสมือนข้อไม้
ไผ่ เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่
ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน แข้งทั้งสองของข้าพเจ้าประดับด้วย
กำไลทองเกลี้ยงเกลาสวยงาม เดียวนี้ กลายเป็นเหมือน
ต้นงาขาด เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้
ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน เท้าทั้งสองของข้าพเจ้าสวยงามเหมือน
รองเท้าหุ้มปุยนุ่ม เดียวนี้ แตกเป็นริ้วรอยเพราะชรา
พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำ
จริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

เดียวนี้ ร่างกายนี้เป็นเช่นนี้ คร่ำคร่าเป็นแหล่ง
ที่อยู่แห่งทุกข์เป็นอันมาก ปราศจากเครื่องดูบไล้ เป็น
เรือนชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความ
จริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

จบอัมพปาลีเถรีคาถา

อรรถกถาวิสตินิบาต

๑. อรรถกถาอัมพาลีเถรีคาถา

ในวิสตินิบาต คาถาว่า กापกา ภมรวณฺณสทิสสา เป็นต้น
เป็นคาถาของ พระอัมพาลีเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแหม่รูปนี้ ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ
สร้างสมกุศล อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ บรรพชาอุป-
สมบทในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าสีหิ สมทานสิกขาบทของ
ภิกษุณีอยู่ วันหนึ่ง ใหว่พระเจดีย์ ทำประทักษิณเวียนขวา เมื่อพระชีนา-
สวเถรีเดินไปก่อน พลันถ่มน้ำลาย ถ่มน้ำลายก็ตกไปที่ลานพระเจดีย์ พระ
ชีนาสวเถรีไม่เห็นก็เดินไป ภิกษุณีรูปนี้. เดินไปข้างหลังเห็นถ่มน้ำลายนั้นก็
คำว่า อีแพศยาชื่อไรนะ ถ่มน้ำลายลงที่ตรงนี้ ภิกษุณีรูปนี้ รักษาศีลในเวลา
เป็นภิกษุณี เกลียดการเข้าอยู่ในครรภ์ ก็ตั้งจิตไว้ให้อยู่ในอัทภาพเป็นอุปปา-
ติกะ. ด้วยการตั้งจิตนั้น ในอัทภาพสุดท้าย ภิกษุณีรูปนั้น ก็บังเกิดเป็น
อุปปาติกะ ที่โคนต้นมะม่วง ในพระราชอุทยาน กรุงเวสาฬหิ. พนักงานเฝ้า
อุทยานเห็นเด็กหญิงนั้นก็นำเข้าพระนคร. เพราะบังเกิดที่โคนต้นมะม่วง นาง
จึงถูกเรียกว่า อัมพาลี. ครั้งนั้น พวกพระราชกุมาร [เข้าชาย] มากพระ
องค์ เห็นนางสะสวยน่าชมน่าเลื่อมใส ทั้งแสดงคุณพิเศษมีเสน่ห์น่ารักน่าใคร่
เป็นต้น ต่างก็ปรารถนาจะทำให้เป็นหม่อมห้ามของตนๆ จึงเกิดทะเลาะวิวาทกัน
คณะผู้พิพากษาได้รับคำฟ้องของนาง เพื่อระงับการทะเลาะวิวาทของพวกราช-
กุมารเหล่านั้น จึงตั้งนางไว้ในตำแหน่งคณิกาหญิงแพศยา ว่าจงเป็นของทุกๆคน.
นางได้ศรัทธาในพระศาสดาสร้างวิหารไว้ในสวนของตน มอบถวายแก่ภิกษุ-

สงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ภายหลัง ฟังธรรมในสำนักของพระวิมล-
โกณฑัญญเถระ บุตรของตน ก็บวชเจริญวิปัสสนา อาศัยความที่สรีระของตน
คร่ำคร่าลง เพราะชรา ก็เกิดสังเวชใจ เมื่อจะชี้แจงถึงความที่สังขารไม่เที่ยง
อย่างเดียว จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

แต่ก่อน ผมของข้าพเจ้ามีสีดำเหมือนสีแมลงภู่
มีปลายอน เดียวนี้ ผมเหล่านั้นก็กลายเป็นสีเหมือน
ปานป่อ เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน มวยผมของข้าพเจ้าเต็มด้วยดอกไม้
หอมกรุ่น เหมือนผอบที่อบกลิ่น เดียวนี้ ผมนั้นมี
กลิ่นเหมือนขนแพะ เพราะชรา พระดำรัสของพระ-
พุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็น
อื่น.

แต่ก่อน ผมของข้าพเจ้าดกงามด้วยปลายที่รวบ
ไว้ด้วยหวีและเข็มเสียบ เหมือนป่าไม้ทึบที่ปลูกไว้
เป็นระเบียบ เดียวนี้ ผมนั้นก็บางลงในที่นั้น ๆ เพราะ
ชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง
เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน มวยผมดำ ประดับทอง ประดับด้วย
ซ้องผมอย่างดี สวยงาม เดียวนี้ มวยผมนั้น ก็ร่วง
เลือนไปทั้งศีรษะเพราะชรา พระดำรัสของพระ-
พุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปร
เป็นอื่น.

แต่ก่อน คิ้วของข้าพเจ้าสวยงามคล้ายรอยเขียน
ที่จิตรกรบรรจงเขียน เดียวนี้ กลายเป็นห้อย ย่นลง
เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง
เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ดวงตาทั้งคู่ของข้าพเจ้าดำขลับมีประกาย
งาม คล้ายแหวนมณี เดียวนี้ ถูกชราทำลายเสีย
แล้วจึงไม่งาม พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่
ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน เมื่อวัยสาว จมูกของข้าพเจ้าโด่งงาม
เหมือนเกลียวหรรดาด เดียวนี้ กลับเหี่ยวแฟบ เพราะ
ชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง
เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ใบหูทั้งสองของข้าพเจ้าสวยงามเหมือน
ตุ้มหูที่ช่างทำอย่างประณีตเสร็จเรียบร้อยแล้ว เดียวนี้
กลายเป็นห้อยย่น เพราะชรา พระดำรัสของพระ
พุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปร
เป็นอื่น.

แต่ก่อน ฟันของข้าพเจ้าสวยงามเหมือนหน่อตูม
ของต้นกล้วย เดียวนี้กลับหักดำ เพราะชรา พระดำรัส
ของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้
ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ข้าพเจ้าพูดเสียงไพเราะเหมือนนก
ดูเหว่า ที่มีปกติเที่ยวไปในไพรสนทน์ในป่าใหญ่ ส่ง

เสียงร้องไพบเราะ เดียวนี้ คำพูดของข้าพเจ้า ก็พูด
พลาดเพี้ยนไปในที่นั้น ๆ เพราะชรา พระดำรัสของ
พระพุทธรเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่
แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน กอของข้าพเจ้าสวยงามกลมเกลี้ยง
เหมือนสังข์ขัดเกลี้ยงเกลาดีแล้ว เดียวนี้ กลายเป็น
งุ่มก้อมลง เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธรเจ้าผู้
ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน แขนทั้งสองของข้าพเจ้าสวยงาม
เปรียบเสมือนไม้กลอน กลมกลิ้ง เดียวนี้ กลายเป็น
ลึบเหมือนกิ่งแคคค เพราะชรา พระดำรัสของพระ-
พุทธรเจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็น
อย่างอื่น.

แต่ก่อน มือทั้งสองของข้าพเจ้าสวยงาม ประดับ
ด้วยแหวนทองงามระยับ เดียวนี้ กลายเป็นเสมือน
เหง้ามัน เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธรเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ถันทั้งสองของข้าพเจ้าอวบอัดกลมกลิ้ง
ประชิดกันและงอนสล้างสวยงาม เดียวนี้ กลายเป็น
หย่อนยานเหมือนอุ้งหนังที่ไม่มีน้ำ เพราะชรา พระ-
ดำรัสของพระพุทธรเจ้า ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริง
แท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน กายของข้าพเจ้าเกลี้ยงเกลาดังแผ่นทอง
สวยงาม เดียวนี้ กลายเป็นสะพรั่งด้วยเส้นเอ็นอัน

ละเอียด เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน ขาอ่อนทั้งสองข้างของข้าพเจ้าสวยงาม
เปรียบเหมือนงวงช้าง เดียวนี้ กลายเป็นเหมือนขอ
ไม้ไฟ เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส
แต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน แข้งทั้งสองของข้าพเจ้าประดับด้วย
กำไลทองเกลี้ยงเกลาสวยงาม เดียวนี้ กลายเป็น
เหมือนต้นงาขาด เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธ-
เจ้าผู้ตรัสแต่ความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

แต่ก่อน เท้าทั้งสองของข้าพเจ้าสวยงามเปรียบ
เสมือนรองเท้าหุ้มปุยนุ่ม เดียวนี้ แดกเป็นริ้วรอย
เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแต่ความ
จริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

บัดนี้ ร่างกายนี้ เป็นเช่นนี้ คร่ำคร่าเป็นแหล่ง
ที่อยู่แห่งทุกข์เป็นอันมาก ปราศจากเครื่องดูบไล้ เป็น
เรือนชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัส แต่ความ
จริง เป็นคำจริงแท้ ไม่แปรเป็นอื่น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กภาพกา แปลว่ามีสีดำ. บทว่า
ภมรวณฺณสทิสฺสา ความว่า ผมแม้ดำก็สีเหมือนแมลงงู คือเขียวสนิท.
บทว่า เวลฺลิตฺตคฺคา แปลว่า มีปลายงอน อธิบายว่า งอน คือช้อนขึ้นตั้ง
แต่โคนจนถึงปลาย. บทว่า มุทุชฺชา แปลว่า ผม. บทว่า ชราย ได้แก่
เพราะชราเป็นเหตุ คือเพราะความงามที่ถูกชราทำลายเสียแล้ว. บทว่า
สาณวากสทิสฺสา ได้แก่ เหมือนปาน เหมือนป่อ ความว่า เหมือนเปลือก

ปานและเสมือนเปลือกไม้ ดังนี้. บทว่า **สจฺจวาทิวงฺงิ อนนฺยุถา** ความว่า พระคำรัสเป็นต้นว่า รูปทั้งปวงไม่เที่ยง ถูกชราครอบงำไว้ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง ความแท้ เป็นคำจริงอย่างเดียวไม่แปรเป็นอย่างอื่น ความเท็จไม่มีอยู่ในพระคำรัสนั้น.

บทว่า **วาสิโต ว สุรภี กรณฺฑโก** ความว่า ผมมีกลิ่นหอม เหมือนกล่อเครื่องประดับ ที่อบให้จับกลิ่น ด้วยดอกไม้ของหอมและผอบเป็นต้น. บทว่า **ปุปฺผปุร มม อุตฺตมฺงกุโ** ความว่า แต่ก่อนผมของข้าพเจ้าไม่มีมลทิน เต็มด้วยดอกไม้มีดอกจำปา ดอกมะลิ เป็นต้น. บทว่า **ตํ** ได้แก่สิ่งที่เกิดบนศีรษะคือผม. ต่อมาภายหลังคือบัดนี้ กลายเป็นมีกลิ่นเหมือนขนของตนเอง คือกลายเป็นมีกลิ่นเป็นขนตามปกติ. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **สโลมคฺนฺธิกํ** ได้แก่มีกลิ่นเสมอกับขนแพะ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า **เอพฺก-โลมคฺนฺธิกํ** มีกลิ่นเหมือนขนแพะ ดังนี้ก็มี.

บทว่า **กานนํว สหิตํ สุโรปีตํ** ความว่า เหมือนป่าเล็ก ที่มีต้นไม้มีกิ่งตรงและยาว ซึ่งอยู่ตอนบน เขาปลุกไว้ดี ชิดกัน ตั้งอยู่ที่บ. **โกจฺจฺสูจิวิจตฺคฺคฺโสภิตํ** ความว่า แต่ก่อนผมมีปลายรวบไว้ด้วยการเสียบผมด้วยหวีและเข็มเสียบทอง สวยงาม หรือผมเป็นเสมือนแปรงเพราะดกชื่อว่าสวยงามเพราะมีปลายรวบไว้ด้วยเข็มงาที่ซื้อมาจากตลาด. บทว่า **ตํ** ได้แก่ ผม. บทว่า **วิรลํ ตฺหิ ตฺหิ** ได้แก่ ที่บาง คือผมร่วงในที่นั้น ๆ

บทว่า **กณฺหขนุ กํ สุวณฺณมณฺฑิตํ** ได้แก่ กลุ่มผมดำ ประดับด้วยเครื่องประดับมีวชิระทองเป็นต้น. แต่อาจารย์พวกใดกล่าวว่า ประดับด้วยลูกสรทองสวยงาม ความของอาจารย์พวกนั้น ก็ว่าประดับด้วยการเสียบผมด้วยเข็มทองสวยงาม. บทว่า **โสภเต สุวณฺนิหิลฺงกตํ** ความว่า ประดับด้วยช่องผมที่เสมือนมาลัยดอกราชพฤกษ์ อันงาม ย่อมส่องประกายมา

แต่ก่อน. บทว่า **ตัม ชราย ขลิตัม สิริ กตัม** ความว่า ศีรษะที่งามอย่าง
นั้นนั้น เดียวนี้ ถูกชราทำให้เลี่ยนคือ ทำผมให้ร่วง ขาดเป็นฝอยๆ.

บทว่า **จิตตุการสุกตาว เลชิกา** ความว่า แต่ก่อนคิ้วของข้าพเจ้า
เหมือนดังรอยเขียนที่จิตรกรช่างศิลป์บรรจงเขียนด้วยสีเขียว. บทว่า **โสภเต**
สุ ภมุก ปุเร มม ความว่า แต่ก่อนคิ้วที่สวยงามของข้าพเจ้าก็นับว่างาม. บทว่า
วลีหิ ปลมุพิตา ได้แก่ ก็ตั้งห้อยลงเพราะรอยย่นที่เกิดที่ริมหน้าผาก.

บทว่า **ภสุสรา** แปลว่ามีประกาย. บทว่า **สุรุจिरา** แปลว่า งาม
ดี. บทว่า **ยธา มณิ** แปลว่า เหมือนแหวนธรรมณี. บทว่า **เนตฺตาเหตุ**
แปลว่า ได้เป็นดวงตาที่งาม. บทว่า **อภินิลมายตา** แปลว่า เขียวจัด
กว้าง. บทว่า **เต** ได้แก่ ดวงตา. บทว่า **ชรายภิตา** แปลว่า อันชรา
ทำลายเสียแล้ว.

บทว่า **สณฺทตฺตฺตฺตฺติ จ** ได้แก่ โด่ง งาม และรับกับส่วนแห่ง
ดวงหน้า และอวัยวะนอกนั้น. บทว่า **โสภเต** ความว่า จมูกของข้าพเจ้า
งามดังเกลียวหรรดาสที่พันตั้งไว้. บทว่า **สุ อภियोพฺพณํ ปติ** ความว่า จมูก
ในสมัยแรกรุ่งที่งามนั้น บัดนี้ก็เป็นเหมือนลดลงและเหมือนถูกกัน [ไม่ให้
โด่ง] เพราะชราห้ามความงามไว้. ด้วยบทว่า **กงฺกณฺว สุกตัม สุนิฏฺฐิตัม**
พระอัมพปาลีเถรี กล่าวหมายถึงความกลมกลึง ประหนึ่งเครื่องประดับปลาย
แขนทอง ที่นายช่างทำอย่างดี. บทว่า **โสภเต** ก็คือ **โสภนฺเต** แปลว่า
งาม หรือบาลีก็ว่า **โสภนฺเต**. คำว่า **สุ** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **กณฺณปาพิโย**
[กลีบหู] ได้แก่ ใบหู. บทว่า **วลีหิปฺลมุพิตา** ความว่า ก็ห้อยย่นเพราะ
ความเหี่ยวที่เกิดขึ้นในที่นั้น ๆ เป็นเกลียวดั่งท่อนผ้าที่บิด ตกห้อยลง.

บทว่า ปตฺตลิมกฺวลณฺณสทิสฺสา ได้แก่ ฟัน มีสีและสัณฐานดัง
หน่อตุมของต้นกล้วย. บทว่า ขณฺฑทิตฺตา ได้แก่ หัก คือถึงความหัก แยก
หลุดหล่นไป. บทว่า อลิตฺตา ได้แก่ ถึงความเป็นฟันดำ เพราะสีเสียไป.

บทว่า กานนฺมฺหิ วนสณฺฑทจารินี โกกิลาว มชฺฐํ นิภูชิหํ
ความว่า ส่งเสียงพุดจาไพเราะดังนกคูหว่า เทียวหาอาหารอยู่ในป่า จับกิ่งไม้
ร้องเพลงอยู่ในป่า. บทว่า ตํ ได้แก่ พุดจาส่งเสียงนั้น. บทว่า ขลิตํ ตทฺธิ
ตทฺธิ ได้แก่ พุดคิดเพี้ยนไปในที่นั้น ๆ เพราะลักษณะชรา มีฟันหักเป็นต้น.

บทว่า สณฺฑหฺมฺพุริว สุปฺปมฺชฺชิตฺตา ได้แก่ คอเหมือนสังข์ทอง
ที่เขาขัดอย่างดี ก็กลมเกลี้ยง. บทว่า สว ชราย ภคฺคา วินามิตฺตา ความว่า
[คอ] ค้อมน้อมลง เพราะชราปรากฏ โดยเนื้อค่อย ๆ ลื่นไป.

บทว่า วฏฺฏปฺลิมสทิสฺโสปมา ได้แก่ เทียบเท่ากับไม้กลอนอัน
กลม. บทว่า ตา ได้แก่ แขนแม่ทั้งสองนั้น บทว่า ปาฏฺฐลิปฺปฺลิตฺตา ได้
แก่ เสมือนกิ่งแคที่คดเพราะเก่าแก่.

บทว่า สณฺฑนฺนทฺทิกสฺวณฺณมณฺฑิตฺตา ได้แก่ ประดับด้วยแหวน
อันเกลี้ยงและสุกใสที่ทำด้วยทอง. บทว่า ยถา มฺลฺลนฺนูลิกา แปลว่า ก็เสมือน
เหง้ามัน.

บทว่า ปีนวฏฺฏสทิสฺสุคฺคตา ได้แก่ เถ่ง กลม ประชิดกันและ
กัน ชู งอนขึ้น. บทว่า โสภเต สฺสุ ธนฺกา ปุเร มม ความว่า ถันแม่
ทั้งสองของข้าพเจ้ามีรูปตามที่กล่าวแล้ว งามเหมือนหม้อทอง แท้จริงคำนี้เป็น
เอกวจนะ ลงในอรรถพหุวจนะ เป็นคำปัจจุบันกาล ลงในอรรถอดีตกาล.
บทว่า เถวิกิ ว ลมฺพฺนฺติ โนนทกา ความว่า ถันของข้าพเจ้าแม่ทั้งสองนั้น
เหี่ยวยาน เหมือนกะดุน้ำที่ไม่มีน้ำ ที่เขากินน้ำหมดแล้ว อันเขาวางไว้ที่
ก่อนไม้ไผ่.

บทว่า กจฺจนฺนสฺส ผลกัว สฺมณฺญํ ความว่า ร่างกายของข้าพเจ้า
งามเหมือนแผ่นทอง ที่นายช่างเอาชาดหญิงคุทาแล้วขัดนาน ๆ. บทว่า โส
วลีหิ สฺขุมาหิ โอตโต ความว่า ร่างกายของข้าพเจ้านั้น บัดนี้ก็เขียว คือ
หนังเขียวย่นในที่นั้น ๆ เพราะเกลียวละเอียด ๆ.

บทว่า นาคโภคสฺทิสฺส ปนา ได้แก่ เปรียบเท่ากับวงของพระยา
ช่าง หัตถ์ในที่นี้ท่านเรียกว่า โภคะ วง เพราะเป็นเครื่องจับกิน. บทว่า เต
ได้แก่ ขาทั้งสอง. บทว่า ยถา เวพฺพุนาลิโย ความว่า บัดนี้ได้เป็นเสมือน
ปล้องไม้ไผ่.

บทว่า สณฺหุปฺปฺรสุวณฺณมณฺฑิตา ความว่า ประดับด้วยเครื่อง
ประดับเท้าทอง อันเกลี้ยงเงลา. บทว่า ชงฺขมา ได้แก่ กระจุกแข็ง. บทว่า
ตา ได้แก่ แข็งเหล่านั้น. บทว่า ติลทญฺจทการิว ความว่า ได้เป็นเหมือน
ต้นงาแห้งที่ขาดเหลืออยู่ เพราะหอม เหตุมีเนื้อเหลือน้อย. ร อักษรทำการต่อบท.

บทว่า ตฺวปฺปญฺจนสฺทิสฺส ปมา ได้แก่ เสมือนรองเท้าที่พันด้วยปุยงิ้ว
[นุ่น] เต็ม เพราะเป็นของอ่อนนุ่ม. เท้าทั้งสองของข้าพเจ้านั้น บัดนี้
กระทบอะไรก็ปริแตก เกิดเป็นริ้วรอย.

บทว่า เอทิสฺส แปลว่า เห็นปานนี้. ร่างกายได้มีได้เป็นประการ
ตามที่กล่าวมาแล้ว. บทว่า อยฺย สฺมฺมสฺสโย แปลว่า ร่างกายของข้าพเจ้านี้.
บทว่า ชชฺชโร ได้แก่ ผูกไว้หย่อน ๆ. บทว่า พหุทฺถุขานมาลโย ได้
แก่ เป็นที่อยู่ของทุกข์ทั้งหลายเป็นอันมาก ซึ่งมีชราเป็นต้นเป็นเหตุ. บทว่า
โสปลฺลปฺปติโต ความว่า ร่างกายนี้มัน ตกไปจากเครื่องลูบไล้ ตกไปเพราะ
สิ้นเครื่องปรุรงแต่งลูบไล้ มีแต่บ่าหน้าตกไป อีกอย่างหนึ่ง แจกบทว่า โสปี
อเลปฺปติโต ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า ชรามโร ได้แก่ ก็เป็น

เสมือนเรือนคร่ำคร่า อีกอย่างหนึ่ง ได้เป็นเรือนของชรา. เพราะฉะนั้น พระคำรัสของพระศาสดาของข้าพเจ้า จึงเป็นสัจวาจาของพระเจ้าผู้ทรงเป็นสัจวาที ชื่อว่า ตรัสแต่ความจริง เพราะทรงทราบสภาวะตามเป็นจริงของธรรมทั้งหลายโดยชอบนั้นเทียว จึงตรัส คือเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ หากกลายเป็นอย่างอื่นไปไม่.

พระเถรีนี้ พิจารณาทบทวนอนิจจตาความไม่เที่ยงในธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งหมด โดยมุข คือการกำหนดความไม่เที่ยงในอัตภาพของตนอย่างนี้แล้ว ยกขึ้นสู่ทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะในอัตภาพตนนั้น ตามแนวอนิจจลักษณะนั้น มักเขม้นเจริญวิปัสสนาอยู่ ก็บรรลुพระอรหัต โดยลำดับมรรค.

ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังกิติกาจารย์จึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า
พระอัมพปาลีเถรี เปล่งอุทานเป็นคาถาพรรณนา อุปทานของท่านว่า

ข้าพเจ้าเกิดในสกุลกษัตริย์ เป็นภคินีของ
พระมหามุนีพระนามว่าปุตตะ ผู้มีพระรัศมีงามดั่งมัลลย
ประดับศิระ ข้ำพเจ้าฟังธรรมของพระองค์แล้วมีใจ
เลื่อมใส ถวายมหาทานแล้วปรารถนารูปสมบัติ นับ
แต่กัปนี้ไป ๓๑ กัป พระชินเจ้าพระนามว่าลิจิ เป็น
นายกเลศของโลก ทรงส่องโลกให้สว่าง ทรงเป็น
สรณะของ ๓ โลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ครั้งนั้นข้าพเจ้า
เกิดในสกุลพราหมณ์ กรุงอมรปุระที่นารีนรมย์ โกรธ

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๗๕ อัมพปาลีเถรีอุปทาน.

ขึ้นมาก็ดำภิกษุณีผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว [อริยุปวาท] ว่า
ท่านเป็นหญิงแพศยาประพฤตินาจาร ประทุษร้าย
ศาสนาของพระชินเจ้า ครั้นด่าอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้า
ก็ตกนรกอันร้ายกาจ เพียบพร้อมด้วยทุกข์ใหญ่หลวง
เพราะบาปกรรมนั้น จุตินกนรกนั้นแล้ว มาเกิดใน
หมู่มนุษย์ มีลามกกรรมทำให้เดือดร้อน ครองความ
เป็นหญิงแพศยาอยู่ถึงที่หกหมื่นปี ก็ยังไม่หลุดพ้นจาก
บาปอันนั้น เหมือนอย่างกลืนพิษร้ายเข้าไป ข้าพเจ้า
เสพเพศพรหมจรรย์ [บวชเป็นภิกษุณี] ในศาสนาพระ
ชินเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ด้วยผลแห่งบุญนั้น ข้าพเจ้า
ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นไตรทศ [ดาวดึงส์] เมื่อถึงภพ
สุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดเป็นโอปปาติกะ ที่ระหว่างกิ่งมะม่วง
ด้วยเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงชื่อว่าอัมพปาลี ข้าพเจ้าอัน
หมู่สัตว์นับโกฏิห้อมล้อมแล้ว ก็บวชในศาสนาของ
พระชินเจ้า บรรลุฐานะอันมั่นคงไม่สั่นคลอน เป็น
ธิดาเกิดแต่พระอุระของพระผู้เป็นพุทธะ ข้าแต่พระ-
มหามุนี ข้าพเจ้าเป็นผู้เชี่ยวชาญในฤทธิ์ทั้งหลาย ใน
ความหมดจดแห่งโสตธาตุ [หูทิพย์] เป็นผู้เชี่ยวชาญ
เจโตปริยญาณ [รู้ใจผู้อื่น] ข้าพเจ้ารู้ขั้นที่เคยอาศัย
อยู่ในภพก่อน ๆ [ระลึกชาติได้] ชำระทิพยจักขุหมด
จด [ตาทิพย์] หมดสิ้นอาสวะทุกอย่าง [อาสวัภย-

ญาณ] บัดนี้จึงไม่มีภพใหม่ [ไม่ต้องเกิดอีก] ข้าพเจ้า
มีญาณสะอาดหมดจด ในอรรถปฏิสัมภทา ธรรมปฏิ-
สัมภทา นิรุตติปฏิสัมภทา และปฏิภาณปฏิสัมภทา
เพราะอำนาจของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด กิเลสทั้ง
หลาย ข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ภพทุกภพข้าพเจ้าก็ถอน
เสียแล้ว ข้าพเจ้าตัดพันธะเหมือนกะช้ำตัดเชือก ไม่มี
อาสวะ อยู่ในสำนักพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ข้าพเจ้า
ก็มาดีแล้ว. วิชชา ๓ ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว คำสอน
ของพระพุทธะ ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว ปฏิสัมภทา ๔
วิโมกซ์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้ากระทำให้แจ้ง
แล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ก็พระอัมพปาลีเถรี ครั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว ก็พิจารณาทบทวนข้อ
ปฏิบัติของตนแล้ว ก็เอื้อนเอ่ยคาถาเหล่านั้นเป็นอุทานแล.

จบ อรรถกถาอัมพปาลีเถรีคาถา

๒. โรหิณีเถรีคาถา

[๔๖๘] พระโรหิณีเถรี กล่าวอุทานเป็นคาถา ซึ่งเป็นคำที่บิดา และตนเองพูดจาโต้ตอบกันว่า
บิดาถามข้าพเจ้าว่า

ลูกเอ๋ย ลูกกลับก็พูดว่าสมณะ ตื่นก็พูดว่าสมณะ
ระบุดแต่สมณะเท่านั้น เห็นทีลูกบวชเป็นสมณะเสียแน่
แท้ โรหิณีเอ๋ย ลูกถวายน้ำอย่างสมบูรณ์แก่เหล่า
สมณะ พ่อขอลถาม บัดนี้ เพราะเหตุไร เหล่า
สมณะจึงเป็นที่รักของลูก พวกสมณะไม่ชอบทำงาน
เกียจคร้าน อาศัยแต่ของที่คนอื่นให้เลี้ยงชีพ หวังแต่
จะได้ชอบของอร่อย เพราะเหตุไร เหล่าสมณะจึงเป็น
ที่รักของลูก.

ข้าพเจ้าตอบว่า

ท่านพ่อขา ท่านพ่อสอบถามไล่เรียงเอาจะลูก
เรื่องคุณของสมณะ เสียตั้งนาน ลูกจักระบุนิยาม คีล
และความพากเพียรของสมณะเหล่านั้นแก่ท่านพ่อดังนี้.

สมณะทั้งหลายรักงาน ไม่เกียจคร้าน ทำแต่
งานที่ประเสริฐสุด จึงละระคะโทสะได้ เพราะเหตุนี้
เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะทั้งหลาย กำจัดมูลรากทั้ง ๓ ของบาป
[โลภะ โทสะ โมหะ] ทำแต่งานสะอาด จึงละ
บาปนั้นได้หมด เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่
รักของลูก.

กายกรรมของสมณะเหล่านั้นสะอาด วชิกรรม
ก็สะอาด มโนกรรมก็สะอาด เพราะเหตุนี้ เหล่า
สมณะจึงเป็นที่รักของลูก

สมณะเหล่านั้นไร้มลทิน บริสุทธิ์ทั้งภายในทั้ง
ภายนอก ดุจสังข์และมุกดา ธรรมฝ่ายขาวก็บริบูรณ์
เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น เป็นพหูสูต สดับมาก ทรงธรรม
เป็นพระอริยะ เป็นอยู่โดยธรรม มีจิตมีอารมณ์เดียว มี
สติ เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น เป็นพหูสูต สดับมาก ทรงธรรม
เป็นพระอริยะ เป็นอยู่โดยธรรม ย่อมแสดงอรรถและ
ธรรม เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น อยู่ป่าไกลผู้คน มีสติ พุดด้วย
ปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน รู้ที่สุดทุกข์ เพราะเหตุนี้ เหล่า
สมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น หลีกออกจากหมู่บ้านใดไป ก็
ไม่เหลียวดูอยู่อย่างกังวลในหมู่บ้านนั้น ไม่มีเหยื่อไย ไป
เลย เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น ไม่เก็บสะสมข้าวไว้ในยุงฉาง
ไม่เก็บไว้ในหม้อ ไม่เก็บไว้ในกระเช้า แสวงหาแต่
อาหารสำเร็จรูป เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่
รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น ไม่รับเงิน ไม่รับทอง ไม่รับ
รูปียะ ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยปัจจัยที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า
เพราะเหตุนี้ เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น บวชมาแต่สกุลต่าง ๆ กัน ชน
บทต่าง ๆ กัน ก็รักซึ่งกันและกัน เพราะเหตุนี้
เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

บิดาพูดกะข้าพเจ้าว่า

โรหิณีลูกพ่อ ลูกมีความเชื่อความเคารพอย่าง
แรงกล้าในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ลูก
เกิดมาในสกุล เพื่อประโยชน์แก่พวกเราเท่านั้น ลูก
จักพระรัตนตรัยนั้นว่า เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยม สมณะ
เหล่านั้นคงจะรับทักษิณาทานของเราบ้างนะลูก เพราะ
ว่าัยญคือบุญที่ตั้งไว้ในสมณะเหล่านั้น คงจักมีผล
ไพบูรณ์แก่พวกเราแน่.

ข้าพเจ้าจึงกล่าวกะบิดาว่า

ถ้าพ่อท่านกลัวทุกข์ พ่อท่านไม่รักทุกข์ ก็ขอพ่อ
ท่านถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เช่นนั้นเป็น
สรณะ สมาทานศีล ข้อนั้นจงเป็นประโยชน์แก่พ่อ
ท่านเถิด.

บิดากล่าวว่า

พ่อขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
เช่นนั้นเป็นสรณะ ขอสมาทานศีล ข้อนั้นจงเป็น
ประโยชน์แก่พ่อเถิด.

แต่ก่อน พ่อเป็นพราหมณ์เผ่าพันธุ์ แห่งพรหม
แต่มาบัดนี้ พ่อเป็นพราหมณ์โสตถิยะ ผู้มีวิชา ๓ จบ
เวท อานน้ำคือเสร็จกิจแล้ว.

จบโรหิณีเถรีคาถา

๒. อรรถกถาโรหิณีเถรีคาถา

คาถาว่า สมณาคี โภติ สุปี ดังนี้เป็นต้น. เป็นคาถาของพระ-
โรหิณีเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้า พระองค์ก่อน ๆ
สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้นๆ นับแต่กัปนี้ไป ๕๑
กัปก็บังเกิดในเรือนสกุล ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า วิปัสสี รู้
เดียงสาแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในนครพันธุมดีใน
วันหนึ่ง จึงรับบาตรมาบรรจุนมแล้ว ถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า เกิดปีติโสมนัส
แล้วถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ด้วยบุญนั้น นางก็เวียนว่ายอยู่ในเทวดา
และมนุษย์ สั่งสมกรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์ตามลำดับ ในพุทธรูปบาทกาลนี้
ก็บังเกิดในเรือนพราหมณ์ ผู้มีสมบัติมาก กรุงเวสาลี ได้ชื่อว่าโรหิณี รู้เดียง
สาแล้ว เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ ณ กรุงเวสาลี ก็ไปวิหาร ฟังธรรม เป็น
โสดาบัน แสดงธรรมแก่บิดามารดาทำให้เกิดความเลื่อมใสในพระศาสนา ให้
บิดามารดาอนุญาติแล้ว ตัวเองก็บวช ทำกิจกรรมในวิปัสสนา ไม่นานนักก็
บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิกา ๔ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์
จึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้ถวายขนมแด่พระพุทธเจ้า

พระนามว่า วิปัสสี ผู้เสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในพระ-
นครพันธุมดี ด้วยกรรมที่ทำดีนั้น และด้วยความ
ตั้งใจไว้ถูก ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
ข้าพเจ้านั้นก็เข้าถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ข้าพเจ้าครอง
ความเป็นพระมเหสีของท้าวสักกะเทวราชถึง ๓๖ พระ-

๑. ไม่มีในบาลีอุปทาน.

องค์ ครองความเป็นมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐
พระองค์ ธรรมดาว่าความปรารถนาทางใจ ก็สำเร็จ
แก่ข้าพเจ้าทุกอย่าง ข้าพเจ้าสวยสมบัติ ทั้งในหมู่
เทวดา ทั้งในหมู่มนุษย์ เมื่อถึงภพสุดท้าย ข้าพเจ้า
เกิดในสกุลพราหมณ์ ชื่อโรหิณี พวกญาติพากันรัก
นักหนา ข้าพเจ้าไปสำนักภิกษุฟังธรรมตามเป็นจริง
เกิดสลดใจ จึงบวชไม่มีเหย้าเรือน ข้าพเจ้าตั้งความ
เพียรโดยแยบคายจึงบรรลุพระอรหัตต์นั้น ในกัปนับแต่
กัปที่ ๕๑ ครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้ถวายปುವทาน [ถวายขนม]
อันใด ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกติ นี้เป็นผลของปುವทานอัน
นั้น กิเลสทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ฯลฯ คำสอน
ของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

พระโรหิณีเถรี ครั้นบรรลุพระอรหัตต์แล้ว ก็พิจารณาทบทวนความเป็น
มาของตน แล้วกล่าวเป็นอุทาน ซึ่งคาถาทั้งหลาย ที่บิดาและตนเองพูดจาได้
ตอบกัน ในเวลาที่ตนเป็นพระโสดาบันแต่ก่อน
บิดาถามข้าพเจ้าว่า

ลูกเอ๋ย ลูกหลับก็พูดว่าสมณะ ตื่นก็พูดว่าสมณะ
ระบุดแต่สมณะเท่านั้น เห็นที่ลูกจับบวชเป็นสมณะเสีย
แน่แท้ โรหิณีเอ๋ย ลูกถวายข้าวน้ำอย่างสมบูรณ์แก่
เหล่าสมณะ พ่อขอถาม ณ บัดนี้ เพราะเหตุไร
เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก พวกสมณะ ไม่ชอบ
ทำงาน เกียจคร้าน อาศัยแต่ของที่คนอื่นให้เลี้ยงชีพ
หวังแต่จะได้ ชอบของอร่อย เพราะเหตุไร เหล่า
สมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

ข้าพเจ้าตอบว่า

ท่านพ่อขา ท่านพ่อสอบถามไล่เสียงเอากะลูก
เรื่องคุณของสมณะเสียตั้งนาน ลูกจักรับบุญญาศีล
และความพากเพียรของสมณะเหล่านั้นแก่ท่านพ่อดังนี้
สมณะทั้งหลายรักงาน ไม่เกียจคร้าน ทำแต่
งานประเสริฐสุด จึงละระคาโตะได้ เพราะเหตุนั้น
เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะทั้งหลาย กำจัดมูลรากทั้ง ๓ ของบาป
[โลภะโทสะโมหะ] ทำแต่งงานสะอาด จึงละบาปนั้นได้
หมด เพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

กายกรรมของสมณะเหล่านั้นสะอาด วจีกรรมก็
สะอาด มโนกรรมก็สะอาด เพราะเหตุนั้น เหล่า
สมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น ไร้มลทิน บริสุทธิ์ทั้งภายในทั้ง
ภายนอก ดุจสังข์และมุกดา ธรรมฝ่ายขาวก็บริบูรณ์
เพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น เป็นพหูสูตลำดับมาก ทรงธรรม
เป็นพระอริยะ เป็นอยู่โดยธรรม ย่อมแสดงอรรถและ
ธรรม เพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น เป็นพหูสูตลำดับมาก ทรงธรรม
เป็นพระอริยะ เป็นอยู่โดยธรรม มีจิตมีอารมณ์เดียว
มีสติ เพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น อยู่ป่าไกลผู้คน มีสติ พุดด้วย
ปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน รู้ที่สุดทุกข์ เพราะเหตุนั้น เหล่า
สมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น หลีกออกจากหมู่บ้านใดไปก็ไม่
เหลียวดูอย่างกังวลในหมู่บ้านนั้น ไม่มีเยื่อใยไปเลย
เพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น ไม่เก็บสะสมข้าวไว้ในฉาง ไม่
เก็บไว้ในหม้อ ไม่เก็บไว้ในกระเช้า แสวงหาแต่อาหาร
สำเร็จรูปเพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น ไม่รับเงิน ไม่รับทอง ไม่รับ
รูปียะ ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยปัจจัยที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า
เพราะเหตุนั้น เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

สมณะเหล่านั้น บวชมาแต่สกุลต่าง ๆ กัน ชน
บทต่าง ๆ กัน ก็รักซึ่งกันและกัน เพราะเหตุนั้น
เหล่าสมณะจึงเป็นที่รักของลูก.

บิดาพูดกะข้าพเจ้าว่า

โรหิณีลูกพ่อ ลูกมีความเชื่อความเคารพอย่าง
แรงกล้า ในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
ลูกเกิดมาในสกุล เพื่อประโยชน์แก่พวกเราเท่านั้น
ลูกรู้จักพระรัตนตรัยนั้นว่าเป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยม
สมณะเหล่านั้น คงจะรักทักษิณาทานของเราบ้างนะลูก
เพราะว่าัยญคือบุญที่ตั้งไว้ในสมณะเหล่านั้น คงจักมี
ผลไพบุลย์แก่พวกเราแน่.

ข้าพเจ้าจึงกล่าวกะบิดาว่า

ถ้าพ่อท่านกลัวทุกข์ พ่อท่านไม่รักทุกข์ ก็ขอพ่อ
ท่านถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เช่นนั้นเป็น

สธนะ สมทานศีล ข้อนั้น จึงเป็นประโยชน์แก่พ่อ
ท่านเถิด.

บิดากล่าวว่า

พ่อขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
เช่นนั้นเป็นสธนะ ขอสมทานศีล ข้อนั้น จึงเป็น
ประโยชน์แก่พ่อเถิด.

แต่ก่อน พ่อเป็นพราหมณ์เผ่าพันธุ์แห่งพรหม
แต่มาบัดนี้ พ่อเป็นพราหมณ์โสถลียะ ผู้มีวิชา ๓
จบเวท อาบน้ำคือเสร็จกิจแล้ว.

พระโรหิณีเถรีได้กล่าวคาถาดังว่ามานี้.

พราหมณ์ผู้บิดา ซึ่งไม่ต้องการสมมติในภิกษุทั้งหลายสำหรับธิดาตน
กล่าว ๓ คาถาข้างต้น ในคาถาเหล่านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมณาคี โภติ สุปี ความว่า ลูกเอ๋ย
แม้เวลาลูกหลับ ลูกก็ระบุนว่า สมณะ สมณะ หลับก็พูดถ้อยคำที่เกี่ยวกับ
สมณะเท่านั้น. บทว่า สมณาคี ปพฺพุณฺณลลิตี ความว่า ลูกแม่ลูกขึ้นจากหลับ
ตื่น คือลุกจากการนอน ก็กล่าวอย่างนี้ว่าสมณะ. บทว่า สมณานิว กิตฺตเตลลิตี
ความว่า ลูกประกาศสมณะหรือสรรเสริญคุณของสมณะเท่านั้น ทุกเวลาไปเลย.
บทว่า สมณี นฺน ภวิสฺสุลลิตี ความว่า บัดนี้ลูกแม่ตัวยังเป็นคฤหัสถ์ เห็น
ที่ลูกจกมีจิตใจเป็นสมณะเป็นแน่ อีกนัยหนึ่ง. บทว่า สมณี นฺน ภวิสฺสุลลิตี
ได้แก่ บัดนี้ ลูกแม่เป็นคฤหัสถ์ ไม่นานนักเห็นที่ลูกจกเป็นสมณะอย่างเดียว
เพราะจิตใจลูกโน้มโน้มไปในสมณะเท่านั้น. บทว่า ปเวจฺจนฺนลลิตี ได้แก่ ให้.
บทว่า โรหิณี ทานี ปุจฺจนามิ ความว่า พราหมณ์เมื่อจะถามธิดาของตน

จึงกล่าวว่า ลูกโรหิณี บัดนี้ พ่อจะถามลูก. บทว่า เกณ เต สมณา ปิยา
ความว่า ลูกโรหิณี ทั้งหลับ ทั้งตื่น ทั้งเวลาอื่น ๆ ลูกก็ประกาศแต่คุณของ
สมณะเท่านั้น เพราะเหตุซึ่งอะไรสมณะทั้งหลาย จึงเกิดเป็นผู้น่ารักสำหรับลูก.

บัดนี้ พรหมณ์เมื่อจะบอกโทษในเหล่าสมณะแก่ธิดา จึงกล่าวคาถา
ว่า อกมมกามา เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกมมกามา
แปลว่า ไม่รักงาน ได้แก่ ไม่อยากทำงานอะไร ๆ ที่จะนำประโยชน์มาแก่ตน
และคนอื่น ๆ. บทว่า อลสา แปลว่า เกียจคร้าน. บทว่า ปรทตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ได้แก่ อาศัยของที่คนอื่นเขาให้เลี้ยงชีพเป็นปกติ. บทว่า อัสสุกา ได้แก่
คอยหวังแต่อาหารและผ้า เป็นต้น จากคนอื่นนั่นแหละ. บทว่า สาทุกามา
ได้แก่ ปรารถนาแต่อาหารที่ดีที่อร่อยเท่านั้น. พรหมณ์เมื่อไม่รู้จักคุณของ
เหล่าสมณะ ก็กล่าวโทษนั้นทุกอย่างที่ตนคิดขึ้นมาเอง.

โรหิณีฟังคำบิดานั้นแล้ว ก็ดีใจว่า เราได้โอกาสกล่าวถึงคุณของพระ-
ผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายแล้ว ประสงค์จะประกาศคุณของภิกษุทั้งหลาย ก่อนอื่นเมื่อ
จะแจ้งความโสมนัสในการประกาศถึงภิกษุเหล่านั้น โนลำดับแรก จึงกล่าวคาถา
ว่า จิรสฺสํ วัต มํ ตาต เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิรสฺสํ วัต
แปลว่า โดยกาลนานหนอ. โรหิณีเรียกบิดาด้วยคำว่า ตาต. บทว่า สมณานํ
ความว่า พ่อท่านได้ถามไถ่ถึงเหล่าสมณะ หรือคุณของเหล่าสมณะที่พึง
รักสำหรับลูก. บทว่า เตสํ ได้แก่ เหล่าสมณะ. บทว่า ปญฺญาตีลปรกฺกมํ
ได้แก่ ปัญญา สติ และความอดุทธาหะ.

บทว่า กิตฺต
เมื่อจะประกาศถึงสมณะเหล่านั้น แต่เพื่อจะปลดเปลื้องโทษ ซึ่งพรหมณ์บิดา
นั้นกล่าวไว้ว่า เป็นผู้ไม่รักงานเกียจคร้านเสียก่อน แล้วแสดงคุณตรงกันข้าม
กับที่พรหมณ์บิดากล่าวนั้น จึงกล่าวคาถาว่า กมมกามา เป็นต้น. บรรดา

บทเหล่านั้น บทว่า **กมุทกามา** ความว่า สมณะเหล่านั้น ประสงค์คือ
ปรารถนางานต่างโดยวัตรปฏิบัติเป็นต้น คือกิจหน้าที่ของสมณะให้บริบูรณ์
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าผู้รักงาน สมณะเหล่านั้น เป็นผู้ขวนขวายในสมณกิจนั้น
ขมักเขม้นพยายามไม่เกียจคร้าน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้ไม่เกียจคร้าน อนึ่ง
สมณะเหล่านั้น กระทำงานนั้นอันประเสริฐ สูงสุด ซึ่งนำมาเพื่อพระนิพพาน
อย่างเดียว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ทำงานอันประเสริฐสุด. อนึ่ง สมณะ
เหล่านั้น กำลังกระทำอยู่ ชื่อว่ากำลังละระภาค โทสะ คือการทำงาน โดยวิธี
การที่จะละระภาคโทสะเสียได้ เพราะการปฏิบัตินั้นไม่มีโทษ. บทว่า **เตน เม**
สมณ ปิยา ความว่า เพราะการปฏิบัติโดยชอบตามที่กล่าวมานั้น เหล่า
สมณะจึงควรเป็นที่รักสำหรับลูก.

บทว่า **ตีณิ ปาปสุส มุลาณี** ได้แก่ มูลรากของอกุศล มี ๓ กล่าว
คือ โลกะ โทสะ โมหะ. บทว่า **ฐนฺนุติ** ได้แก่ ทำลาย คือละ. บทว่า
สุจิการิโน ได้แก่ ทำงานที่ไม่มีโทษ. บทว่า **สพฺพปาปี ปหิเนถ** ได้
แก่ ละบาปนั้นได้หมด เพราะบรรลอรหัตมรรค.

โรหิณีนัน เพื่อจะแยกแสดงอรรถที่กล่าวโดยย่อว่า **สมณ** **สุจิการิโน**
อย่างนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า **กายกมฺม** เป็นต้น . คำนี้รู้ง่ายทั้งนั้น.

บทว่า **วิมลา สงฺขมุตฺตาว** ความว่า ปราศจากมลทิน เว้นจาก
มลทินมีรากะเป็นต้น ประคองสังข์ขัดดีแล้ว และประคองมุกดา. บทว่า **สทฺธา**
สนฺตรพาหิรา ความว่า ทั้งภายในทั้งภายนอก ชื่อว่าสันตรพาหิระ สะอาด
ทั้งภายในทั้งภายนอก คือมีอาสยะและประโยชน์พยายามอันหมดจด. บทว่า
ปฺญฺณา สุกฺกาน ฌมฺมาน ความว่า บริบูรณ์ด้วยธรรมฝ่ายขาวส่วนเดียว
คือธรรมที่ไม่มีโทษ ได้แก่ ประกอบพร้อมด้วยศีลขันธเป็นต้น อันเป็นธรรม
ของพระอเสขะ.

สุตะมีสุตะเคยยะเป็นต้น ของสมณะเหล่านั้น มากหรือว่าสมณะเหล่านั้น เกิดแล้วด้วยสุตะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อพหูสูต อธิบายว่า ประกอบพร้อมด้วยพาสัจจะทางปริยัติ และพาสัจจะทางปฏิเวธ สมณะเหล่านั้น ย่อมทรงธรรมแม้ทั้งสองนั้นไว้ได้ เหตุนี้ จึงชื่อว่า **ธมฺมธรา** ผู้ทรงธรรม สมณะเหล่านั้น ย่อมดำเนินไปด้วยสิกขาบทที่เป็นอาจารย์และสมาจารแก่สัตว์ทั้งหลาย เหตุนี้ จึงชื่อว่าอริยะ. สมณะเหล่านั้น ย่อมเป็นอยู่โดยธรรม คือชอบธรรม เหตุนี้ จึงชื่อว่า **ธมฺมชีวี**. บทว่า **อตุถิ ธมฺมมฺยจ เทเสนฺติ** ได้แก่ กล่าวประกาศอรรถแห่งภายิต และเทศนาธรรม ก็หรือว่าย่อมแสดง ย่อมสอนธรรมที่ไม่ไปปราศจากอรรถ และอรรถที่ไม่ไปปราศจากธรรม.

บทว่า **เอกคฺคจิตฺตา** ได้แก่มีจิตมั่นคง. บทว่า **สติมนฺโต** ได้แก่ มีสติตั้งมั่น. บทว่า **ทฺวํรํคมา** ได้แก่ ไปป่า. สมณะเหล่านั้น ละถิ่นที่ใกล้มนุษย์ไปเสียไกล หรือไปยังที่ไกลตามที่ชอบใจด้วยฤทธานุภาพ เหตุนี้ จึงชื่อว่า ทฺวํรํคมาผู้ไปไกล. ปัญญา ท่านเรียกว่ามันตา. สมณะเหล่านั้น ชื่อว่า มันตภาณี เพราะมีปกติพูดด้วยปัญญานั้น. บทว่า **อนฺุทฺธา** ได้แก่ ไม่ฟุ้งซ่าน คือเว้นความฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ. บทว่า **ทฺกฺขสฺสฺนฺตํ ปชานฺนฺติ** ได้แก่ แทงตลอดพระนิพพาน อันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ในวิภวฺชะ.

บทว่า **น วิโลเกนุ กิณฺณจํ** ความว่า สมณะเหล่านั้น ออกไปจากบ้านหมู่ใด ก็ไม่เหลียวมองสัตว์หรือสังขารไร ๆ ในบ้านหมู่นั้นด้วยความอาลัย ที่แท้ไม่มีความเชื่อใย หลีกไปเลย.

บทว่า **น เต สํ โภจฺเจ อโปนฺติ** ความว่า สมณะเหล่านั้น ไม่สะสม ไม่เก็บรวบรวม ซึ่งสมบัติส่วนตัวไว้ในคลัง [ยุ้ง, ฉาง] เพราะไม่มีความจำเป็นเช่นนั้น. บทว่า **กฺมฺภี** ได้แก่ในหม้อ. บทว่า **ขโพนฺยิ** ได้แก่ ในกระเช้า. บทว่า **ปฺริณฺุจฺจิตเมสํ** ได้แก่ แสวงหาอาหารสำเร็จรูป เพื่อประโยชน์ของคนอื่น ๆ ในสกุลอื่น ๆ.

บพว่า หิริณฺถํ ใต้แก่ กหาปณะ. บพว่า รูปิยะ ใต้แก่ เงิน.
บพว่า ปจฺจุปฺปนฺเนน ยาเปณฺติ ใต้แก่ ไม่เศร้าโศกถึงอดีตเรื่องที่ล่วงมา
แล้ว และไม่มุ่งหวังอนาคตเรื่องที่ยังไม่มาถึง ย่อมดำรงชีพคือยังอัตภาพให้
เป็นไป ด้วยปัจจัยปัจจุบัน คือที่เกิดเฉพาะหน้า.

บพว่า อณฺณมณฺถํ ปิหายนฺติ ใต้แก่ กระทำไมตรีในกันและกัน.
บาลีว่า ปิหายนฺติ ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

พราหมณ์นั้น ฟังคุณของภิกษุทั้งหลายในสำนักธิดาอย่างนี้แล้ว มี
ใจเลื่อมใส เมื่อจะสรรเสริญธิดา จึงกล่าวคาถาว่า อตุถาย วต เป็นต้น.
บพว่า อนฺหมปิ แปลว่า ของเราบ้าง. บพว่า ทกฺขิณฺ ใต้แก่ ไทยธรรม.
บพว่า เอตุถ ใต้แก่ ในสมณะเหล่านั้น. บพว่า ยณฺโถ ใต้แก่ ทาน
ธรรม. บพว่า วิบุโธ ใต้แก่ มีผลไพบูลย์. คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวมาแล้ว
ทั้งนั้น.

พราหมณ์ตั้งอยู่ในสภาวะและศีลอย่างนี้แล้ว ต่อมา เกิดความสลดใจ
ก็บวชเจริญวิปัสสนาตั้งอยู่ในพระอรหัต พิจารณาทบทวนความเป็นมาของตน
เมื่อจะอุทาน จึงกล่าวคาถาว่า พรหมพณฺธฺ เป็นต้น ความของอุทานนั้น
ได้กล่าวมาแล้วในหนหลังทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาโรหิตีเถรีคาถา

๓. จาปาเถรีคาถา

[๔๖๕] พระจาปาเถรี ได้รวบรวมถ้อยคำที่ตนพูดกับอุปกะไว้แต่
ก่อน เป็นอุทานคาถา ได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า
ท่านอุปกะกล่าวว่า

แต่ก่อน เราभवชถือไม้เท้า บัดนี้ เรากลายเป็น
พรานล่าเนื้อไปเสียแล้ว ไม่อาจข้ามจากตมคือตัณหา
อันร้ายกาจ ไปสู่ฝั่งโน้น คือพระนิพพานได้.

ดูก่อนจาปา เจ้าสำคัญตัวเราว่าเป็นคนมัวเมาจึง
กล่อมลูกเขี่ยหยันเสียคดี เราจักตัดพันธะของจาปาไป
บวชอีก.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านมหาวีระ โปรดอย่าโกรธจาปาเลย
ข้าแต่ท่านมхамุณี โปรดอย่าโกรธจาปาเลย เพราะ
ผู้ถูกความโกรธครอบงำแล้ว ไม่มีความบริสุทธิ์ดอก
แล้วตปะจะมีมาแต่ไหนเล่า.

ท่านอุปกะกล่าวว่า

เราจักหลีกออกไปจากบ้านนาลา ใครจักอยู่ใน
บ้านนาลานี้ได้ เจ้าผูกเหล่าสมณะ ผู้เลี้ยงชีพโดย
ธรรม ด้วยมายาสตรี.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านกาพะ [ท่านอุปกะผิวดำ] มาสิ กลับ
มาเถิด จงบริโศคกามเหมือนแต่ก่อน จาปาและเหล่า
ญาติของจาปายอมอยู่ใต้อำนาจท่านแล้ว

ท่านอุปกะกล่าวว่า

ดูก่อนจาปา เจ้าจะกล่าวคำรักเช่นใดเป็น ๔ เท่า
จากคำนี้แก่เรา คำรักเช่นนั้นจะพึงโอฬาร สำหรับ
บุรุษผู้ร่าเริงในเจ้าเท่านั้น ดอกนะ.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านกาพะ เพราะเหตุไร ท่านจึงละทิ้ง
จาปาซึ่งสะดวก มีเรือนร่างงามดั่งต้นคนทา บาน
สะพรั่งบนยอดเขา ดังเครือทับทิม ที่ดอกบานแล้ว
ดั่งต้นแคฝอยบนเกาะ ผู้มีร่างใสด้วยจันทน์แดง นุ่ง
ห่มผ้าชั้นเยี่ยมของแคว้นกาสิไปเสียเล่า.

ท่านอุปกะกล่าวว่า

เจ้าจักตามเบียดเบียนเราด้วยรูปที่ตกแต่ง เหมือน
อย่างพรานนก ประสงค์จะตามเบียดเบียนนกไม่ได้
ดอกนะ.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านกาพะ ผลคือลูกของเรานี้ ท่านทำให้
เกิดมาแล้ว เพราะเหตุไร ท่านจึงจะละทิ้งจาปาซึ่งมี
ลูกไปเสียเล่า.

ท่านอุปกะกล่าวว่

เหล่าท่านผู้มีปัญญา มีความเพียรมาทย่อมละ
พวกลูก ๆ ต่อนั้น ก็พวกญาติ ต่อนั้น ก็ทรัพย์ พวกกัน
ออกบวชเหมือนพระยาช้างตัดเชือกที่ผูก ฉะนั้น.

ข้าพเจ้ากล่าวว่

บัดนี้จาปาจะเอาไม้หรือมีดฟาดลูกคนนี่ของท่าน
ให้ล้มลงเมื่อพื้นดิน เพราะความเศร้าโศกถึงลูก
ท่านจะไม่ไปได้อีก.

ท่านอุปกะกล่าวว่

ดูก่อนหญิงแล้ว ถึงเจ้าจักยอมมอบลูกให้ฝูงสุนัข
จึงจอก เพราะลูกเป็นต้นเหตุ เจ้าก็จักทำให้หวน
กลับมาอีกไม่ได้ดอก.

ข้าพเจ้ากล่าวว่

ข้าแต่ท่านกาพะเจ้าขา เอาเถิด บัดนี้ ท่านจะ
ไปที่ไหน ตามนิคม ชนบท ราชธานีไหนเจ้าคะ.

ท่านอุปกะกล่าวว่

แต่ก่อน ได้มีพวกคณาจารย์ไม่เป็นสมณะ ก็ถือ
ตัวว่าเป็นสมณะ จาริกกันไปตามคาม นิคม ชนบท
ราชธานี. ความจริง ท่านผู้หนึ่งนั้น คือพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้ ธรรมฝังแม่น้ำเนรัญชรา ทรงแสดง
ธรรมโปรดหมู่สัตว์เพื่อละทุกข์ทั้งปวง เราจักไปเฝ้า
พระองค์ พระองค์จักเป็นศาสดาของเรา.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

บัดนี้ ขอท่านพึงกราบทูลพระโลกนาถ ผู้ยอด
เยี่ยม ถึงการถวายบังคมของจาปาและพึงทำประทักษิณ
เวียนขวาแล้วอุทิศกุศลทักษิณาแก่จาปาด้วย.

ท่านอุปกะกล่าวว่า

ข้อที่เจ้าพุดแก่เรา เราทำได้ บัดนี้ เราจะกราบ
ทูลพระโลกนาถ ผู้ยอดเยี่ยม ถึงการถวายบังคมของ
เจ้า และเราจะทำประทักษิณเวียนขวาแล้วอุทิศกุศล
ทักษิณาแก่เจ้าแน่.

ต่อแต่นั้น ท่านกาพะก็เดินทางไปที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา ได้พบพระสัมพุทธเจ้ากำลังทรงแสดง
อมตบท คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความล่องทุกข์ และ
อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เข้าไปประจักษ์ทุกข์ ท่านกาพะเข้าไป
ไปถวายบังคมพระยุคลบาท่องพระพุทธรเจ้าพระองค์
นั้นแล้ว ก็ทำประทักษิณพระองค์แล้วอุทิศกุศลแก่
จาปา บวชเป็นอนาคาริกะไม่มีเรือน. วิชชา ๓ ข้าพเจ้า
ก็บรรลุแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าก็กระทำเสร็จ
แล้ว.

จบ จาปาเถรีคาถา

๓. อรรถกถาจาปาเถรีคาถา

คาถาว่า ลลูลิหตุโธ ปุเร อาสิ เป็นต้น เป็นคาถาของ พระ-
จาปาเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สร้าง
สมกุศล อันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน มาในภพนั้น ๆ สะสมกุศลมูลมา
โดยลำดับสร้างสมสัมภารธรรมเครื่องปรับปรุงวิโมกข์ มาในพุทธรูปบาทกาลนี้
ก็บังเกิดเป็นลูกสาวของหัวหน้าพรานล่าเนื้อ ในหมู่บ้านพรานล่าเนื้อตำบลหนึ่ง
ในวังทหารชนบท นางมีชื่อว่า จาปา สมัยนั้น นักบวชอาชีวกชื่ออุปกะ พบกับ
พระศาสดา ซึ่งเสด็จออกจากโพธิมณฑลสถานเจาะจงไปยังกรุงพาราณสี เพื่อ
ประกาศพระธรรมจักร ถามว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใส จฉวีวรรณ
ก็ขาวผ่องบริสุทธิ ผู้มีอายุ ท่านบวชเฉพาะเจาะจงใครกันนะ หรือว่าใครเป็น
ศาสดาของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร เมื่อพระศาสดาทรงชี้แจง
ให้เขารู้เรื่องที่พระองค์เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า และการประกาศพระธรรม-
จักร ดังนี้ว่า

เราครอบงำธรรมทั้งหมด รู้ธรรมทุกอย่าง ไม่
ติดอยู่ในธรรมทั้งปวง ละกิเลสได้หมด หลุดพ้น
เพราะสิ้นตัณหา รู้ยิ่งด้วยปัญญาเองแล้ว ยังจะต้อง
แสดงว่าใครเป็นศาสดาเล่า.

เราไม่มีอาจารย์ คนเสมอเราก็ไม่มี คนที่เทียบ
เราในโลกทั้งเทวโลกก็ไม่มี เราเป็นอรหันต์ เป็น
ศาสดายอดเยี่ยม เป็นเอก เป็นสัมมาสัมพุทธะ เย็น
สนิท ดับร้อนได้แล้ว เราจะไปกรุงพาราณสีราชธานี
ของแคว้นกาฬิ เราจะทำนงนุชธรรมอมตเถรี ในโลก
อันมีด.

เขามีจิตเลื่อมใส กล่าวแล้ว ว่า เหอ ๆ ผู้มีอายุ ท่านเป็นอรหันต์
อนันตชินะหรือ แล้วหลีกทางให้แยกไปยังวังกหารชนบท เข้าอยู่อาศัยหมู่บ้าน
พรานล่าเนื้อตำบลหนึ่งในชนบทนั้น หัวหน้าพรานล่าเนื้อในหมู่บ้านนั้นอุป-
ฐากบำรุงเขา วันหนึ่งหัวหน้าพรานล่าเนื้อจะไปล่าเนื้อไกล จึงส่งจ่าปลุกสาว
ของตนว่า เจ้าอย่าลืมพระอรหันต์ของพ่อนะลูก แล้วไปพร้อมกับลูกชาย
คนที่หลายคน. ลูกสาวของพรานนั้นมีรูปร่างน่าชม.

ครั้งนั้น อุปกาชีวิต ถึงเวลาหาอาหารก็ไปเรือนของนายพรานล่าเนื้อ
เห็นจ่าปาเข้ามาส่งอาหารใกล้ ๆ ก็เกิดรักจับใจ ไม่อาจจะกินอาหารได้ จึงถือ
ภาชนะอาหารไปที่อยู่ของตน ครุ่นคิดว่า ถ้าเราได้จ่าปาจึงจะมีชีวิตอยู่ ถ้าไม่
ได้ ก็เห็นจักตาย แล้วนอนอดอาหารครบ ๗ วัน นายพรานกลับมาก็ถาม
ลูกสาวว่า เจ้าไม่ลืมพระอรหันต์ของพ่อดอกหรือลูก จ่าปาตอบพ่อว่า ท่านมา
วันเดียวเท่านั้น แล้วก็ไม่เคยมาอีกเลย จะพ่อ ท่านใดนั่นเอง นายพรานก็ไปยัง
ที่อยู่ของอุปกาชีวิตนั้น ลูกสาวทำทั้งสองถามว่า ไม่สบายหรือท่านเจ้าข้า อุปกา-
ชีวิตถอนใจ ได้แต่กลิ้งเกลือกอยู่那儿เอง นายพรานปวารณาว่า บอกมาเถิด
เจ้าข้า การใด พ่อจะทำได้ก็จักทำให้ทุกอย่าง อุปกาชีวิตจึงบอกกล่าวถึง
อหฺรยาศัยความในใจโดยปริยายทางอ้อมอย่างหนึ่ง นายพรานถามว่า ก็ท่านรู้
ศิลปอะไรบ้างเล่า เขาตอบว่า ไม่รู้เลย นายพรานพูดว่าคนไม่รู้ศิลปอะไร ๆ
เลย จะอยู่ครองเรือนได้หรือเจ้า เขาตอบว่า ข้าณะ ไม่รู้ศิลปอะไรเลยจริง ๆ
แต่เอาเถิด ข้าพจะแบเนื้อและขายเนื้อได้บ้าง นายพรานพูดว่า อย่างนี้ก็
พอใจข้าแล้ว ส่งผ้าถุงให้ผืนหนึ่ง ผากให้อยู่เรือนของสหายตนชั่วเวลาเล็กน้อย
แล้ว ในวันนั้นเองก็นำมาเรือนแล้วมอบลูกสาวให้.

เมื่อเวลาล่วงมา คนทั้งสองอยู่ร่วมกัน ก็เกิดลูกขึ้นมาตั้งชื่อว่า สุ-
ภัททะ เวลาลูกร้องนางจ่าปาก็ใช้เพลงกล่อมลูก เย้ยหยันเสียดสีอุปกะไปในตัว
เป็นต้นว่า เจ้าลูกอุปกะเอ๋ย เจ้าลูกอาชีวิตเอ๋ย เจ้าลูกคนแบกเนื้อเอ๋ย อย่า

อ่อนไปเลยทรมานของจาปา. นายอุปกะนั้น สุดจะอดใจจึงพูดว่า จาปา เจ้าอย่าดูหมิ่นข้าว่าอนาถานะ ข้ามีสหายคนหนึ่ง ชื่อนันตชินะ ข้าจักไปหาเขาก็ได้ นางจาปารู้ว่าอุปกะอดใจด้วยอุบายวิธีนี้ จึงกล่อมลูกอย่างนั้นบ่อยๆ. วันหนึ่งเขาถูกนางกล่อมลูกเหยียหยันเสียดสีอย่างนั้นก็โกรธคิดจะไปเสีย แม่นางจะพูดจาชี้แจงอย่างไรก็ไม่ยินยอม จึงออกเดินทางบ่ายหน้าไปทางทิศตะวันตก.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร กรุงสาวัตถี ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายไว้ว่า พวกท่านทั้งหลาย วันนี้ผู้ใดมาที่นี่ถามว่า อนันตชินะอยู่ไหน พวกเธอจงส่งผู้นั้นมาหาเรา. ฝ่ายอุปกะถามเข้ามาตลอดทางว่าอนันตชินะอยู่ไหน ก็มาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำคืบ เข้าไปยืนอยู่กลางวิหารถามว่า ท่านอนันตชินะอยู่ไหน ภิกษุทั้งหลายก็นำเขาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เขาพบพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรู้จักข้าพเจ้าหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบพร้อมทั้งข้อนถามว่า รู้จักสิ ก็ท่านไปอยู่เสียที่ไหน ตั้งนานถึงเท่านี้แล้ว เขาทูลตอบว่า ข้าพเจ้าไปอยู่ที่วังทหารชนบท พระเจ้าข้า ตรัสถามเชิงแนะว่า อุปกะเวลานี้ท่านก็แก่เฒ่าแล้ว บวชเสียได้ไหมแล้ว ทูลว่า บวชก็ได้ พระเจ้าข้า พระศาสดาจึงตรัสสั่งภิกษุรูปหนึ่งว่า มานี้แนะภิกษุ เธอจงให้ท่านผู้นี้บวชเสียเถิด ภิกษุนั้นก็ให้อุปกะนั้นบวช. พระอุปกะนั้น บวชแล้ว ก็รับกรรมฐานในสำนักพระศาสดา ประกอบภาวนาอยู่เนื่องๆ ไม่นานนัก ก็ตั้งอยู่ในอนาคามิผล ทำกาละ [มรณภาพ] ไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นอวิหา. เพราะเหตุที่บังเกิดนั้นแล ก็บรรลुพระอรหัต ๗ คนที่พอบังเกิดในพรหมโลกชั้น อวิหาก็บรรลุพระอรหัต ท่านอุปกะนี้ก็เป็นผู้หนึ่งแห่งจำนวน ๗ คนนั้น สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ภิกษุ ๗ รูปเข้าถึงพรหมชั้นอวิหาแล้วก็หลุดพ้น

สิ้นราคะโทสะ ข้ามค้นหาเครื่องชานไปในโลก ภิกษุ

๗ รูปนั้น ๓ รูปคือ อุปกะ อุปลัคัณเฑาะ และปุกกุสาติ
และอีก ๔ รูปคือ ภัททियะ จัณฑเทวะ พาหุรัคคิ
และปิงคियะ ละกายมมนุษย์แล้วก็เข้าถึงกายทิพย์ ดังนี้.

ครั้นเมื่ออุปกะ เดินทางจากไปแล้ว นางจาปา ก็มีใจเบื่อหน่าย จึง
มอบลูกให้นายพรานผู้เป็นตาไว้ เดินไปตามทางที่อุปกะไปก่อนแล้ว ถึงกรุง-
สาวัตถีแล้วก็บวชในสำนักภิกษุณีทั้งหลาย กระทำกิจกรรมในวิปัสสนา ก็ตั้ง
อยู่ในพระอรหัตตามลำดับมรรค ครั้นพิจารณาทบทวนถึงความเป็นมาของตน
ก็กระทำคาถาที่อุปกะกับคนพูดกันไว้แต่ก่อน รวมเป็นอุทานคาถา ได้กล่าว
คาถาเหล่านี้ว่า

ท่านอุปกะกล่าวว่า

แต่ก่อนเราบวชถือไม้เท้า บัดนี้เรานั้นกลายเป็น
พรานล่าเนื้อไปเสียแล้ว ไม่อาจข้ามจากตมคือตัณหา
อันร้ายกาจ ไปสู่ฝั่งโน้นคือพระนิพพานได้ ดูก่อน
จาปา เจ้าสำคัญเราว่าเป็นคนมัวเมา จึงล่อมลูกเย้ย-
หยันเสียดสี เราจักตัดพันธะของจาปาไปบวชอีก.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านมหาวิระ โปรดอย่าโกรธจาปาเลย ข้า
แต่ท่านมхамุณี โปรดอย่าโกรธจาปาเลย เพราะว่าคุณ
ความโกรธครอบงำแล้ว ไม่มีความบริสุทธิ์ดอก แล้ว
ตปะ จะมีมาแต่ไหนเล่า.

ท่านอุปกะกล่าวว่า

เราจักหลีกเลี่ยงไปจากบ้านนาลา ใครจักอยู่ใน
บ้านนาลานี้ได้ เจ้าผู้กล่าวสมณะ ผู้เลี้ยงชีพโดยธรรม
ด้วยมายาสตรี.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านกาพะ [ท่านอุปกะผิวดำ] มาลี
กลับมาเถิด จงบริโภคมความเหมือนแต่ก่อน จาปาและ
เหล่าญาติของจาปายอมอยู่ใต้อำนาจท่านแล้ว.

ท่านอุปกะกล่าวว่า

ดูก่อนจาปา เจ้าจะกล่าวคำรักเช่นใดเป็น ๔ เท่า
จากคำนี้แก่เรา คำรักเช่นนั้น จะพึงโอฬารสำหรับ
บุรุษผู้ร่าเริงในเจ้าเท่านั้น ดอกนะ.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านกาพะ เพราะเหตุไร ท่านจึงละทิ้ง
จาปาซึ่งสะสวย มีเรือนร่างงามดั่งต้นคนทาบานสะพรั่ง
บนยอดเขา ดังเครือทับทิมที่ดอกบานแล้ว ดั่งต้นแค
ฝอยบนเกาะ ผู้มีร่างไล่ด้วยจันทน์แดง นุ่งห่มผ้าชั้น
เยี่ยมของแคว้นกาสิไปเสียเล่า.

ท่านอุปกะกล่าวว่า

เจ้าจักตามเบียดเบียนเราด้วยรูปที่ตกแต่ง เหมือน
อย่างพรานนก ประสงค์จะตามเบียดเบียนนกไม่ได้
ดอกนะ.

ข้าพเจ้ากล่าวว่า

ข้าแต่ท่านกาพะ ผลคือลูกของเรานี้ ท่านก็ทำ
ให้เกิดมาแล้ว เพราะเหตุไร ท่านจึงจะละทิ้งจาปาซึ่ง
มีลูกไปเสียเล่า.

ท่านอุปกะกล่าวว่

เหล่าท่านผู้มีปัญญา มีความเพียรมาก ย่อมสะ
พวกลูก ๆ ต่อนั้น ก็พวกญาติ ต่อนั้นก็ทรัพย์ พากัน
ออกบวชเหมือนพระยาช้างตัดเชือกที่ผูก ฉะนั้น.

ข้าพเจ้ากล่าวว่

บัดนี้ ข้าจะเอาไม้หรือมีดฟาดลูกคนนี้ของท่าน
ให้ล้มลงเหนือพื้นดิน เพราะความเศร้าโศกถึงลูก
ท่านจะไม่ไปได้อีก.

ท่านอุปกะกล่าวว่

ดูก่อนหญิงแล้ว ถึงเจ้าจักยอมมอบลูกให้ฝูงสุนัข
จึงจอก เพราะลูกเป็นต้นเหตุ เจ้าก็จักทำให้หวน
กลับมาอีกไม่ได้ดอก.

ข้าพเจ้ากล่าวว่

ข้าแต่ท่านกาพะเจ้าขา เอาเถิด เดียวนี้ ท่านจะ
ไปที่ไหน คาม นิคม นคร ราชธานีไหน เจ้าคะ.

ท่านอุปก็กล่าวว่

แต่ก่อน ได้มีพวกคณาจารย์ไม่เป็นสมณะ ก็ถือตัว
ว่เป็นสมณะจาริกกันไปตามคาม นิคม ชนบทราชธานี
ความจริง ท่านผู้หนึ่งนั้น คือพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้
ตรัสรู้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงแสดงธรรมโปรด
หมู่สัตว์ เพื่อละทุกข์ทั้งปวง เราจะไปเฝ้าพระองค์
พระองค์จักเป็นศาสดาของเรา./B

>

ข้าพเจ้ากล่าววว่า

บัดนี้ ขอท่านพึงกราบทูลพระโลกนาถ ผู้ยอด
เยี่ยม ถึงการถวยาบังคมของจาปาและพึงทำประทักษิณ
เวียนขวาแล้วอุทิศกุศลทักษิณาแก่จาปาด้วย.

ท่านอุปกะกล่าววว่า

ข้อที่เจ้าพุดแก่เรา เราทำได้ บัดนี้ เราจะกราบ
ทูลพระโลกนาถผู้ยอดเยี่ยมถึงการถวยาบังคมของเจ้า
และเราจะทำประทักษิณเวียนขวาแล้วอุทิศกุศลทักษิ-
ณาแก่เจ้าแน่.

ต่อแต่นั้น ท่านกาพะก็เดินทางไปใกล้ฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา ได้พบพระสัมพุทธเจ้า กำลังทรงแสดง
อมตบท คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความลวงทุกข์ และ
อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เข้าไปประจักษ์ทุกข์ ท่านกาพะ
ถวยาบังคมพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
แล้ว กระทำประทักษิณพระองค์แล้วอุทิศกุศลแก่จาปา
บวชเป็นอนาคาริกะไม่มีเรือน. วิชชา ๓ ข้าพเจ้า ก็
บรรลุแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้ากระทำเสร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น. บทว่า ลภฺจิทฺตฺโต แปลว่า ถือไม้เท้า. บทว่า
ปุเร แปลว่า ในกาลก่อนคือครั้งเป็นปริพาชก เราใช้มือถือไม้เท้าเพื่อกันโค
คุและสุนัขเป็นต้นจาริกไป. บทว่า โสทานิ มิคฺคฺชฺชฺสโก ความว่า บัดนี้
เรานั้น กลายเป็นพรานล่าเนื้อ เพราะกินอยู่หลับนอนร่วมกับพวกพรานล่าเนื้อ
ไปเสียแล้ว ตัณหาท่านเรียกว่า อาสยะ บาลีว่า อาสาย ก็มี ความว่า เพราะ
เหตุที่ความปรารถนาอันเป็นบาป. บทว่า ปลิปลา ได้แก่ จากตมคือกามและ

จากตมคือทิกฐิติ. บทว่า โฆรา ได้แก่ ชื่อว่าร้ายกาจ เพราะทารุณ เหตุนำ
มาแต่ความพินาสอย่างกว้างขวางที่ตนไม่รู้. ท่านอุปกะกล่าวอย่างนี้ว่า นาสกฺขิ
ปารเมตเว ดังนี้ ก็หมายเฉพาะตนเท่านั้นว่า เราไม่อาจ ไม่สามารถจะถึง
คือไปสู่พระนิพพาน อันเป็นฝั่งข้างโน้นของตมคือตมคือนั่นนั่นแลได้.

บทว่า สุมตฺตํ มํ มลฺลฺยมาณา ความว่า เจ้าจาปากำหนดตัวเรา
ทำให้เป็นผู้มัวเมา คือถึงความเมา ดิดข้องหรือมัวเมา ด้วยอำนาจความหมก
มุ่นในกาม. บทว่า จาปา ปุตฺตมโศสยิ ความว่า จาปาลูกสาวพรานล่า
เนื้อกล่อมลูกกระทบกระเทียบเรา เยี้ยหยัน โดยนัยว่า เจ้าลูกอุปกาชีวกเอย
เป็นต้น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สุปติ มํ มลฺลฺยมาณา ความว่า สำคัญ
เราว่าหลับ. บทว่า จापาย พนฺธนํ เจตฺวา ได้แก่ตัดเครื่องผูกคือกิเลส
ที่เกิดขึ้นในตัวเจ้าจาปา. บทว่า ปพฺพชิสฺสํ ปุโนปหิ ได้แก่ เราจักบวช
อีกเป็นครั้งที่สอง.

บัดนี้ ท่านอุปกะกล่าวแก่นางว่า เราไม่มีความต้องการแล้ว นาง
จาปาฟังคำนั้นแล้ว เมื่อจะขอขมา จึงกล่าวคาถาว่า มา เม กุชฺฌิ เป็นต้น
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา เม กุชฺฌิ ได้แก่ โปรดอย่าโกรธซ้ำด้วย
อาการเพียงทำการเยี้ยหยันเลย นางจาปาเรียกท่านอุปกะว่า มหาวิระ มหามุณี
นางหวังจำเพาะความอดกลั้น [ให้ขมา] ทำเป็นว่า ทั้งคราวก่อนท่านก็บวช
[ละเว้น] มาแล้ว ทั้งคราวนี้ก็ประสงค์จะบวช [ละเว้น] เรา จึงกล่าววามหามุณี.
ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแล นางจึงกล่าวว่า เพราะผู้ที่ถูกความโกรธครอบงำแล้ว ไม่
บริสุทธิ์ แล้วตบะจะมีมาแต่ไหน อธิบายว่า ท่านอดทนเหตุเล็กน้อยไม่ได้
จักฝึกจิตได้อย่างไร หรือจักประพฤติดบะได้อย่างไร.

ครั้งนั้น ท่านอุปกะถูกนางจาปาพูดว่า ท่านประสงค์จะไปบ้านนาลา
มีชีวิตรอยู่ จึงกล่าวว่า เราจักออกไปเสียจากบ้านนาลา ใครเล่าจักอยู่ในบ้าน

เวลานี้ได้. อธิบายว่า ใครจักอยู่ในบ้านเวลานี้ได้ เราจักออกไปเสียจากบ้านเวลานี้แหละ. ความจริงบ้านเวลานั้นเป็นบ้านเกิดของท่านอุปกะนั้น ท่านออกจากบ้านเวลานั้นไปบวช. ก็บ้านเวลานั้น อยู่ในถิ่นที่ใกล้โพธิมณฑลสถาน แคว้นมคธ. ท่านอุปกะหมายถึงบ้านเวลานั้น จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **พหุชนฺติ** อิตฺตฺธิรฺูปเณ สมเณ **ชฺมฺมชฺวีโน** อธิบายว่า คู่ก่อนจาปา เจ้าผู้กนักบวชผู้เป็นอยู่โดยธรรม ตั้งอยู่ในธรรม ด้วยรูปสตรี ด้วยมารยาสตรีของตนอยู่ บัดนี้ เราเกิดเป็นเช่นนี้เพราะเหตุอันใด เพราะฉะนั้น เราจึงจำต้องสละเหตุอันนั้นเสีย.

เมื่อท่านอุปกะพูดอย่างนี้ นางจาปาประสงค์จะให้เขากลับ จึงกล่าวคาถาว่า **เอหิ กภาพ** เป็นต้น. คาถานั้นมีความว่า ข้าแต่ท่านอุปกะชื่อว่า กภาพ เพราะเป็นคนผิวดำ จงมา กลับไปกันเถิด อย่าหลีกหนีไปเลย จงบริโภคนกเหมือนแต่ก่อน. ข้าและพวกญาติของข้าทุกคน ยอมอยู่ในอำนาจ ให้ท่านมีอำนาจ เพราะไม่ต้องการให้ท่านหลีกออกไป. ท่านอุปกะฟังคำนั้น แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า **เอตฺโต จาเป** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จาเป** เป็นอาल्पนะคำเรียก. จริงอยู่นางได้ชื่อว่า จาปา เพราะมีเรือนร่างยังสาวอ่อนช้อยเสมือนคันธนู เพราะฉะนั้น จึงเรียกกันว่า จาปา อธิบายว่า คู่ก่อนจาปา เจ้าผู้ใด อย่างไร บัดนี้ กล่าวคำเช่นใด เจ้าพึงทำสำนวนที่น่ารักเป็น ๔ เท่า จากคำเช่นนี้ ชื่อนั้น ก็จะพึงโอฬาร สำหรับบุรุษผู้รัก ผู้ถูกราคะเป็นต้นครอบงำในตัวเจ้าดอกหนอ แต่บัดนี้ เราคลายรักในตัวเจ้าและในกามทั้งหลายเสียแล้ว เพราะฉะนั้น เราจะไม่ยอมอยู่ในถ้อยคำของเจ้าละ.

นางจาปา ประสงค์จะให้ท่านอุปกะนั้นเกิดติดใจในตัวนางอีก จึงกล่าววาท **กภาพฺจฺลินี** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กภาพ** เป็นคำเรียกท่านอุปกะนั้น. บทว่า **องฺคฺลินี** ได้แก่ เพียบพร้อมด้วยเรือนร่างยังสาว

ศัพท์ว่า **อิ** เป็นนิบาตลงในอรรถอุปมา เปรียบความ. บทว่า **ตฤการี**
ปุปฺผิตฺ **คิริมฺหุสนิ** ได้แก่ เหมือนเครื่องทับทิมดอกบานอยู่บนยอดเขา. อนึ่ง
อาจารย์บางพวกกล่าวว่า **อุฏฺฐาคารี** ความว่า เหมือนไม้คิบบถ่าน ก็คำว่า
คิริมฺหุสนิ นี้ นางจาปากว่า ก็เพื่อแสดงถึงความงามที่ใคร ๆ ทำลายไม่ได้
อาจารย์บางพวกกล่าวปาฐะว่า **กาลิงฺคินิ** แล้วบอกความของคำนั้นว่า เสมือน
เถาฟักเขียว. บทว่า **มุลล์** **ทาลิมลฺลฺลฺ** **ว** ได้แก่ เหมือนทับทิมรุ่นที่ออก
ดอก. บทว่า **อนฺโตทฺตีเปว** **ปาฏฺฐลิ** ได้แก่ เหมือนดินแคล้อย ภายในเกาะ
ก็ **ทป** ศัพท์ในคำนี้ นางจาปากว่าก็เพื่อแสดงความงามที่น่าอัศจรรย์.

บทว่า **หริจนฺทฺนลิตฺตฺตฺ** **คิ** ได้แก่ มีเรือนร่างที่ดูบไล้ด้วยจันทน์
แดง. บทว่า **กาลิกฺคฺตฺมธารินิ** ได้แก่ ทรงคือนุ่งห่มผ้าแคว้นกาสิอย่าง
เยี่ยม. บทว่า **ตํ** **มํ** ได้แก่ ข้าเช่นนั้น. บทว่า **รฺูปวตี** **สนฺตี** ได้แก่
ผู้งามพร้อมอยู่. บทว่า **กสฺส** **โหหาย** **คจฺฉลิ** ได้แก่ ท่านละทิ้งสละไป
เสีย เพราะเหตุแห่งสัตว์ชื่อไร หรือแห่งเหตุอะไร หรือเพราะเหตุอะไร.

เบื้องหน้าแต่นี้ พระจาปาเถรีตั้งคาถาแสดงการกล่าวและการโต้ตอบ
ของตนทั้งสองนั้นแล้ว ในที่สุดก็ตั้งคาถาไว้ ๓ คาถา. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า **สาฏฺฐนิโก** **ว** ได้แก่ เหมือนพรานล่านก. บทว่า **อาหริเมณ** **รฺูเปณ**
ความว่า เจ้าเบียดเบียนเรา ด้วยรูปคือสี ด้วยความฉลาดด้วยศิลปะเพื่อนรำ
ขับร้องที่ปรู้งแต่งด้วยการบำรุงเรือนร่าง มีการประดับผมเป็นต้น และด้วย
เครื่องประดับคือผ้าเป็นอาทิ. บทว่า **น มํ** **ตฺวํ** **พาธยิสฺสฺสฺ** ความว่า บัดนี้
เจ้าจักเบียดเบียนเราไม่ได้เหมือนแต่ก่อน. บทว่า **ปฺุตฺตผลํ** ได้แก่ ผลกล่าว
คือบุตร คือสัตว์เลี้ยง คือบุตร.

บทว่า **สฺบปฺลฺลฺ** **คิ** ได้แก่ ผู้มีปัญญา. อธิบายว่า ผู้ประกอบด้วย
ปัญญา รู้แจ่มแจ้งโทษในสงสาร. จริงอยู่ ท่านผู้มีปัญญาเหล่านั้น ละเครื่องญาติ
หรือกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ออกบวช. ด้วยเหตุนี้ ท่านอุปกะจึงกล่าวว่า

ท่านผู้มีความเพียรใหญ่ ย่อมบวช [ละเว้น] เหมือนพระยาช้างตัดเครื่องผูกจะนั้น
อธิบายว่า ท่านผู้มีความเพียรใหญ่เท่านั้น จึงละเครื่องผูกคือกฤหัสถ์ บวช
ได้เหมือนพระยาช้างตัดเครื่องผูกคือเหล็กไป ผู้มีความเพียรเลว หาบวชได้ไม่.

บทว่า ทณฺเฑน ได้แก่ ท่อนไม้อย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า จริกาย
ได้แก่ มีดโกน. บทว่า ภูมิมิ วา นิสุมุภิสฺส ได้แก่ เบียดเบียนด้วยการ
และแทงเป็นต้น ให้ล้มลงเหนือแผ่นดิน. บทว่า ปุตุตโตกา น คจฺฉติ
ได้แก่ จะไม่ไป เพราะเสร้าโศกถึงบุตร.

บทว่า ปทาหิสิ ได้แก่ แสดง. บทว่า ปุตุตตตุเต แปลว่า
เพราะเหตุแห่งบุตร. คำว่า ชมฺมิ เป็นคำเรียกนางจาปานั้น. ความว่า คู่ก่อน
หญิงเลว.

บัดนี้ นางจาปา เมื่อจะอนุญาตให้ท่านอุปกะนั้นไปได้ แต่อยากรู้
สถานที่จะไป จึงกล่าวคาถาว่า หนฺท โข เป็นต้น.

ท่านอุปกะเมื่อแสดงว่า เมื่อก่อน เราขึ้นหยัดประดับประคองศาสนา
[คำสอน] ที่ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ แต่เดี๋ยวนี้ เราประสงค์จะขึ้นหยัดอยู่ใน
ศาสนาของท่านอนันตชินะ ซึ่งนำสัตว์ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น เราจึงจำ
ต้องไปเฝ้าพระองค์ จึงกล่าวคาถาว่า อหฺมุห เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า คณฺโณ ได้แก่ ผู้ปกครองหมู่. บทว่า อสมณา ได้แก่ ผู้สงบบาป
ยังไม่ได้. บทว่า สมณฺมานิโน ได้แก่ ผู้สำคัญอย่างนี้ว่าสงบบาปได้แล้ว.
ท่านอุปกะกล่าววางตัวเองไว้ในศาสดาทั้งหลายมีปุณณกัสสปเป็นต้นว่า วิจริมุห
เป็นต้น.

บทว่า เนรณฺขริ ปติ ได้แก่ ไกล้แม่น้ำเนรัญชรา คือริมฝั่งแม่น้ำ
นั้น. บทว่า พุฑฺโธ ได้แก่ ตรัสรู้พระอภิธรรมโพธิ ท่านอุปกะกล่าวโดย
อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสรู้พระอภิธรรมโพธิแล้ว เมื่อทรงแสดง
ธรรม ก็ประทับอยู่ที่นั่นนั่นแหละ ทุกเวลา.

บพว่า **วณฺหํ ทานิ เม วชฺชาติ** ความว่า ขอท่านพึงกราบทูล
ถึงการถวายบังคมของข้า คือกราบทูล พระโลกนาถผู้ยอดเยี่ยม ตามคำของ
ข้า บพว่า **ปทกฺขิณฺณจ กตฺวาน อาทิสฺเสยฺยาติ ทกฺขิณฺ** ได้แก่ ท่าน
แม้ทำประทักษิณเวียนขวา พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ๓ ครั้งแล้ว ถวายบังคม
ใน ๔ ทิศ จากบุญนั้น เมื่อให้ส่วนบุญแก่ข้า ก็พึงตั้งใจอุทิศส่วนทักษิณา
ด้วย. นางจาปากล่าวอย่างนี้ก็เพราะเคยได้ยินพระพุทฺธคุณ และเพราะตนถึง
พร้อมด้วยเหตุ [เหตุสัมปทา]. บพว่า **เอตํ โข ลพฺภํ อมฺเหหิ** อธิบายว่า
บุญคือการทำประทักษิณนี้ เราอาจให้แก่เจ้าได้ แต่เราไม่อาจกลับไปบริโภค
กันได้เหมือนแต่ก่อนนะ. บพว่า **เต วชฺชํ** ได้แก่ บอกกล่าว คือกราบทูล
ถึงการถวายบังคมของเจ้า.

บพว่า **โส** ได้แก่ ท่านกาฬะ. บพว่า **อทุทฺธาติ** แปลว่า ได้
เห็นแล้ว.

ท่านอุปกะกล่าวคำว่า **ทกฺขํ** เป็นอาทิ ก็เพราะทุกขนั้น เป็นประธาน
ของสังกตา ในพระเทศนาของพระศาสดา และเพราะไม่มีกตาที่พ้นไปจาก
สังกตานั้น. คำที่เหลือ มีนัยที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาจาปาเถรีคาถา

๔. สุนทรืเถรีคาถา

[๔๗๐] พระสุนทรืเถรี ได้กล่าวอุทานคาถา แสดงข้อความตั้งแต่
บิดากล่าวเป็นต้นไปว่า

สุชาตพราหมณ์ถามพระวาสิฏฐีเถรีว่า

ข้าแต่ท่านแม่เจ้าวาสิฏฐี แต่ก่อน แม่เจ้ากินลูก ๆ
ที่ตาย ไปแล้ว แม่เจ้าต้องเดือดร้อนอย่างหนัก วันนี้
พราหมณ์นั้นกินลูกหมดทั้งร้อยคน เพราะเหตุไร จึง
ไม่เดือดร้อนหนักหนาเล่า.

พระวาสิฏฐีเถรีตอบว่า

ดูก่อนท่านพราหมณ์ ลูกร้อยคนและหมู่ญาติ
ร้อยคน เรากับท่านก็กินกันมานานแล้ว ในอดีตกาล
เรานั้นรู้ธรรมที่ชาติและชราเล่นออกไปแล้วจึงไม่เศร้า
โศก ไม่ร้องไห้และไม่เดือดร้อนเลย.

สุชาตพราหมณ์ถามว่า

ข้าแต่แม่ท่านวาสิฏฐี น้าอัศจรรยัจริงหนอที่แม่-
เจ้ากล่าววาจาเช่นนี้ ก็แม่เจ้ารู้ธรรมของใครเล่าจึง
กล่าววาจาเช่นนี้.

พระวาสิฏฐีเถรีตอบว่า

ดูก่อนท่านพราหมณ์ ในกรุงมิถิลา พระสัม-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมโปรดหมู่สัตว์

เพื่อละทุกข์ทั้งปวง ดูก่อนท่านพราหมณ์ เราฟังธรรม
ที่ไม่มีกิเลสและทุกข์ของพระอรหันต์พระองค์นั้น รู้
แจ้ง สัทธรรมในพระธรรมเทศนานั้นแล้ว จึงบรรเทา
เศร้าโศกถึงลูกเสียได้.

สุชาติพราหมณ์กล่าวว่า

ถึงข้าพเจ้านั้น ก็จักไปกรุงมิถิลาเหมือนกัน ถ้า
กระไร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็คงจะทรง
ช่วยเปลื้องข้าพเจ้าเสียจากทุกข์ทั้งหมดได้.

พราหมณ์ได้พบพระพุทธเจ้า ผู้ทรงหลุดพ้นโดย
ประการทั้งปวง ทรงไม่มีกิเลสและทุกข์ พระมุณีผู้ถึง
ฝั่งแห่งทุกข์ ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์นั้น
คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความกำว่วงทุกข์ อริยมรรค
มีองค์ ๘ ที่ให้ถึงความระงับทุกข์ สุชาติพราหมณ์รู้
แจ้ง สัทธรรมในพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ก็เข้าบวช ๓
ราตรี ก็บรรลुวิชา ๓.

พระสุชาติภิกษุกล่าวกะสารถีนัยบรว่า

มานีสารถี เชอจงกลับไป เรามอบรถคันนี้ให้ จง
บอกพราหมณ์ถึงความสบายไม่เจ็บป่วยว่า บัดนี้
พราหมณ์บวชแล้ว ๓ ราตรี สุชาติพราหมณ์ก็บรรลु
วิชา ๓.

ลำดับนั้น สารถีพาธและทรัพย์พันกหาปณะ
ไปมอบให้พราหมณ์ บอกพราหมณ์ถึงความสบายไม่
เจ็บป่วยว่า บัดนี้ พราหมณ์บวชแล้ว ๓ ราตรี สุชาติ-
พราหมณ์ก็บรรลुวิชา ๓.

พราหมณ์กล่าวว่า

ดูก่อนสารถิ ข้าพึ่งเรื่องพราหมณ์ได้วิชา ๓
แล้ว ก็ขอมอบรถม้าคันหนึ่งกับทรัพย์พันกหาปณะ
เป็นรางวัลตอบแทนที่ให้ข้าวนายินดี แก่เจ้า.

สารถิไม่ยอมรับกลับกล่าวว่า

ข้าแต่แม่พราหมณ์ รถม้ากับทรัพย์พันกหาปณะ
จงกลับเป็นของแม่ท่านตามเดิมเถิด แม้ตัวข้าพเจ้า ก็
จักบวชในสำนักพระพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาอัน
ประเสริฐ.

พราหมณ์กล่าวกะสุนทรียะคิดว่า

ดูก่อนสุนทรียะ บิดาของลูกละซ้าง ม้า โค มณี
กมลทล ความมั่งคั่ง และสมบัติคฤหัสถ์นี้ ออกบวชเสีย
แล้ว ลูกจงบริโภคโภคสมบัติ จงเป็นทนายรับมรดก
ในตระกูลนะลูก.

สุนทรียะคิดกล่าวกะพราหมณ์มารดาว่า

แม่เจ้า บิดาของลูกถูกความเศร้าโศกถึงลูกชายรบ
กวนหนัก จึงละซ้าง ม้า โค มณีและกมลทล ความ
มั่งคั่ง และสมบัติคฤหัสถ์นี้ออกบวช ถึงลูกก็ถูกความ
เศร้าโศกถึงน้องชายรบกวนมาก จึงจักบวชด้วยจ๊ะแม่.

พราหมณ์มารดากล่าวอนุญาตว่า

ดูก่อนสุนทรียะ ความดำรินั้นของลูกจึงสำเร็จสม
ปรารถนาเถิด ลูกเมื่อสำเร็จกิจเหล่านี้คือ การยืนรับ
ก่อนข้าว การแสวงหาอาหารและการทรงผ้าบังสุกุล
จีวร จงเป็นผู้ไม่มีอาสวะในปรโลกเถิด.

เมื่อบวชบำเพ็ญเพียรบรรลुพระอรหัตแล้ว พระสุนทรเถรี จึงขออนุญาตพระอุปัชฌายะว่า

ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าเมื่อเป็นสิกขมานา ก็ชำระ
ทิพยจักขุได้แล้ว ข้าพเจ้าระลึกฐัณฑ์ที่เคยอาศัยอยู่
แต่ก่อนได้แล้ว.

ข้าแต่พระเถรีผู้มีกัลยาณธรรม ผู้งามเอง และผู้
ทำหมู่ให้งาม ข้าพเจ้าบรรลुวิชา ๓ แล้ว คำสอน
ของพระพุทธเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ข้าแต่แม่เจ้า โปรดอนุญาตเถิดเจ้าคะ ข้าพเจ้า
ประสงค์จะไปกรุงสาวัตถี จักบรรลुสีหนาทในสำนัก
ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

พระสุนทรเถรีได้รับอนุญาตแล้ว ก็เข้าไปพระเชตะวันวิหาร พบพระ-
ศาสดาประทับนั่งอยู่ จึงกล่าวคาถาเป็นอุทานว่า

ดูก่อนสุนทรี เจ้าจงพิศดูพระศาสดาผู้มีพระวิ-
วรรณปานทอง ผู้ทรงฝึกพวกที่ใคร ๆ ฝึกไม่ได้ ผู้
ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอได้โปรดจงดู
สุนทรีผู้กำลังเดินมา ผู้หลุดพ้นโดยประการทั้งปวง
ผู้ไม่มีกิเลสและทุกข์ ปราศจากราคะ ไม่หอบทุกข์ไว้
ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ

ข้าแต่พระผู้ทรงมีเพียรยิ่งใหญ่! สุนทรีออกจาก
กรุงพาราณสีมาเฝ้าพระองค์ เป็นสาวิกาของพระองค์
ขอถวายบังคมพระยุคลบาท พระเจ้าข้า.

ข้าแต่พระผู้ทรงเป็นพราหมณ์ พระองค์เป็น
พระพุทธเจ้า พระองค์เป็นพระศาสดา ข้าพระองค์

เป็นธิดาของพระองค์ เป็นโอรสเกิดแต่พระโอรสผู้

ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนลูกสุนทรี เข้ามาดีแล้ว มาไม่เลวเลย ด้วย
ว่าผู้ฝึกอย่างนี้แล้ว ปราศจากราคะ ไม่หอบทุกข์ไว้
ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ย่อมมาไหว้ทำสาสดา
ของตน.

จบ สุนทรีเถรีคาถา

๔. อรรถกถาสุนทรีเถรีคาถา

คาถาว่า เปตานิ โภติ ปุตุตตานิ เป็นต้น เป็นคาถาของ พระ-
สุนทรีเถรี.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาแล้วในพระพุทธเจ้าพระองค์
ก่อนๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้นๆ ๓๑ กัปนับ
แต่กัปนี้ไป ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า เวสสภู ก็บังเกิดในเรือนคนมี
สกุล รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดากำลังเสด็จบิณฑบาตมีใจเลื่อมใส
แล้ว ถวายภิกษา [คืออาหาร] แล้วถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์. พระ-
ศาสดาทรงทราบถึงความมีจิตเลื่อมใส ทรงทำอนุโมทนาแล้วก็เสด็จไป. เพราะ
บุญนั้น นางบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อยู่จนตลอดอายุในสวรรค์ชั้นนั้น
เสวยทิพยสมบัติจตุตจจากสวรรค์ชั้นนั้นแล้ว ก็เที่ยวไปเที่ยวมาอยู่ในสุคติเท่านั้น
มีญาณแก่กล้า ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดเป็นธิดาของพราหมณ์ชื่อ สุชาตะ

กรุงพาราณสี เพราะนางมีรูปสมบัติคือสวย จึงมีนามว่า สุนทรि เมื่อเติบโตแล้ว
น้องชายของนางก็ตาย บิดาของนางเศร้าโศกยิ่งนัก ท่องเที่ยวไปในที่นั้น ๆ ได้
สมาคมกับพระเถรีนามว่าวาสิฏฐิ เมื่อจะไถ่ถามพระเถรีถึงเหตุที่จะช่วย
บรรเทาความเศร้าโศก จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถามีว่า **เปตานิ โภติ
ปุตฺตานิ** เป็นต้น พระเถรีรู้ว่าพราหมณ์เศร้าโศกมาก ประสงค์จะช่วยบรรเทา
ความเศร้าโศก ก็กล่าว ๒ คาถามีว่า **พฺหุณี เม ปุตฺตธิตานิ** เป็นต้นแล้ว
บอกถึงเรื่องที่ตนไม่เศร้าโศก พราหมณ์ฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็ถามพระเถรีว่า
พระแม่ท่านเจ้าข้า พระแม่เจ้าไม่เศร้าโศกอย่างนี้ได้อย่างไร พระเถรีจึง
พรรณนาพระคุณพระรัตนตรัยของตนแก่พราหมณ์นั้น.

พราหมณ์ถามว่า พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน ทราบว่า เวลานี้ประทับ
อยู่ในกรุงมิลินดา ในทันใดนั้นก็เที่ยวจรด ควบขับไปกรุงมิลินดา เข้าเฝ้าพระ-
ศาสดา ถวายบังคม กล่าวสัสมโพนทนิยกถาตามธรรมเนียมแล้ว ก็นั่ง ณ ที่สมควร
ส่วนหนึ่ง พระศาสดาก็ทรงแสดงธรรมโปรดเขา พราหมณ์นั้นฟังธรรมแล้ว
ได้ศรัทธา ก็บวช เริ่มเจริญวิปัสสนา พากเพียรพยายามอยู่ วันที่ ๓ ก็บรรลุ
พระอรหัต. ครั้งนั้นสารถิคนขับรถ ก็นำรถกลับไปกรุงพาราณสี บอกเรื่อง
ราวแก่พราหมณ์ [ภรรยา] ฝ่ายสุนทริ รู้เรื่องที่บิดาตนบวชก็บอกเล่าว่า แม่เจ้า
ลูกก็จักบวชจะ มารดาบอกว่า ลูกเอ๋ย โภคสมบัติในเรือนนี้ทั้งหมดเป็นของ
ลูก ลูกจงปฏิบัติตัวเป็นทายาทรับมรดกของตระกูลนี้ จงบริโภครักษาทุกอย่าง
เถิด อย่าบวชเลย. สุนทริกล่าวว่า ลูกไม่ต้องการโภครักษาดอก ลูกจักบวชจะ.
เธออ่อนวอนให้มารดาอนุญาตแล้ว ก็ทิ้งสมบัติกองใหญ่ เหมือนทิ้งก้อนเขพะไป
บวช ครั้นบวชเป็นสิกขมานาแล้ว เริ่มเจริญวิปัสสนา พากเพียรพยายามอยู่
เพราะญาณแก่กล้า เหตุเพียบพร้อมด้วยเหตุสัมปทา ก็บรรลุพระอรหัตพร้อม
ด้วยปฏิสัมภิตา ๔.

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

๑. ไม่มีในบาลีอุปทาน

ข้าพเจ้าถือข้าว ๑ ทัพพี ถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้

ประเสริฐสุด ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ พระนามว่าเวสสภู
ซึ่งกำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาต พระเวสสภูสัมพุทธเจ้า
พระศาสดาผู้นำโลก ทรงรับแล้ว ประทับยืน ณ ท้อง
ถนน ทรงกระทำอนุโมทนาแก่ข้าพเจ้าว่า ท่านถวาย
ข้าว ๑ ทัพพี จักไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จักเป็นมเหสี
ของท้าวสักกะเทวราช ๓๖ พระองค์ จักเป็นเอกอัคร-
มเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐ พระองค์ ท่านจักได้
ทุกอย่างที่ใจปรารถนาทุกเมื่อ ท่านครั้งเสวยสมบัติ
แล้ว ก็จักเว้นจากเครื่องกังวล จักกำหนดรู้โอสวะทั้ง
ปวง ไม่มีโอสวะ ดับสนิท พระเวสสภูสัมพุทธเจ้า
ปราชญ์ผู้นำทาง ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จสู่ท้อง
ฟ้าเหมือนพระยาหงส์บินไปในอากาศ ท่านอย่าง
ประเสริฐ ข้าพเจ้าก็ถวายดีแล้ว ยาคสัมปทา ความ
พร้อมแห่งยาคะ [การบูชา] ข้าพเจ้าก็บูชาแล้ว
ข้าพเจ้าถวายข้าวทัพพีเดียวกับบรรลวจลบท บทอันไม่สั้น
กลอน ๓๑ กัปนับแต่กัปนี้ไป ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้
ถวายภิกษาทานอันใด ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกติเลย ที่เป็น
ผลของภิกษาทานอันนั้น ก็เลศทั้งหลายข้าพเจ้าก็เผา
เสียแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำ
เสร็จแล้ว.

ก็แลสิกขมานาสุนทรี ครั้นบรรลุดุ พระอรหัตแล้ว อยู่ด้วยสุขในผล
และสุขในพระนิพพาน ต่อมา [อุปสมบทแล้ว] คิดว่า จำเราจักบรรลุอิสีหนาท
ต่อพระพักตร์ของพระศาสดา จึงลาพระอุปัชฌายะ ออกจากกรุงพาราณสี พร้อม

ด้วยภิกษุณีมารูป เดินไปโดยลำดับถึงกรุงสาวัตถีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วยืน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารแล้ว ก็ พยากรณ์พระอรหันต์ ด้วยการประกาศความที่ตนเป็นธิดา เกิดแต่พระอุระของ พระศาสดาเป็นต้น ครั้งนั้นหมู่ญาติทุกคน ตั้งต้นแต่มารดาของนาง และคน ไกลเคียง ก็พากันออกบวช ต่อมาพระสุนทรเถรีนั้น พิจารณาทบทวนถึง ความเป็นมาของตนจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ เป็นอุทาน ตั้งแต่คาถาที่บิดากล่าว มาแล้วเป็นต้นไปว่า

สุชาตพราหมณ์ถามพระวาสิฏฐีเถรีว่า

ข้าแต่ท่านแม่เจ้าวาสิฏฐี แต่ก่อน แม่เจ้ากินลูก ๆ
ที่ตายไปแล้ว แม่เจ้าต้องเดือดร้อนอย่างหนัก วันนี้
พราหมณ์นั้นกินลูกหมดทั้งร้อยคน เพราะเหตุไร จึง
ไม่เดือดร้อนหนักหนาเล่า.

พระวาสิฏฐีเถรีตอบว่า

ดูก่อนท่านพราหมณ์ บุตรร้อยคนและหมู่ญาติ
ร้อยคน เรากับท่านก็กินกันมามากแล้วในอดีตภาค
เรานั้นรู้ธรรมที่ชาติและชราเล่นออกไปแล้ว จึงไม่
เศร้าโศก ไม่ร้องไห้และไม่เดือดร้อนเลย.

สุชาตพราหมณ์ถามว่า

ข้าแต่ท่านแม่เจ้าวาสิฏฐี น้าอัครรย์จริงหนอ
แม่เจ้ากล่าววาจาเช่นนี้ ก็แม่เจ้ารู้ธรรมของใครเล่า
จึงกล่าววาจาเช่นนี้.

พระวาสิฏฐีเถรีตอบว่า

ดูก่อนท่านพราหมณ์ ในกรุงมิถิลา พระสัม-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมโปรดหมู่สัตว์

เพื่อละทุกข์ทั้งปวง ดูก่อนท่านพราหมณ์ เราพึงธรรม
ที่ไม่มีกิเลสและทุกข์ของพระอรหันต์พระองค์นั้น รู้
แจ้งสัจธรรมในพระธรรมเทศนานั้นแล้ว จึงบรรเทา
ความเศร้าโศกถึงบุตรเสียได้.

สุชาติพราหมณ์กล่าวว่า

ถึงข้าพเจ้านั้น ก็จักไปกรุงมิถิลาเหมือนกัน ถ้า
กระไร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็คงจะทรง
ช่วยเปลื้องข้าพเจ้าเสียจากทุกข์ทั้งหมดได้.

พราหมณ์ได้พบพระพุทธเจ้าผู้ทรงหลุดพ้น โดย
ประการทั้งปวง ทรงไม่มีกิเลสและทุกข์ พระมุนีผู้
ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์นั้น
คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความกำว่วงทุกข์ อริยมรรค
มีองค์ ๘ ที่ให้ถึงความระงับทุกข์ สุชาติพราหมณ์รู้
แจ้งสัจธรรม ในพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ก็เข้าบวช
๓ ราตรี ก็บรรลुวิชา ๓.

สุชาติภิกษุกล่าวกะสารถิคนั้บรว่า

มานี้แน่สารถิ เธอจงกลับไป เรามอบรถคันนี้
ให้ จงบอกพราหมณ์ถึงความสบายไม่เจ็บป่วยว่า บัดนี้
พราหมณ์บวชแล้ว ๓ ราตรี สุชาติพราหมณ์ก็บรรลु
วิชา ๓.

ลำดับนั้น สารถิพารธและทรัพย์พันกหาปณะ
ไปมอบให้พราหมณ์ บอกพราหมณ์ถึงความสบายไม่
เจ็บป่วยว่า บัดนี้ พราหมณ์บวชแล้ว ๓ ราตรี สุชาติ-
พราหมณ์ก็บรรลुวิชา ๓.

พราหมณ์กล่าวว่า

ดูก่อนสารถิ ข้าพึ่งเรื่องพราหมณ์ได้วิชา ๓
แล้ว ก็ขอมอบรถม้าคันหนึ่งกับทรัพย์พันกหาปณะเป็น
รางวัลตอบแทนที่ให้ข้าวนำยินดี แก่เจ้า.

สารถิไม่ยอมรับกลับกล่าวว่า

ข้าแต่แม่พราหมณ์ รถม้ากับทรัพย์พันกหาปณะ
จงกลับเป็นของแม่ท่านตามเดิมเถิด แม้ข้าพเจ้าจัก
บวชในสำนักพระพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ.

พราหมณ์กล่าวกะสุนทรีธิดาว่า

ดูก่อนสุนทรี บิดาของลูกละ ช้าง โค ม้า มณี
และคุณทาล ความมั่งคั่ง และสมบัติคุณหัสถ์นี้ ออก
บวชเสียแล้ว ลูกจงบริโภคนอกสมบัติ จงเป็นทายาท
รับมรดกในตระกูลนะลูก

สุนทรีธิดากล่าวกะพราหมณ์มารดาว่า

แม่เจ้า บิดาของลูกถูกความเศร้าโศกถึงลูกชายรบ
กวนหนัก จึงละช้าง โค ม้า มณีและคุณทาล ความ
มั่งคั่ง และสมบัติคุณหัสถ์นี้ออกบวช ถึงลูกก็ถูกความ
เศร้าโศกถึงน้องชายรบกวนมา จึงจักบวชจะแม่.

พราหมณ์มารดา กล่าวอนุญาตว่า

ดูก่อนสุนทรี ความดำรินั้นของลูกจงสำเร็จสม
ปรารถนาเถิด ลูกเมื่อสำเร็จกิจเหล่านี้คือ การยืนรับ
ก้อนข้าว การแสวงหาอาหาร และการทรงผ้าบังสุกุล
จีวร จงเป็นผู้ไม่มีอาสวะในปรโลกเถิด,

เมื่อบวชบำเพ็ญเพียรบรรลुพระอรหัตแล้ว พระสุนทรเถรี จึงขอ
อนุญาตอุปัชฌายะว่า

ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าเมื่อเป็นสิกขมานาก็ชำระ
ทิพยจักขุได้แล้ว ข้าพเจ้าระลึกอุษันท์ที่เคยอาศัยอยู่
แต่ก่อนได้แล้ว.

ข้าแต่พระเถรีผู้มีกัลยาณธรรม ผู้งามเอง และผู้
ทำหมู่ให้งามข้าพเจ้าอาศัยท่านแม่เจ้าคะ วิชชา ๓ ก็
บรรลुแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ข้าแต่แม่เจ้า โปรดอนุญาตเถิดเจ้าคะ ข้าพเจ้า
ประสงค์จะไปกรุงสาวัตถี จักบรรลือสีหนาท ใน
สำนักของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

พระสุนทรเถรีได้รับอนุญาตแล้วเข้าไปพระเชตวันวิหาร พบ
พระศาสดาประทับนั่งอยู่ จึงกล่าวคาถาเป็นอุทานว่า.

ดูก่อนสุนทรี เจ้าจงพิศดูพระศาสดาผู้มีพระฉวี-
วรรณปานทอง ผู้ทรงฝึกพวกคนที่ใคร ๆ ฝึกไม่ได้
ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอโปรดทรงดูสุนทรี
ผู้กำลังเดินมา ผู้หลุดพ้นโดยประการทั้งปวง ผู้ไม่มี
กิเลสแลทุกข์ ปราศจากราคะไม่หอบทุกข์ไว้ ทำกิจ
เสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ.

ข้าแต่พระผู้ทรงมีเพียรยิ่งใหญ่! สุนทรีออกจาก
กรุงพาราณสีมาเฝ้าพระองค์ เป็นสาวิกาของพระองค์
ขอถวายบังคมพระยุคลบาทพระเจ้าข้า.

ข้าแต่พระผู้เป็นพราหมณ์ พระองค์เป็นพระ-
พุทธเจ้า พระองค์เป็นพระศาสดา ข้าพระองค์เป็นธิดา
ของพระองค์ เป็นโอรสเกิดแต่พระโอรชู้ ทำกิจเสร็จ
แล้ว ไม่มีอาสวะพระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนลูกสุนทรี เข้ามาดีแล้ว มาไม่เลวเลย
ด้วยว่า ผู้ฝึกอย่างนี้แล้ว ปราศจากราคะ ไม่หอบทุกข์
ไว้ ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ย่อมมาไหว้ทำ
พระศาสดาของตน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เปตานิ ได้แก่ ตายแล้ว. สุชาติพราหมณ์
เรียกพระวาสิวสุเถรีนั้นว่า ข้าแต่พระแม่ผู้เจริญ. คำว่า ปุตตานิ ท่านกล่าว
โดยเป็นลิงควิปลาส [เพราะศัพท์ ปุตต ปกติเป็น ปุ. แต่ท่านทำเป็น นปุ.
ดังนั้นไปเสีย จึงเป็นลิงควิปลาส] ความว่า ลูกชายที่ตายแล้ว ความจริง
ลูกชายของพระวาสิวสุเถรีนั้นตายไปแล้ว มีคนเดียวเท่านั้น แต่พราหมณ์
สำคัญอย่างนี้ว่า พระวาสิวสุเถรีนี้ ถูกความเศร้าโศกรบกวน จึงท่องเที่ยวไป
เสียตั้งนาน ชรอยลูกชายนางที่ตายไปแล้วมีมากคน จึงกล่าวคำเป็นพหูจนะ
[จำนวนมาก] และกล่าวคำเป็นพหูจนะ อย่างนั้นว่า สาชช สพฺพานิ
ขาทิตฺวา สตปุตฺตานิ. คำว่า ขาทมานา นี้ เป็นคำด่าตามโวหารโลก.
จริงอยู่ ลูกชายที่เกิดแล้วเกิดเล่าของหญิงคนตายไปเสีย คนทั้งหลายเมื่อจะ
ติเตียนหญิงคนนั้น จึงกล่าวคำว่า หญิงกินลูกเป็นต้น. บทว่า อตีว แปลว่า
เกินเปรียบ คือหนักหนา. บทว่า ปรีตปฺปติ แปลว่า เคียดร้อน ประกอบ
ความว่า แต่ก่อน. ก็ในข้อนี้มีความย่อคังนี้ว่า ข้าแต่ท่านแม่เจ้าวาสิวสุ แต่

ก่อน ท่านแม่ก็ถูกชายตาย ใจแห่งผาคร่ำครวญเพียบแปร้ด้วยความเศร้าโศก
อย่างเหลือเกิน ต้องท่องเที่ยวไปยังคามนิคมราชธานีทั้งหลาย.

บทว่า **สาชช** ตัดบทเป็น **สา อชช** ความว่า เดียวนี้ ท่าน
แม่นั้น ก็กินลูกชายหมดทั้งร้อยคน. อีกอย่างหนึ่ง บาลีว่า **สชช** ก็มี. บทว่า
เคน วณฺเณน แปลว่า เพราะเหตุไร.

ด้วยบทว่า **ขาทิตานิ** แม้พระเถรีก็กล่าวตามปริยายที่พราหมณ์
กล่าวแล้ว อีกอย่างหนึ่ง พระเถรีกล่าวอย่างนี้ว่า **ขาทิตานิ** ก็หมายถึงชาติ
ของสัตว์ร้าย มีเสือโคร่ง เสือเหลือง แมวป่า เป็นต้น. บทว่า **อดีตเต**
แปลว่า ส่วนที่เป็นอดีต ความว่า ในภพที่ล่วงแล้ว. บทว่า **มม ตฺยฺหฺลฺย**
แปลว่า อันเราและท่าน [กินกันมาแล้ว].

บทว่า **นิสฺสรณํ** **ลตฺวา** ความว่า แทะตลอดพระนิพพาน อัน
เป็นเครื่องเล่นออกไปแห่งชาติและมรณะด้วยมรรคญาณ. บทว่า **น จาหํ**
ปริตฺตปฺปามิ ความว่า เราไม่เดือดร้อน ไม่ถึงความคับแค้นใจแล้ว.

บทว่า **อพฺภุคฺคํ** **วต** แปลว่า น้าอัศจรรย์หนอ. จริงอยู่ ความ
อัศจรรย์นั้น เรียกว่า **อัพฺภุคฺเต**. บทว่า **เอทิสฺส** แปลว่า เห็นปานนี้ คือ
วาทะที่แสดงความไม่มีความเศร้าโศกเป็นต้น อย่างนี้ว่า เราไม่เศร้าโศกไม่
ร้องไห้ และไม่เดือดร้อน เพราะเหตุที่ยังไม่ได้ธรรมเช่นนี้อย่างเดียว ฉะนั้น
ด้วยบทว่า **กสฺส ตฺวํ ฐมฺมุมนฺยฺยา** พราหมณ์จึงถามถึงพระศาสดาและ
คำสั่งสอนว่า แม่ท่านรู้ทั่วถึงธรรมของพระศาสดา พระนามว่าอะไร จึงกล่าว
วาทะเช่นนี้.

บทว่า **นิรุปฺปิ** ได้แก่ ไม่มีทุกข์. บทว่า **วิญฺเณตสทฺทฺธมา**
ได้แก่ แทะตลอดธรรมคืออริยสัจ. บทว่า **พฺยปฺมานุที** ได้แก่ นำออก
คือละ.

บทว่า **วิปฺปมุตฺตํ** ได้แก่ หลุดพ้นโดยประการทั้งปวง คือพราก
ออกจากกิเลสทุกอย่าง และจากภพทุกภพ. บทว่า **สุวสุต** ได้แก่ พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์นั้น.

บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ ในเทศนาว่าด้วยสัจจะ ๔ นั้น.

บทว่า **รธํ นียฺยาทายาหิม** ความว่า จงมอบรถนี้แก่พราหมณี.

บทว่า **สทฺสฺสยจายี** ประกอบความว่า จงนำรถม้าและทรัพย์พันกหาปณะ
ที่เรานำไปด้วย เพื่อใช้สอยในระหว่างทางไปมอบแก่พราหมณี.

บทว่า **อสุสรธํ** ได้แก่ รถเทียมม้า.

บทว่า **ปฺนุณฺณปตฺตํ** ได้แก่ รางวัดที่ให้ข่าน่ายินดี.

เมื่อพราหมณีให้รางวัดที่ให้ข่าน่ายินดีอย่างนี้ สารถิไม่ยอมรับรางวัด
นั้น กลับกล่าวคาถาว่า **ตฺตฺยฺเหว โหตุ** เป็นต้น ไปบวชในสำนักพระศาสดา
เหมือนกัน เมื่อสารถิบวชแล้ว พราหมณีจึงเรียกสุนทรินิศาของตนมา เมื่อ
จะชักจูงประกอบไว้ในฉมรवासวิสัย จึงกล่าวคาถามีว่า **ทตฺถิ คฺวสุตํ** เป็นต้น
ในคานานั้น บทว่า **ทตฺถิ** ได้แก่ ช้าง. บทว่า **คฺวสุตํ** ได้แก่ โคและม้า.

บทว่า **มณฺญฺญทลฺลจ** ได้แก่ มณีและกษุณฺทล. บทว่า **ผิตฺตฺยจิม** เคาหิวิตํ
ปฺหาย ความว่า บิดาของลูกละสมบัติที่กล่าวแล้ว ต่างโดยช้าง เป็นต้น และ
ที่ไม่ได้กล่าว ต่างโดยที่นา เงิน และทอง เป็นต้น ความมั่งคั่ง สมบัติของ
เรื่อน เครื่องอุปกรณ์เรื่อนเป็นอันมาก และอย่างอื่นมีทาสและทาสี เป็นต้น ทุก
อย่างนี้ไปบวช. บทว่า **ภฺยฺย โภคานิ สุนฺทริ** ความว่า คู่ก่อนสุนทรินิ
ศากงบริโภคโภคะเหล่านี้. บทว่า **ตฺวํ ทายาทิกา กฺุเล** ความว่า ด้วยลูก
สมควรเป็นทายาทรับมรดกในตระกูลนี้.

สุนทรินิศาฟังคำมารดาแล้ว เมื่อจะประกาศอัยยาศัยที่น้อมไปในเนก-
ขัมมะการออกบวชของตน จึงกล่าวคาถาว่า **ทตฺถิคฺวสุตํ** เป็นต้น.

ลำดับนั้น มารดาเมื่อจะชักจูงประกอบนางไว้ในเนกขัมมะนั้นแล จึงกล่าวคาถาครึ่ง โดยนัยว่า โส เต อิชฺมตุ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยํ ตฺวํ ปตฺตฺเถสิ สุนฺทริ ความว่า คุณก่อนสุนทรี บัดนี้ ถูกปรารธนา งานหวังอันใด ความดำริในการบรรพชา ความพอใจในการบรรพชานั้น จงสำเร็จ ก็สำเร็จโดยไม่มีอันตรายแก่ลูก. บทว่า อุตฺตฺถิฏฺฐปิณฺโฑ ได้แก่ ก้อนข้าวที่ภิกษุณีไปยื่นทุก ๆ บ้านได้มา. บทว่า อญฺโณ ได้แก่ การเที่ยว ไปตามลำดับบ้าน และยื่นเจาะจงเพื่อก้อนข้าวนั้น. บทว่า. เอตานิ ได้แก่ กิจกรรมมีก้อนข้าวที่ไปยื่นทุกบ้านได้มาเป็นต้น. บทว่า อภิสฺมุโณนฺติ ความว่า เป็นผู้ไม่เหน็ดเหนื่อย อาศัยกำลังแข็งสำเร็จมา คือทำให้บริสุทธิ์.

ครั้งนั้น สุนทรีรับปากคำมารดาว่า ดิละแม่เจ้า ก็ออกไปยังสำนัก ภิกษุณี บวชเป็นสิกขมานา ทำให้แจ้งวิชา ๓ ตั้งใจว่าจักไปเฝ้าพระศาสดา บอกรูปขณายแล้ว ก็ไปยังกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุณีทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า สิกฺขมานาย เม อญฺเย เป็นต้น ในคํานั้น. บทว่า สิกฺขมา- นาย เม ความว่า ข้าพเจ้าผู้เป็นสิกขมานา. พระสุนทรีเถรี เรียกอุปขณายะ ของตนด้วยคำว่า อญฺเย.

บทว่า ตฺวํ นิสุสาย กลฺยาณิ เถริสงฺฆสฺส โสภณฺเ ประกอบ ความว่า ข้าแต่แม่เจ้า ชื่อว่าเป็นสังฆเถรี เพราะเป็นผู้แก่กว่าในภิกษุณีสงฆ์ และเพราะประกอบด้วยคุณที่มั่นคง ชื่อว่าเป็นผู้งาม เป็นกัลยาณี เพราะ ประกอบด้วยคุณมีศีลเป็นต้นอันงาม ข้าพเจ้าอาศัยแม่เจ้าผู้เป็นกัลยาณมิตร คือแม่ท่าน ข้าพเจ้าจึงบรรลุวิชา ๓ ทำคำสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จ.

บทว่า อิจฺเญ แปลว่า ปรารธนา. บทว่า สาวตฺถิ คนฺตเว แปลว่า เพื่อไปกรุงสาวัตถี. พระสุนทรีเถรีกล่าวว่า สีนฺหาทํ นทิสฺสามิ หมายถึง การพยากรณ์พระอรหันต์ท่านนั้น.

ครั้งนั้น พระสุนทรเถรีถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ เข้าไปยังพระวิหาร เห็นพระศาสดาซึ่งประทับนั่งเหนือธรรมาสน์ ซาบซึ่งปีติและโสมนัสอันโอฬาร เมื่อจะเรียกตัวเองเท่านั้น จึงกล่าวว่า **ปุตฺต สุนฺทร** เป็นต้น. บทว่า **เหมวณฺณ** ได้แก่ มีพระวรรณะดั่งทอง. บทว่า **หริตฺตจํ** ได้แก่ มีพระฉวีเปล่งปลั่งดั่งทอง ก็ในคำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเรียกว่า มีพระวรรณะดั่งทอง เพราะพระวรรณะเหลือง.

ครั้งนั้นแล พระสุนทรเถรี กล่าวว่า **เหมวณฺณ** มีพระวรรณะดั่งทอง แล้วกล่าวว่า **หริตฺตจํ** มีพระฉวีดั่งทอง ก็เพื่อแสดงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระฉวีวรรณเปล่งปลั่งดั่งกระจกทองที่เขาขัดอย่างดีแล้ว บรรจงทาด้วย ชาติหิงคุลิกะ ก้อนชาติหิงคุ แล้วชักเงา.

บทว่า **ปุตฺต สุนฺทร** หมายความว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทอดพระเนตร ดู ข้าพระองค์ผู้ชื่อว่าสุนทรนั้น ซึ่งกำลังเดินมา พระสุนทรเถรี ขณะพยากรณ์พระอรหัตต์ด้วยคำว่า **วิปฺปมุตฺต** ก็กล่าวด้วยความซาบซ่านแห่งปีติ แต่เพื่อจะกลับความหวัง ความสงสัยของเหล่าคนที่รักใคร่ว่า สุนทรมาแต่ไหน มาในที่ไหนและสุนทรนี้เป็นเช่นไร จึงกล่าวคาถาว่า พาราณสีโต เป็นต้น เพื่อจะทำเนื้อความที่กล่าวไว้ว่า **สาวิกา จ** ในคานั้น ให้ปรากฏชัด จึงกล่าวคาถาว่า **ตฺวํ พุทฺโธ** เป็นอาทิ เนื้อความของค่านั้นมีว่า พระองค์เท่านั้น เป็นพระสัมพันธูปุทฺธะ เป็นเอกในโลกพร้อมทั้งเทวโลกนี้ พระองค์เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ เพราะทรงสั่งสอนตามสมควร ด้วยประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายนอกและประโยชน์อย่างยิ่ง ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ผู้เป็นพราหมณ์จีณาสพ ชื่อว่าโอรส เพราะเป็นอภิชาติที่ทรงให้เกิดด้วยความพยายามในพระอุระของพระองค์ ชื่อว่าเกิดจาก

พระโอรส เพราะเกิดด้วยเสียงธรรมที่ทรงให้เป็นไปจากพระโอรส และด้วย
อริยมรรคที่เป็นประธานของคำสั่งสอน เชื่อว่าทำกิจเสร็จแล้ว เพราะกรณีกิจ
มีสัจจะที่กำหนดรู้เป็นต้นเสร็จไปแล้ว เชื่อว่าหาอาสวะมิได้ ก็เพราะอาสวะทั้ง
หลายสิ้นไปโดยประการทั้งปวง.

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อทรงชื่นชมการมาของพระสุนทรเถรีนั้น
จึงตรัสคาถาว่า **ตสุตา เต สุวาคคิ** เป็นต้น เนื้อความของพระคาถานั้น
มีว่า คุณก่อนสุนทรผู้เจริญ ท่านผู้ใดบรรลुธรรมที่เราตถาคตบรรลुแล้ว ตาม
เป็นจริง การมาของท่านผู้นั้นในสำนักเรานี้ เป็นการมาที่ดี เพราะข้อนั้นนั่น
แล การมานั้นจึงเป็นการมาที่ไม่เลว คือไม่ใช่การมาที่เลว เพราะเหตุไร
เพราะว่าคนทั้งหลายที่ฝึกแล้วอย่างนี้ ย่อมพากันมา ประกอบความว่า คุณก่อน
สุนทร ด้วยว่า คนทั้งหลาย เชื่อว่าฝึกแล้ว เพราะฝึกด้วยอริยมรรคอันยอด
เยี่ยม เชื่อว่าปราศจากราคะในทั้งปวง เพราะฝึกแล้วนั้นนั่นแล เชื่อว่าไม่
หอบทุกข์ ทำกิจเสร็จ ไม่มีอาสวะ เพราะตัดสังโยชน์ได้หมดสิ้น ย่อมพา
กันมาไหว้เท้าทั้งสองของพระศาสดา ก็เหมือนอย่างที่ท่านมานี้แหละ.

จบ อรรถกถาสุนทรเถรีคาถา

๕. สุภากัมมารธิดาเถรีคาถา

[๔๗๑] พระสุภากัมมารธิดาเถรี ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เพราะเหตุที่แต่ก่อน ข้าพเจ้ายังสาว นุ่งห่มผ้า
อันสะอาด ได้ฟังธรรม ข้าพเจ้านั้นไม่ประมาท ก็ได้
ตรัสรู้สัจธรรม ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ยินดีอย่างยิ่งใน
กามทั้งปวง เห็นภัยในสักกายะ [ปัญจขันธ]
กระหึ่มเฉพาะ เนกขัมมะ [การบวช] เท่านั้น.

ข้าพเจ้าละหมู่ญาติ ทาสและกรรมกร บ้าน
และไร่นา ความมั่งคั่ง และธรรมเนียมสิ่งที่น่ารื่นรมย์ ที่
เขาบันเทิงกันนักหนา.

ข้าพเจ้าละสมบัติไม่ใช่น้อย ออกบวชด้วย
ศรัทธาอย่างนี้ในพระสัทธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรง
ประกาศดีแล้ว.

ข้อที่ละทิ้งเงินทองเสียแล้ว กลับมายึดเงินทอง
นั้นอีก ไม่สมควรแก่ข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้า
ปรารถนาแต่ความไม่กังวลห่วงใย ผู้ใดละทิ้งเงินทอง
แล้วกลับมายึดเงินทองนั้นไว้อีก ผู้นั้นจะโง่หัวขึ้นมา
ได้อย่างไร ในระหว่างบัณฑิตทั้งหลายเงินและทองไม่มี
เพื่อสันติความสงบสำหรับผู้นั้น เงินทองนั้นก็ไม่ได้สม-
ควรแก่สมณะ เงินทองนั้น ก็มีโทษภัย.

อนึ่ง เงินทองนี้ ทำให้เกิดความโลภ ความ
มัวเมา ความลุ่มหลง ความติดค้างเครื่องผูก มีภัย มี
ความคับแค้นมาก เงินทองนั้นไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนเลย.

นรชนเป็นอันมาก ประมาทมีใจเศร้าหมองแล้ว
เพราะเงินทองเท่านี้ จึงต้องเป็นศัตรู วิวาทบาดหมาง
กันและกัน.

การถูกฆ่า การถูกจองจำ การต้องโทษมีตัดมือ
เป็นต้น ความเสื่อมเสีย ความเศร้าโศกพิไรรำพัน
ความพินาศเป็นอันมาก ของนรชนที่ตกอยู่ในกาม
ทั้งหลาย ก็มองเห็นกันอยู่.

ท่านทั้งหลายเป็นญาติก็เหมือนศัตรู เพราะเหตุ
ไรท่านทั้งหลายจึงชักจูงประกอบเรานั้นไว้ในกามทั้ง-
หลาย จงรู้กันเถิดว่าเราเห็นภัยในกามทั้งหลายจึงบวช.

อาสวะทั้งหลาย ไม่ใช่หมดสิ้นไปเพราะเงินทอง
ดอกนะ กามทั้งหลายเป็นอมิตร เป็นผู้ฆ่า เป็นศัตรู
เป็นดังลูกศรเสียบไว้.

ท่านทั้งหลายเป็นญาติ ก็เหมือนศัตรูเพราะเหตุไร
จึงชักจูงประกอบเรานั้นไว้ในกามทั้งหลาย จงรู้เถิดว่า
เราบวชศีระโณ้นครองผ้าสังฆาฏิแล้ว.

ก่อนข้าวที่ต้องไปยื่นที่เรือนทุก ๆ หลัง ได้มา
การเที่ยวขอเขา ผ้าบังสุกุลจีวร และบริขารที่อาศัย
ของนักบวชผู้ไม่มีเรือน นี้แลเป็นของเหมาะสำหรับ
เรา.

กามทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของทิพย์และมนุษย์
เหล่าท่านผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ตายเสียแล้ว ท่านน้อม
ไปในสถานทีอันเกษม บรรลุสุขอันไม่หวั่นไหวแล้ว.

ข้าพเจ้าไม่ร่วมด้วยกามทั้งหลาย ซึ่งช่วยอะไร
ไม่ได้ กามทั้งหลาย เป็นอมิตร เป็นผู้มา นำทุกข์
มา เทียบเสมอด้วยกองไฟ.

สภาวะนั้นไม่บริสุทธิ์ มีภัย มีความคับแค้น
เป็นเลี่ยนหนาม และสภาวะนั้น เป็นความหมกมุ่น
เป็นความไม่สม่ำเสมอ อย่างใหญ่ เป็นเหตุลุ่มหลง
เป็นอุปสรรคที่น่าสะพรึงกลัว กามทั้งหลายเปรียบด้วย
หัวงูพิษ ที่เหล่าปูลูชนคนทั้งบอดทั้งเขลา เพลิดเพลิน
กันนักหนา.

ความจริง ชนเป็นอันมากในโลก ติดอยู่ใน
เครื่องข่องคือกาม ไม่รู้ความจริงกันเลย ไม่รู้จักที่สิ้น
สุดแห่งชาติและชรา มนุษย์เป็นอันมาก เดินทางที่ไป
ทุกติ มีกามเป็นเหตุ นำมาแต่โรคสำหรับตน.

กามทั้งหลาย ทำให้เกิดอมิตรอย่างนี้เป็นเครื่อง
แผดเผา เป็นเครื่องเศร้าหมอง เป็นเหยื่อของโลก ผูก
สัตว์ไว้ มีมรณะเป็นเครื่องพันธนาการ.

กามทั้งหลาย ทำให้คนบ้า ทำให้พ้อ ทำให้จิต
ประมาทพลั้งเผลอ เพราะทำสัตว์ให้เศร้าหมอง พึง
เห็นเหมือนลอบที่มารริบดักไว้.

กามทั้งหลาย มีโทษไม่สิ้นสุด มีทุกข์มาก มี
พิษมาก อร่อยน้อย ทำเป็นสนามรบ มีแต่ทำกุศล
กรรมให้เหือดแห้งลง.

ข้าพระองค์นั้น ละความย่อเย็บ ซึ่งมีกามเป็น
เหตุเช่นนั้นแล้ว ยินดียิ่งนักในพระนิพพานทุกเมื่อ
จึงจักไม่กลับมาหาความย่อเย็บนั้นอีก.

ข้าพเจ้าละสนามรบของกามทั้งหลายแล้ว จำง
หวังแต่ความเยือกเย็น ยินดีในธรรมอันเป็นที่สิ้น
สังโยชน์ ไม่ประมาทอยู่.

ข้าพเจ้าเดินทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็น
ทางตรงไม่เศร้าโศก ไม่มีกิเลสดูจตุติ เป็นทางเกษม
ซึ่งเหล่าท่านผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่พากันข้ามมาแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านทั้งหลาย จงดู
ธิดาช่างทอง ผู้สวยงามซึ่งตั้งอยู่ในธรรมผู้นี้เถิด นาง
เข้าถึงธรรมที่ไม่หวั่นไหว เข้าฌานอยู่ที่โคนไม้.

วันนี้เป็นวันที่ ๘ นางมีศรัทธาบวชแล้ว เป็นผู้
งามในพระสัทธรรม อันพระอุบลวรรณาช่วยแนะนำ
แล้ว ทรงวิชา ๓ ละมฤตยูเสียแล้ว.

ภิกษุณีรูปนั้น เป็นไทแก่ตัว ไม่เป็นหนี้ อบรม
อินทรีย์แล้ว สัตตโยคะได้หมดแล้ว ทำกิจเสร็จแล้ว
ไม่มีอาสวะ.

ท้าวสักกะ เจ้าแห่งหมู่สัตว์ พร้อมหมู่เทพ
เสด็จเข้าไปหาพระสุภากัมมารธิดาเถรีรูปนั้น ด้วย
เทวฤทธิ์แล้ว ทรงนมัสการอยู่.

จบ สุภากัมมารธิดาเถรีคาถา

๕. อรรถกถาสุภากัมมารีตฺถเตรีคาถา

คาถาว่า ทหราหํ เป็นต้น เป็นคาถาของ พระสุภากัมมารีตฺถ-
เตรี.

พระเตรีแม่รูปนี้ ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ
สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้นๆ อบรมกุศลผล
สั่งสมสัมภารธรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับ ท่องเที่ยวอยู่ในปายสุคติ
เท่านั้น เมื่อญาณแก่กล้า มาในพุทธรูปบาทกาลนี้ก็ยังเกิดเป็นธิดาของช่างทอง
คนหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ เพราะความสวยงามแห่งรูปสมบัติ จึงได้ชื่อว่า สุภานาง
รู้เพียงสามาโดยลำดับ เกิดความเลื่อมใสในพระศาสดา เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้า
ไปกรุงราชคฤห์ วันหนึ่งจึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง
พระศาสดาทรงเห็นนางมีอินทรีย์แก่กล้าจึงทรงแสดงธรรมคือ อริยสัจ ๔ ที่พอ
เหมาะแก่อัธยาศัย ทันใดนั้นเอง นางก็ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลประดับด้วยนัยพัน-
นัย ต่อมา นางเห็นโทษในฆราวาสวิสัย ก็บวชในสำนักพระนางปชาบดี
โคตมี ตั้งอยู่ในศีลภิกษุณี ประกอบเนื่องๆ ซึ่งภาวณา เพื่อมรรคขั้นสูงๆ
พวกญาติพากันเข้าไปหานางทุกเวลา เชื้อเชิญแสดงทรัพย์จำนวนมาก และ
กองสมบัติประเล้าประโลมด้วยกามทั้งหลาย วันหนึ่งเมื่อพวกญาติเข้ามาหา
นางเมื่อจะประกาศโทษในฆราวาสวิสัยและกามทั้งหลาย จึงกล่าวธรรมด้วยคาถา
๒๔ คาถา มีว่า ทหราหํ เป็นต้น แล้วเสียสละทำให้ญาติเหล่านั้นหมดหวัง
เจริญวิปัสสนา ประกอบอินทรีย์ทั้งหลาย มักเขม้นภาวณายังขึ้น ไม่ช้านัก
ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ก็แลครั้นบรรลุพระอรหัตแล้วจึง
ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

๑. บาลีเป็นสุภากัมมารีตฺถเตรีคาถา

เพราะเหตุที่แต่ก่อน ข้าพเจ้ายังสาว นุ่งห่มผ้า
อันสะอาด ได้ฟังธรรม ข้าพเจ้านั้นไม่ประมาท
ก็ได้ตรัสรู้สังขารธรรม.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ยินดีอย่างยิ่งในกามทั้งปวง
เห็นภัยในสักกายะ [ปัญจขันธ์] กระทบเฉพาะ
เนกขัมมะ [การบวช] เท่านั้น.

ข้าพเจ้าละหมู่ญาติ ทาสและกรรมกร บ้าน
และไร่นา ความมั่งคั่ง และธรรมเนียมสิ่งที่น่ารื่นรมย์ ที่
เขabinเทิงกันนัก.

ข้าพเจ้าละสมบัติมีใช้น้อย ออกบวชด้วย
ศรัทธาอย่างนี้ ในพระสังขารธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศ
ดีแล้ว.

ข้อที่ละทิ้งเงินทองเสียแล้วกลับมายึดเงินทองนั้น
ไว้อีก ไม่สมควรแก่ข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้า
ปรารถนาแต่ความไม่กังวลห่วงใย ผู้ใดละทิ้งเงินทอง
แล้วกลับมายึดเงินทองนั้นไว้อีก ผู้นั้นจะโง่หัวขึ้นได้
อย่างไร ในระหว่างบัณฑิตทั้งหลาย เงินและทองไม่มี
เพื่อสันติความสงบสำหรับผู้นั้น เงินทองนั้นก็ไม่สม-
ควรแก่สมณเงินทองนั้นก็มีไช้อริยทรัพย์.

อนึ่งเงินทองนี้ ทำให้เกิดความโลภ ความมัวเมา
ความลุ่มหลง ความติดค้างเครื่องผูก มีภัย มีความ
คับแค้นมาก เงินทองนั้น ไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนเลย.

นรชนเป็นอัน มาก ประมาทมีใจเศร้าหมองแล้ว
เพราะเงินทองเท่านั้น จึงต้องเป็นศัตรู ต้องวิวาทบาด-
หมางกันและกัน.

การถูกฆ่า การถูกจองจำ การต้องโทษมีตัดมือ
เป็นต้น ความเสื่อมเสีย ความเศร้าโศกพิไรรำพัน
ความพินาศเป็นอันมาก ของนรชนที่ตกอยู่ในกาม
ทั้งหลาย ก็มองเห็นกันอยู่.

ท่านทั้งหลาย เป็นญาติก็เหมือนศัตรู เพราะ
เหตุไร ท่านทั้งหลายจึงชักจูงประกอบเรานั้นไว้ในกาม
ทั้งหลาย จงรู้กันเถิดว่าเราเห็นภัยในกามทั้งหลายจึง
บวช.

อาสวะทั้งหลายไม่ใช่หมดสิ้นไป เพราะเงินทอง
ดอก กามทั้งหลายเป็นอมิตร ผู้ฆ่า เป็นศัตรู เป็น
ดังลูกศรเสียบไว้.

ท่านทั้งหลายเป็นญาติก็เหมือนศัตรู เพราะ
เหตุไร จึงชักจูงประกอบเรานั้นไว้ในกามทั้งหลาย
จงรู้เถิดว่าเราบวชศิระโฉน ครองผ้าสังฆาฏิแล้ว.

ก่อนข้าวที่ต้องไปยืนที่เรือนทุก ๆ หลัง ได้มา
การเที่ยวขอเขา ผ้าบังสุกุลจีวรและบริขารที่อาศัยของ
นักบวช อยู่ไม่มีเรือนนี้แลเป็นของเหมาะสำหรับเรา.

กามทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์
เหล่าท่านผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่เคยเสียแล้ว ท่านน้อม
ไปในสถานทีอันเกษม บรรลุลุสุขอันไม่หวั่นไหวแล้ว.

ข้าพเจ้าไม่ร่วมด้วยกามทั้งหลาย ซึ่งช่วยอะไร

ไม่ได้ กามทั้งหลายเป็นอมิตร ผู้มา นำทุกข์มา เสมอ
ด้วยกองไฟ.

สภาวะนั้น ไม่บริสุทธิ์ มีภัย มีความคับแค้น
เป็นเลี่ยนหนาม และสภาวะนั้นเป็นความหมกมุ่นเป็น
ความไม่สม่ำเสมอ ขนาดใหญ่ เป็นเหตุลุ่มหลง เป็น
อุปสรรคที่น่าสะพรึงกลัว กามทั้งหลายเปรียบด้วยหัว
งูพิษ ที่เหล่าปูลูชนคนบอด ทั้งเขลา เพลิดเพลินกัน
นัก.

ความจริง ชนเป็นอันมากในโลกติดอยู่ในเครื่อง
ข่องคือกาม ไม่รู้ความจริงกันเลย ไม่รู้จักที่สิ้นสุด
แห่งชาติและชรา มนุษย์เป็นอันมาก เดินทางที่ไป
ทุกติมีกามเป็นเหตุ นำมาแต่โรคสำหรับตน.

กามทั้งหลาย ทำให้เกิดอมิตรอย่างนี้ เป็นเครื่อง
แผดเผา เป็นเครื่องเศร้าหมอง เป็นเหยื่อของโลก ผู้
สัตว์ไว้ มีมรณะเป็นเครื่องพันนาการ.

กามทั้งหลาย ทำให้คนบ้า ทำให้เพ้อ ทำให้
จิตประมาทพลั้งเผลอ เพราะทำสัตว์ให้เศร้าหมอง ฟัง
เห็นเหมือนลอบที่มารรีบดักไว้.

กามทั้งหลาย มีโทษไม่สิ้นสุด มีทุกข์มาก มี
พิษมาก อร่อยน้อย ทำเป็นสนานรบ มีแต่ทำกุศล-
กรรมให้เหือดแห้งลง.

ข้าพเจ้านั้น ละความย่อหยับซึ่งมีกามเป็นเหตุ
เช่นนั้นแล้ว ยินดียิ่งนักในพระนิพพานทุกเมื่อ จึง
จักไม่กลับมาหาความย่อหยับนั้นอีก.

ข้าพเจ้าละสนามรบของกามทั้งหลายแล้ว จำนง
หวังแต่ความเยือกเย็น ยินดีในธรรมอันเป็นที่สิ้นสัง-
โยชน์ไม่ปรารถนาอยู่.

ข้าพเจ้าเดินตามทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็น
ทางตรง ไม่มีเศร้าโศก ไม่มีกิเลสจุกจุก เป็นทางเกษม
ซึ่งเหล่าท่านผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่พากันข้ามมาแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านทั้งหลาย จงดู
ธิดาช่างทองผู้สวยงาม ซึ่งตั้งอยู่ในธรรมผู้นี้เถิด นาง
เข้าถึงธรรมที่ไม่หวั่นไหว เข้าฌานอยู่ที่โคนไม้.

วันนี้เป็นวันที่ ๘ นางมีศรัทธาบวชแล้ว เป็นผู้
งามในพระสังฆธรรม อันพระอุบลวรรณาช่วยแนะนำ
แล้ว ทรงวิชา ๓ ละมฤตยูเสียแล้ว.

ภิกษุณีสรูปนั้น เป็นไทแก่ตัว ไม่เป็นหนี
อบรมอินทรีย์แล้ว สัตตโยคะได้หมดแล้ว ทำกิจ
เสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ.

ท้าวสักกะ เจ้าแห่งหมู่สัตว์ พร้อมด้วยหมู่เทพ
เข้าไปหาพระสุภากัมมารธิดาเถรีรูปนั้น ด้วยเทวฤทธิ์
แล้ว ทรงนมัสการอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทหาราย์ สุทฺธชวสนา ยัม ปุเร ฌมม-
มสุตฺถิ ความว่า เพราะเหตุที่ แต่ก่อน ข้าพเจ้าเป็นสาวรุ่น มีฟ้าสะอาด

นุ่งห่มผ้าอันหมดจด ตบแต่งกายแล้วได้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดา. บทว่า **ตสฺสา เม อปฺปมตฺตตาย สจฺจาทิสฺมโย อหุ** ความว่า และเพราะเหตุที่ข้าพเจ้านั้น พิจารณาทบทวนธรรมตามที่ข้าพเจ้าฟังมาแล้ว เป็นผู้ไม่ประมาท คือมีสติตั้งมั่นแล้ว อธิษฐานศีล ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งภavana トラบจนตรัสรู้ คือแทงทะลุอุปฺรโปรงซึ่งอริยสัจทั้ง ๔ โดยนัยว่า นี้ทุกขังคังนี้เป็นต้น.

บทว่า **ตโตหิ สพฺพธมาเมสุ ภูถิ อรติมฺขณฺถิ** ความว่า ฉะนั้น คือเพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ถึงความยินดี คือความกระสันอย่างยิ่ง คือเหลือเกินในกามทั้งหลายแม้อย่างใด คือทั้งของมนุษย์ทั้งของทิพย์ เพราะฟังธรรมมาในสำนักพระศาสดาแล้ว และเพราะตรัสรู้ริยสัจแล้ว ข้าพเจ้าเห็นภัย คือความมีภัยจำเพาะหน้าในสักกายะ คือขันธปัญจกที่มีอุปาทาน ด้วยจักขุคือญาณ จึงกระหึ่มยืมย่องปรารณาแต่เนกขัมมะ คือบรรพชา เพื่อพระนิพพานอย่างเดียว.

บทว่า **ทาสกมฺมกรานิ จ** แปลว่า ทาสและกรรมกร คำนี้ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส. บทว่า **คามเขตฺตทานิ** ได้แก่ บ้านและไร่ปลูกนุพพัฒนาชาติและอปรัณชาติ และพื้นที่เนื่องด้วยบ้าน. บทว่า **ผิตานิ** ได้แก่ ความมั่งคั่ง. บทว่า **รมณียะ** ได้แก่ สิ่งที่น่าพอใจ. บทว่า **ปโมทิตะ** ได้แก่ นี้เข้านบันเทิงใจแล้ว เชื่อมความว่า ละกองโภคสมบัติ. บทว่า **สาปเตยฺย** ได้แก่ ทรัพย์ส่วนของตนเอง คือของหวงแหนสำหรับทำมณี ทำทอง ทำเงิน เป็นต้น. บทว่า **อนปฺปลักิ** ได้แก่ ใหญ่ ประกอบความว่า ละสมบัติอันใหญ่. บทว่า **เอว สทฺธชาย นิภฺขมฺม** ความว่า ข้าพเจ้าละเครื่องญาติใหญ่ และกองโภคสมบัติใหญ่ มีประการที่กล่าวไว้ โดยนัยว่า **หิตฺวานหิ ฌาติคณฺ** เป็นต้น เชื่อว่าวัตถุที่ควรเชื่อคือ กรรม ผลของกรรม และพระรัตนตรัยด้วยศรัทธา ออกจากเรือนไปบวชในพระสัทธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง

ประกาศดีแล้ว คือในอริยวินัย ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ด้วยดีแล้ว

ก็แลข้อที่ข้าพเจ้าบวชอย่างนี้แล้วกลับมาหาถามทั้งหลายที่ข้าพเจ้าละทิ้งเสียแล้ว ไม่สมควรแก่ข้าพเจ้าเลย. บทว่า **อาภิญญญณฺ์** **หิ ปตฺตเย** ความว่า เพราะว่า ข้าพเจ้าปรารถนาแต่ความไม่กังวล คือ ความไม่ต้องห่วงเท่านั้น บทว่า **โย ชาตฺรฺพรชตฺ** **จเปตฺวา** **ปุนฺราคเม** ความว่า บุคคลใด ละทิ้งเงินทอง หรือทรัพย์ใด ๆ อื่นแล้ว จะพึงกลับมายึดเอาทรัพย์นั้น บุคคลนั้น จะพึงโง่ศีรษะได้อย่างไรในระหว่างบัณฑิตทั้งหลาย.

เพราะว่า เงินทอง ย่อมไม่มีเพื่อสันติความสงบ อธิบายว่า ไม่มีเพื่อมรรคญาณ ไม่มีเพื่อพระนิพพาน สำหรับบุคคลเมื่อนั้น. บทว่า **น เอตฺตสมณฺสราวุปี** ความว่า ทรัพย์สมบัตินั้น คือ ของหวงแหนมีเงินทองเป็นต้น หรือการหวงแหนเงินทองเป็นต้นนั้น ไม่สมควรแก่สมณะ. จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า เงินทองไม่สมควรแก่เหล่าสมณะศากยบุตรดังนี้เป็นต้น. บทว่า **น เอตฺ อริยธฺนํ** ความว่า ของหวงแหนตามที่กล่าวแล้วนั้น ไม่ใช่ทรัพย์ที่แม่สำเร็จด้วยอริยธรรม เหมือนอย่างอริยทรัพย์ มีศรัทธาเป็นต้น เพราะไม่นำความเป็นพระอริยะมาให้ ด้วยเหตุนี้ พระเถรีจึงกล่าวว่า **โลภณํ** เป็นต้น

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โลภณํ** ได้แก่ ที่ทำให้เกิดความโลภ. บทว่า **มถนํ** ได้แก่ นำความมัวเมามาให้. บทว่า **สโมหณํ** ได้แก่ ทำให้เกิดความลุ่มหลง. บทว่า **รชพฺพุชฺชนํ** ได้แก่ เครื่องผูกมัด มีกิเลสคุณละออง คือราคะเป็นต้น. ทรัพย์ที่ชื่อว่า **สาสังกะ** เพราะเป็นไปกับความน่ารังเกียจ เพราะทรัพย์นี้เขาหวงแหนนำมาแต่ความน่ารังเกียจ อธิบายว่า นำมาแต่ความน่ารังเกียจ แต่ที่ใดที่หนึ่งแก่ผู้ที่หวงแหนทรัพย์. บทว่า **พหูอายาตํ** ได้แก่ ยุ่งยากมาก โดยต้องจัดแจงต้องรักษาเป็นต้น. บทว่า **นคฺคฺติ**

เจตฺถ ชฺวํ ฐิตี ความว่า ความยั่งยืนและความมั่นคงในทรัพย์นั้น ไม่มีเลย มีแต่หวั่นไหว ไม่มั่นคงเท่านั้น.

บทว่า **เอตฺตาวตฺตา ปมตฺตา จ สงฺกิลิฏฺฐมฺนา นรา** ความว่า นรชนทั้งหลาย ยินดีแล้ว คือเกิดความยินดีในทรัพย์นั้น ชื่อว่าประมาทแล้ว เพราะอยู่ปราศจากสติในกุศลธรรม ๑๐ เป็นผู้มิใช่เจ้าหมอง คือชื่อว่าเป็นผู้มีจิตเศร้าหมองด้วยสังกิเลสมีโลภะเป็นต้น เพราะฉะนั้น บทว่า **อญฺญมญฺญมฺหิ พุยาธุชฺชา ปุณฺณ กุพฺพุนฺติ เมธคํ** จึงมีความว่า สัตว์เป็นอันมาก คือมารดา กับบุตร ก็เป็นศัตรูกันและกัน อย่างนี้คือ โดยที่มารดา กับบุตร บ้าง บุตรกับมารดา บ้าง ย่อมกระทำความบาดหมางทะเลาะกัน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง มารดาวิวาทกับบุตร บ้าง บุตรวิวาทกับมารดา บ้าง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเรื่อง มีกามเป็นอริกรรม ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น

บทว่า **วโ** ได้แก่ ทำให้ตาย. บทว่า **พฺนุโ** ได้แก่ จองจำมี จองจำด้วยไซ้เป็นต้น. บทว่า **ปริเกลุโส** ได้แก่ ทำให้ร่างกายบกพร่องมี ตัดมือเป็นต้น. บทว่า **ขานิ** ได้แก่ เลื่อมทรัพย์และเลื่อมบริวาร. บทว่า **โสภปริทฺทโว** ได้แก่ เศร้าโศกและพิโรธรำพัน. บทว่า **อธิปนฺนํ** ได้แก่ ถูกครอบงำ. บทว่า **ทิสฺสเต พิสฺสนํ พหุ** ได้แก่ ความย่อยยับความ พิณาศ เป็นอันมาก คือมากอย่าง ต่างโดยการฆ่าการจองจำเป็นต้นตามทีกล่าว มาแล้ว และความเสียใจความคับแค้นใจเป็นต้น และที่เป็นไปในปัจจุบันและ เป็นไปในภายหน้า ในกามทั้งหลาย เห็นกันได้ทั้งนั้น.

บทว่า **ตํ มํ ฌาตี อมิตฺตาว กิ โว กามสุ ญฺญชฺช** ความว่า ท่านทั้งหลาย ถึงเป็นเครือญาติกัน ก็เป็นเหมือนอมิตรที่ไม่ปรารถนาดี เพราะอะไร เพราะเหตุอะไร จึงชักจูงประคบข้าพเจ้า ผู้ซึ่งเป็นเหมือนผู้คลายกำหนด

ในกามทั้งหลายแล้วมาไว้ในกามทั้งหลาย. บทว่า **ชานาถ มํ ปพฺพจิตฺตํ** กามเมสุ ภัยทสุตินี ความว่า ท่านทั้งหลายจงตามรับรู้ ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้เห็นภัยในกามทั้งหลายจึงบวช. อธิบายว่า เหตุเพียงเท่านั้น ทำไมท่านทั้งหลายจึงไม่ยอมรับรู้.

บทว่า **น หิริยฺลฺลสฺวณฺณน ปริกฺขียนฺติ อาสวา** ความว่า อาสวะทั้งหลาย มีกามาสวะเป็นต้น ไม่หมดสิ้นไป ด้วยเงินด้วยทอง ที่แท้กลับกำเริบ ด้วยเงินทองเหล่านั้นทีเดียว. ด้วยเหตุนั้น พระเถรีจึงกล่าวว่า กามทั้งหลาย เป็นอมิตรผู้ฆ่า เป็นศัตรู เป็นดั่งลูกศรเสียบไว้ เนื้อความของคำนั้น มีว่า ความจริง กามทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นอมิตร เพราะไม่มีไมตรี เหตุนำมาแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่กุศล ชื่อว่าผู้ฆ่า เพราะเป็นเสมือนเพชรฆาตเงือกดาบ เหตุเป็นต้นเหตุแห่งความตาย ชื่อว่าเป็นศัตรู เพราะเป็นเสมือนศัตรูผู้ผูกเวร เหตุติดตามนำมาแต่ความพินาศ ชื่อว่าเป็นดั่งลูกศรเสียบไว้ เพราะลูกศรทั้งหลายมีรากะเป็นต้นเสียบติดไว้.

บทว่า **มฺนุญฺหํ** ได้แก่ โคนผม ชื่อว่าห่มสังฆาฏิเพราะเก็บเศษผ้าทั้งหลายในที่นั้น ๆ มาปะติดปะต่อ ทำจีวรห่ม. บทว่า **อฺคฺคฺติฏฺฐจฺปิณฺโฑ** ได้แก่ ก้อนข้าวที่ไปยื่นใกล้เรือนทุกหลัง ที่เปิดประตูไว้ได้มา. บทว่า **อฺลฺลจฺโ** ได้แก่ การเที่ยวขอเขาเพื่อก้อนข้าวนั้น. บทว่า **อนาการูปนิสฺสโย** ได้แก่ บริหารนักบวช อันเป็นที่อาศัย เพราะผู้บวชไม่มีเรือน จำต้องเข้าไปอาศัยนักบวชทั้งหลาย อาศัยบริขารนั้นเป็นอยู่. บทว่า **วณฺตา** ได้แก่ ละทิ้งแล้ว. บทว่า **มฺหเสฺยฺหิ** ได้แก่ ท่านผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น. บทว่า **เขมฺภฺรฺรานน** ได้แก่ ในพระนิพพาน อันเป็นที่ไม่มีอุปัทวะจากโยคะทั้งหลายมีกามโยคะเป็นต้น. บทว่า **เต** ได้แก่ ท่านผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่. บทว่า

บทว่า **ทุกฺคติมณฺ** **มคฺคํ** ได้แก่ ทางที่พาไปอบายมีนรกเป็นต้น.
บทว่า **กามเหตุกํ** ได้แก่ การบริโภคนามเป็นเหตุ. บทว่า **พหุ** ได้แก่ มาก
อย่าง โดยประเภทแห่งกรรมมีปณาดิบาดเป็นต้น. บทว่า **โรคมวทํ** ได้แก่
นำมาซึ่งทุกข์ ต่างโดยทุกข์ในปัจจุบันเป็นต้น ที่นับว่าโรค เพราะอรรถว่า
เสียดแทง.

บทว่า **เอวํ** ได้แก่ โดยประการที่กล่าวมาแล้วว่า **อมิตฺตา** **วชฺคา**
เป็นต้น. บทว่า **อมิตฺตชนนา** ได้แก่ ให้เกิดความเป็นอมิตร. บทว่า **ตาปนา**
ได้แก่ ให้เดือดร้อน อธิบายว่า เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน. บทว่า
สงฺกิลลิกา ได้แก่ นำมาซึ่งสังกิลลศความเศร้าหมอง. บทว่า **โลกามิสฺสา**
ได้แก่ เป็นอามิสเหยื่อในโลก. บทว่า **พนฺธุรณิยา** ได้แก่ ฟังถูกผูกด้วยสังโยชน์
ซึ่งเป็นเครื่องผูก อธิบายว่า อันสังโยชน์ประกอบไว้. บทว่า **มรณพนฺธุรนา**
ได้แก่ มรณะผูกไว้ เพราะเหตุที่เป็นไปและเพราะมรณะ เหตุเป็นเครื่องหมาย
แห่งการบังเกิดในภพเป็นต้น.

บทว่า **อุมฺมาทนา** ได้แก่ กามทั้งหลายกระทำให้เป็นข้ำเพราะความ
เศร้าโศกโดยความพลัดพรากกัน เพราะกามมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
หรือนำความมัวเมายังขึ้นโดยเพิ่มทวี. บทว่า **อูลฺลปนา** ได้แก่ การบ่นเพื่อ
สูงขึ้นๆ ว่า โอ! สุขจริง โอ! สุขจริง. บาลีว่า **อูลฺลลนา** ก็มี ความว่า
พร่ำเพ้อรำพันถึงสัตว์ทั้งหลาย เพราะอามิสเป็นเหตุ เหมือนสุนัขกระดิกหาง
เพราะก้อนข้าว คือทำให้ไม่รู้สึกถึงความเสื่อม. บทว่า **จิตฺตปฺปมาทินอ**
ได้แก่ มีปกติย่ำจิต ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในอนาคต โดยการก่อความเร่าร้อน
เป็นต้น บาลีว่า **จิตฺตปฺปนทฺทินอ** ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ส่วน
อาจารย์พวกใดกล่าววว่า **จิตฺตปฺปมาทินอ** เนื้อความของอาจารย์พวกนั้นก็ว่า
นำมาซึ่งความประมาทแห่งจิต. บทว่า **สงฺกิลลสฺยา** ได้แก่ เพื่อความพินาศ

เพื่อความเบียดเบียน หรือเพื่อให้เดือดร้อน. บทว่า **จิปฺปิ มาเรน โอทฺทิตฺตํ** ความว่า ขึ้นชื่อว่า กามเหล่านี้ บัณฑิตพึงเห็นว่าเหมือนลอบที่มารัดไว้ เพราะนำมาแต่ความพินาศแก่สัตว์ทั้งหลาย.

บทว่า **อนนฺตาทินฺวา** ได้แก่ มีอาทินพโทษไม่มีที่สิ้นสุด คือมีโทษ มาก โดยนัยที่กล่าวไว้ในที่นี้ว่า **โลภณํ มทฺทญฺเจตฺตํ** เงินทองนั้นทำให้เกิด ความโลภ ความมัวเมา ดังนี้เป็นต้น และในสูตรทั้งหลายมีทุกขังขันธสูตร เป็นต้นว่า ความหนาวเป็นเบื้องหน้า ความร้อนเป็นเบื้องหน้า ดังนี้เป็นต้น. บทว่า **พหุทุกฺขา** ได้แก่ ติดตามทุกข์หลายอย่าง มีทุกข์ในอบายเป็นต้น. บทว่า **มหาวิสฺตา** ได้แก่ เสมือนมหาพิษที่ร้ายกาจเป็นต้นเพราะมีผลเผ็ดร้อน. บทว่า **อปฺปสุตฺตาทา** ได้แก่ อร่อยน้อย เหมือนหยาดน้ำผึ้งที่ไหลตามคมมีด. บทว่า **รณฺุการา** ได้แก่ ทำความกำหนดนึกเป็นต้นให้เพิ่มทวี. บทว่า **สุกฺกปฺกฺขวิโสธนา** ได้แก่ ทำความพินาศแก่ส่วนแห่งธรรมฝ่ายไม่มีโทษ ให้สัตว์ทั้งหลาย.

บทว่า **สํหํ** ตัดบทเป็น **สํ อหํ** ความว่า ข้าพเจ้านั้นฟังธรรม ในสำนักพระศาสดา โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วแต่หนหลัง ได้ศรัทธาแล้ว ละ สมบัติออกบวช. บทว่า **เอตาทิสํ** ได้แก่ เห็นปานนั้น คือมีประการดังกล่าว มาแล้ว. บทว่า **หิตฺวา** ได้แก่ ละสมบัตินั้น อธิบายว่า เพราะเหตุตามที่กล่าว มาแล้ว. บทว่า **น ตํ ปจฺจาคมิสฺสุตฺตํ** ความว่า ข้าพเจ้าจักไม่กลับมา บริโภคสมบัตินั้น คือกามทั้งหลายที่ข้าพเจ้าเคยมาก่อนแล้วอีก. บทว่า **นิพฺพานาภิรตา สทา** ประกอบความว่า เพราะเหตุที่ข้าพเจ้ายินดียิ่งแล้วใน พระนิพพานมาตลอดกาล นับตั้งแต่เวลาที่บวชแล้ว ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักไม่

กลับมาหาสมบัติคามนั้นอีก. บทว่า **ธณฺ ตรีตฺวา กามานํ** ความว่า ข้าม
สนามรบของกามทั้งหลาย และทำสนามรบนั้น ให้เป็นอันประหารด้วยพระ-
อริยมรรค อันเป็นกิจที่ข้าพเจ้าพึงทำ. บทว่า **สตีภาวาทิกงฺขินี** ได้แก่
จำนงหวังพระอรหัต ที่นับว่าเป็นภาวะเยือกเย็น เพราะระงับความกระวน
กระวายและความเร่าร้อนของกิเลสได้หมด. บทว่า **รตา ตํโยชนกฺขเย**
ได้แก่ ยินดียิ่งนักในพระนิพพาน อันเป็นธรรมที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์ทุกอย่าง.

บทว่า **เยน ตินฺนุมา มหฺลีนํ** ความว่า เหล่าท่านผู้แสวงคุณอัน
ยิ่งใหญ่มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น พวกข้ามโอะมะใหญ่คือสังสารวัฏด้วยอริยมรรค
ใด แม้ข้าพเจ้าก็จะเดินตามมรรคที่ท่านเดินไปแล้วนั้น บรรลุตามด้วยการปฏิบัติ
ศีลเป็นต้น.

บทว่า **ธมฺมฏฺฐํ** ได้แก่ตั้งอยู่ในธรรมคืออริยผล. บทว่า **อเนหํ**
ได้แก่ ผลอันเลิศ ที่ได้ชื่อว่า อเนหะ เพราะระงับความหวั่นไหวได้แล้ว. บทว่า
อุปสมฺปชฺช ได้แก่ สำเร็จผลแล้ว คือบรรลุด้วยการบรรลุอรหัตมรรค. บทว่า
ฌายติ ได้แก่ เข้าไปเพ่งผลฌานนั้นนั่นแล.

บทว่า **อชฺชฏฺฐมึ ปพฺพชิตา** ความว่า นางเป็นผู้บวชแล้ว คือ
นับตั้งแต่วันที่นางบวชแล้ว วันนี้นับเป็นวันที่ ๘. อธิบายว่า นางบวชแล้วได้
๘ ราตรี นับตั้งแต่วันที่ล่วงมาแล้วนี้. บทว่า **สทฺธา** ได้แก่ถึงพร้อมด้วย
ศรัทธา. บทว่า **สทฺธมฺมโสภณา** ได้แก่งามเพราะบรรลุพระสัทธรรม.

บทว่า **ภูชิสฺสา** ได้แก่ เชื่อว่าเป็นไทแก่ตัว เพราะละกิเลสทั้งหลาย
ที่เป็นเสมือนความเป็นทาส เชื่อว่าไม่มีหนี้ เพราะปราศจากหนี้มีกามฉันทะ
เป็นต้น.

เล่ากันว่า พระเถรีบวชแล้วในวันที่ ๘ ก็บรรลุพระอรหัต นั่งเข้าผล
สมาบัติที่โคนไม้ต้นหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย
แล้วทรงสรรเสริญ จึงตรัสพระคาถา ๓ พระคาถาเหล่านี้.

ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงเห็นเรื่องนั้นด้วยจักขุทิพย์แล้ว
ทรงดำริว่า เพราะเหตุที่พระเถรีรูปนี้ พระศาสดาทรงสรรเสริญอย่างนี้ ฉะนั้น
จำเราและทวยเทพควรเข้าไปหา ดังนี้แล้ว ทันใดนั้นเอง ก็เสด็จเข้าไปหา
พร้อมด้วยทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ทรงอภิวัตแล้ว ประคองอัญชลีประทับยืนอยู่.
หมายเอาเรื่องนั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

**ท้าวสักกะเจ้าแห่งหมู่สัตว์ พร้อมด้วย หมู่เทพ
เสด็จเข้าไปหาพระเถรี ธิดาช่างทอผู้สวยงามรูปนั้น
ด้วยเทวฤทธิ์ทรงนมัสการอยู่ ดังนี้.**

ในคานานั้น ความว่า ท้าวสักกะเทวราชทรงได้พระนามว่า ภูตปติ
เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงเป็นเจ้าเป็นใหญ่แห่งเหล่าสัตว์ที่เกิดในกามภพทั้ง ๓
เสด็จเข้าไปหาพระสุภากัมมารีเถรีรูปนั้น พร้อมกับหมู่เทพด้วยฤทธิ์ของพระ-
องค์ ทรงนมัสการ คือทรงไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์.

จบ อรรถกถาสุภากัมมารีเถรีคาถา

จบ อรรถกถาวิสตินิบาต

เถรีคาถา ตึงสนิบาท

สุภาชีวกัมพวนิกาเถรีคาถา

[๔๗๒] พระสุภาชีวกัมพวนิกาเถรี ได้กล่าวคาถาที่ตนกับชาย
นักเลงหญิงกล่าวโต้ตอบกันเป็นอุทานคาถาว่า
พระสุภาเถรีได้เปล่งคาถาเหล่านั้นว่า

ชายนักเลงหญิงยืนกันขวางพระสุภาภิกษุ ซึ่ง
กำลังเดินไปชีวกัมพวันวิหาร ที่นารีนรมย์ พระสุภา
ภิกษุณีได้พูดกะชายผู้นั้นว่า

ท่านบุตรช่างทอง ข้าพเจ้าทำผิดอะไรต่อท่าน
จึงมายืนกันขวางข้าพเจ้าไว้ ดูก่อนอาวุโส ชายไม่
ควรถูกต้องหญิงนักบวช.

เหตุไร ท่านจึงยืนกันข้าพเจ้า ผู้มีบทอันบริสุทธิ์
ด้วยสิกขาที่พระสุคตทรงแสดงไว้ในสัตตอุสสาสนาของ
ข้าพเจ้าที่ควรเคารพ ผู้ไม่มีกิเลสตั้งเนน เหตุไร ท่าน
ผู้มีจิตขุนมัว จึงยืนกันเราผู้ไม่มีจิตขุนมัว เหตุไร ท่าน
ผู้มีจักมีราคะ จึงยืนกันเราผู้ปราศจากราคะ ผู้ไม่มี
กิเลสตั้งเนน ผู้ใจหลุดพ้นแล้ว ในจันท์ทั้งปวง.

ชายนักเลงหญิงกล่าววว่า

แม่นางยังสาว สวยไม่ทรามเลย บรรพชาจักทำ
อะไรแก่แม่นางได้ โปรดทิ้งผ้ากาสะเยเสีย มาสิ เรา
มาร่วมมอภิมมัยกัน ในป่าที่มีดอกไม้บานงามเถิด.

ต้นไม้อันหลาย เกิดขึ้นด้วยเกสรดอกไม้โชยกลิ่น

หอมตลบไปทั่วป่า ถูต้นนิ้วสันต้นน้ำสบาย เรามา

ร่วมอภิรมย์กัน ในป่าที่มีดอกไม้บานงามเถิด.

ต้นไม้อันหลาย ยอดออกดอกบานแล้ว ต้องลม
ไหวระริก ดังจะมีเสียงครวญ แม่นางจักมีความยินดี
อะไร ผิดว่า แม่นางจักเข้าป่าเพียงผู้เดียว.

ป่าใหญ่ หมูสัตว์ร้ายอาศัยอยู่ คลาล้ำด้วยข้าง
พลายตกมันและข้างพัง ไม่มีผู้คน น่าสะพรึงกลัว แม่
นางไม่มีเพื่อน ยังปรารถนาจะเข้าไปหรือ.

แม่นางผู้งามไม่มีใครเปรียบเลย แม่นางท่องเที่ยว
ไป เหมือนตุ๊กตา ที่ช่างสร้างด้วยทอง แม่นางตามใจ
ข้า ก็จงคงงามด้วยผ้าสวย ที่เนื้อเกลี้ยงเกลาละเอียด
ของแคว้นกาสิ ดังเทพนารีในสวนจิตรลดา เขียวละ.

แม่นางผู้มีดวงตาโศกดังกินรีเลย ข้าจะยอมอยู่
ใต้อำนาจแม่นาง ถ้าเราจะอยู่ร่วมกันในกลางป่า เพราะ
สัตว์ที่น่ารักกว่าแม่นางของข้าไม่มีเลย.

ถ้าแม่นางเชื่อข้า ก็จะมีความสุข มาสิ มาครอง
เรือนกัน แม่นางจะอยู่บนปราสาทที่ปราศจากลมพาน
หญิงทั้งหลายจะคอยปรนนิบัติแม่นาง แม่นางจะนุ่งห่ม
ผ้าเนื้อละเอียดของแคว้นกาสิ สวมมาลัยลูปไล้ประ-
เทืองผิว ข้าจะทำอาภรณ์เครื่องประดับต่าง ๆ มากชนิด
ที่เป็นทอง แก้วมณีและมุกดา แก่แม่นาง.

เชิญขึ้นที่นอนใหม่มีค่ามาก สวยงาม ไปด้วยผ้า
โกเขาวัยาว อ่อนนุ่มดังสำลี คลุมด้วยผ้าที่ซักสุลี
สะอาดแล้ว ตกแต่งด้วยจันทนแก่นหอม.

ดอกอุบลโพล่พ่นน้ำ มิมีมนุษย์เชยชมแล้ว ฉัน
ใด แม่นางก็เป็นพรหมจาร ฉันนั้น เมื่อส่วนแห่ง
เรือนร่างของแม่นาง ยังไม่มีใครเชยชม ก็จะชราร่วง
โรยไปเสียเปล่า ๆ.

พระสุภาเถรีถามว่า

ในร่างที่มีอันจะต้องแตกสลายเป็นธรรมดา ซึ่ง
เต็มด้วยซากศพ รั้งแต่จะรกป่าช้านี้ อะไรที่ท่านเข้าใจ
ว่าเป็นสาระ เพราะเห็นสิ่งใด จึงเกิดจิตใจขึ้นมา
ของท่านโปรดบอกสิ่งนั้นมาสิ.

ชายนักเลงหญิงตอบว่า

เพราะเห็นดวงตาของแม่นาง ประดุจดวงตาของ
ลูกเนื้อทราย ประดุจดวงตาของกินนรีในระหว่างเขา
ฤดีรักของข้าก็ยิ่งกำเริบ.

เพราะเห็นดวงตา อุปมาดังยอดดอกอุบลและ
ดวงหน้าพิมลดังรูปทองของแม่นาง ความใคร่ความ
ปรารถนาของข้าก็ยิ่งกำเริบ.

แม่นางผู้มีดวงตาใสมดังกินนรีเอย แม่ข้าจะไป
ไกลแสนไกล ก็ยังคงรำลึกถึงดวงตาอันบริสุทธิ์ ที่
มีขนตายาวอน เพราะว่า อะไร ๆ ที่น่ารักกว่าดวงตา
ของแม่นาง สำหรับข้า ไม่มีเลย.

พระสุภาเถรிகล่าวว่า

ท่านมาต้องการข้าพเจ้าผู้เป็นบุตรของพระพุทธเจ้า
ก็ชื่อว่า ท่านปรารถนาจะไปเดินตามทางที่มีไช้ทาง
ชื่อว่า แสวงหาดวงจันทร์เอามาเป็นของเล่น ชื่อว่า
ต้องการจะกระโดดขึ้นเขาพระสิเนรุ.

เพราะว่าในโลกพร้อมทั้งเทวโลก บัดนี้ ข้าพเจ้า
ไม่มีอารมณ์ ที่มีราคาความกำหนดเลย ข้าพเจ้า
ไม่รู้ดอกว่า ราคะนั้นเป็นเช่นไร เพราะราคานั้น
ข้าพเจ้ากำจัดเสียแล้ว พร้อมทั้งราก ด้วยอริยมรรค.
ราคานั้น ข้าพเจ้ายกออกแล้ว เหมือนเอาเชื้อ-
ไฟออกจากหลุมถ่านไฟ เหมือนเอาภาชนะใส่ยาพิษ
ออกจากไฟ ข้าพเจ้าไม่รู้ดอกว่า ราคะนั้น เป็นเช่นไร
เพราะราคานั้น ข้าพเจ้ากำจัดเสียแล้ว พร้อมทั้งราก
ด้วยอริยมรรค.

หญิงผู้ใด ไม่พิจารณาปัญญาขั้นนี้ หรือไม่เข้าเฝ้า
พระศาสดา ขอท่านโปรดประเล้าประโลมหญิงเช่นนั้น
เถิด ท่านนั้นจะต้องเดือดร้อน เพราะสุภากิกษุณี ซึ่ง
รู้ตามความจริงผู้นี้.

เพราะว่า สติของข้าพเจ้ามันคงไม่ว่าในการดำ
และการไหว้ และในสุขและทุกข์ เพราะรู้ว่าสังขต-
สังขารที่ปัจจัยปรุงแต่งเป็นอสุภะไม่งาม ใจข้าพเจ้าจึง
ไม่ติดอยู่ในอารมณ์ทั้งปวงเลยทีเดียว.

ข้าพเจ้านั้น เป็นสาวิกาของพระสุต ดำเนินไป
ด้วยยาน คือมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ตอนกิเลส
ดุจลูกศรเสียแล้ว ไม่มีอาสวะ ยืนดีอยู่แต่ในเรือนว่าง.

รูปเขียน ที่ช่างบรรจงเขียนไว้สวยงาม หรือรูป
ไม้ รูปโบราณ ที่เขาผูกด้วยด้าย และติดไว้ด้วยตะปู
ทำท่าต่าง ๆ ข้าพเจ้าเห็นมาแล้วเมื่อรูปนั้นถูกรื้อออก
ปลดด้ายและตะปูออก ก็บกพร่อง [ไม่เป็นรูป] กระจัด
กระจายออกเป็นชิ้น ๆ ก็ไม่พึงได้สภาพที่ชื่อว่ารูป
บุคคลจะพึงตั้งใจไว้ในรูปนั้นไปทำไม.

ร่างกายนี้ ก็เปรียบด้วยรูปนั้น เว้นจากกรรม
เหล่านั้นเสีย ก็เป็นไปไม่ได้ แม้ร่างกาย เว้นจาก
กรรมทั้งหลายเสียก็เป็นไปไม่ได้ บุคคลจะพึงตั้งใจไว้
ในรูปนั้นไปทำไม.

บุคคลพึงดูรูปจิตรกรรม ที่จิตรกรระบายด้วย
หรดาล ทำไว้ที่ฝาผนัง ในจิตรกรรมนั้น ท่านก็ยัง
เห็นวิปริต สัญญาความสำคัญว่ามนุษย์ ไร้ประโยชน์
จริง ๆ.

ดูก่อนคนตาบอด ท่านยังจะเข้าไปใกล้ร่างที่ว่าง
เปล่า เหมือนพะยัคแดดที่ปรากฏต่อหน้า โดยอาการ
ลวง เหมือนต้นไม้ทองในความฝัน เหมือนรูปของ
มายากล ที่นักแสดงกลแสดงกลางฝูงชนว่าเป็นของจริง.

ฟองที่อยู่กลางดวงตา มีน้ำตา มีมูลตา เกิดที่
ดวงตานั้น ส่วนของดวงตาต่าง ๆ ก็มารวมกัน เหมือน

ก่อนครั้ง ที่วางอยู่ในโพรงไม้ พระสุภาเถรี ผู้มี
ดวงตางาม มีใจไม่ข้องไม่ติดในดวงตานั้น ก็คว้า
ดวงตาออกจากเข้าตา ส่งมอบให้ชายนักเลงหญิงผู้นั้น
ทันที พร้อมกับกล่าวว่า เชิญนำดวงตานั้นไปเถิด
ข้าพเจ้าให้ท่าน.

ในทันใดนั่นเอง ความร่าเริงในดวงตานั้น ของ
ชายนักเลงหญิงนั้น ก็หายไป เขาขอขมาพระเถรี
ด้วยคำว่า

ข้าแต่แม่นางผู้เป็นพรหมจารี ขอความสวัสดิ
พึงมีแก่แม่นางเถิด ความประพฤติอนาจารเช่นนี้ จัก
ไม่มีต่อไปอีกละ.

พระสุภาเถรีกล่าวว่า

ท่านกระทบกระทั่งชนเช่นข้าพเจ้า ก็เหมือนถอด
กองไฟที่ลุกโชน เหมือนจับงูพิษร้าย ความสวัสดิก็
คงมีแก่ท่านบ้างดอก ข้าพเจ้ารับขมาท่าน.

พระสุภาภิกษุณีนั้น พ้นจากชายนักเลงหญิงนั้น
แล้ว ไปสำนักพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ พอเห็นพระ
บุญลักษณะของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ จักขุก็กลับ
เป็นปกติเหมือนอย่างเดิม.

จบ สุภาชีวิตัมภวนิกาเถรีคาถา

เถรีคาถา ตึงสนิบาท

อรรถกถาสุภาชีวิตัมพวนิกาเถรีคาถา

ในตึงสนิบาท คาถาว่า **ชีวิตัมพวนัม รมมัม** เป็นต้น เป็นคาถาของพระสุภาชีวิตัมพวนิกาเถรี มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน มาในภพนั้น ๆ อบรมกุศลผลเพิ่มพูนสัมภารธรรมเครื่องปรุงแต่งวิโมกข์มาโดยลำดับ มีญาณแก่กล้า มาในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในกรุงราชคฤห์ มีนามว่าสุภา.

เล่ากันมาว่า นางมีส่วนแห่งเรือนร่างประกอบด้วยผิวพรรณดั่งทอง เพราะฉะนั้น นางจึงมีนามคล้อยตามไป ด้วยว่า สุภา แปลว่า งาม ขณะพระศาสดาเสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์ นางก็ได้ศรัทธาเป็นอุบาสิกา ต่อมา เกิดความสังเวชในสังสารวัฏ เห็นโทษในกามทั้งหลาย และกำหนดเอาเนกขัมมะการบวชเป็นทางเกษม บวชในสำนักพระนางปชาบดีโคตมี บำเพ็ญวิปัสสนา ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ดำรงอยู่ในพระอนาคามีผล.

ต่อมา วันหนึ่ง ชายนักเลงหญิงคนหนึ่ง เป็นชาวกรุงราชคฤห์ เป็นหนุ่มแรกรุ่ง เห็นพระเถรีกำลังเดินไปเพื่อพักกลางวันชีวิตัมพวันวิหาร เกิดจิตปฏิพัทธ์ขึ้นมา ก็ยื่นก้นขวางทางไว้ กล่าวเชิญชวนด้วยกามารมณ์ พระเถรีเมื่อจะประกาศโทษของกามทั้งหลาย และอภัยสัจยในเนกขัมมะการบวชของตนด้วยประการต่าง ๆ จึงกล่าวธรรมแก่ชายผู้นั้น ชายผู้นั้นแม้ฟังธรรม-กถาแล้วก็ไม่ยอมถอย ยังติดตามอยู่นั้นแหละ พระเถรีเห็นเขาไม่อยู่ในถ้อยคำ

ของตน และยังชื่นชอบที่ลูกตา ก็กล่าวว่ เอาเถิด ท่านคงชอบลูกตา แล้ว
ก็ควักลูกตาข้างหนึ่งของตนมอบให้เขา. ลำดับนั้น ชายผู้นั้น ก็สะดุ้งเกิดสลด
ใจ สิ้นร่ารักในพระเถรีนั้น ขอขมาพระเถรีแล้วก็หลีกไป. พระเถรีก็ไป
สำนักพระศาสดา พร้อมกับที่พบพระศาสดานั้นแหละ ตาของพระเถรีก็กลับ
เป็นปกติดังเดิม. ลำดับนั้น พระเถรียืนอยู่ ถูกปิตีที่ดำเนินไปในพระพุทธรูป
สัมผัสไม่ขาดสาย พระศาสดาทรงทราบอาจารย์ทางจิตของพระเถรี ทรง
แสดงธรรม ตรัสบอกกรรมฐานเพื่ออรหัตมรรค พระเถรีข่มปิตีได้แล้ว
ทันใดนั้นเอง เจริญวิปัสสนา ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔.
ครั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว อยู่ด้วยผลสุขและนิพพานสุข พิจารณาทบทวนข้อ
ปฏิบัติของตน ก็กล่าวคาถาที่ตนกับชายนักเลงหญิงนั้นกล่าวแล้ว เป็นอุทาน
พระสุภาเถรีได้เปล่งคาถาเหล่านี้ว่า

ชายนักเลงหญิงกั้นขวางพระสุภาภิกษุ ซึ่งกำลัง
เดินไปชิวกัมพวันวิหารที่นารีนรมย์ พระสุภาภิกษุณีได้
พูดกะชายผู้นั้นว่า

ท่านบุตรช่างทอง ข้าพเจ้าทำผิดอะไรต่อท่าน
ท่านจึงมายืนกั้นขวางข้าพเจ้าไว้ ชายไม่ควรถูกต้อง
หญิงนักบวช.

เหตุไร ท่านจึงยืนกั้นข้าพเจ้า ผู้มีบทอันบริสุทธิ์
ด้วยสิกขาที่พระสุคตทรงแสดงไว้ในสัตตสุตตนาของ
ข้าพเจ้าที่ควรเคารพ ผู้ไม่มีกิเลสตั้งเนน เหตุไร ท่าน
ผู้มีจิตขุนมัว จึงยืนกั้นข้าพเจ้าผู้ไม่มีจิตขุนมัว ท่านผู้มี
จิตมีราคะ จึงยืนกั้นข้าพเจ้าผู้ปราศจากราคะ ผู้ไม่มี
กิเลสตั้งเนน ผู้มีใจหลุดพ้นแล้วในขันธทั้งปวง.

ชายนักเลงหญิงกล่าวว่า

แม่นางยังสาวสวยไม่ทรามเลย บรรพชาจักทำ
อะไรแก่แม่นางได้ โปรดทิ้งผ้ากาสาเยเสีย มาสิ เรา
มาร่วมมอภิมย์กันในป่าที่มีดอกไม้บานงามเถิด.

ต้นไม้มิ่งหลาย เกิดขึ้นด้วยเกสรดอกไม้มโห
กลิ่นหอมไปทั่วป่า ถูต้นหวัดต้นน้ำสบาย มาสิ เรา
มาร่วมมอภิมย์กันในป่าที่มีดอกไม้บานงามเถิด.

ต้นไม้มิ่งหลาย ยอดออกดอกบานแล้ว ต้องลม
ไหว ระริก ดังจะมีเสียงครวญ แม่นางจักมีความ
ยินดีอะไรกัน ผิดว่า แม่นางจักเข้าป่าเพียงผู้เดียว.

ป่าใหญ่ หมูสัตว์ร้ายอาศัยอยู่ กลาคล้าด้วย
ข้างพลายตกมันและข้างพัง ไม่มีผู้คน น่าสะพรึงกลัว
แม่นางไม่มีเพื่อน ยังปรารถนาจะเข้าไปหรือ.

แม่นางผู้งามไม่มีใครเปรียบเลย แม่นางท่อง-
เที่ยวไปเหมือนตุ๊กตา ที่ช่างสร้างด้วยทอง แม่นาง
ตามใจข้า ก็จะได้งามด้วยผ้าสวย ที่เนื้อเกลี้ยงเกลา
ละเอียดของแคว้นกาสิ ดังเทพนารีในสวนจิตรลดา
[สวรรค์ดาวดึงส์] เชี่ยวละ

แม่นางผู้มีดวงตาโศกดังกินนรีเอย ข้าจะยอมอยู่
ใต้อำนาจแม่นาง ถ้าเราจะอยู่ร่วมกันในกลางป่า
เพราะสัตว์ที่น่ารักกว่าแม่นางของข้าไม่มีเลย.

ถ้าแม่นางเชื่อข้า แม่นางก็จะมีความสุข มาสิ
มาครองเรือนกัน แม่นางจะอยู่บนปราสาทที่ปราศ

จากลมพาน หึงทั้งทลายจะคอยปรนนิบัติแม่นาง
แม่นางจะนุ่งห่มผ้าเนื้อละเอียดของแคว้นกาสิ สวม
มาลัยลูปได้ประเทืองผิว ข้าจะทำอาภรณ์เครื่องประดับ
ต่าง ๆ มากชนิด ที่เป็นทองแก้วมณีและมุกดาแก่แม่
นาง.

เชิญขึ้นที่นอนไหมมีค่ามาก สวยงาม ปูด้วยผ้า
โกเขว่ขนิยาว อ่อนนุ่มดังสำลี คลุมด้วยผ้าที่ซักสุก
สะอาดแล้ว ตกแต่งด้วยจันทน์แก่นหอม.

ดอกอุบล โพล่พ่นน้ำ มิมีมนุษย์เชยชมแล้ว
ฉันทิด แม่นางก็เป็นพรหมขาริฉันทัน เมื่อส่วนแห่ง
เรือนร่างของแม่นาง ยังไม่มีใครเชยชม ก็จะชราร่วง
โรยไปเสียเปล่า ๆ.

พระสุภาเถรีถามว่า

ในร่างที่มีอันจะต้องแตกสลายเป็นธรรมดา ซึ่ง
เต็มด้วยซากศพ รั้งแต่จะรกรป่าช้านี้ อะไรที่ท่านเข้าใจ
ใจว่าเป็นสาระ เพราะเห็นสิ่งใด จึงเกิดติดใจขึ้นมา
ขอท่านโปรดบอกถึงนั้นมาสิ.

ชายนักเลงหญิงตอบว่า

เพราะเห็นดวงตาของแม่นาง ประดุจดวงตาลูก
เนื้อทราย ประดุจดวงตาคินนรีในระหว่างเขา ฤดี
ร้านรักของข้าก็ยิ่งกำเริบ.

เพราะเห็นดวงตา อุปมาดังยอดดอกอุบล และ
ดวงหน้าพิมลดังรูปทองของแม่นาง ความใคร่ความ
ปรารถนาของข้าก็ยิ่งกำเริบ.

แม่นางผู้มีดวงตาโศกดังกินนรีเอย แม้ข้าจะไป
ไกลแสนไกล ก็ยังคงรำลึกถึงดวงตาอันบริสุทธิ์
ที่มีขนตายาวอน เพราะว่าจะไร ๆ ที่น่ารักกว่าดวงตา
ของแม่นาง สำหรับข้าไม่มีเลย.

พระสุภาเถรีกล่าวว่

ท่านมาต้องการข้าพเจ้าผู้เป็นบุตรของพระพุทธ-
เจ้า ก็ชื่อว่า ท่านปรารถนาจะเดินไปตามทางที่มีไช้ทาง
ชื่อว่าแสวงหาดวงจันทร์เอามาเป็นของเล่น ชื่อว่า
ต้องการจะกระโดดขึ้นเขาสิเนรุ.

เพราะว่าในโลกพร้อมทั้งเทวโลก บัดนี้ ข้าพเจ้า
ไม่มีอารมณ์ เป็นที่มีราคาความกำหนดเลย ข้าพเจ้า
ไม่รู้ดอกว่า ราคานั้นเป็นเช่นไร เพราะราคานั้น
ข้าพเจ้ากำจัดเสียแล้วพร้อมทั้งราก ด้วยอริยมรรค.

ราคานั้น ข้าพเจ้ายกออกแล้ว เหมือนเอาเชื้อไฟ
ออกจากหลุมถ่านไฟ เหมือนเอาภาชนะใส่ยาพิษออก
จากไฟ ข้าพเจ้าไม่รู้ดอกว่า ราคานั้นเป็นเช่นไร
เพราะราคานั้นข้าพเจ้ากำจัดเสียแล้ว พร้อมทั้งราก
ด้วยอริยมรรค.

หญิงผู้ใด ไม่พิจารณาปัญญาขั้นชั้ หรือไม่เข้าเฝ้า
พระศาสดา ขอท่านโปรดประเล้าประโลมหญิงเช่น
นั้นเถิด ท่านนั้นจะต้องเดือดร้อน เพราะสุภากิกษุณี
ซึ่งรู้ตามความจริงผู้นี้.

เพราะว่า สติของข้าพเจ้ามั่นคงไม่ว่าในการดำ
และการไหว้ และในสุขและทุกข์ เพราะรู้ว่าสังขต-
สังขารที่ปัจฉัยปรุงแต่งเป็นอสุภะไม่งาม ใจข้าพเจ้า
จึงไม่ติดอยู่ในอารมณ์ทั้งปวงเลยทีเดียว

ข้าพเจ้านั้นเป็นสาวิกาของพระสุตต ดำเนินไป
ด้วยยาน คือมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ถอนกิเลส
ดุจลูกศรเสียแล้ว ไม่มีอาสวะ ยืนคืออยู่แต่ในเรือนว่าง.

รูปเขียน ที่ช่างบรรจงเขียนไว้สวยงาม หรือ
รูปไม้ รูปโบลาน ที่เขาผูกด้วยด้าย และติดไว้ด้วย
ตะปู ทำท่าต่าง ๆ ข้าพเจ้าเห็นมาแล้ว เมื่อรูปนั้น
ถูกรื้อออก ปลดด้ายและตะปูออก ก็บกพร่อง (ไม่เป็น
รูป) กระจัดกระจายออกเป็นชิ้น ๆ ก็ไม่พึงได้สภาพ
ที่ชื่อว่ารูป บุคคลจะพึงตั้งใจไว้ในรูปนั้นไปทำไม.

ร่างกายนี้ก็เปรียบด้วยรูปนั้น เว้นจากกรรม
เหล่านั้นเสียก็เป็นไปไม่ได้ แม้ร่างกายเว้นจากกรรม
ทั้งหลาย ก็เป็นไปไม่ได้ บุคคลจะพึงตั้งใจไว้ในรูป
นั้นไปทำไม.

บุคคลพึงดูรูปจิตรกรรม ที่จิตรกระบายด้วย
หรดาล ทำไว้ที่ฝาผนัง ในจิตรกรรมนั้น ท่านก็ยังเห็น
วิปริต ลัญญาความสำคัญว่ามนุษย์ ไร่ประโยชน์
จริง ๆ.

ดูก่อนคนตาบอด ท่านยังจะเข้าไปใกล้สร้างที่ว่าง
เปล่า เหมือนพยับแดดที่ปรากฏต่อหน้า โดยอาการ

ดวง เหมือนต้นไม้ทองในความฝัน เหมือนรูปของ
มายากล นักเล่นกลแสดงกลางฝูงชนว่าเป็นของจริง.

ฟองที่อยู่กลางดวงตา มีน้ำตา มีมูลตา เกิดที่
ดวงตานั้น ส่วนของตาต่างๆ ก็มารวมกัน เหมือน
ก้อนครั้ง ที่วางอยู่ในโพรงไม้ พระสุภาเถรี ผู้มีดวงตา
งาม มีใจไม่ข้องไม่ติดอยู่ในดวงตานั้น ก็ควักดวงตา
ออกจากเบ้าตา ส่งมอบให้ชายนักเลงหญิงผู้นั้นทันที
พร้อมทั้งกล่าวว่า เชิญนำดวงตานั้น ไปเถิด ข้าพเจ้า
ให้ท่าน.

ทันใดนั่นเอง ความร่าเริงในดวงตานั้นของ
ชายนักเลงหญิงนั้นก็หายไป เขาขอขมาพระเถรีด้วย
คำว่า

ข้าแต่แม่นางผู้เป็นพรหมจารี ขอความสวัสดิ
พึงมีแก่แม่นางเถิด ความประพฤตินาจารย์เช่นนี้ จัก
ไม่มีต่อไปอีกละ.

พระสุภาเถรีกล่าวว่า

ท่านกระตบกระทั้งชนเช่นข้าพเจ้า ก็เหมือน
กอดกองไฟที่ลุกโชน เหมือนจับงูพิษร้าย ความสวัสดิ
ก็คงมีแก่ท่านบ้างดอก ข้าพเจ้ารับขมาท่าน.

พระสุภาภิกษุณีนั้น พ้นจากชายนักเลงหญิงนั้น
แล้ว ก็ไปสำนักพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ พอเห็นพระ
บุญลักษณะของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ จักขุก็กลับ
เป็นปกติเหมือนอย่างเดิม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชีวคมุพพน** ได้แก่ สวณมะม่วงของ
หมอชีวโกมารัก. บทว่า **รมม** ได้แก่ นารีนรมย์. เขาว่า สวณมะม่วงนั้น
น่าปลื้มใจ นารีนรมย์ใจอย่างยิ่ง เพราะพร้อมด้วยภูมิภาค และพร้อม
ด้วยร่มเงาและน้ำ โดยอาการที่ปลูกต้นไม้ไว้. บทว่า **คจฺจนฺตี** ได้แก่ ผู้
เดินเข้าไปมุงสวณมะม่วงเพื่อพักกลางวัน. บทว่า **สุภ** ได้แก่ พระเถรีผู้มีชื่อ
อย่างนี้. บทว่า **ธฺตุตฺโต** ได้แก่ ชายนักเลงหญิง. เขาว่า ลูกชายของช่างทอง
ผู้มีสมบัติมากผู้หนึ่งเป็นชาวกรุงราชคฤห์ เป็นคนหนุ่มสะสวย เป็นชายนักเลง
หญิง ผู้มีวเมาเที่ยวไป เขาพบพระเถรีนั้นเดินสวนทางมาก็เกิดจิตปฏิพัทธ์
จึงยื่นขวางทาง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ชายนักเลงหญิงยื่นกั้นไว้ อธิบาย
ว่า ห้ามเราไป. บทว่า **ตเมณ อปุริว สุภา** ความว่า พระสุภาภิกษุณี
กล่าวกะชายนักเลงหญิงที่ยื่นกั้นคนนั้นนั่นแหละ ก็ในข้อนั้น พระเถรีกล่าวถึง
ตัวเองเท่านั้น ทำประหนึ่งว่าเป็นคนอื่นว่า สุภาภิกษุณีผู้กำลังเดินไป สุภา-
ภิกษุณี ได้กล่าวดังนี้ คาถานี้ท่านพระสังคีติกาจารย์กล่าวไว้ โดยแสดงการ
เชื่อมคาถาที่พระเถรีกล่าวแล้ว.

พระสุภาเถรีกล่าวว่า พระสุภาภิกษุณีได้กล่าวดังนี้แล้ว กล่าวคำว่า
เราทำผิดอะไรต่อท่าน เป็นต้น ก็เพื่อแสดงอาการที่พระเถรีนั้นกล่าวแล้ว.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิ เต อปราธิต มยา** ความว่า ท่าน เราทำ
ผิดอะไรต่อท่าน. บทว่า **ย ม โวริยาน ทิฏฺฐติ** อธิบายว่า ด้วยความ
ผิดอันใด ท่านจึงยื่นกั้นเราผู้กำลังเดินไป คือห้ามการเดินไป ความผิดอันนั้น
ไม่มีดอกนะจ๊ะ พระเถรีเมื่อแสดงว่า ถ้าท่านปฏิบัติอย่างนี้ ด้วยสำคัญว่า เรา
เป็นหญิง การปฏิบัติแม้อย่างนี้ก็ไม่สมควร จึงกล่าวว่า **น หิ ปพฺพชิตาย**
อาวุโส ปุริโส สมฺมุสฺสหาย กปฺปติ ความว่า คุณก่อนท่านบุตรช่างทอง แม่
โดยจารีตโลก ชายก็ไม่ควรถูกต้องนักบวชทั้งหลาย ส่วนหญิงนักบวช ไม่

สมควรถูกต้องแม้แต่สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ การถูกต้องชายยกไว้ก่อนก็ได้ หญิง
นักบวชนั้นไม่สมควรถูกต้องชายแม้ผู้มีของภายนอกด้วยของภายนอก โดย
อำนาจระคายทีเดียว.

ด้วยเหตุนี้ พระเถรีจึงกล่าวว่า **ครุเก มม สตุตฺตาสเน** เป็นต้น
ข้อนี้มีความว่า สิกขาเหล่าใดอันพระสุตตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงทรง
บัญญัติเฉพาะภิกษุณีทั้งหลาย ไว้ในสัตตศาสนาของเรา ที่หนักดั่งนัทรหิน คือ
ที่ควรเคารพ เหตุไร ท่านจึงยืนก้นเราผู้กำลังเดินไป ซึ่งเป็นอย่างนี้คือเป็นผู้
มีบทรันบริสุทธิ์ คือมีส่วนกุศลอันบริสุทธิ์ ด้วยสิกขาเหล่านั้น ผู้ชื่อว่าไม่มี
กิเลสตั้งเนน เพราะไม่มีกิเลสตั้งเนนมีระคะเป็นต้น โดยประการทั้งปวง.

บทว่า **อาวิลจิตฺโต** ความว่า เพราะเหตุไรท่านผู้มีจิตชุ่มมัวด้วยอำนาจ
วิตก มีกามวิตกเป็นต้นอันกระทำความชุ่มมัวแห่งจิต จึงยืนก้นเรา ผู้ชื่อว่า
ไม่ชุ่มมัว เพราะไม่มีความชุ่มมัวนั้น. ท่านผู้มีกิเลสจุลละออง ด้วยอำนาจ
กิเลสจุลละอองคือระคะเป็นต้น ผู้มีกิเลสตั้งเนน ยืนก้นเราผู้ชื่อว่าปราศจาก
กิเลสจุลละออง ผู้ไม่มีกิเลสตั้งเนน ผู้ชื่อว่ามิใช่หลุดพ้นแล้ว เพราะหลุดพ้น
เด็ดขาดในที่ทั้งปวงคือในเบญจขันธ์.

เมื่อพระเถรีกล่าวอย่างนี้แล้ว ชายนักเลงหญิงเมื่อจะแจ้งความประสงค์
ของตน จึงกล่าวคาถา ๑๐ คาถาโดยนัยว่า **ทหฺราจ** เป็นต้น บรรดาบท
เหล่านั้น บทว่า **ทหฺรา** ได้แก่วัยรุ่น คืออยู่ในปฐมวัย. บทว่า **อปาปิกา**
จลฺลิตี ได้แก่ มีรูปไม่เลว อธิบายว่า มีรูปสวยอย่างยิ่งด้วย. บทว่า **กึ เต**
ปพฺพชฺชา **กริสฺสตี** ชายนักเลงหญิงกล่าวด้วยความประสงค์ว่า บรรพชา
จักทำอะไรแก่แม่นางผู้อยู่ในปฐมวัย มีรูปสวยอย่างนี้ หญิงแก่ หรือหญิง
รูปขี้เหร่ดอก ควรจะบวชเสีย. **นิกฺขิปา** ได้แก่จงละทิ้ง. บาลีว่า **อฺกฺขิปา**
ก็มี ความว่า จงเปลื้อง.

จิตตลดา. บทว่า กาสิกสุขุเมหิ ได้แก่ เนื้อละเอียดอย่างยิ่ง ที่เกิดขึ้นใน
แคว้นกาสิ. บทว่า วคฺคฺคฺคิ ได้แก่ ที่เกลี้ยงสนิท. บทว่า โสภสิ สุวสเนหิ
นฺนุเปเม ได้แก่ แม่นางผู้งามไม่มีใครเปรียบคือเว้นที่จะเปรียบได้เลย บัดนี้
แม่นางอยู่ในอำนาจเรา ก็จะงดงามด้วยผ้านุ่มห่ม เพราะฉะนั้น ชายนักเลง
หญิงจึงกล่าวกะพระเถรีดังกล่าว แล้วตั้งหนึ่งว่าเป็นไปจริงส่วนเดียว ตามความ
ประสงค์ของตน.

บทว่า อหิ ทว วสานุโค สยิ ความว่า ข้าพเจ้ายอมอยู่ได้
อำนาจแม่นาง จะยอมสนองทุกกิจการ. บทว่า ยทิ วิหเรมเส กานนนฺตฺเร
ความว่า ผิดว่าเราทั้งสองจะอยู่ร่วมอภิรมย์กันในกลางป่า ชายนักเลงหญิงกล่าว
ถึงเหตุแห่งภาวะที่ตกอยู่ใต้อำนาจว่า เพราะว่าสัตว์ที่น่ารักกว่าแม่นาง สำหรับ
ข้าพเจ้าไม่มีเลย อีกนัยหนึ่ง ชายนักเลงหญิงกล่าวหมายถึงชีวิตของตนว่า
ป่าณะ อธิบายว่า เพราะว่า ชีวิตของข้าพเจ้าที่จะเป็นที่รักกว่าแม่นางไม่มีเลย.
บทว่า กิณฺนฺริมนฺนุทโลจน แปลว่า ดูราแม่นางผู้มีดวงตาโศกเหมือนกิณฺนฺรเอย.

บทว่า ยทิ เม วจันฺนํ กริสฺสุตฺติ สฺสจฺจิตา เอหิ อคารมวส ความ
ว่า ถ้าแม่นางจะเชื่อข้า ก็จงละการนั่งคนเดียว การนอนคนเดียว ละทุกข์ใน
พรหมจรรย์เสีย มาสิ มาเสพสุขด้วยกามสมบัติ อยู่ครองเรือนกัน. อาจารย์บาง
พวกกล่าวว่า สฺสจฺจิตา เหติ อคารมวสฺสนฺตฺติ. เนื้อความของอาจารย์พวกนั้น
ว่า แม่นางจักประสพสุขคนทั้งหลายเขาก็อยู่ครองเรือนกัน. บทว่า ปาสาท-
นิวตฺวาสิ นี ได้แก่ อยู่ในปราสาทที่ปราศจากลมพาน. บาลีว่า ปาสาทวิมาน -
วาสิ นี ก็มี ความว่า อยู่ในปราสาทเสมือนวิมาน. บทว่า ปริกมฺม ได้แก่
การขวนขวาย.

บทว่า ธารย ได้แก่ จงครอง คือจงนุ่งและจงห่ม. บทว่า อภิโร-
เปหิ ได้แก่ หรือจงแต่ง อธิบายว่า จงประดับเรือนร่าง โดยตกแต่งประดับ

ประคา. บทว่า **มาลวณฺณกั** ได้แก่ มาลัย และของหอมของลูบไล้. บทว่า **กณฺจนมณฺนิมุตฺตกั** ได้แก่ ประกอบด้วยทอง และแก้วมณีและแก้วมุกดา อธิบายว่า แต่งด้วยแก้วมณีและแก้วมุกดาที่ประกอบด้วยทอง. บทว่า **พหุ** ได้แก่ มีมากประการ ต่างโดยเครื่องประดับมือเป็นต้น. บทว่า **วิวิธั** ได้แก่ ต่างๆ อย่างโดยรูปพรรณหลากหลายชนิด.

บทว่า **สุโขตรชปจฺจท** ได้แก่ มีผ้าปิดที่ลอกละอองออกแล้ว เพราะฟอกดี. บทว่า **สุภั** ได้แก่ สวยงาม. บทว่า **โคณกตุลิกสฺนุถต** ได้แก่ ลาดด้วยผ้าโกเชาว์สีด้าขนยาวและผ้าสำลีที่เต็มด้วยขนหงส์เป็นต้น. บทว่า **นวิ** ได้แก่ ใหม่เอี่ยม. บทว่า **มหารหิ** ได้แก่ มีค่ามาก. บทว่า **จฺนุทนมณฺจติ-**
สฺตารคฺนุชฺชิก ได้แก่ มีกลิ่นหอมอวล เพราะตกแต่งด้วยจันทน์มีแก่น มีจันทน์แดง เป็นต้น อธิบายว่า แม่นางโปรดขึ้นสู่ที่นอนเห็นปานนั้น แล้วโปรดนอนโปรดนั่งตามสบาย.

ในบทว่า **อุปฺปลั จุกฺกา สฺมกฺคต** ดังนี้ **จ** อักษรเป็นเพียงนิบาต ความว่า ดอกอุบลที่ผูกโพล่ชูพุ่มน้ำตั้งอยู่บานแล้ว. บทว่า **ยถา ตั**
อมฺนุสฺสเสวิต ความว่า ก็ดอกอุบลนั้นพึงไรมนุษย์เสพ คือใคร ๆ มิได้เชยชมแล้ว เพราะเกิดในสระโบกขรณี ที่ราکشหวงแหนแล้ว. บทว่า **เอวิ ตฺว**
พฺรหฺมจารินี ได้แก่ แม่นางก็เป็นพรหมจารีเหมือนดอกอุบลบานคืนนั้น ฉันทันนั้น เหมือนกัน. บทว่า **สเสฏฺสฺเสตฺถ** ความว่า เมื่อส่วนแห่งเรือนร่างของตนอันใคร ๆ มิได้เชยชมแล้ว แม่นางก็จักถึงความชรา คือจะแก่คร่ำคร่าไปเสียเปล่า ๆ.

เมื่อชายนักเลงหญิง ประกาศความประสงค์ของตนอย่างนี้แล้ว พระเถรีเมื่อจะตัดความประสงค์นั้นในเรื่องนั้น ด้วยการชี้ชัดถึงสภาพของร่างกาย จึงกล่าวคาถาว่า **กิ เต อิธ** เป็นต้น คาถานั้นมีความว่า ท่านบุตรช่างทอง

ในร่างอันไม่สะอาดนี้ คือที่สำคัญกันว่ากายนี้ อันเต็มไปด้วยซากศพมีผมเป็นต้น ต้องแตกสลายไปส่วนเดียวเป็นธรรมดา รังแต่จะรกป่าช้า ชื่อว่าอะไรเล่าที่ท่านเข้าใจ ชื่นชมว่า เป็นสาระ เพราะเห็นสิ่งอันใด ความไร้ใจ คือความขาดความดำริแห่งใจในอารมณ์อย่างหนึ่ง หรือความไม่ไร้ใจ จึงปรากฏกลายเป็นความสุขใจขึ้น ท่านจงบอกสิ่งอันนั้นแก่เราสิ.

ชายนักเลงหญิงฟังคำอย่างนี้แล้ว ถึงแม้ว่ารูปของพระเถรีนั้น งดงาม โดยความสันทัด แต่นับตั้งแต่แรกเห็น ก็มีจิตปฏิพัทธ์ที่จួตรวมแห่งความสนใจ [ทิฎฐุ] อันใดเมื่อจะอ้างจួตรวมแห่งความสนใจ [ทิฎฐุ] อันนั้น จึงกล่าวคาถาว่า **อกุขินี ตูริยาริว** เป็นต้น พระเถรีนี้ เป็นผู้ที่มีอินทรีย์อันสงบ เพราะเป็นผู้สำรวมด้วยดีแล้วโดยแท้ แต่เพราะเหตุที่เขาถูกลวงด้วยอาภักปิริยามีความสง่างามแห่งจิตเองเป็นต้น. ที่สันทัดพิเศษด้วยแรงอน อันเป็นจួตรวมแห่งความสนใจซึ่งเขาหาได้ ที่ดวงตาทั้งสองของพระเถรีนั้น ที่ประดับด้วยประสาททั้ง ๕ อันส่องใส ที่สำเร็จมาด้วยอานาปานกรรม อันมีดวงตาที่มั่นคงส่องใส เสถียรสงบเป็นจួตรวม จึงเกิดเป็นนักเลงหญิงขึ้นมา ฉะนั้น ความกำหนัดด้วยอำนาจทิฎฐุของเขาจึงถึงความไพบูลย์เป็นพิเศษ. เนื้อทรายเรียกว่า **ตูลิ** ในบทว่า **อกุขินี จ ตูริยาริว** ในคานานัน จ ศัพท์เป็นเพียงนิบาต อธิบายว่า ดวงตาทั้งสองของแม่นางประหนึ่งดวงตาของลูกเนื้อทราย. บาลีว่า **โกริยาริว** ก็มี ท่านอธิบายว่าประหนึ่งดวงตาของแม่ไก่ร้องกระต๊าก. บทว่า **กิณุนริยาริว** **ปพฺพตนฺตเร** ความว่า ดวงตาของแม่นาง เหมือนดวงตาของกินนรี ที่ท่องเที่ยว ฌ ท้องภูเขา. บทว่า **ตว เม นยนาหิ ทกุขिय** ความว่า เพราะเห็นดวงตาของแม่นางมีคุณพิเศษที่กล่าวมาแล้ว ความอภิมรย์ในกามจึงกำเริบแก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่งคือทับทิว.

บทว่า **อุปปลลธิโรปมานิ เต** ได้แก่ ดวงตาของแม่นางเสมือน
ปลายดอกอุบลแดง. บทว่า **วิมเล** แปลว่า ไร่มีลทิน. บทว่า **หาฏกสนุนิเ**
ได้แก่ หน้าของแม่นางเสมือนหน้าของรูปทอง ประกอบความว่า เพราะเห็น
ดวงตาทั้งสอง.

บทว่า **อปี ทูรคตา** ได้แก่ แม่ไปยังที่อันไกล. บทว่า **สรมุหเส**
ความว่า ข้าไม่คิดถึงสิ่งไรอื่น รำลึกถึงแต่ดวงตาทั้งสองของแม่นางเท่านั้น.
บทว่า **อายตปมุเห** ได้แก่ ขนตายาว. บทว่า **วิสุทฺททสุสเน** ได้แก่
ดวงตาที่ไร่มีลทิน. บทว่า **น หิ มตุถิ ตยา ปียตุตโร นยนา** ความว่า
ไม่มีอะไรอื่นของข้าพเจ้าที่จะเป็นที่รักกว่าดวงตาของแม่นาง ความจริง คำว่า
ตยา เป็นตติยวิภคิตี ใช้ในอรรถกถาวิภคิตี.

พระเถรีเมื่อจะเปลี่ยนความปรารถนาของชายผู้นั้น ซึ่งพรั้าเพื่อถึงสิ่ง
นั้น ๆ เหมือนคนบ้า เพราะความงามของจักขุดังนี้ จึงกล่าวคาถา ๑๒ คาถา
โดยนัยว่า **อปเถน** เป็นต้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปเถน ปยาตุ-**
มิจุลลิติ ประกอบความว่า ท่านบุตรช่างทองเมื่อสตรีอื่นมีอยู่ ท่านผู้ใดต้อง
การคือปรารถนาเราผู้เป็นบุตรพระพุทฺธเจ้า คือเป็นโอรสธิดาของพระผู้มีพระ-
ภาคพุทฺธเจ้า ท่านผู้นั้น เมื่อทางตรงอันเกษมมีอยู่ ชื่อว่าปรารถนาจะไป
คือประสงค์จะเดินไปตามทางที่มีไช้ทาง คือตามทางผิด ที่มีภัยกั้นด้วยหนาม ชื่อ
ว่าแสวงหาดวงจันทร์เป็นของเล่น คือประสงค์จะทำดวงจันทร์ให้เป็นของเล่น
ชื่อว่าปรารถนาจะกระโดดเขาพระเมรุ คือประสงค์จะกระโดดขึ้นขุนเขาสิเนรุ
ซึ่งสูง ๔๘,๐๐๐ โยชน์ แล้วยืนอยู่ต่อมา เพราะฉะนั้น ท่านนั้นปรารถนาเรา
ผู้เป็นบุตรพระพุทฺธเจ้า.

บัดนี้ พระเถรีกล่าวว่า **นตุถิ** เป็นต้น ก็เพื่อแสดงว่าอารมณ์นั้น
มิใช่วิสัยของตน และว่าความปรารถนานั้นมาแต่ความคับแค้น บรรดาบทเหล่านี้

นั่น บทว่า ราโค ยตุลปี ทานิ เม ลียา ความว่า บัดนี้ รากะของ
เราพึงมีพึงเป็นในอารมณ์ใด อารมณ์นั้นไม่มีเลยในโลกทั้งเทวโลก. บทว่า
นปี นุ ชานามิ กิริโส ความว่า เราไม่รู้จักรากะนั้นว่าเป็นเช่นไร คำว่า
อด ในบทว่า อด มกุเคน หโต สมฺมโลก เป็นเพียงนิบาต รากะ
พร้อมทั้งราก โดยราก กล่าวคืออโยนิโสมนสิการ ความใส่ใจโดยไม่แยบคาย
เรากำจัดคือถอนได้แล้วด้วยอริยมรรค.

บทว่า อิงฺกาลกฺขยา ได้แก่ จากหลุมถ่าน. บทว่า อฺขุณฺโณ ได้
แก่ เหมือนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ลมพัดฟุ้งขึ้นแล้ว อธิบายว่า เหมือนเชื้อไฟ.
บทว่า วิสฺปฺตฺโตทริว ได้แก่ เหมือนภาชนะ ยาพิษ. บทว่า อคฺคิโต กโต
ความว่า ที่ปราศจากคือเอาออกจากไฟ คือถ่านไฟ อธิบายว่า นำออก คือ
ทำลายเสียไม่ให้เหลือแม้เพียงเศษของยาพิษ.

บทว่า ยสุตา ลียา อปฺจฺจเวกฺขิตฺ ความว่าชั้นบัญญัติ พึงเป็น
ของอันหึงใจไม่พิจารณา ไม่กำหนดรู้แล้วด้วยญาณ. บทว่า สตุตา วา
อนุสาลิตฺ ลียา ความว่า พระศาสดา พึงเป็นผู้อันหึงใจ ไม่เข้าเฝ้าแล้ว
เพราะไม่เห็นตัวธรรม. บทว่า ตฺวํ กาทิลิกํ ปโลภย ความว่า ท่านเอย
โปรดประเล้าประโลม เข้าไปหาหึงเห็นปานนั้น ผู้ไม่เพินสังขาร ผู้ไม่พิจารณา
โลกุตรธรรม ด้วยกามทั้งหลายเกิด. บทว่า ชานนฺตํ โส อิมํ วิหณฺณลลิตํ
ความว่า ท่านนั้นอาศัยสุภากิษณฺฐีรูปนี้ ผู้รู้ความเป็นไปและความกลับตาม
เป็นจริง คือแทงตลอดสัจจะ ย่อมเดือดร้อนเอง คือจะถึงความคับแค้น
ความทุกข์ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต.

บัดนี้ พระเถรีเมื่อจะแสดงความที่ชายผู้นั้น จะถึงความคับแค้น ด้วย
การชี้แจงเหตุ จึงกล่าววว่า มยฺหํ हि เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า

กต ความว่า เมื่อส่วนของรูปโบลาน ถูกทำให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย บุคคล
ก็ไม่พบ ไม่ได้โบลาน เมื่อเป็นดังนั้น บุคคลจะพึงตั้งใจไว้ในรูปร่างนั้นทำไม
อธิบายว่า บุคคลจะพึงตั้งใจความสำคัญใจ ไว้ในส่วนของรูปโบลานนั้นทำไม
คือพึงตั้งความสำคัญใจ ในต่อไม้หรือในเชือก หรือในก้อนดินเป็นต้น สัญญา
นั้นไม่พึงตกไปในอวัยวะที่เป็นวิสังขาร แม้บางคราว.

บทว่า ตถุปมา ได้แก่ ก็เสมือนรูปร่างนั้น คือเสมือนรูปโบลานนั้น.
ถ้าจะถามว่าอะไรเล่าท่านพระเถรีจึงกล่าวว่า เทหกานี เป็นต้น. บรรดาบท
เหล่านั้น บทว่า เทหกานี ได้แก่ อวัยวะส่วนแห่งร่างกายมีมือเท้าและหน้า
 เป็นต้น. บทว่า ม ความว่า ปราภฏเนื่องกับเรา. บทว่า เตหิ ฌมฺเมหิ
ได้แก่ จากกรรมเหล่านั้น มีปฐวีธาตุ เป็นต้น และจักขุ เป็นต้น. บทว่า วินา
น วตฺตุนฺติ ความว่า ด้วยว่าชื่อว่าร่างกายพันธุกรรมมีปฐวีธาตุ เป็นต้น ที่ตั้ง
โดยประการนั้น ๆ มีอยู่ก็หาไม่. บทว่า ฌมฺเมหิ วินา น วตฺตุนฺติ ความว่า
ร่างกายเว้นจากอวัยวะคือกรรม คืออวัยวะเสีย ก็ไม่เป็นไปก็ไม่ได้เพื่อเป็นดัง
นั้น บุคคลจะพึงตั้งใจไปในรูปร่างนั้นทำไม อธิบายว่า บุคคลจะพึงตั้งใจ
ความสำคัญใจว่า ร่างกายหรืออวัยวะมีมือเท้า เป็นต้น ในอะไรเล่า คือในปฐวีธาตุ
หรืออาโปธาตุ เป็นต้น เพราะเหตุที่ในความเป็นธรรมคือปฐวีธาตุ เป็นต้น และ
ประสาท มีสมัญญาว่าร่างกายบ้าง มือเท้า เป็นต้นบ้าง สัตว์บ้าง หญิงบ้าง
ชายบ้าง ฉะนั้น เราผู้รู้ตามเป็นจริง จึงไม่ยึดมั่นในรูปร่างนั้น.

บทว่า ยถา หริตาเลน มกฺขิตํ อทุทส จิตฺติกํ ภิตฺติยา กตํ
อธิบายว่า บุคคลพึงดู พึงเห็นรูปหญิงที่จิตรกรผู้ฉลาดป้ายระบายด้วยหรดาล
ที่ฝาผนัง คือวาดระบายด้วยหรดาลนั้นในหังดงาม เพราะความพรั่งพร้อมด้วย
กิริยาที่มีการชู (มือ) การทอด [แขน] เป็นต้น ก็มีสัญญาความสำคัญว่า ฝาผนังนี้ที่

ตั้งอยู่โดยไม่พึง เป็นมนุษย์หรือหนอ สัญญานั้นก็ไร้ประโยชน์ เพราะประโยชน์
กล่าวคือความเป็นมนุษย์ไม่มีอยู่ในรูปหญิงนั้น. ส่วนชายผู้นั้นเห็นวิปริตในรูป
หญิงนั้นอย่างเดียวกันว่าเป็นมนุษย์คือไม่ถือตามความเป็นจริง ทั้งถือว่าเป็นหญิง
ชายในอาการสักว่าเป็นกองแห่งกรรม ฉันทใด ข้ออุปไมยนี้ก็พึงเห็นฉันทนั้น.

บทว่า **มายั วีย อคฺคโต กตํ** ได้แก่ เสมือนพยัคฆเดค ที่ปรากฏ
ข้างหน้า โดยอาการลง. บทว่า **สุปินนฺตเว สุวณฺณปาทปํ** ความว่า
ความฝืนนั้นแลชื่อว่า สุปินันตะ ประหนึ่งต้นไม้ทองที่ปรากฏในความฝืนนั้น.
บทว่า **อุปคจฺจลลิต อนุช ธิตุตฺถํ** ความว่า คุณก่อนท่านผู้เขลาเหมือนคนตา
บอดเคย ท่านยังจะเข้าไปยึดมั่นอัตภาพนี้ที่ว่างเปล่า เว้นสาระภายใน ตั้งมี
สาระนั้นของเรา. บทว่า **ชนมฺหุณฺณริว รูปปรูปกํ** ความว่า เช่นเดียวกับ
รูปมายากล ที่นักแสดงแสดงท่ามกลางมหาชน ปรากฏประหนึ่งว่ามีสาระ
อธิบายว่าไม่มีสาระ.

บทว่า **วณฺณนิริว** แปลว่า เหมือนก่อนครั้ง. บทว่า **โกฏฺฐโรหิตา**
ได้แก่ ตั้งอยู่ในโพรง คือโพรงไม้. บทว่า **มฺหุณฺณ ปุพฺพพุกา** ได้แก่
เสมือนฟองน้ำที่ตั้งขึ้นกลางหน้าต่าง. บทว่า **สอสุสุกา** ได้แก่ ประกอบด้วย
น้ำตา. **ปิพฺโกพิกา** ได้แก่ จีตา. บทว่า **เอตฺถ ชายติ** ได้แก่ โขย
กลิ่นเหม็นเกิดขึ้นที่ปลายสองข้างที่ดวงตานั้น. อีกนัยหนึ่งต่อมที่เกิด ณ หน้าตา
เรียกกันว่า ปิพโกพิกา. บทว่า **วิวิธา** ได้แก่ มากอย่าง โดยวงกลมสีขาว
และเขียว และพื้นที่ ๗ มีสีแดงและเหลืองเป็นต้น. บทว่า **จกฺขุวิธา** ได้
แก่ ส่วนแห่งจักขุ หรือประการแห่งจักขุ เพราะจักขุนั้นเป็นกลาปมาก
กลาป. **ปิณฺฑิตา** ได้แก่ เกิดขึ้น.

พระเถรี ซึ่งแจ้งถึงความที่จักขุของผู้ที่ร่าเริงให้จักขุเป็นของไม่งาม และความที่จักขุนั้นเป็นของไม่เที่ยง เพราะตั้งอยู่ไม่ยั่งยืนอย่างนี้แล้ว ครั้นแล้ว พระเถรีก็ยังถูกชายผู้นั้น ซึ่งร่าเริงในจักขุพัวพัน จำต้องควักดวงตาของตน ให้เขาไป เหมือนคนบางคน ถือเอาสิ่งของซึ่งใคร ๆ ก็อยากได้ เดินทางกัน- คารที่มีโจร ถูกพวกโจรพัวพัน ก็จำต้องให้สิ่งของที่น่ายากได้นั้นไปฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกายจารย์จึงกล่าวว่า **อุปุปาฏิย จารุทสุตนา** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปุปาฏิย** ได้แก่ ควักก็นำออกจาก เบ้าตา. บทว่า **จารุทสุตนา** ได้แก่ ดวงตาที่น่ารัก ดวงตาที่น่าจับใจ. บทว่า **น จ ปชชิตุ** ได้แก่ ไม่ถึงความติดข้องในจักขุนั้น. บทว่า **อสงฺกมานสา** ความว่า พระเถรีผู้มีจิตไม่ติดข้องในอารมณ์แม้ไร ๆ จึงกล่าวว่า เชิญรับจักขุ ที่ท่านต้องการไป ต่อแต่นั้น จงถือเอาก่อนที่ไม่สะอาด ซึ่งท่านสำคัญว่าจักขุ เพราะเราให้แล้ว ครั้นถือเอาแล้ว จงนำจักขุที่ประกอบด้วยประสาธ นำไป ยังสถานที่ท่านปรารถนาเถิด.

บทว่า **ตสุส จ วิรมาสิ ตาวเท** ความว่า ในทันใดนั่นเองคือ ในขณะที่พระเถรีควักลูกตานั่นแล รากะ ของชายนักเลงหญิงนั้น ก็หายไป. บทว่า **ตตุถ** ได้แก่ ในลูกตา หรือ ในพระเถรีนั้น อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ตตุถ** ได้แก่ ในที่นั่นนั่นเอง. บทว่า **ขมาปยิ** แปลว่า ให้พระเถรียกโทษ ให้แล้ว. บทว่า **โสตุถิ สียา พุรหมจาริ** นี้ความว่า ข้าแต่แม่นางพรหมจาริ ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ ขอความไม่มีโรค พึงมีแก่แม่นางเถิด. บทว่า **น ปุโน** **เอทิสกั ภวิสฺสติ** ความว่า เบื้องหน้าแต่จะไป จักไม่มีการประพฤตินาจาร อย่างนี้ อธิบายว่า ข้าจักไม่ทำละ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้าที่ 458

บทว่า **อาสาทิย** ได้แก่ กระทบ. บทว่า **เอทิส** ได้แก่ ผู้ปราศ
จากราคะในอารมณ์ทั้งปวงเห็นปานนี้. บทว่า **อคฺคิ ปชฺชลิตฺว ลิงฺคิย** ได้แก่
เหมือนถอดไฟที่ลุกโชน.

บทว่า **ตโต** แปลว่า จากชายนักเลงหญิงนั้น. บทว่า **สา ภิกฺขุณี**
ได้แก่ พระสุภาภิกษุณีนั้น. บทว่า **อคฺมิ พุทฺธวรสุส สนฺตํ** ได้แก่
เข้าไปยังสำนัก คือเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. บทว่า **ปสฺสฺย วรปฺลฺล-**
ลฺกฺขณ ได้แก่ เห็นพระมหาปุริสลักษณะอันบังเกิดด้วยบุญสมภารอันสูงสุด.
บทว่า **ยถา ปุราณก** ได้แก่ จักขุได้กลับเป็นปกติ เหมือนเก่า คือเหมือนเมื่อ
ก่อนควัก. คำที่มีได้กล่าวในระหว่าง ๆ ในเรื่องนี้ ก็รู้ได้ง่ายเหมือนกัน เพราะ
มีนัยที่กล่าวมาแล้ว.

จบอรรถกถาสุภาชีวิตกัมพวนิกาเถรีคาถา

จบอรรถกถาติงสนิบาต

เถรีคาถา จัดตาศิขณินิบาต

อิสิทาสีเถรีคาถา

[๔๗๓] พระสังคีตिकाจารย์ ตั้งคานานำเรื่องไว้ ๓ คาถาว่า

ในกรุงปาฏลีบุตร ที่มีนามว่า นครแห่งดอกไม้
เป็นแผ่นดินที่ผ่องใส [บริสุทธี] มีพระภิกษุณี ๒ รูป
ผู้มีคุณสมบัติเป็นตระกูลแห่งศากยราช.

ใน ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งชื่อว่า อิสิทาสี รูปที่ ๒
ชื่อว่า โโพธิ ล้วนสมบูรณ์ด้วยศีล ยินดีในการเพ่งฌาน
เป็นพหูสูต กำจัดกิเลสแล้ว ทั้งสองรูปนั้น เทียว
บิณฑบาต จันและล้างบาตรแล้วก็นั่งอย่างสบายในที่
ปลอดภัย ต่างถามตอบด้วยถ้อยคำเปล่านี.

พระโพธิเถรีถามว่า แม่เจ้าอิสิทาสี แม่เจ้ายัง
ผ่องใส วัยของแม่เจ้าก็ยังไม่เสื่อมโทรม แม่เจ้าเห็น
โทษอะไร จึงมาชวนชวายนอกขั้มมะการบวชเล่า.

พระอิสิทาสีเถรีนั้น ถูกพระโพธิเถรีถามอย่างนี้
ในที่ปลอดภัยคน ท่านเป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม
จึงตอบว่า แม่เจ้าโพธิ โปรดฟังเรื่องตามที่ข้าพเจ้า
บวช (ต่อไป)

ในกรุงอุชเชนี ราชธานีแห่งแคว้นอวันตี บิดา
ของข้าพเจ้าเป็นเศรษฐี ผู้มีศีล ข้าพเจ้าเป็นธิดาคน
เดียวของท่าน จึงเป็นที่รักที่โปรดปรานและเอ็นดู.

ครั้งนั้น พวกคนสนิทที่มีตระกูลสูง มาจากเมือง
สาเกตบอกว่า เศรษฐีมีทรัพย์มากขอข้าพเจ้า บิดาจึง
ให้ข้าพเจ้าเป็นสะใภ้ของเศรษฐีนั้น.

ข้าพเจ้าต้องเข้าไปทำความนอนน้อม ด้วยเตียร
เกล้า ไหว้ทำเข้าเย็น ต่อแม่ผัวและพ่อผัวตามวิธีที่
ถูกสั่งสอนไว้.

ข้าพเจ้าเห็นพี่น้องคนใกล้เคียง แม้แต่คนสนิท
เพียงคนเดียวของสามีข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็หวาดกลัว
ต้องให้ที่นั่งเขา.

ข้าพเจ้าต้องรับรองเขาด้วยข้าวนำของเคี้ยว แก่ผู้
ที่เข้าไปนั้น นำเข้าไปและให้ของที่สมควรแก่เขา.

ข้าพเจ้าบำรุงตามเวลา เข้าเรือนไปที่ประตูต้อง
ล้างมือเท้า ประนมมือเข้าไปหาสามี.

ข้าพเจ้าต้องถือหวี เครื่องอุปได้ ยาหยอดตา
และกระจกแต่งตัวให้สามีเองทีเดียวเหมือนหญิงรับใช้.

ข้าพเจ้าหุงข้าวต้มแกงเอง ล้างภาชนะเอง ปรน-
นบัติสามีเสมือนมารดาปรนนิบัติบุตรคนเดียวฉะนั้น.

ข้าพเจ้าจงรักภักดี ทำหน้าที่ครบถ้วน เลิกมานะ
ถือตัว ขยันไม่เกียจคร้าน มีศีลอย่างนี้ สามีก็ยิ่งเกลียด.

สามีนั่นบอกบิดามารดาว่า ฉันลาไปละ ฉันไม่
ขออยู่ร่วมกับอิสิทาสี ทั้งจะไม่ยอมอยู่ร่วมเรือนหลัง
เดียวกันด้วย.

บิดามารดาเขากล่าวว่า อย่าพูดเช่นนี้สิลูก อิสิ-
ทาสีเป็นคนฉลาด สามารถ ขยันไม่เกียจคร้าน ทำไม
ไม่ชอบใจเล่าลูกเอ๋ย.

เขาตอบว่า อิสิทาสีไม่ได้เบียดเบียนดอกจ๊ะ แต่
ฉันไม่อยากจะอยู่ร่วมกับอิสิทาสี ฉันเกลียด ฉันพอแล้ว
ฉันขอลาไปละ.

แม่ผู้พ่อผู้ฟังคำบุตรนั้นแล้ว ได้ถามข้าพเจ้า
ว่า เจ้าทำผิดอะไรต่อเขา จึงถูกเขาทอดทิ้ง จงพูด
ไปตามจริงสิ.

ข้าพเจ้าตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ทำผิดอะไร ไม่
ได้เบียดเบียนเขา ทั้งไม่ได้พูดคำหยาบคาย ข้าพเจ้า
หรือจะทำสิ่งที่สามีนเกลียดข้าพเจ้าได้เล่า แม่เจ้า.

บิดามารดาของเขานั้น เสียใจ เป็นทุกข์ หวัง
ทะนุถนอมบุตร จึงนำข้าพเจ้าส่งกลับไปเรือนบิดา
ข้าพเจ้ากลายเป็นแม่หม้ายสาวสามีร้างไป ภายหลังบิดา
ของข้าพเจ้าได้ยกข้าพเจ้าให้กุลบุตร ผู้มั่งคั่งน้อยกว่า
สามีคนแรกครึ่งหนึ่ง ซึ่งเศรษฐีได้ข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้า
อยู่ในเรือนสามีคนที่สองนั้นได้เดือนเดียว ต่อมา เขา
ก็ขับข้าพเจ้า ผู้ปรนนิบัติดูจาทาสี ผู้ไม่คิดประทุษร้าย
พรังพร้อมด้วยศีล.

บิดาของข้าพเจ้าจึงพูดกะบुरुษผู้หนึ่ง ซึ่งฝึกคน
อื่น ๆ และฝึกตนแล้ว กำลังเที่ยวขอทานอยู่ว่า เจ้า
จงทิ้งผ้าเก่า ๆ และหม้อข้าวเสีย มาเป็นลูกเขยข้าเถิด.
แม้บुरुษผู้นั้น อยู่ได้ครึ่งเดือนก็พูดกะบิดาว่า
โปรดคืนผ้าผืนเก่า และภาชนะขอทานแก่ข้าเถิด ข้า
จะไปขอทานอีก.

ครั้งนั้น บิดามารดาและหมู่ญาติของข้าพเจ้าทุก
คนพูดกะคนขอทานว่า ท่านทำกิจอะไรไม่ได้ในที่นี้
รับบอกมา เขาจักทำกิจนั้นแทนท่านเอง.

เขาถูกบิดามารดา และหมู่ญาติถามอย่างนี้แล้ว
จึงตอบว่า ถึงตัวข้าจะเป็นไท ก็ไม่มีประโยชน์อะไร
ที่ข้าจะอยู่ร่วมกับอสิทาสี ข้าไม่ขออยู่ร่วมกับอสิทาสี
ทั้งจะไม่ขออยู่เรือนหลังเดียวกับอสิทาสี.

ชายขอทานนั้น ถูกบิดาปล่อยก็ไป ส่วนข้าพเจ้า
อยู่โดดเดี่ยวก็คิดว่า จำจะลาบิดามารดาไปตายหรือ
บวชเสีย.

ลำดับนั้น พระแม่เจ้าชินทัตตา ผู้ทรงวินัย เป็น
พหูสูต สมบูรณ์ด้วยศีล เทียวบิณฑบาต มายังตระกูล
ของบิดา.

ข้าพเจ้าเห็นท่าน จึงลุกขึ้นไปจัดอาสนะของ
ข้าพเจ้าถวายท่าน เมื่อท่านนั่งเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้า
ก็กราบทำถวายโภชนะ.

ข้าพเจ้าเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำและของเคี้ยวที่จัดไว้ใน
เรือนให้อิ่มหนำสำราญแล้ว จึงเรียนท่านว่า พระแม่
เจ้า ข้าพเจ้าประสงค์จะบวชเจ้าข้า.

ลำดับนั้น บิดาพูดกะข้าพเจ้าว่า ลูกเอ๋ย ลูกจง
ประพฤติธรรมในเรือนนี้ก็แล้วกัน จงเลี้ยงดูสมณ-
พราหมณ์ ด้วยข้าวน้ำไปเถิด.

ขณะนั้น ข้าพเจ้าร้องไห้ประคองมือ ประนม
พูดกับบิดาว่า ความจริง ลูกก็ทำบาปมามากแล้ว ลูก
จักชำระบาปนั้นให้เสร็จไปเสียที.

บิดาจึงอวยพรข้าพเจ้าว่า ลูกจงบรรลุโพธิญาณ
ธรรมอันเลิศ และได้พระนิพพาน ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้ประเสริฐสุดแห่งสัตว์สองเท้า ทรงกระทำให้แจ้ง
แล้วเถิด.

ข้าพเจ้ากราบบิดามารดา และหมู่ญาติทุกคน
บวชได้ ๗ วัน ก็บรรลุวิชา ๓ ข้าพเจ้ารู้ระลึกชาติ
ได้ ๗ ชาติ จะบอกกรรมที่มีวิบากอย่างนี้แก่แม่เจ้า
ขอแม่เจ้า โปรดมีใจเป็นหนึ่ง ฟังวิบากกรรมนั้นเถิด.

ในนครชื่อว่า เอรักจะ ข้าพเจ้าเป็นช่างทอง
มีทรัพย์มาก มัวมาในวัยหนุ่ม ทำชู้กับภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจุติจากโลกนั้นแล้ว ต้องไปหมกไหม้อยู่
ในนรกเป็นเวลานาน ครั้นออกจากนรกนั้นแล้ว ก็เข้า
ท้องนางวานร.

ข้าพเจ้าคลอดได้ ๗ วัน วานรใหญ่จำฝูงก็กัด
อวัยวะเพศผู้เสีย นี่เป็นผลกรรมของข้าพเจ้า ที่เป็นชู้
ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจุติจากกำเนิดวานรนั้นแล้ว ก็ไปเข้า
ท้องแม่แพะตาบอดและเป็นง่อย ในป่า แคว้นสินธพ.

ข้าพเจ้าอายุได้ ๑๒ ปี พาเด็กขี้หลังไปกระแตก
อวัยวะเพศ ป่วยเป็นโรคหนองพอน นี่เป็นผลกรรม
ที่ทำชู้ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจุติจากกำเนิดแพะแล้ว ก็เกิดในกำเนิด
แม่โคของพ่อค้าโค เป็นลูกโค ขนแดงดั่งน้ำครั่ง
อายุ ๑๒ เดือนก็ถูกตอน.

ข้าพเจ้าถูกใช้ให้ลากไถ และลากเกวียน ป่วย
เป็นโรคตาบอด นี่เป็นผลกรรมที่ทำชู้ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจุติจากกำเนิดโคแล้ว ก็ไปเกิดในเรือน
ทาสี ณ ท้องถนน ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย นี่เป็นผล
กรรมที่ทำชู้ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าอายุ ๓๐ ปี ก็ตาย เกิดเป็นเด็กหญิงใน
ตระกูลช่างทำเกวียน ที่เซ็ญใจ มีโรคทรัพย์น้อย
เป็นที่รุ่มทวงหนี้ของเจ้าหนี้.

เมื่อหน้พอกพูนทับถมกันมากขึ้น แต่นั้น นาย
กองเกวียนก็รับเอาสมบัติ นุดเอาข้าพเจ้าซึ่งกำลังรำ-
พันอยู่ ออกจากเรือนของสกุล.

บุตรของนายกองเกวียน ชื่อคิริทาส เห็นข้าพ-
เจ้าเป็นสาวรุ่น อายุ ๑๖ ปี ก็มีจิตปฏิพัทธ์ ขอไป
เป็นภริยา.

แต่นายคิริทาส มีภริยาอยู่ก่อนคนหนึ่ง เป็นคน
มีศีลมีคุณมียศ จงรักสามี ข้าพเจ้าก็ทำให้สามีเกลียด
นาง.

ข้อที่สามทั้งหลาย เลิกร้างข้าพเจ้า ซึ่งปรนนิบัติ
ดุจดาสีไป ก็เป็นผลกรรมของกรรมนั้น ที่สุดแม่ของ
กรรมนั้น ข้าพเจ้าก็กระทำเสร็จแล้ว.

จบ อิสิทาสีเถรีคาถา

จบ จัตตาศีนิบาต

เถรีคาถา จัตตาศีนิบาต

๑. อรรถกถาอิติทาสีเถรีคาถา

ในจัตตาศีนิบาต คาถาว่า นครมฺหิ กุสุมนามะ เป็นต้น
เป็นคาถาของพระอิติทาสีเถรี พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ก็ได้สร้างบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ เป็น
ผู้ชามาในภพนั้น ๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน ในภพที่ ๓
นับแต่จรมภพ ก็ได้กระทำปรทวาริกรรม [เป็นฐักักรรยาผู้อื่น] โดยนิสัยที่
ไม่คิดตายไปบังเกิดในนรก ต้องหมกไหม้อยู่ในนรกนั้นตั้งหลายร้อยปี จุตจาก
นรกนั้นแล้วไปบังเกิดในกำเนิดศิริจมาน ๓ ชาติ จุตจากนั้นแล้วไปบังเกิดเป็น
กะเทยในท้องของทาสี จุตจากนั้นก็ไปบังเกิดเป็นลูกสาวช่างทำเกวียนที่ขัดสน
คนหนึ่ง เจริญวัยแล้วลูกชายนายกองเกวียนคนหนึ่ง ชื่อศิริทาสก็เอาเป็นภริยา
นำไปบ้าน ภริยาเดิมของนายศิริทาสก็มี เป็นคนมีศีลมีกัลยาณธรรม ลูกสาว
ช่างทำเกวียนนั้น ปกติชอบบริษยาภริยาเดิมนั้น ก็ทำให้สามีกับภริยาเดิมเกลียด
กัน นางอยู่ในบ้านนั้นจนตลอดชีวิตจนตาย ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็ไปบังเกิดเป็น
ธิดาของเศรษฐีผู้ร่ำรวยพร้อมด้วยสมบัติ ได้รับยกย่องด้วยคุณมีตระกูล ถิ่นและ
สืลาจารย์วัตร เป็นต้น ในกรุงอุชเชนี นางมีนามว่า อิสิทาสี ครั้นเจริญวัย
บิดามารดาก็มอบให้แก่บุตรเศรษฐีคนหนึ่งที่มีตระกูล รูป วัยและสมบัติเป็นต้น
ทัดเทียมกัน นางอิสิทาสีนั่น ก็เป็นปติเทวดา (ปฏิบัติสามีดังเทวดา) ในเรือน
ของสามีนั้น อยู่ได้เพียงเดือนเดียว ด้วยผลกรรมของนาง สามีเกิดเบื่อหน่ายก็นำ

นางออกไปจากเรือน เรื่องนั้นทั้งหมดรู้กันได้จากบาติแห่งเดียว เพราะเหตุที่
ตนเป็นผู้ไม่เป็นที่สพอใจของสามีนั้นๆ นางก็เกิดสลดใจ ให้บิดาอนุญาตแล้ว
ก็บวชในสำนักพระชินทัตตาเถรี เจริญวิปัสสนา ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ ยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผล และสุขในพระนิพพาน
วันหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตในกรุงปาฏลีบุตร หลังจากนั้นแล้วก็กลับจากบิณฑบาต
นั่งบนพื้นทรายใกล้แม่คงคามหานที ถูกพระเถรีสหายของตน ชื่อว่าโพธิเถรี
ถามถึงบุพปฏิบัติประวัติก่อนบวช จึงวิสันหาความนั้น ด้วยผูกเป็นคาถา
โดยนัยว่า อุชฺเชนียา ปุรวเร เป็นอาทิ เพื่อแสดงการเชื่อมความของคำ
ถามและคำตอบนั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงตั้งคาถาไว้ ๓ คาถาว่า

ในกรุงปาฏลีบุตร ที่มีนามว่า นครแห่งดอกไม้
เป็นแผ่นดินที่ผ่องใส [บริสุทธิ] มีพระภิกษุณี ๒ รูป
ผู้มีคุณสมบัติ เป็นตระกูลแห่งศากยราช.

ใน ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งชื่อว่า อธิทาสี รูปที่ ๒
ชื่อว่า โพธิ ล้วนสมบูรณ์ด้วยศีล ยินดีในการเพ่งฌาน
เป็นพหูสูต กำจัดกิเลสแล้ว ทั้ง ๒ รูปนั้นเที่ยวบิณฑ-
บาต ฉันทและล้างบาตรแล้วก็นั่งอย่างสบายในที่
ปลอดภัยคน ต่างถามตอบกันในถ้อยคำเหล่านี้.

พระโพธิเถรีถามว่า แม่เจ้าอธิทาสีเจ้าข้า แม่เจ้า
ยังผ่องใส วัยของแม่เจ้าก็ยังไม่เสื่อมโทรม แม่เจ้าเห็น
โทษอะไร จึงมาขวนขวายเนกขัมมะการบวชเจ้าคะ.

พระอธิทาสีเถรีนั้น ถูกพระโพธิเถรีถามอย่างนี้
ในที่ปลอดภัยคน ท่านเป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม

จึงตอบว่าแม่เจ้าโพธิ โปรดฟังเรื่องตามที่ข้าพเจ้าบวช
นะจ๊ะ.

ในกรุงอุชเชนี ราชธานี [ของแคว้นอวันตี]
บิดาของข้าพเจ้าเป็นเศรษฐีผู้มีศีล ข้าพเจ้าเป็นธิดาคณ
เดียวของท่าน จึงเป็นที่รักที่โปรดปรานและเอ็นดู.

ครั้งนั้น พวกคนสนิทที่มีตระกูลสูงมาจากเมือง
สาเกตบอกว่า เศรษฐีมีทรัพย์มากขอข้าพเจ้า บิดาจึง
ให้ข้าพเจ้าเป็นสะใภ้ของเศรษฐีนั้น.

ข้าพเจ้าต้องเข้าไปทำความนอบน้อม ด้วยเสียร
เกล้า ไหว้ทำเซาเย็นต่อแม่ผัวและพ่อผัว ตามวิธีที่
ถูกสั่งสอนไว้.

ข้าพเจ้าเห็นพี่น้องคนใกล้เคียง แม้แต่คนสนิท
เพียงคนเดียวของสามี ข้าพเจ้าก็หวาดกลัว ต้องให้ที่
นั่งเขา.

ข้าพเจ้าต้องรับรองเขาด้วยข้าน้ำของเคี้ยวที่จัด
ไว้แก่ผู้ที่เข้าไปนั้น นำเข้าไปและให้ของที่สมควร
แก่เขา.

ข้าพเจ้าบำรุงตามเวลา เข้าเรือนไปที่ประตูต้อง
ล้างมือเท้า ประนมมือเข้าไปหาสามี.

ข้าพเจ้าต้องถือหวี เครื่องอุปได้ ยาหยอดตาและ
กระจก แต่งตัวให้สามีเองทีเดียว เหมือนหญิงรับใช้.

ข้าพเจ้าหุงข้าวต้มแกงเอง ล้างภาชนะเอง ปรง-
นินิตีตามีเหมือนอย่างมารดาปรงนินิตีบุตรคนเดียว-
จะนั้น.

ข้าพเจ้าจงรักภักดี ทำหน้าที่ครบถ้วน เลิก
มานะถือตัว ขยันไม่เกียจคร้าน มีศีลอย่างนี้ ตามี
ก็ยังไม่เกลียด.

ตามีนั้นบอกบิดามารดาว่า ฉันลาไปละ ฉันไม่
ขออยู่ร่วมกับอิสิทาสี ทั้งจะไม่อยู่ร่วมในเรือนหลัง
เดียวกันด้วย.

บิดามารดาเขากล่าวว่า อย่าพูดอย่างนี้สิลูก
อิสิทาสีเป็นคนฉลาด สามารถ ขยันไม่เกียจคร้าน
ทำไมเจ้าไม่ชอบใจเล่าลูกเอ๋ย.

เขาตอบว่า อิสิทาสีไม่ได้เบียดเบียนฉันดอกจ๊ะ
แต่ฉันไม่อยากจะอยู่ร่วมกับอิสิทาสี ฉันเกลียด ฉันพอแล้ว
ฉันขอลาไปละ.

แม่พี่วพ่อพี่วฟังคำของบุตรนั้นแล้ว ได้ถาม
ข้าพเจ้าว่า เจ้าทำผิดอะไรต่อเขา จึงถูกเขาทอดทิ้ง จง
พูดไปตามจริงสิ.

ข้าพเจ้าตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ทำผิดอะไร ไม่ได้
เบียดเบียนเขา ทั้งไม่ได้พูดคำหยาบคาย ข้าพเจ้าหรือ
จะทำการที่ตามีเกลียดข้าพเจ้าเล่าแม่เจ้า.

บิดามารดาของเขานั้นเสียใจเป็นทุกข์ หวังทะนุ-
ถนอมบุตร จึงนำข้าพเจ้ากลับไปเรือนบิดา ข้าพเจ้า

กลายเป็นแม่หม้ายสาวสามีร้างไป ภายหลังบิดาของ
ข้าพเจ้าได้ยกข้าพเจ้าให้แก่กุลบุตร ผู้มั่งคั่งน้อยกว่า
สามีคนแรกครึ่งหนึ่ง ซึ่งเศรษฐีได้ข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้า
อยู่ในเรือนสามีคนที่สองนั้นได้เดือนเดียว ต่อมาเขาก็
ขับข้าพเจ้า ผู้ปรนนิบัติประดุจทาสี ผู้ไม่ประทุษร้าย
พรังพร้อมด้วยศีล.

บิดาของข้าพเจ้าจึงพูดกะบुरुษผู้หนึ่ง ซึ่งฝึกคน
อื่น ๆ และฝึกตนแล้ว กำลังเที่ยวขอรานอยู่ว่าเจ้าจง
ทิ้งผ้าเก่าและหม้อข้าวเสียมาเป็นลูกเขยข้าเถิด.

แม้บुरुษผู้นั้นอยู่ได้ครึ่งเดือน ก็พูดกะบิดาว่า
โปรดคืนผ้าผืนเก่าและภาชนะขอรานแก่ข้าเถิด ข้า
จะไปขอรานอีก.

ครั้งนั้น บิดามารดาและหมู่ญาติของข้าพเจ้าทุก
คนพูดกะคนขอรานว่า ท่านทำกิจอะไรไม่ได้ในที่นี้
รีบบอกมา เขาจักทำกิจนั้นแทนท่านเอง.

เขาถูกบิดามารดาและญาติถามอย่างนี้แล้ว จึง
ตอบว่า ถึงตัวข้าจะเป็นไท ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่
ข้าจะอยู่กับอิสทาสี ข้าไม่ขออยู่ร่วมกับอิสทาสี ทั้ง
ไม่ขออยู่เรือนหลังเดียวกับอิสทาสี.

บิดายอมปล่อยชายขอรานนั้นไป ส่วนข้าพเจ้า
อยู่โดดเดี่ยวก็นึกว่า จำจะลาบิดามารดาไปตายหรือ
บวชเสีย.

ลำดับนั้น พระแม่เจ้าชินทัตตา ผู้ทรงวินัยเป็น
พหูสูต สมบูรณ์ด้วยศีล เทียบวิณฑบาตก็มายังตระกูล
ของบิดา.

ข้าพเจ้าเห็นท่าน จึงลุกขึ้นไปจัดอาสนะของ
ข้าพเจ้าถวายท่าน เมื่อท่านนั่งเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้า
ก็กราบเท้าและถวายโภชนะ.

ข้าพเจ้าได้เลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ และของเคี้ยวที่จัด
ไว้ในเรือนให้อิ่มหนำสำราญแล้ว จึงเรียนท่านว่า
พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าประสงค์จะบวชเจ้าข้า.

ลำดับนั้น บิดาพูดกะข้าพเจ้าว่า ลูกเอ๋ย ลูกจง
ประพฤติธรรมในเรือนนี้ก็แล้วกัน จงเลี้ยงดู
สมณะพราหมณ์ ด้วยข้าวน้ำไปเถิด.

ขณะนั้น ข้าพเจ้าร้องไห้ประคองมือประนมพูด
กะบิดาว่า ความจริงลูกก็ทำบาปมามากแล้ว ลูกจัก
ชำระบาปนั้นให้เสร็จสิ้นไปเสียที.

บิดาจึงอวยพรข้าพเจ้าว่า ลูกจงบรรลุโพธิญาณ
ธรรมอันเลิศและได้พระนิพพานที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้ประเสริฐสุดแห่งสัตว์สองเท้าทรงกระทำให้แจ้งแล้ว
เถิด.

ข้าพเจ้ากราบบิดามารดาและหมู่ญาติทุกคน บวช
ได้ ๗ วัน ก็บรรลุวิชา ๓.

ข้าพเจ้ารู้ระลึกชาติได้ ๗ ชาติ จักบอกกรรมที่
มีวิบากอย่างนี้แก่แม่เจ้า ขอแม่เจ้า โปรดมีใจเป็นหนึ่ง
ฟังวิบากกรรมนั้นเถิด.

ในนครชื่อเออร์กัจฉะ ข้าพเจ้าเป็นช่างทอง มี
ทรัพย์มาก มัวเมาในวัยหนุ่มทำชู้กับภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้านั้นจตุตจากโลกนั้นแล้วต้องหมกไหม้อยู่
ในนรกเป็นเวลานาน ครั้นออกจากนรกนั้นแล้ว ก็
เข้าท้องนางวานร.

ข้าพเจ้าตลอดได้ ๗ วัน วานรใหญ่จำฝูงก็กัด
อวัยวะสืบพันธุ์เครื่องหมายเพศผู้เสีย นี่เป็นผลกรรม
ของข้าพเจ้าที่เป็นชู้ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจตุตจากกำเนิดวานรนั้น ตายแล้วก็ไปเข้า
ท้องแม่แพะตาบอดและเป็นง่อย ในป่าแคว้นสินธพ.

ข้าพเจ้าอายุได้ ๑๒ ปี พาเด็กขี้หลังไปกระแทก
อวัยวะเพศ ป่วยเป็นโรคหนองพอน นี่เป็นผลกรรม
ที่ทำชู้ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจตุตจากกำเนิดแพะแล้ว ก็เกิดในกำเนิด
แม่โคของพ่อค้าโค เป็นลูกโคขนแดงดั่งน้ำครั่ง อายุ
๑๒ เดือนก็ถูกตอน.

ข้าพเจ้าถูกใช้ให้ลากไถและลากเกวียน ป่วยเป็น
โรคตาบอด นี่เป็นผลกรรมที่เป็นชู้ภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าจตุตจากกำเนิดแล้ว ก็ไปเกิดในเรือน
ทาสี ณ ท้องถนน ไม้ไซ่หญิงไม้ไซ่ชาย นี่เป็นผล
กรรมที่ทำชู้กับภริยาผู้อื่น.

ข้าพเจ้าอายุได้ ๓๐ ปีก็ตาย เกิดเป็นเด็กหญิงใน
ตระกูลช่างทำเกวียน ที่เข็ญใจ มีโศคน้อย เป็นที่
รุมทวงหนี้ของเจ้าหนี้.

เมื่อหนี้พอกพูนทับถมกันมากขึ้น แต่นั้นนาย
กองเกวียน ก็ริบสมบัติจุดเอาข้าพเจ้าซึ่งกำลังรำพัน
อยู่ออกจากเรือนของสกุล.

บุตรของนายกองเกวียน ชื่อคิริทาสเห็นข้าพเจ้า
เป็นสาววัยรุ่นอายุ ๑๖ ปี ก็มีจิตปฏิพัทธ์ ขอไปเป็น
ภริยา.

แต่นายคิริทาสนั้น มีภริยาอยู่ก่อนคนหนึ่ง เป็น
คนมีศีล มีคุณ มียศ จงรักสามี ข้าพเจ้าก็ทำให้สามี
เกลียดนาง ข้อที่สามีทั้งหลายเลิกร้างข้าพเจ้าซึ่งปรน-
นิบัติดูจาทาสีไป ก็เป็นผลกรรมของกรรมนั้น ที่สุดแม่
ของกรรมนั้น ข้าพเจ้าก็กระทำเสร็จแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นครมฺหิ กุสุมนามะ ได้แก่ ในนครที่
ขนานนามด้วยกุสุมศัพท์อย่างนี้ว่า กุสุมนคร นครแห่งดอกไม้ บัดนี้พระเถรี
แสดงนกรนั้น โดยสรุปว่า ปาฐลิตฺตมฺหิ. บทว่า ปจฺฉิยา มนฺเต
ได้แก่ เป็นที่ส่องแสงทั่วทั้งแผ่นดิน. บทว่า สกฺยกุลฺลิตฺตนาโย ได้แก่ เป็น
ธิดาของสกุลในสากยสกุล ท่านกล่าวอย่างนี้ ก็เพราะเป็นผู้บวชในศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นโอรสแห่งสากยราชสกุล.

บทว่า ตตฺถ ได้แก่ บรรดาภิกษุณี ๒ รูปนั้น. บทว่า โภธิ ได้แก่
พระเถรีมีชื่ออย่างนี้. บทว่า ฌานชฺฌายนรตาโย ได้แก่ ผู้ยินดียิ่งในการเพ่ง

ฉานที่เป็นโลกียะและโลกุตระ. บทว่า พหุสุตตโย ได้แก่ เป็นพหุสุต โดย พาสัจจะทางปริยัติ. บทว่า ฐตฺถิเลตฺตโย ได้แก่ ผู้เพิกถอนกิเลสได้โดยประการ ทั้งปวง ด้วยพระอรหัตมรรค. บทว่า ภตฺตตฺถํ กรีย ได้แก่ ทำภักตริกิจเสร็จ [ฉันเสร็จ]. บทว่า รหิตฺตมฺหิ ได้แก่ ในที่ปราศจากผู้คน ในที่อันสงัด. บทว่า สุนฺนิสินฺหา ได้แก่ นั่งเป็นสุข ด้วยสุขในบรรพชา และด้วยสุขในวิเวก. บทว่า อิมํ คิรา ได้แก่ การสนทนาอย่างมีความสุข ที่จะกล่าวกันในบัดนี้. บทว่า อพฺภุทฺธิเรตฺถุ ได้แก่ กล่าวกันเป็นการถามการตอบ.

คาถาว่า ปาสาทิกาสี เป็นต้น พระโพธิเถรีกล่าวเป็นคำถาม. คาถาว่า เอนฺนุญฺจฺชียมนานา เป็นต้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายกล่าว. คาถาว่า อูชฺเชนียา เป็นต้น ทั้งหมด พระอสิทาสีเถรีกล่าวผู้เดียว. บรรดาบท เหล่านั้น บทว่า ปาสาทิกาสี ได้แก่ เป็นผู้นำมาแต่ความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น เพราะรูปงาม. บทว่า วโยปี เต อปริหีนो ความว่า แม้วัยของพระแม่เจ้าก็ยัง ไม่เลื่อมโทรม ก็ยังอยู่ในปฐมวัย. บทว่า กิ ทิสฺวาน พฺยาลิกํ ความว่า เห็นทุกขภัย คือโทษอาทินพในฆราวาสเช่นไร. ในบทว่า อถาสี เนกฺขมฺม- มฺนุญฺจฺตฺตา คำว่า อถ เป็นเพียงนิบาต, ได้เป็นผู้ชวนชวายในเนกขัมมะคือ บรรพชา.

บทว่า อนฺนุญฺจฺชียมนานา ได้แก่ ถูกถาม ประกอบความว่า พระอสิ- ทาสีนั้น ถูกพระโพธิเถรีถาม. บทว่า รหิตฺเต ได้แก่ ในสถานที่ว่างคน. บทว่า สฺถน โภชิตฺตมฺหิ ปพฺพชิตฺตา ความว่า ท่านโพธิเถรี เจ้าแม่โปรดสดับ โปรดฟังเรื่องเก่า ตามที่ข้าพเจ้าบวชมา.

บทว่า อูชฺเชนียา ปุรวเร ได้แก่ ในนครอันอุดม [ราชธานี] ในแคว้น อวันตี ชื่ออูชเชนี. บทว่า ปิยา ได้แก่ อันบิดามารดาพึงรัก เพราะเป็น

ธิดาคนเดียว. บทว่า **มณาปา** ได้แก่ จำริญใจ ด้วยคุณคือศิลาจารวัตร.
บทว่า **ทยิตา** ได้แก่ อันบิดามารดาพึงเอ็นดู.

บทว่า **อธ** ได้แก่ ในภายหลัง คือในเวลาที่ข้าพเจ้าเจริญวัย บทว่า
เม **สาเกตโต** **วรกา** ความว่า คนสนิทของข้าพเจ้ามาแต่นครสาเกตเลือก
ข้าพเจ้า. บทว่า **อตุตมกฺลึนา** ได้แก่ ผู้มีตระกูลเลิศในนครนั้น ผู้ที่ส่งคน
เหล่านั้นไป ก็คือเศรษฐีผู้มีรตนะมาก. บทว่า **ตสฺส มมํ** **สุณฺหฺมทาสิ**
ตาโต ความว่า บิดาของข้าพเจ้าได้ให้ข้าพเจ้าเป็นสวามีของเศรษฐีนครสาเกต
เป็นภริยาของบุตรชาย.

บทว่า **สಾಯํ** **ปฺลาตํ** ได้แก่ เวลายืนและเวลาเช้า. บทว่า **ปณาม-**
มุปลคมฺม **สริสา** **กโรมิ** ความว่า ข้าพเจ้าเข้าไปหาแม่พี่และพ่อพี่ทำความ
นอบน้อมด้วยเศียรเกล้า กราบเท้าท่าน. บทว่า **ยถามฺหิ** **อนุสิฏฺฐา** ความว่า
ข้าพเจ้าจะทำตามที่ท่านสั่งสอน ไม่ล่วงละเมิดคำสั่งสอนของท่าน

บทว่า **ตเมกฺวรกมฺปิ** ได้แก่ แม้คนสนิทคนเดียว. บทว่า **อุพฺพิคุคา**
ได้แก่ สะคั่งกลัว. บทว่า **อาสนํ** **เทมิ** ความว่า สิ่งใดสมควรแก่ผู้ใด
ข้าพเจ้าย่อมให้สิ่งนั้นแก่ผู้นั้น.

บทว่า **ตตุล** ได้แก่ ในสถานที่เข้าไป. บทว่า **สนฺนฺนิหิตํ** ได้แก่
ที่ที่จัดไว้มีอยู่. บทว่า **ฉาเทมิ** ความว่า รับรอง ครั้นรับรองแล้วก็นำเข้าไป
ครั้นนำเข้าไปแล้วก็ให้ แม่เมื่อจะให้ ก็ให้แต่สิ่งที่สมควรเท่านั้น.

บทว่า **อุมฺมาเร** ได้แก่ ประตุ. บทว่า **โชนฺนตี** **หตุตปาเท**
ประกอบความว่า ข้าพเจ้าต้องล้างมือเท้า ครั้นล้างแล้วจึงเข้าไปเรือน.

บทว่า **โกจฺจํ** ได้แก่ หวีสำหรับหิวินวดและผม. บทว่า **ปสาทํ**
ได้แก่ เครื่องทาหน้ามีผงหอมเป็นต้น. บาลีว่า **ปสาทํ** ก็มี ได้แก่ เครื่อง
ประดับ. บทว่า **อญฺชนิ** ได้แก่ หลอดยาหยอดตา. บทว่า **ปริกฺมฺมการิกา**

วีย ความว่า ข้าพเจ้าแม่เป็นคนตระกูลเลิศ สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ก็เป็นเหมือนหญิงรับใช้ผู้บำเรอสามี.

บทว่า **สาชยามิ** ได้แก่ หุงต้ม. บทว่า **ภาชน** ได้แก่ ภาชนะทำด้วยโลหะ ประกอบความว่า ข้าพเจ้าต้องปรนนิบัติล้าง (ภาชนะต่าง ๆ).

บทว่า **ภตฺติกต** ได้แก่ ผู้ทำความภักดีสามี. บทว่า **อนุรตฺต** ได้แก่ ผู้จงรัก. บทว่า **การิก** ได้แก่ ผู้ทำใจที่ควรทำนั้นๆ ดังนี้. บทว่า **นิหตฺมาน** ได้แก่ ผู้นำมานะออกไปแล้ว. บทว่า **อุฏฺฐายิก** ได้แก่ ผู้พร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร. บทว่า **อนลล** ได้แก่ เพราะพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้นนั่นแล จึงเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน. บทว่า **สึลวตี** ได้แก่ ผู้เพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตร. บทว่า **ทุสฺสเต** แปลว่า ประทุษร้าย คือพูดเพราะโกรธ.

บทว่า **ภณฺติ อาปุจฺจน** **คมิสฺสทานิ** ความว่า สามีของข้าพเจ้านั้นพูดกะบิดามารดาของตนว่า ฉันจะลาท่านพ่อท่านแม่ไปเสียในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง. ถ้าจะถามว่าเขาพูดว่าอะไร ก็ตอบได้ว่า เขาพูดว่า ฉันจะไม่ยอมอยู่ร่วมกับอิสิทาสี ทั้งจะไม่ยอมอยู่ร่วมเรือนหลังเดียวกันด้วย. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วจฺจ** แปลว่าอยู่.

บทว่า **เทสฺสา** ได้แก่ ไม่เป็นที่รัก [เกลียด]. บทว่า **อถ** **เม** ความว่า ฉันไม่ต้องการอิสิทาสีนั้น. บทว่า **อาปุจฺจน** **คมิสฺสทานิ** ความว่า ถ้าท่านพ่อท่านแม่ประสงค์จะให้ฉันอยู่ร่วมกับอิสิทาสีนั้น ฉันก็จะขอลาท่านพ่อท่านแม่ไปอยู่ต่างถิ่น.

บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ สามีของข้าพเจ้า. บทว่า **กิสฺส** ความว่า เจ้าทำผิดพลาดอะไรต่อสามีของเจ้านั้น.

บทว่า **นปี** **อปรชฺช** ความว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ทำผิดอะไรต่อสามีนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **นปี** **หิเสมิ** ได้แก่

ทั้งก็ไม่ได้เบียดเบียน. บทว่า **ทพฺพจน์** ได้แก่ ถ้อยคำที่กล่าวชั่วหยาบ. บทว่า **ถิ สกฺกา กาคฺคฺยเย** ความว่า ข้าพเจ้าจะทำอะไรได้เล่าแม่เจ้า. บทว่า **ยัม มํ วิทฺเทศฺส เต ภตฺตา** ความว่า เพราะเหตุที่สามีของข้าพเจ้าเกลียดคือ ทำความชัง ความเคืองขุนใจ.

บทว่า **วิมฺนา** ได้แก่ เสียใจ. บทว่า **ปฺตฺตมฺนฺรฺกฺขฺมา นา** ได้แก่ ทนุถนอมบุตรของตน ซึ่งเป็นสามีของข้าพเจ้าด้วยการรักษาน้ำใจ. บทว่า **ชิตามฺหเส รุปีเน ลกฺขี** ความว่า ข้าพเจ้ามีชัยคือชนะ สิริคือศรีอันงามได้หรือหนอ อธิบายว่า ข้าพเจ้าต้องเสื่อมจากเทวดาคือสิริที่เกี่ยวอยู่โดยเพศมนุษย์แล้วหนอ หมายความว่าต้องเป็นหญิงหม้ายสามีร้างไปแล้ว.

บทว่า **อทุตฺตสฺส ฆรมฺหิ ทฺตฺยกุลิกสฺส** ความว่า บิดาได้ให้ข้าพเจ้าในเรือนกุลบุตรคนที่สอง เมื่อเทียบสามีคนที่หนึ่ง ก็มั่งคั่งน้อยกว่าครึ่งหนึ่ง แต่เมื่อให้ก็ให้โดยเรียกสินสอดครึ่งหนึ่ง จากสินสอดของสามีคนที่หนึ่งนั้น. บทว่า **เยน มํ วินฺทสฺส เสฏฺฐี** ประกอบความว่า เศรษฐีได้ข้าพเจ้าเป็นคนแรกด้วยสินสอดอันใด บิดาข้าพเจ้าก็ให้โดยเรียกสินสอดอันนั้นครึ่งหนึ่ง จากสินสอดสามีคนที่หนึ่งนั้น.

บทว่า **โสปี** ได้แก่ แม่สามีคนที่สอง. บทว่า **มํ ปฏฺิจฺจฺนฺริ** ได้แก่ ขับไล่ข้าพเจ้า คือเขาเสือกไล่ข้าพเจ้าออกไปจากเรือน. บทว่า **อุปฺภฺรฺหฺนฺตี** ได้แก่ ผู้บำรุงคือทำการปรนนิบัติ ดูแลทาสี. บทว่า **อทุลิกํ** แปลว่าผู้ไม่ประทุษร้าย.

บทว่า **ทมกํ** ได้แก่ ผู้ฝึกจิตของคนอื่น ๆ เพราะเป็นผู้อธิษฐานความกรุณาไว้ คือผู้เที่ยวขออาหารที่ผู้อื่นพึงให้ ทำกายวาจาคนให้สงบระงับโดยอาการที่ชนเหล่าอื่นจักให้ของบางสิ่ง. บทว่า **ชามาตา** ได้แก่ สามีของ

ธิดา [ลูกเขย] บทว่า **นิกุขิป โปฏฐิณจ ฆฏิกณฺจ** ความว่า เจ้าจิ้ง
ฝ้าเก่าที่เจ้านุ่งห่ม และภาชนะขอทานเสีย.

บทว่า **โสปี วสิตฺวา ปกฺขํ** ความว่า ชายขอทานแม่คนนั้น
อยู่ร่วมกับข้าพเจ้าได้เพียงครึ่งเดือน ก็หลีกไป.

บทว่า **อถ นํ ภณฺตี ตาโต** ความว่า บิดามารดาและหมู่ญาติ
ทุกคนของข้าพเจ้า รวมกันเป็นกลุ่มช่วยกันพูดกะชายขอทานนั้น พูดว่าอย่างไร
พูดว่า **กี เต น กิรติ อิช** แปลว่า ชื่อว่า กิจอะไรท่านทำไม่ได้ ทำ
ไม่สำเร็จในที่นี้ จงรีบบอกมา. บทว่า **ตํ เต กริหิต** ได้แก่ เขาจักทำกิจ
นั้นแทนท่าน.

บทว่า **ยทิ เม อตุตา สกฺโกติ** ประกอบความว่า ถ้าตัวข้าพเจ้า
เองได้ เป็นไทแก่ตัว ข้าก็พอ คือแม่เอสิทาสินนั้น ก็ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้น
ข้าจะไม่นั่งร่วมไม่อยู่ร่วม ทั้งจะไม่อยู่ร่วมในเรือนหลังเดียวกันกับแม่เอสิทาสินนั้น.

บทว่า **วิสุตฺตฺชิโต คโต โส** ความว่า ชายขอทานนั้น บิดา
ยอมปล่อยแล้ว ก็ไปตามชอบใจ. บทว่า **เอกากิณี** แปลว่า โดดเดี่ยว. บทว่า
อาปฺจุจฺฉิณฺณ กจฺฉํ ความว่า ข้าพเจ้าจะสละบิดาของข้าพเจ้าไป. บทว่า **มริตฺตฺเต**
แปลว่า เพื่อตาย. วา ศัพท์เป็นนิบาตลงในอรรถวิภัง.

บทว่า **โคจฺราย** แปลว่า เพื่อหาอาหาร ประกอบความว่า มาสู่
ตระกูลของบิดา เพื่อหาอาหาร.

บทว่า **ตํ** ได้แก่ ท่านพระชินทัตตาเถรีนั้น. บทว่า **อฺฏฺฐายาสนํ**
ตสฺสา ปญฺญาปยี ความว่า ลูกขึ้นไปปฐาสนะถวายพระเถรีนั้น.

บทว่า **อิเชว** ได้แก่ ยืนที่เรือนหลังนี้แหละ. บิดาเมื่อเห็นคุณ ก็เรียก
ธิดาโดยโวหารสามัญว่า ลูกเอ๋ย. บทว่า **จฺราหิ ตฺวํ ฆมฺมํ** ความว่า ลูก

จงประพาศิธรรมมีพรหมจรรย์เป็นต้น ที่พึงบวชแล้วประพาศิ. บทว่า ทวิชาตี
ได้แก่ ชาติพราหมณ์

บทว่า นิชฺชเรตฺตสฺส มิได้แก่ ทำให้หมดไป ให้เสื่อมสิ้นไป.

บทว่า โปธิ ได้แก่ ตรัสรู้สัจจะ อธิบายว่ามรรคญาณ. บทว่า
อภฺคฺคฺคฺคฺ มิได้แก่ ธรรมส่วนผล คือพระอรหันต์. บทว่า ยิ สจฺจิกฺกิริ ทฺวิ-
ปทเสฏฺโฐ ประกอบความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุดแห่งสัตว์
สองเท้าทั้งหลาย ได้ทรงกระทำโลกุตระธรรมอันใด ที่เข้าใจกันว่า มรรคผล
นิพพานให้แจ้ง ลูกก็จึงได้โลกุตระธรรมอันนั้น.

บทว่า สุตตาคํ ปพฺพชิตา ความว่า บวชได้สัปดาห์หนึ่ง. บทว่า
อภฺสฺสยิ แปลว่า ถูกต้อง คือกระทำให้แจ้ง.

บทว่า ยสฺสยํ วิปาโก ความว่า วิบากนี้เป็นผลที่หลังออก
คือความเป็นผู้ไม่สับสนใจสวามี ของบาปกรรมอันใด. บทว่า ตํ ทว
อจฺจิกฺขิสฺสฺ ความว่า ข้าพเจ้าจักกล่าวบาปกรรมนั้นแก่แม่เจ้า. บทว่า ตํ มิได้แก่
กรรมนั้นนั่นแหละ ที่จะกล่าว หรือถ้อยคำของข้าพเจ้านั้น. บทว่า เอกมฺนา
มิได้แก่ เป็นผู้มีใจมีอารมณ์เดียว อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า นคฺคฺคฺคฺ มิได้แก่ ในนครที่มีชื่ออย่างนี้. บทว่า
โส ปฺรทาร์ อเสวิหํ แปลว่า ข้าพเจ้านั้น ได้ช่องเสพภริยาของผู้อื่น.

บทว่า จิรํ ปกฺโก มิได้แก่ ถูกไฟนรกเผา หลายแสนปี. บทว่า
ตโต จ อญฺจฺหิตฺวา มิได้แก่ ออกคือจตุจากนรกนั้นแล้ว. บทว่า มกฺกฺกฺกฺกฺ
กฺจฺจฺจฺจฺจฺ มิได้แก่ ถือปฏิสนธิในท้องนางวานร.

บทว่า ยฺธโป แปลว่า จำฝูง. บทว่า นิลฺลจฺเจตฺติ มิได้แก่ ตอน
คือควักพีชคืออวัยวะสืบพันธุ์ อันเป็นเครื่องหมายแห่งเพศผู้ออกเสีย. บทว่า

ตสุเสติ กมมผล ได้แก่ นั้นเป็นผลของกรรมที่ทำไว้ในอดีตของข้าพเจ้านั้น. บทว่า ยถาปี คนุตวาน ปรทาร์ ได้แก่ อย่างที่ข้าพเจ้าเป็นผู้กริยาของผู้อื่น.

บทว่า ตโต ได้แก่ จากกำเนิดวานร. บทว่า สินฺชวารญฺเณ ได้แก่ ในสถานที่ป่าใหญ่ แคว้นสินธพ. บทว่า เอพภิกยา แปลว่า แม่แพะ.

บทว่า ทารเก ปริวหิตฺวา ได้แก่ พาพวกเด็กขี้หลังไป. บทว่า กิมินาวฏฺโฏ ได้แก่ เป็นโรคถูกหนอนซ่อนไซในที่อวัยวะสืบพันธุ์ ทรมาณกคฺชี. บทว่า อกฺลฺโล แปลว่า ป่วย เดิมคำว่า อโหสิ แปลว่า ได้เป็นสัตว์ป่วย.

บทว่า โควาณชกฺสฺส ได้แก่ คนขายโคเลี้ยงชีพ. บทว่า ลาชาตมฺโพ ได้แก่ ประกอบด้วยขนสีแดงเหมือนย้อมด้วยน้ำครั่ง.

บทว่า โวตฺตุน ได้แก่ ลาก. บทว่า นงฺคัล แปลว่า ไถ อธิบายว่า ลากไถและลากเกวียน. บทว่า อนฺโรชฺชฺช ได้แก่ เป็นโรคตาบอด ทรมาณเบียดเบียน.

บทว่า วิธียา ได้แก่ ถนนในนคร. บทว่า ทาลียา ฆเร ชาโต ได้แก่ เกิดในท้องทาสีในเรือนเบี้ย. อาจารย์บางพวกกล่าวว่าหญิงวรรณะทาสก็มี. บทว่า เนว มหิสฺสา น ปุริโส ความว่า ข้าพเจ้าจะเป็นหญิงหรือเป็นชายก็ไม่ใช่ คือไม่มีเพศ.

บทว่า ติสฺติวสฺสฺสมฺหิ มโต ได้แก่ เป็นคนไม่มีเพศ ตายเสียเมื่ออายุได้ ๓๐ ปี. บทว่า สากฺกิกฺกฺลฺมฺหิ ได้แก่ ตระกูลช่างทำเกวียน. บทว่า ธนิกฺปุริสฺปาตพฺหฺลฺมฺหิ ได้แก่ เป็นที่บุรุษเจ้านี่ทั้งหลายมารวมกัน อันเจ้านี่เป็นอันมากพากันมาทวงหนี้.

บทว่า อฺสุสฺสนฺนาย ได้แก่ สะสม. บทว่า วิปฺลฺยา ได้แก่ มาก. บทว่า วทฺตฺติยา ได้แก่ เมื่อหนีพอกพูน. บทว่า โอกฺทฺตฺติ ได้แก่ คุกคร่า. บทว่า กฺลฺมฺรฺสฺมา ได้แก่ จากเรือนตระกูลที่ข้าพเจ้าเกิด.

บทว่า โอรุทธตสฺส ปุตุโต ความว่า บุตรของนายกองเกวียน
นั้น ชื่อว่า คิริทาส เกิดจิตปฏิพัทธ์ในข้าพเจ้า ก็กักตัวไว้ คือทำให้ข้าพเจ้า
อยู่ในเรือนโดยเป็นผู้ควรวางแหนสำหรับตน.

บทว่า อนุรุตฺตา ฆตฺตาริ ได้แก่ ค่อยตามสามี. บทว่า ตสฺสาคหิ
วิทฺเทศนมกาสี ได้แก่ วิเทศนกรรมคือทำกริยากับสามีให้เกลียดกันเป็นศัตรู
กัน คือข้าพเจ้าปฏิบัติโดยวิธีที่สามีขุ่นเคืองกริยานั้น.

บทว่า ยัม มํ อปภิริตฺตุน คจฺจนฺตฺติ ได้แก่ ชื่อที่สามีทั้งหลายใน
เรือนนั้น ๆ สละทอดทิ้งข้าพเจ้า ซึ่งปรนนิบัติโดยเคารพประคองทาสี ไม่อาลัย
อาวรณ์เลิกร้างไป เป็นผลที่หลังไหลมาแห่งกรรมคือการเป็นชู้กริยาผู้อื่น และ
กรรมคือการทำสามีกริยาให้เกลียดเป็นศัตรูกัน ที่ทำไว้ครั้งนั้น ของข้าพเจ้า
นั้น. บทว่า ตสฺสปี อนฺุต กโต มยา ความว่า ที่สุดแห่งกรรมที่ทำให้
ถึงความยินร้าย อย่างนั้นนั่นอันทารุณ บัดนี้ ข้าพเจ้าผู้บรรลอรหัตมรรค
กระทำเสร็จแล้ว ทุกข์อะไรนอกจากนี้ไม่มีกันละ. ก็คำที่มีได้จำแนกไว้ใน
ระหว่าง ๆ ในเรื่องนี้ มีความง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัยที่กล่าวมาแล้ว.

จบอรรถกถาอิติทาสีเถรีคาถา

จบอรรถกถาจัตตาสีสนิบาต

เถรีคาถา มหานิบาต

สุเมธาเถรีคาถา

[๔๗๔] พระสุเมธาเถรี กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานคาถาว่า

ข้าพเจ้าเป็นธิดาของพระอัครมเหสีของพระเจ้า-
โกญจะ กรุงมณฑาวดี ชื่อว่า สุเมธา อันพระอริยะ
ทั้งหลายผู้ทำตามคำสั่งสอนทำให้เสื่อมใสแล้ว พระนาง
สุเมธามีศีล กล่าวธรรมได้วิจิตร เป็นพหูสูต ถูกแนะนำ
ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เข้าเฝ้าพระชนกชนนี
กราบทูลว่า ขอพระชนกชนนีทั้งสองพระองค์ โปรด
ตั้งพระทัยสดับคำของลูก.

ลูกยินดีอย่างยิ่งในพระนิพพาน ภพถึงแม้ว่าจะ
เป็นทิพย์ ก็ไม่ยั่งยืน จะป่วยกล่าวไปยถึงกามทั้งหลาย
ซึ่งเป็นของว่างเปล่า อร่อยน้อย คับแค้นมาก.

กามทั้งหลายเผ็ดร้อน เปรียบด้วยงูพิษ ที่พวก
คนเขลาพากันจมดักดาน คนเขลาเหล่านั้นแออัดกันใน
นรก ต้องเดือดร้อนเป็นทุกข์เป็นเวลาช้านาน.

พวกคนเขลา ผู้ไม่สำรวมกายวาจาใจ ทำกรรม
ที่เป็นบาป พอกพูนแต่บาป ย่อมเศร้าโศกในอบาย
ทุกเมื่อ.

คนเขลาเหล่านั้น ไม่มีปัญญา ไม่มีเจตนา ถูก
ทุกข์และสมุทัยปิดไว้ เมื่อไม่รู้วิธีธรรมที่ท่านแสดง
ก็ไม่ตรัสรู้ริยสัจ.

ทูลกระหม่อมแม่เจ้าข้า คนเขลาเหล่าใดเมื่อไม่
รู้สัจจะทั้งหลาย ที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทรงแสดง
แล้ว ยังชื่นชมภพ กระทบการเกิดในหมู่เทพทั้งหลาย
คนเขลาเหล่านั้นมีจำนวนมากกว่าพะละ.

เมื่อภพไม่เที่ยง ความเกิดในหมู่เทพทั้งหลายก็
ไม่ยั่งยืน พวกคนเขลา ย่อมไม่หวาดสะดุ้งต่อคนที่
ต้องเกิดบ่อย ๆ.

อบาย ๔ สัตว์ทั้งหลายย่อมได้กันสะดวง ส่วน
คติ ๒ ได้กันลำบาก, ในนรกของเหล่าสัตว์ที่เข้าถึง
อบาย ไม่มีการบวชดอกพะละ.

ขอพระชนกชนนีทั้งสองพระองค์ โปรดทรง
อนุญาตให้ลูกบวชในธรรมวินัยของพระตศพลเถิด
พะละ ลูกจักขวนขวายน้อย พากเพียรเพื่อละชาติและ
มรณะ.

จะมีประโยชน์อะไร ด้วยโทษคือกายที่ไร้สาระ
นั้น ซึ่งพวกคนเขลาชื่นชมนักหนา ขอทรงโปรด
อนุญาตเถิด ลูกจักบวชเพื่อดับภวตัณหา ความอยาก
ในภพ.

ความอุบัติของพระพุทเจ้าทั้งหลาย ลูกได้แล้ว
ขณะก็เว้นไปแล้ว ขณะลูกก็ได้แล้ว ลูกจะไม่ประ-
ทุยร้ายศีลและพรหมจรรย์ตลอดชีวิต.

พระนางสุเมธากราบทูลพระชนกชนนีอย่างนี้ว่า
ลูกยังเป็นคฤหัสถ์ จักไม่เสวยอาหาร จักยอมตายเพคะ

พระชนนีทรงเป็นทุกข์ ทรงกันแสง พระชนก
ของพระนางสุเมธานั้น พระอัสสุชลก้นองทั่วทั้งพระ-
พักตร์ ทั้งสองพระองค์ทรงพากเพียรเกลี้ยกล่อมพระ-
นางสุเมธา ซึ่งฟูบลงที่พื้นปราสาทว่า

ลูกเอ๋ย ลูกขี้หนี จะเสร้างโศกไปทำไม พ่อยกลูก
ให้ที่กรุงวารณวดีแล้วนะลูก พระเจ้าอนิกรัตตะทรง
งามสง่า พ่อยกลูกถวายพระองค์แล้ว.

ลูกจักเป็นเอกอัครมเหสีของพระเจ้าอนิกรัตตะ
ศีล พรหมจรรย์ บรรพชา ทำได้ยากนะลูกนะ.

อำนาจ ทรัพย์ ความเป็นใหญ่ โภคะ สุข ใน
ราชสมบัติ ทั้งลูกก็ยังเป็นสาว จงบริโภคมถิด.
ลูกจงวิวาหะเสียนะลูกนะ.

พระนางสุเมธากราบทูลพระชนกชนนีนั้นว่า
อำนาจเป็นต้นเช่นนี้ อย่ามีมาเลย เพราะภพหาสาระ
มิได้ การบวชหรือความตายเท่านั้นจักมีแก่ลูก ลูกไม่
ยอมวิวาหะแน่แท้.

กายอันเฝ้าเหมือนหนอน ไม้สะอาดกลิ่นเหม็น
คลุ้งไป นำสะพริงกั้ว ดุจตุงหนึ่งบรรจุซากศพ เป็น
ด้วยของไม้สะอาด ไหลออกอยู่เป็นนิตย์ อันคนเขลา
ยึดถืออยู่.

ถูกรู้จักซากศพนั้นเป็นเหมือนอะไร เป็นเหมือน
ของปฏิกูล ฉาบด้วยเนื้อและเลือดเป็นที่อยู่ของลูก
หลานหนอน เป็นอาหารของแร้งกา ทำไม้ ทูล-
กระหม่อมจึงพระราชทานกเพวรากซากศพ แก่พระ
ราชาพระองค์นั้นเล่าเพคะ.

ไม้ซำร่างกายที่ปราศจากวิญญูณ อันหมู่ญาติผู้
เกลียดทอดทิ้งไปเหมือนท่อนไม้ เขาก็พากันนำไปป่าช้า.

บิดามารดาของตนยังเกลียด ครั้นเอาซากศพ
นั้นไปทิ้งให้เป็นอาหารสัตว์อื่นในป่าช้าแล้ว กลับมาก็
ต้องอาบน้ำดำเกล้า จะป่วยกล่าวไปไยถึงหมู่ชนทั่ว ๆ
ไปเล่า.

หมู่ชนยึดถืออยู่ในซากศพที่ไม่มีแก่นสาร เป็น
ร่างของกระดูกและเอ็น เป็นกายอันเฝ้า เต็มไปด้วย
น้ำลาย น้ำตา และอุจจาระ.

ผู้ใดพึงฆ่าเหล่าร่างกายนั้นเอาข้างในมาไว้ข้าง-
นอก ก็จะไม่ทนกลิ่นเหม็นของร่างกายนั้น ไม่ได้ แม้แต่
มารดาของตนก็ยังเกลียด.

บัณฑิตทั้งหลาย เลือกลงใจโดยอุบายอันแยบคาย
ว่า ชันธ ชาติ อายุคนะ อันปัจฉิมปรุงแต่งแล้ว เป็น

ทุกข์ ที่มีชาติเป็นมูล ทำไม ลุกจึงยังจะปรารธนา
วิวาหะเล่าเพคะ.

หอก ๓๐๐ เล่ม ใหม่เอี่ยม จะพึงตกต้องที่กาย
ทุกๆ วัน ทิมแทงอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ยังประเสริฐกว่า
หากว่าความสิ้นทุกข์จะพึงมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ชนใด รู้คำสั่งสอนของพระศาสดาอย่างนี้ พึง
ยอมรับการทิมแทง [ดังกล่าว] สังสารวัฏย่อมยืดยาว
สำหรับ ชนเหล่านั้นซึ่งเดือดร้อนอยู่รำไป.

ในเทวดา มนุษย์ ในกำเนิดสัตว์เดียรฉาน หมู่
อสุรกาย เปรตตและสัตว์นรก การทำร้ายกันยังปรากฏ
อยู่หาประมาณมิได้.

สำหรับสัตว์อยู่ในอบาย ทำกำลังถูกเบียดเบียน
ยังมีการทำร้ายกันเป็นอันมากในนรก แม้ในเทวดา
ทั้งหลายก็ช่วยไม่ได้ สุขนอกจากสุขคือพระนิพพาน
ไม่มีเลย.

ชนเหล่าใด ประกอบอยู่ในพระธรรมวินัยของ
พระทศพล ขวนขวายน้อย พากเพียรเพื่อละชาติ
มรณะ ชนเหล่านั้นก็ถึงพระนิพพาน.

ทูลกระหม่อมพ่อเพคะ วันนี้แหละลูกจักออก
บวช ประโยชน์อะไรด้วยโรคะทั้งหลายที่ไม่มีแก่นสาร
กามทั้งหลายลูกเบื่อหน่ายแล้ว ลูกทำให้เสมอด้วยราก
สุนัข ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว.

พระนางสุเมธานั้น กราบทูลพระชนกอยู่อย่างนี้
พระเจ้าอนิกรัตตะ ผู้ที่ได้รับพระราชทานพระนางสุ-
เมธานั้น ทรงแวดล้อมด้วยข้าราชการบริพารหนุ่ม ก็เสด็จ
เข้าสู่วิวาหะเมื่อเวลากระชั้นชิด.

ภายหลัง พระนางสุเมธาทรงทราบว่า พระเจ้า-
อนิกรัตตะเสด็จมา จึงใช้พระขรรค์ตัดพระเกศาอันดำ
สนิทที่รวบไว้ อ่อนสลวย ทรงปิดปราสาท เข้าปฐม-
ฌาน

พระนางสุเมธานั้น เข้าฌานอยู่ในปราสาทนั้น
พระเจ้าอนิกรัตตะก็เสด็จถึงพระนคร พระนางสุเมธา
ทรงเจริญอุสุภัสสญญาอยู่ในปราสาท.

พระนางสุเมธานั้นกำลังทรงมนสิการ พระเจ้า
อนิกรัตตะ ทรงแต่งพระองค์ด้วยมณีและทอง ก็รีบ
เสด็จขึ้นปราสาท ทรงประคองอัญชลี ทูลวอน
พระนางสุเมธาว่า

อำนาจ ทรัพย์ ความเป็นใหญ่ โภคะ สุขใน
ราชสมบัติ ขอมอบถวาย พระน้องนางก็ยังสาวอยู่
ขอเชิญบริโภคกามสมบัติ กามสุखाได้ยากในโลก
นะพระน้องนาง.

ราชสมบัติพี่สละให้พระน้องนางแล้ว ขอพระ-
น้องนางโปรดบริโภคโภคะ ถวายทานทั้งหลายเถิด
พระน้องนางอย่าทรงเสียพระทัยเลย พระชนกชนนี
ของพระน้องนางทรงเป็นทุกข์.

เพราะเหตุนี้ พระนางสุเมธา ผู้ไม่ต้องการ
ด้วยกามทั้งหลาย ทรงปราศจากโมหะแล้วจึงทูลพระ-
เจ้าอนิกรัตตะว่าอย่าทรงเพลิดเพลिनกามเลย โปรดทรง
เห็นโทษในกามทั้งหลายเถิดเพคะ.

พระเจ้ามณฑาตุราช เจ้าทวีปทั้ง ๔ ทรงเป็นยอด
ของผู้บริโภคนกามทั้งหลายยังไม่ทันทรงอิม ก็เสด็จ
สวรรคตไปแล้ว ความปรารถนาของพระองค์ ก็ยัง
ไม่เต็ม.

เทวดาแห่งฝนพืงหลังฝนคือรัตนะ ๗ ลงมาโดย
รอบทั้ง ๑๐ ทิศ ความอิมด้วยกามทั้งหลาย ก็ไม่มี
นรชนทั้งหลาย ทั้งที่ยังไม่อิมก็พากันตายไป.

กามทั้งหลาย เปรียบด้วยดาบและหลาว เปรียบ
ด้วยห้วงเหว เปรียบด้วยคบเพลิง ตามเผาอยู่ เปรียบ
ด้วยร่างกระดูก.

กามทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีทุกข์มาก มี
พิษมาก เป็นมูลแห่งทุกข์ มีทุกข์เป็นผลเหมือน
ก้อนเหล็กที่ร้อนโชน.

กามทั้งหลายเปรียบด้วยผลไม้ เปรียบด้วยชิ้น
เนื้อ เป็นทุกข์ กามทั้งหลายเปรียบด้วยความฝัน
หลอกลวง เปรียบด้วยของที่ขี้มเขามา.

กามทั้งหลาย เปรียบด้วยหอกและหลาวเป็นโรค
เป็นฝี เป็นทุกข์ เป็นความลำบาก เสมือนหลุมถ่าน
เพลิง เป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นภัย เป็นเพชรฆาต [ผู้ฆ่า]

กามทั้งหลายมีทุกข์มากดังกล่าวมานี้ บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวว่าการอันตราย เจริญเสด็จกลับไปเสียเถิด หม่อมฉันไม่พิศวาสในความมีโชคของพระองค์ดอก เพคะ.

เมื่อไฟกำลังไหม้ศีรษะของหม่อมฉันอยู่ คนอื่นจะช่วยอะไรหม่อมฉันได้ เมื่อชรามรณะติดตามอยู่ ก็ควรพยายามทำลายชรามรณะนั้นเสีย.

ข้าพระองค์เห็นพระชนกชนนี และพระเจ้าอนิกรัตตะเสด็จยังไม่ทันถึงพระทวาร ก็ประทับนั่งที่พื้นดิน ทรงพระกันแสง จึงกราบทูลดังนี้ว่า สังสารวัฏ ย่อมยืดยาวสำหรับ พวกคนเขลา ที่ร้องไห้บ่อย ๆ เพราะบิดาตาย พี่ชายถูกฆ่า เพราะตัวเองถูกฆ่า ในสังสารวัฏ ที่มีเงื่อนไขอันเงื่อนไขไปตามไปไม่รู้แล้ว.

โปรดทรงระลึกถึงสังสารวัฏ ที่ประกอบด้วย นานา น้ำนม และน้ำเลือด โดยความเป็นสังสารวัฏ ที่มีเงื่อนไขอันเงื่อนไขไปตามไปไม่รู้แล้ว โปรดทรงระลึกถึงกองกระดูกทั้งหลาย ของเหล่าสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่.

โปรดทรงระลึกถึงมหาสมุทรทั้ง ๔ ในน้ำตา น้ำนมและน้ำเลือด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงน้อมนำมาเปรียบเทียบ โปรดทรงระลึกถึงกองกระดูกทั้งหลาย ในกัปหนึ่งที่เคยพบเท่าภูเขาวิบุลบรรพต.

โปรดระลึกถึงแผ่นดินชมพูทวีป ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำมาเปรียบเทียบสังสารวัฏ ของสัตว์ที่ท่องเที่ยว

เที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ที่มีเงื่อนไขเงื่อนไขปลายตามไปไม่รู้
แล้ว แผ่นดินทั้งหลายทำเป็นก้อนขนาดเมล็ดพุทรา ก็
มากไม่พอกับจำนวนแม่และยายทั้งหลาย.

โปรดทรงระลึกถึงหญ้า ไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ที่พระผู้
มีพระภาคเจ้าทรงน้อมนำมาเปรียบเทียบเพราะสังสาร-
วัฏม์มีเงื่อนไขเงื่อนไขปลายตามไปไม่รู้แล้ว ท่อนไม้ทั้ง
หลาย ขนาด ๔ องคุลี ก็มากไม่เท่ากับจำนวนพ่อและ
ปู่ทั้งหลาย.

โปรดทรงระลึกถึงเต่าตาบอด และช่องแอก อัน
หมุนไปทิศบูรพา และทิศอื่น ๆ อีกในมหาสมุทร มา
สวมหัวเต่าตาบอดตัวนั้น เปรียบเทียบในการได้อัต-
ภาพเป็นมนุษย์.

โปรดทรงระลึกถึงโทษคือกาย ที่ไม่มีแก่นสาร
เปรียบด้วยก้อนฟองน้ำ โปรดทรงเห็นชั้นทั้งหลาย
ไม่เที่ยง โปรดทรงระลึกถึงนรกทั้งหลาย ที่มีความ
คับแค้นมาก.

โปรดทรงระลึกถึงสัตว์ทั้งหลาย ที่พากันทำห้
รกป่าช้าในชาตินั้น ๆ เรื่อยไป โปรดทรงระลึกถึงภัย
คือจระเข้ ความเห็นแก่ปากท้อง โปรดทรงระลึกถึง
อริยสัจ ๔.

เมื่ออมตนิพพานมีอยู่ จะต้องการอะไรด้วยของ
เผ็ดร้อน ๕ อย่าง ที่พระองค์ทรงดื่มแล้ว เพราะว่า
ความยินดีทุกอย่าง เผ็ดร้อนกว่าของเผ็ดร้อน ๕
อย่าง.

เมื่อมตนิพพานมีอยู่ พระองค์จะทรงต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลายที่เราร้อน เพราะความยินดีกามทุกอย่าง อันไฟติดโพลงแล้ว ให้เดือดแล้ว ให้หวั่นไหวแล้ว เภาให้ร้อนแล้ว.

เมื่อเนกขัมมะที่ไม่มีข้าศึกมีอยู่ พระองค์ยังจะต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลายที่มีข้าศึกมาก กามทั้งหลาย มีภยอยู่ทั่วไปคือราชภย อัครภย อุทภย และอัปภย [ภยคือคนร่วมมรดกที่ไม่ถูกกัน] ชื่อว่ามีข้าศึกมาก.

เมื่อโมกขธรรมมีอยู่ พระองค์ยังจะต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลาย ที่มีการฆ่าการจงจำเล่า เพราะว่าการฆ่าการจงจำมีอยู่ในกามทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ผู้ใคร่กาม ย่อมเสวยทุกข์ทั้งหลาย

กามทั้งหลาย เหมือนคบเพลิงที่ถูกโพลง ย่อมไหม้คนถือที่ไม่ยอมปล่อย เพราะกามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิง ย่อมจะไหม้คนที่ไม่ยอมปล่อยคบเพลิง.

โปรดอย่าทรงละสุขอันไพบุลย์ เพราะเหตุแห่งกามสุขเล็กน้อยเลย อย่าทรงเป็นดุจปลาถิ่นเบ็ดแล้ว ต้องเดือดร้อนภายหลัง.

โปรดอย่าหมุนไปหมุนมาเพราะกามทั้งหลาย ดูกุณขลุกลามโง่เลย เพราะกามทั้งหลาย จักทำผู้นั้นให้เป็นเหมือนคนจันทาล หิวจัด ได้สุนัขก็ทำให้นินาสได้.

พระองค์ทรงประกอบด้วยกาม จักเสวยทุกข์อัน
หาประมาณมิได้ และความเสียใจอย่างมาก โปรด
ทรงสละกามอันไม่ยั่งยืนเสียเถิด.

เมื่อพระนิพพานที่ไม่มีความแก่มีอยู่ พระองค์
ยังต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลายที่มีความแก่เล่า
ชาติทั้งปวง อันมรณะและพยาธิกำกับไว้ในภพทุกภพ.

พระนิพพานนี้ไม่แก่ พระนิพพานนี้ไม่ตาย
พระนิพพานนี้เป็นนบอันไม่แก่และไม่ตาย ไม่มีความ
เศร้าโศก ไม่ถูกข่าศึกเบียดเบียน ไม่พลาด ไม่น่ากลัว
ไม่มีความเดือดร้อน.

พระนิพพานนี้ พระอริยะเป็นอันมากบรรลุแล้ว
อมตนิพพานนี้ อันผู้พยายามโดยแยบคายควรได้ใน
วันนี้แหละ แต่ผู้ไม่พยายามหาอาจได้ไม่.

พระนางสุเมธาเมื่อไม่ทรงได้ความยินดีในสังขาร
กำลังทรงเกลี้ยกล่อมพระเจ้าอนิกรัตตะ ก็ทรงโยน
พระเกศาลงที่พื้นดิน.

พระเจ้าอนิกรัตตะ เสด็จลุกขึ้นประคองอัญชลี
ทูลวอนพระชนกของพระนางว่า ขอทรงโปรดปล่อย
พระนางสุเมธาทรงผนวชเถิด เพราะว่าพระนางทรง
เห็นวิโมกข์และสัจจะ

พระนางสุเมธานั้น อันพระชนกชนนีทรงปล่อย
แล้ว ทรงกลัวภัยคือความโศก ทรงผนวชแล้ว เมื่อ
ทรงศึกษาผลอันเลิศ ก็ทรงทำให้แจ้งอภิญญา ๖.

พระนิพพานนั้น อัจฉรย์ไม่เคยมี ก็ได้มีแก่
พระนางสุเมธราชธิดา พระสุเมธาเถรีได้พยากรณ์
ปุพเพนิวาสจริต เหมือนดั่งที่กล่าวในเวลาปรินิพพาน
ว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า โภจนกมนะ
เสด็จอุบัติในโลก เมื่อสร้างสังฆารามเสร็จใหม่ ๆ
ข้าพเจ้าได้เป็นหญิง ๓ คน เป็นสหายนกัน [ธัญญชานี
เขมา และข้าพเจ้า] ได้ถวายวิหารทาน.

ข้าพระองค์เกิดในเทวดา ๑๐ ครั้ง ๑๐๐ ครั้ง
๑,๐๐๐ ครั้ง ๑๐,๐๐๐ ครั้ง ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการเกิด
ในมนุษย์ ข้าพเจ้ามีฤทธิ์มากในหมู่เทวดา ไม่จำเป็นต้อง
กล่าวถึงฤทธิ์ในหมู่มนุษย์ ข้าพเจ้าเป็นมเหสินาริรัตน
ของพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้มีรัตนะ ๗ ประการ

การสร้างอารามถวายสงฆ์ เป็นวิหารทานครั้งนั้น
เป็นเหตุ เป็นแดนเกิดแห่งทิพยสมบัติ ข้อนั้นเป็นมูล
เป็นการอดทนต่อการเพ่งธรรมในพระศาสนา เป็นที่
รวมบุญครั้งแรก ข้อนั้นเป็นความดับทุกข์ สำหรับ
ข้าพเจ้าผู้ยินดีในธรรม.

ชนเหล่าใด เชื่อพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค-
เจ้า ผู้มีพระปัญญาไม่ทราโม ชนเหล่านั้นย่อมกล่าว
อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในภพ ครั้นเบื่อหน่ายแล้ว ย่อม
คลายกำหนัด ดังนี้.

จบ สุเมธาเถรีคาถา

จบ มหานิบาต

เถรีคาถา มหานิบาต

๑. อรรถกถาสุมธาเถรีคาถา

ในมหานิบาต คาถาว่า มนุดาวตยา นคร เป็นต้น เป็นคาถา
ของ พระสุเมธาเถรี มีวินิจนัยดังต่อไปนี้.

พระเถรีแม่รูปนี้ ได้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ
สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ เพิ่มพูนสัมภารธรรม
เครื่องปรุ้งแต่งวิโมกข์โดยเคารพ ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าโกนาคมณะ
ก็บังเกิดในเรือนสกุล รู้เดียงสาแล้ว ก็มีอัชฌาศัยเป็นอันเดียวกันกับเหล่ากุลธิดา
สหายของตน ร่วมกันสร้างอารามใหญ่ มอบถวายภิกษุสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้า
เป็นประธาน เพราะบุญกรรมนั้น เมื่อแตกกายทำลายขันธุ์ นางก็บังเกิดใน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ณ สวรรค์ชั้นนั้น นางก็เสวยทิพยสมบัติจนตลอดอายุ จุตี
จากนั้นแล้วก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นยามา จุตีจากนั้นแล้วก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต
จากดุสิตสวรรค์ก็มาสวรรค์ชั้นนิมมานรดี จากสวรรค์ชั้นนิมมานรดีก็มาสวรรค์
ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี นางบังเกิดในสวรรค์กามพาวจรทั้ง ๕ ชั้นตามลำดับดังกล่าว
มาจะนี้ เป็นมเหสีของท้าวเทวราช [เทวดาเจ้าสวรรค์แต่ละชั้น] ในสวรรค์
ชั้นนั้น ๆ จุตีจากนั้นแล้ว ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ก็เป็นธิดา
ของเศรษฐี ผู้มีสมบัติมาก รู้เดียงสาตามลำดับแล้ว ก็เลื่อมใสยิ่งในพระศาสนา
ได้กระทำบุญกรรมอันโอฬารเฉพาะพระรัตนตรัย.

ในครั้งนั้น นางอาศัยกรรมหล่อเลี้ยงชีวิต ยินดีมั่นในกุศลธรรม จน
ตลอดชีวิต จุตีจากนั้น แล้วก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ

อยู่ในสุคติเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ก็บังเกิดเป็นธิดาของพระเจ้าโกญจากรุง
มันดาวดี พระชนกชนนีได้ขนานพระนามพระนางว่าสุเมธา สมัยพระนางเจริญ
พระชันษา ก็ทรงปรึกษาดกกลงกันว่า จักถวายพระนางแต่พระเจ้าอนิกรัตตะ
กรุงวารณวดี แต่นับตั้งแต่ยังทรงเป็นทารก พระนางพร้อมด้วยราชธิดา ที่
มีวัยปุ่นเดียวกัน และเหล่าทาสี ก็พากันเสด็จไปสำนักภิกษุณี ฟังธรรมใน
สำนักภิกษุณีแล้ว ก็เกิดสังเวชในสังสารวัฏ เพราะบำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลาช้านาน
ทรงเลื่อมใสยิ่งในพระศาสนา เมื่อทรงเจริญพระชันษา ก็ได้มีพระทัย
หันกลับจากกามทั้งหลาย ด้วยเหตุนั้น พระนางได้สดับการปรึกษาของพระ-
ชนกชนนี พระประยูรญาติจึงตรัสว่า ลูกไม่ประสงค์กิจฆราวาส ลูกจักบวช
เพคะ พระชนกชนนีโปรดจะทรงประกอบพระนางไว้ในกิจฆราวาส แม้จะทรง
อ่อนวอนโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่สามารถจะทำพระนางให้ทรงยินยอมได้
พระนางทรงดำริว่า เราจะได้การบวชโดยวิธีนี้ แล้วคว่ำพระขรรค์
ตัดพระเกศาของพระองค์เอง ทรงปรารถนาพระเกศาเหล่านั้น เริ่มทรงมนสิการ
การใส่ใจโดยเป็นของปฏิภูมิต ทรงทำอสุภนิมิตให้เกิดขึ้น ก็บรรลุปฐมฌาน
ที่ตรงนั่นเอง เพราะทรงบำเพ็ญบารมีมาแล้วในชาตินั้น และเพราะ
ทรงเคยสดับวิธีมนสิการมาในสำนักภิกษุณี. ก็แลพระนางบรรลุปฐมฌาน
แล้ว ทรงทำราชสกุลทั้งหมดทั้งอัน โตะชนและปรีวารชน ตั้งต้นแต่พระชนกชนนี
ผู้ทรงเกลี้ยกล่อมไว้ในกิจฆราวาสด้วยพระองค์เอง ให้พากันเลื่อมใสยิ่งในพระ
ศาสนา เสด็จออกจากพระราชมณเฑียรไปยังสำนักภิกษุณี ทรงผนวช ครั้น
ทรงผนวชแล้ว ก็ทรงเริ่มตั้งวิปัสสนา มีพระญาณแก่กล้าโดยชอบโดยแท้ ไม่นานนัก
ก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ เพราะธรรมทั้งหลายที่ช่วย
อบรมบ่มวิมุตติ ทำให้บรรลुคุณวิเศษ.

ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ จึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า โจนาคมนะ
ทรงอุบัติในโลก เมื่อสังฆารามสร้างเสร็จใหม่ ๆ
ข้าพเจ้าเป็นชน ๓ คนเป็นสหายนัน ได้ถวายวิหารทาน.

ข้าพเจ้าเกิดในเทวดา ๑๐ ครั้ง ๑๐๐ ครั้ง ๑,๐๐๐
ครั้ง ๑๐,๐๐๐ ครั้ง ไม่ต้องกล่าวถึงการเกิดในมนุษย์
ข้าพเจ้ามีฤทธิ์มากในหมู่เทวดา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงใน
หมู่มนุษย์ ข้าพเจ้าเป็นพระมเหสินาริรัตน์ ของพระเจ้า
จักรพรรดิผู้ทรงมีรัตนะ ๗ ประการ.

ชน ๓ คน ก็คือ ฌัญชานี เขมาและข้าพเจ้า
เป็นผู้สร้างสมกุศลในที่นี้ เป็นบุตรของตระกูลที่มั่งคั่ง.

เราช่วยกันสร้างพระอารามเป็นอันดี ประดับด้วย
ทัพสัมภาระครบถ้วน มอบถวายแด่พระสงฆ์มีพระ-
พุทธเจ้าเป็นประมุข พวกฉันบังเทิงใจแล้ว.

ข้าพเจ้าเกิดในที่ใด ๆ ด้วยอำนาจบุญกรรมนั้น
ก็เป็นเลิศทั้งในเทวดา ทั้งในมนุษย์.

พระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะโดยพระโคตร
ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พราหมณ์ ผู้มียศมาก เป็นยอดของ
เหล่าศาสดา ทรงอุบัติแล้วในภพนี้แล.

พระเจ้ากาสิ พระนามว่ากิกิ ครองราชย์ ณ กรุง
พาราณสีราชธานี ได้ทรงเป็นพระอุปฐากของพระ-
กัสสปพุทธเจ้า ในครั้งนั้น.

๑. พุ. ๓๓/ข้อ ๑๔๑ สุเมธาเถรีอุปทาน.

ท้าวเชอมีพระราชธิดา ๗ พระองค์ พระราชธิดา
เหล่านั้นเสวยสุข ยินดีในการบำรุงพระพุทธเจ้า พวกกัน
ประพฤติพรหมจรรย์.

ข้าพเจ้าเป็นสหายของพระราชธิดาเหล่านั้น ตั้ง
อยู่ในศีล ถวายทานทั้งหลายด้วยความเคารพ ประพฤติ
วัตรถูกต้องในการครองเรือน.

ด้วยกรรมที่ทำมาดีและด้วยการตั้งใจชอบ ข้าพ-
เจ้าละกายมนุษย์แล้ว ก็เข้าถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จุตติ
จากดาวดึงส์ ก็เข้าถึงสวรรค์ชั้นยามา จากชั้นยามาก็
เข้าถึงชั้นดุสิต จากดุสิต ก็เข้าถึงสวรรค์ชั้นนิมมานรดี
จากนิมมานรดี ก็เข้าถึงสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี.

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยบุญกรรม เกิดในภพใด ๆ
ก็ครองความเป็นอัครมเหสี ของพระราชาทันหลายใน
ภพนั้น ๆ จุตติจากภพนั้น ๆ แล้ว ในอตภาพเป็นมนุษย์ ก็
ครองความเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ และ
ของพระเจ้ามณฑลประเทศ.

ข้าพเจ้าเสวยสมบัติในเทวดาและมนุษย์ มีสุข
ในภพทุกภพ ท่องเที่ยวไปในชาติเป็นอันมาก.

นั่นเป็นเหตุ นั่นเป็นแดนเกิด นั่นเป็นมูล นั่น
เป็นความอดทนในการเพ่งธรรมในพระศาสนา นั่นเป็น
ที่รวมบุญครั้งแรก นั่นเป็นความดับทุกข์สำหรับข้าพ-
เจ้าผู้ยินดีในธรรม.

กิเลสทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็เผาเสียแล้ว ภพทั้งหมด
ข้าพเจ้าก็ถอนแล้ว ข้าพเจ้าตัดเครื่องล่ามดั่งพระยาช-
สตารตัดเครื่องผูกจะนั้น ไม่มีอาสวะอยู่.

ข้าพเจ้ามาดีแล้ว ในสำนักพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
สุด วิชชา ๓ ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว คำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ทำเสร็จแล้ว.

ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้า
ก็ทำให้แจ้งแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้า
ก็ทำเสร็จแล้ว ดังนี้.

ก็ครั้งบรรลุพระอรหันต์แล้ว พระสุเมธาเถรีพิจารณาทบทวน ชื่อ
ปฏิบัติประวัติความเป็นมาของตน จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้เป็นอุทานว่า

ข้าพเจ้าเป็นธิดาของพระอัครมเหสีของพระเจ้า-
โกญจะกรุงมณฑาวดี ชื่อว่าสุเมธา อันพระอริยะทั้ง
หลายผู้ทำตามคำสั่งสอนทำให้เสื่อมใสแล้ว พระนาง
สุเมธามศีล กล่าวธรรมได้วิจิตร เป็นพหูสูต ถูกแนะนำ
นำในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เข้าเฝ้าพระชนก-
ชนนีแล้ว กราบทูลให้ทั้งสองพระองค์โปรดตั้งพระทัย
สดับคำของตนว่า

ถูกยืนด้อย่างยิ่งในพระนิพพาน ภพถึงแม้ว่าจะ
เป็นทิพย์ ก็ไม่ยั่งยืน จะป่วยกล่าวไปไปถึงกามทั้ง
หลาย ซึ่งเป็นของว่างเปล่า อร่อยน้อย คับแค้นมาก

กามทั้งหลาย เผ็ดร้อน เปรียบด้วยงูพิษ ที่พวก
คนเขลาพากันจมดักดาน คนเขลาเหล่านั้น แออัดกัน
ในนรก ต้องเดือดร้อนเป็นทุกข์เป็นเวลาช้านาน.

พวกคนเขลา ผู้ไม่สำรวมกายวาจาใจ ทำกรรม
ที่เป็นบาป พอกพูนแต่บาป ย่อมเศร้าโศกในอบายทุก
เมื่อ.

คนเขลาเหล่านั้น ไม่มีปัญญา ไม่มีเจตนา ถูก
ทุกข์สมุทัยปิดไว้ เมื่อไม่รู้วิธีธรรมที่ท่านแสดง ก็ไม่
ตรัสรู้หรือยั้ง.

ทุลกระหม่อมแม่เพคะ คนเขลาเหล่าใด เมื่อ
ไม่รู้สัจจะทั้งหลาย ที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทรง
แสดงแล้ว ยังชื่นชมภพ กระทบการเกิดในหมู่เทพ
ทั้งหลาย คนเขลาเหล่านั้น มีจำนวนมากกว่าเพคะ.

เมื่อภพไม่เที่ยง ความเกิดในหมู่เทพทั้งหลาย
ก็ไม่ยั่งยืน พวกคนเขลา ย่อมไม่หวาดสะดุ้งต่อคนที่
ต้องเกิดบ่อย ๆ.

อบาย ๔ สัตว์ทั้งหลายย่อมได้กันสะดวก ส่วน
คติ ๒ ได้กันลำบาก ในนรกของเหล่าสัตว์ที่เข้าถึง
อบาย ไม่มีการบวชดอกเพคะ.

ขอพระชนกชนนีทั้งสองพระองค์ โปรดทรง
อนุญาตให้ลูกบวชในธรรมวินัยของพระตสพลเถิด ลูก
จักชวนขวนน้อย พากเพียรเพื่อละชาติและมรณะ.

จะมีประโยชน์อะไรด้วยโทษคือกายที่ไร้สาระใน
ภพ ซึ่งพวกคนเขลาชื่นชมนักหนา ขอทรงโปรด
อนุญาตเถิด ลูกจักบวชเพื่อดับภวตัณหา ความอยาก
ในภพ.

ความอุบัติของพระพุทธรูปทั้งหลาย ลูกได้แล้ว
อภะณก็เว้นไปแล้ว ขณะลูกก็ได้แล้วลูกจะไม่ประทุษ-
ร้าย ตีและพรหมจรรย์ตลอดชีวิต.

พระนางสุเมธากราบทูลพระชนกชนนีอย่างนี้ว่า
ลูกยังเป็นคฤหัสถ์ จักไม่เสวยอาหาร จักยอมตายเพคะ
พระชนนีเป็นทุกข์ทรงกันแสง พระชนกของ
พระนางสุเมธานั้น พระอัสสุชลก็นองทั่วทั้งพระพักตร์
ทั้งสองพระองค์ทรงพากเพียรเกลี้ยกล่อมพระนาง
สุเมธา ซึ่งฟูบลงที่พื้นปราสาทว่า.

ลูกเอ๋ยลูกขึ้นเถิด จะเสรำโศกไปทำไม พ่อยก
ลูกให้ที่กรุงวารณวดีแล้วนะ พระเจ้าอัครัตตะทรงงาม
สง่า พ่อยกลูกถวายพระองค์แล้ว.

ลูกจักเป็นเอกอัครมเหสีของพระเจ้าอัครัตตะ
ศีล พรหมจรรย์ บรรพชา ทำได้ยากนะลูกนะ.

อำนาจ ทรัพย์ ความเป็นใหญ่ โภคะ สุขในราช-
สมบัติ ทั้งลูกก็ยังเป็นสาว จงบริโภคมเถิด ลูกจง
วิวาหะเสียดเถิด นะลูกนะ.

พระนางสุเมธากราบทูลพระชนกชนนีนี้ว่า
อำนาจเป็นต้นเช่นนี้ อย่ามีมาเลย เพราะภพหาสาระ
มิได้ การบวชหรือความตายเท่านั้นจักมีแก่ลูก ลูกไม่
ยอมวิวาหะแน่แท้.

กายอันน่าเหมือนหนอน ไม่สะอาด กลิ่นเหม็น
คลุ้งไป นำสะพริงกล้วย ดูจูงหนังบรรจุกษากศพ เต็ม

ด้วยของไม้สะอาด ไหลออกอยู่เป็นนิตย์ อันคนเขลา
ยึดถืออยู่.

ดูรู้จักซากศพนั้นเป็นเหมือนอะไร เป็นเหมือน
ของปฏิกูล ฉาบด้วยเนื้อและเลือด เป็นที่อยู่ของลูก
หลานหนอน เป็นอาหารของแร้งกา ทำไมทูลกระ-
หม่อมจึงพระราชทานกเพวระซากศพ แก่พระราช
พระองค์นั้นเล่า.

ไม่ช้า ร่างกาย ที่ปราศจากวิญญาณอันหมู่ญาติ
ผู้เกลียดทอดทิ้งไปเหมือนท่อนไม้ เขาก็นำไปป่าช้า.

บิดามารดาของตนยังเกลียด ครั้นเอาซากศพนั้น
ไปทิ้งให้เป็นอาหารสัตว์อื่นในป่าช้าแล้ว กลับมาก็
ต้องอาบน้ำดำเกล้า จะป่วยกล่าวไปไยถึงหมู่ชนทั่ว ๆ
ไปเล่า.

หมู่ชน ยึดถืออยู่ในซากศพที่ไม่มีแก่นสาร เป็น
ร่างของกระดูกและเอ็น เป็นกายอันเนาเต็มไปด้วยน้ำ
น้ำตา และอุจจาระ.

ผู้ใด พึงชำแหละร่างกายนั้น เอาข้างในมาไว้
ข้างนอก ก็จะทำนกลิ้นเหม็นของร่างกายนั้นไม่ได้ แม้
แต่มารดาของตน ก็ยังเกลียด.

บัณฑิตทั้งหลาย เลือกเฟ้นโดยอุบายแยกคายเป็น
ชั้นๆ ธาตุ อายตนะ อันปัจจัยปรุงแต่งแล้วเป็นทุกข์
ที่มีชาติเป็นมูล ทำไมลูก็ยังจะปรารถนาวิวาหะเล่า
เพคะ.

หอก ๓๐๐ เล่ม ใหม่เอี่ยม จะพึงตกต้องที่กาย
ทุก ๆ วัน ทิมแทงอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ยังประเสริฐกว่า
หากว่าความสิ้นทุกข์ จะพึงมีได้ด้วยอาการอย่างนี้
ชนใดรู้คำสั่งสอนของพระศาสดาอย่างนี้ พึง
ยอมรับการทิมแทง [ดังกล่าว] ตั้งสารวัฏ ย่อมยืดยาว
สำหรับชนเหล่านั้น ซึ่งเดือดร้อนอยู่รำไป.

ในเทวดา มนุษย์ ในกำเนิดสัตว์เดียรฉาน หมู
อสุรกาย เปรด และนรก การทำร้ายกันยังปรากฏอยู่
หาประมาณมิได้.

สำหรับสัตว์อยู่ในอบายที่กำลังถูกเบียดเบียน ยังมี
การทำร้ายกันเป็นอันมากในนรก แม้ในเทวดาทั้ง
หลาย ก็ช่วยไม่ได้ สุขนอกจากสุขคือพระนิพพาน
ไม่มีเลย.

ชนเหล่าใด ประกอบอยู่ในธรรมวินัยของพระ-
ทศพล ขวนขวายน้อย พากเพียรเพื่อละชาติภพ
ชนเหล่านั้น ก็ถึงพระนิพพาน.

ทูลกระหม่อมพ่อเพคะ วันนี้แหะลูกจ๊กออก
บวช ประโยชน์อะไรด้วยโรคะทั้งหลายที่ไม่มีแก่นสาร
กามทั้งหลายลูกเบื่อหน่ายแล้ว ลูกทำให้เสมอด้วยของ
ที่คายแล้ว [รากสุนัข] ให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว.

พระนางสุเมธานั้น กราบทูลพระชนกอย่างนี้
พระเจ้าอนิกรัตตะ ผู้ที่ได้รับพระราชทานพระนาง-
สุเมธานั้น ทรงแหวดล้อมด้วยราชบริพารหนุ่ม ก็เสด็จ
เข้าสู่วิเวกเมื่อเวลากระชั้นชิด.

ภายหลัง พระนางสุเมธาทรงทราบว่าเป็นพระเจ้าอนิกรัตตะเสด็จมา จึงใช้พระขรรค์ตัดพระเกศาอันดำสนิทที่รวบไว้ อ่อนสลวย ทรงปิดปราสาทเข้าปฐม-
ณาน.

พระนางสุเมธานั้นเข้ามานอยู่ในปราสาทนั้น พระเจ้าอนิกรัตตะก็เสด็จถึงพระนคร พระนางสุเมธา ทรงเจริญอุสภสัญญาอยู่ในปราสาท.

พระนางสุเมธานั้น กำลังมณฑิการ พระเจ้าอนิกรัตตะทรงแต่งพระองค์ด้วยมณีและทอง กิริบเสด็จขึ้นปราสาท ทรงประคองอัญชลี ทูลวอนพระ-
นางสุเมธาว่า

อำนาจ ทรัพย์ อีสริยะ โภคะ สุข ในราชสมบัติ
ขอมอบถวาย พระน้องนางก็ยังคงสาวอยู่ ขอเชิญบริโศก
กามสมบัติ กามสุขหาได้ยากในโลกนะพระน้องนาง.

ราชสมบัติพี่สละให้พระน้องนางแล้ว ขอพระ
น้องนางโปรดบริโศกโภคะ ถวายทานทั้งหลายเถิด
พระน้องนางอย่าเสียพระทัยเลย พระชนกชนนีของ
พระน้องนางทรงเป็นทุกข์.

เพราะเหตุนั้น พระนางสุเมธา ผู้ไม่ต้องการด้วย
กามทั้งหลายทรงปราศจากโมหะแล้ว จึงทูลพระเจ้า
อนิกรัตตะว่า อย่าทรงเพลิดเพลिनกามเลย โปรดทรง
เห็นโทษในกามทั้งหลายเถิดเพคะ.

พระเจ้ามณฑาตุราช เจ้าทวีปทั้ง ๔ ทรงเป็นยอด
ของผู้บริโลกคามทั้งหลาย ยังไม่ทันทรงอ้อม ก็เสด็จ
สวรรคตไปแล้ว ความปรารถนาของข้าพเจ้าก็ยังไม่
เต็ม.

เทวดาแห่งฝนพืงหลังรัตนะ ๗ ประการให้ตกลง
มา โดยรอบทั้ง ๑๐ ทิศ ความอ้อมด้วยกามทั้งหลาย
ก็ไม่มี นรชนทั้งหลายทั้งที่ยังไม่อ้อม ก็พากันตายไป.

กามทั้งหลาย เปรียบด้วยดาบและหลาว เปรียบ
ด้วยห้วงเหว เปรียบด้วยคบเพลิง ตามเผาอยู่ เปรียบ
ด้วยร่างกระดูก.

กามทั้งหลาย ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีทุกข์มาก มี
พิษมาก เป็นมูลแห่งทุกข์ มีทุกข์เป็นผล เหมือนก้อน
เหล็ก ที่ร้อนโซน.

กามทั้งหลาย เปรียบด้วยผลไม้ เปรียบด้วยหิน
เนื้อเป็นทุกข์ กามทั้งหลายเปรียบด้วยความฝัน หลอก
ลวง เปรียบด้วยของที่ขอยืมเขามา.

กามทั้งหลาย เปรียบด้วยหอกหลาว เป็น
หัวผี เป็นทุกข์ เป็นความลำบาก เสมือนหลุมถ่าน
เพลิง เป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นภัย เป็นโทษขนาด [ผู้มา]

กามทั้งหลาย มีทุกข์มากดังกล่าวมานี้ บัณฑิต
ทั้งหลายจึงกล่าวว่า ทำอันตราย เจริญเสด็จกลับไปเสีย
เถิด หม่อมฉันไม่พิศวาสในความมีโทษของพระองค์
ดอกพะคะ.

เมื่อไฟกำลังไหม้ศีรษะของหม่อมฉันอยู่ คนอื่น
จะช่วยอะไรหม่อมฉันได้ เมื่อชราและมรณะติดตาม
อยู่ ก็ควรที่จะพยายามทำลายชรามรณะนั้นเสีย.

ข้าพเจ้า เห็นพระชนกชนนี และพระเจ้าอนิก-
รัตตะเสด็จยังไม่ทันถึงพระทวาร ก็ประทับนั่งที่พื้น
ดิน ทรงพระกันแสง จึงกราบทูลดังนี้ว่า สังสารวัฏ
ยืดยาว สำหรับเหล่าคนเขลาที่ร้องไห้บ่อย ๆ เพราะ
บิดาตาย พี่ชายถูกฆ่า เพราะตัวเองถูกฆ่า ในสังสาร-
วัฏที่มีเงื่อนไขอันเงื่อนไขจนปลาย ตามไปไม่รู้แล้ว.

โปรดทรงระลึกถึงสังสารวัฏ ที่ประกอบด้วย
น้ำตา น้ำนม และน้ำเลือด โดยความเป็นสังสารวัฏที่
เงื่อนไขอันเงื่อนไขจนปลายตามไปไม่รู้แล้ว โปรดทรงระลึก
ถึงกองกระดูกทั้งหลายของเหล่าสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่

โปรดทรงระลึกถึงมหาสมุทรทั้ง ๔ ในน้ำตา น้ำ
นม และน้ำเลือด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงน้อมนำ
มาเปรียบเทียบ โปรดทรงระลึกถึงกองกระดูกในกำ
หนึ่ง ที่เทียบเท่ากับภูเขาวินูปุลบรรพต.

โปรดทรงระลึกถึงแผ่นดินชมพูทวีป ที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงนำมาเปรียบเทียบสังสารวัฏ ของสัตว์
ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ แผ่นดินทั้งหลายทำเป็น
ก้อนขนาดเมล็ดพุทรา ก็มากไม่พอกับจำนวนแม่และ
ยายทั้งหลาย.

โปรดทรงระลึกถึงหญ้า ไม้ กิ่งไม้ใบไม้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำมาเปรียบเทียบ เพราะสังสารวัฏมีเงื่อนไขเงื่อนไขปลายที่ตามไปไม่รู้แล้ว ท่อนไม้ทั้งหลายมีขนาด ๔ องคุลี ก็มากไม่เท่ากับจำนวนบิดาและปู่ทั้งหลาย.

โปรดทรงระลึกถึงเต่าตาบอด และช่องแอก อันหมุนไปทิศบูรพา และทิศอื่น ๆ อีกในมหาสมุทร มาสวมหัวเต่าตาบอดตัวนั้น เปรียบเทียบในการได้อัตภาพเป็นมนุษย์.

โปรดทรงระลึกถึงโทษคือกาย ที่ไม่มีแก่นสารเปรียบด้วยก้อนฟองน้ำ โปรดเห็นชั้นทั้งหลายไม่เที่ยง โปรดทรงระลึกถึงนรกทั้งหลาย ที่มีความคับแค้นมาก.

โปรดทรงระลึกถึงสัตว์ทั้งหลาย ที่พากันทำให้รกป่าช้าในชาตินั้น ๆ เรื่อยไป โปรดทรงระลึกถึงภัยคือจระเข้ ความเห็นแก่ปากท้อง โปรดทรงระลึกถึงอริยสัจ ๔.

เมื่อมตนิพพานมีอยู่ จะต้องการอะไรด้วยของเผ็ดร้อน ๕ อย่าง ที่พระองค์ทรงดื่มแล้ว เพราะว่าความยินดีทุกอย่าง เผ็ดร้อนกว่าของเผ็ดร้อน ๕ อย่าง.

เมื่อมตนิพพานมีอยู่ พระองค์จะต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลายที่เราร้อน เพราะว่าความยินดีทุก

อย่าง อันไฟติดโพลงแล้ว ให้เดือดแล้ว ให้หวั่น
ไหวแล้ว เผาให้ร้อนแล้ว.

เมื่อเนกขัมมะที่ไม่มีข้าศึกมีอยู่ พระองค์จะทรง
ต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลายที่มีข้าศึกมาก กาม
ทั้งหลายมีภัยทั่วไป คือ โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัยและ
อัปภัย [ภัยคือคนร่วมมรดกที่ไม่ถูกกัน] ชื่อว่ามี
ข้าศึกมาก.

เมื่อโมกขธรรมมีอยู่ พระองค์ยังจะต้องการอะไร
ด้วยกามทั้งหลาย ซึ่งมีการฆ่าและการจองจำเล่า เพราะ
ว่าการฆ่าการจองจำมีอยู่ในกามทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย
ผู้ใคร่กามย่อมเสวยทุกข์ทั้งหลาย.

กามทั้งหลายเหมือนคบเพลิงที่ลุกโพลง ย่อมไหม้
คนถือที่ไม่ยอมปล่อย เพราะว่า กามทั้งหลายเปรียบ
เหมือนคบเพลิง ย่อมจะไหม้คนที่ไม่ยอมปล่อยคบ
เพลิง.

โปรดอย่าทรงละสุขอันไพบุลย์ เพราะเหตุแห่ง
กามสุขอันเล็กน้อยเลย อย่าทรงเป็นจุดปลากลิ้นเบ็ด
แล้วต้องเดือดร้อนกายหลัง.

โปรดอย่าหมุนไปหมุนมาเพราะกามทั้งหลาย ดูก
สุนัขถูกล่ามโซ่เลย เพราะว่ากามทั้งหลายจักทำผู้นั้น
ให้เป็นเหมือนจันทาล หิวจัด ได้สุนัขก็ทำให้พินาศได้

พระองค์ทรงประกอบด้วยกาม จักเสวยทุกข์อัน
หาประมาณมิได้ และความเสียใจอย่างมาก โปรดทรง
สละกามอันไม่ยั่งยืนเสียเถิด.

เมื่อพระนิพพานที่ไม่มีความแก่มีอยู่ พระองค์
ยังต้องการอะไรด้วยกามทั้งหลาย ที่มีความแก่เล่า
ชาติทั้งปวง อันมรณะและพยาธิกำกับไว้ ในภพ
ทุกภพ.

พระนิพพานนี้ไม่แก่ พระนิพพานนี้ไม่ตาย
พระนิพพานนี้เป็นบทอันไม่แก่ไม่ตาย ไม่มีความเศร้า
โศก ไม่ถูกขำศึกเบียดเบียน ไม่พลาด ไม่น่ากลัว
ไม่มีความเดือดร้อน.

พระนิพพานนี้ พระอริยะเป็นอันมากบรรลุแล้ว
อมตนิพพานนี้ อันผู้พยายามโดยแยบคาย ควรได้ใน
วันนี้แหละ แต่ผู้ไม่พยายามหาอาจได้ไม่.

พระนางสุเมธา เมื่อไม่ทรงได้ความยินดีในสัง-
ขาร กำลังทรงเกลี้ยกล่อมพระเจ้าอนิกรัตตะ พระนาง
สุเมธาก็ทรงเหวี่ยงพระเกศาลงที่พื้นดิน.

พระเจ้าอนิกรัตตะ เสด็จลุกขึ้นประคองอัญชลี
ทูลวอนพระชนกของพระนางว่า ขอทรงโปรดปล่อย
ทรงนางสุเมธาให้ทรงผนวชเถิด พระนางทรงเห็น
วิโมกข์และสัจจะ.

พระนางสุเมธานั้น อันพระชนกชนนีทรงปล่อย
แล้ว ทรงกลัวภัยคือความโศกทรงผนวชแล้ว เมื่อทรง
ศึกษาผลอันเลิศ ก็ทรงทำให้แจ้งอภิญญา ๖.

พระนิพพานนั้น อัจฉรย์ไม่เคยมี ก็ได้มีแก่
พระนางสุเมธราชธิดา พระสุเมธาเถรี ได้พยากรณ์
ปุพเพนิวาสจรีต เหมือนในเวลาสุดท้ายคือเวลาปริ-
นิพพานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า โภจนาคมนะ
เสด็จอุบัติในโลก เมื่อสร้างสังฆารามเสร็จใหม่ ๆ ข้าพเจ้า
เป็นหญิง ๓ คนเป็นสหายกัน [ธัญญชานี เขมา และ
ข้าพเจ้า ได้ถวายวิหารทาน.

ข้าพเจ้าเกิดในเทวดา ๑๐ ครั้ง ๑๐๐ ครั้ง ๑,๐๐๐
ครั้ง ๑๐,๐๐๐ ครั้ง ไม่จำต้องกล่าวในหมู่มนุษย์ ข้าพเจ้า
มีฤทธิ์มากในเทวดา ไม่จำต้องกล่าวในหมู่มนุษย์
ข้าพเจ้าเป็นมเหสีนารีรัตน์ ของพระเจ้าจักรพรรดิผู้มี
รัตนะ ๗ ประการ.

การสร้างอารามถวายสงฆ์เป็นวิหารทานครั้งนั้น
เป็นเหตุ เป็นแดนเกิดแห่งทิพยสมบัติ ข้อนั้นเป็นมูล
เป็นการอดทนเพ่งธรรมในพระศาสนา เป็นที่รวมบุญ
ครั้งแรก ข้อนั้นเป็นความดับทุกข์ สำหรับข้าพเจ้าผู้
ขึ้นดีในธรรม.

ชนเหล่าใดเธอพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้มีพระบัญญัติไม่ทราบ ชนเหล่านั้นย่อมกล่าวอย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายในภพ ครั้นเบื่อหน่ายแล้ว ย่อมคลาย
กำหนด ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุทาวติยา นคร ได้แก่ นครมีซึ่ง
อย่างนี้ว่า มันทวดิ. บทว่า รัญโธ โภญจสุส ความว่า ได้เป็นราชธิดา
เกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชอาชระนามว่าโกญจะ. บทว่า
สุเมธา ได้แก่ พระนางสุเมธาโดยพระนาม. บทว่า ปสาทิตา สาสนกรหิ
ความว่า อันพระอริยะทั้งหลาย ผู้กระทำตามคำสั่งสอนพระศาสดา ทำให้เสื่อม
ใสในคำสั่งสอน คือทำให้เกิดความเสื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว.

บทว่า สิวติ ได้แก่ พริ้งพร้อมด้วยอาจารย์มารยาทและศีล. บทว่า
จิตตถตา ได้แก่ ผู้กล่าวธรรมได้วิจิตร. บทว่า พหุสุตตะ ได้แก่ ผู้
ประกอบด้วยการสดับพระปริยัติธรรม ในสำนักภิกษุณีทั้งหลาย. บทว่า
พุทธสาสเน วินิตา ได้แก่ ถูกแนะนำ คือมีกายวาจาจิตสำรวมแล้ว ในคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะกิเลสทั้งหลายกลับไปแล้ว โดยตักข
ปหานตาม โยนิโสมนสิการซึ่งดำเนินตามพระสูตรว่า อย่างนี้ ปวัตติ ความเป็น
ไป, อย่างนี้ นิวัตติ ความกลับไป, อย่างนี้ ศีล, อย่างนี้ สมาธิ, อย่างนี้
ปัญญา. บทว่า อุภโย นิสามถ ความว่า ขอพระชนกชนนีทั้งสองพระองค์
โปรดตั้งพระทัยสดับคำของลูก ประกอบความว่า พระนางสุเมธาเข้าไปเฝ้า
พระชนกชนนีแล้วตรัส.

บทว่า ยทิปิ ทิพพิ ความว่า ขึ้นชื่อว่าภพ แม้เนื่องด้วยเทวโลก
หมดสิ้นล้วนไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา.
บทว่า กิมงฺคฺ ปน ตฺจฺจฺฉา กามา ความว่า จะป่วยกล่าวไปไยถึงกามทั้ง
หลายที่เป็นของมนุษย์ กามเหล่านั้นแม้ทุกอย่าง เชื่อว่าว่างเปล่า เพราะไม่
เป็นแก่นสาร เชื่อว่ามีรสอร่อยน้อย เหมือนหยาดน้ำที่คมมืด เชื่อว่ามีความดับ
แค้นมาก เพราะมีทุกข์อย่างไพศาลทั้งปัจจุบันทั้งอนาคต.

บทว่า กฏกา ได้แก่ ไม่น่าปรารถนา กามทั้งหลายชื่อว่า เปรียบ
ด้วยงูพิษ เพราะอรรถว่ามีภัยเฉพาะหน้า. บทว่า มุจฺจिता แปลว่า หมก
มุ่นแล้ว. บทว่า สมฺบปีตา ได้แก่ คิดแน่น ฟุ้งไป อธิบายว่า เกิดขึ้น
แล้ว โดยประการที่ปวงด้วยกรรมของตน. บทว่า หลณฺณเต ได้แก่ ถูก
เบียดเบียน. บทว่า วินิปาเต ได้แก่ ในอบาย.

บทว่า อเจตนา ได้แก่ ชื่อว่า ไม่มีใจ เพราะไม่มีเจตนาทำประโยชน์
เกื้อกูลสำหรับตน. บทว่า ทุกฺขสมฺภโย รุกฺขา ได้แก่ ถูกปิดแล้วใน
สังสารวัฏที่มีต้นหาเป็นนิमित. บทว่า เทสนฺเต ได้แก่ ธรรมอริยสัจ ๔ ที่
ท่านแสดงอยู่. บทว่า อชานนฺตา ได้แก่ ไม่รู้ความ. บทว่า น พุชฺฌเร
อริยสจฺจานิ ได้แก่ ไม่ตรัสรู้อริยสัจ มีทุกข์เป็นต้น.

ด้วยบทว่า อมฺม พระนางสุเมธาตรัสเรียกพระชนนีเป็นสำคัญ. บทว่า
เต พหุตรา อชานนฺตา ประกอบความว่า ชนเหล่าใดเมื่อไม่รู้สัจจะที่พระ-
พุทธเจ้าผู้ประเสริฐทรงแสดงแล้ว ย่อมขึ้นชมภพ กระทบความเกิดในเทวดา
ทั้งหลาย ชนเหล่านั้นนั้นแหละมีจำนวนมากกว่าในโลกนี้.

บทว่า ภาวเต อนิจฺจมฺหิ ความว่า เมื่อภพทุกภพไม่เที่ยง ความ
เกิดในเทวโลกทั้งหลายก็ไม่เที่ยง เมื่อเป็นดังนั้น คนเขลาทั้งหลายก็ยังไม่หวาด
ไม่สะดุ้งไม่สลัดใจ. บทว่า ปุณฺปุณฺนํ ชายิตพฺพสฺส ได้แก่ ผู้เกิดในภพ
ต่อๆ ไป.

บทว่า จตฺตารो วินิปาตา ได้แก่ คติที่ชื่อว่าวินิบาต เพราะก่อ
ตั้งสภาพทั้ง ๔ ได้ง่าย คือนรก กำเนิดเดียรรณเปรตวิสัย กำเนิดอสุร
ส่วนคติ ๒ ที่เข้าใจกันว่า การเกิดในมนุษย์และเทวดา สัตว์ได้มาทุกทุก
คือยากลำบาก เพราะบุญกรรมเป็นของที่สัตว์ทำได้ยาก. บทว่า นิรเยสุ
ได้แก่ อบายที่เว้นขาดจากสุข.

บทว่า **อปฺปิสฺสุทฺถกา** ได้แก่ ไม่มีความขวนขวายในกิจอย่างอื่น.

บทว่า **ขณฺนิสฺสุตฺต** ประกอบความว่า ประโยชน์อะไรด้วยโทษ คือกายที่ไม่มีแก่นสารในภพ ซึ่งสัตว์ชั้นชนก้นนักษณา ลูกจักษพยายาม จักประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งภวานา.

บทว่า **ภวตฺตฺนุหยา นิโรธา** ได้แก่ เพราะเหตุดับ คือเพื่อดับ ตัณหาที่ไปในภพ [ภวตัณหา].

ประกอบความว่า ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรูททั้งหลาย ลูกได้แล้ว ขณะ ๘ อย่างมีการเกิดในนรกเป็นต้น ก็เว้นไปแล้ว ขณะที่ ๙ ชื่อว่าขณะ ลูกก็ได้แล้ว. บทว่า **สีลาณี** ได้แก่ ปาวิสุทฺธิศีล ๔. บทว่า **พฺรหฺมจฺริย** ได้แก่ ศาสนพฺรหฺมจฺรริย. บทว่า **น พฺุเสยฺย** ได้แก่ ไม่ทำให้กำเริบ.

บทว่า **น ตาว อหาลิ อหริสฺสุตฺต คหฺนฺญา** ประกอบความว่า พระนางสุเมธากราบทูลพระชนกชนนีอย่างนี้ว่า ก่อนอื่น ลูกเป็นคฤหัสถ์ก็จักไม่แตะต้องอาหาร ถ้าลูกไม่ได้บวช ก็จักผอมตายอย่างเดียวเพคะ.

บทว่า **อสฺสา** ได้แก่พระนางสุเมธา. บทว่า **สพฺพุโส สมภีหโต** แปลว่า ท้าวพระพักตร์นองด้วยพระอัสนุชล. บทว่า **ขณฺนุติ สลฺยาเปตุ** ความว่า พระชนกชนนี ทรงพากเพียรพยายามที่จะให้พระนางสุเมธา ซึ่งฟูปลงที่พื้นดิน ณ พื้นปราสาท. ยินยอมเป็นคฤหัสถ์. บาลีว่า **ขณฺนุติ วายมนุติ** ก็มี ความก็อย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า **ถิ โสจิตฺน** ได้แก่ ประโยชน์อะไรด้วยความเศร้าโศกว่า เราไม่ได้บวช. บทว่า **ทินฺนาสิ วารณฺวติมฺหิ** แปลว่า [ลูก] พ่อได้ถวายไว้ที่วารณฺวตินครแล้ว พระเจ้าโกญจะตรัสว่า พ่อได้ถวายแล้ว แล้วตรัสอีกว่า ลูกพ่อ ถวายแล้ว ก็เพื่อทรงแสดงอย่างหนักแน่นว่า ทรงมอบถวายพระเจ้าอนิกรัตตะแล้ว.

บทว่า **รชเช อาณา** ความว่า ลูกก็ย่อมจะใช้อำนาจในราชสมบัติ พระเจ้านิกรัตตะได้. บทว่า **ชนมิสุตริย** ได้แก่ พระราชทรัพย์และความ เป็นใหญ่ในราชตระกูลนี้ และในราชตระกูลพระราชสวามี. บทว่า **โกคา สุขา อติวิย อิฏฐา โภคา** ได้แก่ สิ่งนี้ทั้งหมดปรากฏตกอยู่ในพระหัตถ์ ของลูกแล้ว. บทว่า **ททริกาติ** ได้แก่ ลูกก็ยังเป็นสาว เพราะฉะนั้น ขอ ลูกจงบริโภคมารสมบัติเถิด. ประกอบความว่า ลูกเอ๋ย ด้วยเหตุนี้ พ้อจึง ขอร้องลูกนะลูกนะ.

บทว่า **เน** ได้แก่พระชนกชนนี. บทว่า **ม เอทิลิกานิ** ความว่า อำนาจเป็นต้นในราชสมบัติเห็นปานนี้ จงอย่ามีมาเลย ถ้าจะถามว่าเพราะเหตุ ไร พระนางสุเมธาจึงตรัสว่า ภพไม่มีแก่นสาร.

บทว่า **กิมิว** แปลว่า. เหมือนหนอน. บทว่า **ปุตติกาย** ได้แก่ ชากศพที่เน่านี้. บทว่า **สวณคณฺฐ** ได้แก่ ที่กลิ้งหมื่นคั้งไป บทว่า **ภยานก** ได้แก่ นำมาซึ่งภัย สำหรับเหล่าคนเขลาที่ยังไม่ปราศจากราคะ บทว่า **กุนเป อภิตวิเสยฺย ภสฺส** ได้แก่ ถุงหนังที่เต็มด้วยชากศพ เต็มด้วยของ ไม่สะอาด ไหลออกมิใช่คราวเดียว คือเต็มด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ไหลออกอยู่ตลอดเวลาเป็นนิตย์ อันบุคคลยึดถือว่า นี่ของเรา.

ลูกรู้จักชากศพนั้นเหมือนหนอน. บทว่า **วิภูลก** ได้แก่ ปฏิกูลเหลือ เกิน อันขึ้นเนื้อที่ไม่สะอาดและเลือดฉาบไว้ เป็นที่อยู่ของหมู่หนอนหลายหมู่ เป็นเหยื่อของฝูงแร้งกา. บาลีว่า **กิมิกูลาสถกฺกนฺตติ** ก็มี. ความว่า เป็น เหยื่อของหมู่หนอนและฝูงนกนอกนั้น. พระนางสุเมธาทรงแสดงว่า ลูกยื่นหยัด รู้จักชากศพนั้น บัดนี้ ทูลกระหม่อมพระราชทานลูกนั้นแก่พระเจ้านิกรัตตะ นั้น โดยทรงขอร้องทำไม คือเพราะเหตุอะไร ประกอบความว่า ก็การพระ ราชทานลูกนั้นแก่พระเจ้านิกรัตตะนั้น เหมือนอะไร คือเป็นเหมือนอะไร

บทว่า นิพพุยฺหติ สุตานํ อจิริ กาโย อเปตวิญญาโณ ความว่า ไม่นานนัก ภายนี้ปราศจากวิญญาณแล้ว เขาก็จะช่วยกันยกผู้นำไปยังป่าช้า. บทว่า จุกฺโขท แปลว่า ทิ้งแล้ว. บทว่า กลิงฺครํ วีย ได้แก่ เสมือน ขึ้นไม้ที่ไร้ประโยชน์. บทว่า ชิกฺขุจฺจมานเหติ ญาตีหิ แปลว่า แม้อันคนที่ เป็นญาติผู้เกลียดอยู่.

บทว่า จุกฺขุณฺณํ นํ สุตฺตานิ ได้แก่ ทิ้งซากศพนั้นไว้ในป่าช้า. บทว่า ปรภคฺตํ ได้แก่ เป็นอาหารของเหล่าสัตว์อื่นมีสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น บทว่า นุหายนฺติ ชิกฺขุจฺจนฺตา ความว่า บิดามารดาเกลียดโดยเหตุเพียงว่า มาตามหลังซากศพนั้นกลับมาบ้าน ก็ต้องลงอาบน้ำดำเกล้า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้ ที่ถูกต้องซากศพดอก. บทว่า นิยกา มาตาปิโตร ได้แก่ แม้แต่บิดามารดา ของตนเอง. บทว่า ก็ ปน สาธารณา ชนตา ได้แก่ จะต้องกล่าวอะไร เล่าว่า ชุมชนนอกนี้ก็เกลียด.

บทว่า อชฺโณลิตา ได้แก่ ยึดมั่นด้วยอำนาจตัณหา. บทว่า อสฺสเร ได้แก่ ที่เว้นจากสสาร มีความเที่ยงเป็นสสารเป็นต้น.

บทว่า วินิพฺพุชิตฺวา ได้แก่ ทำการแยกวิญญาณออกไป. บทว่า คนฺธุสฺส อสฺหมานา ได้แก่ ทนกลืนของกายนั้นไม่ได้. บทว่า สกาปิ มาตา ได้แก่ แม้แต่มารดาของตนก็เกลียด เพราะต้องทะนุถนอมอย่างดี โดยความเป็นของปฏิภูม เพราะแยกส่วนทั้งหลายออกไป.

บทว่า ขนฺธุชฺชาตุอายตฺนํ ความว่า จันท์ ชาติ และอายตนะ อย่างนี้ คือ ปัญจจันท์เหล่านั้น มีรูปจันท์เป็นต้น ชาติ ๑๘ เหล่านี้ มีจักขุ ชาติเป็นต้น อายตนะ ๑๒ มี จักขายตนะเป็นต้น ธรรมชาติที่เป็นรูปและมีใช้ รูป ดังกล่าวมานี้ทั้งหมด ชื่อว่าสังขตะ เพราะปัจจัยทั้งหลายประชุมรวมกัน สร้างขึ้น ธรรมชาตินี้ นั่น ที่เป็นไปอยู่ในภพนั้น ชื่อว่าเป็นทุกข์ ที่ชื่อว่ามิ

ชาติเป็นมุล เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ลูกใคร่ครวญครุ่นคิดโดยอุบายแยบคาย ดังกล่าวมานี้ ทำไม คือเพราะเหตุไร จึงจักปรารถนาวิवाหะที่ทรงขอร้อง เลือกลงให้ของทุลกระหม่อมเล่าเพคะ.

พระชนกชนนีตรัสคำใดไว้ว่า สีล พรหมจรรย์ บรรพชา ทำกัน ได้ยาก เมื่อจะทรงโต้ตอบคำนั้น พระนางสุเมธาจึงตรัสว่า ทิวเส ทิวเส เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิวเส ทิวเส ติสตฺติสตานิ นวนวา ปเตยฺยุ กายมุหิ ความว่า หอก ๓๐๐ เล่ม ใหม่เอี่ยม เพราะลับทาน้ำมัน ในขณะที่นั้นนั่นเอง ฟังตกต้องไปที่ร่างกายทุก ๆ วัน. บทว่า วสุสฺสทมฺปิ จ มาโต เสยฺโย ความว่า ความทึ่มแทงด้วยหอก ตามที่กล่าวแล้ว ตก ต้องอยู่ทั้ง ๑๐๐ ปี ไม่ว่าจะเลย ยังประเสริฐกว่า. บทว่า ทุกฺขสุส เจวฺ ขโย ความว่า ถ้าว่า ความหมดสิ้นไปแห่งทุกข์ในวัฏฏะ จะพึงมีได้ด้วย อารมณ์อย่างนี้ไซ้ริ อธิบายว่า ควรอดกลั้นทุกข์ที่เป็นไปใหญ่หลวงอย่างนี้แล้ว ทำความอุตสาหะเพื่อบรรลुพระนิพพาน.

บทว่า อหฺมุปลฺลจฺเจ แปลว่า ฟังยอมรับ. บทว่า เอวฺ แปลว่า โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว. ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า บุคคลใคร่รู้พระดำรัสของพระ- ศาสดา ที่แสดงถึงสังสารวัฏอันมีเงื่อนไขอันเนื่องไปไม่รู้แล้ว และ ทุกข์ในวัฏฏะที่นับไม่ได้ ยืนหยัดอยู่ ฟังยอมรับทุกข์เพราะการทึ่มแทงด้วย หอก ตามที่กล่าวแล้ว ถ้าหากว่าทุกข์ในวัฏฏะจะพึงหมดสิ้นไปได้ด้วยวิธีนั้น. ด้วยเหตุนี้ พระนางสุเมธาจึงตรัสว่า สังสารวัฏยี่ดยาว สำหรับชนเหล่านั้น ซึ่งเดือดร้อนอยู่รำไป อธิบายว่า สำหรับชนที่ถูกชาติขราพยาธิมรณะเป็นต้น เบียดเบียนอยู่ซ้ำแล้วซ้ำอีก.

บทว่า อสุรกาย ได้แก่ หมูเปรตและอสูรมีกาลกัญชิกเปรต เป็นต้น. บทว่า ฆาตา ได้แก่ การทำร้าย การเบียดเบียนกายและจิต.

บทว่า พหู ได้แก่ การทำร้ายมากมาย ที่เขาให้เป็นไปโดยการลงโทษ มีจงจำ ๕ ประการเป็นต้น. บทว่า วินิปาตคตสฺส ได้แก่ ผู้เข้าถึง วินิบาต กล่าวคืออบายที่หลีกเลี่ยงที่กล่าวแล้ว. บทว่า ปิพฺพิมานสฺส ได้แก่ ถูกเบียดเบียนด้วยการเข่นฆ่าเป็นต้น ในอรรถภาพที่เป็นสัตว์เดียรฉาน เป็นต้น. บทว่า เทวสุปิ อตฺตาคณฺ ความว่า แม้ในอรรถภาพที่เป็นเทวดา ก็ช่วยไม่ได้ เพราะมีทุกข์มีความคับแค้น ด้วยความเร่าร้อนด้วยราคะเป็นต้น. บทว่า นิพฺพานสุขา ปรี นคฺคฺติ ความว่า ธรรมความสุขอื่นคืออย่างอื่นที่ ยอดเยี่ยมกว่าสุขในพระนิพพานไม่มี เพราะโลกียสุขมีความแปรปรวนเป็นตัว ประมามีทุกข์เป็นตัวสภาพ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งดังนี้.

บทว่า ปตฺตา เต นิพฺพานํ ความว่า ชนเหล่านั้นชื่อว่าบรรลุนิพพานเลย อีกนัยหนึ่ง ชนเหล่านั้นนั่นแหละ บรรลุนิพพาน. บทว่า เย ยุตฺตา ทสฺพลสฺส ปาวจเน ความว่า ชนเหล่าใดชวนชวายเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

บทว่า นิพฺพินฺนา แปลว่า เปื่อหน่าย. บทว่า เม แปลว่า อันลูก [เรา]. บทว่า วนฺตสฺมา ได้แก่ เสมือนรากสุนัข. บทว่า ตาลวตฺตูกฺคา แปลว่า กระทำให้เป็นเสมือนที่ตั้งแห่งต้นตาล.

บทว่า อถ แปลว่า ภายหลัง พระนางสุเมธากำลังทรงทำพระชนกชนนีให้ทรงทราบอภัยของพระองค์อยู่ ก็ทรงสดับว่า พระเจ้าอนิกรัตตะเสด็จมาถึงแล้ว. บทว่า อสิตฺตนิจฺจิมฺมฺกุเก ได้แก่ ชื่อว่าคำสนิทเพราะมีสีเหมือนดอกอินทนิลและแมลงงู ชื่อว่ารวบไว้ เพราะทำให้เป็นก้อนไว้ ชื่อว่าอ่อนสลวยเพราะมีสัมผัสนุ่มดังปุยจิว. บทว่า เกส ขคฺเคน ฉินฺนฺทฺย ได้แก่ ทรงเอามิตที่ลับคมตัดพระเกศาของพระองค์. บทว่า ปาสาทํ ปิทฺทฺวา ได้แก่

ทรงปิดห้องอันมีสิริ บนปราสาทที่ประทับอยู่ของพระองค์ อธิบายว่า ทรงปิดพระทวารของห้องนั้น. บทว่า **ปรมชฺฌานํ สมาปชฺชิ** ความว่าทรงวางพระเกศาของพระองค์ที่ทรงเอาพระขรรค์ตัดไว้เบื้องพระพักตร์ ทรงดำเนินการมนสิการความเป็นของปฏิภูมในพระเศ้านั้น ทรงเข้าปฐมฌานที่เกิดขึ้นในนิมิตตามที่ปรากฏอยู่ ให้ถึงความชำนาญ.

อธิบายว่า พระนางสุเมธานั้นทรงเข้าฌานอยู่ในปราสาทนั้น. บทว่า **อนิจฺจสฺสยํ สุภาเวติ** ความว่า ทรงออกจากฌานแล้วทรงเริ่มวิปัสสนาทำฌานให้เป็นบาท ทรงเจริญด้วยศีลซึ่งอนิจจานุปัสสนา โดยนัยเป็นต้นว่า รูปร่างใดอย่างหนึ่ง. ด้วยอนิจสัจญญาศัพท์ในคำว่า **อนิจฺจสฺสยํ** ภาเวติ นี้ ฟังทราบว่าเป็นอันทำนถือเอาทุกขสัจญญาเป็นต้นด้วย.

บทว่า **มณิกนภฺภูติตฺตํ** ได้แก่ ประดับพระองค์ด้วยเครื่องอลังการคือพวงมาลัยทอง ที่วิจิตรด้วยแก้วมณี.

คำว่า **รชฺเช อาณา** เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการที่ทรงวอนขอ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาณา** ได้แก่ ความเป็นอธิบดี. บทว่า **อิสฺสรียํ** ได้แก่ ยศคือสมบัติความเจริญ. บทว่า **โภกา สุขา** ได้แก่ เครื่องอุปโภคที่เป็นกามอันน่าปรารถนา น่าพอใจ. บทว่า **ทหริกาสิ** ได้แก่ พระน้องนางก็เป็นสาวรุ่นแล้ว.

บทว่า **นิสฺสญฺญํ เต รชฺชํ** ความว่า ราชกิจหมดทั้ง ๓ โยชน์ของพี่สละถวายพระน้องนางแล้ว ขอพระน้องนางโปรดทรงปฏิบัติราชกิจนั้น บริโภคโภคะทั้งหลายเถิด ขออย่าทรงเสียพระทัยว่า พระราชาพระองค์นี้เชิญชวนเราด้วยกามทั้งหลายเลย. บทว่า **เทหิ ทานานิ** ความว่า โปรดทรงดำเนินการถวายทานเป็นอันมากในสมณพราหมณ์ทั้งหลายตามชอบพระทัยเถิด พระชนกชนนีของพระน้องนาง ทรงเป็นทุกข์ ทรงโทมนัส ทรงสดับความประสงค์ใน

การทรงผนวชของพระน้องนางแล้ว เพราะฉะนั้นขอพระน้องนาง โปรดทรง
บริโศกคาม ทรงบำรุงพระชนกชนนี เปลื้องจิตพระชนกชนนีเสียจากทุกข์เกิด
บั้นจิตพึงทราบการประกอบความของบทในข้อนี้ดังกล่าวมาจะนี้.

บทว่า **มา กาม อภินนุ** ได้แก่ อย่าทรงเพลิดเพลินวัตตุกาม
และกิเลสกาม โปรดทรงดูอาที่นพโทยในกามเหล่านั้น โปรดสำรวจด้วยญาณ-
จักขุ ตามแนวถ้อยคำของหม่อมฉันด้วยเถิด.

บทว่า **จาตุททีโป** ได้แก่ เป็นเจ้าแห่งทวีปทั้ง ๔ มีชมพูทวีปเป็นต้น.
บทว่า **มณฑาตา** ได้แก่ พระราชามีพระนามอย่างนี้ ทรงเป็นเลิศคือเป็นยอด
ของผู้บริโศกคามทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่าราหุเป็น
ยอดของผู้มีอัธยาศัยทั้งหลาย พระเจ้ามณฑาตุราชทรงเป็นยอดของผู้บริโศกคาม
ทั้งหลาย. บทว่า **อติคุโต กาลงฺกโต** ความว่า ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
๘๔,๐๐๐ ปี โดยทรงเป็นพระกุมารเล่น ๘๔,๐๐๐ ปี เป็นอุปราช ๘๔,๐๐๐ ปี
เสวยโภคสมบัติเสมือน โภคสมบัติในเทวโลก ทั้งเสวยสวรรค์สมบัติในภพ
ดาวดึงส์ ตลอดกาลเท่าอายุของท้าวสักกะ ๑๖ พระองค์ ไม่ทันทรงอิมด้วยกาม
ทั้งหลายก็เสด็จสวรรคต ทั้งที่ความปรารถนาของพระองค์ก็ยังไม่เต็ม คือความ
หวังในกามทั้งหลายของพระเจ้ามณฑาตุราช ยังไม่บริบูรณ์.

บทว่า **สตุต รตนานิ วเสยฺย** ความว่า แม้พิวาทแห่งฝนพึง
หลังรัตนะทั้ง ๗ ลงมา ตามความชอบใจเต็ม ๑๐ ทิศโดยรอบ คือรอบๆ บุรุษ
เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ไม่อิมกามทั้งหลายเหมือนพระเจ้ามณฑาตุราช นรชนทั้งหลาย
ทั้งที่ยังไม่อิมก็พากันตายไป ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส **น กหา-**
ปณฺวสุเสน ติตฺติ กเมสุ วิหฺขติ ถึงฝนจะตกลงมาเป็นกหาปณะ ความ
อิมในกามทั้งหลายก็ไม่มี.

กามทั้งหลายเปรียบด้วยดาบและหลาว เพราะอรรถว่าคอยตัด เปรียบด้วยห้วง เพราะอรรถว่ามีภัยเฉพาะหน้า เปรียบด้วยคบเพลิง คือคบเพลิงหล้ำ เพราะอรรถว่าเผา ด้วยเหตุนี้ พระสุเมธาเถรีจึงกล่าว **อนุทหนุติ** ย่อมเผาผลาญ เปรียบด้วยร่างกระดูก เพราะอรรถว่ามีรสอร่อยน้อย.

บทว่า **มหาวิสา** ได้แก่ เสมือนของมีพิษมาก มีพิษร้ายกาจเป็นต้น. บทว่า **อम्मุลลา** ได้แก่ เป็นมูลเป็นเหตุแห่งความลำบาก คือทุกข์ ด้วยเหตุนี้ พระสุเมธาเถรีจึงกล่าววว่า **ทุขปฺผลา** มีทุกข์เป็นผล.

เปรียบด้วยผลไม้ เพราะอรรถว่าหักรานความงอกของอวัยวะน้อยใหญ่ของต้นไม้ เปรียบด้วยชิ้นเนื้อเพราะอรรถว่าเป็นของสาธารณะมาก เปรียบด้วยความฝัน เพราะอรรถว่าปรากฏขึ้นมานิดหน่อย เพราะลวงเหมือนมายา [พยับแดคหรือเล่นกล] ด้วยเหตุนี้ พระสุเมธาเถรีจึงกล่าววว่า **วญฺจนียา** อธิบายว่าหลอกลวง. บทว่า **ยาจิตฺตฺยปมา** ได้แก่ เสมือนสิ่งของที่ขี้มเขามา เพราะอรรถว่า เป็นของชั่วคราว.

เปรียบด้วยหอกและหลาว เพราะอรรถว่า ทิ่มแทง. ชื่อว่าโรค เพราะอรรถว่าเสียดแทง เพราะเป็นทุกข์ได้ง่าย. ชื่อว่า ฝี เพราะเป็นที่ไหลออกแห่งของไม่สะอาดคือกิเลส ชื่อว่า **อฆะ** ลำบาก เพราะอรรถว่าให้เกิดทุกข์ ชื่อว่า **นิฆะ** ยุ่งยาก เพราะให้ถึงตายได้. เสมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะอรรถว่า ทำให้ร้อนขนานใหญ่. ภัยชื่อว่าวระผู้ฆ่า ประกอบความว่า กามทั้งหลาย เพราะเป็นเหตุแห่งภัย และเพราะมากด้วยผู้ฆ่า.

บทว่า **อกุขตา อนุตรายิกา** ได้แก่ อันบัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้มีจักขุ ตรัสไว้ว่า ทำอันตรายแก่การถึงทางไปสวรรค์ และทางไปพระนิพพาน พระนางสุเมธาทรงปลอ่ยพระเจ้าอนิกรัตตะพร้อมทั้งบริษัทไปด้วย พระเสาวนีย์ว่า **คจฺจนถ** โปรดเสด็จกลับไปเสียเถิดเพคะ.

บทว่า **กี มม ปโร กริสฺสตี** ความว่า เมื่อศีรยะคือกลางกระหม่อมของตัวเอง ถูกไฟ ๑๑ กองเผาอยู่ ผู้อื่นใครเล่าจักทำประโยชน์อะไรแก่หม่อมฉันได้ด้วยเหตุนี้ พระสุเมธาเถรีจึงกล่าวว่า เมื่อชราและมรณะติดตามอยู่ บุคคลควรพากเพียรพยายามกำจัดคือเพิกถอนชราและมรณะนั้น ซึ่งเป็นประจุไฟเผาบนศีรยะเสีย.

บทว่า **ทีโฆ พาลานํ ตํสโร** ความว่า สงสารกล่าวคือความเป็นไปตามลำดับของชั้นอายตนะเป็นต้นที่เป็นตัววิญญู คือกิเลสกรรมและวิบาก ยืดยาว แม้แต่พระพุทธานุภาพก็กำหนดไม่ได้ สำหรับเหล่าคนเขลาเหมือนคนตาบอด ผู้ไม่กำหนดรู้วัตถุ [คืออวิชา ๘ ประการ] จริงอยู่ เงื่อนไขของการผูกติดไว้กับภพย่อมไม่ปรากฏ เพราะกำหนดอวิชาค้นหาไม่ได้ เหตุตัณห์ไม่ขาดอย่างใด แม้เงื่อนไขปลายก็ไม่ปรากฏอย่างนั้น. บทว่า **ปุนปฺปุนํ จ โรทตี** ความว่า ผู้ร้องไห้ร้องแล้วร้องอีกโดยความโศกเศร้า. พระนางสุเมธาทรงชี้แจงความที่อวิชาค้นหายังตัดไม่ขาด ด้วยบทนี้.

บทว่า **อสุสุ ธณฺณํ รุธิริ** ความว่า น้ำตาอันใดของเหล่าสัตว์ที่ความพินาศของญาติเป็นต้นกระทบแล้วร้องไห้อยู่ น้ำนมอันใด ที่เหล่าสัตว์ดื่มจากนมของมารดาเวลาเป็นทารก และน้ำเลือดอันใดของเหล่าสัตว์ ที่ถูกปัจฉามิตรทำร้าย, ขอพระองค์โปรดระลึกถึงสงสารเพราะมีเงื่อนไขเงื่อนไขตามไปไม่รู้แล้ว คือการเวียนว่ายเที่ยวไปเที่ยวมาของเหล่าสัตว์ผู้ท่องเที่ยวไปโดยกาลอันยืดยาวนานนี้ เพราะสงสารมีเงื่อนไขเงื่อนไขตามไปไม่รู้แล้ว คือเพราะสงสารมีเงื่อนไขที่ตามไปก็รู้ไม่ได้ ก็รู้แจ้งไม่ได้ด้วยญาณ โปรดทรงระลึกถึงน้ำตา น้ำนมและน้ำเลือดอันนั้นมีมากเท่าไร โปรดระลึกนึกถึง อธิบายว่า ทบทวนถึงการสังสมแห่งกระดูกทั้งหลาย.

บัดนี้ เพื่อจะแสดงถึงอาทินพโทษมีมากด้วยข้ออุปมา พระสุเมธาเถรี
จึงกล่าวคาถาว่า **สร จตุโรทธิ อุปันเต อสุตถณฺณรฐิมฺหิ** เป็นต้น
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สร จตุโรทธิ** ความว่า โปรดทรงระลึกนึกถึง
ทะเลทั้ง ๔ คือ ๔ มหาสมุทร ในน้ำตา น้ำนม และน้ำเลือด ของบรรดา
เหล่าสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารที่มีเงื่อนไขปลายตามไปไม่รู้นี้ คนหนึ่ง ๆ
ซึ่งจะพึงเปรียบเทียบโดยประมาณคือจำนวน อันพระพุทธรเจ้าทั้งหลายเปรียบ
เทียบไว้แล้วโดยอุปมา. บทว่า **เอกกปฺปมฺจินฺ สลฺยจฺย วิปฺลเนน สมฺ** ความ
ว่า โปรดทรงระลึกถึงกองแห่งกระดูกทั้งหลาย ในกัปหนึ่งของบุคคลคนหนึ่งว่า
เสมอคือนำมาเปรียบเทียบ กับภูเขาวิปุลบรรพต

ท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า :-

พระผู้ทรงแสงคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้ว่า กอง
กระดูกของบุคคลคนหนึ่ง กัปหนึ่ง พึงเป็นกองเสมอ
ด้วยภูเขา ก็แลภูเขาภูคนั้นนั้น ท่านเรียกว่า วิปุล-
บรรพตเป็นภูเขาใหญ่ ยิ่งกว่าภูเขาคิชฌกูฏ อยู่ใน
กรุงราชคฤห์ปัญจคีรีนคร ราชธานีแห่งแคว้นมคธ.

โปรดทรงระลึกถึงแผ่นดินชมพูทวีปที่พระพุทธรเจ้าทรงนำมาเปรียบ-
เทียบ. บทว่า **โกลฺลจิมตฺตคฺคฺพิกา มาตามาตฺเสว นปฺปโหนฺติ** ความว่า
เมื่อทำแผ่นดินผืนใหญ่ ที่เรียกกันว่าชมพูทวีป ให้เป็นก้อนขนาดเท่าเมล็ด
โกละคือพุทรา จำแนกก้อนดินก้อนหนึ่ง ๆ ในชมพูทวีปนั้น อย่างนี้ว่า นี้
มารดาเรา นียายเรา ก้อนดินเหล่านั้นก็ไม่พอกับจำนวนมารดาและยาย เมื่อ
มารดาและยายยังไม่สิ้นไปเลย ก้อนดินเหล่านั้นก็สิ้นสุดท้าย กลับจะหมดจะ
สิ้นสุดไปก่อน มารดาและยายของสัตว์ ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ อันมี

เงื่อนต้นและเงื่อนปลายตามไปไม่รู้แล้ว ก็ยังไม่หมดไม่สิ้นไปขอพระองค์โปรด ทรงกระทำแผ่นดินชมพูทวีปไว้ในใจน้อมนำมาเปรียบเทียบ โดยความยาวของ สังสารวัฏ ดังกล่าวมาจะนี้.

บทว่า **ตณฺณกุฐสาขาลาธ** ได้แก่ หญ้า ไม้และกิ่งไม้แห้ง. บทว่า **อุปนิต** แปลว่า นำเข้ามาเปรียบเทียบ. บทว่า **อนมตคฺคโต** ได้แก่ เพราะ สังสารวัฏมีเงื่อนต้นและเงื่อนปลายตามไปไม่รู้แล้ว. บทว่า **จตุรงฺกุลิกา ฃฎฺฐิกา** ได้แก่ ชั้นไม้ขนาด ๔ องคุลี. บทว่า **ปิตุปิตุเสว นปฺปโหนฺติ** ความว่า ชั้นไม้เหล่านั้นไม่พอกับจำนวนบิดาและปู่ทั้งหลาย ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า เมื่อ ทำหญ้า ไม้ และกิ่งไม้แห้งทั้งหมดในโลกนี้ ขนาดเท่า ๔ องคุลีแล้วจำแนก ชั้นไม้ชั้นหนึ่งๆ ในบรรดาหญ้า ไม้และกิ่งไม้แห้งนั้น อย่างนี้ว่า นี้ บิดาเรา นี้ปู่เรา ชั้นไม้เหล่านั้นจะหมด จะสิ้นสุดไปก่อน บิดาและปู่ของสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏที่มีเงื่อนต้นเงื่อนปลายตามไปไม่รู้แล้ว จะยังไม่หมดไม่สิ้นไป ขอพระองค์โปรดทรงระลึกถึงหญ้า ไม้ และกิ่งไม้แห้ง น้อมนำมา เปรียบเทียบ โดยความยาวของสังสารวัฏ ดังกล่าวมาจะนี้.

ก็ในที่นี้ ควรนำ **อนมตคคะบาลี** มาเป็นต้นว่า :-

ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเงื่อนต้นเงื่อน
ปลายตามไปไม่รู้แล้ว เงื่อนต้นไม่ปรากฏ สำหรับ
เหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีคัมภีร์เป็นเครื่อง
ผูกไว้ ซึ่งโลดแล่นท่องเที่ยวไป ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย
พวกเธอจะสำคัญอย่างไร กะซ้อที่ว่าน้ำตาใสที่ไหล
พรากของเหล่าสัตว์ ผู้ครวญคร่ำรำไห้เพราะประจวบ
อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ เพราะพลัดพรากจากอารมณ์ที่

**นำพ้อใจ โลดเล่นท่องเที่ยวไปด้วยกาลอันยาวนานนี้
หรือน้ำใน ๔ มหาสมุทร อันไหนจะมากกว่ากัน.**

บทว่า **สร กานจจปี** ความว่า โปรคทรงระลึกถึงเต่าตาบอด ทั้งสองข้าง. บทว่า **ปุปุพสมุฑุเท อปรโต จ ยุคคิฑุฑุ** ได้แก่ ช่องเดียว ของแอก ที่หมุนไปหมุนมา เพราะแรงเร็วของลมในสมุทรด้านทิศบูรพา และ ด้านทิศอื่น ๆ คือในสมุทรด้านทิศปัจฉิมทิศอุดรและทิศทักษิณ. บทว่า **สิริ ตสฺส จ ปฏิมุกฺก** ความว่า โปรคทรงระลึกถึงศีรษะของเต่าตาบอด และการ ที่ศีรษะของเต่าตาบอดนั้น ซึ่งชูคอโดยล่องไปทุกรอบปี เข้าไปในช่องแอก. บทว่า **มนุสฺสลาภมฺหิ โอปมฺม** ความว่า โปรคทรงทำข้อนี้นั้นหมดทุกข้อ ให้เปรียบเทียบในความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ เหมือนในพระธรรมเทศนาสมัย พุทธกาล แล้วใช้ปัญญาระลึกถึงความได้อัตภาพเป็นมนุษย์นั้น เป็นสภาพ ที่ได้ยากเหลือเกิน เพราะแม้ภัยแห่งความกำหนัดนัก [ร่าเริง] เป็นสภาพที่ล่อง ไปแล้วสมจริง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย บุรุษ พึงซัดแอกที่มีช่องเดียวลงในมหาสมุทรนั้นใด ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **สร รูปิ เณปิณฺโฑปมฺสฺส** ความว่า โปรคทรงระลึกถึง รูป ที่ไม่สะอาดมีกลิ่นเหม็น มีภาวะเป็นของน่าเกลียดปฏิบัติของโทษกล่าวคือ กายเพราะเป็นที่ประชุมแห่งที่ไม่มีประโยชน์เป็นอเนก เสมือนก้อนฟองน้ำ เพราะไม่ทนต่อการกระทบ. บทว่า **ขนฺธฺส ปสฺส อนิจฺเจ** ความว่า โปรค ทรงระลึกคือตรวจด้วยญาณจักขุ ซึ่งอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ อัน ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะอรรถว่า มีแล้วไม่มี. บทว่า **สราหิ นิรเย พหุวิฆาเต** ความว่า โปรคทรงระลึกถึงมหานคร ๘ ขุม อุตสทนรค ๑๖ ขุม ที่มีความคับแคบมาก คือมีทุกข์มาก มีทุกข์ใหญ่หลวง.

บทว่า **สร กฐี วฑฺฒนุเต** ความว่า โปรดทรงรำลึกถึงเหล่าสัตว์ที่จะรกป่าช้า คือสุสานที่ฝังศพบ่อยๆ เพราะเกิดขึ้นรำไปคือไป ๆ มา ๆ ในชาตินั้นๆ. บาลีว่า **วฑฺฒนุโต** ก็มี ประกอบความว่า พระองค์ทรงเพิ่มบทว่า **กุมภิลภยานิ** ได้แก่ ภัยคือความเห็นแก่ปากต้อง โดยความเป็นผู้ทำกิจที่ไม่ควร เพื่อเลี้ยงท้อง จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า **กุมภิลภย** นี้เป็นชื่อของความเห็นแก่ปากท้อง. บทว่า **สราหิจตุตตาริ สจฺจานิ** ความว่า โปรดทรงระลึกใคร่ครวญตามความเป็นจริง ซึ่งอริยสัจ ๔ คือ นี้ทุกข์อริยสัจ นี้ทุกข์สมุทฺทยอริยสัจ นี้ทุกข์นิโรธอริยสัจ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ.

พระราชบุตร ครั้นทรงประกาศอาทินพโทษในกามและสงสาร โดยระลึกถึงอาการและชั้นร้ออย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อจะทรงประกาศอาทินพโทษนั้นเพิ่มเติม จึงตรัสคาถามีว่า **อมตมุหิ วิชฺขมานเ** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อมตมุหิ วิชฺขมานเ** ได้แก่ อันได้ชื่อว่า อมตสัทธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงน้อมนำมาเปรียบเทียบ ด้วยพระมหากรุณา บทว่า **กิ ตว ปญฺจกฺกุเณน ปีเตน** ความว่า ประโยชน์อะไรของพระองค์ด้วยรสในกามคุณ ๕ ที่เป็นรสเผ็ด ๕ อย่าง ซึ่งทรงดื่มแล้ว เพราะมีทุกข์ มีความคับแค้น เหตุติดตามทุกข์ที่กล้าแข็งกว่า ในฐานะทั้ง ๕ คือการแสวงหา การหวงแหน การรักษา การบริโภคน และวิบาก. บัดนี้เมื่อจะทรงทำความที่กล่าวแล้วให้ปรากฏชัดแจ้ง จึงตรัสว่า **สพฺพพา หิ กามรติโย กฺกุฏตรา ปญฺจกฺกุเณน** อธิบายว่า เผ็ดร้อนอย่างยิ่งกว่า.

บทว่า **เย ปริพาหา** ความว่า กามเหล่าใด ชื่อว่ามีความเร่าร้อน มีความคับแค้นมาก ด้วยความเร่าร้อนด้วยกิเลสในปัจจุบัน และเร่าร้อนด้วยวิบากในอนาคต. บทว่า **ชลิตา กุติตา กมุปีตา สนตปิตา** ความว่า

อันไฟ ๑๑ กอง ทำให้ลูกโพลงแล้ว เขย่า แผลดเผา ผู้ที่พริกพร้อมด้วยกาม
นั้น.

บทว่า **อสนตุตมฺหิ** ได้แก่ เมื่อเนกขัมมะที่เว้นจากศัตรู. บทว่า
สมาน แปลว่า มีอยู่ เป็นอยู่ พระนางตรัสว่า **พหุสฺสฺสฺสฺส** แล้วก็ตรัสว่า
ราชคฺคิ เป็นต้น ก็เพื่อทรงแสดงภัยที่มีศัตรูมาก พระนางตรัสอุปมาใน
ภัยเหล่านั้น โดยทั่ว ๆ ไปด้วยพระราชา ไฟ โจร น้ำ ทายาทเป็นต้นที่ไม่
รักกัน และด้วยราชภัย อคคิภัย โจรภัย อุทกภัยและอัปฺปิยภัย.

บทว่า **เยสุ วมฺนุโ** ความว่า แปลงโทษมีการทำให้ตาย การ
โบย เป็นต้น และการจำจำด้วยโซ่ เป็นต้น เป็นเครื่องหมายกามในกามเหล่า
ใด คำว่า **กามเสสุ** เป็นต้น กระทบความที่กล่าวแล้วนั้นแลให้ปรากฏ. บรรดาบท
เหล่านั้น บทว่า **หิ** เป็นนิบาตลงในอรรถว่า เหตุ. เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้น
ย่อมเสวยคือ ประสบทุกข์ในการฆ่าและจองจำ ฉะนั้น พระนางสุเมธาจึง
ตรัสว่า **อสกามา** อธิบายว่า ขึ้นชื่อว่ากามเหล่านี้เป็นของไม่ดี เลว ทราม
อีกอย่างหนึ่งบาลีว่า **อหกามา** ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ความจริง
ศัพท์ว่า **อห** แปลว่าทราม เหมือนอหศัพท์ในประโยคว่า **อหโลกิตฺตฺถิโย**
ขึ้นชื่อว่าสตรีในโลกทราม.

บทว่า **อาทฺปิตา** แปลว่า โชติช่วงแล้ว. บทว่า **ติณฺณุกา** ได้แก่
คบเพลิงที่ทำด้วยหญ้า. บทว่า **ทหนฺติ** **เย เต น มฺญจนฺติ** ความว่า สัตว์
เหล่าใดไม่ยอมปล่อยกามเหล่านั้น ชื่อว่ายึดถืออยู่โดยแท้ สัตว์เหล่านั้นก็ย่อม
ร้อน ย่อมไหม้ทั้งในปัจจุบันทั้งในอนาคต.

บทว่า **มา อปฺปฺกสฺส** **เหตุ** ความว่า ขอพระองค์อย่าทรงละทิ้ง
โลกุตรสุขอันไพบุลย์ โอปารและประณีต เพราะเหตุแห่งกามสุขเล็กน้อย ซึ่ง

เป็นเสมือนรสอร่อยของดอกไม้. บทว่า มา ปุณฺณโลมว พหิสฺส คิลิตฺวา ความว่า พระองค์ไม่ทรงสละกามทั้งหลายแล้ว ก็จะต้องร้อนภายหลัง คือ คับแค้นในภายหลัง เหมือนปลาที่ได้ชื่อว่าสัตว์ไม่มีขน กลืนเบ็ดด้วยความ โลกเหยื่อก็ถึงความย่อยยับ ฉะนั้น.

บทว่า สุนฺโขว สงฺขลาพฺทฺโธ ความว่า สุนัขที่เขาล่ามเชือก เขา เอาเชือกผูกไว้ที่หลัก ก็ไปที่อื่นไม่ได้ หมุนอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ฉนฺได พระองค์ ก็ถูกกามตัณหาผูกไว้ฉนั้น บัดนี้ ขอพระองค์โปรดทรงบรรเทาความอยาก ในกามทั้งหลาย คือทรงฝึกอินทรีย์ทั้งหลายก่อน. ในบทว่า กาหิณฺติ ขุ ตํ กามา ฉาตา สุนฺขํ จฉฺชทาตา ความว่า ขู เป็นเพียงนิบาต. ความว่า ก็กามเหล่านั้น จักทำผู้นั้นให้เป็นเหมือนคนจันฑาล ที่หิวจัด ได้สุนัขมาก็ ทำให้พินาศได้ฉะนั้น.

บทว่า อปริมิตฺตณฺจ ทฺวขํ ได้แก่ ทุกข์ทางกายในนรกเป็นต้น ที่หาประมาณมิได้ คือที่มีอาจจะกำหนดได้ว่าเท่านี้. บทว่า พหฺนฺนิ จ จิตฺตโทมนสฺสุตฺตานิ ได้แก่ โทมนัสเป็นอันมากมิใช่น้อย ที่เขาได้รับอยู่ใน จิต คือทุกข์ทางใจ. บทว่า อนุโภหิสิ แปลว่า จักเสวย. บทว่า กามยฺตุโต แปลว่า ผู้ประกอบด้วยกามทั้งหลาย คือผู้ไม่ยอมเสียดละกามเหล่านั้น. บทว่า ปญฺฉินิสฺสขฺช อทฺฐเว กามे ความว่า โปรดทรงพราก คือหลีกไปจากกาม ทั้งหมด ที่ไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยงเสียดลิด.

บทว่า ชรามรณพฺยาธิคฺคิตา สพฺพา สพฺพตฺถ ชาติโย ประ- กอบความว่า เพราะเหตุที่ชาติทั้งหลายในภพเป็นต้นทั้งหมด ซึ่งต่างโดยประเภท มีอย่างแฉกเป็นต้น ถูกชรามรณะและพยาธิจับไว้ ไม่พ้นไปจากชรามรณะและ พยาธินั้น ฉะนั้น เมื่อพระนิพพานที่ไม่ชรามีอยู่ พระองค์ยังจะได้ประโยชน์ ะไรจากกามทั้งหลาย ที่ไม่พ้นไปจากชราเป็นต้นเล่า.

พระนางสุเมธา ครั้นทรงประกาศอาทินพโทยในกามและภพทั้งหลาย โดยมุขคือการแสดงคุณของพระนิพพานอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อทรงประกาศคุณของพระนิพพานที่บังเกิดแล้วนี้แล จึงได้ตรัส ๒ คาถา โดยนัยว่า อิทมชรั ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทมชรั ความว่า พระนิพพานนี้นั้นเท่านั้น ชื่อว่าไม่ชรา เพราะไม่มีชราในตัวเอง และเพราะเป็นเหตุไม่มีชราสำหรับท่านผู้ถึงพระนิพพานแล้ว. แม้ในบทว่า อิทมมรฺ นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน. ด้วยบทว่า อิทมชรามรฺ พระนางกล่าวชมเชย รวมบททั้งสองเข้าเป็นบทเดียวกัน. บทว่า ปทฺ ชื่อว่า บท เพราะเป็นข้อที่ผู้ประสงค์จะพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะ พึงบวช พึงดำเนิน ชื่อว่าไม่เศร้าโศก เพราะไม่มีเหตุแห่งความเศร้าโศก และไม่มี ความเศร้าโศก ชื่อว่าไม่ข้ำศึก เพราะไม่มีธรรมที่ทำให้เป็นข้ำศึก ชื่อว่าไม่มีความคับแค้น เพราะไม่มีความคับแค้นด้วยกิเลส ชื่อว่าไม่มีผิดพลาด เพราะไม่มีธรรมที่นับได้ว่าผิดพลาด ชื่อว่าไม่มีภัย เพราะไม่มีภัยมีการคิดตนเองเป็นต้น และภัยในวัฏฏะ ชื่อว่าไม่ร้อน เพราะไม่มีความร้อนด้วยทุกข์ ทั้งกิเลส พระนางตรัสคำนั้นทั้งหมด หมายเอาพระอมตมทานิพพานอย่างเดียว. ความจริงพระนางสุเมธานั้น เมื่อทรงบำรุงพระองค์เองโดยอาการที่สำเร็จด้วยการที่ทรงฟังเข้ามาเป็นต้น จึงตรัสว่า อิทํ นิพพานํ เหมือนทรงแสดงชัดแจ้งแก่ชนเหล่านั้น [พระชนกชนนี พระญาติ และพระเจ้าอนิกรัตตะ].

บทว่า อธิคตมิทฺ พหุทฺ อมตฺ ความว่า พระอมตนิพพานนี้ อันพระอริยะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นอันมาก อนันต์ นับไม่ถ้วน ต่างบรรลु ตรัสรู้ ทำให้ประจักษ์แก่ตนมาแล้ว. พระนางมิใช่ตรัสหมายถึงอมตนิพพานที่พระอริยะเหล่านั้นบรรลุแล้วอย่างเดียวกันเท่านั้น โดยที่แท้ แม้วันนี้ ก็ควรจะได้ คือเดี๋ยวนี้ ก็ควรจะบรรลุ คืออาจบรรลุได้ หากจะถามว่า ใคร

ควรจะได้พระนางจึงตรัสว่า โย โยนิโส ปยุณฺหติ ประกอบความว่า บุคคลใด ตั้งอยู่ในพระโอวาทที่พระศาสดาประทานไว้แล้ว พยายาม และทำการพากเพียรชอบ โดยแบบกาย โดยอุบาย อมตนิพพานอันบุคคลนั้น ควรจะได้. บทว่า น จ สกฺกา อฆฺฏฺมาเนน ความว่า ส่วนบุคคลใดไม่พยายามโดยแบบกาย บุคคลผู้ไม่พยายามนั้น ก็ไม่ควรจะได้ ก็ไม่อาจจะได้ไม่ว่าในกาลใด ๆ.

บทว่า เอว ภาณฺติ สุขฺเมธา ความว่า พระนางสุขเมธราชธิดา ตรัสธรรมกถา อันแสดงความสังเวชของพระองค์ในสังสารวัฏ เป็นส่วนแห่งการชำระแรกในกามทั้งหลาย อย่างนี้ โดยประการที่ตรัสมาแล้ว. บทว่า สขฺขารคเตรตี อลภฺมานา ได้แก่ เมื่อไม่ทรงได้ความยินดีอย่างยิ่ง ในสังขารที่เป็นไปอยู่ แม้เพียงเล็กน้อย. บทว่า ออนุเนนฺตี อนิกรฺตติ ได้แก่ เมื่อทรงเกลี้ยกล่อมพระเจ้าอนิกรัตตะ. บทว่า เกส จ ฌมฺ จิปี ได้แก่ ก็ทรงโยนทิ้งพระเกศาที่ทรงตัดด้วยพระขรรค์ของพระองค์ไปที่พื้น.

บทว่า ยาจตฺสฺสา ปีตรฺ โส ความว่า พระเจ้าอนิกรัตตะนั้น ทูลวอนพระเจ้าโกญจา พระชนกของพระนางสุขเมธานั้น. หากจะถามว่า ทรงทูลวอนว่าอย่างไร พระเจ้าอนิกรัตตะตรัสว่า ขอพระองค์โปรดทรงปล่อยพระนางสุขเมธาให้ทรงผนวชเถิด พระนางคงจะทรงเห็นวิโมกข์และสัจจะแน่ อธิบายว่า ขอพระองค์โปรดทรงปล่อยพระนางสุขเมธราชบุตรีเพื่อทรงผนวชเถิด ด้วยว่าพระนางทรงผนวชแล้ว คงจะทรงเห็นวิโมกข์และสัจจะ คือทรงเห็นพระนิพพานอันไม่วิปริต.

บทว่า โสภยภิตา ได้แก่ ทรงกลัวภัยในสังสารวัฏทุกอย่าง เพราะมีความพลัดพรากจากญาติเป็นต้นเป็นเหตุ ทรงหวาดสะดุ้ง โดยพระญาณอย่างยอดเยี่ยม. บทว่า ลิกฺขฺมานาย ความว่า พระนางกำลังทรงศึกษาก็

ทรงกระทำให้แจ้งอภิญญา ๖ ขณะนั้นนั่นเอง ก็ทรงกระทำให้แจ้งพระอรหัต
ซึ่งเป็นผลอันเลิศ.

บทว่า **อจฺฉริยมพฺภุตํ ตํ นิพฺพานํ อาสิ ราชกณฺธาย** ความว่า
ความดับสนิทจากกิเลสทั้งหลาย อันอัศจรรย์ ไม่เคยมี ก็ได้มีแก่พระนางสุเมธา
ราชบุตรี. หากจะถามว่า พระนางสุเมธา ทรงกระทำให้แจ้งอภิญญา ๖ หรือ
พระสังคีติกาจารย์จึงกล่าวว่า **ปฺพุพฺเพนิวาสนจิริตํ ยถา พฺยากริ ปจฺฉิม**
กาเล ความว่า พระนางทรงพยากรณ์จิริยาที่นับเนื่องในปุพเพนิวาสนุสสติ-
ญาณ ของพระองค์ในกาลสุดท้าย คือในเวลาดับขันธปรินิพพานฉันใด บัณฑิต
ก็พึงทราบจิริยานั้น ฉะนั้น.

ที่ปุพเพนิวาสนุสญาณ พระนางทรงพยากรณ์แล้วโดยประการใด เพื่อ
ทรงแสดงประการนั้น พระนางจึงตรัสว่า **ภควติ โจนาคมนเน** เป็นอาทิ.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภควติ โจนาคมนเน** ความว่า เมื่อพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าพระนามว่า โจนาคมนะ ทรงอุบัติขึ้นในโลก. บทว่า **สงฺฆารามมฺหิ**
นวินเวสมฺหิ ความว่า เมื่ออารามที่ข้าพระองค์สร้างอุทิศพระสงฆ์เสร็จใหม่ๆ.
บทว่า **สจฺฉิโย ติสฺสุโย ชนฺฉิโย วิหารทานํ อทาสิมฺห** ความว่า เรา ๓
สหาย คือ ชนฺฉุชานี เขมา และข้าพระองค์ ได้ช่วยกันถวายวิหารเป็นอาราม
แด่พระสงฆ์.

บทว่า **ทสฺสขตฺตํ สตฺสขตฺตํ** ความว่า ด้วยอานุภาพของวิหาร
ทานนั้น เราเกิดในเทวดา ๑๐ ครั้ง ต่อจากนั้น ก็เกิดในมนุษย์แล้วเกิดใน
เทวดาอีก ๑๐๐ ครั้ง ต่อจากนั้น ก็เกิดในมนุษย์ แล้วเกิดในเทวดาอีก ๑๐๐
ครั้ง ๑๐ หน คือ ๑,๐๐๐ ครั้ง ต่อจากนั้น ก็เกิดในมนุษย์ ๑๐,๐๐๐ ครั้ง จะ
ป่วยกล่าวไปใยในมนุษย์ทั้งหลาย คือไม่มีถ้อยคำที่จะกล่าวในครั้งที่เกิดใน
มนุษย์ทั้งหลาย อย่างนั้น อธิบายว่า เราเกิดหลายพันครั้ง.

บทว่า **เทเวสุ มหิทฺธิกา อหุมฺห** ความว่า เรามีฤทธิมากมีอำนาจมาก ในหมู่เทพนั้น ๆ เวลาเกิดในเทวดาทั้งหลาย. บทว่า **มานุสฺสกมุหิ โภ ปน วาโท** ได้แก่ ไม่มีถ้อยคำที่จะกล่าวถึงความที่เรามีฤทธิมาก ในเวลาได้อัตภาพเป็นมนุษย์. บัดนี้ พระนางเมื่อทรงแสดงความออกฤกษ์ ความมีฤทธิมาก ในเวลาได้อัตภาพเป็นมนุษย์นั้นนั้นแล จึงตรัสว่า **สตฺตฺรตนฺตฺส มหเสถิ อิตฺถิรตนํ อหํ อาลํ** เป็นต้น ในคํานั้น รัตนะ ๗ ประการ มีจักรรัตนะ เป็นต้น มีแก่พระราชานั้น เหตุนั้น พระราชานั้นชื่อว่า **สัตตรัตนะ** มีรัตนะ ๗ ประการ คือพระเจ้าจักรพรรดิ ของพระเจ้าจักรพรรดิผู้มีรัตนะ ๗ ประการนั้น ข้าพระองค์ได้เป็นรัตนะในอดีตทั้งหลาย เพราะประกอบด้วยคุณมีเป็นต้นอย่างนี้คือ เว้นจากโทษ ๖ มีความงาม ๕ มีผิวพรรณเกินผิวพรรณมนุษย์ มีพระณะดังทิพย์ที่มนุษย์ไม่เคยพบ.

บทว่า **โส เหตุ** ความว่า กุศลคือวิหารทานที่ข้าพระองค์กระทำ แต่พระสงฆ์ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าโกนาคมณะ เป็นเหตุแห่งทิพยสมบัติตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า **โส ปภโว ตํ มูถํ** เป็นคำบรรยายของคำว่า **โส เหตุ** นั้นนั้นแหละ. บทว่า **สว สาสเน ขนฺติ** ความว่า นั้นนั้นแล เป็นความอดทนในการเพ่งธรรมในพระศาสนาของพระศาสดานี้. บทว่า **ตํ ปฐฺมสโมธานํ** ได้แก่ นั้นนั้นแล เป็นที่ชุมนุมครั้งแรก คือเป็นปฐมสมาคม โดยศาสนารวมของพระศาสดา. พระนางตรัสเหตุโดยใกล้ชิดผลว่า นั้นนั้นแหละเป็นนิพพานในที่สุด สำหรับข้าพระองค์ ซึ่งยินดีอย่างยิ่งในศาสนธรรมของพระศาสดา. ก็ ๔ คาถานี้ พระสังคีติจารย์ยกขึ้นสู่สังคายนาไว้แม้ในอปทานบาลี เพราะเป็นไปด้วยการชี้แจงอปทาน จริตที่ไม่ขาดสายของพระเถรี.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาสุดท้ายดังนี้. บทว่า **เอวํ กโรนฺติ** ความว่า ข้าพระองค์ทำการปฏิบัติในอติภาพก่อน ๆ และในอติภาพนี้ฉันใด

แม้ชนเหล่าอื่นก็กระทำ คือปฏิบัติ ฉะนั้น. ถ้าจะถามว่าชนเหล่าไหนกระทำ
อย่างนี้ พระเถรีจึงกล่าวว่า **เย สทฺทหนฺติ วจันฺ อโนมปญฺญสฺส** ความ
ว่า. บุคคลเหล่าใดเชื่อพระคำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาเต็ม
เปี่ยม เพราะทรงมีปัญญาประจักษ์ญาณ คือเชื่อมั่นว่า นี่เป็นอย่างนี้ บุคคล
เหล่านั้น ย่อมทำคือปฏิบัติอย่างนี้ บัดนี้ พระเถรี เพื่อแสดงความซื่อมั่น
แห่งการปฏิบัติที่เป็นไปอย่างอุกฤษฏ์นั้น จึงกล่าวว่า **นิพฺพิทฺทหนฺติ ภวคเต**
นิพฺพิทฺทิตฺวา วิรชฺชนฺติ. ซื่อนั้นมีความว่า บุคคลเหล่าใด เชื่อพระคำรัส
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตามเป็นจริง บุคคลเหล่านั้น เมื่อปฏิบัติวิสุทธปฏิบัติ-
ปทา ย่อมเบือนหน้าด้วยวิปัสสนาปัญญา ในภพคือสังขารที่เป็นไปในภูมิ ๓
ทั้งหมด ก็แลครั้นเบือนหน้าแล้ว ย่อมคลายกำหนดโดยประการทั้งปวง ด้วย
อริยมรรค ย่อมหลุดพ้นจากภพแม่ทั้งหมด อธิบายว่า เมื่ออริยมรรคที่เป็น
วิราชธรรม อันบุคคลบรรลุแล้ว บุคคลผู้บรรลุนั้น ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นโดย
แท้แล.

พระเถรีดังกล่าวมาเหล่านั้น มีพระเถรีกาเป็นองค์ต้น มีพระสุเมธาเถรี
เป็นองค์สุดท้าย พระสังคีติกาจารย์ยกขึ้นสู่สังคายนา รวมไว้แห่งเดียวกันในที่
นี้ โดยเป็นสภาคันโดยคาถา มีจำนวน ๓๓ รูป* แต่เมื่อกล่าวโดยภาณวาร
เถรีคาถามีจำนวน ๖๐๒* คาถา. พระเถรีทั้งหมดนั้น ชื่อว่ามีประเภทเดียวโดย
เป็นสาวิกาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น มีประเภทเดียว โดยเป็นพระ
อเสขะ โดยถอนกิเลสจุกลอนเหล็กได้แล้ว โดยกลบกิเลสจุกเสียแล้ว โดย
เพิกถอนกิเลสเสียแล้ว โดยไม่มีกิเลสจุกสัมผัส โดยปลงภาระลงแล้ว โดย
ไม่มีสังโยชน์แล้ว และโดยอยู่บวชธรรมเครื่องอยู่ในอริยवास ๑๐ แล้ว ก็ฉะนั้น.
จริงอย่างนั้น พระเถรีเหล่านั้น ชื่อว่ามีประเภทเดียวโดยนัยเป็นต้นอย่างนี้
คือ ผู้ละองค์ ๕ ผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ ผู้มีเครื่องอารักขา ๑ ผู้มีอปัสเสน
๑. บาลีว่า ๓๑ รูป. ๒. ว่า ๕๕๔ คาถา

ธรรม ๔ ผู้เป็นปณฺณปัจเจกสัจจะ (บรรเทาสัจจะเฉพาะอย่าง) ผู้เป็นสมวย
สัทฺฐุสณะ ผู้มีความดำริไม่จุ่นมัว ผู้มีกายสังขารอันระงับแล้ว ผู้มีจิตหลุดพ้น
ด้วยดี และผู้มีปัญญาหลุดพ้นด้วยดี ชื่อว่ามี ๒ ประเภท ต่างโดยเป็นสาวิกาต่อ
หน้าและเป็นสาวิกาหลัง หลังจริงอยู่ พระเถรีเหล่าใด เกิดในอริยชาติ [เป็นพระ
อริยะ] เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ มีพระมหาปชาบดีโคตมีเป็นต้น
พระเถรีเหล่านั้น ชื่อว่าสาวิกาต่อหน้า ส่วนพระเถรีเหล่าใดได้บรรลุคุณวิเศษ
ภายหลังแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระเถรีเหล่านั้น แม้
เมื่อพระธรรมสรีระของพระศาสดายังประจักษ์อยู่ ก็ชื่อว่าสาวิกาหลัง เพราะ
พระสรีระของพระศาสดา ไม่ประจักษ์แล้ว ชื่อว่ามี ๒ ประเภท โดยเป็นอุกโต-
ภาควิมุตติและปัญญาวิมุตติ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน แต่พระเถรีที่มาในพระบาลี
นี้ เป็นอุกโตภาควิมุตติทั้งนั้น. ชื่อว่ามี ๒ ประเภทโดยต่างเป็นผู้มีอุปทาน
และไม่มีอุปทาน ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ก่ออุปทานกล่าวคือความเป็นผู้บำเพ็ญ
บารมี โดยการกระทำบุญมาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ ในพระ
ปัจเจกพุทธเจ้า และในพระสาวกพุทธะ ของพระเถรีเหล่าใดมีอยู่ พระเถรี
เหล่านั้น ชื่อว่ามีอุปทาน อุปทานนั้นของพระเถรีเหล่าใดไม่มี พระเถรีเหล่า
นั้น ชื่อว่าไม่มีอุปทาน. มี ๒ ประเภทคือ ผู้ได้อุปสมบทจากพระศาสดา ผู้
ได้อุปสมบทจากสงฆ์ จริงอยู่ พระมหาปชาบดีโคตมี ผู้ได้อุปสมบท เพราะ
รับครุธรรม ชื่อว่าได้อุปสมบทจากพระศาสดา เพราะได้อุปสมบทจากสำนัก
พระศาสดา พระเถรีนอกนั้น ทั้งหมดชื่อว่าได้อุปสมบทจากสงฆ์ พระเถรีที่
ได้อุปสมบทจากสงฆ์แม่เหล่านั้น ก็มี ๒ ประเภท คือผู้ได้อุปสมบทจากสงฆ์
ฝ่ายเดียว ผู้ได้อุปสมบทจากสงฆ์สองฝ่าย บรรดาพระเถรีเหล่านั้น พระเถรี
ที่เป็นเจ้าหญิงศากยะ ๕๐๐ องค์ ออกผนวชพร้อมกับพระมหาปชาบดีโคตมี
ชื่อว่าได้อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว เว้นพระมหาปชาบดีโคตมี เพราะได้

อุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว นอกจากนี้ ชื่อว่าได้อุปสมบทจากสงฆ์สองฝ่าย เพราะได้อุปสมบทจากอุกโศตสงฆ์.

ในที่นี้ ไม่ได้หมวดสองสำหรับเอหิภิกขุนี้เหมือนหมวดสองของเอหิภิกขุ เพราะเหตุไร เพราะการอุปสมบทอย่างนั้น ของภิกษุณีทั้งหลาย ไม่มี. ผิดว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น คำนั้นใด พระภิกษุทากุณฑลเกสาเถรีกล่าวไว้ในเถรีคาถาว่า นิหจจ ชาณฺฐุ วนฺทิตฺวา เป็นต้น แปลว่า

ข้าพเจ้าถูกเข้าถวายบังคม ทำอัญชลีต่อพระพักตร์

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งว่ามาเถิด ภักทา พระดำรัส

สั่งนั้น เป็นอาสูปสัมปทา บวชโดยอาสาของข้าพเจ้า.

กล่าวคาถาไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า อยาจิโต ตทา อห เป็นต้น แปลว่า

ครั้งนั้น พระผู้เป็นนายก ถูกข้าพเจ้าทูลวอนแล้ว

ก็ตรัสสั่งว่า มาเถิดภักทา ครั้งนั้นข้าพเจ้าอุปสมบท

ได้เห็นนำเล็กน้อย.

คำนั้น พระภิกษุทากุณฑลเกสาเถรีกล่าวทำไม คำนี้พระเถรีมิได้กล่าวหมายถึงการอุปสมบท โดยเป็นเอหิภิกขุนี้อุปสัมปทา แต่ท่านกล่าวเพราะเป็นเหตุแห่งการอุปสมบทว่า พระดำรัสสั่งของพระศาสดา เป็นอาสูปสัมปทา การบวชโดยอาสาของข้าพเจ้า.

จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า พระภิกษุทากุณฑลเกสาเถรีกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งข้าพเจ้าว่า มาเถิด ภักทา ไปสำนักภิกษุณีบรรพชาอุปสมบทเสียในสำนักภิกษุณีทั้งหลาย พระดำรัสสั่งของพระศาสดานั้นได้เป็นอุปสมบทของข้าพเจ้า เพราะเป็นเหตุแห่งการบวชของข้าพเจ้า บัณฑิตพึงเห็นว่า ท่านพรรณนาแม่ความแห่งอุปทานคาถา โดยนัยอย่างนี้แล.

๑. ขุ. ๓๓/ข้อ ๑๖๑ กุณฑลเกสิเถรีอุปทาน.

แม่เมื่อเป็นดังนั้น ในภิกขุณีวิภังค์ คำนี้ว่า มาเถิด ภัทธา ท่าน
กล่าวทำไม คำนี้ เป็นคำส่งความไม่มีสภาพแห่งการบวชของภิกษุณีทั้งหลาย
ว่าเป็นเอหิภิกขุณี เพราะการบวชอย่างนั้น ไม่มีแก่ภิกษุณีทั้งหลาย พิว่าเมื่อ
เป็นเช่นนั้นทำไม ท่านจึงนิเทศคำอธิบาย ไว้ในวิภังค์ว่า เอหิภิกขุณี
ก็เพราะการบวชนั้นตกอยู่ในกระแสแห่งเทศนานัย. จริงอยู่ ธรรมดาความที่การ
อุปสมบทตกอยู่ในกระแสนี้ มิใช่บังคับแก่เรื่องที่ได้อยู่ในที่ไหน ๆ.

องค์ฌานแม่นี้ได้อยู่ ในมโนธาตุนิเทศ ในอภิธรรมท่านก็มีได้ยกขึ้น
โดยความเป็นองค์ฌานที่ตกอยู่ในกระแสแห่ง ปัญจวิญญาณ เพราะไม่มีเทศนา
ไว้ในที่ไหน ๆ ฉนฺได หทัยวัตถุ ในวัตถุนิเทศในอภิธรรมนั้นนั่นแหละ
ท่านก็มีได้ยกขึ้น โดยถือเอาหทัยวัตถุที่ไม่ได้อยู่ในที่ไหน ๆ ฉนฺได ในจิตกับปี-
นิเทศก็ฉนฺไดนั้น เหมือนที่ท่านกล่าวไว้ว่า

กัณฺฐกัปปิบุคคลเป็นไฉน. กิอบุคคลนี้ ปฏิบัติ

**เพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล มีอยู่ และเวลาใหม่ของ
กัปปก็มีอยู่ กัปปจะยังไม่ไหม้ไป トラบเท่าที่บุคคลนี้ยัง
ไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล.**

แม่ในที่นี้ บัณฑิตก็พึงทราบโดยการถือเอาการบวชที่ยังไม่ได้้อย่าง
นั้น ก็คำนี้เป็นคำปริกัปป ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พึงตรัสกะมาตุคาม [หญิง]
โร ๆ ซึ่งควรแก่ความเป็นภิกษุณีว่า เอหิ ภิกขุณี ไชริ์ ความเป็นภิกษุณี
ก็จะพึงมีได้แม้ด้วยอาการอย่างนี้แล. ถ้ามว่า ก็เหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
ไม่ตรัสอย่างนี้. ตอบว่า เพราะไม่มีบุคคลผู้สร้างสมบารมีอย่างนั้น. แต่อาจารย์
พวกใดกล่าวเหตุไว้ว่า เพราะบุคคลทั้งหลายอยู่ไม่ใกล้ชิด [พระพุทฺธเจ้า]
แล้วกล่าว เพราะว่าพวกภิกษุเท่านั้น เทียวใกล้ชิด อยู่ใกล้ชิดพระศาสดา

เพราะฉะนั้น ภิกษุเหล่านั้น จึงควรเรียกว่า เอหิภิกขุ พวกภิกษุณีไม่ควร
เรียกว่า เอหิภิกขุณี คำนั้นก็เพียงมติของอาจารย์พวกนั้น. เพราะความ
เป็นผู้โกลีและโกลพระศาสดา ไม่ทำให้สำเร็จความเป็นภัพพบุคคลและอภัพพ-
บุคคลได้.

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากว่า ภิกษุพึงจับชาย
สังฆาฏิ ติดตามไปข้างหลัง สะกดรอยเท้าไป แต่ภิกษุ
นั้น มีอภิษณามาก ร่าแรงกล้าในกามทั้งหลาย มีจิต
คิดพยาบาท มีความดำริแห่งใจร้าย ทรงลืมนสติ ไม่
มีสัมปชัญญะ ใจไม่มั่นคง มีจิตหมุน มีอินทรีย์
ไม่สำรวม โดยที่แท้ ภิกษุนั้นยังโกลเรา และเราก็
โกลภิกษุนั้น ชื่อนั้น เพราะเหตุไร ดูก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เพราะว่าภิกษุนั้นไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็น
ธรรม ก็ชื่อว่าไม่เห็นเรา.

ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากว่าภิกษุนั้น อยู่โกลถึง ๑๐๐ โยชน์ แต่
ภิกษุนั้น เป็นผู้ไม่มีอภิษณามาก ไม่ร่าแรงกล้าในกามทั้งหลาย ไม่มีจิตคิด
พยาบาท ไม่ดำริแห่งใจร้าย มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น มีจิตมี
อารมณ์เดียว สำรวมอินทรีย์ ที่แท้ ภิกษุนั้นอยู่โกลีเรา และเราก็อยู่โกลี
ภิกษุนั้น ชื่อนั้น เพราะเหตุไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าภิกษุนั้นเห็น
ธรรม เมื่อเห็นธรรม ก็ชื่อว่าเห็นเรา ดังนี้.

เพราะฉะนั้น ความที่บุคคลอยู่โกลีและโกลพระศาสดา โดยเทศะไม่ใช่
เหตุเลย ส่วนความที่ภิกษุณีทั้งหลาย ไม่คู่ควรในเรื่องเอหิภิกขุณีอุปสัมปทานั้น
๑. ขุ. อิติ ๒๕/ข้อ ๒๗๒.

ก็เพราะภิกษุณีเหล่านั้น ไม่ได้สร้างสมบารมีไว้ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่
หมวดสองแห่งเอหิภิกขุณี ไม่ได้ในข้อนี้ พระเถรีมี ๒ ประเภทดังกล่าวมานี้.

พระเถรี มี ๓ ประเภท คือ อัครสาวิกา มหาสาวิกา ปกติสาวิกา
ใน ๓ ประเภทนั้น พระเถรี ๒ รูป คือ พระเขมา พระอุบลวรรณา ชื่อว่า
อัครสาวิกา พระเถรีผู้เป็นพระจีณาสพแม่ทุกรูป ทำศีลสุทธิตั้งแต่ต้นให้ถึง
พร้อม มีจิตมั่นคงอยู่ในสติปัญญา ๔ เจริญโพชฌงค์ ๗ ตามเป็นจริง ทำกิเลส
ให้สิ้นไปไม่เหลือตามลำดับมรรค ดำรงอยู่ในผลอันเลิศก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น
พระจีณาสวเถรีทั้งหลาย ชื่อว่ามหาสาวิกา ก็เพราะเป็นพระสาวิกา ผู้ยิ่งใหญ่
ด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น เพราะคุณวิเศษอันดียิ่ง สำเร็จแล้วในสันดาน
ของตน ด้วยความเป็นผู้ยิ่งใหญ่โดยอภินิหารและมีความยิ่งใหญ่โดยบุพ-
ประโยชน์ [บุพกรรม] เหมือนคุณวิเศษ ที่ปรารถนา กัน สำเร็จด้วยความ
วิเศษแห่งการเจริญบุพภาคของทิฏฐิปัตตบุคคล โดยสัทธาวิมุ และของ
อุกโตภาควิมุตบุคคล โดยปัญญาวิมุต ฉะนั้น ก็พระจีณาสวเถรีแม่ทั้งสอง
รูปนั้น ชื่อว่าอัครสาวิกา ก็เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นเลิศ ด้วยคุณทุก
อย่าง พร้อมทั้งความวิเศษ ด้วยการบรรลุมรรคมีชั้นอุกฤษฏ์ในปัญญาและสมาธิ
ตามลำดับ ด้วยสัมมาปฏิบัติ ที่เกิดมาช้านาน ไม่ว่างเว้น โดยเคารพ เพราะเป็น
ผู้มีอภินิหารเกิดแต่สัมมาทิฏฐิสัมมาสมาธินั้น อันเหตุเกิดอานุภาพแห่งการทำที่
ดียิ่งของสัมมาทิฏฐิและสัมมาสมาธิอันเป็นธรรมา โดยเป็นประธานในโพธิปักขิย-
ธรรมเหล่านั้นนั่นแล ส่วนพระจีณาสวเถรีมีพระมหาปชาบดีโคตมีเป็นต้น ชื่อ
ว่า มหาสาวิกา เพราะเป็นพระสาวิกาผู้ยิ่งใหญ่ ด้วยคุณวิเศษที่ได้เพราะเป็น
ผู้ยิ่งใหญ่โดยอภินิหาร และเพราะเป็นผู้ยิ่งใหญ่โดยบุพประโยชน์ พระเถรีนอกนี้
เป็นต้นอย่างนี้คือ พระเถรีกา พระติสสา พระวีรา พระธีรา ชื่อว่าปกติ-
สาวิกา เพราะไม่มีคุณวิเศษ มีความเป็นผู้ยิ่งใหญ่โดยอภินิหารเป็นต้น.

ก็พระปกตีสาวิกาเหล่านั้น ไม่นับเหมือนพระอัครสาวิกา และพระมหาสาวิกา ที่แท้พึงทราบว่พระปกตีสาวิกาเหล่านั้น มีจำนวนหลายร้อยหลายพัน. พระเถรี มี ๓ ประเภท โดยประเภทอัครสาวิกาเป็นต้น ดังกล่าวมาจะ-
นี้. มี ๓ ประเภท โดยประเภทสุญญตวิโมกษ์เป็นต้น. ก็เหมือนอย่างนั้น มี ๔ ประเภท โดยจำแนกตามปฏิปทาเป็นต้น. มี ๕ ประเภท โดยจำแนกตามความยิ่งด้วยอินทรีย์เป็นต้น. มี ๕ ประเภท โดยจำแนกตามข้อปฏิบัติเป็นต้นก็เหมือนอย่างนี้. มี ๖ ประเภท มีอนิมิตตวิมุตติเป็นต้นต้น. มี ๗ ประเภท โดยประเภทอหิมุตติ. มี ๘ ประเภท โดยจำแนกตามชฎปฏิบัติเป็นต้น. มี ๙ ประเภทและ ๑๐ ประเภท โดยจำแนกตามวิมุตติ. ก็พระเถรีเหล่านั้น ๆ จำแนกโดยประเภทชฎระ ตามที่กล่าวแล้ว ก็มี ๒๐ ประเภท. จำแนกโดยปฏิปทาก็มี ๔๐ ประเภท. จำแนกตามประเภทแห่งปฏิปทา ตามประเภทแห่งชฎระ ก็มีอีก ๘๐ ประเภท. ก็หรือว่า จำแนกตามวิภาคแห่งสุญญตวิมุตติบุคคลเป็นต้น ก็มี ๒๔๐ ประเภท. จำแนกโดยวิภาคตามบุคคลที่ยิ่งด้วยวิริยะเป็นต้น ก็มี ๑,๒๐๐ ประเภท. บัณฑิตพึงทราบว่ พระเถรีเหล่านั้น ต่างกันมากประเภท ก็โดยคุณของตนอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้. ความสังเขปในเถรีคาถา มีดังกล่าวมานี้. ส่วนความพิสดาร พึงถือตามนัยที่กล่าวแล้วในอรรถกถาเถรีคาถา ในหนหลังแล.

จบอรรถกถาสุมะธาเถรีคาถา

จบอรรถกถาฆานีบาต

ในเถรีคาถามีรวมเป็นคาถา ๔๕๔ คาถา พระเถรี ๗๑ รูปนั้น
ล้วนแต่เป็นผู้สิ้นอาสวะ.

เถรีคาถาจบบริบูรณ์

นิคมคาถา

คาถาท้ายอรรคถาเถรีคาถา

ด้วยกถาพรรณนาความดังกล่าวมาจะนี้

พระสาวกเหล่านั้นใด มีพระลัทธธรรมพรั่งพร้อม

เป็นบุตรเกิดแต่พระอูระ เกิดแต่พระโอบุษฐ์ ของพระ-
ศาสดาผู้เป็นจอมทัฬหกรรม เป็นทายาท ลูกเนรมิตโดย
ธรรม สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น เป็นผู้เสร็จกิจแล้ว
ไม่มีอาสวะ เป็นพระเถระก็มี เช่นท่านพระสุภูติเป็น
ต้น เป็นพระเถรีก็มี เช่นพระเถรีกาเป็นต้น พระสาวก
เหล่านั้นกล่าวคาถาเหล่าใดไว้ ด้วยวิธีพยากรณ์พระ-
อรหัตเป็นต้น.

พระมหาเถระทั้งหลาย [พระสังคีติกาจารย์ผู้
ทำปถมสังคายนา ๕๐๐ องค์] ช่วยกันรวบรวมคาถา
เหล่านั้นทั้งหมด ยกขึ้นสู่บาลีสังคายนา ชื่อว่าเถร-
คาถา เถรีคาถา.

เพื่อประกาศความของเถรคาถาและเถรีคาถาเหล่า
นั้น ข้าพเจ้าอาศัยนัยที่มาในอรรคถาเดิม จึงเริ่มแต่ง
อรรถสังวรรณนาอันใด อรรถสังวรรณนาอันนั้น
ประกาศอรรถอันยอดเยี่ยมในเถรคาถาและเถรีคาถา
นั้น ตามความเหมาะสมในที่นั้น ๆ โดยชื่อว่าปรมัตถ-

นี่ปณีมีวินิจฉัยอันไม่สับสน ก็ถึงการจบลง โดยบาลี

ประมาณ ๕๒ ภาณวาร.

ดังนั้น บุญนั้นใด อันข้าพเจ้าผู้แต่งคัมภีร์ประมวลที่ปณินั้น ได้ประสบแล้ว ด้วยอนุภาพแห่งบุญนั้น ขอสัตว์ทั้งปวง หยั่งลงถึงศาสนาของพระโลกนาถ ด้วยข้อปฏิบัติมีศีลเป็นต้นอันบริสุทธิ จงเป็นภาคีมีส่วนแห่งวิมุตติรส.

ขอศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ยั่งยืนในโลก ขอสรรพสัตว์ จงมีความเคารพในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นเนื่องนิจ.

ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล

ขอพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงยินดีเป็นนิจในพระสัตถธรรม โปรดทรงปกครองสัตว์โลก โดยธรรมเทอญ.

จบกาพรรณนาความแห่งเถรีคาถา ซึ่งท่านพระอาจารย์ธรรมपालเถระ ผู้อยู่ พทตติถวิหาร [วัดท่าพุทรา] รจนาไว้.

อรรถกถาเถรีคาถา จบบริบูรณ์